DOCUMENT RESUME

ED 402 003 PS 024 427

AUTHOR	Harsman, Ingrid
TITLE	Dagliga Separationer och Tidig Daghemsstart (Daily Separations and Early Entry into Day Care).
REPORT NO	ISBN-91-7656-334-0
PUB DATE	94
NOTE	418p.
AVAILABLE FROM	HLS Forlag, Box 34103, 100 26 Stockholm, Sweden.
PUB TYPE	Dissertations/Theses - Undetermined (040) -- Reports - Research/Technical (143)
LANGUAGE	Swedish
EDRS PRICE	MF01 Plus Postage. PC Not Available from EDRS.
DESCRIPTORS	Affective Behavior; Caregiver Child Relationship; *Day Care Centers; *Emotional Adjustment; Foreign Countries; Infant Care; *Infants; Parent Child Relationship; *Separation Anxiety
IDENTIFIERS	*Sweden (Stockholm)

ABSTRACT

The purpose of this thesis [Swedish language with English abstract and summary] was to study the reactions of infants when they started attending day care centers and to elucidate the process of adjustment. The theoretical perspective employed is the J. Bowlby/M. Ainsworth attachment theory. U. Bronfenbrenner's ecological theory of human development has been used as a complement. A model was developed to analyze infants' responses to maternal separation and short-term effects of early entry into day care. A sample of 26 day-care infants (ages 6-12 months when entering day care) and a matched sample of 26 infants (cared for exclusively by their mothers) were studied during a period of 5 months. The data focused on repeated observations of infant-mother interactions at home and also on infant-staff interactions (for the day care sample) at 18 different day-care centers. Comparisons on a group level demonstrated adjustment in two phases. The first phase, called the initial period, lasted between 3 and 4 weeks and was marked with sadness and mild distress. The second phase, called the period of adaptation, beginning after about 7 weeks of day-care attendance and onwards, showed a marked change of adjustment. Results demonstrated that a majority of the day care infants reacted with sadness and mild distress. Following the period of adaptation, adjustment to the center setting was characterized by extremely low levels of crying and a low level of infant-staff interaction. Quality of day care and quality of mother-infant interactions were important factors influencing the infants' more immediate reactions to day care and the nature of the process of adjustment to the center setting. (Contains over 300 references.) (Author/WJC)

****
* Reproductions supplied by EDRS are the best that can be made *
* from the original document. *
****

ED 402 003

Ingrid Hårsman

U.S. DEPARTMENT OF EDUCATION
Office of Educational Research and Improvement
EDUCATIONAL RESOURCES INFORMATION CENTER (ERIC)
X This document has been reproduced as received from the person or organization originating it.
☐ Minor changes have been made to improve reproduction quality.
• Points of view or opinions stated in this document do not necessarily represent official OERI position or policy.

DAGLIGA SEPARATIONER OCH TIDIG DAGHEMSSTART

BEST COPY AVAILABLE

PS 02 27

PERMISSION TO REPRODUCE AND DISSEMINATE THIS MATERIAL IN OTHER THAN PAPER COPY HAS BEEN GRANTED BY
HLS Förlag, Publisher
TO THE EDUCATIONAL RESOURCES INFORMATION CENTER (ERIC)

HLS Förlag

Ingrid Hårsman

Dagliga separationer och tidig daghemsstart

En jämförande studie av små barns separationsreaktioner, interaktionsmönster, anpassning och allmänna utveckling under de fem första månaderna på daghem

HLS Förlag

Institutionen för barn- och ungdomsvetenskap
Lärarhögskolan i Stockholm

3

ABSTRACT

TITLE: Daily Separations and Early Entry into Day Care

Language: Swedish (with an English summary)

The main purpose of this thesis was to study the reactions of infants when they started attending day care centers and to elucidate the process of adjustment. The theoretical perspective employed is the Bowlby/Ainsworth attachment theory. Bronfenbrenner's ecological theory of human development has been used as a complement. A model has been developed to analyze infants' responses to maternal separations and short-term effects of early entry into day care.

A sample of 26 day-care infants (aged 6-12 months when entering day care) and a matched sample of 26 infants (exclusively cared for by their mothers) were studied during a period of five months. The data focused on repeated observations of infant-mother interactions at home and also on infant-staff interactions (for the day-care sample) at 18 different day-care centers. The Griffiths' Mental Development Scale has been used on three occasions.

Comparisons on a group level demonstrated that the process of adjustment to day care could be divided into two phases or periods. The first phase, which lasted between three or four weeks, has been called the initial period. From about seven weeks of day-care attendance and onwards, the day-care infants' behavior and interaction patterns with the staff showed a marked change; this period covers the second phase, called the period of adaptation.

The results demonstrated that a majority of the day-care infants reacted with sadness and mild distress during the first weeks in the center setting. These initial reactions were mainly interpreted as separation distress or micro-expressions of sorrow associated with the introduced daily maternal separations in an unfamiliar environment. During the period of adaptation, the day-care infants had recovered in many ways. From that time, however, the adjustment to the center setting had some interesting characteristics: an extreme low level of crying and a low level of infant-staff interaction. No "simple", clear-cut differences were found between the day-care infants and the home-reared infants with regard to infant-mother interactions. But more complex differences were found, for example regarding "developmental changes" among the infants. In addition there was a general pattern implying an intensified mother-infant interaction during the initial period. After five months of center attendance, the day-care infants showed significantly lower test scores on the Griffiths' Scale and a higher activity level at home than the home-reared infants.

Analyses of individual differences demonstrated different patterns of adjustment to the center setting. For example, one third of the day-care infants did not show any sadness during the initial period. On the basis of the total research period, three different patterns of adjustment were identified: *difficult adjustment, average adjustment, easy adjustment*. Quality of day care and quality of mother-infant interactions were important factors which interacted and in different ways appeared to influence the infants' more immediate reactions to day care and the nature of the process of adjustment to the center setting.

Key words: Infant day care, socioemotional development, attachment, caregiver-infant interaction, day-care center

HLS Förlag
Box 34103, 100 26 Stockholm
Beställningar telefon 08-737 56 62, telefax 08-656 11 53

© Ingrid Harsman 1994
© HLS Förlag 1994

Omslag: Eva Spångberg
Tryck: Gotab, Stockholm 1994
ISBN 91-7656-334-0

Till
Mia,
Joakim
och
till
minne
av
Stefan

FÖRORD

Som förvärvsarbetande småbarnsmamma på 60-70- och 80 talen och som dotter till en förvärvsarbetande mor, har frågor om hur små barn upplever dagliga separationer varit en del av min vardag i många år. Denna avhandling har därför också en lång historia.

Detta har bidragit till att den blivit omfattande och det innebär också att det är många personer som medverkat och fört arbetet framåt på olika sätt. Jag kan inte nämna alla, men några vill jag särskilt tacka.

Först vill jag varmt tacka min handledare Bengt-Erik Andersson för värdefulla synpunkter på olika versioner av manuskriptet.

Ett stort tack går också till mina kollegor på institutionen som stött mig och hjälpt mig på olika sätt. Jag vill särskilt nämna Anita Söderlund och Pia Björklid för kontinuerligt stöd och uppmuntran. Pia Björklid, Siv Fischbein och Bengt Börjeson har också läst avhandlingsmanuskriptet och kommit med viktiga synpunkter så att innehållet förbättrats.

Jag vill också tacka Gunnar Ekman som var en ovärderlig rådgivare vid de statistiska bearbetningarna av materialet. Ett tack också till Karl-Johan Persson , Benny Domeij och Hans Westin som hjälpt mig med datakörningar i olika faser av projektet.

I arbetets stressade slutskede har många av mina kollegor hjälpt till med allehanda ting.
Ulla Kihlblom har hjälpt till med korrekturläsning. Korrekturläst har också mina föräldrar Ulla och Pelle Holm gjort. Lynn Stevenson har granskat min engelska sammanfattning på ett utmärkt sätt. Ett varmt tack till er alla!

Ett tidsödande och beundransvärt arbete för att få manuskriptet i tryckfärdigt skick har lagts ned av Lars-Olov Jiveskog och Anna-Karin Matsgård. Utan dem hade avhandlingen inte blivit klar. Ett hjärtligt tack också till Eva Spångberg som ritat figurer.

Till sist vill jag tacka min familj; min man Björn som varit mitt "bollplank", min dotter Mia och min son Joakim som uppmuntrat mig, ritat diagram och hjälpt mig på alla sätt. Tack för att ni finns!

Ingrid Hårsman

februari 1994

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

		Sid
Inledning		1
	Övergripande syfte och perspektiv	1
Del I:	**Teori, problem, modell**	5
1	**Teoretiska utgångspunkter: Attachment-teorin och utvecklingsekologin**	7
1.1	Attachment-teorin	7
1.2	Attachment-teorins grundläggande antaganden	14
1.2	Kort kommentar samt grundläggande implikationer för föreliggande studie	25
1.3	Det utvecklingsekologiska perspektivet	27
1.4	Om omplikationer för studier av barns beteende och utveckling vid start i någon form av barnomsorg	31
1.5	Kan attachment-teorin och det utvecklingsekologiska perspektivet kombineras?	33
1.6	Sammanfattning	36
2	**Barnomsorg och dagliga separationer: Undersökningens problem och empirisk forskning**	39
2.1	Föreliggande undersöknings problem och frågeställningar	39
2.2	Dagliga separationer och korttidseffekter: Stress-reaktioner, anpassnings och förändring i relationen med modern	
2.3	Slutsatser och kommentarer	48
2.4	Anpassningsperiodens avgränsning och definition i tidigare forskning	49
2.5	Studier om barnets relation till sin(a) dagvårdare och samspelet vuxen-barn	51
2.6	Barnomsorg, dagliga separationer och barns utveckling och anpassning: Effekter på lite längre sikt	57
2.7	Allmän mental eller kognitiv utveckling	70
2.8	Sammanfattning och slutsatser samt några ytterligare kommentarer	72
3	**En modell för barns separationsreaktioner, anpassning till daghem och "effekter" av tidig daghetsstart**	75
3.1	Grundantaganden och modellens faktorer	75
3.2	Centrala begrepp i modellen: Det teoretiska synsättet på interaktionen vårdare-barn, anpassningsbegrepp, och olika separationsbegrepp	79
3.3	Om hur de tio modellfaktorerna kan antas modifiera och influera barnets separationsreaktioner, anpassning och utveckling	91
	Sammanfattning	98

		Sid
Del II:	**Metod**	101
4	**Undersökningsgrupper**	103
4.1	Urval av daghemsbarn och hemmabarn	103
4.2	Beskrivning av delsamplen: daghemsbarn, hemmabarn och deras familjer	108
4.3	Urval av daghem och en kort beskrivning av några ramfaktorer	112
4.4	Bortfall, representativitet och begränsningar	113
4.5	Sammanfattande diskussion	115
5	**Undersökningens design och genomförande**	117
5.1	Design och observationstidpunkter	117
5.2	Den första daghemsdagen, invänjningsperioden avgränsning, och översikt över datainsamlingens genomförande	122
5.3	Sammanfattning	125
6	**Variabler och mätinstrument: Med fokus på barnets beteende och interaktionsmönster samt vårdare-barn interaktionen**	127
6.1	Variabelområden, val av huvudvariabler och datainsamlingsmetoder	127
6.2	Att mäta barnets beteende och interaktionen vårdare-barn: Variabler och mått	131
6.3	Observationsmetod för vårdare-barn interaktionen, med fokus på barnet	140
6.4	Om observationsvariablernas bedömning samt reliabilitets- och validitetsfrågor	146
6.5	Griffiths' utvecklingsskala 0-2 år och övriga mått	150
6.6	Sammanfattning och variabelöversikt	153
7	**Dataanalyser - en översikt**	157
7.1	Generella korttidseffekter av daghemsvistelse	157
7.2	Statistiska analysmetoder för generella gruppjämförelser	161
7.3	Analyser för att beskriva och förklara individuella variationer i anpassningsprocessen till daghem	164
7.4	Sammanfattning	165

		Sid
Del III	**Resultat 1: Initialperioden eller de första veckorna av daghemsvistelsen**	167
8	**Invänjningsperiodens karaktär**	169
8.1	Invänjningsperiodens längd	169
8.2	Invänjningsperiodens innehåll	170
8.3	Sammanfattande diskussion	
9	**Daghemsbarn hemma och på daghem: Med fokus på barnens reaktioner och interaktionsmönster i daghemsmiljön under de första veckorna**	175
9.1	Barnens beteende och interaktionsmönster på daghem - en fallbeskrivning	175
9.2	Karaktäristiska reaktionsmönster och beteenden i daghemsmiljön under initialperioden: Kvantitativa analyser	178
9.3	Indikatorer på reaktioner i linje med Protest och Despair och övriga separationsreaktioner vid daghemsstarten	192
9.4	Översikt över antalet barn som visar separations-stress, liksom andra reaktioner vid daghemsstarten samt något om könsskillnader	198
9.5	Sammanfattande diskussion	201
10	**Daghemsbarn och hemmabarn: Interaktionsmönstret med modern och allmänt beteende i hemmet under initialperioden**	205
10.1	Barnens sinnesstämning, beteende och mängd interaktion med modern i hemmet	205
10.2	Förändringen i den "totala" närhetskontakten med modern	209
10.3	Kvaliteten i barnens interaktionsmönster med mödrarna - oberoende av mängd kontakt	213
10.4	Sammanfattning av förändringsmönster utifrån tidsserie-data	214
10.5	Om barnens föräldrapreferenser	216
10.6	Separations- och återföreningsreaktioner vid "lämnings-" respektive "hämtnings"-situationen på daghemmen	217
10.7	Sammanfattning	

		Sid
Del IV:	**Resultat 2: Anpassningsperioden och longitudinella förändringar**	223
11	Daghemsbarnens interaktionsmönster och beteende hemma och på daghem under anpassningsperioden och longitudinellt	225
11.1	Daghemsbarnens beteende i daghemsmiljön under anpassningsperioden i relation till beteendet under initialperioden: Förändring och stabilitet	
11.2	Om daghemsbarnens preferens för någon eller några av daghemspersonalen	
11.3	Longitudinella (utvecklings)förändringar	
11.4	Sammanfattning	
12	**Daghemsbarn och hemmabarn: Med fokus på attachment-beteendet gentemot mödrarna under anpassningsperioden och longitudinellt**	245
12.1	Mängd kontakt och allmänt beteende efter sju respektive 20 veckors daghemsvistelse	245
12.2	Kvaliteten i barnens interaktionsmönster med mödrarna: avvisande-accepterande av moderns kontaktsignaler och beteende	
12.3	Daghemsbarn och hemmabarn: Longitudinella förändringar i interaktionsmönstret och allmänt beteende	
12.4	Daghemsbarnens omedelbara separations- och återföreningsreaktioner under anpassningsperioden samt undersökningsperioden som helhet	
12.5	Sammanfattande diskussion	
Del V:	**Daghemspersonalens och mödrarnas interaktionsmönster med barnen samt dyadiskt beteende**	267
13	**De vuxnas interaktionsmönster med barnen**	269
13.1	Daghemsmödrar och daghemspersonal: Mängden interaktion och känsligheten inför barnets signaler	270
13.2	De förvärvsarbetande daghemsmödrarna och hemmamödrarna: Interaktionsmönstret gentemot barnen	275
13.3	Finns det mer subtila skillnader mellan de vuxnas interaktionsmönster?	277
13.4	Sammanfattande diskussion: De vuxnas interaktionsmönster i relation till motsvarande resultatanalyser för barnen	281

		Sid
14	**Dyadiskt beteende**	285
14.1	Kvaliteten i det dyadiska samspelet: Grad av ömsesidighet	285
14.2	Barnens och vårdarnas korresponderande interaktionsbeteende: En korrelationsanalys	
14.3	Daghemsbarnens närhetssökande i relation till mödrarnas känslighet inför barnens signaler	
14.5	Sammanfattning	
Del VI	**Individuella variationer i anpassningsprocessen till daghem samt barnensallmänna mentala utveckling**	297
15	**Individuella olikaheter i anpassningsprocessen till daghem**	299
15.1	Initialreaktionerna: Identifiering och beskrivning av olika reaktionsmönster	299
15.2	Separations- och återföreningsreaktioner i relation till initialgrupperingen	310
15.3	Identifiering och beskrivning av olika anpassningsmönster till daghem	311
15.4	Separations- och återföreningsreaktioner vid lämning och hämtning på daghem och olika anpassningsmönster	318
15.5	Sammanfattning	320
16	**Att förklara individuella variationer i anpassningsprocessen till daghem**	321
16.1	Analysmetoder och mått	321
16.2	Den emotionella bindningens utvecklingsnivå och barnets ålder	323
16.3	Faktorer relaterade till barnens sinnesstämning och initialreaktioner	327
16.4	Faktorer relaterade till kvaliteten i anpassningen vid undersökningsperiodens slut: Stegvisa regressionsanalyser	333
16.5	Sammanfattning	342
17	**Barnens allmänna mentala utveckling under undersökningsperioden**	345
17.1	Daghemsbarnens allmänna utveckling skiljer sig från hemmabarnens i två avseenden	346
17.2	Hur många daghemsbarn försämrar sina testresultat utifrån mer rubusta kriterier?	352
17.3	Förklaringsfaktorer relaterade till en mer påtagligt negativ förändring i testresultaten	
17.4	Sammanfattning	362

		Sid
18	**Diskussion, tolkningar och slutsatser**	**365**
18.1	Daghemsbarnens socioemotionella reaktioner och interaktionsmönster med daghemspersonalen (i jämförelse med motsvarande beteende med mödrarna)	366
18.2	Hur förändras och utvecklas barnens interaktionsmönster med mödrarna ?	374
18.3	Hur kan man identifiera och beskriva individuella olikheter i anpassningsprocessen till daghem?	376
18.4	I vilken utsträckning kan man förklara de individuella variationerna med faktorer som t.ex. hem- och daghemskvalitet, etc?	377
18.5	Hur utvecklas och förändras 6-12 månader gamla barn kognitivt-mentalt under de första fem månaderna på daghem?	380
18.6	Slutsatser	382
Summary		385
Referenser		395
Bilagor		

INLEDNING

ÖVERGRIPANDE SYFTE OCH PERSPEKTIV

Levnadsvillkoren för små barn har förändrats under de senaste decennierna. En markant förändring har varit den snabba ökningen av förvärvsarbetande mödrar med små barn. Idag förvärvsarbetar majoriteten av svenska mödrar med barn under 2 á 3 års ålder. Andelen kvinnor med små barn som förvärvsarbetar har också ökat påtagligt i många andra länder

I Sverige har den ökade färvärsfrekvensen för kvinnor över huvud taget betraktats som något positivt av det(de) politiska parti(er) som haft regeringsmakten och som något önskvärt för kvinnans frigörelse och därmed som ett viktigt steg för att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män. Den svenska modellen eller lösningen på det omsorgsbehov för små barn som mödrars förvärvsarbete skapar, har hittills i princip varit att gå två olika vägar: Den ena består av en successiv utbyggnad av föräldraförsäkringen (från 6 månader 1974 till 12 månader 1980)1, den andra av en utbyggnad av en statligt understödd kommunal barnomsorg, främst kommunala daghem (även om antalet privata daghem för närvarande ökar).

Alltsedan 1970-talet har också de forskningsproblem som rör hur små barn reagerar på och påverkas av att vara på daghem varit aktuella såväl i Sverige som utomlands -i synnerhet i kombination med de problem som rör effekter av mödrars förvärvsarbete. Det är i detta sammanhang som föreliggande arbete ska placeras. Arbetet är inriktat på de yngsta barnen, barn som är yngre än 18 á 24 månader.

Att vara på daghem och att börja en daghemsvistelse, innebär för ett litet barn att vistas i en vårdmiljö som i flera avseenden skiljer sig markant från att vårdas av någon av föräldrarna på heltid i hemmet. I jämförelse med detta kan man något förenklat säga att en daghemsvistelse karaktäriseras av följande tre aspekter, vilka var och en kan antas påverka barnets utveckling och beteende, nämligen: a) ofta dagligt återkommande separationer från föräldrarna; b) flera vårdare/omsorgspersoner som har hand om barnet c) ofta också byte av vårdare; samt d) vård i grupp ("kollektiv vård").

En daghemsstart innebär dessutom att barnet kommer att möta dessa föränd-

1 Inom ramen för föräldraförsäkringen har det funnits en strävan att fäderna ska ta ett ökat omsorgsansvar för de minsta barnen; något som också främst har motiverats utifrån målet om jämstalidhet mellan kvinnor och män.

ringar i sitt vardagsliv för första gången. Och även om man inte kan isolera effekten av den ena aspekten från övriga, är uppdelningen användbar för att precisera vilken aspekt man som forskare fokuserar.

I föreliggande arbete ligger tyngdpunkten på den första aspekten, som alltså innebär att barn som börjar på daghem kommer att uppleva dagliga separationer från främst den av föräldrarna som tidigare haft huvudvårdnaden om barnet och som barnet vanligen haft mest kontakt med (ofta, men inte nödvändigtvis är detta modern). Det är betydelsen eller "effekten" av de dagliga mor-barn separationerna för barnets beteende och utveckling som främst fokuseras i föreliggande arbete och detta kan betraktas som ett perspektivval på en övergripande nivå.

Övergripande syfte

Det övergripande syftet med detta arbete har varit att belysa de problem som berör små barns (6-12 månader gamla vid daghemsstarten) socio-emotionella reaktioner, när de börjar på daghem liksom att beskriva den fortsatta anpassningsprocessen till daghem under en uppföljningsperiod på fem månader. En strävan har varit att inta barnets perspektiv. Det övergripande problemet, som studerats empiriskt kan formuleras sålunda: *Hur reagerar barn i åldern 6-12 månader på att placeras på daghem från att tidigare ha vårdats helt i hemmet av någon av föräldrarna?*

Inom ramen för detta problem har syftet för det första varit att studera barnens socioemotionella reaktioner på och anpassning till daghemsvistelsen samt de dagliga mor-barn separationerna på en allmän genomsnittlig nivå. För det andra har syftet varit att identifiera och beskriva individuella variationer i anpassningsprocessens karaktär, liksom att undersöka vilka faktorer både hos barnet och dess miljö (t.ex. i termer av kvaliteten i vårdare-barn interaktionen) som kan förklara de individuella variationerna. Det sistnämda har inneburit en tentativ prövning av en utarbetad teoretisk förklaringsmodell.

Den empiriska studien belyser korttidseffekter av en tidig daghemsstart, såväl effekter vilka visar sig i daghemsmiljön, som eventuella effekter på mor-barn relationen. Med korttidseffekter avses här de konsekvenser eller den påverkan som kan observeras under främst de första månaderna av en daghemsvistelse. Men en klar distinktion mellan korttidseffekter och mer varaktiva effekter på längre sikt är naturligtvis svår att göra. Gränsdragningen blir självfallet relativt godtycklig. Studier av korttidseffekter kan därför på olika sätt även ge kunskap om vilka eventuella mer varaktiga långtidseffekter som kan förekomma.

Det empiriska materialet

Samtliga barn som föreliggande empiriska studie omfattar började på daghem före 13 månaders ålder. Detta sammanhänger med att det empiriska materialet samlades in på 1970-talet då moderskapspenningen/föräldraförsäkringen motsvarade 6 månader. Undersökningen omfattar två barngrupper: en grupp daghemsbarn (och deras mödrar) samt en jämförelsegrupp av hemmabarn (och deras mödrar). De teoretiska utgångspunkterna och studiens bakgrund har redovisats tidigare (Hårsman, 1982). Likaså har den empiriska studiens huvudresultat publicerats i kortfattad form tidigare (Se Hårsman, 1982, 1984, 1985a, 1985b, 1986, 1990, 1992a, 1992b).

Arbetets uppläggning och disposition

Arbetet består av sju delar och omfattar totalt 20 kapitel. Innehållet i de sju delarna har strukturerats på följande sätt.

Den första delen (Del I) är huvudsakligen en teoretisk del, som också innefattar en presentation av den empiriska studiens huvudproblem och frågeställningar. I kapitel 1 sammanfattas undersökningens teoretiska utgångspunkter; attachment-teorin och det utvecklingsekologiska perspektivet, med fokus på den förstnämnda teorin. I kapitel 2 behandlas den empiriska kunskapen om några viktiga forskningsproblem som attachment-teorin implicerar vad gäller effekter av en tidig daghemsstart. Därefter beskrivs en teoretisk modell för små barns separationsreaktioner och effekter av dagliga separationer samt anpassningsprocessen till daghem (kapitel 3).

Den andra delen (Del II) är en metoddel och omfattar kapitel 4 till 7. Inledningvis beskrivs undersökningsgrupperna och de daghem som studien inkluderar (kapitel 4). Därefter behandlas undersökningens design och genomförande (kapitel 5). Undersökningens datsinsamlingsmetoder, variabler och andra mätinstrument beskrivs därefter. Systematiska observationer av interaktionen vårdare - barn har varit den viktigaste metoden, men det är barnets beteende och interaktionsmönster hemma och på daghem som står i fokus (kapitel 6). Metoddelen avslutas med en översikt över använda analysmetoder (kapitel 7).

Del tre, fyra, fem och sex är resultatdelar. Resultatanalyserna på gruppnivå visade att anpassningsprocessen till daghem kunde delas in i två perioden eller faser. Den första perioden, som omfattar de första veckorna av daghemsvistelsen, har kallats initialperioden, medan den andra perioden benäms anpassningsperioden och omfattar tiden från och med cirka 7 veckors daghemsvistelse och fram till undersökningsperiodens slut.

Resultatredovisningen har delvis strukturerats i enlighet med dessa två perioder genom att den tredje delen (Del III) behandlar barnens reaktioner under initialperioden och den fjärde delen (Del IV) behandlar anpassningsperioden. Del III inleds med en beskrivning av invänjningsperioden (kapitel 8), men sedan har resultredovisningen i del III och IV strukturerats på samma sätt. Daghemsbarnens beteende och interaktionsmönster med personalen i daghemsmiljön (dvs under separationen) beskrivs i två separata kapitel (kapitel 9 resp. 11). Beskrivningen görs genom jämförelser med motsvarande beteende hemma tillsammans med modern. I de efterföljande kapitlen beskrivs "effekterna av daghemsvistelsen och de dagliga separationerna" på daghemsbarnens interaktionsmönster med mödrarna och beteendet hemma, genom jämförelser med kontrollgruppen av hemmabarn (kapitel 10 resp. 12). Dessutom tillkommer i del IV resultat som beskriver longitudinella förändringar (eller utvecklingsförändringar) hos barnen över undersökningsperioden som helhet.

I den femte delen (Del V) beskrivs mödrarnas liksom daghemspersonalens interaktionsmönster med barnen (kapitel 13 och 14). Vidare redovisas analyser som på olika sätt beskriver och jämför dyadiskt beteende mellan de tre dyaderna som undersökningen omfattar: mor-barn i samplet av daghemsbarn och deras förvärvsarbetande mödrar, mor-barn i samplet av hemmabarn och deras mödrar samt personal-barn (kapitel 14).

Den sjätte delen (Del VI) behandlar individuella variationer i daghemsbarnens reaktioner på att börja på daghem samt den fortsatta anpassningsprocessen till daghemsmiljön. Först identifieras och beskrivs de individuella variationerna (kapitel 15). Därefter redovisas tentativa kausalanalyser, vilka har till syfte att pröva delar av den teoretiska modellen och därmed belysa varför vissa barn har det lätt respektive svårt att anpassa sig till daghem (kapitel 16). Vidare redovisas i del VI resultat som rör hur barnens allmänna mentala-kognitiva utveckling påverkas under de första fem månaderna av daghemsvistelsen (kapitel 17).

Den sjunde delen (Del VI) är en avslutande diskussionsdel och består endast av ett kapitel (kapitel 18). Där diskuteras och tolkas resultaten i relation till de teoretiska utgångspunkterna, den teoretiska modellen och andra empiriska studier.

Del I

Teori, problem, modell

KAPITEL 1

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER: ATTACHMENT-TEORIN OCH UTVECKLINGSEKOLOGIN

I detta kapitel beskrivs de teoretiska utgångspunkterna för den empiriska studien, nämligen Attachment-teorin och det utvecklingsekologiska perspektivet. Vidare behandlas de två teoriernas centrala implikationer för studiet av effekter av barnomsorg och dagliga separationer mellan föräldrar och barn (i kombination med mödrars förvärvsarbete). Först presenteras attachment-teorin, den centrala teoretiska utgångspunkten. Denna bygger på en av mig tidigare gjord mer utförlig presentation och diskussion av detta teoretiska perspektiv (se Hårsman, 1982).

1.1. Attachment-teorin

Attachment-teorin utarbetades ursprungligen av John Bowlby (1958, 1960a, 1960b, 1969/1971, 1973, 1980) och teorin kan i första hand sägas vara en gedigen teoretisk förklaringsmodell till barnets utveckling av en emotionell bindning (attachment) till en vårdare (modern/en modersfigur) liksom denna bindnings funktion och betydelse för en individs fortsatta socioemotionella utveckling och psykiska hälsa över huvud taget, samt bindningens konsekvenser för små barns separationsreaktioner. Teorin kom tidigt att få viktiga bidrag av Ainsworth (se t.ex. Ainsworth, 1967, 1972, 1973; Ainsworth et al., 1971, 1978). Och senare har även en rad andra forskare bidragit till att vidareutveckla, kritiskt granska och revidera teorin (se t.ex. Bretherton, Ridgeway, & Cassidy, 1990; Bretherton & Waters, 1985; Lamb, Thompson, Gardner, Charnov, Conell, 1985; Stroufe & Waters, 1977; Stroufe et al. 1983a, 1983b)

Inledningsvis beskrivs attachment-teorins historiska rötter. Syftet är dels att i mer allmän mening sätta in teorin i sitt historiska sammanhang, eftersom utvecklingspsykologiska teorier inte skapas i ett socialt, kulturellt och kunskapsteoretiskt tomrum. Men dessa äldre studier är i viss mening även relevanta för barns reaktioner vid en daghemsstart och anpassningsprocessen till daghem. I synnerhet gäller det de nu närmast klassiska studierna som berör mer omfattande, men tillfälliga separationer, inte minst därför att dessa studier beskriver små barns socioemotionella reaktioner vid en introduktion av en separation föräldrar-barn, dvs korttidseffekter.

1.1.1 Attachment-teorin: Dess rötter och historiska sammanhang

Bowlby's attachment-teori kan sägas ha två historiska utgångspunkter: En utgångspunkt är studier som berörde en längre tids vistelse på någon typ av heltidsinstitution (ofta barnhem) från späd ålder. En annan viktig utgångspunkt utgör studier- ofta observationsstudier- av "effekter" av tillfälliga men relativt omfattande separationer mellan föräldrar-barn; separationer som vanligen varade mellan omkring minst en vecka till flera månader, ibland ännu längre (s.k. *major separations*). I det följande sammanfattas resultaten från den första typen av studier under begreppet Modersdeprivation (*Maternal Deprivation*), medan den senare typen av undersökningar sammanfattas under benämningen *totala tillfälliga separationer*.[1]

Begreppet modersdeprivation

Historiskt sett intar den nu klassiska rapporten *"Maternal care and Mental Health"*, som Bowlby (1951) utarbetade på uppdrag av WHO en nyckelposition. Där redovisas en översikt över undersökningar som gällde barn vilka tidigt skilts från sina föräldrar, var föräldralösa eller av andra skäl hade fostrats på barnhem eller någon annan typ av heltidsinstitution. Resultaten från ett flertal, nu närmast klassiska studier, visade allvarliga negativa utvecklingseffekter av sådana uppväxtvillkor (som t.ex. Goldfarbs barnhemsstudier, 1943, 1944, 1945), Spitz' studier om hospitalism och anaklitisk depression (Spitz, 1945, 1946a, 1946b, 1949). Här kan också nämnas Burlingham och A. Freud's (1942, 1944/64) studier av barn som placerades på barnhemmet *Hamstead Nurserey* i London under andra världskriget, liksom Bowlby's (1944) egen studie om kriminellt belastade ungdomar.

Utifrån denna typ av empiriska studier, vilka huvudsakligen genomförts under 1940-talet, samt utifrån samlad klinisk erfarenhet, drog Bowlby (1951) slutsatsen att frånvaron av en stabil relation med en modersfigur medförde allvarliga negativa konsekvenser för barnets utveck ing, såsom: asocialt beteende, kriminalitet, känslokall personlighetskaraktär, bristande abstraktions- och koncentrationsförmåga, bristande verbal förmåga och allmän retarderad utveckling samt bristande förmåga att utveckla djupa känslomässiga relationer till andra människor. Och huvudförklaringen var, menade han, att barnet utsatts för *Modersdeprivation (Maternal Deprivation)*, med vilket han i princip avsåg följande:

"For the moment it is sufficient to say that what is believed to be essential for

1 Tidigare (Härsman, 1982) har jag använt termen totala kortidsseparationer för motsvarande separationstyp, men eftersom en del studier berör flera månaders separation är denna term mindre lämplig. Rutter (1972/81) har använt begreppet korttidseffekter av modersdeprivation för motsvarande typ av separationer, men detta innebär en värdeladdning som är onödig.

mental health, is that the infant and the young child should experience a warm, intimate and continuous relationship with his mother (or permanent mother-substitute) in which both find satisfaction and enjoyment....A state of affairs when the child does not have this relationship is termed 'maternal deprivation'." (Bowlby, 1951, s.11)

Modersdeprivationsbegreppet och Bowlby's WHO-rapport (1951) fick stor genomslagskraft inom den praktiska baravården, inte minst genom att bidra till att höja kvaliteten på den psykologiska vården på heltidsinstitutioner för barn liksom omsorgen om små barn över huvud taget (se t.ex Alin-Åkerman, 1972, 1978; Bernth, 1973; Rutter, 1972/1981). Begreppet modersdeprivation fick också stor genomslagskraft inom forskningen, men samtidigt kom begreppet att kritiseras utifrån vetenskapliga utgångspunkter. Som framgår av citatet ovan syftade modersdeprivationsbegreppet i princip på tre olika förhållanden, dvs: a) låg kvalitet i mor-barn relationen, b) bristande kontinuitet i denna relation, dvs separationer, liksom c) frånvaron av en relation till en modersfigur överhuvudtaget. En berättigad kritik var därför att Bowlby hade använt ett och samma begrepp för att förklara effekterna av relativt olika och alltför heterogena förhållanden (se Rutter, 1972/81). Flera av de studier som bildade grundvalen för Bowlby's slutsatser berörde dessutom barn vilka sannolikt inte haft möjlighet att utveckla en nära och varaktig relation till en modersgestalt över huvud taget, som t.ex. vid tidig uppväxt på barnhem, upprepade fosterhemsplaceringar, etc., snarare än separationer från en sådan relation (dvs det som Bowlby senare benämnde emotionell bindning [attachment]). Den allmänt låga kvaliteten, eller "bristande stimulansen" på institutionsvården var sannolikt också något som förklarade de grava negativa utvecklingseffekterna som redovisades i WHO-rapporten (se t.ex. Casler, 1961; Yarrow, 1961; Rutter, 1972/81).

Ainsworth (1964/65) bemötte tidigt denna typ av kritik. Hon underströk bland annat att ett mekaniskt "stimulansperspektiv" inte erkänner betydelsen av stabila interpersonella relationer för barnets utveckling.[2] Något som är självklart idag (jmf. Stern, 1985). Och hon poängterade ett metodologiskt problem, nämligen att diskontinuitet i föräldrar-barn relationen och störda relationer i praktiken ofta uppträder tillsammans.

I detta sammanhang kan också nämnas att i svenska undersökningar där barnhemsvården bedömdes ha en något högre kvalitet (t.ex. i form av färre barn per vårdare) rapporterades heller inte riktigt lika kraftiga negativa utvecklingseffekter som i de 40-tals studier som bildade grundvalen för Bowlby's slutsater i WHO-rapporten (se t.ex. Klackenberg, 1956; Alin-Åkerman, 1972, 1978). Mindre negativa effekter till

2 Casler (1961) och Yarrow (1961) hade t.ex. påpekat att många av de kraftiga negativa effekter som Bowlby (1951) förklarade med en frånvaro av en kontinuerlig relation med en modersfigur, sannolikt främst berodde på en bristande stimulans i en rad avseenden såsom taktil, språklig, emotionell stimulans.

följd av en högre barnhemskvalitet (bland annat i form av små barngrupper och i vissa fall hade barnen en speciell sköterska), rapporterades också i början av 70-talet för brittiska tvååringar som placerats på barnhem före ettårsåldern (Tizard & Tizard, 1971).

Modersdeprivation, mödrars förvärvsarbete och daghem. Begreppet modersdeprivation kom intressant nog att tidigt påverka både den allmänna debatten och forskningen om effekter av mödrars förvärvsarbete och daghem på barns utveckling och hälsa *(Se t.ex. Expert Commity on Mental Health, 1951).* Men redan i början på 60-talet underströk Yudkin och Holmen (1963) i en litteraturöversikt att de negativa effekter som Bowlby (1951) uppmärksammat i princip gällde betydligt mer omfattande separationer än den typ av dagliga separationer som barn till förvärvsarbetande mödrar utsätts för. Men Bowlby (1951) nämnde faktiskt i WHO-rapporten att det vore bättre om samhället gav ekonomiskt stöd åt ensamstående mödrar med barn under tre år så att de kunde vara hemma. Daghem (*day-nurseries*) för små barn påpekade han *.."are known to have high rates of infections, illness and are believed to have an adverse effect on the childrens emotional growth"* (Bowlby, 1951, s. 86)

Forskningen om utvecklingspsykologiska konsekvenser av mödrars förvärvsarbete och olika typer av barnomsorg påverkades dock starkt i den mening att effekterna av dagliga separationer mor-barn på barnets utveckling blev mycket av den röda tråden i denna forskning under 1970- och 80-talet. (Se vidare kapitel 2.)

Separationsbegreppet preciseras

Bara några år efter publiceringen av WHO-rapporten utvecklade emellertid Bowlby tillsammans med Ainsworth det teoretiska perspektivet på separationer föräldrar-barn och barnets "behov" av en kontinuerlig relation med en föräldragestalt för sin psykosociala utveckling (Ainsworth & Bowlby, 1954). Separationsbegreppet blev det teoretiskt överordnade begreppet, medan modersdeprivation definierades som den förväntade effekten vid vissa typer av separationer. Samtidigt formulerades den grundläggande hypotesen om konsekvenserna av en separation från modern (en modersfigur) utifrån psykoanalytisk teoribildning:

*.." The basic hypothesis underlying separation research is that actual physical separation from the mother in early childhood, to the extent that it involves privation or deprivation of a relationsship of dependence with a mother-figure, will have an adverse effect on personality development, particularly with respect to the capacity for forming and maintaining satisfactory object relations. (*Ainsworth & Bowlby, 1954 s

107).[3]

Enligt denna hypotes antas således att långtidseffekterna av en separation främst påverkar barnets socioemotionella utveckling.

Men Ainsworth och Bowlby (1954) antog även att effekterna kunde variera avsevärt, beroende på separationens omfattning och en rad andra omständigheter, som t.ex. om barnet fick möjlighet att etablera en ny stabil relation med en "ersättningsperson" (ett "substitut"), vilket antogs leda till att de negativa konsekvenserna mildrades (ett antagande med grund i Burlingham & A. Freud's studier, 1942, 1944). Här kan inskjutas att när det gäller tidig vistelse på heltidsinstitution (barnhem) har den grundläggande separationshypotesen fått empiriskt stöd av nyare studier (Tizard & Hodges, 1978; Hodges & Tizard, 1989). [4]

En teoretisk anknytning till de s.k. objektrelationsteorierna görs också 1954 (t.ex. Balint, 1949; Klein, 1948), i den mening att hos dessa fanns ett *implicit* (men ej explicit) antagande om betydelsen av att barnet har en stabil relation med en modersfigur under spädbarnsåren och tidig barndom. Men Bowlby och Ainsworth (op cit.) underströk samtidigt att en teoretisk modell för att förklara barns separationsreaktioner egentligen saknades. För att utveckla en sådan, menade de, måste psykoanalytisk teori integreras med teorier från andra områden och med empirisk forskning. Och nu, 1954, påpekas att etologisk forskning (t.ex. Lorenz, 1950; Tinbergen, 1951) var relevant. Ainsworth och Bowlby (op cit.) föreslog således i princip en tvärvetenskaplig teoriansats. Detta var självfallet en gigantisk uppgift, som så småningom kom att resultera i Bowlby's etologiska attachment-teori (Bowlby, 1958, 1969/71, 1973, 1980).

1.1.2. Studier om totala tillfälliga separationer

Därmed kommer vi över på den andra utgångspunkten för Bowlby's mer välutvecklade attachment-teori, nämligen empiriska studier som innebar att man gjorde direkta observationer av små barns mer omedelbara separationsreaktioner. Sådana observationsstudier förväntades ge ökade kunskaper om de psykiska processer som var

---

3 Med termen privation avsågs att barnet inte fick någon möjlighet att utveckla en relation till en modersfigur, (dvs vad som senare kom att benämnas attachment eller emotionell bindning), medan termen depriva-tion syftade på att separationen skedde efter det att en sådan relation hade utvecklats och därmed innebar separationen en brytning av denna "beroende-relation". (Ainsworth & Bowlby, 1954).

4 Senare uppföljningar av barn med erfarenhet av barnhem sedan första levnadsåret stöder denna separationshypotes i den mening att den högre barnhemskvaliteten var associerad med en i stort tillfredställande kognitiv utveckling, medan den socioemotionella utvecklingen var mer sårbar och kunde uppvisa brister, som t.ex mycket uppmärksamhet, vänlighet mot främlingar men diffusa djupare relationer (Tizard & Reese, 1974); även barn som adopterades efter några år visade brister i den socioemotionella utvecklingen i skol-åren (Tizard & Hodges, 1978) och i ungdomsåren (Hodges & Tizard, 1989).

betydelsefulla för att förklara effekterna av långvarig barnhemsvistelse etc., såväl på kortare som på längre sikt. Studierna antogs också ge kunskap om faktorer som kunde modifiera och därmed mildra respektive förvärra effekterna (Bowlby, 1969/71; 1973). Men dessa nu närmast klassiska studier har också relevans för de problem som rör en introduktion av dagliga separationer och start i någon form av barnomsorg, vilket jag återkommer till i det följande.

Spitz (1946b) hade tidigt beskrivit kraftiga negativa reaktioner som en del barn i åldern omkring 6-11 månader uppvisade vid en mer omfattande separation från modern och benämnt reaktionsmönstret för *"anaklitisk depression"* (t.ex. apatiskhet, nedstämdhet, tillbakadragenhet, viktminskning, ökad känslighet för infektioner och en tillbakagång i den allmänna mentala eller kognitiva utvecklingen). De undersökningar som gjordes under 1950-och 60-talet där man mer systematiskt observerade barns reaktioner vid det jag här kallat "totala tillfälliga separationer" från föräldrarna, som t.ex en tillfällig sjukhus- eller barnhemsvistelse, innebar förutom separationen att barnen också mötte en främmande och ny miljö (Bowlby, Robertson, Rosenbluth, 1952; Heinicke & Westheimer, 1965; Robertson, 1953; Robertson, 1958; Robertson & Bowlby, 1952; Schaffer, 1958; Schaffer & Callender, 1959).[5] Vidare innebar dessa separationer att barnen i det närmaste upplevde ett totalt avbrott i kontakten med föräldrarna, eftersom föräldrarna relativt sällan fick eller hade möjlighet att besöka barnet. Separationens längd kunde emellertid variera avsevärt, även inom en och samma studie, men omfattade minst flera dygn, vanligen flera veckor, ibland flera månader.

Med få undantag omfattade dessa separationsstudier barn i åldern 1-4 år (oftast var barnen i åldern 18 månader- 3 år). Studien av Schaffer och Callender (op cit.) inkluderade dock även barn som var yngre än sju månader. Sammanfattningsvis visade dessa undersökningar att barn vilka var cirka 28 veckor eller äldre reagerade kraftigt negativt. Och om separationen varade minst ett par veckor fann man att barnen gick igenom tre faser i sina reaktioner under separationen, nämligen: *Protest, Despair och Detachment* (Ainsworth & Bowlby, 1954; Bowlby, 1973, Robertson, 1953).[6] De tre faserna innebar i korthet följande.

Protestfasen, som vanligen inföll under de första dagarna, karaktäriserades av att barnen grät intensivt samtidigt som de var inriktade på varje tecken som kunde tyda

---

5 Robertson gjorde också flera uppmärksammade filmer och boken *Young children in hospitals* (1958) översattes till svenska: *Små barn på sjukhus* (1971)

6 Hur den tredje fasen lämpligen bör benämnas har diskuterats. Först användes termen Denial, dvs förnekande (av behovet av modern), Bowlby föredrog så småningom termen detachment, eftersom denna var en logisk motsats till attachment i den senare utvecklade attachment-teorin och en mer deskriptiv term (Ainsworth & Bowlby, 1954; Bowlby, 1960b; Bowlby, 1969/71).

på att modern kom tillbaka. Typiskt var också en avvisande inställning till kontakt med personalen. Och även om en del barn kunde visa ett intensivt behov av kroppskontakt och var "klängiga" på personalen, undvek de ofta att se på henne (Ainsworth, 1973). Mat- och sömnproblem var vanliga. Under den efterföljande *Despair-fasen* som inföll efter några dagar, minskade barnens intensiva gråt, och när barnen grät var denna gråt mer tyst och stilla. Men hos vissa barn observerades i stället en forcerad upprymdhet. Under denna fas var barnen inte lika avvisande mot personalen.

Den tredje fasen *Detachment-* kunde infalla efter drygt en vecka och karaktäriserades av en ytlig anpassning till institutionsmiljön, genom att barnen kunde le och ta kontakt med personalen, men detta skedde på ett oengagerat sätt. Om modern besökte barnet, visade barnet inga positiva känslor mot henne utan verkade vara ointresserad av eller undvek kontakt med henne. Efter hemkomsten och efter återföreningen med modern var det vanligt att barnet blev kinkigt, ovilligt att lämna modern och visade ett starkt ökat behov av kontakt och närhet med henne. Ibland föregicks dessa reaktioner av en period då barnet var ambivalent eller avvisande inför kontakt med modern.

Att själva separationen från modern, dvs moderns frånvaro, är den grundläggande förklaringen till barnens negativa reaktioner förefaller inte vara eller ha varit kontroversiellt bland olika forskare (se t.ex. Rutter 1972/1981). Detta stöds också av studier där man jämfört små barns beteende och reaktioner när de befinner sig i en främmande miljö tillsammans med modern och när modern inte är med barnet (se t.ex Ainsworth & Wittig, 1969; Fagin, 1966; Rheingold, 1969; Rheingold & Eckerman, 1969). Mer kontroversiellt har emellertid Bowlby's (1960b, 1969/71, 1973) tolkning av faserna, protest, despair och detachment varit. Han antog nämligen att det tre-fasiga reaktionsmönstret kunde återspegla en sorgereaktions-process som är jämförbar med en vuxen persons sorg vid en närstående persons död; även hos så små barn som cirka 6 månader gamla (Ett antagande som kritiserades av psykoanalytiker som A. Freud (1960) och Spitz (1960). Kontroversiellt var också Bowlby's antagande om att dessa reaktionsfaser hade betydelse för psykopatologin (Rutter, 1972/81)[7].

Men det är viktigt att understryka att Bowlby samtidigt påpekade att en rad olika faktorer kunde influera barnens reaktioner, något som redovisningen av individuella variationer i en del av de ovan nämnda klassiska separations-studierna också indikerade (Heinicke & Westheimer, 1965), såsom: Barnets utvecklingsnivå och ålder

7 Bowlby antog nämligen att om barnet befann sig under en längre tid i detachment-fasen kunde detta leda till en blockering av individens förmåga till att utveckla djupa relationer och till utvecklandet av en känslokall karaktär. Ett mer neurotisk syndrom som att ställa mycket stora krav på andra människor och bli ångestfull och aggressiv, när dessa krav ej tillgodoses, antog Bowlby **(1969/71, 1973)** var besläktat med barnets ökade behov av kontakt med modern efter separationen.

(t.ex. barnets förståelse för skälet till separationen), separationens längd/omfattning; arten av relationen mor-barn (modersfigur-barn) före och under separationen, arten av eller kvaliteten i relationen mellan "ersättningspersonen" (vårdaren/na) och barnet och den allmänna "behovstillfredställelsen" barnet fick i den nya miljön - inte minst det motoriska aktivitetsbehovet (se t.ex. Ainsworth & Bowlby, 1954; Ainsworth, 1964/65).

En studie som gjordes i början på sjuttitalet av makarna Robertson (Robertson & Robertson, 1971), visade dessutom att en hög kvalitet på hur barnen togs om hand av en kunnig ersättningsperson under separationen tenderade att avsevärt mildra små barns negativa reaktioner, så att reaktionsfaserna- Protest-Despair-Detachment inte uppträdde över huvud taget, även om det var uppenbart att barnen reagerade med ångest och oro och visade andra negativa reaktioner efter separationen.
Här kan tilläggas att drygt tio år senare har tydliga separations- och sorg-reaktioner redovisats bland barn som placerades på svenska barnhem av Andersson (1984), dvs resultat i linje med de klassiska studierna, även om hon inte tyckte sig finna stöd för det tre-fasiga reaktionsmönstret "protest -despair- detachment"
Men modifierande faktorer och individuella variationer i barns separationsreaktioner spelade till en början en underordnad roll för Bowlby. Hans första utgångspunkt var att utveckla en generell förklaringsmodell till barns känslighet för separationer.

1.2. Attachment-teorins grundläggande antaganden

Bowlby's attachment-teori (Bowlby, 1958, 1960a, 1960b, 1969/1971, 1973, 1980) fokuserar i princip två grundläggande problem: Varför har barnet ett "behov" av en emotionell bindning till en (eller några få) vårdare (en föräldragestalt) överhuvudtaget? Och varför är små barn så känsliga för avbrott i denna relation, dvs för separationer? Men teorin behandlar också betydelsen av kvaliteten i föräldrar-barn relationen för barnets utveckling.

Bowlby's (1969/71) främsta bidrag till utvecklingspsykologin torde bestå i att han införde ett biologiskt-etologiskt och system-teoretiskt perspektiv på barnets socioemotionella utveckling. Som redan antytts, hade det etologiska angreppsättet rötter i Darwins arbeten (1859, 1872), liksom i Lorenz's (1935) och Tinbergen's (1951; 1963) studier. Men framför allt kom Hinde's studier att spela en stor roll (se t.ex. Hinde, 1963, 1966, 1982).

Det grundläggande antagandet i attachment-teorin är att barnets emotionella bindning (*attachment*) till en eller några få vårdare under tidig barndom är biologiskt-instinktivt förankrad. Barnet antas så att säga vara biologiskt "förprogrammerat" till att utveckla en emotionell bindning och till sociala relationer.

Härvid spelade Harlow's studier av rhesus-apor (Harlow, 1959) en viktig roll; i synnerhet de experiment som visade att apungarna föredrog en "luddigt klädd" substitutmoder som gav ungen möjlighet att klänga sig fast vid henne framför ett moderssubstitut av ståltråd som inte gav ungen denna möjlighet, men som gav ungen mat. I analogi härmed antog Bowlby (1969/71) att människan redan vid födelsen är utrustad med likartade beteenden, svarsmönster, som t.ex. gråt, gripande, klängande, leende samt en orientering mot sociala stimuli över huvud, vilka i sin tur antas vara biologiskt förankrade i beteendesystem, som har som övergripande "mål" närhet till modern (en modersfigur). Genom interaktion med vårdaren antas att barnets bindning (attachment) till vårdaren utvecklas och etableras under det första levnadsåret.

Enligt Bowlby (op cit.) har barnets emotionella bindning och attachmentbeteendet nämligen en biologisk funktion som ursprungligen utvecklades som en anpassning till det liv som den för-agrala människan levde, dvs ett jägarsamhälle. Dess funktion var att skydda barnet mot faror och rovdjur (predators), och därmed antas det ha ett klart överlevnadsvärde. Mänskligt beteende i artbiologisk mening antas vara mer eller mindre påverkbart av miljön, vilket innebär att människans anpassningsbarhet är olika för olika typer av mänskligt beteende. Vissa beteendesystem är miljöstabila och har relativt sett låg anpassningsbarhet, medan andra än mer labila och därmed lättare anpassar sig till olika miljöbetingelser. "Attachment-systemet" antas vara av det stabila slaget.

Och enligt attachment-teorin antas att människan har ett primärt "behov" av att utveckla en emotionell bindning (attachment) till en (eller några få) vårdare. Men Bowlby undviker termen behov (eller drift) i psykologisk- teoretisk mening, dvs som en kausal faktor till beteendet. I likhet med ett biologiskt-etologiskt synsätt, placeras i stället förklaringsmodellen i attachment-teorin i funktionen, dvs beteendets syfte för den biologiska organismen i vidare mening.[8]

Attachment-teorins förklaringsmodell i denna mening innebar ett brott mot och en "anti-tes" till den dominerande förklaringen inom psykoanalytisk teori, nämligen *"The theory of secondary drive"* (den sekundära driftsteorin). Enligt denna antogs att bindningen till en vårdare utvecklades genom att vårdaren tillfredställde de primära fysiska drifterna hos barnet, dvs hunger, törst etc., och därigenom blev barnets behov av vårdaren sekundärt och "inlärt". Motsvarande förklaringsmodell fanns också inom ramen för ett inlärningspsykologiskt perspektiv, dvs via hungern-maten, antogs vårdaren bli "belönande" och positivt laddad för barnet genom en generaliseringsprocess (Bowlby, 1969/71; Mussen et al., 1970).

8 Vad som så att säga ligger i den "genetiska koden" är en potential till att utveckla vissa beteendesystem, deras karaktär kan emellertid skilja sig åt beroende på den miljö de utvecklas i.

Monotropihypotesen. Bowlby (1958) antog vidare att barnet först utvecklar en bindning till en person och därefter till flera (*monotropi-hypotesen).* Den första bindningspersonen blir barnets huvudbindningsperson (*principal attachment figure*) och bindningen till denna antog han var av speciell betydelse. Bowlby (1969/71) antog sålunda att ett barn kan utveckla bindningar till flera andra personer, även om han menade att dessa var av underordnad betydelse (*s.k subsidiary attachment figures*).

Det finns en del empiriskt stöd för monotropi-hypotesen genom att ett barns attachment-personer ofta förefaller vara hierarkiskt rangordnade (Lamb, 1976, 1977; Schaffer & Emerson, 1964). Monotropi-hypotesen har emellertid mött stark kritik, ibland på grund av missuppfattningar (se t.ex. Rutter, 1972/1981; för en diskussion se även Smith, 1980); som t.ex. då den har tolkats så att barnet bara är kapabelt att utveckla en bindning till en enda person, nämligen modern (**se Schaffer, 1971**).

I den västerländska kulturen är det fortfarande så att det vanligen är modern som är den person som har huvudvårdnaden om barnet under det första levnadsåret. Och således är det rimligt att som Bowlby (1969/71, s. 364) anta att hon vanligen (men därmed inte nödvändigtvis) blir barnets s.k huvudbindningsperson. Med detta begrepp avsåg Bowlby i första hand en psykologisk föräldragestalt- inte nödvändigtvis den biologiska modern. Av praktiska skäl används dock i det följande termen bindningsperson alternativt med huvudbindningsperson och modern.

Utvecklingen och den systemteoretiska modellen. Bowlby (1969/71) antog att attachment-beteendets och bindningens utveckling först befinner sig i en fas som innebär att barnet är orienterat mot social interaktion, utan att kunna differentiera mellan olika vårdare (0-2 månaders ålder). Därefter följer en andra fas då barnet föredrar en vårdare som skiljs ut från andra (cirka 3- 6 å 7 månaders ålder), samtidigt som barnet fortfarande är vänligt mot främlingar. Den tredje fasen innebär att barnet antas ha utvecklat en bindning till en speciell person och upprätthåller närheten till denna (från cirka 7 -12 månaders ålder). Men barnet kan nu även utveckla bindningar till andra personer. Vid omkring treårsåldern inträder en fjärde fas, då mor och barn utvecklar en mer ömsesidig relation, ett "partnerskap", genom att barnet börjar förstå att modern är en egen person med egna intentioner.

Flera olika typer av beteenden, dvs attachment-beteenden, antog Bowlby (op cit.) bidra till bindningens uppkomst och utveckling under det första levnadsåret, varav de viktigaste antogs vara: *a) Signal*-beteenden som leder till att "modern" kommer till barnet och därmed uppnås närhet såsom gråt, leende, joller och så småningom ropande; och *b) Motoriska initiativ* som leder till att barnet själv ökar närheten till modern såsom fastklamrande (klängande) och efterföljande.[9] När bindningen väl är etab-

9 Barnets sugande antas även förmedla bindningen (Bowlby, 1969/71).

lerad/utvecklad och barnet lärt sig att förflytta sig (krypa, gå), dvs någon gång mellan 7 och 12 månaders ålder, kan barnet själv upprätthålla och reglera närhetskontakten med modern (bindningspersonen) genom att närma sig (*approach*), följa efter henne (*following*) eller söka fysisk närhet, kroppskontakt (t.ex. vilja bli upptagen i famn, etc.); och samtliga dessa beteenden är viktiga attachment-beteenden som uttrycker bindningen.

Barnets attachment-beteende antog Bowlby (op cit.) vara styrt av underliggande, instinktivt förankrade beteendesystem, som innehåller olika typer av kontrollsystem på olika komplexitetsnivåer, vars övergripande mål är "närhet" till bindningspersonen. Från början antas de system vilka styr attachment-beteendet fungera på en relativt okomplicerad nivå, för att genom utvecklingen, från och med cirka 8-12 månaders ålder, bli införlivade i mer avancerade målkorrigerande system.[10] De mer sofistikerade antas styrda av komplicerade kontrollsystem med feed-back mekanismer. Återkopplingsmekanismerna fungerar då så att barnets beteende korrigeras med hänsyn till det speciella del-mål (set-goal), som systemet så att säga är inställt på, t.ex. att sitta i moderns knä, brevid henne eller att bindningspersonen är inom synhåll.

Ett barns attachment-beteende antas i princip aktiveras om avståndet till bindningspersonen blir för "stort" ur barnets synvinkel och överskrider en slags tröskelnivå. Men i synnerhet om barnet blir skrämt, eller utsatt för en separation, så aktiveras barnets attachment-beende och barnet söker bidningspersonens närhet genom att t.ex., gråta, ropa, närma sig, söka fysisk närhet, klänga sig fast, etc.

Attachment-beteenden kan variera i intensitet och är intensiteten hög (t.ex. vid trötthet, infektioner, en främmande miljö) är det kanske bara kroppskontakt med bindningspersonen som kan få beteendet att upphöra. Om intensiteten är låg kan det till exempel räcka med att barnet då och då har blickkontakt med modern. En annan person kan också få beteendet att upphöra. Detta innebär också att olika attachment-beteenden antas kunna fungera kompensatoriskt för att uppnå samma delmål. Ett barn kan till exempel antingen gråta, påkalla uppmärksamhet eller krypa mot modern för att uppnå en viss närhetskontakt, t.ex. att få sitta i knät.

I linje med Lorenz' forskning om präglingsprocessen hos vissa fåglar antog Bowlby (1969/71) att det finns en känslig period för människan för att utveckla en emotionell bindning, som i princip omfattar det första levnadsåret. Men mest känslig antog Bowlby barnet var under det andra kvartalet av det första levnadsåret. Vid vilken ålder barnet kan sägas ha utvecklat eller etablerat en bindning till modern (en vårdare) är delvis en definitionsfråga, men Bowlby (1969/71) antog att i fas 3, dvs från

10 Att åldersperioden 8-12 månader antas vara en brytpunkt, är ett antagande som Bowlby stöder på Piagets teori. Piaget använde dock begreppen intention och intentionalitet- inte mål.

tidigast cirka 7 månaders ålder har barn som växer upp i familj utvecklat en bindning till en eller några få personer. Ett antagande som han främst stödde på Schaffer's (1958) studie som visade att från denna ålder reagerade barn med gråt och protestreaktioner vid en ordentlig (major) separation. Och Bowlby's huvudkriterium för att barnet har utvecklat en bindning var just att barnet reagerade med sorg vid en ordentlig separation. Bindningens etablering var ju huvudförklaringen till sorgreaktionerna. Det har emellertid visat sig vara problematiskt att finna lämpliga kriterier som kan användas i forskningssamanhang och som också är etiskt försvarbara. Men en del data pekar på att den person barnet föredrar att söka sig till vid oro eller i en annan stress-situation kan vara ett användbart kriterium (Ainsworth, **1983;** Lamb, 1975).

Under den andra hälften av barnets första levnadsår när barnets bindning blir mer fast etablerad (chrystallized), börjar barnet också själv aktivt söka moderns närhet genom att det lär sig att krypa och så småningom att gå. Samtidigt börjar barnet också förflytta sig *från* modern. I likhet med t.ex. apungar antog Bowlby (1969/71) att barnet då kommer att börja använda modern som en bas för att utforska omvärlden ().

Ainsworth **(1973;** Ainsworth et al., **1971)** införde i stället begreppet *"secure base"* och poängterade därmed betydelsen av att modern kan fungera som en trygghetspunkt för barnet; dvs en trygg bas från vilken barnet kan utforska omvärlden och som barnet återvänder till och återupptar närhetskontakten med då och då. *..."the baby use the mother as a secure base from which he can explore the world".. .."there is a smooth balance between exploratory and attachment behaviour."* (Ainsworth et al., **1971**, *s.34*).[11] Med barnets ökade ålder blir barnets förflyttningar från modern allt längre och frekventare, och barnet vidgar därigenom successivt sin värld. Därmed kommer vi också in på andra typer av beteendesystem.

Attachment-systemet och andra beteendesystem. Distinktionen mellan attachment, dvs den underliggande bindningen, och dess uttryck eller återspegling på beteendenivå i form av olika attachment-beteenden är viktig (Ainsworth, **1972;** Stroufe och Waters, 1977). Det är således mer adekvat att tala om hur attachment-beteenden speglar kvalitativt skilda mönster i den underliggande bindningens organisation, t.ex. i termer som trygg- otrygg, än om bindningens styrka. Följaktligen kan man inte heller förvänta sig höga interkorrelationer mellan olika attachment-beteenden. Detta är också ett argument som forskare använt för att bemöta kritik mot attachment-begreppet på grund av funna låga interkorrelationer mellan olika attachment-beteenden (se Lamb et al., 1985; Stroufe och Waters, 1977).

11 Motsvarande fenomen finns beskrivet av Mahler som typiskt under övningsfasen (dvs fr.o.m. att barnet lärt sig att förflytta sig till cirka 16 månaders ålder): Modern fungerar som en operationsbas och barnet återvänder till modern för att få emotionell/libidinös påfyllning (Mahler et al., 1984).

Som Lamb et al. (1985) påpekat antog Bowlby (1969/71) implicit och Bretherton och Ainsworth (1974) gjorde det explicit, fyra olika typer av beteende-system vilka interagerar med varandra och styr barnets beteende. Förutom *Attachment Behaviour System*-(Beteendesystemet för Attachment) är det följande tre: *Exploratory Behaviour System* (Beteendesystemet för utforskande, nyfikenhet); *Fear/wariness-Behaviour System* ((Beteendesystemet för Rädsla/avvaktande) samt *Affiliative-Behaviour System* (systemet för allmän social kontakt, "gemenskap"). Olika beteenden kan "tjäna" samma beteende-system, men ett beteende i en viss situation kan också "tjäna" olika beteendesystem. Bowlby (1969/71) menade till exempel att i en skrämmande situation kommer barnet att söka moderns närhet både genom att fly från det skrämmande (flyktreaktion) och för att få trygghet (återupprätta närheten med bindningspersonen). Bischof (1975) har bl.a. diskuterat relationen mellan rädsla för det främmande, orientering mot det nya och attachment. Han hävdade bl.a. att attachment-beteenden kan antas fungera på olika sätt, dels som en längtan (elastiskt-band-tendens), dvs ett större avstånd ger ökat behov av bindningspersonen, dels som en orientering mot en person som ger trygghet (magnet-effekt).

1.1.3. Individuella differenser i bindningens kvalitet, föräldrarnas roll och Ainsworth Strange Situation

Bowlby (1973) betonade att för att barnet skulle kunna utveckla en trygg bindningsrelationen till modern är det viktigt att hon såväl är fysiskt tillgänglig för barnet som att hon är känslomässigt tillgänglig, accepterande och inte avvisar (rejects) barnets behov. Likaså ska föräldrar inte använda hot om en separation som uppfostringsteknik. Vidare har Ainsworth (1973) hävdat att mängden av vårdare-barn interaktion sannolikt är avgörande för om en bindningsrelation ska utvecklas över huvud taget, medan det är arten eller kvaliteten i interaktionen, framför allt moderns känsliga lyhördhet och responsivitet inför barnets signaler och behov, som formar bindningens kvalitet i termer som otrygg-trygg *(insecure-secure)*.[12]

Hennes välkända laboratoriesituation *Ainsworth Strange Situation* (forsättningsvis ofta förkortad AISS) har haft stor genomslagskraft som metod för att bedöma om små barn har en trygg eller otrygg bindningsrelation till modern; ibland även till fadern och andra vårdare (se Ainsworth et. al.,1971; 1978; Lamb et al., 1985).[13] Den har också använts flitigt för att bedöma effekterna av tidigt introduce-

12 Vikten av att modern/föraldern kan fungera som en trygghetspunkt för barnet är också utgångspunkten för den praktiskt-kliniska tillämpningen av teorin (Bowlby, 1982).

13 Laboratoriesituationen bestod av följande 8 episoder: *(1)* mor, barn och undersökaren (30 sek); *(2)* mor och barn (3 min.); *(3)* en främling, mor och barn (3 min.); *(4)* främlingen och barnet, dvs den första separationen (3 min.); *(5)* mor och barn, dvs den första återföreningen (varierande tid); *(6)* barnet ensamt, dvs den andra separationen (3 min); *(7)* främlingen och barnet (3 min), dvs den andra separationen; *(8)* mor och barn, dvs den andra återföreningen (varierande tid).

rade dagliga mor-barn separationer på barnets relation till modern, varför den beskrivs lite mer utförligt här.

Vid bedömningen av barnets trygghet (attachment-status) intar barnets återföreningsreaktioner med modern efter två korta separationer från henne (om ca tre minuter) en nyckelposition. Ettåringar med en trygg bindning till modern, har visat sig reagera på de korta separationerna i den främmande laboratoriemiljön så att barnets utforskande tippar över till en intensifiering av attachmentbeteendet och vid återföreningen söker de moderns närhet (s.k.B-barn). Ettåringar med en otrygg bindning kan däremot reagera på två olika sätt vid återföreningen: En del barn undviker närhet och kontakt med modern (s.k.anxious-avoidant, A-barn), medan andra barn visar ambivalens/ motstånd mot kontakt med modern, och närhetssökandet kan blandas med aggressivitet, (s.k. anxious-ambivalent/resistant, C-barn).[14] Senare har även ett fjärde mönster identifierats (D-barn), som karaktäriseras av att barnet uppvisar ett oorganiserat och förvirrat beteende vid återföreningen (Main & Solomon, 1986).

En viktig förklaring till de olika återföreningsreaktionerna och därmed de tre olika attachment-mönstren (dvs A, B och C), har visat sig vara kvaliteten i moderns relation med barnet, i synnerhet hennes känslighet och responsivitet för barnets signaler och behov; även om senare studier har visat att också andra faktorer kan influera barnets beteende i AISS (Ainsworth, 1983; Lamb et al., 1985; Stroufe, 1985). De trygga B-barnen har således i allmänhet mödrar som är känsliga och responsiva inför barnets signaler och behov och lätt anpassar sig till barnet (Ainsworth, et.al., 1971; Ainsworth, 1983). Mödrar till A-barn har man funnit vara påtagligt känslomässigt avvisande mot barnen, medan C-barnen tenderar att ha kontrollerande, påträngade mödrar (Ainsworth, et.al.,1971). Man har också funnit att de är mer accepterande mot barnet och uttrycker mer känslor, medan mödrar till otrygga barn är mer aggressiva (Main, Tolan & Tomasini, 1979).

Att barnens återföreningsreaktioner bildar grunden för att bedöma barnens trygghet, beror dels på att man i orginalstudien (Ainsworth et. al., 1971; 1978) fann att dessa reaktioner var relaterade till barnets "trygghet" och beteende i relationen med modern i hemmet (enligt upprepade observationsbedömningar), dels att klassificeringen senare har visat god validitet. Och den tillfredsställande stabilitet mellan åldrarna 12 till 18 á 20 månader som rapporterades i några studier i slutet av 70-talet bidrog till laboratoriesituationens genomslagskraft (Waters, 1978; Vaughn, Egeland, Stroufe och Waters, 1979). I flera studier har också redovisats god prediktiv validitet mellan AISS-status under spädbarnsperioden och barnets socioemotionella beteende och trygghet senare under förskoleåren (Main, Kaplan och Cassidy, 1985; Matas, Arend & Stroufe 1978;

14 Man fanns också en tendens till att A-barnen tenderade att gråta påtagligt lite under separationsepisoderna (låg distress), medan de ambivalenta C-barnen tenderade att gråta mycket (hög distress).

Stroufe, 1983; Stroufe, Fox, Pancake, 1983; Suess, Escher-Graeub, Grossmann, 1985). Den funna relationen mellan C -respektive A barn och senare beteendemönster tolkas emellertid inte som tänkbara varianter inom en normalvariation, utan i ett kliniskt perspektiv i termer av beteendestörningar eller som förstadier till sådana (Stroufe, 1983)

Mot bakgrund av detta och eftersom såväl orginalstudien liksom validitetsstudierna gäller "hemmabarn" och inte daghemsbarn eller barn till förvärvsarbetande mödrar som är vana vid dagliga separationer, kan man sätta frågetecken för metoden (se t.ex. Clarke-Stewart, 1988, 1989; Clarke-Stewart & Fein, 1983; Hoffman, 1989, Hårsman, 1982).

En ny studie sätter också frågetecken för metodens prediktionsförmåga över huvud taget, genom att redovisa ett visserligen signifikant men ändock ganska modest samband mellan AISS-status och andra mått på socioemotionell trygghet i treårsåldern (Bretherton, Ridgeway, & Cassidy, 1990).

Jag återkommer till metoden i nästa kapitel, i samband med studier som gäller barn till förvärvsarbetande mödrar.

1.1.4. Sorg, separationsreaktioner och inre arbetsmodeller av självet

Förutom brister i föräldrar-barn relationen, vilket kan leda till att barnet utvecklar en otrygghet i bindningen, antog Bowlby (1969, 1971; 1973), som antytts, även att omfattande och/eller upprepade separationer kan få motsvarande konsekvenser.

Små barns känslighet för separationer liksom förmågan att tolerera en separation från den person som barnet utvecklat en huvudbindning till måste förstås utifrån den emotionella bindningens funktion och utveckling, menade Bowlby (1969/71; 1973). Barnets rädsla för en separation, även en mycket kort sådan, antog Bowlby (1973, s. 178) också vara biologiskt förankrad och hängde samman med en rädsla för att bli lämnad ensam: Ett litet barn som i den primära mänskliga miljön lämnades ensamt vore ju ett lätt byte för rovdjur. Att det utvecklades beteenden hos barnet som förhindrade detta hade ett överlevnadsvärde.

Som nämnts antog Bowlby (1960b, 1969/71; 1973) att när barnet väl har utvecklat en bindning till en modersfigur, (dvs från cirka 7 månaders ålder) och fram till cirka treårsåldern är barnet speciellt känsligt för separationer från denna person. Och en ordentlig separation (minst flera dygn) från en huvudbindningsperson antog han kunna leda till en sorgereaktion hos barnet; En sorg som är jämförbar med en vuxen persons reaktionsmönster vid en närstående persons död. Bowlby förklarade nämligen det trefasiga reaktionsmönstret *Protest, Despair* och *Detachment*, som faser i en enda sorgreaktionsprocess. Med utgångspunkt från Freud (1926) antog Bowlby (1960a, 1973) att Protest-fasen hänger samman med separationsångest, dvs barnets rädsla inför att ha förlorat bindningspersonen och att separationen är "permanent". Fasen *Despair*

antogs hänga samman med själva sorgen och sörjandet till följd av en upplevd faktisk förlust (som vid en permanent separation). Och fasen *Detachment* med barnets hantering av sorgen och förlusten och därmed utvecklandet av försvar.[15] I likhet med vuxna hade man ju funnit att även små barn initialt reagerade med att vara avvisande inför kontakt med andra personer. Men vissa barn kunde visa ett intensivt klängande mot de vårdare som ersatte föräldrarna, vilket tolkas som ett sätt för barnet att söka tröst (Bowlby (1960b). Och precis som vuxna i sorg började barnen först efter en tid att söka nya relationer.

Reaktionssekvensen *Protest -Despair-Detachment* antog Bowlby uppträdde som en följd av en kombination av faktorer, där de mest centrala är: främmande vårdare, en främmande miljö och frånvaron av moderlig omvårdnad av modern själv eller en kunnig "ersättningsperson". Om separationen är långvarig och barnet inte har tillgång till en modersfigur (en "ersättningsperson") finns det risk för att barnet kommer in i en detachment-fas. Beroende på omständigheterna antog han att svagare men jämförbara reaktioner kommer att uppträda.

Bowlby (1973) menade emellertid att även vid separationer som innebär att barnet *inte* placeras i en främmande miljö tillsammans med främmande människor, kommer en separation från modern att leda till negativa reaktioner som nedstämdhet, aggressivitet och efterföljande ångest hos barn från och med två-årsåldern. Hos yngre barn (dvs från cirka 7 månaders ålder) återfinns jämförbara reaktioner- även om dessa är mindre differentierade.

Enligt Bowlby (op cit.) är ofta aggressiva känslor mot modern förknippade med en separation- och sorgreaktion, en aggressivitet som barnet kan ge uttryck för såväl under som efter separationen. Bowlby (1973) påpekar också utifrån bl.a. studien av Heinicke & Westheimer (1965) att en vanlig reaktion omedelbart efter en separation är att barnet reagerar med detachment vid mötet med modern (dvs är ointresserad av kontakt eller undviker kontakt). Men denna reaktion ersätts vanligen av en fas då barnet är ambivalent inför kontakt med modern (föräldrarna): *"On the one hand he is demanding of their presence and cries bitterly if left, on the other, he may become rejecting, hostile and defiant towards them."* (Bowlby, 1973, s.12 -13). En viktig faktor som kan påverka dessa reaktioner antas vara hur modern hanterar barnets ambivalenta reaktioner. Om barnets aggressivitet inte blir för stark är den funktionell enligt Bowlby (1973, s.248) och antas vara ett slags straff för att förhindra en ny separation och underlätta återföreningen.

De mest påtagliga konsekvenserna efter en tids separation är emellertid en kor-

15 Freud (1926) skisserade då en syn på försvar, sorg och separationsångest som innebar att den sistnämnda kom i förgrunden. Separationsångest betraktades som en reaktion på faran att förlora objektet, smärtan i sorgen som en reaktion på själva förlusten och olika typer av försvar ett sätt att hantera sorgen och förlusten.

tare eller längre period då barnet visar ett intensifierat attachment-beteende i form av ett ökat närhetsbehov med modern (t.ex. klängighet), och en förhöjd rädsla inför nya separationer (dvs en förhöjd separationsångest). Ett beteendemönster som Bowlby (op cit.) benämnde ångestfull attachment *(anxious attachment)*; en term han menade respekterade barnets perspektiv därför att *.."It respects the person's natural desire for a close relationsship with an attachment-figure, and recognizes that he is apprehensive lest the relationship be ended.." (s. 213.)*. Otryggt attachment-beteende har till syfte att försäkra barnet om att bindningspersonen är tillgänglig/responsiv och inte på nytt "överger" barnet. Vid en kortare separation är barnets otrygga attachment-beteende mer tillfälligt och övergående. Men vid en långvarig separation eller vid upprepade separationer finns det en betydligt större risk för mer bestående negativa effekter på personligheten, enligt Bowlby (op cit.). Barnet kan utveckla en mer generell otrygghet i sin bindning *(anxious atttachment)* och som nämnts antog han att en längre tid i detachment-fasen kan innebära en risk för att barnet inte senare "vågar" utveckla nära relationer eller får en bristande förmåga att behålla sådana relationer.

För att helt förhindra negativa separationsreaktioner måste barnet veta att den inom kort tid kan återfå kontakten med modern och barnet måste känna den personen som ersätter bindningspersonen väl (Bowlby, 1969/71).

Skälet till att åldern mellan 7 månader och 3 år antas vara en speciellt känslig period för separationer förklaras således för det första av att små barn har en tendens att uppleva även en kortare tids separation som om denna vore permanent och därmed finns en tendens till att barnet upplever övergivenhetskänslor, ångest och sorgreaktioner, enligt Bowlby (1973). För det andra antog Bowlby liksom Ainsworth (1972, 1973) att denna sårbarhet också kan förklaras av barnets kognitiva utvecklingsnivå. Utifrån Piaget's (1937/1954) antaganden om utvecklingen av objektpermanens-personpermanens och i linje med vad Schaffer **(1958, 1971)** föreslagit, antog Bowlby (1973) att när barnet fått en viss förståelse för att modern har en permanent existens, kan barnet också sakna henne när hon är frånvarande, vilket bidrar till att föklara att tidigast vid cirka 7 månaders ålder reagerar barn med öppna protestreaktioner vid en ordentlig separation från modern.

För det tredje antog Bowlby (1960a) att under det första levnadsåren finns en slags osäkerhet om föräldrarnas kärlek. Men en god föräldrar-barn relation leder så småningom till att barnet får en trygghet i att känna sig älskat. Han antog att först i 5 till 7 årsåldern har denna trygghetskänsla stabiliserats, även under gynsamma omständigheter (Bowlby, 1973). Men framför allt sker en förändring i treårsåldern då barnet kan tolerera en tids separation bättre och attachment-beteende aktiveras inte lika lätt. Ökad kamratorientering, ett mer utvecklat språk och förmågan att bilda inre represen-

tationer (i synnerhet av bindningspersonen) antogs bidra till att förklara den minskade känsligheten (Bowlby, 1969/71).

Inre arbetsmodeller (Internal Working Models). Bowlby (1973) antog att barnet bygger upp arbetsmodeller av attachment-personernas tillgänglighet, dvs såväl för deras emotionella tillgänglighet som för deras fysiska tillgänglighet. Samtidigt gör barnet modeller av den egna personen, av självet (*Internal working models of self*). En nyckelposition intar härvid barnets upplevelse av hur älskat och accepterat det själv är i attachment-personens ögon. Ett barn som är tryggt förvissat om att det är älskat, kommer att uppleva sig själv som värd att bli älskad och omtyckt och således få en god grund för en god självkänsla. Medan motsatsen antas gälla för barn som inte känner denna trygghet. Och den första relationen antas i princip fungera som en prototyp för senare relationer i livet. Stroufe skriver:...*"The earliest relationship(s) are of special significance because they provide the context for the emergence of the self and because they represent prototypes for later relationships." (Stroufe 1983, p. 74)*

Sammanfattningsvis innebär således Bowlby's antagaden att såväl upprepade eller mer omfattande separationer som en känslomässigt avvisande hållning från vårdaren kan leda till att barnet utvecklar en mer bestående otrygghet i bindningen till föräldrarna- företrädesvis huvudbindningspersonen. Denna otrygghet har alltså utvecklats av en på erfarenhet grundad osäkerhet hos barnet vad gäller bindningspersonens fysiska och/eller emotionella tillgänglighet. Och denna otrygghet antas i sin tur kunna länkas till en mer negativ/osäker inre bild av självet hos barnet.

1. 1.4.1. Dagliga separationer

Det är emellertid viktigt att understryka att när det gäller dagliga separationer, dvs den typ av separationer som en daghemsvistelse i kombination med mödrars förvärvsarbete innebär, så behandlade Bowlby (1969/71, 1973) inte dessa i någon större utsträckning. Men utifrån en uppföljningstudie av Moore (1963, 1969) antog han att barn som är yngre än tre år kan utveckla en otrygghet i bindningen till modern (t.ex. i form av klängighet), i synnerhet om barnet har upplevt många byten av vårdare och därmed instabila vårdformer. Bowlby (1973) påpekade intressant nog att dessa effekter främst gällde flickor och vissa barn- vanligen pojkar, föreföll i stället ha utvecklat en viss grad av detachment; dvs de verkade inte bry sig om någon och tenderade att bli aggressiva.[16]

16 Moore (1963,1969a) kunde från ett uppföljningsmaterial jämföra 6-åringar som haft stabil barnomsorg (få byten av vårdare) med de som haft instabil (många byten). De sistnämnda kunde bedömas som mer otrygga, men de hade vanligen börjat i någon en form av barnomsorg före tvåårsåldern och hade också upplevt insta-bila familjeförhållanden, vilket komplicerar tolkningen.

I början på 1970-talet formulerade också Ainsworth ett flertal problem utifrån attachment-teorin som rörde effekterna på längre sikt av tidigt introducerade dagliga separationer mor-barn, delvis utifrån ett amerikanskt perspektiv, såsom:
" Given cognitive stimulation during an extended period in the center, does a child require for normal development a relationship with a caregiver as a ***subsidiary attachment-figure****? If so, does the day care center provide him with the opportunity of forming such an attachment? What happens to the attachment to his mother if a child is separated from her for extended daily periods? Can an infant entering day care before he has become attached still form an attachment to his mother despite being absent from her so much of the time? Can an infant or young child, already attached to his mother, sustain day care without damage to his attachment relationship?"*
(Ainsworth, 1973, s.70)

Dessa problem har i princip också studerats och är delvis fortfarande aktuella i den internationella empiriska forskningen om effekter på barns utveckling av mödrars förvärvsarbete i kombination med tidig start i barnomsorg (främst kanske i USA). Jag återkommer till denna forskning i kapitel 2.

1.2. Kort kommentar samt grundläggande implikationer för föreliggande studie

Attachment-teorin har haft stor genomslagskraft när det gäller barnets tidiga socioemotionella utveckling - hittills mest påtagligt inom den akademiska utvecklingspsykologin (se Campos, Barrett, Lamb, Goldsmith, Stenberg, 1983). Men vissa av Bowlby's antaganden har, som redan antytts, självfallet ifrågasatts och kritiserats. Förutom monotropi-hypotesen, som jag redan nämnt, har till exempel Bowlby's analogi med präglingsprocessen liksom att attachment-beteendets ursprungliga funktion var att skydda barnet mot faror och rovdjur (predators) ifrågasatts (se t.ex. Lamb et al. 1985). Men hela teoribygget faller inte om dessa antaganden skulle kunna falsifieras. Många av teorins antaganden kan prövas empiriskt och teorin kan utvecklas, modifieras och revideras, vilket också har skett i flera avseenden (se t.ex. Bretherton & Waters, 1985; Bretherton et al., 1990). (Se vidare implikation 2 nedan)

I det följande kommenteras och sammanfattas några grundläggande implikationer utifrån attachment-teorin (Bowlby, 1969/71, 1973; Ainsworth 1972, 1973, Ainsworth et al., 1971), vilka i högre eller mindre grad varit betydelsefulla för föreliggande empiriska studie.

(1) *Det är viktigt att studera likheter och olikheter i små barns socioemotionella reaktioner vid olika typer av separationer.* Det är av såväl teoretiskt som pedagogiskt-

praktiskt intresse att studera om det finns en gemensam nämnare i små barns separationsreaktioner vid olika typer av separationer. Därmed inte sagt att man kan dra några enkla paralleller mellan mer omfattande separationer och dagliga separationer som barn till förvärvsarbetande mödrar upplever.

(2) *Det är viktigt att studera eventuella sorgereaktioner och separations-stress vid en daghemsstart.* Attachment-teorin (enligt Bowlby, 1969/71, 1973) innehåller ett implicit antagande om att en introduktion av dagliga separationer från en huvudbindningsperson, kan leda till en slags sorgereaktion hos barn från cirka sju månaders ålder. Men hela åldersperioden mellan 6 och 12 månader antas vara en känslig utvecklingsfas, eftersom barnet då antas just har eller just håller på att etablera en bindning till modern (föräldrarna).

Samtidigt indikerar nyare studier att utvecklingen av bindningen är en process som startar mycket tidigt. Redan vid eller strax efter födelsen har man exempelvis funnit att barnet kan skilja ut modern från andra kvinnor på grundval av t.ex. hörsel, lukt, smak; även om det dröjer längre (ett par månader kanske) innan barnet kan känna igen modern med synen (se översikt av Heiman, 1993; Schaller, 1984/1992).Det är därför möjligt att barnets bindning till modern kan vara relativt välutvecklat redan före sju månaders ålder (se även Mizukami, Kobayashi, Ishii, Iwata, 1990). Och det finns skäl att anta att barnet redan under de första månaderna, kanske redan från födelsen, kan uppleva grundkänslor såsom sorg, glädje, förvåning, ilska, avsmak (se Campos et al., 1983).

Därför kan man också anta att barn kan uppleva sorg vid en separation före sju månaders ålder. Det finns också en del stöd för detta. Gaensbauer (1980) rapporterar sorg-depression hos ett 3,5 månader gammalt spädbarn vid en separation från modern. I detta sammanhang är det intressant att påpeka att barn som var yngre än sju månader gamla och som inte reagerade med öppen sorg under separationen, utan i stället **visade** ett konstigt beteende vid hemkomsten efter en sjukhusvistelse (se t.ex. Schaffer, 1958) Som jag påpekat i annat sammanhang (se Hårsman, 1982) påminner dessa reaktioner faktiskt om en detachment-fas

Men intressant nog avstod Bowlby från att tolka dessa speciella reaktioner: *....." How the responses of infants under seven months are best understood, and what their significance for an infants future development may be, is difficult to know."* (Bowlby, 1973, s. 55). Kanske var han bunden av antagandet om att barnen ännu inte utvecklat en bindning till modern och därför inte var "kapabla" till några sorgereaktioner.

(3) *Barnets attachment-beteenden och relationen mor-barn bör studeras vid en dag-*

hemsstart. I likhet med ett flera andra forskare (Belsky, 1988, Broberg, 1989, Stroufe, 1988) bör man utgå ifrån ett sannolikhets- och riskbegrepp i den meningen att det kan finnas en ökad sannolikhet för att dagliga mor-barn separationer leder till att små barn utvecklar en otrygghet i bindningen till modern (en bindningsperson). Barnets otrygghet kan återspeglas i ett alltför högt eller alltför lågt "behov" av närhetskontakt och/eller uppmärksamhet med modern liksom en förhöjd separationsångest och ambivalens i kontakten med modern. Men eventuella förändringar i barnets attachment-beteende behöver inte vara så stora eller så genomgripande att begreppet otrygghet är motiverat.-Det är därför en fördel att ha en mer öppen frågeställning som rör hur barnets relation till modern förändras över huvud taget.

(4) *Barnets relation med personalen bör studeras*. Barnets interaktionsmönster med personalen är ju en aspekt av barnets separationsreaktioner och av anpassningen till daghem. Dessutom kan man anta att denna relations kvalitet har stor betydelse för barnets reaktioner och effekterna på kort sikt. Eftersom attachment-teorin innefattar ett antagande om att det finns en känslig period för att utveckla emotionella bindningar under barnets första levnadsår, leder detta som nämnts till frågor om huruvida små barn utvecklar bindningar till de vårdare som ersätter föräldrarna under dagen (se Ainsworth, 1973).

(5) *Eventuella "effekter" på barnets kognitiva allmänna utveckling bör också studeras*; i synnerhet eftersom den kognitiva och socioemotionella utvecklingen inte kan antas vara helt oberoende av varandra. Mycket av barnets tidiga kognitiva "stimulans" förmedlas ju just via och i samspelet vårdare-barn (Klein, 1988)

1.3. Det utvecklingsekologiska perspektivet

Urie Bronfenbrenner (1979) har utarbetat ett teoretiskt perspektiv för att beskriva och förklara människans psykosociala utveckling, kallat *The Ecology of Human Development*. Perspektivet har översatts till "Utvecklingsekologi" och introducerats och utförligt behandlats på svenska av Andersson (1982, 1986, 1992). Det utvecklingsekologiska perspektivet är som nämnts en kompletterande teoretisk utgångspunkt för föreliggande empiriska arbete; främst i den mening att det utgör en slags övergripande teoretisk referensram.

1.3.1 Utvecklingsekologins grundläggande antaganden

Termen *Utvecklingsekologi* syftar på människans psykosociala utveckling under hela livscykeln. Utgångspunkten är ett interaktionistiskt synsätt, dvs en individs utveckling

betraktas som en funktion av en interaktion mellan organismen eller personen (inklusive arv/biologiska faktorer) och miljön (dvs sociala, samhälleliga och fysiska miljöfaktorer). Ett antagande där Bronfenbrenner påverkats av socialpsykologen Kurt Lewin's (1935) teoretiska arbeten.

I den utforming som den utvecklingsekologiska teorin först presenterades (Bronfenbrenner, 1979) ligger emellertid tyngdpunkten på en utveckling och analys av miljö-begreppet, medan organism-eller individbegreppet inte behandlas närmare. Som Andersson (1990) påpekat har dock Bronfenbrenner reviderat teorin och härvid även betonat och utvecklat individ-begreppet (Bronfenbrenner, 1989). Men det är den första versionen av det utvecklingsekologiska perspektivet som jag fokuserar här.

Bronfenbrenner betonar att utvecklingsekologi innebär ett tvärvetenskapligt perspektiv på människans utveckling *" The Ecology of Human Development lies at a point of convergence among the disciplines of the biological, psychological, and social sciences as they bear on the evolution of individual in society"* (1979, s.13). Perspektivet skiljer sig dock från andra socialvetenskaper genom att fokusera individens utveckling, samtidigt som det skiljer sig från andra utvecklingspsykologiska perspektiv genom att större vikt läggs vid betydelsen av olika miljöfaktorer för denna utveckling. Piaget (1954) och andra utvecklingspsykologiska perspektiv kritiseras av Bronfenbrenner huvudsakligen för att vara alltför begränsade till organismen eller individen och därmed ha en syn på utvecklingsprocessen som "kontext-fri" (*decontextualized)* och alltför lite influerad av miljöfaktorer

Bronfenbrenner (1979) menar - i likhet med flertalet utvecklingspsykologiska teorier - att barnets utveckling påverkas av förhållanden i individens närmiljö, (dit t.ex relationen föräldrar-barn hör), men barns utveckling påverkas även indirekt av strukturer och processer, dvs miljöfaktorer utanför denna, såsom t.ex. föräldrarnas arbetsvillkor och strukturer på samhällellig och kulturell nivå. Genom att beakta såväl mer närliggande som mer avlägsna miljöfaktorers betydelse, karaktäriserar Bronfenbrenner (op cit.) den utvecklingsekologiska teorins syn på människans utveckling som *"Development in Context"*.

Bronfenbrenner analyserar miljön i systemtermer, vilket bl.a. innebär att miljön ses som sammanhängande strukturer med ömsesidig påverkan mellan systemets delar, men där olika miljöer också betraktas som speciella system, vilka är ordnade så att de omsluter varandra (som en serie ryska dockor eller kinesiska askar). Närmast barnet eller individen ligger således de olika närmiljöerna (*settings*); miljöer som barnet själv deltar och agerar i, som t.ex. familjen, daghemmet, och senare skolan och fritidshemmet. Sådana närmiljöer bildar ett speciellt system, *Mikrosystemet*. I mikrosystemet ingår i sin tur olika system av relationer, vilka antas ha en direkt inverkan på barnets

utveckling, som t.ex dyaden mor-barn, dyaden far-barn, triaden mor-far-barn och för daghemsbarn eller barn till förvärvsarbetande mödrar som regel även relationen daghemspersonal-barn (dagmamma-barn) samt relationen barn-barn.

Mikro-systemets element och också dess grundläggande analysenheter definierar Bronfenbrenner (op cit.) i termer av *aktiviteter, roller och relationer*. Relationerna mellan de olika närmiljöerna eller "settingarna" (*settings*) på mikronivån, bildar *Mesosystemet*, t.ex relationen hem-förskola eller hem-skola-fritidshem. Medan de system som barnet själv agerar i, dvs inom mikrosystemet påverkar barnet direkt, antas förhållanden inom mesosystemet påverka barnet indirekt.

Ytterligare två huvudsystem av miljöfaktorer antas påverka barnets utveckling indirekt genom att barnet inte själv deltar eller agerar i dessa system. Det är för det första *Exosystemet*, som omsluter Meso-systemet. Exo-systemet innefattar förhållanden som t.ex föräldrarnas arbetsförhållanden, deras sociala kontaktnät, etc. Det vill säga faktorer som indirekt kan antas påverka barnets utveckling genom att t.ex. stödja eller försvåra för föräldrarna i deras roll som förälder. För det andra är det slutligen det övergripande *Makro-systemet*, som omsluter Exo-systemet. *Makro-systemet* omfattar de övergripande ekonomiska, politiska, kulturella förhållanden som är gemensamma för en viss kultur, delkultur eller socioekonomisk klass i ett samhälle.

1.3.2. Utvecklingsekologins metodologiska implikationer

Det interaktionistiska grundantagandet, liksom den vikt som läggs vid indirekta miljöfaktorer som bestämningsfaktorer för individens utveckling, får självfallet metodologiska implikationer. Bronfenbrenner betraktar dessa implikationerna som en viktig del av det ekologiska perspektivet... *"I offer a new theoretical perspective for research in human development"* (1979, s.3, min understrykning). Utifrån metodologiska utgångspunkter definieras utvecklingsekologin mer precist på följande sätt:

"The ecology of human development involves the scientific study of the progressive, mutual accomodation between an active human being and the changing properties of the immediate settings in which the developing person lives, as this process is affected by relations between these settings, and by the larger contexts in which these settings are embedded" (Bronfenbrenner, 1979, s 21).

Utifrån denna utgångspunkt understryker Bronfenbrenner vikten av att forskningen utformas så att det blir möjligt att även upptäcka vilka effekter miljöfaktorer på andra nivåer än mikro-nivån har på barnets utveckling; något som varit relativt ovanligt. Men å andra sidan menar han, vilket är relativt självklart, att en och samma vetenskapliga studie inte kan och inte heller behöver omfatta samtliga miljösystem

eller nivåer som anges inom ramen för det ekologiska perspektivet (Bronfenbrenner, op cit.). Däremot är han kritisk mot det mer traditionella sättet att studera miljöns påverkan på individens utveckling med hjälp av grova och enkla mått, som t.ex. via enkla etikettsystem som socialgruppstillhörighet, civilstånd etc. (Bronfenbrenner, 1979; Bronfenbrenner & Crouter 1983).

I det följande beskrivs i korthet några nyckelbegrepp som illustrerar de metodologiska konsekvenser för forskningen som Bronfenbrenner (op cit.) menar att det utvecklingsekologiska perspektivet innebär.

Bronfenbrenner hävdar att forskningen måste sträva efter en hög *ekologisk validitet*, vilket förutom det klassiska validitetsbegreppet, även innebär ett fenomenologiskt synsätt, dvs att individens upplevelse av sin psykosociala och sin fysiska miljö är central. I vilken utsträckning som den upplevda miljön har samma karaktäristika som forskaren antar att den har blir därför en aspekt av den ekologiska validiteten. Detta innebär också, enligt Bronfenbrenner att det är värdefullt att studera individerna i sina naturliga miljöer, såsom t.ex. i hemmet, daghemmet, skolan etc. Vidare menar Bronfenbrenner att ju högre den ekologiska validiteten är, desto större kunskap erhålls om interaktionen mellan organismen och relevanta aspekter i den fysiska och sociala miljön. Däremot betraktas det klassiska laboratorieexperimentet i regel som olämpligt att använda, dels därför att de "kontrollerar bort" interaktionen individ-miljö genom en strävan att renodla effekten av en oberoende variabel, dels därför att miljön upplevs som främmande och "onaturlig" för de deltagande. (Ainsworth's Strange Situation är dock användbar enligt Bronfenbrenner just därför att syftet med laboratoriet var att skapa en främmande miljö för barnet).

Bronfenbrenner (1979) betonar vidare att forskningen måste sträva efter en hög *Utvecklingsvaliditet*. Denna validitet hänför sig till hur stabil en observerad förändring är hos individen. En hög utvecklingsvaliditet innebär t.ex. att en observarad beteendeförändring hos ett barn är varaktig och stabil och inte situationsbunden eller tillfällig. Ett beteende kan till exempel vara en specik anpassning till en speciell miljö eller setting och därmed situationsbunden. I traditionell laboratorieforskning lyser ofta en hög utvecklingsvaliditet med sin frånvaro, menar han.

Ett bättre och effektivare sätt att studera interaktionen individ -miljö än med en klassisk experimentell design i laboratoriet, är att utnyttja det *ekologiska experimentet*, anser Bronfenbrenner. Ett *ekologiskt experiment* innebär att forskaren kontrasterar två miljösystem eller deras strukturella komponenter samtidigt som man har kontroll över andra faktorer, vilka kan antas påverka de fenomen man vill studera. Detta kan i sin tur ske genom en slumpmässig fördelning i form av ett *planerat experiment* eller

genom matchning i form av ett *naturligt experiment*. Det naturliga experimentet motsvarar det som traditionellt kallas för kvasi-experiment; en term som Bronfenbrenner emellertid menar är inadekvat, eftersom den implicerar ett antagande om en sämre vetenskaplig metodologi. Det ekologiska experimentet har följaktligen just den fördelen att människan studeras i sina naturliga miljöer,något som i sin tur ger unika tillfällen till att studera interaktionseffekter och den ömsesidiga anpassningen mellan individ och miljö.

Det ekologiska experimentet, skiljer sig vidare från det klassiska experimentets hypotesprövande syfte, genom att det primära syftet i stället är "heuristiskt", dvs att upptäcka hypoteser; identifiera systemegenskaper och processer vilka påverkar och påverkas av individens beteende och utveckling.

Det problem som föreliggande undersökning behandlar är en särskild intressant form av ett naturligt experiment, det som Bronfenbrenner benämner *ekologiska övergångar* (transitions). En sådan ekologisk övergång uppträder vid en förändring i individens roll och/eller en förändring i närmiljön (setting). En ekologisk övergång kan ske mellan de olika huvudnivåerna (mikro- meso- exo- resp. makro-nivån) eller inom en av dessa nivåer. När ett barn börjar på daghem eller i någon annan form av barnomsorg innebär detta till exempel en förändring från exo- till mikronivån, medan att bli mamma är en förändring som sker inom mikro-nivån. Men båda förändringarna är exempel på ekologiska övergångar. Och Bronfenbrenner (op cit.) menar att ekologiska övergångar är lämpliga för att studera den ömsesidiga anpassningen mellan individ och miljö, dvs utvecklingen, eftersom ekologiska övergångar också karaktäriseras av att de har en inbyggd före- och efter-design där varje individ kan fungera som sin egen kontroll. Detta är tillämpbart på föreliggande empriska studie.

1.4 Om implikationer för studiet av barns beteende och utveckling vid start i någon form av barnomsorg

Bronfenbrenner har själv poängterat vikten av att studera utvecklingspsykologiska "effekter" av daghem och förskoleprogram i ett vidare ekologiskt sammanhang eller kontext, som t.ex i vilken utsträckning "effekterna" är kulturberoende liksom hur de är relaterade till det pedagogiska innehållet eller programmet. Faktorer på de olika miljönivåerna bör således beaktas liksom hur barnet påverkas indirekt av att familjen förändras.

Och Belsky (Belsky & Steinberg 1978; Belsky, Steinberg & Walker, 1982) underströk tidigt vikten av att utifrån Bronfenbrenners (1977, 1979) teoretiska perspektiv tala om *the ecology of day care, dvs barnomsorgens ekologi*. Förutom att man vid studiet av utvecklingskonsekvenserna av olika typer av barnomsorg också måste

beakta faktorer utanför mikrosystemet, innebar det också en betoning av den offentliga barnomsorgens inverkan på familjeliv, arbetstider och på samhällslivet i stort (Belsky & Steinberg, 1978).

Det ekologiska experimentets heuristiska syfte kan ses som ett komplement till det mer hypotesprövande angreppsättet som attachment-teorin i princip innebär. Vikten av att studera daghemsbarn både i daghemsmiljön och i hemmet understryks också av Bronfenbrenner (1979), eftersom barnets beteende antas vara "setting-beroende", vilket innebär att det kan antas vara en specifik anpassning till den speciella ekologiska miljö, eller *setting* som daghemsmiljön respektive hemmiljön utgör. Det interaktionistiska grundantagandet i utvecklingsekologin och den därmed förknippade multifaktoriella kausalitetsmodellen som ett perspektiv på barns utveckling och beteende är viktigt som ett grundläggande antagande.

I detta sammanhang bör nämnas att Bronfenbrenner (op cit.) även berör effekter av olika typer av separationer och barnhemsplacering från tidig ålder. Intressant är t.ex. att Bronfenbrenner diskuterar Spitz's undersökningar (1946a, 1946b) som exempel på en ekologisk valid forskning, därför att Spitz's studier innebar att barns utveckling och beteende jämfördes och beskrevs i termer av aktiviteter, roller och relationer utifrån olika kontrasterande uppväxtmiljöer på mikronivån.[17]

Utifrån bl.a Spitz's studier av spädbarn på barnhem har Bronfenbrenner (op cit.) formulerat flera hypoteser om vilka faktorer som kan antas ha betydelse för att mildra negativa effekter av en tidig barnhemsplacering: Han betonar vikten av att barnet såväl får en allmän stimulans (t.ex. leksaker) som motorisk stimulans på institutionen (hypotes nr. 15 o. 17), liksom att barnet får möjlighet till interaktion med en vårdare och ...*"availability of a parent figure with whom the child can develop a close attachment"* (p. 144). Detta för att mildra de negativa utvecklingskonsekvenserna av en barnhemsplacering. Men detta är samtidigt välkända antaganden som betonades av Spitz själv (1946a, 1946b, 1949) och tidigare av Bowlby (1952, 1969/71).

I likhet med Bowlby's antaganden (1969/71) antar Bronfenbrenner (1979) att det finns en känslighet för separationer under de första levnadsåret. Men några av Bronfenbrenner's hypoteser som gäller placering på heltidsinstitutioner (dvs totala separationer), skiljer sig i viss mening från Bowlby's (op cit.) Så t.ex. antar Bronfenbrenner utifrån bland annat Spitz's studier (1949), att en placering på heltids-institution (t.ex.barnhem), får mer allvarliga och negativa långtidseffekter, om separationen sker under barnets första sex levnadsmånader än om den sker senare (hypotes 18)[18]. Medan om en sådan total separation sker mellan sex till tolv månaders ålder får

17 Här kan nämnas att i en artikel publicerad i slutet av 1940-talet använde faktiskt Spitz (1949) själv begreppet ekologiska faktorer och syftade då främst på moderns betydelse för barnets utveckling.

18 Hypotes 18 utgår från ett felaktigt antagande, nämligen att barnet inte är kapabelt att utveckla en

den mindre negativa konsekvenser på längre sikt, men leder till större omedelbara negativa effekter. Bowlby (1969/71) antog en allmän känslighet för separationer under det första levnadsåret, men framför allt när barnet har etablerat en bindning till en vårdare, från cirka 6 månader

Men Bronfenbrenner beaktar inte separationens längd/ omfattning som en faktor vilken har betydelse för utvecklingseffekterna på längre sikt; något som Spitz själv (Spitz, 1949, s.152.) och även Bowlby (Ainsworth & Bowlby, 1954) antog hade stor betydelse för de utvecklingspsykologiska konsekvenserna (om separationen var högst tre månader skedde en återhämtning i barnets allmänna utveckling, men efter fem månaders separation skedde ingen återhämtning alls hos barnen i Spitz' barnhemstudie). Vid vilken ålder barnet är mest känsligt för totala separationer på längre sikt som t.ex. vid adoption torde vara en relativt öppen empirisk fråga som kräver mer forskning. Att barn under cirka 7 månaders ålder inte reagerar med öppna stress-reaktioner vid en separation, behöver naturligtvis inte innebära att effekterna inte är negativa på längre sikt (Jmf. Yarrow, 1964).

Och problematiken har också relevans för effekter av tidigt introducerade dagliga separationer (dvs barnomsorg/föräldrars förvärvsarbete). Att t.ex. barn under den första hälften av sitt första levnadsår sällan reagerar öppet (med gråt, gnäll) på en introduktion av dagliga separationer från modern, innebär inte självklart att det på längre sikt är gynnsamt för barnets utveckling att börja i barnomsorg före 6 á 7 månaders ålder.

1.5. Kan attachment-teorin och det utvecklingsekologiska perspektivet kombineras?

Mot denna bakgrund kan man fråga sig om det är helt oproblematiskt att kombinera attachment-teorin med ett utvecklingsekologiskt pespektiv. En påtaglig skillnad mellan de två teorierna är naturligtvis själva utgångspunkten. Bronfenbrenner (1979; 1989) utgår från ett interaktionistiskt grundantagande i betydelsen att individfaktorer (inkl. biologiska/genetiska faktorer) och miljöfaktorer interagerar och tillsammans påverkar individens utveckling, samtidigt som det är miljöbegreppet som han främst har betonat och utvecklat (Bronfenbrenner, 1979; Bronfenbrenner & Crouter, 1983).

Utgångspunkten i Bowlby's attachment-teori är däremot i första hand att människans socioemotionella utveckling vilar på en biologisk grund. Men miljön-upp-

---

emotionell bindning under de första 6 månaderna i livet..."The more severe and enduring effects are most likely to occur among infants institutionalized during the first six months of life, *before the child is capable of developing a strong emotional attachment* to a parent or other caregiver ."(Bronfenbrenner,1979, p. 150, min kursivering). Formuleringen antyder att barnet inte ännu har förmågan att etablera en bindning, medan som påpekats Bowlby (1969/71) antar att bindningen är någorlunda etablerad vid cirka 6 a'7 månaders ålder.

fostran antas ha stor betydelse. Och i detta sammanhang bör först två grundläggande interaktionistiska antaganden i Bowlby/Ainsworth's attachment-teorin lyftas fram (Bowlby, 1969/71, 1973; Ainsworth, 1973; Ainsworth, 1983; Ainsworth et al. 1971; 1978), nämligen:

(1) Utvecklingen av barnets bindning (attachment) antas ske genom samspelet mellan individens artbiologiska disposition (fylogenes) och kontakten med en (några få) vårdare *(artbiologisk-miljö interaktion);*

(2) Barnets socioemotionella utveckling och psykiska hälsa och därmed bindningens kvalitet (i termer av t.ex. trygg-otrygg) antas i hög grad vara beroende av hur samspelet mellan bindningspersonen och barnet gestaltar sig - i synnerhet betonas vårdarens känslighet och responsivitet inför barnets signaler till kommunikationskontakt och närhet. (Detta benämns *relationistisk interaktion* eller transaktionell interaktion i det följande).

Som redan antytts ligger det i sakens natur att "alltför" kraftiga avvikelser från de livsbetingelser som människan är biologiskt anpassad till kan antas medföra en risk för negativa effekter på barnets utveckling (Bowlby (1969/71, 1973). Attachment-teorin torde därför inte kunna kombineras med en extrem (kulturell) relativism. Organismen sätter gränser. Vad som mer konkret utgör sådana riskfaktor är emellertid i hög grad empiriska frågor. Men samtidigt borde det finns utrymme för kulturella variationer inom ramen för attachment-teorin, så att en individuell anpassning till variationer i olika livsbetingelser är möjlig, utan att utvecklingen alltid på ett enkelt sätt kan värderas som bättre eller sämre i normativ mening. Alla variationer i attachment-status och vårdare-barn relationen kan ju inte reduceras till och förklaras i termer som psykisk hälsa-ohälsa (se t.ex. Hinde & Stevenson-Hinde, 1990; LeVine & Miller, 1990). Vidare är en viktig fråga huruvida dagliga separationer mellan föräldrar och små barn faller inom ramen för dessa "kulturella" frihetsgrader (Jmf. Fox & Fein, 1990).

Men om och i vilken utsträckning endogena eller konstitutionella faktorer kan bidra till att förklara individuella variationer i bindningens kvalitet utifrån Ainsworth Strange situation (dvs i termer av trygg visavi otrygg) förefaller däremot vara en kontroversiell fråga bland olika forskare (för en diskussion se t.ex. Campos et al., 1983). Flera underskryker det empiriska stödet för att det är kvaliteten i relationen som huvudsakligen fångas i återföreningsreaktionerna i AISS (Se t.ex. Ainsworth, 1983; Stroufe, 1985; Vaughn, Lefever, Seifer, Barglow, 1989). Men detta utesluter inte att en mer subtil inverkan av temperamentsfaktorer kan förekomma (se t.ex. Bohlin, Hagekull, Germer, et al., 1989). Det finns vidare en relativt tydlig tendens mot ett starkare interaktionistiskt synsätt (en term som använts av Lerner, 1983) när det gäller

konstitutionella faktorers bidrag[19] till hur barnets attachment-beteende och hur attachmentrelationen mor-barn utvecklas över huvud taget (se t.ex. Dymph van den Boom, 1988).

Både Bowlby's attachment-teori och utvecklingsekologin berör ett gemensamt specifikt problemområde, nämligen utvecklingspsykologiska konsekvenser av tidig vistelse i förskola eller någon form av barnomsorg utanför familjen. Båda teorierna berör även effekter av totala separationer som t.ex. placering på barnhem. En annan beröringspunkt mellan de två teorierna är systembegreppet, som används för att t.ex. beteckna en slags ömsesidig påverkan mellan ett systems olika delar liksom mellan olika system. Men systembegreppet används på helt olika sätt.

Systembegreppet i Bowlby's attachment-teori fokuserar *organismen* utifrån ett biologiskt perspektiv och det systemteoretiska tänkandet appliceras i första hand på människan och individen i hennes samspel med miljön. Attachment-beteendet antas vara styrt av bakomliggande biologiskt förankrade beteendesystem vilkas syfte är att upprätthålla närheten och kontakten med bindningspersonen. Bowlby (1969/1971) ger också exempel på hur information via feed-back mekanismer tas in i systemet för att uppnå syftet.

Bronfenbrenner (1979) fokuserar däremot *miljön* i system-termer, där även själva relationen mellan individer ingår och också dyaden definierar ett system, nämligen det minsta systemet, medan t.ex. en kultur är det "övergripande" systemet på makronivå. Bronfenbrenners (1979) systembegrepp är emellertid mer outvecklat i den mening att det saknar en specificering av systemens mål eller syfte samt en beskrivning av hur feedback-mekanismerna antas behandla en viss typ av information för att uppnå syftet (Jmf. också Magnusson & Allen, 1983, s. 8 för en diskussion av systembegreppet).

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att det finns flera skillnader mellan attachment-teorin och det utvecklingsekologiska perspektivet. Kan då dessa olika teoretiska perspektiv kombineras?

Utan att närmare gå in på vetenskapsteoretiska problem kan nämnas att till exempel Hansson (1979) har ett fruktbart resonemang om denna problematik i principiell mening. Poängen är att olika teorier utgör strukturer eller mallar, som olika bitar av verkligheten passar in på. Men anpassningen mellan teori och verklighet kan variera. Detta synsätt, menar Hansson, ger möjlighet att förklara varför samma faktiska

19 Med termen konstitutionellt *laddade* faktorer avses här att det finns en beteende-eller reaktionsdisposition hos individen som är en endogen faktor, men vilken i högre eller mindre grad kan påverkas av miljöfaktorer som vård och uppfostran.

fenomen med fördel kan inordnas under olika teorier, trots att dessa till och med kan vara formellt oförenliga. Synsättet innebär också att man kan förklara en bristande överensstämmelse mellan teori och observationer, dvs empirin. Såväl mall som observationer kan i sig vara riktiga, med de passar inte ihop. Och lösningen är att mallens, dvs teorins tillämpningsområde, kanske måste begränsas.

I föreliggande arbete är, som redan nämnts, attachment-teorin den centrala teoretiska utgångspunkten och därmed har den större tyngd i detta arbete än det utvecklingsekologiska perspektivet. Det finns flera skäl till detta. Ett viktigt skäl är till exempel att attachment-teorin innefattar en relativt välutvecklad förklaringsmodell till små barns separationsreaktioner och utvecklingspsykologiska effekter på längre sikt av tidigt introducerade dagliga separationer föräldrar-barn (i synnerhet modersfigur-barn). Dessutom sätts små barns separationsreaktioner in i ett helhetsperspektiv som berör barnets socioemotionella utveckling över huvud taget.

Utvecklingsekologin används alltså mer som en slags ramteori, vilken mer allmänt betonar olika miljöfaktorers betydelse för individens utveckling och det ömsesidiga, dialektiska eller interaktionistiska förhållandet mellan individ och miljö. Bronfenbrenners teori ligger på en mer generell och övergripande nivå än attachmentteorin; inte minst när det gäller att beskriva och förklara små barns separationsreaktioner och utvecklingspsykologiska effekter av en tidig introduktion av dagliga separationer i kombination med barnomsorg. Utvecklingsekologin kan och har också överhuvudtaget kritiserats för att den är för allmän (Andersson, 1982). Lite tillspetsat kan man säga att det inte är en teori i den mening att den beskriver och förklarar specifika psykosociala eller utvecklingspsykologiska fenomen mer i detalj.

I föreliggande arbete är det interaktionistiska grundantagandet emellertid en viktig utgångspunkt. Men framför allt är det de metodologiska konsekvenserna av ett utvecklingekologiskt perspektiv som återspeglas i föreliggande empiriska studie - inte minst fördelen med att studera daghemsbarn både i daghemsmiljön och i hemmet, eftersom barnets beteende kan antas en specifik anpassning till den speciella ekologiska miljö, eller *setting* som daghemsmiljön respektive hemmiljön utgör.

1.6 Sammanfattning

I detta kapitel har de teoretiska utgångspunkterna för föreliggande empiriska studie beskrivits. Attachment-teorin; är den centrala teoretiska ugångspunkten för föreliggande empiriska studie. Attachment-teorin behandlar barnets emotionella bindning (attachment) till en vårdare, dess funktion och dess utvecklingsförlopp i stora drag samt dess betydelse för små barns separationsreaktioner och effekter av separationer på längre sikt. I princip antog Bowlby (1969/71, 1973) att om barn i åldern från cirka 7

å 9 månader till 4 år utsätts för en ofrivillig separation (om cirka minst några dygn, en vecka) kan detta leda till sorgreaktioner och känslor av att ha blivit övergiven. Beroende på omständigheterna antogs reaktionerna kunna variera, men ett implicit antagande i Bowlby's attachment-teori är att en introduktion av dagliga separationer kan leda till en slags sorgreaktion eller nedstämdhet, dvs separation distress.

Efter en mer omfattande separation (cirka minst en vecka) reagerar små barn vanligen med ett intensifierat attachment-beteende och en förhöjd rädsla (eller ångest) inför nya separationer; ett beteendemönster som Bowlby benämnt ångestfullt eller otryggt attachment-beteende. Dessa reaktionsmönster är emellertid tillfälliga och övergående. Vid långvariga eller upprepade separationer antog Bowlby att det finns betydligt större risk för en mer bestående otrygghet hos barnet. Beträffande separationer av den typ som en daghemsvistelse innebär, dvs dagligt återkommande, behandlade Bowlby (1973) ursprungligen inte denna problematik, även om han ställde sig frågan om dessa kunde leda till att barnet utvecklade en ångestfull eller otrygg bindning hos små barn. Attachment-teorin's implikationer för de problem som är förknippat med mödrars förvärvsarbete och dagliga separationer i kombination med en daghemsvistelse eller annan form av barnomsorg preciserades, delvis med utgångspunkt från Ainsworth's (1973) diskussioner.

I detta kapitel beskrevs också det utvecklingsekologiska perspektivet, vilket bildar en övergripande teoretisk referensram för föreliggande studie - inte minst när det gäller dess metodologiska konsekvenser för studiet av effekter av en tidig daghemstart på små barns utveckling och beteende. Det utvecklingsekologiska perspektivet betonar ett interaktionistiskt synsätt på samspelet individ-miljö, liksom att andra faktorer utanför de miljöer som barnet självt aktivt agerar i, kan påverka effekterna av en daghems- eller förskolevistelse. Några tangeringspunkter och skillnader mellan de två teoretiska perspektiven diskuterades också och problematiken vad gäller att kombinera de två teoretiska perspektiven berördes.

KAPITEL 2

BARNOMSORG OCH DAGLIGA SEPARATIONER: UNDERSÖKNINGENS PROBLEM OCH EMPIRISK FORSKNING

I detta kapitel redovisas i ett inledande avsnitt föreliggande undersöknings huvudproblem och centrala frågeställningar. Därefter sammanfattas empirisk forskning om problematiken kring barns reaktioner, utveckling och anpassning i relation till tidig start i någon form av barnomsorg utanför familjen, dvs före 2 - 3 års ålder. Tyngdpunkten ligger på barnets socioemotionella utveckling, beteende och anpassning, även om kognitiv eller allmän mental utveckling också kommer att behandlas. Både forskning som belyser "effekter" på kortare och på längre sikt redovisas.

2.1 Föreliggande undersöknings problem och frågeställningar

Som nämnts inledningsvis har den empiriska undersökningens huvudsyfte varit att studera 6-12 månader (vid daghemsstarten) gamla barns mer omedelbara reaktioner på att börja på daghem samt att beskriva den fortsatta anpassningsprocessen till att vistas på daghem under en uppföljningsperiod på fem månader.

Ett annat syfte har varit att identifiera individuella variationer i anpassningsprocessen till daghem samt att belysa vilka faktorer som är relaterade till och därmed utgör möjliga förklaringsfaktorer till både barnens mer omedelbara reaktioner och hur den fortsatta anpassningsprocessen till daghem gestaltar sig. Huvudsakligen mot bakgrund av attachment-teorin och de klassiska separationsstudierna preciserades undersökningens första syfte i tre huvudproblem med därtill hörande frågeställningar samt en hypotes, nämligen:

I. Hur förändras och utvecklas barn (6-12 månader gamla vid daghemsstarten) under de första fem månaderna av en daghemsvistelse?

Två delproblem har formulats inom ramen för detta huvudproblem. Det första berör barnets mer omedelbara socio-emotionella reaktioner vid daghemstarten liksom barnets fortsatta allmänna socioemotionella beteende fram till fem månaders daghemsvistelse. Det andra delproblemet berör om och hur barnens mentala eller kognitiva utveckling förändras under de första månaderna efter en daghemsplacering.

Delproblemen har preciserats sålunda:

a) *Hur reagerar barnet socioemotionellt vid en daghemsstart?* Detta problem innefattar för det första en hypotes här benämnd *sorghypotesen*, som attachment-teorin implicerar:

Hypotes: Dagliga separationer från en huvudbindningsperson kan leda till sorgreaktioner hos barn från cirka 6 a'7 månaders ålder eller alternativt när barnets bindning kan antas vara någorlunda etablerad.[1]

För det andra inkluderas frågeställningar som berör beteendeförändringar vilka kan tolkas som separationsreaktioner (separation distress) överhuvudtaget, såsom: Reagerar daghemsbarnen på daghemsstarten med reaktioner som ökad orolighet, ökad känslighet inför frustrationer, motorisk passivitet eller förhöjd aktivitetsnivå (eller överdriven aktivitet, som hyperaktivitet)? För det tredje innefattas hur barnets allmänna beteende, som sinnesstämning, aktivitetsnivå, orosnviå etc., förändras på litet längre sikt över undersökningsperioden.

b) *Förändras barns allmänna mentala eller "kognitiva" utveckling under de första månaderna av en daghemsvistelse?*
Härmed syftas på den utveckling som mäts eller bedöms med hjälp av konventionella utvecklingsskalor (test)

II. Hur förändras och utvecklas barnens interaktionsmönster med mödrarna under de första fem månaderna av en daghemsvistelse?
Följande mer konkreta frågeställningar har formulerats utifrån detta huvudproblem: Ökar eller minskar daghemsbarnens attachment-beteende gentemot mödrarna? Hur förändras kvaliteten i interaktionsmönstret i termer av avvisande, ambivalens visavi positivt accepterande? Som påpekats (kap 1) behöver en förändring inte nödvändigtvis innebära att barnet utvecklat en otrygghet i bindningen till modern. För att kunna kontrollera för utvecklingseffekter är därför en jämförelsegrupp av hemmabarn viktig.

III. Hur förändras och utvecklas barnens interaktionsmönster med daghemspersonalen under de första fem månaderna av en daghemsvistelse?
Syftet är att studera barnens interaktionsmönster med personalen som en aspekt av barnens separationsreaktioner: Reagerar barnen initialt med avvisande inför kontakt

1 Problem 1 är delvis relaterat till frågeställningar inom de övriga huvudproblemen och det finns därför en viss överlappning: Sorghypotesen innefattar t.ex. även barnets interaktionsmönster med personalen (se problem 3).

med personalen? Men syftet är också att studera hur daghemsbarnens interaktionsmönster med personalen förändras under de fem första månaderna. Avsikten är emellertid inte att i detalj undersöka om barnen utvecklar en bindning till personalen, även om denna problematik kommer att beröras. Barnens interaktionsmönster med personalen beskrivs i relation till deras interaktionsmönster med mödrarna.

För att belysa undersökningens andra syfte formulerades ytterligare två huvudproblem, nämligen:

IV. Finns det skillnader mellan barn i deras reaktioner vid daghemsstarten och i anpassningsprocessen till daghem?
Detta problem innebär ett försök att utifrån ett induktivt angreppsätt identifiera och beskriva individuella differenser genom att från det empiriska materialet identifiera barn och i någon mening homogena grupper av barn som kan sägas ha en lätt- respektive en svår anpassningsprosess till daghem.

V. Hur kan man förklara dessa individuella differenser med utgångspunkt från faktorer som t.ex. kvaliteten i personal-barn interaktionen respektive mor-barn interaktionen, de dagliga separationernas omfattning samt vissa individfaktorer hos barnet som t.ex. socioemotionell utvecklingnivå?
Detta problem innebär att vissa delar av den teoretiska modellen prövas, vilken presenteras i kapitel 3.I anknytning till att försöka finna en förklaringsmodell till barnens reaktioner och anpassningsprocessens karaktär, formulerades också tre frågeställningar som rör de vuxnas interaktionsmönster med barnen liksom dyadiskt beteende:

VI) *Vad karaktäriserar de förvärvsarbetande mödrarnas interaktionsmönster med sina barn?*
VII) *Hur skiljer sig daghemspersonalens interaktionsmönster med barnen från mödrarnas interaktionsmönster med dem?*
VIII) *Hur är barnens och vårdarens interaktionsbeteende relaterade till varandra (dvs dyadiskt beteende)?*

Det problemområde föreliggande arbete fokuserar kan således i snäv mening formuleras som korttidseffekter av tidig daghemsstart. I de följande avsnitten ges en sammanfattande översikt över vad vi vet om främst de tre första huvudproblemen utifrån empirisk forskning, både på kortare och på lite längre sikt. Men även forskning som belyser problem V ovan berörs.

2.2. Dagliga separationer och korttidseffekter: Stress-reaktioner, anpassning och förändring i relationen med modern

2.2.1. Separationsreaktioner och anpassning under den första tiden

I snäv mening brukar spädbarnsperioden avgränsas till en period mellan 0 till omkring 12 och 17 á 18 månaders ålder, vilken i sin tur följs av en koltbarnsperiod mellan cirka 13 á 18 till 24 månaders ålder. Här fokuseras emellertid forskning som berör åldrarna 0-3 år i syfte att täcka småbarnsperioden; även några studier som berör 3-4 åringar redovisas. Den förhållandevis stora åldersvidden motiveras av att korttidseffekter av dagliga separationer och start i någon form av barnomsorg rönt förhållandevis liten uppmärksamhet i den internationella litteraturen (företrädesvis amerikansk forskning). Det innebär också att mycket få studier har publicerats som rör själva anpassningsprocessen till att vara på daghem - i synnerhet när det gäller barn under två års ålder.

McCutcheon och Calhoun (1976) observerade emellertid den sociala och emotionella anpassningen till ett daghem (med hög kvalitet) hos 6-30 månader gamla barn (N=19). Barnens beteende under de första fem dagarna på daghem jämfördes med motsvarande beteende under fem dagar efter en månads vistelse. Det visade sig att frekvensen gråt hos barnen liksom att sitta för sig själv, samt interaktionen med de vuxna minskade signifikant mellan de två tidpunkterna, medan interaktionen med andra barn ökade. Det sistnämnda var dock mer påtagligt för de äldre barnen.

När det gäller äldre barn tycks det finnas fler studier. Dessa visar att barn från cirka tre årsålder har förhållandevis betydligt lättare att anpassa sig till olika typer av förskoleverksamhet- inklusive daghem (Schwartz & Wynn, 1971; Schwartz, Krolick och Strickland, 1973). Men även tre- och fyraåringar reagerar till en början.

Schwartz et al. (op cit) observerade 3-4 åringars omedelbara reaktioner när de började på ett nytt daghem. Både den första dagen och efter fem veckors vistelse visade barn som saknade tidigare daghemserfarenhet, mer negativa känslor, högre grad av spänningsreaktioner och lägre grad av interaktion med andra personer i jämförelse med en matchad grupp barn med tidigare daghemserfarenhet sedan spädbarnsperioden (M=9.5 månader vid start).

I en relativt nyligen publicerad studie, som också den gällde 3-4 åringars reaktioner när de började förskolan för första gången observerades barnen en gång i veckan under de första sex veckorna (Fox & Field, 1989). De första två veckorna i förskolan innebar en period då barnen vandrade omkring ganska mållöst, en hög nivå av närhet till förskolläraren och en hög nivå av ensamlek, medan interaktionsnivån med andra barn var låg (dvs olika former av lek -inklusive parallell-lek). Men efter fem-sex veckors vistelse skedde en radikal omsvängning genom att barnen då lekte mycket med kamraterna.

Men när det gäller hur barn som är yngre än ett eller två år reagerar på att börja på daghem och hur anpassningsprocessen till daghem gestaltar sig är bristen på studier påtaglig. Och det gäller även om och i vilken utsträckning som barn före ett till två års ålder reagerar med separation-stress- (*Separation distress*) eller sorgreaktioner vid en introduktion av dagliga separationer. I två svenska studier av explorativ karaktär har dock spädbarns mer omedelbara reaktioner och anpassning till daghem studerats. Sjöblom (1974), som observerade 8 barn (6 månader gamla vid start) rapporterar att ett av barnen reagerade med reaktioner i linje med protest- och despair-fasen och mat-och sömnproblem var vanliga. Men med utgångspunkt från de fallbeskrivningar som redovisas förefaller det ändå ha varit en majoritet av barnen som reagerade med viss nedstämdhet under de första veckorna av daghemsvistelsen; något som jag påpekat i annat sammanhang (Hårsman, 1982). I en svensk intervjustudie med ett större urval (N=20) av 5-9 månader gamla barn rapporterades också övergående negativa reaktioner som passivitet och nedstämdhet under de de första dagarna efter daghemsstarten, liksom sömnproblem (Hector & Säfvestad, 1975). I en pågående studie kartläggs hur 10 ettåringar införlivar daghemsvärlden och anpassar sig till denna under de första tre månaderna med start den första daghemsdagen (Pramling & Lindahl, 1992).

I en finsk studie som företrädesvis omfattade något äldre daghemsbarn (majoriteten mellan 1.5 och 3 år) vilka började för första gången på daghem *eller* återkom efter ett sommaruppehåll, rapporteras intressant nog reaktioner i linje med de klassiska faserna protest och despair, men ej detachment, utifrån enkäter till föräldrar och till daghemspersonal (Lahikainen & Sundquist, 1979). Starkast reagerade de yngre barnen och de som började på daghem för första gången. Barn under två år protesterade mest vid lämningstillfället i daghemsmiljön och uppgavs klänga mest på föräldrarna vid hemkomsten.

Sammantaget visar de studier som gjorts att för barn i åldern 1-4 år kan en introduktion av dagliga separationer leda till gråt, gnäll, mat- och sömnproblem i den nya omsorgsmiljön, en förhöjd aktivitetsnivå och aggressionsuttryck. Dessa reaktioner kan tolkas som separationsreaktioner till följd av separationerna från modern och i linje med en aktiv protest-fas. Hos vissa barn har även en mer passiv-depressiv-fas av typen despair observerats.

Även studier som rör barns separationsreaktioner i samband med andra typer av separationer, som när förskolebarn får ett syskon och modern är borta några dagar, har visat liknande reaktionsmönster: 22-60 månader gamla barn kan exemeplvis reagera med ökad fantasilek, högre aktivitetsnivå, och ökad mängd gråt och uppvaknande på natten under separationen; medan efter separationen minskade barnens aktivitetsnivå

liksom positiva känslouttryck, vilket av forskarna tolkades i linje med en depressiv reaktion (Field & Reite, 1984). I en annan studie rapporteras att barn i åldern 1-3.5 år reagerade på följande sätt när modern återkommit hem med den nya babyn: de visade en ökning av sömnproblem, vredesutbrott och förhöjd aktivitet (som mödrarna tolkade som ett sätt att få uppmärksamhet) samt en ökning i närhetskontakten med modern. Men ökningen i närhetskontakten gällde intressant nog främst för barn som var yngre än 1.5 år (Trause et al., 1981)

Field (Field et al.,1984a; Field 1986) har dessutom gjort en observationsstudie av 15 och 24 månader gamla barns reaktioner vid en separation från sina kamrater i förskolan i samband med att enskilda barn bytte förskola/avdelning. Bortsett från att detta inte ledde till någon typ av sorgreaktion i linje med despair, medförde bytet intressant nog stressreaktioner som påminde om reaktioner vid mor-barn separationer, som t.ex., ökat gnäll, ökad aggressivitet gentemot kamrater, ökad gråt vid insomningen samt totalt sett längre sömnperioder när barnet skulle sova i förskolan. Field tolkar reaktionerna som en höjning i aktivitetsnivån hos organismen i linje med en protest-fas och i linje med den förhöjda aktivitetsnivå (behavioral agitation) som även observerats bland primater som flyttas och isolerats från sin sociala grupp (Reite, 1983).

Även separationer från kamrater, t.ex. vid byte av förskola kan således leda till separationsreaktioner i linje med en aktiv protest-fas, men däremot inte till depressiva reaktioner.

2.2.2. Studier av bindningsrelationen med modern och barns återföreningsreaktioner

Intressant nog har det gjorts få studier över huvud taget som gäller korttidseffekter av hur barnets attachment-relation till modern förändras hos barn som börjar i någon form av barnomsorg före tre års ålder. Vaughn, Deane och Waters (1985) har emellertid studerat detta i en explorativ studie av tio tvååringar. Barnens attachment-beteende och deras interaktionsmönster i hemmet tillsammans med modern observerades första gången innan barnen började i förskola (företrädesvis på deltid) och därefter vid två tillfällen efter tio á tolv veckors erfarenhet av förskoleprogrammet. Resultaten visade att under den första veckan blev barnen mer inriktade på observatören, lekte mer med leksaker och förflyttade sig längre bort från modern visavi före start, samtidigt som svaga sömnstörningar uppträdde. Men ingenting tydde på att kvaliteten i bindningen till modern påverkades negativt (utifrån en skattningsmetod för att bedöma attachment-beteende och härtill relaterade beteenden).

Här kan också nämnas en studie som gällde tre-åringar av Roopnarine och Lamb (1978), där man fann (utifrån Ainsworth Strange Situation som utförts i hemmet) att under de första tre månaderna efter det att barnen börjat i barnomsorg minskade daghemsbarnens negativa separationsreaktioner och barnen sökte mindre närhet med modern vid återföreningen både i jämförelse med före daghemsstarten och i jämförelse med en matchad grupp hemmabarn. Daghemsbarnen visade kraftigare reaktioner än hemmabarnen före start, men dessa skillnader återfanns inte vid uppföljningen några månader senare. Resultatet indikerar således att barnen vande sig vid de dagliga separationerna från modern under tremånadersperioden, vilket också är i linje med vad man kan förvänta sig för barn i treårsåldern -inte minst utifrån attachment-teorin.

I en studie av Blanchard och Main (1979) fann man att 1-2 åringars undvikande-beteende vid återföreningen med föräldern (utifrån laboratoriesituationen *Ainsworth Strange Situation* samt vid naturliga hämtningssituationer) var negativt korrelerad med hur lång tid barnet hade erfarenhet av någon form av barnomsorg överhuvudtaget (M=12 månader, vidd 1-21 månader), vilket indikerar att barnets vana vid eller erfarenhet av dagliga separationer kan påverka återföreningsreaktionerna. Som Gamble och Zigler (1986) påpekat kan dock även barnens ökade ålder förklara minskningen i negativa återföreningsreaktioner, vilket illustrerar vikten av att ha en kontrollgrupp av hemmabarn. Studien saknar också en före-mätning, dvs en baslinje att bedöma omedelbara förändringar mot. Det hade däremot studien av Roopnarine och Lamb (1978) liksom den av Vaughn et al (1985), men för dessa gäller relativt korta uppföljningstider, cirka tre månader i båda undersökningarna.

2.2.3. Barns omedelbara separations- och återföreningsreaktioner

En speciell typ av separationsreaktioner är barnets omedelbara reaktioner i själva lämningssituationen, dvs när barnet lämnas av någon av föräldrarna till den/de vårdare som ska ta hand om barnet under dagen, en situation som vanligen bara omfattar några minuter.

Det förefaller saknas studier som berör små barns omedelbara reaktioner i själva lämningssituationen från och med själva starten i någon form av barnomsorg. Däremot har det gjorts en del studier av barnets lämningsreaktioner när barnet redan har en viss erfarenhet av att vistas i den aktuella barnomsorgen och därmed också en viss vana vid dagliga separationer från föräldrarna. Resultaten från sådana undersökningar pekar på att denna separationssituation innebär en speciell övergångsfas. Barnet kan rimligen reagera med att under en kortare stund protestera genom att gråta eller försöka följa efter modern eller också reagerar barnet bara med

att bli inaktivt en stund. Ragozin (1980) fann t.ex. att bland daghemsbarn i åldern 17-38 månader, var det knappt hälften (43%) som grät i lämningssituationen, några reagerade med att försöka följa efter modern eller ropa på henne. Vanligt var emellertid en stunds inaktivitet då barnet vare sig interagerade med vårdarna eller med mödrarna. När modern gått ökade lekbeteendet och interaktionen med vårdarna (s.412). Barnen i denna studie hade minst 3 månaders erfarenhet av att vara på daghem. I en svensk studie har rapporterats liknande resultat bland barn i åldern 1-3 år som hade minst fem månaders erfarenhet av att vara på daghem (Jonsson, Elmin, Weingarten, odat.) . Det visade sig att en tidsperiod mellan cirka 10-30 minuter kunde förflyta innan barnet "anpassat" sig i den mening att inaktiviteten brutits och barnet t.ex. började leka med de andra barnen. Intressant var vidare att det inte var ovanligt att barnen undvek kontakt med föräldern i själva separationsögonblicket, dvs då föräldern gick.

Vanans betydelse. Vilken betydelse har då vanan för barnets reaktioner i lämningssituationen? I en studie av Field, Gewirtz, Cohen, et al., (1984b) fann man resultat som indikerade att barnens omedelbara separationsreaktioner i första hand förklarades av utvecklingsåldern och inte av barnets erfarenhet vid dagliga separationer. Koltbarn (18-29 månader) visade nämligen de starkaste negativa reaktionerna i lämningssituationen på förskolan (nursery school) som t.ex. gråt, verbala protester och att hänga föräldern i hälarna, såväl i jämförelse med en grupp spädbarn (3-17 månader gamla) som i jämförelse med äldre förskolebarn (30-69 månader). Och detta trots att koltbarnen varit på daghem sedan de var ett par månader gamla. Men vanan spelar dock sannolikt också en viss roll- i synnerhet för de äldre barnen: De negativa reaktionerna minskade nämligen över en sexmånadersperiod för koltbarnen och förskolebarnen; medan de för spädbarnen (3-17 månader gamla) pekade åt motsatt håll; de visade nämligen en ökning i klängande och att hänga föräldern i hälarna i lämningssituationen över den studerade perioden.

Två studier som gäller barns omedelbara separationsreaktioner på några minuters separation är intressanta i detta sammanhang. I en studie fann man ett kurvlinjärt samband mellan barnets vana vid separationer och separation-stress: En viss vana vid att t.ex. ha barnvakt då och då bland 18 månader gamla barn var nämligen associerat med mindre separationsreaktioner i *Ainsworth Strange Situation* (dvs gråt eller frånvaro av lek), medan en stor erfarenhet (t.ex. mödrars heltidsarbete) var relaterat till starkare separationsreaktioner (Jacobsen och Wille, 1984). I en annnan studie av tvååringar visade det sig meningsfullt att göra en distinktion mellan barnets reaktioner när modern avlägsnar sig (*Departure protest*) och reaktionen när modern gått och är frånvarande (*Separation distress*), eftersom barnets gråt när modern avlägsnade sig i en

par minuter lång separationsituation inte var relaterat till gråt i moderns frånvaro (Weinraub & Lewis, 1977). Resultaten indikerar samtidigt att tvååringarna kunde förutse att en separation skulle ske.

Reaktioner som uppträder före en separation kan följaktligen antas spegla barnets förväntningar och förståelsen inför att en separation är förestående.

Vid vilken ålder barn börjar kunna förutse att en separation kommer förefaller man inte veta så mycket om. Men det finns fler studier som indikerar att barn från tvåårsåldern gör det, genom att just reagerar *före* en separation (Field, 1984; Fox & Field, 1989; Roopnarine & Lamb, 1978;). Field fann till exempel ökad fantasilek *före* byte av förskola hos 2-5 åringar. Och i en annan studie fann man sömnproblem hos 3-4 åringar före start i förskola; problem som dock försvann strax efter starten/bytet, vilket forskarna förklarar med att när barnet väl befann sig i den nya situationen kunde barnet också aktivt hantera den (s.k "active coping")(Fox & Field, 1989). En del data indikerar vidare att om barnet förbereds inför en separation kan detta minska tvååringars negativa reaktioner under en kort separation (Weinraub & Lewis , 1977). Men om ettåringar kan förutse en separation är oklart. (Bowlby [1973] antog att tidigast från cirka 11 månaders ålder kan barnet börja göra detta.)

Det finns en del data som pekar på att små barns omedelbara separations- och återföreningsreaktioner vid dagliga separationer är relaterade till varandra. Field et al. (1984) fann t.ex. ett samband mellan negativa reaktioner i lämningssituationen (hänga föräldern i hälarna, visa verbala protester) och att fortsätta att leka i återföreningssituationen, något som tolkades vara i linje med det ambivalenta beteendemönster som uppträder i *Ainsworth Strange Situation* (Ainsworth & Wittig, 1969; Stayton, Ainsworth, & Main, 1973; se kapitel 1). I kontrast till detta fann man i en engelsk studie, som gällde något äldre barns (2-4 -åringars) reaktioner, att barn som lätt lät sig skiljas från modern i förskolemiljön tenderade att vid återföreningen fortsätta att leka och visa leksaker för modern (Blurton Jones och Leach, 1972).

Barnens utvecklingsålder kan vara en viktig förklaring till de olika resultaten: att barnet fortsätter att leka vid återföreningen kan ha olika innebörd i olika åldrar. Några studier har också visat att det är svårare att skiljas och mötas för de yngsta barnen; de är mer orienterade mot föräldern. I en studie fann man att 18 månader gamla barn eller äldre oftare både rörde sig bort från föräldern och kommunicerade mer positivt med föräldern vid återföreningen än yngre barn (Field et al., 1984). Men 17-29 månader gamla barn visar i sin tur mer närhetssökande mot modern vid återföreningen än äldre barn (32-38 månader gamla); alla barn hade tre månaders daghemserfarenhet (Ragozin, 1980).

Man kan också ifrågasätta *om* barns reaktioner vid *naturliga* lämnings- och

hämtningssituationer i en barnomsorgsmiljö kan tolkas på samma sätt som separations- och återföreningsreaktionerna i *Ainsworth Strange Situation*. Även om en studie som den av Blanchard och Main (1979) redovisar ett positivt samband vet vi inte mycket om vad som är vanliga och "normala" reaktioner för barn i olika åldrar i naturliga lämnings- och återföreningssituationer vid dagliga separationer.

2.3. Slutsatser och kommentar

En slutsats är således att det över huvud taget har gjorts få studier som beskriver små barns reaktioner på att börja på daghem eller i någon annan form av barnomsorg när barnet är yngre än cirka 18 månader vid starten. Detta innebär för det första att den i attachment-teorin implicita sorghypotesen (Bowlby, 1969/1971, 1973) egentligen inte har prövats empiriskt vad gäller dagliga separationer mellan föräldrar och barn när dessa introduceras mellan 6-18 månader, dvs huruvida dagliga separationer leder till en slags sorgereaktion. Liksom hur anpassningsprocessen till barnomsorgsmiljön gestaltar sig. Och de undersökningar som gjorts, såväl i Sverige som utomlands, har flera metodologiska begränsningar. Så t.ex. saknas som regel en före-mätning och därmed en ordentlig baslinje att identifiera förändringarna mot (se t.ex. studierna av McCutcheon och Calhoun,1976; Sjöblom, 1974). Andra studier omfattar företrädesvis äldre barn (från 2 års ålder) och uppföljningsperioden efter starten är som regel endast omkring 5-6 veckor. Dessutom saknas vanligen en jämförelsegrupp eller kontrollgrupp av t.ex. hemmabarn; något som ger möjlighet att kontrollera för "utvecklingseffekter". Det behövs också fler studier av deskriptiv karaktär som ger information om små barns omedelbara separations -respektive återföreningsreaktioner vid dagliga separationer i relation till barnets ålder.

För övrigt är det intressant att notera att syftet med de undersökningar som gjordes under 70-talet och som omfattade de första veckorna i barnomsorgen förefaller främst ha varit att undersöka om det ur psykisk hälsosynpunkt är bra för barn att vara på daghem över huvud taget (eller i någon annan form av barnomsorg), snarare än att kartlägga och beskriva barnets reaktioner och själva anpassningsprocessen. McCutcheon och Calhoun (op cit.) drog följande slutsats...*"No children have failed to attain high level of adjustment.."*(s. 107). Och i princip motsvarande slutsats drog Schwartz et al.,(1973):

"...no evidence was found for the proposition that infant day care with its attendant separation from mother leads to emotional insecurity" (s. 346).

2.4 Anpassningsperiodens avgränsning och definition i tidigare forskning

De studier som berör korttidseffekter av tidig start i någon form av barnomsorg (dvs med fokus på effekter av dagliga separationer) omfattar som påpekats vanligen en uppföljningsperiod motsvarande mellan sex veckor till några månader efter det att barnen påbörjat sin vistelse i någon form av barnomsorg. Men det är självfallet inte oproblematiskt var gränsen mellan korttidseffekter och effekter på längre sikt lämpligen bör dras, om man med långtidseffekter bortser från effekter som visar sig efter ett par år eller ännu senare.

Vanligen har begreppet anpassningsperiod använts för att beteckna den tidsperiod under vilken barnet visar tillfälliga och övergående reaktioner och beteendemönster. Och det förefaller råda konsensus bland olika forskare när det gäller att definiera anpassning utifrån denna utgångspunkt: Anpassning till den nya miljön/situationen antas vara uppnådd när "negativa" emotionella reaktioner och andra beteendemönster inte längre är observerbara och därför visar sig vara övergående på litet längre sikt (som t.ex. i studien av McCutcheon och Calhoun (1976). Eller alternativt, anpassningen till den nya miljön/situationen antas vara uppnådd när initiala skillnader visavi en jämförelsegrupp (dvs en grupp barn med tidigare daghemserfarenhet eller en grupp hemmabarn) inte längre kan konstateras (se t.ex Belsky et al., 1982; Clarke-Stewart & Fein, 1983).

Men när det gäller anpassningsperiodens omfattning i tid avgränsas denna ganska godtyckligt. Clarke-Stewart & Fein (1983, s.949) har t.ex. föreslagit en period på två månader utifrån några undersökningar som omfattar förskolebarn från två års ålder (se t.ex. Feldbaum, Christenson, & O'Neal, 1980). Intressant är att flera empiriska studier, vars syfte i själva verket varit att belysa mer varaktiga effekter av tidig daghemsstart, kan och också har kritiserats för att de kan beröra tillfälliga förändringar tillhörande en övergående anpassningsprocess. Ett välkänt exempel är till exempel Blehar's (1974) studie, där tvååringar efter i genomsnitt 4,5 månaders daghemsvistelse visade högre grad av negativt återföreningsbeteende gentemot mödrarna i *Ainsworth Strange Situation* (visavi en kontrollgrupp av hemmabarn). Men andra undersökningar som gjordes på 1970-talet kunde inte replikera Blehar's resulat och barnen i dessa studier hade något längre erfarenhet av daghemsvistelsen, nämligen cirka 6 månader (se t.ex. Brookhart & Hock; 1976; Doyle, 1975; Doyle & Sommers,1978; Kagan et al. 1978; Moskowitz et al., 1977; Portnoy & Simmons, 1978). Dessa studier har dock metodologiska svagheter, vilket jag återkommer till strax.

Här är det intressant att, som bland annat Portnoy och Simmons (1978) påpekade, en förklaring till Blehar's negativa resultat just kunde vara att barn under en övergångsperiod kan reagera med stress-reakioner ("transient distress reaction"). Och detta

torde ha varit bakgrunden till att Belsky med kollegor i en litteraturöversikt från 1982 (Belsky et al.,1982) indirekt antog att de första sex månaderna av en daghemsvistelse kan utgöra en övergående anpassningsperiod:..." *After 6 months of day care experience, young children seem to adapt successfully to their supplementary care arrangements so that they are virtually indistinguishable from their home-reared counterparts* (Belsky et al., 1982, s. 98)

Att negativa effekter som gäller barnets bindnings-relation kan vara övergående stöddes också av den nämnda studien av Blanchard och Main (1979), i vilken man fann en positiv korrelation mellan de 1-2 åriga daghemsbarnens socioemotionella anpassning i daghemsmiljön (enligt observationer av barnens beteende i daghemsmiljön) och antalet månader barnen hade erfarenhet av barnomsorg (sustitute care) överhuvudtaget (M=12 månader, vidd= 1-21 månader). Men som nämnts gjordes ingen kontroll för ålderseffekter i denna studie och en korrelationskoefficient gör det heller inte möjligt att avgränsa en anpassningsperiod i tiden, såsom till exempel i antal månader.

Utöver mer explicita antaganden om en övergående anpassningsperiod, kan man få en bild av olika forskares implicita ad hoc-antaganden om anpassningsperiodens längd genom att granska empiriska studier där syftet varit att komma åt mer varaktiga effekter på barnets bindningsrelation av tidigt introducerade dagliga separationer och där intentionen därför varit att undvika övergående korttidseffekter. Utifrån den nedre "erfarenhetsgräns" som olika forskare använt som urvalskriterium vid rekryteringen av undersökningbarn med barnomsorgerfarenhet, kan man så att säga extrahera under hur lång tidsperiod de antar att mer övergående negativa effekter kan uppträda i barnets bindningsrelation till modern (föräldrarna): En granskning visar att denna period varierar vanligen mellan cirka 2 á 4 till 6 á 7 månader.[1] I två studier från slutet av 80-talet med syfte av studera mer varaktiga effekter användes exempelvis 4 månaders erfarenhet som nedre gräns för att undvika att få med barn som kunde förväntas uppvisa övergående korttidseffekter (Barglow, Vaughn & Molitor, 1987; Belsky och Rovine, 1988).

Mot den bakgrunden kan man därför sammanfattningsvis dra slutsatsen att det för närvarande är en relativt öppen empirisk fråga var tidsgränsen mellan övergående korttidseffekter och mer varaktiga effekter på längre sikt egentligen skall dras. Därför blir även den forskning relevant som berör utvecklingspsykologiska effekter på längre sikt av att barn före 2 á 3 års ålder upplever dagliga separationer från föräldrarna, främst från modern (dvs huvudbidningspersonen). Och därför vidgas tidsperpektivet till att omfatta forskning som även berör effekter på litet längre sikt än bara de första

1 En bidragande förklaring till att vissa studier inkluderar barn med bara en å två månaders barnomsorgserfarenhet, är att det sannolikt varit svårt att rekrytera barn med längre erfarenhet, även om detta varit intentionen.

månaderna i någon form av barnomsorg. Ett längre tidsperspektiv beaktas även när det gäller forskning om relationen mellan små barn och de vårdare som tar hand om barnet under den del av dagen då föräldrarna förvärvsarbetar; en problematik som belyses nedan.

2.5. Studier om barnets relation till sin(a) dagvårdare och samspelet vuxen-barn

De vårdare som tar hand om barnet under dagtid kallas i det följande för *dagvårdare* som ett överordnat begrepp; ett begrepp som syftar både på förskolelärare och annan daghemspersonal (som barnskötare) liksom dagmammor, barnflicka etc..

När det gäller barns mer omedelbara reaktioner när de börjar på daghem, är det ju rimligt att anta att den personal som barn möter vid daghemsstarten inte är helt familjär för barnet, även om ett par veckors invänjning- eller inskolningsperiod medfört att de inte heller är totala främlingar för barnet. Små barns reaktioner inför och relationen till dagvårdarna när barnet börjar i någon form av barnomsorg kan därför placeras i ett forskningssammanhang som (bortsett från dagliga separationer föräldrar-barn) även berör små barns reaktioner inför mötet med mer eller mindre obekanta personer liksom hur små barn utvecklar relationer till andra vårdare än föräldrarna.

Det förefaller råda konsensus bland forskarna att barns avvaktande reaktioner (stranger wariness) inför en främling är ett generellt fenomen som upptäder vid omkring 7-9 månaders ålder (även i moderns närvaro), och barnets negativa främlingsreaktioner har sedan visat sig öka i frekvens fram till 12 månaders ålder (se t.ex Stroufe, 1977).[2] Forskningen har också medfört en ökad insikt om att spädbarn även kan visa positiva reaktioner och intresserad nyfikenhet inför nya och främmande personer; något som först torde ha betonats av Reingold & Eckerman (1973) som en slags mothypotes till barns negativa främlingsreaktioner. Tendensen att bemöta en främling med positiv nyfikenhet, betraktas som en utgångspunkt till att utveckla vänskapsrelationer och antas ha sin grund i det beteendesystem som benäms affiliative behavior system (se Bretherton & Ainsworth, 1974 och kapitel 1).

Men det tycks finnas få studier där man studerat små barns mer omedelbara reaktioner och sätt att relatera till personalen vid en daghemsstart liksom vilken slags relation på längre sikt som små barn utvecklar till sin(a) dagvårdare.

När der gäller små barns mer omedelbara reaktioner visade, som tidigare

2 Redan Spitz (1965) observerade detta beteende, kallat "åttamånaders-ångest" (*"eight-month anxiety"*), men observerade det främst i moderns frånvaro och antog att det var ett kriterium på att barnet utvecklat en bind-ning till modern. Schaffer (1966) observerade tydliga negativa främlingsreaktioner vid ungefär samma ålder (36 veckor) hos 69 procent i det studerade samplet.

nämnts, de klassiska separationsstudierna som berörde mer omfattande separationer, att barn mellan cirka 1,5 och 4 år reagerade med att bli negativa och avvisande inför kontakt med de nya vårdare som "ersatte" föräldrarna under separationen, samtidigt som en del barn blev klängiga och positiva inför kroppskontakt med vårdarna (Bowlby, 1973; Ainsworth & Bowlby, 1954). Men man har inte mer noggrant undersökt om små barn kan uppvisa liknande reaktioner vid en introduktion av dagliga separationer som t.ex. vid en daghemsstart.

Att barn ganska fort kan bekanta sig och bli familjär med en ny vuxen visar emellertid en studie av engelska barn (Smith & Noble, 1987). Omkring 15 månader gamla barn fick vara med en "obekant" barnvakt under några timmar vid upprepade tillfällen. Redan efter de första barnvaktstillfällena, skedde en påtaglig positiv förändring mot barnvakten (de hälsade på henne positivt och accepterade att leka med henne), även om omkring hälften av barnen grät en kort stund då modern gick.

Olika typer av empiriska studier visar att barnets relation till en dagvårdare efter ett par månaders bekantskap tycks ligga någonstans mellan den "icke-relation" barnet kan sägas ha till en främling och den bindningsrelation barnet har till modern. I en typ av studier har man gjort jämförelser mellan barnets beteende mot en familjär dagvårdare och en främling utifrån en separationssituation: Barn som är yngre än två år visar då preferens för en familjär dagvårdare framför en främling om dagvårdaren och barnet känt varandra i 8-13 månader och dagvårdaren interagerade mycket och på ett positivt sätt med barnet (Anderson, Nagle, Roberts, Smith, 1981). Motsvarande preferens har också redovisats om barnen vårdats av den familjära dagvårdaren i minst cirka 4.5 månader (700 timmar) (Cummings, 1980).

Att små barn föredrar kontakt med sina familjära dagvårdare framför en främling säger självfallet inte mycket om karaktären av barnets relation till sina dagvårdare, eftersom relationen till en främling kan betraktas som en icke-relation. En relation kräver tid för att utvecklas och förutsätter ju någon form av kontinuitet och en gemensam historia över tid (Hinde, 1979).

Undersökningar som indikerar att relationen till en familjär vårdare ligger en bit över "noll-nivån" är därför mer intressanta. Som man kan förvänta sig pekar flera studier entydigt på att en familjär vårdare kan mildra daghemsbarns negativa reaktioner vid några minuters separation från modern (Ricciuti, 1974), liksom vid dagliga separationer (Cummings, 1986). I studien av Ricciuti fann man vidare att för en liten grupp barn (som hade observerats en gång i månaden från 3 - 4 månaders ålder då de började på daghem) att från och med sju månaders ålder började barnen reagera negativt om de lämnades av modern tillsammans med en främling (i en par minuter lång separationssituation). Motsvarande situation utlöste däremot bara neutrala reaktioner om barnet

lämnades tillsammans med en familjär dagvårdare, utom vid 12 månaders ålder då även denna situation medförde negativa, om än inte särskilt starka reaktioner. Men det var inga stora skillnader i "separationsdistress" beroende på om barnet lämnades av modern eller av dagvårdaren. Motsvarande resultat har också rapporterats för kibbutz-barn då de lämnas av modern visavi metapeleten (Fox, 1977).

Sammantaget kan detta tolkas så att små barn kan utveckla en relation till andra vårdare än modern; en relation som i vissa avseenden påminner om en bindnings-relation, men den behöver därmed inte ha samma innebörd för barnet som relationen mor-barn.

Samtidigt visar nämligen den här typen av undersökningsresultat att små barn reagerar mer negativt vid en separation från modern än i motsvarande situation med en dagvårdare (se även Kagan et al., 1978). Och man har genomgående funnit att små barn med erfarenhet av dagliga separationer, föredrar kontakt med modern framför sin familjära dagvårdare. Det gäller såväl barn vilka vistas hos dagmamma/familjedaghem (se t.ex. Colin, 1986; Bryant, Harris, Newton, 1980; Petrie, 1984) som barn på daghem (Cummings, 1980; Farran & Ramey, 1977.)

Det förefaller råda konsensus bland många forskare att en sådan preferens för modern innebär att barnet kan upprätthålla bindningen till modern visavi dagvårdaren, de dagliga separationerna till trots. Något som har värderats positivt. (Clarke-Stewart, 1989; Clarke-Stewart & Fein, 1983; Gamble & Zigler, 1986; Rutter, 1981a).

När det gäller frågan om huruvida små barn utvecklar en bindning eller en liknande relation till sin(a) dagvårdare är det anmärkningsvärt att flera forskare a priori förefaller anta att så är fallet, snarare än att undersöka saken.

I en del studier har man jämfört bindningskvaliteten till dagvårdarna (trygg-otrygg) med kvaliteten i bindningen till modern och/eller fadern utifrån *en variant av Ainsworth Strange Situation* (se t.ex. Goosens & van Ijzendoorn, 1990). Sådana jämförelser indikerar bland annat att barnet kan ha en trygg bindningsrelation till modern/fadern, men inte till dagvårdaren, eller tvärtom.

I andra studier har man använt *Ainsworth Strange Situation* i modifierad form för att bedöma **kvaliteten** i barnets bindningen till dagvårdaren/na (Se t.ex. Andersson, Nagle Roberts, & Smith, 1981; Colin, 1986; Goosens & van Ijzendoorn, 1990; Krentz, (1982, ref. i Goosens & van Ijzendoorn, 1990).

Men eftersom tolkningen av barnens återföreningsreaktioner i *Ainsworth Strange Situation* utgår från ett antagande om att det föreligger en bindningrelation; det är ju kvaliteten av bindningen som bedöms utifrån barnets återföreningsreaktioner, finns det starka skäl att ifrågasätta om denna metod över huvud taget är adekvat för att bedöma barns relation till en dagvårdare. Motiveringen till att använda AISS-metoden

i detta syfte uttrycks inte explicit av forskarna, men ett skäl kan vara att dagvårdaren och barnet har känt varandra några månader. En granskning visar att bekantskapens längd dock varierar avsevärt i olika studier, mellan 3- 13 månader.

Och det är inte självklart att små barns relation till sin dagvårdare/daghemspersonal *a priori* kan kvalificera sig som en bindningsrelation. I synnerhet när det gäller daghemsbarn som ofta vårdas av flera olika dagvårdare. Hur tolkas exempelvis återföreningsreaktionerna hos de barn som eventuellt inte har utvecklat en bindning till daghemspersonalen? Som otrygga eller trygga? Kan inte en positiv återföreningsreaktion förekomma hos barn som inte har utvecklat en bindning till dagvårdaren? Kan icke-attachment uttryckas i undvikande av kontakt, vilket felaktigt tolkas som otrygghet?

I en studie användes en annan teknik än AISS för att bedöma kvaliteten i bindningen till dagvårdarna (Q-sort, se Waters & Deane, 1985). Det visade sig att 18 respektive 22 månader gamla barns lekbeteende med de vuxna liksom barn-barn interaktionen var en funktion av såväl tryggheten i relationen till dagvårdarna som tryggheten i bindningsrelationen till mödrarna (enligt AISS vid 12 månaders ålder). Barn med en trygg bindning tenderade ha en högre psykosocial funktionsnivå (Howes, Rodning, Galluzo och Myers, 1988)

Det är möjligt att små barns relationer till dagvårdare ibland eller ofta kan kvalificera sig som en bindningsrelation. Det är också möjligt att både den använda Q-sort metoden och återföreningsreaktionerna i AISS speglar kvaliteten av den kontakt barnen haft med dagvårdaren, oberoende av om det är en bindnigsrelation eller ej (se t.ex. Sagi, Lamb, Lewkowicz, Shoham, Dvir, & Estes, 1985). Men detta är alltså empiriska frågor som även bör studeras med andra metoder vilka inte utgår från att det redan existerar en bindningsrelation.

Två av de nämnda studierna ovan gäller t.ex. barn på daghem, nämligen studien av Goosens & van Ijzendoorn, 1990; liksom en av de två studierna av Howes, Rodning, Galluzo, & Myers, 1988).

Hur vårdaren bemöter barnet och arten av vårdarens interaktionsmönster med barnet liksom karaktäristika hos barnet kan naturligtvis som nämnts förväntas påverka karaktären och kvaliteten av interaktionen och den relation som barnet utvecklar till daghemspersonalen/ dagvårdaren.

När det gäller faktorer som kan antas influera barnets mer omedelbara reaktioner vid en daghemsstart kan man anta att ungefär samma faktorer som påverkar barnets reaktioner på en främling är betydelsefulla. Så till exempel har följande faktorer visat sig influera barnets reaktion på en främmande person i moderns närvaro. Främlingens beteende mot barnet har som väntat betydelse: En främling som tar kon-

takt med barnet (t.ex.ler mot, pratar vänligt med, ger leksak) leder till mindre främlingsreaktioner hos 12 månader gamla barn än en passiv tyst främling (Ross & Goldman, 1977). En trygg bindningsrelation till både modern och fadern har visat sig vara positivt associerat med tendensen att bekanta sig med en ny person hos ettåringar (Main & Weston, 1981).

Flera studier pekar på att hur lång tid vårdare och barn känt varandra har betydelse för kvaliteten i relationen dagvårdare-barn. Rubenstein (et al., 1977) har t.ex. funnit att dagvårdare som känt barnet längre tid också är mer responsiva och uttrycker mer positiva känslor mot det (tiden som barn och vårdare känt varandra varierade mellan 0.5 -5.5 månader). Liknande resultat har även rapporterats av Howes & Rubenstein (1985). Den tid som dagvårdare och barn känt varandra har också visat sig vara associerad med en mer positiv relation för barnets del utifrån bedömningar i AISS (Cummings, 1980; Colin, 1986). Barn tenderar också att ha mer positva relationer om de har längre vistelsetider per dag och daghemspersonalen är känslig och responsiv inför barnets signaler och interagerar mycket och engagerat med barnen (Anderson et al., 1981; Colin, 1986; Goosens & IJzendoorn, 1990). Hittills har också i stort sett samma faktorer visat sig viktiga - oberoende av om man studerat daghemspersonal-barn relationen (Anderson et al., 1981; Goosens & IJzendoorn, 1990) eller om man studerat barnomsorgsformer med bara en vuxen dagvårdare, t.ex. dagmamma, barnflicka eller dylikt (Colin, 1986).

Sammanfattningsvis tenderar således i stort sett samma typ av faktorer som visat sig gynna att barnet utvecklar en trygg bindningsrelation till modern (föräldrarna) också visa sig vara viktiga för barnets relation till dagvårdaren; inte minst vårdarens känslighet inför barnets signaler.

Vidare finns en del resultat som indikerar att barnets trygghet i bindningsrelationen till modern (utifrån bedömningar i AISS) kan influera barnets relation till dagvårdaren positivt (Colin, 1986), medan andra undersökningsresultat tyder på att kvaliteten i relationen mor-barn är oberoende av kvaliteten i relationen personal-barn (Goosens & IJzendoorn, 1990).

2.5.1. Interaktionen dagvårdare-barn visavi interaktionen mor-barn.

I undersökningar där interaktionen mor-barn jämförts med interaktionen dagvårdare-barn, har det också visat sig att dessa olika dyader skiljer sig på flera sätt, utöver att barn till förvärvsarbetande mödrar föredrar kontakt med sina mödrar framför sina dagvårdare. Men i den här typen av studier har man främst varit inriktade på de vuxnas interaktionsmönster - inte barnets.

Rubenstein, Pedersen och Yarrow (1977) fann t.ex. att hemmamödrar till 5-6

månader gamla barn visade mer positiva känslor, högre grad av lek och högre grad av annan stimulans gentemot sina barn än vad en jämförelsegrupp av dagvårdare (släkting/familjedaghem) gjorde gentemot sina "dagbarn" i motsvarande åldrar. Några studier har den metodologiska fördelen att man har jämfört mödrarnas och dagvårdarnas interaktionsmönster med samma barn (Caruso, 1989; Stith & Davis, 1984)). Även sådana jämförelser indikerar att mödrarna har högre kvalitet i sitt interaktionsmönster med barnen än dagvårdarna: mödrarna bedömdes vara mer lyhörda och känsliga inför sina 12 månader gamla barns signaler än dagvårdarna (Caruso, 1989), och i en annan studie visade de mer positiva känslor, lekte mer, samt var mer socialt stimulerande gentemot sina 5-6 månader gamla barn än dagvårdarna (Stith & Davis, 1984). Men dessa studier rör barn som vistas i familjedaghem eller liknande (släkting) - och således inte personal på daghem.[3]

De undersökningar som gäller personal-barn interaktionen på daghem har intressant nog delvis visat motstridiga resultat. En del undersökningar pekar på att personal-barn interaktionen är av högre kvalitet än mor-barn interaktionen, andra visar delvis motsatta resultat.

I en studie av holländska barn bedömdes daghemspersonalen som känsligare inför barnens signaler än barnens föräldrar utifrån en laboratoriesituation (Goosens & IJzendoorn, 1990).

En äldre amerikansk studie (Rubenstein & Howes, 1979) som omfattade 15 daghemsbarn (17-20 månader gamla), redovisar delvis liknande resultat: personal-barn dyaderna visade nämligen högre mängd ömsesidiga leenden, högre grad av taktil kontakt och lekfull interaktion i jämförelse med interaktionen mor-barn i en jämförelsegrupp av hemmabarn och deras mödrar. Daghemsbarnen grät också mindre, medan hemmabarnen grät mer, men samtidigt var hemmabarnen mer verbalt responsiva gentemot sina mödrar än daghemsbarnen visavi personalen.

I svenska undersökningar har man delvis funnit andra resultat nämligen en betydligt lägre personal-barn interaktion än i hemmet. Cochran (1977) fann till exempel att daghemsbarn (12-18 månader gamla) interagerade signifikant mindre med de vuxna i daghemsmiljön vad gällde lek, och utforskande än en matchad grupp barn som vistades i hemmiljö (hemmabarn och barn i familjedaghem). Barnen som vistades i hemmiljö hade också en högre mängd kognitivt-verbala aktiviteter, vilket dock stämmer väl med den högre verbala responsiviteten hos hemmabarnen i Rubenstein och Howes studie (op cit.).

Den högre interaktionsnivån vårdare-barn i hemmiljön förklaras framför allt av att denna miljö inte är lika anpassad till små barn som daghemsmiljön; och därmed fö-

3 Studien av Caruso inkluderade dock några daghemsbarn.

rekom mer gränssättning från den vuxnes sida (Cochran, 1977; se även Gunnarsson, 1973, 1978). Detsamma gällde faktiskt mödrarna i studien av Rubenstein och Howes (1979), vilka var mer restriktiva gentemot barnen än daghemspersonalen. Den lägre kommunikationsnivån mellan personal-barn i daghemsmiljön, förklarar forskarna däremot främst med närvaron av kamrater och således en högre mängd barn-barn interaktion (Cochran, 1977; Rubenstein och Howes, 1979).

En låg interaktionsnivå har också bedömts karaktärisera samspelet personal-barn i en annan svensk studie (Dencik, Bäckström, Larsson, 1988), men denna studie saknar bl.a. nogranna jämförelser med mor-barn relationen i hemmiljö och bara några få barn var under två år.

Sammanfattningsvis behövs det mer kunskap om små barns omedelbara sätt att bemöta och samspela med daghemspersonalen när de börjar på daghem liksom hur personal-barn relationen på daghem utvecklas och förändras (visavi relationen mor-barn) under de första månaderna av daghemsvistelsen. Självfallet utgör karaktären av den interaktion som daghemspersonalen/dagvårdaren har med barnet en viktig kvalitetsaspekt av barnomsorgen (Se även översikt av Pramling, 1993). Men härmed kommer vi också in på studier som berör hur kvaliteten i personal-barn relationen kan influera barns utveckling och anpassning över huvud taget, vilket berörs i nästa avsnitt och i kapitel 3.

2.6. Barnomsorg, dagliga separationer och barns utveckling och anpassning: Effekter på lite längre sikt

Flera internationella forskningsöversikter över utvecklingskonsekvenser på litet längre sikt av tidigt introducerade dagliga separationer mor-barn till följd av moderns förvärvsarbete i kombination med barnomsorgsvistelse, har kontinuerligt publicerats sedan slutet av 1970-talet (Belsky, 1984, 1986, 1988; Belsky & Steinberg, 1978; Belsky, Steinberg & Walker, 1982; Clarke-Stewart & Fein, 1983; Clark-Stewart, 1988, 1989; Gamble & Zigler, 1986; Hoffman, 1989; Melhushin & Moss, 1991; Rutter, 1981). Mot den bakgrunden är syftet här inte att ge en täckande kunskapsöversikt, utan snarare att ge en sammanfattande bild av de forskningsresultat och de problem som studerats liksom de diskussioner som förts när det gäller de minsta barnen.[4]

Att kvinno- och mödrarollen förändrats liksom barnens vardagsliv till följd av att allt fler kvinnor med små barn förvärvsarbetar är ett välkänt fenomen. Därför ligger det i sakens natur att forskningen inom området "effekter av dagliga mor-barn separa-

4 För lättillgängliga översikter på svenska hänvisas till Andersson (1990) och Broberg (1992), se även Härsman (1982, 1985).

tioner och barnomsorg i kombination med mödrars förvärvsarbete" också har haft och har olika utgångspunkter, såsom: effekter av olika typer av barnomsorg (*"The effects of day care"*), effekter av mödrars förvärvsarbete (*"The effects of maternal employment"*) och effekter av icke-moderlig omsorg eller omsorg utanför familjen (*"The effects of nonmaternal care/nonparental care"*). Och även om dessa perspektiv skiljer sig åt på olika sätt, finns det en påtaglig överlappning dem emellan.[6] Så t.ex. bildar de problem som berör små barns socioemotionella utveckling i relation till en introduktion av mödrars förvärvsarbete och en barnomsorgsvistelse före treårsåldern ett gemensamt problemområde. En viktig förklaring till detta är just ett bakomliggande antagande om små barns eventuella känslighet för dagliga separationer från modern (en huvudbindningsperson) och därmed en risk för negativa utvecklingseffekter (Bowlby, 1951/52, 1969/1971, 1973; Ainsworth, 1973). [5]

Därför har också forskningen inom detta område som är inriktad på de minsta barnen (0 -2 á 3 år), varit och tycks fortfarande vara ett mycket känslomässigt laddat problemområde -både här i Sverige och utomlands, och både bland forskare och lekmän (se t.ex., Fox & Fein, 1990; Phillips, McCartney, Scarr & Howes 1987). Ett viktigt undantag i detta sammanhang utgör emellertid den typ av barnomsorgsforskning som berör effekterna av att spädbarn från socioekonomiskt missgynnade familjer vistas på högkvalitativa daghem, vilkas pedagogiska program syftar till att "kompensera" för en bristande stimulans i hemmet (i synnerhet vad gäller den intellektuella-kognitiva utvecklingen). Här har frågeställningarna i stället gällt om daghemsvistelsen har lett till de förväntade positiva utvecklingseffekterna (Se t.ex. Bronfenbrenner, 1974; 1979 s. 166; Haskins, 1989)

Eftersom amerikansk forskning torde ha dominerat området och starkt influerat forskningen i andra länder- inte minst i Sverige, är det en poäng att utgå från denna. Belsky (1984, 1990) har urskiljt olika vågor i forskningen under 1970- och 80- talen som berör hur barns socioemotionella utveckling påverkas av tidigt introducerade mor-barn separationer. Två av dessa vågor kan betraktas som mer tydliga tidsvågor. Motsvarande två tidsperioder har jag även använt här för att sammanfatta den "effekt-

---

5 Perspektiven skiljer sig bland annat på följande sätt: Forskning som fokuserar *Maternal employment* innefattar ofta mer sociologiska frågor, som kvinnans roll som förvärsarbetande mor samt därtill knutna familje- och arbetslivsfrågor (se t.ex Hock 1980, Hoffman, 1984, 1989; Kihlblom, 1991; Näsman et al., 1983). I barnomsorgstudier (The effects of Day Care) beaktas vanligen omsorgstyp (t.ex. daghem, familjedaghem, etc.), och dess kvalitet/innehåll (t.ex. antal vårdare, pedagogiskt program etc.) som modifierande faktorer (se Belsky, 1984, Rutter, 1981; Broberg, 1989; Phillips, McCartney, Scarr & Howes 1987). *Non-maternal/parental care* lyfter fram separationsproblematiken mor-barn/föräldrar-barn, men används för övrigt ofta som de två övriga.

5 Olika typer av pedagogisk verksamhet och förskoleverksamhet för barn över cirka tre års ålder har däremot inte varit ett särskilt kontroversiellt känsloladdat område i Sverige, bortsett från den nu aktuella diskussionen kring skolstarten vid 6 års ålder.

forskning" som fokuserat den tidiga bindningsutvecklingen under 1970. Senare har han nämnt ytterligare tre vågor, men dessa är inga tidsvågor, utan de uppträdde samtidigt under 80-talet, varför de här innefattas i tidvåg två.[6]

Under den första vågen som i stort motsvarar 1970-talet dominerade i USA frågan om barnomsorg var "skadligt" för barn på en generell nivå, främst utifrån jämförande studier av barn på högkvalitativa daghem med hemmabarn, medan forskarna under den andra vågen alltmer började inrikta sig på kvaliteten i barnomsorgen,. Den andra perioden motsvarar i princip 1980-talet, kanske inleddes den redan i slutet av 70-talet. Förutom att kvaliteten i barnomsorgen började uppmärksammas och studeras som en viktig faktor vilken antogs modifiera effekterna på barnets utveckling, började forskarna att även beakta andra modifierande faktorer som barnets ålder vid barnomsorgsstarten och de dagliga separationernas omfattning.

Även i Sverige studerades i princip motsvarande problem, men först kanske snarare formulerat i termer av effekter av mödrars förvärvsarbete, för att under 1970-talet huvudsakligen fokusera konsekvenserna av tidig daghemsstart för små barn (6 månader-3 år). Detta var i sin tur sannolikt en följd av att daghem var den barnomsorgsform som prioriterades från statligt och kommunalt håll och som byggdes ut kraftigast under 1970-talet (SOU, 1981; Sjölund, 1969).

2.6.1. Attachment-relationen och Ainsworth Strange Situation

Ett centralt problem som har studerats empiriskt alltsedan 1970-talet, berör om dagliga separationer mor-barn (i kombination med mödrars förvärvsarbete), leder till att barnets bindning till modern påverkas negativt i något avseende. Flera av de frågor som Ainsworth (1973) formulerade i början på 1970-talet (se kapitel 1), har därför också belysts med empiriska studier.

Generella effekter står i fokus: Period 1 (huvudsakligen 1970-talet). När det gäller frågan om huruvida spädbarns bindningsutveckling till modern hämmas av de dagliga separationerna, indikerar flera studier som tidigare redovisats att detta inte tycks vara fallet. Barnet tycks behålla modern som en primär bindningsperson, eftersom barnen, som jag redan redovisat, föredrar kontakt och närhet med modern framför dagvårdaren/daghemspersonalen. Men det finnas få jämförande studier, och man vet därför inte mycket om huruvida bindningens utvecklingsförlopp och styrka bland barn till förvärvsarbetande mödrar ser annorlunda ut än för t.ex. hemmabarn.

---

6 Den ena (Väg 3 som innebar att barnens ålder vid barnomsorgsstarten fokuserades) kan därför inkluderas i tidsväg 2. De övriga två berörs avslutningsvis, eftersom de förefaller pågå.

Den dominerande frågan har emellertid varit att empiriskt pröva det delvis implicita antagandet i Bowlby/Ainsworth's attachment-teori, som alltså innebär att tidigt introducerade dagliga mor-barn separationer kan påverka kvaliteten i barnets bindningen så att den blir mer otrygg.

I den första studien i USA, där bindningsrelationen mor-barn studerades, fann man inte stöd för att tidig daghemsstart (vanligen före ettårsåldern) påverkade barnens bindning negativt utifrån intervjuer med mödrar till daghemsbarn och hemmabarn (Caldwell, Wright, Honig och Tannenbaum, 1970). Fortsättningsvis kom man under 1970 och 1980-talen såväl i USA som i flera andra länder att nästan uteslutande använda AISS, dvs *Ainsworth Strange Situation* eller varianter av denna procedur som en metod för att studera och bedöma kvaliteten i barnets bindning till modern (barnets attachment-status).

Som redan antytts, fann man emellertid under 1970-talet inga entydigt statistiskt signifikanta skillnader, som kunde tolkas till nackdel för barn till förvärvsarbetande mödrar visavi hemmabarn utifrån AISS-proceduren (se t.ex. översikter av Belsky & Steinberg; 1978; Belsky et al., 1982; Belsky, 1984; Broberg, 1984; Hoffman, 1984; Rutter, 1981). Den tidigare nämnda studien av Blehar (1974) utgjorde dock ett undantag: Två år gamla daghemsbarn (N=10) visade en högre tendens till otryggt-undvikande beteende (anxious avoidant) gentemot sina mödrar i återföreningssituationen i AISS visavi en matchad grupp hemmabarn, medan treåringar (N= 10) hade en förhöjd tendens till otryggt-ambivalent beteende (anxious ambivalent). Blehar tolkade tvååringarnas undvikande reaktioner som besläktade med fasen "Detachment" och därmed som ett försvar, en blockering av barnets önskan till kontakt med modern och därför allvarligare än treåringarnas mer otryggt-ambivalenta återföreningsreaktion.

Bortsett från att studien omfattade så få barn är det, som nämnts, möjligt att Blehar fångade övergående stress-och anpassningsreaktioner snarare än varaktiga effekter, eftersom barnens erfarenhet av barnomsorgen bara motsvarade cirka 4,5 månader i genomsnitt (se Belsky et al., 1982; Portnoy & Simmons, 1978). I flera efterföljande studier kunde man inte heller replikera Blehar's resultat och i dessa hade barnen något längre barnomsorgserfarenhet, minst cirka 6 månader i genomsnitt (se t.ex. Brookhart & Hock; 1976; Doyle, 1975; Doyle & Sommers,1978; Kagan et al. 1978; Moskowitz et al., 1977; Portnoy & Simmons, 1978). Som redan påpekats indikerade dessutom studien av Blanchard & Main (1979) att negativa återföreningsreaktioner var associerat med en kortare erfarenhet av barnomsorg/barntillsyn över huvud taget.

Andra alternativa förklaringar till Blehar's mer negativa resultat var daghemskvaliteten, eftersom flera av de studier som inte kunde replikera Blehar's resultat, gäll-

de barn som vistades på högkvalitativa daghem, medan Blehar's studie omfattade barn på vanliga "kommunala" daghem, vilka som regel hade lägre kvalitet.

Å andra sidan kunde resultaten både av Blehar's studie och flera av replikationsstudierna ifrågasättas, eftersom de omfattade två-och treåringar, och AISS-proceduren visade sig bara ha en tillfredsställande stabilitet och därmed validitet för yngre barn, dvs mellan 12- 20 månader (Waters, 1978; Vaughn et al., 1979); och inte för barn över två års ålder (Maccoby & Feldman, 1972; Marvin, 1972, se Vaughn, Deane & Waters, 1985)[7]. Det var egentligen bara studien av Brookhart och Hock's (1976) av de som nämnts ovan, vilken inkluderade barn i "tillförlitliga" åldrar för att använda AISS; deras sampel omfattade 10-12 månader gamla barn.[8]

Återföreningsreaktionerna fokuseras och modifierande faktorer uppmärksammas: Period 2 (1980-talet). Under 1980-talet förändrades forskningens inriktning och man började enbart fokusera återföreningsreaktionerna i *Ainsworth Strange Situation*, snarare än barnens stressreaktioner i allmänhet. Enligt Belsky (1988) var detta en följd av Stroufe's forskning, vilken demonstrerat att återföreningsreaktionerna i AISS under spädbarnsperioden hade god prediktiv validitet för barnens senare funktionsnivå i förskoleåldern (Matas, Arend & Stroufe, 1978; Arend, Gove & Stroufe, 1979; Stroufe, 1979; Waters, Wippman & Stroufe, 1978). Men dessutom började forskarna under 80-talet att bli mer medvetna om betydelsen av andra faktorer än de dagliga separationerna, t.ex. om mödrarna arbetade heltid eller deltid, barnets ålder vid inträdet i barnomsorgen samt barnomsorgens- och hemmets kvalitet.

Sammantaget innebar detta att effektproblematiken om dagliga separationer nyanserades. Något som i sin tur sannolikt förklarar varför man i många amerikanska studier som publicerades under 80-talet fann en förhöjd tendens till att reagera med undvikande vid återföreningen med modern i Ainsworth Strange Situation bland barn till förvärvsarbetande mödrar, men bara under följande villkor: om de dagliga separationerna (dvs moderns förvärvsarbete) hade introducerats före 12 månaders ålder och om separationerna var relativt omfattande, dvs cirka 20 timmar per vecka eller mer (Belsky & Rovine, 1988; Barglow, Vaughn & Molitor 1987; Schwartz, 1983; Vaughn,

7 Flera studier där man använt sig av AISS kan också kritiseras utifrån de avvikelser som gjorts från den rekommenderade proceduren och skattningsförfarandet (Ainsworth et al.,1978). Ibland hade forskarna använt modifieringar av själva proceduren i AISS, t.ex. genom att utföra den i hemmet (som t.ex. Roopnarine och Lamb, 1978,), eller använt andra skattningsförfaranden som innebär att validiteten och därmed tolkningens giltigheten av barnets beteende i Ainsworth Strange Situation har ifrågasatts (Vaughn, Deane & Waters, 1985).

8 Doyle (1975) omfattade barn i åldern 5-30 månader och Doyle och Sommer's (1978) sampel bestod av 10-42 månader gamla barn.

Gove & Egeland, 1980).

Studien av Vaughn (et al. 1980) intog härvid en nyckelposition. I denna jämfördes hemmabarn med barn till förvärvsarbetande mödrar som börjat förvärvsarbeta före *(early work group)* respektive efter *(late work group)* det att barnet var 12 månader gammalt. Resultaten stödde en av forskarna uppställd hypotes, nämligen: Om modern börjar förvärvsarbeta/studera innan barnet är cir.a 12 månader gammalt, dvs innan bindningen kan antas vara klart etablerad/utvecklad, kan de dagliga separationerna få samma negativa effekter som om modern är emotionellt avvisande mot barnet under det första levnadsåret: Barnet tenderar då att utveckla en bindning av typen otryggt-undvikande (anxious-avoidant); i linje med vad Ainsworth's orginalstudie visat (Ainsworth et al., 1971; 1978). Resultaten stödde också denna hypotes, även om det bör påpekas att det faktiskt var 50% av barnen som hade en trygg bindning enligt AISS. "It is important to note that the main finding from these data is that there is an excess of infants in the anxious-avoidant category in the early work group and not simply an excess of anxiously attached babies" (Vaughn et al. 1980, p. 1209).

Denna undersökning gällde emellertid enbart barn från ekonomiskt missgynnade familjer, och barnomsorgen var dessutom i regel instabil (80% av samtliga barn i studien hade bytt "barnomsorg").[9] I senare studier har man emellertid även funnit en förhöjd tendens till undvikande-reaktion vid återföreningssituationen i AISS bland spädbarn från familjer med hög socioekonomisk status och hos barn med erfarenhet av hög barnomsorgskvalitet (Barglow, Vaughn & Molitor 1987; Belsky & Rovine, 1988). I studien av Barglow et al., (op cit.) gällde sambandet emellertid bara för förstfödda barn. Och en studie av Schwartz (1983) pekade på att sambandet bara gällde mer omfattande dagliga separationer och inte barn vilkas mödrar arbetade deltid.

I syfte att pröva tillförlitligheten gjorde Belsky (1988) en meta-analys på grundval av fyra studier (totalt N= 491).[10] Resultaten visade att båda typerna av otrygghetsreaktioner (undvikande eller ambivalent/motstånd) enligt AISS, var signifikant högre för barn med dagliga separationer motsvarande i princip > 20 timmar/vecka.

Mot bland annat den bakgrunden drog Belsky (op cit.) slutsatsen att dagliga mor-barn separationer, som omfattar mer än 20 timmar per vecka innan barnet fyllt ett år kan vara en riskfaktor för barnets utveckling..."*some non-maternal care arrangement in the first year for more than 20 hours per week may be a risk factor in the emergence of developmental difficulties.*" (Belsky, 1988, s. 235)[11]

---

9 En hög andel ensamstående mödrar i den tidiga gruppen, kan ha haft betydelse, eftersom denna livssituation var associerad med bindingens kvalitet enligt *AISS*. Men å andra sidan skilde sig inte andelen ensamstående i gruppen av mödrar som började förvärsarbeta innan barnet var 12 månader från hemmamödrarna (Vaughn et al., 1980, p.1211).

10 Följande studier ingick i metaanalysen: Barglow et al., 1987; Belsky & Rovine, 1988; Chase & Lansdale, 1987, och en re-analys av en studie av Jacobsen och Wille, 1984.

11 Här kan påpekas att ett par år tidigare hade Belsky, (1986) formulerat en mer kategorisk slutsats, som inte

I en annan studie (Owen och Cox, 1988) fann man att gränsen gick vid barn till heltidsarbetande mödrar (> 30 timmar per vecka), där ettåringar signifikant oftare bedömdes visa motstånd (resistant/ ambivalent) vid återföreningen i AISS i jämförelse med barn till mödrar som arbetade mindre eller inte alls. (Barn i denna studie hade i regel erfarenhet av dagliga separationer sedan 3-månadersåldern.)

Att barn med erfarenhet av dagliga mor-barn separationer och barnomsorg, har en förhöjd tendens till att visa reaktioner som indikerar en otrygg-bindning- i synnerhet undvikande i proceduren Ainsworth Strange Situation, diskuterades dock redan i början av 80-talet av Clarke-Stewart och Fein (1983), som efter en litteraturgenomgång på området konstaterade:

"...children in day care are more likely than children at home to position themselves further away from mother, to spend less time close to or in physical contact with mother, and to ignore or avoid mother after a brief separation." (Clarke- Stewart & Fein, 1983, s. 948)

2.6.2. Ainsworth Strange Situation: Kritisk diskussion och alternativa tolkningar.

Men hur undvikandet i AISS egentligen bör tolkas för barn till förvärvsarbetande mödrar är en kontroversiell fråga. Hos hemmabarn antas barnet (som nämnts) ha utvecklat undvikandet som en strategi för att hantera den besvikelse som relationen med en okänslig och icke responsiv mamma antas förorsaka. Och i en svagt stresshöjande separationssituation som AISS, antas denna reaktion utlösas (Ainsworth et al., 1971). Main & Weston (1982) har vidare påpekat att undvikande-reaktionen, det vill säga - att orientera sig bort från modern - i grunden är ett sätt för barnet att hantera de motstridiga känslor mot bindningspersonen (såsom vrede och närmande), som en separation kan utlösa.

En rad forskare har emellertid ifrågasatt om *Ainsworth Strange Situation* har samma innebörd för barn till förvärvsarbetande mödrar med vana vid dagliga separationer som för hemmabarn, eftersom det bara är för de sistnämnda som proceduren validerats (se t.ex. Clarke-Stewart, 1988, 1989; Clarke-Stewart & Fein, 1983; Hoffman 1989; Hårsman, 1982; Stroufe, 1988; Thompson, 1988). Denna fråga väcktes dock av Main (1977) redan i slutet av 70-talet.

Intressant nog ger ett par nyare studier empiriskt stöd för att reaktionerna i AISS kan ha olika innebörd för hemmabarn och barn till förvärvsarbetande mödrar. Bland 18 månader gamla barn har man till exempel funnit att "tryggheten" i attachment-status (enligt en Q-sort-metod, se Deane och Waters, 1985) var negativt

---

beaktade de dagliga separationernas omfattning/längd.

relaterad till beroende-beteenden hos barn till förvärvsarbetande mödrar, medan så inte var fallet för hemmabarn (Weinraub, Jaeger & Hoffman, 1988). Och nyligen har rapporterats att ettåringar (i Nederländerna) med erfarenhet av barnomsorg visade kombinationen: mindre separationsstress (fysiologiskt mått) och mer undvikande vid återföreningen i AISS visavi hemmabarn (Verweij, Goosens, & Koops, 1992). Medan man tidigare har funnit kombinationen undvikande och förhöjd separationsstress med detta mått hos A-barn bland hemmabarn (se Stroufe & Waters, 1977).

En trygg bindning (attachment) i normativ mening kan således ha andra karaktäristika för barn till förvärvsarbetande mödrar med vana vid dagliga mor-barn separationer än för hemmabarn.

Det är exempelvis möjligt, som Thompson (1988) föreslagit, att attachment-status i AISS sannolikt påverkas av de olikheter i livsvillkor som finns mellan hemmabarn och barn till förvärvsarbetande mödrar, skillnader som kan vara jämförbara med variationer inom och mellan kulturer. Barnets vana vid separationer, vid att möta främlingar och andra barn kan till exempel påverka reaktionerna i AISS. Men olika stressfaktorer som familjen är utsatt för, föräldrarnas tillfredsställelse i parförhållandet, faderns engagemang i vården av barnet liksom temperamentsfaktorer hos barnet har också visat sig kunna påverka barnets attachment-status enligt *AISS* (se Lamb, Thompson, Gardner och Charnov, 1985; Thompson, 1988; Thompson & Lamb, 1986). Data indikerar vidare att moderns attityd till att förvärvsarbeta och till modersrollen (Hock, 1980; Benn, 1986) kan vara av betydelse för barnets återföreningsreaktioner. Likaså har även kanske kvaliteten i personal-barn relationen betydelse (Rubenstein & Howes, 1983).

Det är därför rimligt att anta, i linje med Thompson (1988) samt Clarke-Stewart och Fein, (1983), att den förhöjda tendensen till undvikande-reaktion i AISS bland barn till förvärvsarbetande mödrar, kan bero på en kombinationseffekt: Olika kategorier av barn kan visa undvikande-beteende av helt olika skäl. Hos vissa barn kan undvikande-reaktionen indikera en genuin otrygghet -hos andra inte... *"Not all avoidant bahavior necessarily reflects an insecure attachment."* (Thompson, 1988, s. 277). [12]

Som jag tidigare har föreslagit kan vidare en bidragande eller alternativ förklaring också vara att undvikandet- som återföreningsreaktion hos daghemsbarn är en reaktion som utlöses av själva separationen, dvs det kan vara en separationsreaktion knutet till situationen, snarare än en återspegling av en generell och djupare otrygghet i bindningsrelationen till modern (se Hårsman, 1982, s.160-161).

12 Däremot tror jag inte på en tolkning som Clarke- Stewart och Fein (1983) har föreslagit, nämligen att undvikande-reaktionen och den större fysiska distansen i AISS bland barn till förvärsarbetande mödrar (visavi hemmabarn), kanske snarare indikerar en högre grad av mognad och självständighet än otrygghet.

Utöver detta bör påpekas att de studier som bildar det empiriska underlaget för Belsky's slutsats, faktiskt kan inkludera övergående korttidseffekter. Som jag nämnt vet vi exempelvis inte med säkerhet huruvida fyra månaders barnomsorgserfarenhet är tillräckligt för att utesluta övergående korttidseffekter (vilket var den nedre gränsen i studierna av Barglow et al., 1987; Belsky & Rovine, 1988). Och en studie av Thompson, Ross, Lamb och Estes, (1982) pekar också på att barns attachment-status enligt AISS är känsligt för förändringar i familjen och i omvårdnaden av barnet: De fann bland annat att dagliga mor-barn separationer (minst 15 timmar per vecka) som introducerades mellan 12.5 och 19.5 månaders ålder kunde vara associerat med en förändring i attachment-status (enligt AISS), men åt båda hållen: dvs från trygg till otrygg eller tvärtom.

Men oavsett vad reaktionerna i *Ainsworth Strange Situation* egentligen innebär för barn till förvärvsarbetande mödrar, bör man, som många forskare påpekat, använda andra mått och metoder för att fånga kvaliteten i barnets socioemotionella utveckling och dess relation till modern/fadern (se t.ex. Clarke-Stewart, 1988, 1989, Hoffman, 1989, Hårsman, 1982).

2.6.3 Andra mått på barnets sociala eller socioemotionella utveckling och anpassning

I undersökningar där man använt andra mått och metoder än *Ainsworth Strange Situation* för att fånga barnets socioemotionella eller sociala utveckling och anpassning i relation till tidigt introducerade dagliga separationer och start i barnomsorg, har barnen ofta varit två år eller äldre då de undersökts.

Barnets sociala utvecklingen brukar i detta sammanhang definieras i termer av barnets relationer till kamrater och till andra vuxna än föräldrarna. Att studera "effekterna" av dagliga separationer på den sociala utvecklingen i denna mening motiveras inte minst av att den grundläggande separationshypotesen innebär ett antagande om att omfattande eller upprepade separationer kan negativt påverka individens förmåga att etablera och behålla djupa relationer senare i livet (Ainsworth & Bowlby, 1954, se kap 1). Om hypotesen appliceras på dagliga separationer och begränsas till barndomsåren kan den omformuleras så att dagliga separationer mor (bindningsperson) -barn kan antas påverka barnets interaktionsmönster och relationer med andra människor än föräldrarna (Hårsman, 1982, s. 174).

Intressant nog har man i studier som berör hur dagliga separationer/barnomsorgsvistelse påverkar barnets relation till andra vuxna än föräldrarna och till kamrater i viss mening funnit motstridiga resultat - i synnerhet i ett internationellt perspektiv. Förenk-

lat uttryckt skulle man kunna tala om en negativ visavi en mer neutral- eller positiv "effektbild" utifrån i de dominerande tolkningarna av resultaten.

Den "negativa" bilden. *Den "negativa" bilden* består framför allt av amerikanska undersökningar. Den innebär att barn med tidig start i någon form av barnomsorg tenderar att senare under förskoleåren och skolåren uppvisa en signifikant högre grad av aggressivitet både mot kamrater och mot vuxna liksom en större ovilja att följa vuxna värderingar och normer *(noncompliance)* i jämförelse med hemmabarn (se t.ex. Haskins, 1985; Schwartz et al., 1974).[13] Motsvarande resultat finns också rapporterade av Moore i uppföljningsstudien av Londonbarn då dessa var i tonåren (Moore, 1969, 1975) [14] Och vid en uppföljning av tio treåringar med erfarenhet av daghem sedan ettårsåldern fann man en högre tendens till vredesutbrott (föräldraskattningar) och mer "trotsighet" gentemot modern (visavi hemmabarn) (Rubenstein & Howes, 1983).

En uppföljning av barnen i den tidigare nämnda studien av Vaughn et al. (1980), när dessa barn var i tvåårsåldern, visade dessutom att de initialt trygga barnen med förvärvsarbetande mödrar i den s.k. *early work group* (med start före 1 år) hade närmat sig de "otrygga" hemmabarnen och blivit mer lika dessa i sitt beteende (Vaughn, Deane & Waters, 1985 s.135).

Belsky (1986, 1988) tolkade den förhöjda aggressivitetsnivån tillsammans med den mindre benägenheten att följa vuxna tillsägelser/normer å ena sidan och den förhöjda tendensen till otryggt återföreningsbeteende i *Ainsworth Strange Situation* å andra sidan, som två sidor av samma mynt, nämligen indikatorer på en otrygg bindning. Alltså i viss mening i linje med attachment-teorin, eftersom redan Bowlby (1973) hade tolkat den förhöjda aggressiviteten i Moore's studie som en otrygg bindning (egentligen som utryck för detachment).[15]

Belsky's bidrag (1986,1988) är därför framför allt att han observerade att såväl den förhöjda aggressiviteten liksom otryggheten i bindnigen (enligt AISS) huvudsakligen gällde barn där de dagliga separationerna introduceras *före* ettårsåldern. Och han drog följande slutsats:

"...entry into care in the first year of life is a 'risk factor' for the development of insecure-avoidant attachments in infancy and heightened aggressiveness, nomcompliance, and withdrawal in the preschool and early school years." (Belsky,

13 Undersökningen av Schwartz et al., (1974) var en uppföljning (efter 4 månader) av barn i den tidigare nämnda studien som rörde reaktioner vid själva daghemsstarten (Schwartz et al., 1973.

14 Studien av Moore (1969, 1975) gäller barn som påbörjat någon typ av barnomsorg före tvåårsåldern, men där mer exakt information om begynnelseålder saknas.

15 Se även Hårsman (1982, s.91)

1986, s. 7)

Senare modifierade emellertid Belsky (1988) sin slutsats genom att risken begränsades till att bara gälla mer omfattande separationer; motsvarande 20 timmar/vecka eller mer. Men även i sin modifierade form, bör slutsatsen snarare betraktas som en hypotes, *en "riskhypotes"*, än en välunderbyggd tes.

Här kan dock nämnas att även i en nyare retroaktiv amerikansk studie omfattande cirka 1000 barn i fyraårsåldern, redovisas en förhöjd risk för negativa effekter på barnets socioemotionella utveckling då modern förvärvsarbetat under barnets första levnadsår (Baydar & Brooks-Gunn, 1991).

Belsky's "riskhypotes" har emellertid utsatts för hård kritik -inte minst från kvinnliga forskarkollegor (se Clarke-Stewart, 1989; Hoffman, 1989; Phillips, McCartney och Howes, 1987). Bortsett från kritiken av AISS, som jag redan behandlat, hävdade man att hans slutsats var alltför kategorisk och alltför klent empiriskt underbyggd. Han hade till exempel inte tillräckligt beaktat barnomsorgens kvalitet. I ljuset av framför allt motstridiga uppföljningsresultat från svenska studier (se nedan), har Belsky senare hävdat att det framför allt är den den ofta låga amerikanska barnomsorgskvaliteten liksom frånvaro av en föräldraförsäkring under det första halvåret efter barnets födelse, som kan förklara de negativa amerikanska resultaten (Belsky, 1990)

En amerikank studie av Howes (1990) stöder detta genom att redovisa resultat som indikerar att just för barn som börjar före ettårsåldern är barnomsorgskvaliteten av särskilt stor betydelse för barnets senare socioemotionella utveckling och anpassning.

Innan jag kommer in på den neutrala positiva bilden, bör nämnas att ett par europeiska studier stöder riskhypotesen i den meningen att man funnit vissa "negativa effekter", men bara för tvååringar eller yngre barn, med erfarenhet av daghem sedan före ettårsåldern. En brittisk studie rapporterar exempelvis en förhöjd främlingsrädsla eller separationsrädsla hos 18 månader gamla daghemsbarn (men inte när barnen blev äldre) visavi barn i andra omsorgsformer, dvs. familjedaghem, släkting, hemmabarn (Hennessy, Martin, Melhuish, Moss, 1992). Och i en fransk tvärsnittsstudie fann man att daghemsbarn i de yngsta åldersgrupperna (9 månader och två år) uppvisade vissa beteenden som kunde indikera en otrygg bindning till modern, **men detta gällde inte treåringar eller äldre** barn (Balleyguier, 1988, 1991).

Den "neutrala-positiva" bilden. Som redan antytts har man för det första i svenska studier av longitudinell karaktär hittills funnit en mer positiv eller neutral "effektbild". I varje fall har man inte kunnat redovisa några generella skillnader på

gruppnivå vare sig för spädbarn/koltbarn efter omkring sex månaders vistelse (Cochran, 1977); ett år eller för barn i treårsåldern, femsårsåldern eller barn i skolåldern (se t.ex Hwang, Broberg & Lamb, 1991, Lamb, Hwang, Bookstein et.al., 1988; Lamb, Hwang & Broberg, 1988; Sternberg et al., 1991; se även Broberg, 1989; Cochran & Gunnarsson, 1985; Gunnarsson, 1978).

Och Andersson (1989, 1992) redovisar tvärtom positiva samband mellan tidig start i någon form av barnomsorg och barnets utveckling och anpassning: Barn som började i barnomsorg (daghem, dagmamma) före ettårsåldern bedömdes fungera *bättre* i en rad sociala avseenden (lärarskattningar), då barnen var 8-respektive 13-år gamla både i jämförelse med en grupp hemmabarn och i jämförelse med barn som börjat i barnomsorg när de var äldre. Men denna studie saknar tyvärr utvecklingsdata för barnen under de första levnadsåren.

Detta har man däremot en pågående longitudinell undersökning av göteborgsbarn (se t.ex. Broberg, 1989; Hwang, Broberg & Lamb 1991). Men inte heller i denna studie har man redovisat skillnader beroende på omsorgsform (daghem, familjedaghem, hemma) när barnen var 28 respektive 40 månader gamla och hade cirka ett respektive två års erfarenhet av barnomsorg. Hemkvaliteten visade sig relativt sett vara den bästa prediktorn till barnets sociala och emotionella utveckling. Barnen i denna studie var dock äldre än ett år vid barnomsorgsstarten (till följd av den förlängda föräldraförsäkringen).

Men inte heller i ett par europeiska studier har man funnit någon påtaglig tendens till en förhöjd aggressivitet eller en allmänt sämre socioemotionell utveckling från och med treårsåldern, trots att barnen har haft erfarenhet av dagliga separationer sedan före ettårsåldern (Balleyguier, 1988, 1991; Hennessy, Martin, Melhuish, Moss, 1992)[16]

Sammanfattningsvis är det således möjligt att det finns en förhöjd risk för mer generella effekter på den socioemotionella utvecklingen av tidig barnsomsorgstart som rör bindningsrelationen till modern om de dagliga separationerna introduceras före ettårsåldern. Men dessa negativa konsekvenser förefaller att vara begränsade och har observerats hos barn upp till 2 á 3 år. Kanske är de tillfälliga och övergående eller också är konsevenserna mer subtila, maskerade och svårfångade hos äldre barn.

2.6.4. Den komplicerade bilden

Mycket pekar emellertid på att en rad faktorer interagerar och effekterna av tidig start i

16 I en studie nederländerna (Goossens, Ottenhof, Koops, 1991 rapporteras heller inte förhöjd aggressivitet hos barn 6- 11 år gamla med erfarenhet av barnomsorg under förskoleåren. Men få barn hade börjat i barnomsorg före ettårsåldern och det var dessutom ovanligt att barnen vistats mer än halvtid i barnomsorgen.

barnomsorg är sannolikt komplexa och varierar beroende bland annat på hemmets kvalitet och uppfostringsmönstret i familjen, något som i sin tur även kan förväntas variera mellan kulturer. Förutom en allmänt högre barnomsorgskvalitet i Sverige jämfört med i USA (se Andersson, 1990; Broberg, 1989), har kulturella skillnader i den könrollsuppfostran pojkar möter till exempel föreslagits kunna förklara den högre aggressivitet hos amerikanska daghemsbarn (Bronfenbrenner, 1979; Cochran & Gunnarsson, 1985; se även Hårsman, 1982). Flera studier har också visat att könsskillnader bör beaktas över huvud taget (Andersson, 1992; Cochran & Gunnarsson, 1985; Howes & Olenick, 1986; Moore, 1975; Rutter, 1981b; se även Hägglund, 1986).

Men även amerikanska undersökningar indikerar att uppfostringsmönstret i familjen eller "hemkvalitet" är en viktig faktor som är relaterad till ettåringars aggressivitetsnivå och förmåga till självkontroll (Howes & Olenick, 1986; Volling, Braungart, Nuss, Feagans, 1990).

Vidare pekar en del undersökningsresultat entydigt på skillnader i barns beteende beroende på vilken speciell miljö eller setting barnen befinner sig i och därmed observeras och bedöms i.

Gunnarsson (1978) fann könsskillnader, men fann samtidigt att dessa var kopplade till om barnen observerades på daghem eller i hemmiljö: Femåriga daghemspojkar interagerade nämligen mer med sina kamrater och mindre med vuxna (i daghemsmiljön) i jämförelse med pojkar i hemmiljö (dagmamma, hem) och jämfört med flickorna i båda miljöerna.

Balleyguier (1988, 1991) har också rapporterat skillnader mellan franska barns (9 månader och två år gamla) beteeende hemma tillsammans med modern och i barnomsorgsmiljön, dvs på daghem, eller i familjedaghem. Daghemsbarnen var till exempel betydligt mer passiva när de var i daghemsmiljön än tillsammans med modern i hemmet, där de var mer krävande. Skillnaderna kunde delvis förklaras av mödrarnas och dagvårdarnas olika uppfostringsstil (mödrarna var mer eftergivna, men gav också mer ömhet medan daghemspersonalen var lite strängare).

Sannolikt är det också av betydelse vem det är som bedömer barnets beteende (dvs föräldrar, lärare eller en oberoende observatör). En del data tyder på detta (se t.ex. Vlietstra (1981).

Man kan säga att från slutet av 1980-talet har problemformuleringarna som gäller effekter av tidigt introducerade dagliga separationer mor-barn i kombination med start i någon form av barnomsorg ytterligare nyanserats i syfte att kunna studera mer komplexa samband. De konsekvenser som dagliga separationer får för barns socioemotionella utveckling och anpassning har visat sig vara mycket mer komplicerade än vad

man först antog. I linje med Belsky (1990) kan man därför skilja ut en ny våg i forskningen.

Alltmer försöker forskarna beakta olika faktorer som kan påverka och modifiera konsekvenserna av mödrars förvärvsarbete och dagliga föräldrar-barn separationer för barnens utveckling och anpassning, både på kortare och längre sikt; såsom barnets begynnelseålder, de dagliga separationernas omfattning, hem -och barnomsorgskvalitet, uppfostringsmönstret i familjen, liksom mödrarnas attityder och tillfredsställelse med sin situation, etc.

En viktig faktor som är förvånansvärd försummad i den vetenskapliga debatten är de självselektiva faktorer som berör vilka mödrar som tidigt placerar sina barn i barnomsorg och som förvärvsarbetar över huvud taget. Är det exempelvis främst de välutbildade, de välbärgade eller de lågutbildade med låga inkomster? Denna typ av självselektion varierar inte bara mellan sampel,[17] utan även, vilket torde vara mer betydelsefullt för utvecklingskonsekvenser på längre sikt, så varierar denna självselektion både mellan länder och olika kulturer och mellan olika tidsepoker.

2.7 Allmän mental eller kognitiv utveckling

Kunskapsintresset om huruvida barns allmänna mentala, intellektuella eller kognitiva utveckling påverkas av en tidig start (före 2 á 3 år) i någon form av barnsomsorg i kombination med dagliga mor-barn separationer, har främst gällt konsekvenser på längre sikt. I varje fall finns det få studier där man man har studerat små barns kognitiva-verbala utveckling under det första halvåret av en barnomsorgvistelse, dvs i princip korttidseffkter. I studien av Cochran (1977), fann man emellertid att 12 månader gamla daghemsbarn, vilka hade minst tre månaders erfarenhet av daghemsvistelsen, erhöll sämre resultat på den språkliga delskalan i Griffiths i jämförelse med barn i hemmiljö (dagmamma eller biologisk mamma). Men Cochran's studie var inriktad på mer stabila förändringar och inga skillnader återfanns vid 15 och 18 månaders ålder liksom vid uppföljning av barnen när de var i femårsåldern och några år senare (Cochran & Gunnarsson, 1985; Gunnarsson, 1978; Larner, 1982). Likaså rapporterades inga skillander till nackdel för svenska daghemsbarn som testades första gången vid 7-9 månaders ålder (då de torde haft en á ett par månaders erfarenhet av daghem) och sedan efter ett respektive fem år (Söderlund, 1975; Rudebrant & Thörn, 1979). [18]

17 Bortsett från barn från socioekonomiskt missgynnade familjer som vistas på högkvalitativa experimentdaghem, finns t.ex. en tendens i USA att barn från högkvalitativa hem tenderar att vara i högkvalitativa barnomsorg och tvärtom (Howes & Olenick, 1986).

18 Sjöblom (1974) gjorde dock uppföljande Griffiths-testningar av de åtta barn som deltog i studien under de första sex månaderna daghemsvistelsen. Bortsett från ett barn, som visade en stark positiv utveckling, visade övriga barn en minskning från stanine 5 till stanine 4 mellan daghemsstarten och sex månader senare. Men eftersom studien både saknar en "före-mätning" och en kontrollgrupp av hemmabarn, så är det

Inte heller i en nyare studie har man hittills funnit signifikanta skillnader på gruppnivå mellan hemmabarn och barn som börjat i barnomsorg (daghem eller dagmamma) under sitt andra levnadsår då barnen var cirka 24 respektie 40 månader gamla (se t.ex. Broberg, 1989). Anmärknigsvärt är emellertid att Andersson (1989; 1992) har funnit att en barnomsorgsstart (daghem eller i familjedaghem) före 12 månader var den bästa prediktorn till barnens kognitiva-verbala prestationer bland barn i skolåldern (8 resp. 13 år). Dessa barn tenderade alltså att ha *bättre* resultat på kognitivt-verbala test både i jämförelse med hemmabarn och barn som påbörjat sin barnomsorg efter 12 månaders ålder.

Anderssons resultat är också ovanliga i ett internationellt perspektiv. Fram till relativt nyligen har man nämligen även i amerikanska studier, rapporterat att för barn i allmänhet tycks den kognitivt-verbala eller intellektuella utvecklingen (mätt med en utvecklingsskala/test) inte påverkas i någon större utsträckning av att barnet vistats på ett vanligt eller "kommunalt" daghem eller i någon annan form av barnomsorg (Se t.ex. översikt av Belsky & Stenberg 1978, Belsky et al., 1982; Broberg, 1992)

Och i ett par nyare studier har man till och med redovisat negativa resultat just för barn som börjat i barnomsorg före 12 månaders ålder. I den tidigare nämnda studien av Baydar & Brooks-Gunn (1991), som omfattade omkring tusen barn, rapporteras nämligen en sämre kognitiv utveckling (med fokus på den språkliga utvecklingen) bland 3-4 åringar, vilkas mödrar började förvärvsarbeta innan barnet fyllt ett år, oberoende av familjens socioekonomiska-status. Men denna studie gällde huvudsakligen inte daghemsbarn. Melhuish (1991, s.150) fann dock att 18 månader gamla brittiska daghemsbarn med erfarenhet av dagliga separationer sedan 9-månadersåldern, visserligen inte hade sämre språkutveckling än barn i andra omsorgsformer (dagmamma, hemmabarn, släkting), men färre daghemsbarnen hade en avancerad språkutveckling - trots att mödrarna hade s.k. högstatusarbeten. Motsvarande resultat återfanns delvis också då samma barn var i treårsåldern.

Detta är intressant eftersom man i den pågående göteborgsstudien kunde konstatera att hemmets kvalitet och förmåga att stimulera barnets utveckling var den mest betydelsefulla faktorn när det gällde att predicera barns intellektuella-språkliga utveckling (Griffiths) upp till omkring 40 månaders ålder (se t.ex Broberg, 1989; Hwang, Broberg & Lamb, 1991). Ett resultat som dessutom är i linje med vad man funnit för barn i allmänhet under de första tre levnadsåren enligt amerikanska studier där man använt samma mått för att fånga hemkvaliteten (Bradley, Barnard, Caldwell, Gottfried, Gray, Johnson, Ramey, Siegel, 1989). Men detta behöver inte innebära att en barnomsorgvistelse och dess kvalitet saknar betydelse; bara att den relativt sett är av betydligt

---

vanskligt att uttala sig om några "effekter".

mindre vikt. Howes (1990) fann emellertid lägre samband mellan familjens uppfostringsmönster och äldre daghemsbarns verbala förmåga (lärarskattningar) för barn som börjat före ettårsåldern. Andra studier indikerar att barnomsorgskvaliteten, i synnerhet den verbala kommunikationen dagvårdare-barn, kan spela roll för barnets kognitiva-verbala utveckling (McCartney et al., 1982; McCartney, 1984). Och Melhuish (op.cit.) har föreslagit att de brittiska daghemsbarnens sämre språk, kunde bero på den funna låga kommunikationsnivån som daghemspersonalen hade med barnen.

Att barnomsorgskvaliteten kan påverka små barns kognitiva utveckling har ju dessutom varit ett grundläggande antagande bakom inrättandet av speciella högkvalitativa daghem i USA, även för spädbarn, vilkas syfte just varit att i första hand stimulera den kognitiva utvecklingen hos barn från socioekonomiskt och sociokulturellt missgynnade familjer. Men effekterna av att denna kategori av barn fått sådana speciella pedagiska modellprogram är mer entydigt positiva; först genom att förhindra en för dessa barn annars typisk nedgång i testresultaten från och med cirka 18 månaders ålder (Belsky & Stenberg, 1978; Belsky et al., 1982). Men även positiva effekter på senare skolprestationer och på lång sikt (t.ex. arbetsliv) har ibland rapporterats (se Haskins, 1989). Man kan således anta att för barn från familjer med en vård/uppfostran som inte gynnar den kognitiva utvecklingen, kan tidig barnomsorgsvistelse utanför familjen (med tillfredställande kvalitet) ha en positiv effekt (Jmf. Sjölund, 1969).

Vidare tyder Gunnarssons (1978) resultat på att könsskillnader ibland kan vara större (flickor får högre testpoäng än pojkar), än om barnet har erfarenhet av barnomsorg sedan spädbarnsperioden eller ej. Men dessa resultat gällde femåringar och inte barn under två år. Bradley et al. (1989) fann exempelvis inga signifikanta könsskillnader i kognitiv utveckling bland 0-3 åringar i USA.

Som antytts ovan kan man på liknande sätt som för den socioemotionella utvecklingen, anta att i stort sett motsvarande faktorer är inblandade i mindre eller högre grad när det gäller effekter av dagliga separationer/barnomsorg på barnets kognitiva-verbala utveckling, som hemkvalitet, barnomsorgskvalitet, de dagliga separationerans längd etc. Faktorer som i sin tur kan interagera med varandra och på olika sätt bidra till att förklara den bristande överensstämmelsen mellan olika resultat både inom och mellan länder.

Sammanfattningsvis behövs det mer kunskap om huruvida dagliga separationer mor-barn i kombination med en tidig daghemsstart (före 3 år), kan påverka den kognitiva-verbala utvecklingen hos barn både på kortare och litet längre sikt. I synnerhet kan man anta att den språkliga utvecklingen förväntas vara känslig för förändringar vid en tidig daghemsstart.

2.8. Sammanfattning och slutsatser samt några ytterligare kommentarer

I detta kapitel presenterades först de huvudproblem och delproblem som belyses i föreliggande empiriska studie. Ett centralt problem berör om och i vilken utsträckning barn under ett år reagerar med stressreaktioner eller någon typ av sorgereaktion när de börjar på daghem och hur den forsatta anpassningen till daghem gestaltar sig under de första fem månaderna av daghemsvistelsen. Andra problem berör hur relationen mor-barn och hur relationen personal-barn utvecklas och förändras under de första cirka fem månaderna av daghemsvistelsen; liksom hur barnets allmänna kognitiva utveckling påverkas. En översikt över empirisk forskning som belyser vad vi vet om dessa problem presenterades därefter.

Sammanfattningsvis konstaterades att det över huvud taget har gjorts få studier där man varit inriktad på att beskriva små barns reaktioner på att börja på daghem eller i någon annan form av barnomsorg när barnet är yngre än 12 och även 18 månader vid starten. De studier som gjorts såväl i Sverige som utomlands har dessutom flera metodologiska begränsningar, så t.ex. saknas som regel en före-mätning och därmed en ordentlig baslinje att identifiera förändringarna mot. Uppföljningsperioden är dessutom som regel kort, omkring 5-6 veckor, ibland ett par månader.

Vidare visar det sig att man har mycket liten kunskap om var gränsen mellan korttidseffekter och effekter på längre sikt egentligen bör dras. Och inom forskningen har anpassningsperioden avgränsat ganska godtyckligt till cirka 4 á 6 månader.

Detta innebär för det första att den i attachment-teorin implicita sorghypotesen (Bowlby, 1969/1971, 1973) egentligen inte har prövats empiriskt vad gäller dagliga separationer mellan föräldrar och barn när dessa introduceras mellan 6-18 månader, dvs huruvida dagliga separationer leder till en slags sorgreaktion. Liksom hur anpassningsprocesssen till barnomsorgsmiljön gestaltar sig.

Och det förefaller inte hittills ha gjorts någon studie där man i en och samma undersökning studerat barnets reaktioner och anpassning till den nya barnomsorgsmiljön, liksom också hur barnets relation till modern förändras och utvecklas under de första månaderna efter start i någon form av barnomsorg, samtidigt som man dessutom haft möjlighet att kontrollera för "utvecklingseffekter" genom att ha en kontrollgrupp av t.ex. hemmabarn.

När det gäller hur bindningen till modern påverkas av tidigt introducerade dagliga mor-barn separationer för barn 0-2 år, har främst amerikanska studier funnit resultat som indikerar att dagliga mor-barn separationer som introduceras före ett års ålder och som dessutom är omfattande (över cirka 20 timmar per vecka), kan öka risken för att barnet utvecklar en otrygghet i bindningen till modern (utifrån Ainsworth Strange Situation som metod). Men denna metod har utsatts för stark kritik- inte minst därför att det inte alls är självklart hur man ska tolka återföreningsreaktionerna hos barn till förvärvsarbetande mödrar.

Det faktum att man i forskningen i USA under 70- och 80-talet nästan uteslutande använde sig av *Ainsworth Strange Situation* som metod för att bedöma små barns attachment-beteende och den socioemotionella utvecklingen, ger ett intryck av att AISS nästan fungerat som en metodologisk förebild ("examplar") i Kuhn's (1962/1970) mening när det gäller att studera kvaliteten i barnets attachment-beteende och relationen till föräldrarna.

I de undersökningar där man använt andra mått och metoder än Ainsworth Strange Situation för att studera barns anpassning och utveckling är barnen ofta två år eller äldre. Dessa studier har i viss mening visat mer motstridiga resultat: En del studier (främst amerikanska) pekar på negativa effekter i form av t.ex. förhöjd aggressivitet från cirka tre års ålder och upp i skolåldern, medan andra studier såväl svenska som andra europeiska indikerar en mer neutral eller ibland till och med en positiv "effektbild."

När det gäller den kognitiva utvecklingen stämmer forskningsresultaten inte heller riktigt överens; även om man i många studier inte funnit resultat som pekar på negativa effekter till följd av tidig start i barnomsorg. Men mer kunskap om huruvida dagliga separationer mor-barn i kombination med en tidig daghemsstart (före 3 år), kan påverka den kognitiva-verbala utvecklingen behövs.

Den bristande överensstämmelsen mellan olika undersökningsresultat beror sannolikt på att en rad olika faktorer har betydelse för vilka effekterna blir av en introduktion av dagliga separationer/ en barnomsorgsstart på barnets utveckling och anpassning; faktorer som också visat sig kunna modifiera och influera barnets reaktioner, utveckling och anpassning både på kortare och längre sikt till följd av en introduktion av dagliga separationer mor-barn i kombination med en barnomsorgsstart; såsom: Barnets utvecklingsålder (vid start och vid effektmätningen), de dagliga separationernas omfattning, barnomsorgskvaliteten och arten och kvaliteten i uppfostringsmönstret i familjen (hemkvaliteten), liksom barnets kön. Dessa faktorer utgör också hörnstenarna i den modell som presenteras i nästa kapitel.

KAPITEL 3

EN MODELL FÖR BARNS SEPARATIONSREAKTIONER, ANPASSNING TILL DAGHEM OCH "EFFEKTER" AV TIDIG DAGHEMSSTART

Inom ramen för föreliggande arbete har en teoretisk modell för små barns separationsreaktioner och korttidseffekter av tidig daghemsstart utarbetats. Denna modell har i sin tur starkt styrt uppläggningen av den empiriska studien liksom valet av undersökningvariabler och mått. Det insamlade empiriska materialet har också använts för att pröva vissa delar av modellen.

3.1. Grundantaganden och modellens faktorer

En viktig utgångspunkt för den teoretiska modellen är attachment-teorin som denna formulerats av Bowlby och Ainsworth (se kapitel 1). Modellen utgår vidare från ett interaktionistiskt grundantagande i den meningen att både barnets mer omedelbara reaktioner vid dagliga separationer och den fortsatta anpassningen/utvecklingen till barnomsorgsmiljön, och den nya livssituationen, antas "bestämmas" av ett samspel mellan å ena sidan miljöfaktorer (såväl psykosociala faktorer som faktorer i den fysiska/materiella miljön) och å andra sidan av individfaktorer, dvs biologiska, genetiska eller konstitutionellt laddade faktorer hos barnet (t.ex. vissa personlighetsfaktorer och kön). Det interaktionistiska perspektivet omfattar således även det dyadiska samspelet mellan två individer; dvs transaktionella "relationer".

Ett interaktionistiskt perspektiv på barns utveckling kan sägas vara ett relativt vedertaget synsätt inom psykologin/utvecklingspsykologin (Magnusson, 1988; Magnusson & Allen, 1983).[1] För syftet här passar följande formulering:

"....it is a basic assumption of the interactional paradigm that individual functioning cannot be understood in isolation from the environmental context in which the individual develops and is functioning. Therefore, we are interested in the environment in order to understand the person." (Magnusson & Allen, 1983, s.8)

Som redan påpekats (i kapitel 1) återfinns motsvarande explicit interaktionistiska

1 Interaktionistiska perspektiv har också tillämpats på pedagogiska problemområden (se Fischbein, 1979, 1986 samt även Björklid & Fischbein, 1992).

grundantagande i Bronfenbrenners (1979) utvecklingsekologiska teori.

Modellen innebär att om och hur en separation mellan en huvudbidningsperson och barnet kommer att påverka ett barns omedelbara reaktioner, barnets relation med modern, anpassningen till daghem, och sannolikt även den kognitiva utvecklingen, är en funktion av främst tio faktorer; s.k. modellfaktorer. Dessa har klassificerats i tre block: *(A) Yttre faktorer, (B) Faktorer hos vårdarna och (C) Faktorer hos barnet.* Nedan listas faktorerna inom de tre blocken. Ytterligare ett block nämns: (D) Föräldrarnas utbildning, sociala bakgrund och livsvillkor. Modellen illustreras grafiskt i *figur 3.1.*

A. Yttre faktorer. Med yttre faktorer avses sådana faktorer som inte är direkt relaterade till en person utan är strukturella till sin karaktär eller berör den fysiska-materiella aspekten av en pedagogisk/psykologisk miljö. Följande fyra faktorer hör till denna kategori:

(1) Separationens omfattning eller längd;
(2) Situationens obekanthet; en faktor som *både syftar på* a) barnets tidigare erfarenheter av separationer *och b) barnets erfarenhet eller vana vid den nya miljön/situationen;*
(3) Möjlighet till en "ersättningsperson" -i betydelsen en kvalificerad vårdare- under separationen;
(4) Grad av allmän stimulans i den miljö där barnet befinner sig under separationen.

B. Faktorer hos vårdarna (bindningspersonen och dagvårdarna):

(5) Arten av moderns (bindnings)relation med barnet (Huvudvårdarens relation med barnet);
(6) Arten av en eller flera "ersättningsperson(er)s" relation till barnet (Vid dagliga separationer: Dagvårdarens Personalens relation med barnet);

C. Faktorer hos barnet:

(7) Arten av barnets (bindnings)relation med modern (huvudvårdaren)
(8) Barnets ålder och utvecklingsnivå;
(9) "Konstitutionellt" laddade faktorer som t.ex. Temperament och kön;
(10) Arten av barnets relation till en eller flera "ersättningsperson(er) (Vid dagliga separationer: Barnets relation till dagvårdaren/daghemspersonalen).

D. Vårdarnas utbildning, sociala bakgrund och livsvillkor.
(allmän ramfaktor)

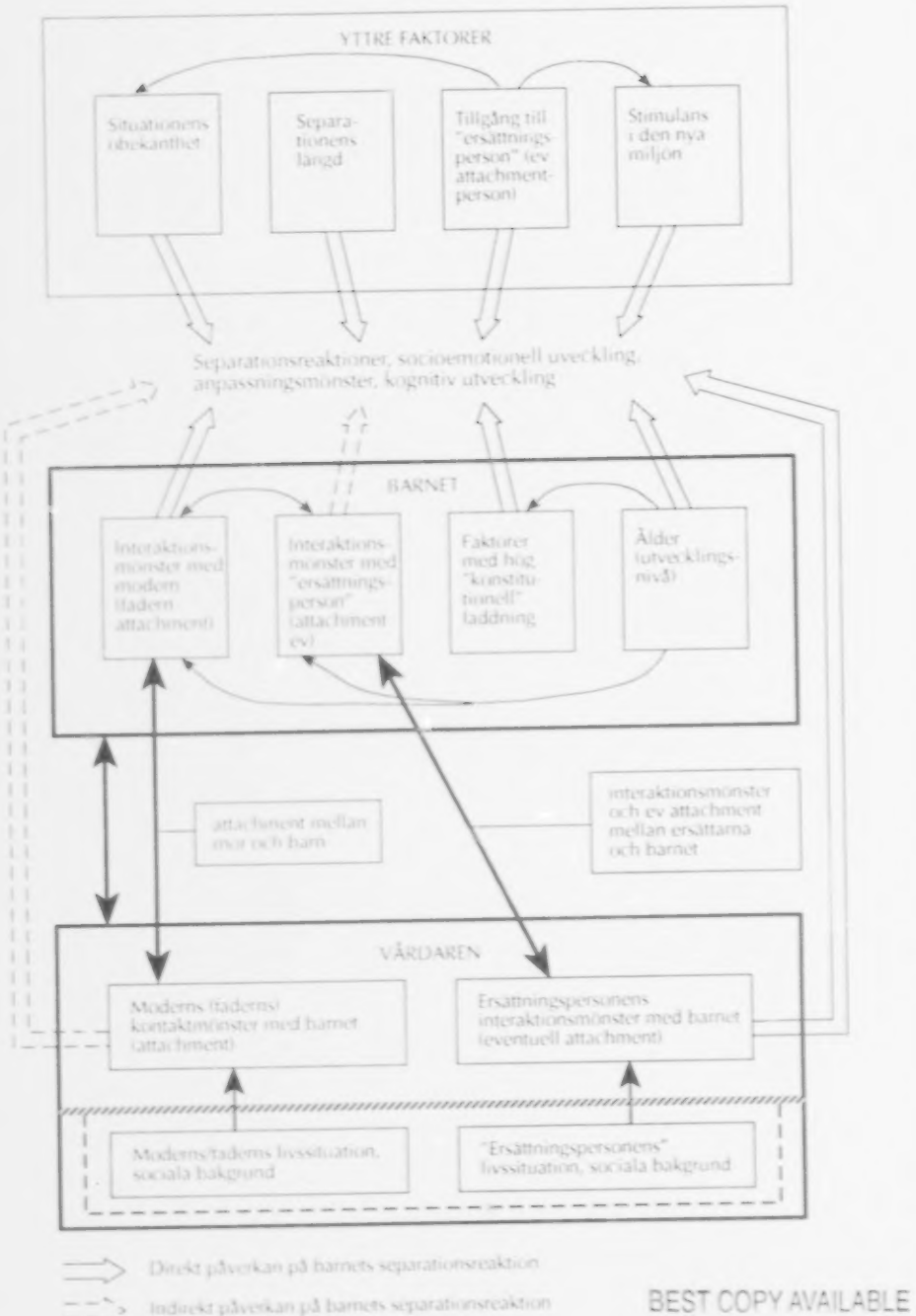

BEST COPY AVAILABLE

Figur 3.1. Generell undersökningsmodell

Förutom attachment-teorin har empiriska studier om barns reaktioner vid mer omfattande separationer mellan föräldrar och barn bildat grundvalen för modellfaktorerna (huvudsakligen: Heinicke & Westheimer, 1965; Robertson & Robertson, 1971; Schaffer, 1958; Schaffer & Callender, 1959). Ursprungligen påverkade också forskningsöversikter om effekter av mer omfattande separationer mor-barn (Ainsworth & Bowlby, 1954; Rutter, 1972; 1981b) valet av faktorer, liksom även äldre barnomsorgsforskning (se t.ex. översikt av Sjölund, 1969).[2] Men faktorerna är även relevanta i dag (se nedan).

I figur 3.1 anger pilar med dubbla ofyllda heldragna streck om en modellfaktor antas direkt påverka barnets reaktioner, anpassning och den socioemotionella och kognitva utvecklingen (dvs är av första ordningen). Faktorer som antas influera barnets beteende och utveckling indirekt anges med streckade dubbla pilar (dessa faktorer är av andra ordningen).

I figur 3.1 illustreras i första hand utgångsläget vid en separation- i synnerhet en introduktion av dagliga separationer i kombination med start i någon form av barnomsorg.

Men över tid kommer givetvis ett dynamiskt samspel att äga rum mellan flera av modellfaktorerna och mellan dessa och barnets beteende (enkla pilar i figuren)- främst kanske mellan mor-barn och dagvårdare-barn. Men för att inte förlora i överskådlighet har inte alla tänkbara riktningar för påverkan mellan olika faktorer angivits i figuren.

I ett längre tidsperspektiv kommer "Barnets erfarenhet av den nya situationen, dvs här barnomsorgen (i faktorn "Situationens obekanthet") att successivt minska i betydelse och övergå till att representera barnets erfarenhet av den aktuella barnomsorgen (i veckor, månader eller år). Över tid bör också en distinktion göras mellan denna erfarenhet och barnets erfarenhet av separationer från olika bindningspersoner (i synnerhet från huvudbindningspersonen) över huvud taget.

Undersökningsmodellen - ett specialfall

Undersökningsmodellen är ett specialfall av den teoretiska modellen och gäller dagliga mor-barn separationer i kombination med en daghemsstart som sker då barnet är yngre än cirka 2 à 3 år.

Arten av både mor-barn relationen och personal-barn relationen (Faktorerna 5,6,7, och 10) beskrivs utifrån interaktionsmönstret vuxen-barn. (Se nästa avsnitt.) I undersökningsmodellen har också några av modellfaktorerna fått en begränsad och

2 För en tidigare presentation av modellen se Härsman och Jenssen (1972), Härsman (1981/1983, 1985).

speciell innebörd eller definition:

"Separationens omfattning eller längd" = Vistelsetid på daghemmet per dag samt moderns sysselsättningsgrad (heltid/deltid).
"Situationens obekanthet" = Invänjningperiodens längd, barnets erfarenhet i veckor av att vara på daghem
"Tillgång till en 'ersattningsperson' = personal-barn kvoten och barngruppens storlek.
Vårdarnas utbildning, sociala bakgrund och livsvillkor" = *Föräldrarnas utbildning, och livsvillkor.* Denna typ av data samlades bara in för föräldrarna (inte för personalen). Denna faktor har här inkluderats i moderns relation med barnet, eftersom det är i hennes sätt att interagera med barnet som hennes socioekonomiska bakgrund främst antas få betydelse.

Utifrån ett ekologiskt perspektiv (Bronfenbrenner, 1979) fokuserar undersökningsmodellen sålunda faktorer på mikronivån, i synnerhet interaktionen mor-barn i hemmet och personal-barn i daghemsmiljön. Men flera av de *yttre faktorerna* berör ju förhållanden på exo-nivån, såsom mödrarnas sysselsättningsgrad och i viss mån strukturella kvalitetsförhållanden i barnomsorgen som vårdare-barn kvot och gruppstorlek [3]

3.2. Centrala begrepp i modellen: Det teoretiska synsättet på interaktionen vårdare-barn, anpassningsbegreppet, och olika separationsbegrepp

I det följande preciseras centrala begrepp och det teoretiska synsätt som valts för att beskriva den interindividuella interaktionen samt hur attachment-begreppet och anpassningsbegreppet har definierats och använts i föreliggande studie.

3.2.1. Interaktionen vårdare-barn: ansikte mot-ansikte kontakt och närhet

Interaktionen vårdare -barn intar en central position i modellen, även om det är barnets interaktionsmönster som står i fokus. I det följande presenteras det grundläggande teoretiska synsättet samt de centrala begrepp som använts i föreliggande arbete för att beskriva olika aspekter av interaktionen mor- barn i hemmiljö och interaktionen personal-barn i daghemsmiljön (Se även Hårsman, 1975, 1985).

Utgångspunkten är således att vårdaren och barnet antas påverka varandra ömsesidigt, i en kontinuerligt pågående interaktionsprocess där båda parter kan betraktas som en miljöfaktor för den andre. Detta är i linje med hur Schaffer (1971) redan i bör-

3 En vidareutveckling av modellen kan också innebära att kulturella förhållanden (makronivån) explicit lyfts fram liksom delkulturella mönster eller fostringsmönster som karaktäriserar olika sociala klasser.

jan av 70-talet beskrev denna dubbelriktade process:

"The basic characteristic of all interpersonal behaviour is reciprocity. The reciprocity involves the building up of chains of coordinated interaction sequences, during which each partner participates in a process of stimulus interchange, the nature of which is affected both by the signals received and by the structural characteristics of the receiver." (Schaffer, 1971, s. 172)

Här är syftet i första hand att studera interaktionen vårdare-barn vid olika tidpunkter, där varje tidpunkt i sin tur kan delas in i mindre tidsenheter eller episoder omfattande ca 10 å 20 minuter. Vid en viss tidpunkt/episod kan man göra en distinktion mellan a) de två parternas separata bidrag (delarna) till interaktionen och b) den del där dessa upplöses i helheten eller vad man kan kalla dyadiskt beteende. I figur 3.2. illustreras detta genom att barnets respektive vårdarens interaktionsbidrag symboliseras med två separata stora cirklar, och den dyadiska helheten symboliseras med det mörka överlappande fältet. Detta synsätt innebär självfallet att man vid studiet av interaktionen vårdare-barn kan välja fokus: man kan fokusera barnets interaktionsbeteende, vårdarens interaktionsbeteende eller båda parter, dvs helheten eller dyadiskt beteende.

Samtidigt kan man anta att olika beteenden/signaler hos barnet (och hos vårdaren) är mer eller mindre lättpåverkade eller känsliga för den andra partens beteende i nu-situationen eller under en episod. Detta benämner jag i det följande för att ett beteende kan vara *mer eller mindre transaktionellt laddat*. Så till exempel kan antas att barnets gråt är ett beteende med en hög transaktionell laddning, eftersom hur mycket barnet gråter samtidigt är relaterat till om vårdaren är känslig och responsiv och försöker "trösta" barnet eller inte. Medan andra beteenden (t.ex. lek) kan vara mindre transaktionellt laddade.

I föreliggande studie är det barnets interaktionsbeteende som står i fokus, men såväl mödrarnas som daghemspersonalens interaktionsbeteende liksom dyadiskt beteende har också studerats.

Inom den tidsram som en fokusering på nu-situationen innebär, är det viktigt att beakta återkopplingar mellan mor och barn (feed-back), även om jag i figuren har bortsett från detta. Feed-back mekanismer från barnets beteende till modern och vice verca kan t.ex. preciseras genom någon typ av flödesmodell. Det vill säga en signal från barnet(s) leder till ett svar (r= respons) från vårdaren; ett svar som i sin tur fungerar som en signal till barnet (Rs), vilket leder till ett svar etc. På detta sätt kan långa interaktionskedjor mellan vårdaren och barnet illustreras: s ->RS ->RS->RS..etc..

Fokuseringen på nu-situationen innebär samtidigt uppenbara begränsningar när det gäller antaganden om kausalitet. Den ömsesidiga anpassning som två parter i en dyad har utvecklat tidigare kan ju självfallet antas påverka interaktionens karaktär vid

en senare tidpunkt. Det innebär bland annat att en signal/ett beteende från den ena parten inte a priori eller alltid kan antas vara "orsak" till påföljande beteende/signal från den andra parten i interaktionskedjan, eftersom inte bara de omedelbart föregående, utan även tidigare signaler, såväl i den aktuella samspelssekvensen som längre tillbaka i tiden kan vara kausala faktorer. (Se t.ex. Lewis & Lee-Painter, 1974).[4]

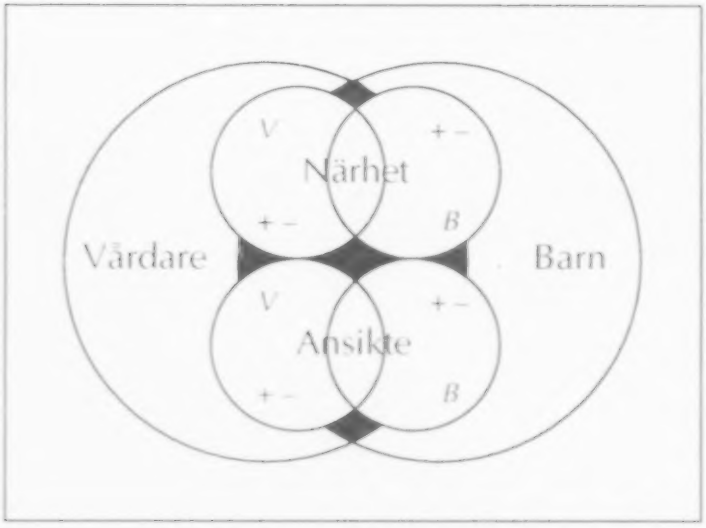

Figur 3.2. Grafisk illustration till det teoretiska synsättet på interaktionen vårdare–barn

4 Risholm-Mothander (1990) har t.ex. funnit att moderns och babyns interaktionsbeteende växelvis predicerade varandras beteende över tid, så att moderns beteende då barnet var 2 veckor predicerade barnets beteende vid 6 veckor; och barnets betende vid 6 veckor predicerade moderns beteende då barnet var 4 månader, och moderns beteende vid denna ålder predicerade barnets beteende vid 8 månader.

3.2.1.1. Begreppen: Ansikte -mot-ansikte kontakt och närhetskontakt (renodlade attachment-beteenden)

Med utgångspunkt i attachment-teorin (Bowlby, 1969/71; Ainsworth 1972, 1973; Ainsworth et al. 1971) och empirisk forskning med anknytning till teorin har i föreliggande arbete en distinktion gjorts mellan två aspekter av interaktionsmönstret när det gäller såväl barnet som vårdaren: nämligen a) närhetskontakten och b) ansikte-mot-ansikte kontakten (se Hårsman, 1985).

I figur 3.2 symboliseras de två kontakttyperna av de två mindre cirklarna. Det bör understrykas att båda kontakttyperna, dvs såväl ansikte-mot-ansikte kontakt som närhetskontakt, kan fungera som attachment-beteenden (Ainsworth, 1973; Bowlby, 1969/1971) och är då primärt riktade mot en attachment-person/ bindningsperson. Och även om båda kontakttyperna hos barnet också kan vara riktade mot andra personer, dvs de rör då mer sociala relationer i allmänhet, så antas detta i synnerhet gälla signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt. Denna typ av kontakt har ibland benämnts "affiliative" och antas då vara länkad till motsvarande underliggande beteendesystem (se t.ex Bretherton & Ainsworth, 1974; Lamb, 1975; Lamb et al., 1983; Stroufe & Waters, 1977). Men samtidigt är termerna ansikte-mot-ansikte kontakt respektive närhetskontakt, såsom de används i föreliggande arbete, "rent" beskrivande och kan därför användas för att beskriva olika typer av relationer, dvs. interaktionen mor-barn likaväl som interaktionen personal-barn.

Ansikte-mot-ansikte kontakt syftar på den kontakt som vanligen förekommer just som en ansikte-mot-ansikte kontakt i samspelet vårdare-barn, t.ex. tittande, leenden, vokalisering, joller, verbala signaler, visa leksak etc., (i det följande används ibland social interaktionskontakt som synonym). Denna ansikte-mot ansikte-kontakt definieras i detta arbete så att den omfattar både det affektiva-emotionella samspelet mellan vårdare-barn och den preverbala-verbala kommunikationen. Att spädbarn aktivt deltar i samspelet med vårdaren och påverkar vårdarens beteende betonades redan i början på 1970-talet (se t.ex Lewis och Rosenblum, 1974, Schaffer, 1977). Empirisk års forskning har på olika sätt visat att ansikte-mot-ansikte kontakten och kommunikationen vårdare-barn är av stor betydelse för barnets utveckling. Spädbarn är redan från födelsen eller strax efter inriktat på ett socialt samspel med vårdaren (Condon & Sander, 1974), och kan imitera en vuxen person (Field, Woodson, Greenberg, Cohen, 1982; Heimann, 1989; se även översikt av Schaller, 1984/92) . Barnets förmåga till ögonkontakt med vårdaren antas spela en viktig roll redan från början som en signal till en social interaktion. Med ögonen kan barnet bland annat själv kontrollera mängden av social-visuell kontakt (Robson, 1967, Stern 1974). Senare utvecklar barnet leeendet och börjar vokalisera, jollra och använda tydliga gester. Studier har

och vokalisering hos spädbarnet utlöser leende och vokalisering hos vårdaren. (Gewirtz & Gewirtz, 1969; Goldberg, 1977; Stern, 1985). Under de första månaderna är det modern som är den aktivare parten även om det uppträder en s.k. tur-tagning mellan mor och barn (Bateson, 1979; Stern, 1974). Och i kontakten med barnet uppträder ofta tittande, minspel och verbal kommunikation hos modern "samtidigt" (Stern, 1974).

Mot slutet av första året kan barnet börja visa och erbjuda vårdaren en leksak som en signal till kontakt. Något som också antas indikera att barnet kan dela sina inre erfarenheter (internal state) med vårdaren. Då kan barnet också börja använda språket i repertoaren av sociala interaktionssignaler (Bretherton, McNew, & Beeghly-Smith, 1981; Stern, 1985). Sammantaget berör detta barnets *internal working models* enligt attachment-teorin (Bretherton & Waters, 1985) och utvecklingen av barnets *"subjektiva själv" (sense of subjective self)* enligt Stern (1985). I föreliggande arbete är det främst den socioemotionella aspekten i ansikte-mot ansikte kontakten eller kommunikationen vårdare-barn som betonas. Detta är i linje med Sterns teori (op cit.), där den affektiva komponenten i denna kontakt antas spela en viktig roll i utvecklingen av barnets själv. Men denna tidiga pre-verbala kommunikation eller den interaktiva dialogen mellan mor och barn (liksom tidig imitation) antas också ha betydelse för barnets senare språkutveckling (Bateson, Nelson, Heimann, Abuelhaija, Wroblewski, 1989; se även Söderberg, 1987; Trevarthen & Hubley, 1978). Mycket av det som berör den kognitiva utvecklingen över huvud taget förmedlas också via vårdaren i samspelet med barnet (Klein, 1988).

Närhetskontakt (renodlade attachment-beteenden). Den andra typen av kontakt, närhetskontakten, syftar på barnets närhetssökande respektive upprätthållande av en viss kontakt med vårdaren i fysiskt eller rumsligt avseende, dvs om barnet är i famn, i knät, i samma rum eller på längre avstånd från vårdaren. Denna aspekt av barnets interaktionsmönster kan därför sägas beröra mer "renodlade attachment-beteenden" utifrån attachment-teorin och inbegriper de beteenden som Bowlby (1969/1971) antar både bidrar till bindningens utveckling och uttrycker bindningen, såsom: a) signalbeteenden: gråt, gnäll, ropande respektive b) aktiva motoriska initiativ: närmande, sträcka händer mot, efterföljande, klängande. I föreliggande arbete kommer *emellertid inte* termen signal att begränsas till signalbeteenden i strikt mening enligt ett etologiskt synsätt (Bowlby 1969/71, se även kapitel 2), utan termen signal används för att beteckna barnets sätt att söka kontakt och kommunicera med vårdaren över huvud taget. En distinktion har gjorts mellan *signaler* till ansikte-mot-ansikte kontakt och till närhetskontakt. Närhetskontakten omfattar såväl aktiva motoriska initiativ från barnets sida som gråt etc.

Gråten är redan från födelsen en viktig signal för barnet för att öka närhets-

kontakten med modern (modern kommer till barnet). Bell och Ainsworth (1972) fann att under det första levnadsåret var gråt vanligare när barnet lämnades ensamt än i någons sällskap. Och minst vanligt var gråt när barnet var i nära fysisk kontakt med modern. Ainsworth (1983) betonar vikten av moderns känslighet och responsivitet inför barnets gråt och kvaliteten, ömheten och mjukheten i den nära fysiska kontakten, i "att hålla" barnet. När barnet här lärt sig att förflytta sig kan det aktivt själv reglera avståndet till vårdaren, genom efterföljande och närmanden. Mot slutet av första levnadsåret är det också mer sannolikt att barnet följer efter modern än att det gråter när modern avlägsnar sig genom att gå ut ur rummet (Stayton, Ainsworth, Main, 1973). Under det första levnadsåret reagerade barn som var cirka 8 månader respektive 10 å 11 månader starkas, även om vissa barn varken reagerade med efterföljande eller gråt i denna situation. Men frekvent separationsprotest i hemmet var associerat med att modern inte var responsiv inför barnets gråt och att hon över huvud taget var okänslig inför barnets signaler (Stayton & Ainsworth, 1973).

När barnet kan förflytta sig kan det också börja använda modern som en trygghetspunkt för utforskandet av omvärlden (1967, 1972; Ainsworth & Bell, 1970). Ainsworth fann nämligen att karaktäristiskt för barn med en trygg bindningsrelation till modern var en mjuk balans mellan barnets utforskande och barnets närhetssökande tillbaka till modern liksom att positiva känslor var knutna till närhetssökandet; inte t.ex. hur långt barnet gav sig iväg från modern (Ainsworth et al.,1971).

Men barnet kan visa närmande och efterföljande till andra personer än en attachment-person. Därför är det svårt att utifrån korta observationer av vårdare-barn interaktionen bedöma om beteendet är ett attachment-beteende, dvs att finna lämpliga kriterier för en bindning (se även Hårsman, 1982). Att söka närhet till en speciell person, särskilt nära fysisk kontakt (att vilja bli upptagen) vid oro och stress har visat sig vara nära relaterat till en attachment-person för barn som var 26-54 veckor gamla (Tracy, Lamb, Ainsworth, 1976), även om kontext och situationen måste beaktas.

Kvaliteten i vårdare-barn interaktionen. Kvaliteten i interaktionsmönstret inbegriper om och på vilket sätt såväl vårdaren som barnet bemöter den andra partens kontaktsignaler. När det gäller vårdaren är utgångspunkten Ainsworth's begrepp "känslighet inför barnets signaler till uppmärksamhet och närhet" (*Sensitivity to infants signals*) (Ainsworth et al., 1971, Ainsworth, 1973). Vårdarens grad av känslighet berör i vilken utsträckning vårdaren är tillgänglig och uppmärksammar barnets singaler, tolkar dem och handlar adekvat "enligt" barnets behov/önskan. Liksom att respektera barnet som en egen person och "samarbeta" med barnet. (Se även Hårsman 1982, s. 191)
I modellen här sammanfattar begreppet *accepterande-avvisande* av barnets signaler i princip denna känslighet för barnets signaler. Men begreppet *accepterande-avvisande*

innefattar också den mer subtila emotionella tonen (värme-kylighet). När det gäller barnet är det responsiviteten och barnets emotionella uttryck för nöjdhet- missnöjdhet som utgör kärnan i interaktionsbeteendets kvalitet (dvs barnets accepterande-avvisande av vårdarens signaler). I figur 3.2 har hög kvalitet symboliserats med + ,låg kvalitet med -.[6] I föreliggande empiriska studie intar denna kvalitativa aspekt av interaktionsmönstret för barnets del en central position: Barnets grad av avvisande-accepterande eller bejakande av kontakt med modern antas fånga mycket av det som rör kvaliteten i bindningen till modern (t.ex. att avvisa kontakt genom att undvika kontakt). Hos alla spädbarn ingår emellertid avvisande av kontakt som en naturlig del i samspelet med modern (Ainsworth et al., 1971), varför det i första hand är graden av avvisande som är intressant i relation till andra beteendeuttryck. För vårdarens del bildade denna kvalitetsdimension grundvalen för att fånga moderns känslighet inför barnets signaler (hemkvalitet) respektive daghemspersonalens känslighet inför barnets signaler (daghemskvalitet).

Helheten av samspelet vårdare-barn: Grad av ömsesidighet i interaktionen vårdare-barn har använts i föreliggande arbete för att beskriva *kvaliteten i det dyadiska samspelet*, dvs helheten i samspelet vårdare-barn (symboliserat med det mörka fältet i figur 3.2). Grad av ömsesidighet syftar på i vilken utsträckning som vårdare och barn kommunicerar och interagerar samstämmigt: Hög grad av ömsesidighet betecknas med + och låg grad av ömsesidighet anges med - i figuren. En distinktion har gjorts mellan grad av ömsesidighet i ansikte-mot ansikte kontakten (social interaktionskontakt) och grad av ömsesidighet i närhetskontakten, eftersom jag har antagit att graden av ömsesidighet kan vara olika för respektive kontaktaspekt.

När det gäller ansikte-mot-ansikte kontakten avser ömsesidigheten i vilken utsträckning som vårdare och barn kommunicerar så att långa interaktionskedjor av typen: signal-> svar-> signal-> svar-> etc. uppstår mellan vårdare och barn. Detta är i linje med det ömsesidighetsbegrepp som Brazelton och hans medarbetare beskrivit för barn under det första halvåret: Samspelet vårdare-barn har ett cykliskt förlopp där vårdarens roll bland annat är att vara responsiv, och lyhörd inför barnets beteende och invänta barnets svar (Brazelton et al., 1974, 1975).

Ömsesidighet i närhetskontakten har jag definierat såsom i vilken grad både barnet och vårdaren kan njuta av fysisk närhet tillsammans liksom att avvägningen närhet-avstånd förefaller vara tillfredställande för båda parter.

I föreliggande empiriska studie bildar detta teoretiska synsätt och dessa begrepp utgångspunkten för att beskriva mängden och kvaliteten i interaktionsbeteendet hos vår-

6 Vad gäller vårdarens del är begreppet den emotionella tonen i linje med begreppet affect attunement (Stern, 1985), dvs att känslomässigt anpassa sig till, ställa in sig på barnets "våglängd".

daren och hos barnet liksom kvaliteten i det dyadiska samspelet. (Se kapitel 6)

Mor-barn visavi personal-barn relationen. I föreliggande studie har de begrepp på interaktionen vårdare-barn som presenterats här använts både för att karaktärisera bindningsrelation mor-barn och relationen daghemspersonal-barn. Men självfallet antas att det finns en grundläggande skillnad mellan dessa relationer. För det första kan man anta att barnen i studien, som är 6-12 månader gamla vid undersökningens start, befinner sig i en utvecklingsfas som innebär att de håller på eller nyligen har etablerat en bindning (attachment) till sina mödrar. Därför tolkas i princip barnens beteende gentemot modern som attachment-beteenden och relationen med modern som en bindningsrelation. Modern antas också utveckla en bindning (attachment) till barnet-även om den inte är helt jämförbar med barnets bindning (Jmf. Bretherton, 1986); även om Bowlby (1969/71) inte nämnvärt behandlade detta.[7] För det andra antas a priori att barnens relation till personalen vid daghemsstarten inte kvalificerar sig som en bindningsrelation. Huruvida barnen utvecklar en bindningsrelation till daghemspersonalen eller inte är som jag påpekat en relativt öppen empirisk fråga, även om sannolikheten för detta kan antas öka över tid.

3.2.2 Anpassningsbegreppet och olika separationsbegrepp

Anpassningsbegreppet

Inom ramen för attachment-teorin har anpassningsbegreppet (*adaptation*) använts med minst tre olika innebörder, förutom i en artbiologisk mening (fylogenesis)[5], har begreppt också använts med avseende på den individuella utvecklingsprocessen (ontogenesis) samt i en normativ mening, förknippat med begreppet mental hälsa (se t.ex Ainsworth, 1984; Bretherton & Waters, 1985). Dessa tre innebörder av anpassningsbegreppet är självfallet relaterade till varandra.

Anpassning utifrån den individuella utvecklingen (ontogenesis) syftar på individuella differenser i anpassningsmönster. Samtidigt är en individs speciella anpassning relaterad till den artbiologiska innebörden (t.ex. alla individer har en biologisk potential för att utveckla en emotionell bindning-attachment- till en eller några få vårdare. Men en individuell anpassning kan också innebära att en fortsatt optimal utveckling förhindras eller hämmas. Ett av grundantagandena i teorin (Bowlby, 1969/1971) är ju

7 Begreppet maternal bonding har framför allt används för att beteckna moderns utveckling av en bindning till barnet strax efter förlossningen och under nyföddhetsperioden (De Chateau & Wiberg, 1977; Klaus & Kennell, 1976)

5 I artbiologisk mening (fylogenesis) med rötter hos Darwin (1859) syftar anpassning på olika beteendemönsters överlevnadsvärde för artens fortbestånd.

att människan karaktäriseras av att det inte "tål" hur stora avvikelser som helst, just därför att attachment-systemet antas vara omgivningsstabilt och biologiskt förankrat. Ett exempel på en "för stor" avvikelse är om barnet inte får möjlighet att utveckla en bindning till en vårdare och/eller utsätts för långvariga och upprepade separationer; en uppväxtmiljö som antas skada barnets socioemotionella utveckling (Jmf kap 1).

Följaktligen hänger begreppet anpassning kopplat till begreppet psykisk hälsa samman med såväl begreppet anpassning i artbiologisk mening som begreppet anpassning i individuell mening. Inom ramen för attachment-teorin har Bretherton & Waters (1985) uttryckt den normativa innebörden av anpassningsbegreppet på följande sätt *"...What is being evaluated is adaptation to current conditions with regard to assumed long-term consequences for optimal psychological/social development" (s. 107).* Som nämnts har anpassning i denna mening en specifik normativ innebörd utifrån begreppet trygg- otrygg bindning, ["secure -insecure/anxious attachment]" (Bowlby op cit.; Ainsworth et al., 1971, 1978; Stroufe, 1983).

Ovan beskrivna innebörder av anpassningsbegreppet innefattas i föreliggande arbete och bildar begreppets teoretiska grundval. Som påpekats är det samtidigt rimligt att anta att det finns en hel del frihetsgrader inom ramen för den biologiska dispositionen, så att en anpassning till relativt skilda livsvillkor och olika uppfostringsmönster också är möjlig inom ramen för ett attachment-teoretiskt perspektiv.

Anpassning till en ny miljö eller livssituation

När det gäller introduktionen av dagliga separationer mor-barn i kombination med start i någon form av barnomsorg har man, som jag påpekat tidigare, vanligen definierat anpassningsprocessen som den tidsperiod under vilken barnet visar tillfälliga och övergående reaktionsmönster (se t.ex. Mc Cutcheon & Calhoun, 1976; Schwartz, 1973). Anpassningsprocessen antas därför vara avslutad och barnet "anpassat" till den nya miljön, när sådana tillfälliga reaktioner och beteenden inte längre kan observeraras hos barnet.

För det första används anpassningsbegreppet i föreliggande arbete i den ovan beskrivna innebörden, och syftar då på mer omedelbara och övergående reaktioner och beteendemönster som uppträder i själva övergången mellan en gammal och ny livssituation/miljö. Men som nämnts vet man inte mycket om hur lång denna övergångsperiod egentligen är (se kapitel 2). Det är dock rimligt att anta att en period på cirka 5 á 6 månader efter daghemsstarten täcker en sådan period.

För det andra omfattar anpassningsbegreppet i föreliggande arbete utvecklandet av eventuellt "nya" och mer varaktiga beteendemönster som rör anpassningen till den nya miljön och livssituationen. Denna aspekt berör en mer biologisk aspekt av begrep-

pet anpassning och syftar således på hur barnet anpassar sig till den nya miljön/livsituationen i syfte att passa in och "överleva" i denna (se Hårsman, 1979). Denna biologiska aspekt innebär också att det i princip är omöjligt att dra gränsen där korttidseffekter slutar och effekter på längre sikt börjar.

Utifrån ett perspektiv på social interaktion i allmänhet har t.ex. Cairns (1977) uttryckt den "biologiska" aspekten på en psykosocial anpassning på följande sätt:

*"I do **not** use it 'adaptation'....as synonymous with health, normalty, happiness or contentment. Rather it is used in its accepted biological meaning, which is 'adjustment to environmental conditions; specifically modification of animal or plants (or its part or organs) fitting it more perfectly for existence under the conditions of its environment.' (s. 1).*

Denna "biologiska" innebörd av begreppet anpassning innebär i detta sammanhang att barnets beteende och interaktionsmönster inte a priori kan värderas i normativa termer. Men ett barns anpassning behöver därmed inte vara "bra", optimal eller ens acceptabel ur psykisk hälsosynpunkt. Cairn har uttryckt motsvarande sak sålunda: *"Social adaptation to some environments requires the development of activities that may depart markedly from the norm of the species."* (Cairns, *1977, s. 1).*

Mot denna bakgrund gjordes därför en distinktion mellan en övergripande *kvantitativt-beskrivande dimension* och en *kvalitativt värderande dimension* av anpassningsbegreppet i föreliggande arbete. (Se figur 3.3.)

Den kvantitativt-beskrivande dimensionen syftar på de förändringar eller frånvaro av förändringar (deras omfattning och varaktighet) som barnet visar i sitt "observerbara" beteende; förändringar som antas utlösas av övergången mellan den gamla och den nya miljön/livssituationen. Denna dimension är av övergripande karaktär och innefattar den "biologiska" innebörden av anpassningsprocessen. Den är följaktligen relativt fri från normativa utsagor (bortsett från de värderingar som själva förklaringen till en viss reaktion/förändring kan vara förknippad med). Men genom att den är relativt "värderingsfri" har den också en begränsad användbarhet. I vissa fall är det nämligen rimligt att karaktärisera ett barns anpassningsmönster till daghem som svår, snarare än lätt i en normativ mening, trots att barnet inte har visat några påtagliga reaktioner eller beteendeförändringar vid daghemsstarten: Om barnet exempelvis är påtagligt nedstämt såväl före som efter daghemsstarten och fortsätter att vara nedstämt under de efterföljande månaderna.

Den kvalitativt-värderande dimensionen av barnets reaktioner och beteenden är därför ett viktigt komplement till den kvantitativt-beskrivande dimensionen. Den kvalitativa dimensionen berör således tolkningar av barnets beteende och anpassningsmönster till daghemsmiljön och den nya livssituationen över huvud taget utifrån be-

grepp som välbefinnande, livskvalitet eller konsekvenserna för den antagna framtida socioemotionella utvecklingen/psykiska hälsan. Denna kvalitativa dimension är i linje med den ovan nämnda normativa innebörden av anpassningsbegreppet som Bretherton och Waters (1985, s.107) formulerat inom ramen för attachment-teorin, dvs det som värderas är barnets anpassning till de aktuella villkoren utifrån antagna konsekvenser för den optimala psykosociala utvecklingen på längre sikt. I föreliggande empiriska studie är det emellertid framför allt kvaliteten av barnets anpassning på kortare sikt som står i foukus, även om man kan anta att detta också har betydelse för kvaliteten i anpassningen på längre sikt.[6]

Begreppen: Separationsångest, separationsprotest, separation- distress, separations-reaktioner.

Separationsångest användes av Bowlby (1973) för att beteckna barnets rädsla för att ha förlorat bindningspersonen (som i den klassiska protest-fasen) men också för att beteckna barnets rädsla inför en förväntad eller en verklig separation från en bindningsperson. Separationsprotest har i litteraturen använts för att beteckna små barns omedelbara reaktioner vid en separation från modern/vårdaren; se t.ex. Stayton et al., 1973; Kagan et al., 1978). Så används detta begrepp också i föreliggande arbete. Weinraub & Lewis (1977) gjorde emellertid en distinktion mellan "*departure protest*", dvs barnets reaktioner när modern avlägsnar sig men ännu inte försvunnit ur barnets synfält och "*separation distress*", dvs barnet reaktioner då hon är försvunnen. Begreppet separations-distress eller separations-stress används därför i det följande för att beteckna barnets reaktioner främst när modern är frånvarande. Termen *separations-reaktioner* syftar på alla reaktioner både i moderns frånvaro och i hennes närvaro vilka tolkas som associerade med att modern är eller har varit frånvarande (alternativt vårdaren).

6 Cederström och Hessle (1980) har föreslagit en distinktion mellan yt- och djupanpassning när det gäller att bedöma barns anpassning till en fosterfamilj. Detta torde motsvara den kvalitativa dimensionen i föreliggande arbete, dvs en tolkning av barnets anpassning utifrån begrepp som psykisk hälsa etc.

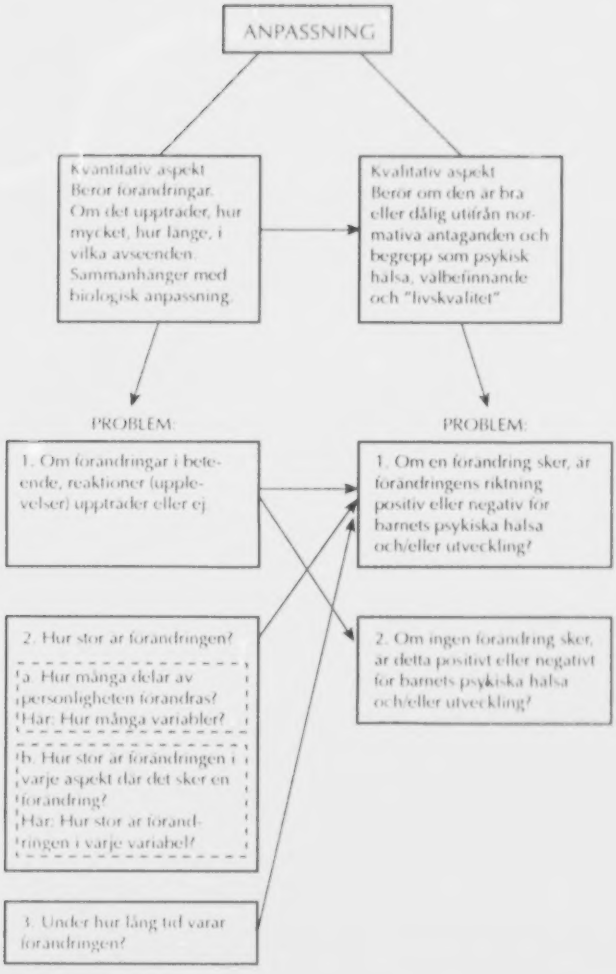

Figur 3.3. En schematisk beskrivning av anpassningsbegreppet. Se texten för ytterligare förklaring.

3.3. Om hur de tio modellfaktorerna kan antas modifiera och influera barnets separationsreaktioner, anpassning och utveckling

I det följande ges en presentation av de tio modellfaktorernas betydelse för barns separationsreaktioner, anpassning och utveckling; dels utifrån teoretiska utgångspunkter, dels utifrån empirisk forskning. Presentationen är av sammanfattande och kompletterande karaktär, eftersom en del av den forskning som berör flera av modellfaktorerna har berörts tidigare (i kap 2 och 3). Fokus i detta sammanhang är huvudsakligen dagliga separationer och små barns socioemotionella utveckling och anpassning. Men den kognitiva utvecklingen berörs också.

3.3.1. Modellfaktorerna: "Barnets ålder/utvecklingsnivå" och "Separationens omfattning eller längd".

Utifrån attachment-teorin kan man generellt anta att om separationen är längre eller mer omfattande än vad barnet kan tolerera utifrån sin utvecklingsålder kan den ge upphov till öppna separationsreaktioner dvs i linje med en protest-fas, eller någon typ av sorgereaktioner. Barnets utvecklingsålder och separationens omfattning måste därför betraktas i relation till varandra. Mellan 6 - 12 månaders ålder kan man således förvänta sig att öppna negativa separationsreaktioner vid dagliga separationer kan debutera, eftersom barnet någon gång under denna period antas etablera en mer fast bindning till modern (en föräldragestalt). En del studier pekar på att debuten sker mellan 6 å 7 månaders ålder, dvs vid ungefär samma ålder som vid mer omfattande separationer. Fram till cirka 18 månaders ålder kan stress-reaktionerna förväntas öka (Field et al., 1984).

Huruvida barnet är mer sårbart före sex månaders ålder (i linje med Bronfenbrenners antagande, 1979) kan betraktas som en öppen empirisk fråga. En del data (t.ex. Schaffer, 1958) indikerar att yngre barn kanske kan visa mer subtila reaktioner, t.ex. reagera efter separationen snarare än under den.

Men det är barnets ålder i kombination med bindningens utvecklingsnivå som antas vara viktig som förklaring till separationsreaktionerna och sambandet mellan dem kan inte alltid antas motsvara en korrelation på 1.0.[7]

Med fokus på separationens omfattning. I princip kan antas att ju mer omfattande och längre separationen är, ju starkare reagerar barnet och ju större antas även risken bli för negativa konsekvenser på längre sikt (andra faktorer konstanta). Detta stöds t.ex av

7 De antaganden som anges här torde förutsätta att barnet från födelsen eller strax efter har vårdats i någon typ av kärnfamilj. För barn som t.ex. bytt huvudvårdare under de första levnadsåren, som t.ex adoptivbarn, kan man anta att sambandet mellan bindningens utvecklingsnivå och barnets ålder och förmågan till att bilda inre representationer är betydligt lägre.

studier som gäller mer omfattande separationer (Heinicke & Westheimer, 1965; Robertson, 1952; 1953).

När det gäller dagliga separationer indikerar flera studier att mer omfattande dagliga separationer (t.ex. om modern heltidsarbetar) innebär en ökad risk för negativa utvecklingseffekter om separationerna introduceras under barnets första levnadsår (Belsky, 1988). Man kan vidare anta att barnens mer omedelbara reaktioner vid barnomsorgsstarten blir starkare vid långa vistelsetider per dag i barnomsorgen än vid kortare.

Men samtidigt pekar en del studier på att mer komplexa samband kan förekomma över tid. Längre vistelsetider i barnomsorgen har t.ex. visat sig vara associerat med en bättre anpassning bland 2-5 åringar (Schindler, 1987). Och i en studie rapporteras ett kurvlinjärt samband mellan amerikanska mödrars sysselsättningsgrad, under barnets första levnadsår, och barnens kognitiva utveckling vid 3-4 år (Baydar och Brooks-Gunn, 1991).[8]

3.3.2. Modellfaktorn: Situationens obekanthet.

Denna modellfaktor består av två delfaktorer, (a) och (b).

Delfaktorn (a) berör familjäriteten i den nya situationen och med de nya vårdarna. Ju mer främmande den nya miljön och de nya dagvårdarna är för barnet, desto starkare antas barnets separationsreaktioner bli (andra faktorer konstanta). En rad studier stöder detta (se t.ex.Brookhart & Hock, 1976) Hur främmande en ny miljö är för barnet kan även bero på i vilken utsträckning den skiljer sig från de rutiner barnet har i hemmet (Jmf t.ex. Keister, 1970). När ett barn börjar någon form av barnomsorg är det som nämnts invänjningsperiodens längd och karaktär som främst ger ett mått på denna faktor. Men efter en tid handlar det i stället om barnets erfarenhet av barnomsorgen.

Delfaktorn (b) berör barnets tidigare erfarenhet eller vana vid separationer från föräldrarna. Härmed avses dels tidigare erfarenhet av dagliga separationer, dels sjukhusvistelser, barnvakter etc. Bowlby (1969/71, 1973) antog att barnets (inre) separationsångest ökade vid upprepade (mer omfattande) separationer. När det gäller dagliga separationer pekar en del data på att viss barnvaktserfarenhet mildrar små barns omedelbara separationsreaktioner, medan omfattande separationserfarenheter kan förstärka dem (Jacobsen & Wille, 1984). Sambanden kan vara komplicerade (se Rutter, 1972/81b).

8 I en svensk studie fann **Kihlblom (1991)** att skolbarn som hade mödrar vilka arbetade mer än halvtid bedömdes bättre socioemotionellt och intellektuellt-kognitivt visavi barn till mödrar som arbetade mindre eller inte alls.

3.3.3. Modellfaktorn: "Konstitutionellt" laddade faktorer hos barnet: Personlighetsfaktorer och kön.

Generellt antas att genetiska, biologiska samt konstitutionellt laddade faktorer hos barnet påverkar hur barn reagerar vid en separation både på kortare och längre sikt. Men sambanden kan vara komplicerade, eftersom barnets beteende/utveckling vid en viss tidpunkt (även vid eller före födelsen) i mindre eller högre grad kan antas vara "en produkt" av en interaktion mellan barnets konstitution och -miljön (den medicinska och den psykologiska). Därför föredrar jag här termen *konstitutionellt laddade*.[9]

Barnets Kön. När det gäller dagliga separationer har pojkar antagits vara mer sårbara för negativa effekter än flickor (se Gamble & Zigler, 1986; Rutter, 1972/1981b). Och detta är i linje med ett allmänt antagande om en högre sårbarhet hos pojkar både biologiskt-medicinskt och psykiskt (Bergman, 1974; Rutter, 1981a).

Men vid dagliga separationer visar den empiriska forskning inte konsistenta resultat. I en del studier har man funnit att pojkar oftare bedöms som otrygga *i Ainsworth Strange Situation* (Belsky & Rovine, 1988), har sämre socioemotionell anpassning vid barnomsorgsstart före 2-årsåldern (Schwartz, 1983) och som nämnts högre aggressivitet i skolåldern (Se översikt av Gamble & Zigler, 1986). Medan man i andra studier inte funnit några generella könsskillnader (Clarke-Stewart, 1989), i synnerhet inte bland svenska barn (Andersson, 1992; Gunnarsson, 1978; se t.ex Hwang, Broberg, Lamb, 1991; se även Broberg, 1989). Bortsett från kulturella skillnader i uppfostringsmönster, kan pojkar vara känsligare än flickor för låg barnomsorgskvalitet (Howes & Olenick, 1986); eller känsligare för miljöpåverkan över huvud.[10] När det gäller själva anpassningsprocessen till en förskolemiljö, vet man inte så mycket om könsskillnader. En studie av Fox och Field (1989) visar dock inga könsskillnader bland tre- och fyraåringar under de första veckorna.

Personlighetsfaktorer. Eftersom en allmän sårbarhet eller perceptuell känslighet hos individen antas vara en riskfaktor för att utveckla psykiska störningar (se Escalona; 1949; Rutter, 1971/81; Schaffer, 1971), så antas att en högre sådan känslighet kan öka barns separationsreaktioner liksom "risken" för negativa effekter på längre sikt. Motsatsen-en känslomässig robusthet eller tålighet - antas däremot minska en sådan risk (Jmf begreppet stress-resistant [Garmazy, 1985]).

Temperamentsfaktorer i enlighet med Thomas och Chess arbeten (Chess, 1967; Thomas Chess, Birch, Hertzig & Korn, 1963; Thomas & Chess, 1977) kan rimligen antas påverkar barnets reaktioner vid en introduktion av dagliga separationer. I den

---

9 Termen konstitutionellt laddade faktorer används här som en gemensam term för att inkludera genetiska faktorer och prenatal miljöpåverkan liksom eventuell påverkan under förlossningen.

10 I en uppföljningsstudie av tvillingar fann man exempelvis att pojkar (men inte flickor) med låg födelsevikt tenderade att prestera sämre på mentala test i 13- och 18 årsåldern om de tillhörde familjer med låg socioekonomisk status, inte om familjen hade hög socioekonomisk status (Åkerman & Fischbein, 1991)

nämnda studien av Fox och Field (op cit) fann man också att de barn som (av mödrarna) bedömdes som mer aktiva och inte så lättdistraherade hade lättare att anpassa sig till en ny förskolesituation.[11] Men det tycks finnas få studier. *Sociabilitet* är en annan faktor som sannolikt har konstitutionell grund (Schaffer, 1971), liksom dess "motsats" -blyghet (Daniels & Plomin, 1985) eller "inhibition" (Kagan et al., 1984) - i synnerhet om man utgår från "extrem"-varianterna "inhibited-uninhibited" (Kagan et al.,1989). Broberg (1989; 1993) fann att ettåringar vilka bedömts som blyga (inhibited) innan de började hos dagmamma eller på daghem, bedömdes som sämre anpassade än oblyga barn under de första månaderna efter start; men detta gällde inte när barnen hade längre erfarenhet (cirka ett år) av barnomsorgen.

3.3.4. Modellfaktorer som berör relationen mor-barn (bindningsperson -barn).

Även om det sker en kontinuerlig ömsesidig påverkan mellan barnet och modern behandlas här de två parterna var för sig.

"Arten av barnets bindningsrelation med modern". Karaktären och kvaliteten i barnets relation till modern (bindningspersonen) kan antas ha betydelse för barnets mer omedelbara separationsreaktioner liksom för utvecklingskonsekvenserna på längre sikt. Om barnet har utvecklat en emotionell bindning till modern eller inte antas vara av avgörande betydelse: På en övergripande nivå innebär detta att en mer utvecklad bindning sannolikt leder till starkare omedelbara separationsreaktioner *(separations-stress eller distress)* än en outvecklad bindning (andra faktorer konstanta), i synnerhet under åldersperioden 7-12 månader då bindningen blir mer fast etablerad.[12] När bindning är etablerad antas kvaliteten i barnets bindningrelation påverka både barnets omedelbara reaktioner och konsekvenserna på längre sikt i enlighet med Ainsworth's och Bowlby's arbeten (se kap.1). Utifrån attachment-teorin förväntas trygga barn har en generellt högre tolerans mot separationer än otrygga. Det finns också empiriskt stöd för detta (t.ex återföreningsreaktionerna i AISS, se även Heinicke & Westheimer, 1965; Jacobsen och Wille, 1984). Men sambanden kan vara mer komplexa. En del data indikerar t.ex. att barn med en god relation till modern kan bli mer nedstämda (Heinicke & Westheimer, op cit). Och Weinraub et al.,(1988), fann ju att en trygg bindning hos barn till förvärvsarbetande mödrar kan manifestera sig på ett annat sätt (t.ex. högre grad av oberoende) än hos barn till hemmamödrar (mer beroende). Men när det gäller

11 En högre aktivitetsnivå har också visat sig kunna mildra negativa utvecklingseffekter hos spädbarn på heltidsinsitution (Schaffer, 1966, 1971).

12 Saknas en bindning antas i princip eventuella omedelbara negativa reaktioner inte sammanhänga med separationen från vårdaren som person utan mer med barnets rädsla för att vara helt själv.

korttidseffekter av dagliga separationer vet man inte så mycket.

"Arten av moderns (bindnings)relation till barnet" Allmänt kan antas att moderns allmänna känslighet och lyhördhet inför barnets signaler och behov gynnar barnets anpassning och utveckling vid en introduktion av dagliga separationer och en daghemsstart. Häri innefattas också moderns kontinuerliga förmåga att hantera barnets reaktioner vid dagliga separationer (Jmf.Bowlby, 1973, se kap.1).

I flera studier har man också funnit att förvärvsarbetande mödrar som är känsliga och responsiva tenderar att ha trygga spädbarn (enligt AISS), medan mödrar som bedömts som okänsliga oftare har otrygga barn (se t.ex. Benn, 1986; Belsky och Rovine, 1988). Men olika fostringsmönster kan påverka barnets beteende olika: Amerikanska 1-åringar från konfliktfyllda familjer var t.ex. mer aggressiva än andra barn, antingen hemma eller på daghem; medan barn från familjer med ett strängt uppfostringsmönster bara var mer aggressiva i den mer tillåtande daghemsmiljön. (Volling, Braungart, Nuss, Feagans, 1990).

Den förvärvsarbetande moderns nöjdhet och tillfredställelse med sin situation och därmed hennes förmåga att integrera modersrollen med rollen som förvärvsarbetande kvinna har visat sig ha positivt samband med små barns utveckling/anpassning (Hock, 1980; Benn, 1986).[13] Så till exempel fann Hock att mödrar som var nöjda med sin situation (oberoende av om de förvärvsarbetade eller ej) oftare (men inte signifikant) hade barn som visade ett "positivt" återföreningsbeteende (i AISS), medan ett negativt återföreningsbeteende var vanligare bland mödrar med en ambivalent intsällning till att "lämna bort" sitt barn. Detta innebär således att moderns egen inställning till att separeras från barnet bör beaktas (Hock, DeMeis & McBride, 1988).

Inställningen till barnomsorgen antas också spela roll, även om sambanden inte är enkla. Å ena sidan kan förvärvsarbetande mödrar med en mer positiv barnomsorgsattityd förväntas ha barn med bättre utveckling/anpassning (Andersson, 1990; Weinraub et al., 1988), å andra sidan kan barn till starkt "karriärorienterade" mödrar kanske oftare förväntas vara otrygga i linje med vad man fann i en studie av Belsky och Rovine (1988).

3.3.5. Modellfaktorer som berör relationen dagvårdare-barn

Följande tre modellfaktorer hör till denna kategori:
-Arten av en eller flera "ersättningsperson(er)s" relation till barnet (Vid dagliga separationer: Dagvårdarens/Personalens relation med barnet);

13 Även en svensk studie som gäller långtidseffekter har redovisat ett positivt samband mellan moderns tillfredsställdelse med sin situation och barnens kognitiva och socioemotionella utveckling när barnen var i skolåldern (Kihlblom, 1991).

-Möjlighet till en "ersättningsperson" under separationen;
- Arten av barnets relation till en eller flera "ersättningsperson(er) (Vid dagliga separationer: Barnets relation till dagvårdaren/daghemspersonalen).

Tidigare (i kapitel 2) har relationen dagvårdare-barn behandlats främst ur deskriptiv synvinkel. Här är utgångspunkten delvis en annan, fokus ligger i stället på hur kvaliteten och karaktären av denna relation kan antas påverka barns mer omedelbara separationsreaktioner liksom barnets anpassning och utveckling på längre sikt.

"Arten av en eller flera 'ersättningsperson(er)s' relation till barnet" Med termen "ersättningsperson" avses inte att dagvårdaren ska "ta moderns plats" eller ersätta föräldrarna i en djupare mening, utan möjligheten för barnet att få en personlig, nära och mer stabil relation med en (eller ett par) vuxna vårdare när föräldrarna inte har hand om barnet. En hög kvalitet i dagvårdarens interaktionsmönster med barnen antas vara den viktigaste kvalitetsaspekten av barnomsorgen för små barn och antas mildra barnens mer omedelbara separationsreaktioner och gynna barnets anpassning och utveckling på längre sikt. Så till exempel fann makarna Robertson (Robertson & Robertson, 1971) att en "ersättningsperson" som hjälpte barnen både med att hantera de känslor som separationen från modern utlöste, och att behålla en positiv inre representation av modern (t.ex. genom att tala om henne), sannolikt avsevärt bidrog till att mildra små barns separationsreaktioner vid en mer omfattande separation.

Som påpekats kan och har man också antagit att vad som karaktäriserar en god "mamning" (mothering) (se Ainsworth et al., 1971, 1978) också i princip bör karaktärisera en god dagvårdares interaktionsmönster med barnen (Jmf. Howes, 1991). Flera studier pekar också på att en hög känslighet hos dagvårdarna för barnets signaler och en hög kommunikationsnivå (t.ex. verbal kommunikation) visar samband med färre beteendeproblem, bättre socioemotionell anpassning och bättre kognitivt-språklig kompetens senare under förskoleåldern (McCartney et al., 1982; Rubenstein och Howes, 1983). Låg kommunikation personal-barn var också en sannolik förklaring till den något sämre språkutvecklingen hos engelska daghemsbarn (nurseries) visavi barn i andra typer av barnomsorg (Melhuish, 1991).

Barnets relation till (dag)vårdaren/daghemspersonalen (*Arten av barnets relation till en eller flera "ersättningsperson(er))* . Som redan berörts, delvis indirekt, antas självfallet arten och kvaliteten av den relation *barnet* har till den/de vårdare som ersätter föräldrarna under separationen ha betydelse för barnets mer omedelbara separationsreaktioner och för barnets anpassning/utveckling både på kortare och längre sikt.

Separationen från modern kan antas bli lättare att hantera för barnet tillsammans med en person som barnet känner väl (Ricciuti, 1974). En god eller trygg relation till dagvårdarna/daghemspersonalen (enligt AISS) har man också funnit vara relaterat till

en bättre psykosocial funktionsnivå hos barnet (Howes et al., 1988). Om barnet vårdas av en person som barnet har utvecklat en bindning till kan man anta att negativa reaktioner minimeras under separationen, men även på längre sikt. Detta stöds delvis av en studie där man fann att barn till förvärvsarbetande mödrar vilka togs om hand av fadern under dagtid, tenderade att oftare ha en trygg bindning till modern (enligt AISS) än barn vilka togs om hand av andra dagvårdare (Belsky och Rovine, 1988).

"Möjlighet till en 'ersättningsperson' under separationen" syftar på om och i vilken utsträckning som barnet kan få en (några få) stabila vårdare den tid som modern arbetar, dvs under separationen. Detta påverkas i sin tur av *strukturella faktorer, såsom* vårdare-barn kvot, barngruppens storlek och vårdarnas stabilitet över tid. Generellt har man funnit att en hög vårdare-barn kvot, dvs fler dagvårdare per barn och mindre barngrupper är associerat med högre barnomsorgskvalitet, t.ex. mer verbal interaktion och lek mellan personal och barn (Howes, 1983; Howes & Rubenstein, 1985; Howes & Olenick, 1986, Melhuish, 1991; Ruopp, Travers, Glantz, Coelen, 1979). Fler vårdare per barn har också visat sig vara positivt relaterat till barnets trygghet i relationen med dagvårdarna (Howes et al., 1988). Samtidigt pekar en svensk studie på att kvaliteten kan variera avsevärt med samma personaltäthet, om än inom vissa kritiska ramar (Palmérus & Hägglund, 1987). I studien av göteborgsbarn fann man att en snävare åldersvidd och mer åldershomogena barngrupper var positivt relaterat till **två-och treåringars** personliga mognad och sociala utveckling (Se t.ex Hwang, Broberg, Lamb, 1991; se även Broberg, 1989).

En personlig och nära relation vårdare-barn är givetvis svårare att skapa vid frekventa byten av dagvårdare/barnomsorg, dvs instabilitet. I både utländska och svenska studier har man också funnit att sådan instabilitet ofta är relaterad till sämre utveckling/anpassning på längre sikt (Moore, 1969, 1975; Rudebrant & Thörn, 1979; Vaughn et al., 1980). Medan barn bedöms som bättre anpassade tillsammans med familjära och stabila vårdare (Cummings, 1980; Howes, 1985; Howes & Stewart, 1987; Rubenstein & Howes, 1979.)

3.3.6. Modellfaktorn: Grad av allmän stimulans i den miljö där barnet befinner sig under separationen.

Med allmän stimulans avses i detta sammanhang främst barnets möjligheter till motoriska aktiviteter och utforskande av omgivningen liksom för åldern adekvata leksaker, vilket antas gynna barnets anpassning/utveckling på längre sikt och bidra till att minska barnets separationsreaktioner. De positiva (kognitiva) utvecklingseffekter man funnit bland amerikanska barn från socioekonomiskt missgynnade familjer som vistas på

högkvalitativa daghem kan även nämnas här (Ramey & Mills, 1977; Ramey et al., 1983; se även Belsky et al., 1982). Även om det är mer osäkert om effekterna är bestående på längre sikt (se Haskins, 1989).

Slutligen kan nämnas ytterligare en faktor, vilken inte inkluderas i modellen är närvaron av ett familjärt barn, som ett syskon, vilket kan antas minska barns negativa separationsreaktioner (se Heinicke & Westheimer, 1965).

3.3.7. Om relationen mellan modellfaktorerna

Som påpekats antas att de tio olika modellfaktorerna interagerar på olika sätt. Det finns emellertid relativt få studier där man har analyserat interaktionseffekter. Men notera att i den tidigare nämnda studien av Howes (1990) fann man interaktionseffekter, mellan barnets ålder, barnomsorgens kvalitet och hemkvaliteten: För barn som började i barnomsorg före ettårsåldern var barnomsorgskvaliteten i högre grad relaterad till barnens utveckling, medan hemkvaliteten hade större betydelse för barn som börjat senare. Och i studien av Hwang, Broberg och Lamb (1991) fann man ju att för svenska barn som börjat i barnomsorg efter 12 månaders ålder, (genomsnitt vid 16 månader) hade hemkvaliteten relativt sett större betydelse (än barnomsorgskvaliteten) för barnens sociala kompetens och intellektuella utveckling då barnen var i två-treårsåldern.

Som en del forskare varit inne på skulle man kunna förvänta sig att en hög kvalitet i personal-barn relationen skulle kunna fungera kompensatoriskt för en otrygg mor-barn relation (Goosens & IJzendoorn, op cit., Howes et al., 1988). Detta stämmer med data som indikerar att en trygg bindning till fadern kan fungera kompensatoriskt för en otrygg mor-barn relation (Main & Weston, 1981). Men det finns få studier om detta.

Få studier har också gjorts som berör hur till exempel hem- och daghemskvalitet, kan interagera och influera små barns mer omedelbara reaktioner vid en tidig daghemsstart liksom anpassningsprocessens karaktär.

3.4. Sammanfattning

I detta kapitel har en teoretisk modell presenterats för små barns separationsreaktioner och anpassningsprocessen till daghem. Modellen utgår från tio modellfaktorer vilka antas kunna påverka ett barns separationsreaktioner och effekter av tidig daghemsstart såväl på kortare som på längre sikt. Modellen innefattar även ett teoretiskt synsätt på interaktionen vårdare-barn som inkluderar attachment-begreppet, och där en distinktion

bland annat gjorts mellan två aspekter av interaktionen vårdare-barn: ansikte-mot-ansikte kontakt respektive närhetskontakt.

Begreppet anpassning och anpassningsprocess har preciserats så att det i föreliggande arbete för det första omfattar tillfälliga och övergående reaktioner eller beteendeförändringar som barnet visar vid daghemsstarten. Men för det andra inkluderas även i viss mån beteendemönster som karaktäriserar själva anpassningen till den nya livssituationen i mer "biologisk" mening och som därför antas vara mer varaktiga och stabila.

Hur de olika modellfaktorerna kan antas påverka barnets mer omedelbara reaktioner, barnets anpassning och utveckling på längre sikt vid framför allt dagliga separationer har också behandlats; dels utifrån mer teoretiska utgångspunkter, dels utifrån emprisk forskning som stöder att de olika modellfaktorerna påverkar barnets reaktioner, anpassning och utveckling.

Del II

Metod

KAPITEL 4

UNDERSÖKNINGSGRUPPER

I det här kapitlet redovisas inledningsvis själva urvalsproceduren för de familjer som undersökningen omfattade. I det andra avsnittet beskrivs undersökningsgrupperna med utgångspunkt i olika bakgrundsfaktorer och andra variabler som kan antas ha betydelse för barnens reaktioner, interaktionsmönster och allmänna utveckling. Därefter behandlas urvalet av daghem. Avslutningsvis diskuteras bortfallsproblem, representativitetsfrågor och begränsningar i den empiriska studien.

4.1 Urval av daghemsbarn och hemmabarn

Två barngrupper och deras föräldrar medverkade i undersökningen under en tidsperiod på cirka fem månader. Men det är de två barngrupperna som står i fokus: Den ena gruppen bestod av 26 daghemsbarn och den andra gruppen bestod av 26 hemmabarn. Daghemsbarnen påbörjade sin daghemsvistelse då undersökningen startade, medan hemmabarnen vårdades helt i hemmet av någon av föräldrarna under hela undersökningsperioden. Daghemsbarnen kan betraktas som en "experiment-grupp" och hemmabarnen kan betraktas som en "kontrollgrupp" med utgångspunkt i en traditionell experimentell terminologi.

Urvalskriterier. Vid urvalet av daghemsbarn och hemmabarn uppställdes sju kriterier i syfte att få så stor jämförbarhet som möjligt mellan barngrupperna vad gäller faktorer som kan antas påverka barnens beteende och utveckling (direkt eller indirekt), nämligen:

(1) Barnens ålder. Barnen skulla vara 6-12 månader gamla vid tiden för undersökningsperiodens start (dvs M0) och vidare skulle de ha varit fullgångna vid födelsen.

(2) Tidigare separationserfarenheter. Barnens tidigare erfarenheter av separationer från den av föräldrarna som hade varit barnets huvudvårdare skulle inte vara av sådan omfattning att den i nämnvärd utsträckning kunde antas ha påverkat barnens kontaktmönster, beteende och utveckling.[1]

[1] Barnets huvudvårdare definierades som den av föräldrarna som haft huvudansvaret för omvårdnaden om barnet (främst rent praktiskt mätt i tid, men även det mer "teoretiska" ansvaret) innan undersökningens start. Moderns svar på följande enkätfråga låg till grund för definitionen av huvudvårdare: Har du haft huvudvårdnaden om barnet sedan det föddes (skött, matat och haft hand om barnet för det mesta)?

Ursprungligen formulerades följande två kriterier:

> a) Barnet skulle inte ha varit utsatt för separationer som omfattade flera dygn (s.k. total separation) i längre tid än en vecka (7 dygn), t.ex varit på sjukhus eller på annat sätt varit separerad från huvudvårdaren;
>
> b) Barnets tidigare erfarenheter av barntillsyn (s.k. dagliga separationer) till följd av föräldrarnas förvärvsarbete/studier skulle inte vara längre än 14 dagar.

Men dessa "separationskriterier" kunde inte helt uppfyllas utan fick modifieras något. Modifieringen innebar för det första att kriterium 2a ovan fick ändras till att inget barn (med undantag för ett av hemmabarnen, se not 3) hade upplevt en separation i form av en sjukhusvistelse eller liknande som omfattat mer än 10-12 dygn. För det andra blev det nödvändigt att göra undantag från kriterium 2b. Detta medförde att fyra barn som tidigare hade erfarenhet av barntillsyn utanför familjen i samband med moderns förvärvsarbete inkluderades. Men det var endast för två av daghemsbarnen som barntillsynen hade omfattat en längre period än två veckor och inte något av daghemsbarnen hade tidigare varit på daghem.[2]

Det är intressant att notera att det var något vanligare med tidigare erfarenheter av separationer från föräldrarna bland daghemsbarnen än bland hemmabarnen, eftersom endast ett hemmabarn hade upplevt någon typ av separation från föräldrarna.[3]

> (3) Utan syskon. Barnen skulle sakna syskon och därmed kom studien att omfatta förstfödda barn.
>
> (4) Föräldrarna skulle vara samboende (gifta eller enbart samboende)
>
> (5) Mödrarnas ålder begränsades till mellan 20 - 40 år. Detta innebar att tonårsmödrar uteslöts liksom förstföderskor över 40 år, vilket motiverades av att sannolikheten var stor för att speciella sociala och psykologiska förhållanden var förknippad med dessa kategorier av mödrar.
>
> (6) Föräldrarna skulle vara svensktalande och ha ett svenskt (eller nordiskt) kulturarv. Detta kriterium innebar även att urvalet i kulturellt avseende, t.ex vad gäller uppfostran och vård av spädbarn begränsades till ett svenskt eller skandinaviskt kulturarv. Det motiverades främst av att föräldrarna skulle intervjuas vid upprepade tillfällen. I praktiken medförde detta kriterium att första generationen invandrarfamiljer uteslöts. Vidare innebar det att urvalet av barn begränsades till svenska familjer, med undantag för några familjer där en av föräldrarna var

---

2 Tre av daghemsbarnen hade erfarenhet av separationer, som varade längre tid än sju dygn: Två hade varit på sjukhus i 10-11 dagar före tre månaders ålder; ett barn hade vårdats av farmodern i en månad (vid fem månaders ålder). Vidare hade fyra daghemsbarn tidigare erfarenhet av barntillsyn, dvs dagliga separationer från föräldrarna, före daghemsplaceringen. Två barn hade 2 veckors erfarenhet, ett barn hade fyra veckors erfarenhet och det var endast ett barn som hade en längre tids erfarenhet: 3 månader. Alla dessa fyra barn hade varit hos en dagmamma/barnflicka (med undantag för ett barn som hade varit i cirka två veckor på delid hos morföräldrarna).

3 Det barn som tillhörde hemmabarnen och som upplevt separationer från föräldrarna hade vistats på sjukhus i drygt två veckor då barnet var cirka en månad gammalt.

finsk, men talade flytande svenska.

(7) Fördelningen mellan könen skulle vara så lika som möjligt mellan de två del-samplen: daghemsbarn och hemmabarn.

Det visade sig således att dessa urvalskriterier kunde följas med undantag för kriterierna avseende barnets "tidigare separationer" (dvs. 2a och 2b ovan), vilka det alltså blev nödvändigt att modifiera något.

Urvalet av daghemsbarn gjordes från barn som stått i daghemskö, och vilkas föräldrar erbjudits och accepterat en daghemsplats inom Stockholms kommun under hösten 1973. Via dåvarande Stockholm Stads Barnstugebyrå (vilken ansvarade för placeringen av barn inom kommunens daghem) rapporterades kontinuerligt om daghemsbarn som uppfyllde de ställda urvalskriterierna (exklusive nr 2" tidigare separationer" som insamlades via enkät).[4]

Urvalet av hemmabarn är baserat på ett tidigare stratifierat urval av mödra-barn par utifrån ett födelseregister, omfattande samtliga familjer med förstfödda barn bosatta i Stockholm. Det första urvalet utgjorde en slags matchnings-pool för det slutgiltiga samplet av hemmabarn. Hemmabarnen uppfyllde samma urvalskriterier som daghemsbarnen, men barnen i denna grupp skulle vårdas helt i hemmet av modern (eller annan huvudvårdare t.ex fadern) under undersökningsperioden. Eftersom hemmabarnen skulle "matchas" parvis med daghemsbarnen avseende ålder, kön samt föräldrarnas skolutbildning och inkomst, var utgångspunkten för urvalet av hemmabarn att det skulle finnas goda förutsättningar för detta. Under hösten 1973 gjordes därför en urvalsundersökning (N=400) i form av en enkät-studie som resulterade i att en sådan matchningspool av hemmabarn bildades.[5] Enkäten innehöll också frågor som berörde de övriga angivna urvalskriterierna.

Matchningspoolen av hemmabarn bestod således av de mödrar som via enkäten uppgivit att de planerade att stanna hemma det närmaste halvåret eller en längre tid (svarsfrekvensen uppgick till 84%). Intressant var att enkäten visade att den förväntade andelen förstföderskor, med barn i åldern 6 -12 månader, som planerade att själva ta

---

4 Dghemsbarnen rekryterades genom dåvarande Stockholms Stads Barnstugebyrå, där barnstugeassistenterna (6st) informerade om de barn som motsvarade kriterierna (exkl. nr 2).

5 Från ett register som omfattade samtliga förstföderskor inom Stockholms kommun med barn födda mars - augusti 1973, drogs ett stratifierat urval omfattande 400 gifta föräldra-barn par. Populationen var indelad i strata på grundval av de tre matchningsvariablerna: barnets kön, ålder och föräldrarnas sammanlagda taxeade inkomst. Storleken på varje strata bestämdes så att de i möjligaste mån skulle överensstämma med en för-äntad ålders- köns- och inkomstfördelning i en daghemsgrupp om 26 barn. Den förväntade fördelningen var baserad på en skattning som gjorts på grundval av uppgifter från Barnsstugebyrån om barn som tidigare under året (dvs våren 1973) börjat på daghem. Men urvalsstorleken bestämdes dessutom utifrån en förväntad förvärvsfrekvens på cirka 70 procent; en siffra som erhållits vid en tidigare genomförd pilotstudie (N= 350) med syftet att just skatta förvärvsfrekvensen hos spädbarnsmödrar i Stockholm.

hand om sitt barn på heltid under ytterligare ett halvår inte var högre än cirka 30 procent i Stockholm vid tiden för undersökningen.

Till skillnad från daghemsbarnen kom hemmabarnen att endast omfatta familjer med gifta föräldrar. Skälet till detta var att urvalssannolikheten inte kunde beräknas för kategorin "ogifta-samboende", då dessa betecknades som "ogifta" i det använda registret, varför de uteslöts ur matchningspoolen av potentiella hemmabarn.

Tabell 4.1. Bakgrundsfaktorer 1. Matchningsvariabler för daghemsbarn och hemmabarn.
Angivna tidpunkter avser de fyra undersökningstillfällen som daghemsbarn och hemmabarn jämfördes vid. Inkomstmåttet anger föräldrarnas sammanlagda taxerade årsinkomst uttryckt i tusentals kronor.

Variabel		Daghemsbarn (N=26)				Hemmabarn (N=26)			
		Tidpunkt				Tidpunkt			
		1	2	3	4	1	2	3	4
1 Barnets ålder i veckor (Median)		32	36	40	54	34	37	41	55
2 Kön	po	14	14	13	12	14	14	14	14
(N)	fl	12	12	12	12	12	12	12	12
3 Föräldrarnas utbildning		N	(%)			N	(%)		
(vägt mått)[1]	Hög	14	(54)			14	(54)		
	Medel	5	(19)			7	(27)		
	Låg	7	(27)			5	(19)		
4 Föräldrarnas inkomst (tkr)		N	(%)			N	(%)		
a) 10-30		7	(27)			3	(12)		
b) 31-50		5	(19)			11	(42)		
c) 51-60		7	(27)			4	(15)		
d) ≥ 61		7	(27)			8	(31)		

[1] Föräldrarnas gemensamma utbildningsnivå är medelvärdet av föräldrarnas utbildning, efter det att moderns utbildning multiplicerats med två (där 1= grundskola/yrkesskola, 2 = realexamen/gymnasium och 3= postgymnasial/akademisk utbildning). Hög = 3.5-4.5 poäng, Medel= 2.5-3.0 poäng, Låg= 1.5-2.0 poäng.

Daghemsbarnens föräldrar kontaktades av undersökningsteamet första gången per telefon, medan hemmabarnens mödrar sålunda kontaktades först via enkäten och därefter tillfrågades de per telefon om de ville delta i undersökningen.

Resultatet av den parvisa matchningen mellan daghemsbarn och hemmabarn vad gäller: barnets ålder, kön, föräldrarnas skolutbildning och inkomst, redovisas i tabell 4.1.

Som framgår av tabell 4.1 lyckades matchningen i stort bra och det finns inga signifikanta skillnader mellan barngrupperna (Wilcoxons test för matchade par; X^2-test). Antalet pojkar respektive flickor är detsamma i båda grupperna: 14 pojkar och 12 flickor. Ur ålderssynpunkt är barngrupperna också lika (inga signifikanta skillnader), i genomsnitt 8 månader gamla vid undersökningens start, även om hemmabarnen initialt var två veckor äldre i medeltal. Denna skillnad reduceras dock vid slutet av undersökningsperioden till i genomsnitt en vecka, p.g.a. av en medveten strävan att undersöka hemmabarnen då deras ålder överensstämde så exakt som möjligt med daghemsbarnens ålder vid motsvarande undersökningstillfälle.
Daghemsbarnen var i genomsnitt 8 månader gamla vid undersökningens start (Med=32 vkr, vidd: 26-54) och hemmabarnen var i genomsnitt 8 1/2 månader (Med= 34 vkr, vidd: 27-55 vkr). Beträffande föräldrarnas skolutbildning visade det sig att en majoritet (54%) av föräldarna i de två undersökningsgrupperna hade avslutad gymnasieutbildning (motsvarande nuvarande teoretiska gymnasielinjer) eller en s k realexamen eller hade post-gymnasial utbildning. De återstående föräldrarna (46%) hade genomgått grundskolan eller hade motsvarande skolutbildning.[6] Men ur inkomst- liksom ur utbildningssynpunkt visar föräldrarna till daghemsbarnen i jämförelse med hemmabarnens föräldrar en något större (men ej signifikant) spridning. Daghemsbarnen har t.ex. en något högre andel föräldrar med låg utbildning (27%) och låg inkomst (27%), i jämförelse med motsvarande andelar för hemmabarnen (19% respektive 12% procent). Det visade sig att det främst var skillnader i utbildningsnivån mellan mödrarna som förklarar den större spridningen liksom att två fäder med akademisk utbildning bland daghemsbarnen var arbetslösa under undersökningsperioden. (Se även tabell 4.3).

Under undersökningsperioden skedde dock vissa förändringar i daghemsgruppen. För ett barn kunde endast data om barnets beteende på daghemmet samlas in. Och två av daghemsbarnen slutade på sina respektive daghem. (Ett barn slutade efter två veckors daghemsvistelse och det andra barnet efter sju veckors vistelse).[7]

---

[6] Utbildningsmåttet avser föräldrarnas skolutbildning innan den nya gymnasiereformen genomförts (Lgy, 1970). Måttet för föräldrarnas gemensamma skolutbildningsnivå är medelvärdet av moderns och faderns skolutbildningsnivå, efter det att moderns utbildning multiplicerats med två. Att moderns utbildning kan antas vara av större vikt (än faderns) för barnets utveckling och beteende stöds av flera studier (se t.ex Murnane m.fl., 1981; Hägglund, 1986).

[7] Det barn som endast kunde följas upp på daghemmet vid de två första undersökningstillfällena slutade visserligen inte förrän efter 4 månaders dagemsvistelse, men barnet hade då endast varit närvarande totalt sett cirka drygt en månad (33% av möjlig tid). Den övervägande tiden (67%) hade barnet varit infekterat och vistats i hemmet, varför daghemsbesöken inte kunde fullföljas. Det barn som slutade efter att ha varit cirka två månader på daghemmet (men för vilket en tredje daghemsobservation kunde göras), hade varit

Detta innebar således att fullständiga uppföljningsdata samlades in för 23 av de 26 daghemsbarnen.

Det faktum att daghemsgruppen reduceras till 24 barn (23 vid jämförelsen med hemmabarnen) vid cirka 5 månaders daghemsvistelse leder emellertid inte till någon signifikant skillnad mellan barngrupperna vare sig avseende föräldrarnas utbildning (vägt mått) eller deras sammanlagda inkomst. (Wilcoxon's test för matchade par.)[8]

4.2 Beskrivning av delsamplen: daghemsbarn, hemmabarn och deras familjer

Det slutgiltiga urvalet av daghemsbarn omfattar således 26 barn, som var 6-12 månader gamla vid undersökningens start (Med=32 vkr, vidd= 26-54 vkr). Urvalet av hemmabarnen var lika stort (N=26) och barnen var i motsvarande åldrar som daghemsbarnen då de studerades första gången i hemmet (Med=34 vkr, vidd= 27-55 vkr).

Det är viktigt att notera att vid det första daghemsobservationen är majoriteten av barnen (58%) 8-10 månader gamla, medan en knapp fjärdedel (23%) är 6-7 månader. Och nästan en femtedel av barnen är mellan 10.5 -13 månader gamla. (Typvärdet för daghemsbarnens ålder motsvarar 6-7 månader vid undersökningens start, men vid första daghemsobservationen är typvärdet 8-9 månader.) Se tabell 4.2.
Majoriteten av daghemsbarnen (16 av 26) eller 62 procent var på daghemmet i genomsnitt mellan 7-10.5 timmar per dag.[9] De återstående 10 barnen (38%) vistades på daghem i genomsnitt mellan 5-6.5 timmar per dag, dvs. halvtid. Hälften (50 %) av daghemsbarnens mödrar arbetade emellertid heltid eller 8 timmar/dag, den andra hälften arbetade deltid (3/4 -tid eller halvtid). Det är intressant att notera att trots att hälften av mödrarna arbetade heltid, var det endast en tredjedel av barnen som var på daghemmet en tid som motsvarar heltidsarbete, dvs i genomsnitt 9-10.5 timmar per dag. Detta förklaras av att andra personer (oftast fadern) tog hand om barnet en viss tid då modern arbetade.

---

frånvarande p.g.a. infektioner ungefär häften av tiden (47%). Modern arbetade deltid.

8 Båda barnen som slutade hade föräldrar med hög skolutbildning (nivå 3); en familj hade låginkomst (a) och en hög (d). Avbrotten medförde en ökad *(men icke signifikant)* andel föräldrar med låg skolutbildning för daghemsbarnen mot slutet av undersökningsperioden.

9 Av dessa barn var det 7 (27%) som var på daghemmet 9-10.5 timmar per dag. Samtliga mödrar till dessa barn arbetade också heltid. De återstående 9 barnen (35%) vistades mellan 7-8.5 timmar per dag på daghemmet, dvs 3/4- tid. (Se även bilaga 2)

Tabell 4.2. Daghemsbarnens ålder vid daghemsstarten.
Antal barn fördelade efter ålder vid det första hembesöket (M0), den första daghemsdagen (D0) och den första daghemsobservationen (t1d). Absoluta tal.

	Ålder uttryckt i antal veckor (cirka antal månader inom parentes)							
tid	26 - 31 (6 - 7)	32 - 37 (8 - 9)	38 - 43 (9.5 - 10)	44 - 49 (10.5 - 11.0)	50 - 54 (11.5 - 12.0)	55 - 59 (12.5 - 13.0)	Med	Tot
punkt								N
M0	11[a]	7	2	2	3	0	32	25
D0	9[b]	10	2	2	2	1	33	26
t1d	6[c]	11	4	2	1	2	35	26

[a] Vid M0 är det två barn som var 26 veckor gamla exklusive det barn som ej observerades i hemmet (vilket var 26 veckor vid D0).
[b] Vid den första daghemsdagen (D0) efter invänjningsperioden är det tre barn som är yngre än 28 veckor; två är 27 och ett barn 26.
[c] De tre yngsta barnen är 27 veckor gamla vid den första observationen på daghem.

Jämförelser mellan barngrupperna avseende andra faktorer än matchningsvariablerna, som kan antas vara relevanta för föräldra-barn interaktionen och barnets utveckling och beteende, redovisas i tabell 4.3.

Tabell 4.3 Bakgrundsfaktorer 2: ej matchningsvariabler.
Absoluta antalet individer samt inom parentes procent.

		Daghemsbarn (N=26)		Hemmabarn (N=26)		
Variabel	Variabel-kategori	N 26	% (100)	N 26	% (100)	c^2 (DF=2)
1. Moderns attityd till f-arbetet [1]	Neg	3	(12)	11	(42)	7.7*
	0/+-	5	(19)	6	(25)	
	Pos	18	(69)	9	(35)	
2. Moderns attityd till att vara hemma (M0)[1]	Neg	11	(42)	5	(19)	
	0/+-	8	(31)	3	(12)	9.6**
	Pos	7	(27)	18	(69)	
3. Moderns attityd till daghem (M0)[1]	Neg	2	(8)	12	(46)	
	0/+-	4	(15)	7	(27)	16.9***
	Pos	20	(77)	5	(19)	
	Bortfall	0	(0)	2	(8)	
4. Ansökan om daghems-plats	Ja	26	(100)	9	(35)	
	Nej	0	(0)	17	(65)	
5. Planer på att börja f-arbeta	ba ålder					
	1-2 år	--		14	(54)	
	7 år	--		11	(42)	
	vet ej	--		1	(4)	
6. Moderns utbildning[2]	Hög (3)	9	(35)	9	(35)	
	Med (2)	8	(30)	12	(46)	
	Låg (1)	9	(35)	5	(19)	
7. Faderns utbildning[2]	Hög (3)	11	(42)	12	(46)	
	Med (2)	10	(39)	10	(39)	
	Låg (1)	5	(19)	4	(15)	
8. Moderns syssel-sättning	F-arbete	23	(88)	0	(0)	
	Studerande	3	(12)	0	(0)	
9. Faderns syssel-sättning	F-arbete	22	(84)	25	(96)	
	Studerande	2	(8)	1	(4)	
	Arbetslös[3]	2	(8)	0	(0)	

1. Attityd-frågorna avser moderns inställning vid första undersökningstillfället i barnens hem (M0) på grundval av intervju-utsagor. Neg = svagt till starkt negativ attityd; 0/+- = neutral/ambivalent; Pos = svagt till starkt positiv attityd.
2. Hög = postgym./akademisk, Medel = Realexamen/gymnasium, Låg = Grundskola/yrkesskola
3. De två arbetslösa fäderna var akademiker.

* = $p < .05$ ** = $p < .01$ *** = $p < .001$

Siffrorna talar i princip för sig själva, men det kan ändå vara en poäng att uppmärksamma följande.

De flesta av daghemsbarnens mödrar (69%) var positiva till att börja förvärvsarbeta och negativa/ambivalenta (73%) till att vara hemma. Och framför allt var de positiva till daghem (77%).

En kontrasterande trend gäller för hemmabarnens mödrar: de var som regel mer negativa till att börja förvärvsarbeta (67% var ambivalenta eller negativa) än mödrarna till daghemsbarnen, framför allt var de negativa till daghem (81%). I stället hade de som regel en positiv inställning till att ha varit hemma med barnet under föräldraledigheten (69%). Samtliga angivna attitydskillnader mellan de förvärvsarbetande mödrarna och hemmamödrarna är signifikanta.

Sammanfattningsvis kan man därför säga att mödrarna som regel uppgav att de föredrog den situation de hade planerat för den närmaste tiden: att förvärvsarbeta respektive att vara hemma och ta hand om barnet på heltid.

Intressant är emellertid att en majoritet (14 av 26) av mödrarna till hemmabarnen, uppgav att de planerade att återuppta sitt förvärvsarbete innan barnet fyllt två år. Och samtliga av dem (med ett undantag) planerade att börja förvärvsarbeta när barnet kommit upp i skolåldern. En påtaglig skillnad mellan de två samplen är således att hemmabarnens mödrar planerade att vänta med att förvärvsarbeta i ytterligare 1/2 - 1 1/2 år, dvs tills barnet blivit något äldre.

Som nämnts matchades daghems- och hemmabarnen parvis avseende föräldrarnas utbildningsnivå. Av tabell 4.3 framgår att den trend, som kom fram för föräldrarnas gemensamma utbildningsnivå (vägt medelvärde), blir något mer framträdande om man enbart utgår från moderns utbildning som jämförelsemått. Daghemsbarnen har alltså en något högre andel mödrar (9 av 26) med kort skolutbildning (enbart grundskola) visavi hemmabarnens mödrar (5 av 26). Trenden blir något mer uttalad vid undersökningsperiodens slut p.g.a. att två barn avbryter sin daghemsvistelse. Men inte vid något tillfälle är skillnaderna signifikanta (X^2-test). Och vad gäller fädernas utbildning återfinns ingen skillnad mellan de två delsamplen.

Skillnaderna i attityd till daghem, föräldraledigheten och till att återuppta förvärvsarbetet, tillsammans med en något högre andel mödrar med låg skolutbildning hos daghemsgruppen kan spegla självselektiva faktorer hos de två undersökningsgrupperna; faktorer som bidrar till att förklara varför vissa kvinnor med spädbarn stannar hemma en längre tid efter barnets födelse, medan andra återupptar sitt förvärvsarbete eller sina studier.

4.3 Urval av daghem och en kort beskrivning av några ramfaktorer

Studien omfattar 18 olika daghem, vilka besökts vid upprepade tillfällen under undersökningsperioden. Dessa daghem är de där daghemsbarnen erbjudits plats och s a s tillhört.[10] Ytterligare fyra daghem studerades (men endast vid ett undersökningstillfälle) beroende på att fyra daghemsbarn bytte daghem vid undersökningsperiodens slut. Sammanlagt har således 22 olika daghem inom Stockholms stad besökts vid minst ett tillfälle. I vilka områden som de olika daghemmen var belägna samt hur daghemmen fördelade sig avseende storlek, närvarande antal personal och barn under undersökningsperioden redovisas i tabell 4.4.

Tabell 4.4. Beskrivning av daghemmen avseende område, storlek samt antal personal och barn.
Antal daghem anges i absoluta tal (siffrorna inom parentes anger antal daghem som tillkommer då N ökar från 18 till 22.) Medianvärden och variatonsvidd anges för antal personal respektive barn på daghemmen under undersökningsperioden.

Daghemmen						Antal Personal och barn			
Område [1]			Storlek [2]			Närvarande personal [4]		Närvarande barn [4]	
(N=18)			(N=18)			(N=106)		(N=96)	
V-ort	I-stan	S-ort	Små 35 - 40	Medel 41 - 50	Stora 51 - 69	Med	vidd	Med	vidd
5	6	7	7	4	7	2.3	1 - 5	6	1 - 10
(+1)	(+2)[3]		(+1)	(+1)	(+2)				

[1] V-ort=västerort, I-stan=innerstan, S-ort=söderort.
[2] Siffrorna avseende storlek anger institutionens totala antal platser.
[3] Ytterligare ett daghem tillkom, men detta var beläget i en annan kommun.
[4] N anger antalet personer på grundval av de 22 studerade daghemmen.

Tabellen visar att av totalt 18 daghem är fem stycken (29%) belägna i Västerort, sex daghem (33%) i Innerstaden samt sju daghem (39%) återfinns söder om Södermalm. Om institutionernas totala antal platser används som ett grovt mått på daghemmens storlek visar det sig att det är ungefär lika många små daghem (35-40 platser) som stora (51-69 platser) i studien, dvs sju stycken. Antalet medelstora daghem (41-50 platser) är något mindre: fyra stycken. Och det sker inga större förändringar i fördelningarna om man lägger till de fyra daghem som tillkommer vid undersökningsperio-

[10] Två daghem hade fler än ett undersökningsbarn: Ett daghem hade fem av undersökningbarnen, ett annat daghem hade tre barn.

dens slut (se siffrorna inom parentes).

Antalet daghemspersonal som var närvarande vid daghemsobservationerna under undersökningsperioden var i genomsnitt mellan två och tre dagvårdare (Med=2.3, vidd= 1-5; M= 2.5, s= 0.82). Antalet närvarande barn vid daghemsbesöken var i genomsnitt sex barn (Med =6.0, vidd=1- 10; M= 6.4, s= 7.8). Mot bakgrund av att antalet inskrivna barn uppgick till 10-12 barn på alla daghem, var det alltså vanligt att antalet barn som var närvarande vid observationerna var betydligt mindre.

Vårdare-barn kvoten var således i princip densamma på alla daghem, d v s 2-3 vuxna per barngrupp om 10-12 barn, vilket motsvarar en personal-barn kvot på mellan 1:5 och 1:4. Detta stämmer relativt väl med offentlig statisk för år 1973 (SCB, 1985) som anger kvoten till 1:5 i genomsnitt för hela riket (definierat som årsarbetare per barn). Det kan också nämnas att det vanligtvis inte förekom något byte av den ordinarie personalen under undersökningsperioden. Men vikarier förekom ibland, då ordinarie personal t ex var tillfälligt frånvarande pga sjukdom. Den daghemspersonal som kom att ingå i undersökningen var de förskollärare, barnskötare eller andra vårdare som deltog i vården av barnet och/eller var barnets interaktionspartner då barnet studerades på daghemmet. (Se vidare kapitel 6.)

Samtliga undersökningsbarn var på småbarnsavdelningar, eller s.k. spädbarnsavdelningar vilka omfattade barn i åldern 6 månader - 2 år; inte något av undersökningsbarnen var i någon typ av åldersintegrerad grupp eller s.k. syskongrupp. Detta sammanhänger med att det empiriska materialet samlades in då de flesta daghem hade åldersindelade grupper enligt följande: småbarns/spädbarns-avdelning: 6 a'7 månader - 2 år, Koltavdelning: 2-3 år, en mellangrupp bestående av barn i åldrarna 3-5 år samt en grupp med barn i åldrarna 5-7 år.

Då undersökningen gjordes hade daghemmen i Stockholm vidare en praxis, som innebar att barn som började på daghem om möjligt skulle ha en invänjningsperiod på 14 dagar. (I kapitel 8 beskrivs invänjningsperioden mer i detalj, men se även kapitel 5 och 6.)

4.4 Bortfall, representativitet och begränsningar

Som påpekats byggde urvalsförfarandet av daghemsbarn på att de barstugeassistenter, som var ansvariga för de sex olika tillsynsområdena, verkligen rapporterade samtliga barn som uppfyllde de angivna urvalskriterierna till undersökningsteamet.
I praktiken innebar urvalsförfarandet att nästan alla barn som rapporterades till undersökningsteamet och som tillfrågades kom att ingå i studien.[11] Endast i ett fall vägrade

[11] I några enstaka fall erhölls uppgifter om barnet, då barnet redan vistats några veckor på daghemmet, vilket medförde att barnet kom i bortfallskategorin.

en familj att delta i studien och i ett fall vägrade daghemmet att delta.
Beträffande urvalet av daghemsbarn är det därför främst en eventuell bristande rapportering från barnstugeassistenterna som kan betecknas som ett genuint bortfall. För att få en uppfattning om och i vilken utsträckning det förekom ett sådant "genuint bortfall" gjordes en bortfallsanalys med syfte att kontrollera om alla tillsynsområden fanns representerade i undersökningen med minst något barn. Denna analys visade att endast ett av de sex tillsynsområdena inte var representerat med något barn, nämligen det som omfattar Spånga, Rinkeby och Tensta. Det är alltså möjligt att det finns ett genuint bortfall framförallt från detta område. Men i områdena Tensta och Rinkeby var och är andelen invandrare hög, vilket kan ha bidragit till att detta område inte är representerat med något barn.

Bortfallet för urvalet av hemmabarn utgörs i princip av antalet familjer som tillfrågats, men som inte var villiga att delta i studien. Det var fyra familjer i denna grupp som kan betraktas som bortfall därför att de inte ville medverka i studien.

Hur representativt är då urvalet av daghemsbarn och daghem? I princip kan man anta att urvalet av daghemsbarnen (enligt urvalskriterierna) skulle kunna upprepas vid flera tidpunkter, t.ex under flera år i följd. Ett sådant resonemang är alltså ett argument för att urvalet av barn skulle kunna betraktas som - förenklat uttryckt- slumpmässigt i tidshänseende, under förutsättning att den kategori av barn som rekryterats inte förändrats markant över tiden, t.ex. avseende föräldrarnas utbildning och/eller andra indikatorer på sociokulturell bakgrund. Därmed inte sagt att samplet av daghemsbarn kan betraktas som helt representativt för daghemsbarn i Stockholms kommun vid tiden för studien (med de restriktioner som urvalskriterierna innebär): delvis på grund av ett eventuellt bortfall av barn som inte rapporterats (de hade ju i realiteten en urvalssannolikhet lika med noll), men huvudsakligen p.g.a. att antalet barn är litet och endast består av 26 barn. Att antalet barn kom att begränsas till 26 stycken i varje grupp motiverades huvudsakligen av att barnen skulle följas upp vid flera tillfällen under en begränsad tidsperiod på fem månader, vilket i sin tur visade sig kräva ett mycket intensivt datainsamlingsarbete inom snäva tidsramar.

Begränsningar

Förutom de begränsningar som urvalskriterierna medförde finns det ytterligare några begränsningar som bör nämnas. Av barnens föräldrar kom undersökningen att fokusera modern och mor-barn relationen medan far-barn relationen inte har studerats systematiskt. Detta gällde såväl för daghemsgruppen som för hemmabarnen. Att studien gäller mor-barn relationen motiverades av att det var mödrarna som haft huvudvårdnaden om barnet fram till undersökningsstarten. Det var med henne som barnet haft den konti-

nuerliga kontakten sedan födelsen och det var främst från modern som en daghemsstart innebar att dagliga separationer introducerades för daghemsbarnen.
I de familjer där modern var hemmamamma och själv tog hand om sitt barn på heltid, träffade vi inte fäderna vid något tillfälle. Bland daghemsbarnen var det vanligare att fadern mer aktivt kom in som vårdnadshavare, men modern var ändå den som hade huvudansvaret för barnet. Ett par fäder observerades visserligen i samband med de hembesök som gjordes, men resultaten av dessa har inte analyserats. Däremot finns fäderna med när det gäller barnens reaktioner och kontaktmönster vid lämningen på morgonen på daghemmet samt vid hämtningen på eftermiddagen.

Undersökningen begränsar sig också till interaktionen vuxen-barn, medan barn-barn interaktionen inte har studerats. Denna begränsning motiveras huvudsakligen av att det, som nämnts, är denna interaktion som är den primära för spädbarn över huvud och är det i synnerhet utifrån de teoretiska utgångspunkterna.

Avslutningsvis bör också påpekas att den empiriska studien ursprungligen omfattade såväl observationer av barnen och vårdare-barn relationen (på daghem och i hemmet), liksom ingående intervjuer med mödrarna respektive daghemspersonalen. Men föreliggande arbete är begränsat till observationsmaterialet, dvs. den del som jag varit ansvarig för. Sålunda ingår i princip inte undersökningens intervjudel i detta arbete (med undantag för de tidigare nämnda attitydfrågorna).

4.5 Sammanfattande diskussion

I detta kapitel har urvalet och de undersökningsgrupper som den empiriska studien omfattar beskrivits. Urvalet består således av 52 barn och deras föräldrar. Samtliga barn var fullgångna vid födelsen, saknade syskon och hade sammanboende eller gifta föräldrar, vilka var bosatta i Stockholm. Två delsampel har studerats: 26 daghemsbarn (6-12 månader gamla vid daghemsstarten) och 26 hemmabarn i motsvarande åldrar. Urvalet av daghem omfattar de 18 olika daghem som besökts vid upprepade tillfällen. Majoriten av barnen (62%) var på daghemmet heltid eller trekvarts-tid (7-10.5 timmar/dag), medan drygt en tredjedel av barnen (38%) var där halvtid (5-6.5 timmar/dag).

Daghemsbarn och hemmabarn har matchats parvis avseende barnens ålder och kön samt föräldrarnas skolutbildning och inkomst. Det finns inga signifikanta skillnader mellan de två del-samplen i dessa avseenden, även om det bland daghemsbarnens mödrar fanns än något högre andel med låg utbildning. Men det fanns mer markanta skillnader mellan de två undersökningsgruppernas familjer: Daghemsbarnens mödrar var signifikant mer positiva till daghem och till att förvärvsarbeta, medan hemmabarnens mödrar var signifikant mer positiva till att vara hemma med barnet. Dessa

skillnader återspeglar sannolikt självselektiva faktorer till daghems- respektive hemmagruppen.

Ur metodologisk synvinkel har det ibland betraktats som en fördel att urvalet av hemmabarn dras från på familjer som stått i kö för en daghemsplats, just för att en positiv daghemsattityd antas vara en självselekterande faktor; en faktor som i sin tur har samband med barnets utveckling och effekterna av daghemsvistelsen. (Se t.ex Bronfenbrenner, 1979; Gunnarsson, 1978). Bakom detta ligger i sin tur ett antagande om att en positiv daghemsattityd antas spegla en speciell uppfostringsstil hos modern. Men i föreliggande studie hade vi direkta mått på mödrarnas interaktionsmönster med barnen, varför attityden till daghem blev mindre relevant. I stället kan det betraktas som en fördel att majoriteten av mödrarna i de två delsamplen föredrog den omsorgsform de valt (daghem och förvärvsarbete visavi att vara hemma), eftersom andra studier indikerar att detta är positivt relaterat till barnets socioemotionella beteende och utveckling (se t.ex. Hock, 1980 och kapitel 3). Att urvalet av hemmabarn drogs från en väldefinierad population bestående av samtliga mödrar i Stockholm, vilka uppfyllde urvalskriterierna, torde också vara en fördel vad gäller resultatens generaliserbarhet.

KAPITEL 5

UNDERSÖKNINGENS DESIGN OCH GENOMFÖRANDE

I detta kapitel redovisas den empiriska studiens uppläggning och samtidigt ges en översiktlig beskrivning av hur undersökningen genomfördes liksom vilka olika typer av data som samlades in.

5.1 Design och observationstidpunkter

Undersökningens design kan klassificeras som ett ekologiskt experiment där daghemsbarnen och hemmabarnen med sina respektive familjer och vardagsmiljöer representerar två kontrasterande miljösystem (Bronfenbrenner, 1979; Andersson, 1982.) Men studiens uppläggning kan också karaktäriseras som ett kvasi-experiment med en ex-ante-facto design med utgångspunkt i en traditionell experimentell terminologi. (Studien har ju en "före-efter" design och daghemsbarnen kan betraktas som en "experimentgrupp" och hemmabarnen som en kontrollgrupp.) En grafisk beskrivning av undersökningens design och de genomsnittliga tidpunkterna för observation ges i figur 5.1.

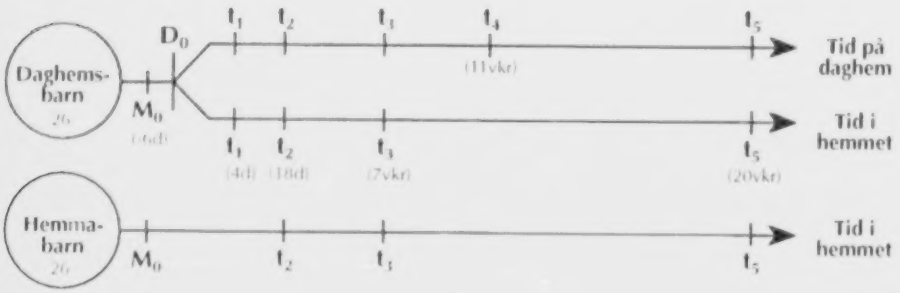

Figur 5.1. Grafisk beskrivning av undersökningens uppläggning. Symbolernas innebörd: M_0 = Observation i hemmet innan daghemsstarten; 6 dagar innan den första daghemsdagen (D_0) för daghemsbarnen. D_0 = första daghemsdagen efter invänjningsperioden. t_1 = första observationen efter 4 dagars vistelse. t_2 = andra observationen efter 18 dagars vistelse. t_3 = tredje observationen efter 7 veckors vistelse. t_4 = observation på daghem för vissa barn efter 11 veckors vistelse. t_5 = observation efter 20 veckors daghemsvistelse. Samtliga angivna värden är medianvärden.

Daghemsbarnen har således studerats en gång i hemmet före daghemsstarten och därefter som regel vid minst ytterligare fyra tillfällen under en uppföljningsperiod på omkring fem månader.[1] Vid varje uppföljningsstillfälle har daghemsbarnen studerats dels i hemmet tillsammans med modern, dels på daghemmet tillsammans med personalen.

Som framgår av figur 5.1 utgör det första undersökningstillfället (M0) en "föremätning", ett utgångsläge. Det inföll cirka en vecka innan barnen började på daghemmet (Med=6 dagar, vidd: 1-32 dagar). De därefter följande undersökningstillfällena inföll efter den egentliga daghemsstarten, dvs den första egentliga daghemsdagen (D0). Och denna dag definierades som den första dagen på daghemmet då barnet var där självt den ordinarie tiden, dvs efter avslutad invänjningsperiod. Invänjningen varade i genomsnitt i 7 närvarodagar (vidd: 2-19 dagar) för barnen i denna undersökning. (Se nästa avsnitt för definitionen av den första daghemsdagen, D0.) Efter daghemsstarten (D0) studerades daghemsbarnen vid i genomsnitt följande tidpunkter (den första siffran anger medianvärdet).

t1 = efter 4 dagar på daghem (vidd= 1-12);
t2 = efter 18 dagar på daghem (vidd= 9-28);[2]
t3 = efter 7 veckor på daghem (vidd= 5-12);[3]

(t4 = efter 11 veckors (vidd= 7-16) vistelse. Denna observation genomfördes endast på daghemmen efter cirka 30 närvarodagar och bara om barnet på grund av frekventa infektioner hade långa frånvaroperioder)[4];

t5 = efter 20 veckors daghemsvistelse (vidd: 17-38);

Som också framgår av figur 5.1. har hemmabarnen undersökts i hemmet tillsammans med sina mödrar vid i princip motsvarande tidpunkter (dvs. åldrar) som daghemsbarnen. Men den första "efter-mätningen" (t1), dvs den första hemobservationen efter daghemsstarten (då daghemsbarnen varit i cirka 4 dagar på daghemmet) uteslöts för hemmabarnen, eftersom de inte förväntades ha upplevt någon påtaglig förändring i sitt vardagsliv under denna korta tid.

I det följande kommer symbolerna t1, t2, t3, t4 och t5 att användas som gene-

---

1 Tidigare (se även Härsman, 1985b) har jag redovisat att daghemsbarnen följts upp vid minst tre till fyra tillfällen, ett antal som även inkluderar tre barn (av totalt 24) för vilka ett av undersökningstillfällena utgör ett bortfall.

2 De första två undersökningstillfällena t1(=t1d) och t2(=t2d) på daghemmen definierades i termer av närvarodagar.

3 De två undersökningstillfällena t3 (=t3d) och t5(=t5d) på daghem definierades i antal veckor (inklusive lör- och söndagar).

4 Dvs vid den tid som ungefär motsvarade tiden som barnet skulle varit närvarande vid 7 veckors vistelse om barnet varit på daghemmet samtliga dagar av antalet möjliga vardagar.

rella beteckningar för de olika undersökningstillfällena, oberoende av i vilken miljö eller "setting" observationerna gäller. Och M0 betecknar alltså observationen i hemmet före daghemsstarten för daghemsbarnen och motsvarande hembesök för hemmabarnen. Daghemsobservationerna kommer alternativt att betecknas med symbolerna t1d, t2d, t3d, (t4d) och t5d vid tidpunkterna t1, t2, etc. På motsvarande sätt kommer observationerna i hemmet att ibland betecknas med t1h, t2h, t3h och t5h.

Tidpunkterna för observationerna av barnen på daghemmen valdes mot bakgrund av tidigare studier om små barns reaktioner vid en placering på en heltidsinstitution (i synnerhet studien av Heinicke & Westheimer, 1965). Och ursprungligen planerades ett relativt strikt tidsschema för observationerna, men det visade sig nödvändigt att modifiera detta något.[5] Ett viktigt skäl var att daghemsbarnen ofta blev infekterade eller var frånvarande från daghemmet av andra skäl. Totalt visade det sig nämligen att daghemsbarnen i denna studie var frånvarande från daghemmet så mycket som 45 procent av tiden i genomsnitt utifrån undersökningsperioden som helhet; dvs nästan hälften av den maximalt möjliga närvarotiden (mått: frånvarodagar i relation till antalet närvarodagar). Daghemsbarnen var frånvarande p.g.a. infektion 34 procent av den totala tiden under undersökningsperioden, dvs cirka en tredjedel, och de var frånvarande av andra skäl (t.ex föräldern ledig eller dylikt) 11 procent av möjlig närvarotid.

Följande strategi användes i syfte att hantera flera dagars (ofta cirka en veckas) frånvaro för vissa barn under perioden för de två första observationstillfällena, dvs t1 och t2: I första hand studerades daghemsbarnen enligt almanackan och ett strikt tidsschema ("kalenderschema"). Men om barnet varit frånvarande från daghemmet i flera dagar observerades barnet som regel vid den tidpunkt då barnet hade varit närvarande det antal dagar som barnet skulle varit på daghemmet om det *inte* varit sjukt ("närvaroschema"). Motsvarande strategi tillämpades i modifierad form även vid de två sista undersökningstillfällena. Och för de 14 barn, som varit mycket frånvarande från daghemmet gjordes (som nämnts) en extra observation efter cirka 30 närvarodagar på daghemmet (t4d).

Trots dessa förskjutningar blev tidsintervallen mellan de olika undersökningstillfällena i stort tillfredsställande, vilket framgår av tabell 5.1 a. Den tidsmässiga överensstämmelsen mellan observationerna i hemmet och på daghemmet för daghemsbarnen är också god. Den största avvikelsen är en vecka, vilket gäller den sista observationen, t5, då observationen i hemmet inföll i genomsnitt efter 19 veckors

[5] Heinicke och Westheimer (1965) observerade barnen på heltidsinsitutionen efter 0-3 dagar, 4-12 dagar och >12 dagars vistelse. I linje med detta planerades ursprungligen att daghemsbarnen skulle studeras 1-5 dagar efter avslutad invänjning och efter 10-14 dagar (en observation som helt fick uteslutas), vidare efter 16-24 dagar, 8-9 veckor samt efter 5-6 månader daghemsvistelse.

daghemsvistelse visavi efter 20 veckors daghemsvistelse för daghemsobservationen (se tabell 5.1.a).[6]

Överensstämmelsen mellan hemmabarn och daghemsbarn när det gäller barnens ålder (uttryckt i veckor) vid samtliga observationstillfällen i hemmet är också tillfredställande (se tabell 5.1b).

Tabell 5.1.a Undersökningstillfällenas fördelning över tiden för daghemsbarnen. [1] Medianvärden och variationsvidd.

Observ. tid-	Daghemsbarn i hemmet		på daghemmet		
punkt	Md	(vidd)	Md	(vidd)	N
M0	-6d[a]	(1-32)	-	-	26
D0	-	-	-	-	-
t1	4d	(1-16)	4d	(1-12)	25
t2	21d	(11-30)	18d	(9-28)	25
t3	7v[b]	(5-9)	7v	(5-12)	24/25[c]
(t4)	----	------	11v	(7-16)	14
t5	19v	(17-32)	20v	(17-38)	23/24[d]

1 Tidpunkten anges i antal dagar respektive veckor efter första daghemsdagen D0, med undantag för M0. M0 anges i antal dagar innan första daghemsdagen (D0). a: d=dagar. b: v=veckor. c: N=24 vid hembesöken men N=25 vid daghemsbesöken. d: N=23 vid hembesöken, N=24 vid daghemsbesöken.

Tabell 5.1.b Barnens ålder i veckor vid varje observations/undersökningstillfälle. Medianvärden och variationsvidd.

Observ. tid-	Daghemsbarn i hemmet		på daghemmet		Hemmabarn i hemmet	
punkt	Md	(vidd)	Md	(vidd)	Md	(vidd)
M0	32	(26-54)	-	-	34.5	(27-55)
D0	-	-	33	(26-58)	-	-
t1	34	(27-59)	34.5	(27-59)	-	-
t2	36	(30-61)	36.1	(29-60)	36.8	(29-58)
t3	39.5	(34-62)	40.5	(34-66)	40.8	(33-65)
(t4)	-	-	43.2	(38-66)	-	-
t5	54.1	(47-76)	54.5	(43-78)	55.3	(45-75)

Som nämnts i kapitel 4 var hemmabarnen i genomsnitt initialt två veckor äldre än daghemsbarnen vid undersökningens start. Men denna åldersskillnad reduceras till en

6 Här kan också nämnas att det första hembesöket, M0, inföll i några enstaka fall då barnet redan påbörjat invänjningen på daghemmet, beroende på de snäva tidsintervallet mellan den tidpunkt då undersökningsteamet fick information om att barnet uppfyllde urvalskriterierna och den tidpunkt som invänjningsperioden startade.

vecka från och med det andra hembesöket; en skillnad som torde vara av marginell betydelse för jämförelserna mellan barngrupperna.
I enlighet med ett utvecklingsekologiskt perspektiv (Bronfenbrenner, 1979) uppfyller undersökningens uppläggning alltså kraven på ett naturligt experiment med en inbyggd före- och efter-design. Och undersökningen är samtidigt ett studium av en ekologisk övergång: "Att börja på daghem" är som nämnts en övergång från exo- till mikronivån.

Genom att studera daghemsbarnen såväl i daghemsmiljön tillsammans med personalen som i hemmet tillsammans med modern, och dessutom ha en jämförelsegrupp av hemmabarn, erhålls möjlighet till olika typer av jämförelser och därmed också olika typer av kunskap. För det första erhålls kunskap om de effekter som daghemmet har på barnen när de är där, i daghemsmiljön, genom att jämföra daghemsbarnens beteende på daghemmet och relationen personal-barn med samma barns beteende i hemmet tillsammans med modern.

Denna typ av jämförelse är till exempel central för att belysa den första av studiens problemställningar och pröva hypotesen om barnen reagerar med någon typ av sorgreaktion vid daghemsstarten. Och de två första daghemsbesöken, men i synnerhet det första tillfället, efter cirka 4 dagars daghemsvistelse efter avslutad invänjning, förväntades ge möjlighet att fånga eventuella stress- och sorgreaktioner hos daghemsbarnen (t.ex. reaktionsmönster av typen "protest"- och/eller "despair"). Det andra tillfället antogs även kunna ge information om barnens beteende och interaktionsmönster efter det att de första negativa reaktionerna kanske hade dämpats och barnen började visa andra beteendemönster.

Att studien är ett naturligt experiment innebär också att varje individ kan fungera som sin egen kontroll. Och detta har bland annat utnyttjats för att pröva stress-sorg-hypotesen främst genom att jämföra daghemsbarnens beteende och interaktionsmönster före daghemsplaceringen vid M0, med motsvarande beteende och interaktionsmönster på daghemmet efter daghemsstarten (se vidare kapitel 7). Samtidigt bör understrykas att avsikten inte i första hand var att försöka få en detaljerad bild av varje enskilt barns reaktioner för att kunna identifiera förekomsten av reaktionsfaserna *protest, despair* och *detachment* hos enskilda barn. Detta hade i så fall krävt att man följt varje barn mer kontinuerligt (dvs flera dagar i veckan) under de första veckorna av daghemsvistelsen.

För det andra ger undersökningens design möjlighet att jämföra daghemsbarnens beteende och interaktionsmönster med modern i hemmet med motsvarande interaktionsmönster och beteende hos hemmabarnen. Den typen av jämförelser är central för få kunskap om de effekter som daghemsvistelsen eventuellt har på på barnens interaktionsmönster med mödrarna (i synerhet på attachmentrelationen mor-barn) och på barnens beteende i hemmet under de första månaderna av daghemsvistelsen, efter-

som hemmabarnen avser att ge kontroll över utvecklingseffekter.

Som nämnts ovan, förväntades inte att man skulle kunna identifiera en fas som liknar en klassisk "detachment"-fas hos daghemsbarnen. Denna fas antogs istället eventuellt komma till uttryck i miniformat dels i återföreningen med föräldern (modern) på daghemmet, dels och kanske framför allt i kontaktmönstret med modern överhuvudtaget. Observationstidpunkterna vid 7 respektive 20 veckors daghemsvistelse var i stället mer anpassade efter vad som var praktiskt genomförbart. Samtidigt var det utifrån praktisk erfarenhet rimligt att anta att barnens reaktioner och beteende hade förändrats efter cirka sju veckors vistelse. I detta sammanhang är det därför lämpligt att anknyta till det ekologiska experimentets heuristiska syfte: dvs, att upptäcka hypoteser och identifiera systemegenskaper och processer som påverkar och påverkas av beteendet och individens utveckling (Bronfenbrenner, 1979, se kap. 1). Och detta gäller framför allt de två sista observationstillfällena.

5.2. Den första daghemsdagen, invänjningsperioden avgränsning, och översikt över datainsamlingens genomförande

Att börja observera daghemsbarnen i daghemsmiljön först efter det att invänjningen var avslutad, motiverades av att barnet först då skulle utsättas för dagliga separationer från modern i egentlig mening. Under invänjningen var ju barnet på daghemmet tillsammans med någon av föräldrarna (oftast mamman) och om föräldern lämnade barnet på daghemmet en stund, så var dessa separationer som regel mycket korta och inföll mot slutet av invänjningsperioden.

Första daghemsdagen (D0) definierade därför den egentliga daghemsstarten. D0 var den första dagen som barnet var på daghemmet självt hela tiden, utan föräldern. Och barnet var där den "ordinarie" tiden, dvs. i princip det antal timmar som barnet skulle vistas på daghemmet per dag under undersökningsperioden.

Men det visade sig svårt att hitta enkla kriterier för hur invänjningsperioden skulle avgränsas och därmed bestämma dagen D0. Ett viktigt skäl var t.ex. att 44 procent (11 av 25 barn) av daghemsbarnen blev infekterade med frånvaro som följd redan under invänjningen. Ett annat skäl var att vissa föräldrar successivt förlängde invänjningen över den stipulerade fjortondagarsperioden, genom att förkorta barnets vistelsetid per dag med cirka en timme jämfört vad som var barnets ordinarie tid. Några föräldrar ville vänta med att avsluta invänjningen tills barnets reaktioner (som för dessa barn vanligen var kraftigt negativa) hade försvunnit eller dämpats. Detta tillsammans med oregelbunden närvaro på daghemmet motiverade att invänjningsperioden avgränsades, så att tidsperioden mellan den första invänjningsdagen och den första daghemsdagen (D0) inte översteg tre á fyra veckor. Speciella kriterier utarbetades så att invänjningsperioden inkluderade de dagar då någon av föräldrarna var med barnet en tid

på daghemmet liksom de dagar barnet var på daghemmet utan föräldern, men reducerad tid (visavi den ordinarie). Lör - och söndagar exkluderades (För exakta kriterier se kapitel 6). I kapitel 8 beskrivs invänjningsperioden mer i detalj.)

5.2.1. Typ av data som samlades in och kort beskrivning av datainsamlingen

För daghemsbarnen startade datainsamlingen hösten 1973 och fortsatte under våren 1974. Hemmabarnen studerades under 1974. Nedan ges en översikt över vilka data som samlades in samt hur datainsamlingen gick till.

(a) Barnens interaktionsmönster och beteende samt vårdare-barn interaktionen. De data som samlades in består främst av systematiska observationer av barnets beteende och interaktionen mor-barn (med en fokusering på barnets attachment-beteende) samt av motsvarande interaktionsmönster mellan personal- barn i daghemsmiljön för daghemsbarnens del . Observationerna utgjorde en del av det hembesök liksom det daghemsbesök, som gjordes vid varje undersökningstillfälle.

Vid varje tillfälle varade hembesöket cirka 2-3 timmar. Daghemsbesöken var något kortare, i genomsnitt cirka 1,5 - 2 timmar. De systematiska observationerna av vårdare-barn interaktionen (mor-barn respektive daghemspersonal-barn) omfattade en *minst* 40-minuter lång (oftst längre) protokollförd observationsession. Det innebär att var och en av daghemsbarnen observerades som minimum i cirka 2 x 40= 80 minuter vid varje undersökningstillfälle, medan hemmabarnen observerades ungefär hälften så lång tid, eftersom de enbart observerades i hemmet. Men man bör hålla i minnet att båda barngrupperna observerades ju osystematiskt under betydligt längre perioder.

Sammanlagt gjordes cirka 340 observationer av interaktionen vårdare-barn: 112 daghemsobservationer och 122 observationer av daghemsbarnen i hemmet. Antal observationer för hemmabarnen är totalt 104.

(b) Daghemsbarnens omedelbara separations-och återföreningsreaktioner i daghemsmiljön. Daghemsbarnens omedelbara separationsreaktioner då de lämnades på daghemmet på morgonen observerades också vid minst två tillfällen, men ofta vid ytterligare ett eller två tillfällen; första gången vid det första och/eller det andra daghemsbesöket (t1d/t2d) och därefter vid minst något av de tre efterföljande daghemsbesöken (t3d/t4d respektive t5d). Vidare observerades på motsvarande sätt även barnens omedelbara återföreningsreaktioner då de hämtades på eftermiddagen av någon av föräldrarna. Dessa observationer varade i cirka 2-5 minuter.[7]

[7] För att kunna genomföra observationerna av lämningen respektive hämtningen på daghemmet fick emellertid observatörerna arbeta med jour-beredskap, dvs försöka vara på plats på daghemmet aktuell tid. Detta var mycket tidskrävande, eftersom övriga observationer redan innebar ett tidspressat schema, varför observa-

(c) Barnens främlingsreaktion och omedelbara separationsreaktion i hemmiljön. Vidare observerades daghems - respektive hemmabarnens främlingsreaktionen vid de flesta undersökningstillfällena under undersökningsperioden. I föreliggande arbete kommer emellertid endast resultaten som gäller daghemsbarnens främlingsreaktion vid det första hembesöket, M0, att redovisas som en del i bedömningen av daghemsbarnens utvecklingsnivå av den emotionella bindningen.

Vid varje hembesök observerades dessutom daghemsbarnen och hemmabarnen i en tre till fem minuter lång, förenklad variant av "Ainsworth Strange Situation" (Ainsworth and Wittig, 1969). Analyserna av detta material kommer emellertid inte att behandlas inom ramen för föreliggande arbete, med undantag för barnens reaktioner vid det första hembesöket innan daghemsstarten för daghemsbarnen. Denna information utnyttjades för en bedömning (index) av den emotionella bindningens utvecklingsnivå hos daghemsbarnen.

(d) Utvecklingsbedömningar med Griffiths' utvecklingsskala. Samtliga barn utvecklingsbedömdes också med Griffiths' utvecklingsskala (Griffiths, 1954/1967, 1967) vid tre av de nämnda hembesöken: första gången före daghemsstarten (vid M0), därefter efter 7 veckors vistelse (vid t3), och slutligen vid undersökningsperiodens slut, d v s efter 5 månaders vistelse (vid t5). Vanligen gjordes testningen tillsammans med modern i hemmet.

Hur datainsamlingen gick till

Datainsamlingen gjordes av ett team om fyra psykologer,[8] vilka hade tränats i den observationsmetod som användes under en pilotstudie, vilken omfattade 11 barn. För att familjerna skulle uppleva kontinuitet i kontakten med undersökningsteamet, följde var och en av undersökningsteamet ett bestämt antal familjer under undersökningsperioden. Vid det första hembesöket (M0) liksom vid besöket efter 7 veckors daghemsvistelse (t3), var det i princip alltid två personer som gjorde hembesöket. Detta var oftast även fallet med det sista hembesöket (t5). Vid hembesöken fungerade en av datainsamlarna som intervjuare och denna följde familjen under hela undersökningsperioden och höll således den kontinuerliga kontakten med föräldrarna. Det var också vanligen intervjuaren som testade barnet. Den andre i teamet fungerade som observatör och intog en passivare roll. Daghemsbesöken gjordes av praktiska skäl alltid endast av en person.

---

tionerna av lämnings-respektive hämtningssituationen inte kunde genomföras vid varje undersökningstillfälle.

8 Detta innebar att samtliga i undersökningsteamet hade genomgått grundutbildningen i psykologutbildningen.

Den dominerande "rutten" under datainsamlingen var att först observerades daghemsbarnens omedelbara separationsreaktioner på daghemmet i samband med att barnet lämnades på morgonen av någon av föräldrarna. Antingen stannade sedan samma observatör kvar på daghemmet under förmiddagen eller också kom hon tillbaka på eftermiddagen samma dag (eller dagen därpå) och observerade barnet och interaktionen vårdare-barn. I anslutning till hembesöket som vanligen gjordes med någon eller högst ett par dagars mellanrum med utgångspunkt från tiden för daghemsobservationen observerades återföreningen mellan förälder och barn på daghemmet. Därefter följde observatören med barnet och föräldern hem till bostaden för att genomföra hembesöket med bl.a. de observationer som detta innebar. Av praktiska skäl förekom det dock ibland avvikelser från detta mer allmänna förfaringssätt.
I detta sammanhang kan också nämnas att genom att mödrarna som deltog i undersökningen fick möjlighet att tala om såväl barnets reaktioner som sina egna under de första månaderna av sitt barns daghemsvistelse, sannolikt hade en semi-terapeutiskt effekt snarare än en negativ inverkan på samspelet mor-barn. Det stöds också av att vid det sista undersökningstillfället uttryckte många mödrar en positiv inställning till att ha medverkat i undersökningen.

5.3 Sammanfattning

I detta kapitel har studiens design och genomförande beskrivits. Studiens design har betecknats som ett kvasiexperiment med en ex-ante-facto design eller alternativt och bättre som ett ekologiskt experiment men en inbyggd före- och efter design utifrån ett utvecklingsekologiskt perspektiv.

Konkret innebär uppläggningen att daghemsbarnen har studerats en gång innan de började på daghem och därefter (efter avslutad invänjning) vid minst fyra tillfällen under en uppföljningsperiod på cirka fem månader. Under denna period studerades daghemsbarnen både i hemmet tillsammans med modern och på daghemmet tillsammans med personalen. Hemmabarnen, som endast studerades i hemmet undersöktes i princip vid motsvarande tidpunkter (dvs. åldrar) som daghemsbarnen. De data som samlats in består främst av systematiska observationer av barnets beteende och interaktionsmöstret mor-barn (med en fokusering på barnets attachmentbeteende) i hemmet samt observationer av motsvarande beteende och interaktionsmönster daghemspersonal- barn i daghemsmiljön. Vidare observerades daghemsbarnens mer omedelbara separations- och återföreningsreaktioner då de lämnades respektive hämtades på daghemmet av någon av föräldrarna vid minst två tillfällen under undersökningsperioden. Daghemsbarnens främlingsreaktion vid undersökningens start innefattas också i föreliggande arbete. Dessutom bedömdes barnens allmänna mentala utveckling med

Griffiths' utvecklingsskala (Griffiths, 1954/67) vid tre tillfällen under undersökningsperioden.
Observationerna utgjorde en del av ett 2-3 timmar långt hembesök respektive ett något kortare daghemsbesök som gjordes vid varje undersökningstillfälle under uppföljningsperioden.

KAPITEL 6

VARIABLER OCH MÄTINSTRUMENT: MED FOKUS PÅ BARNETS BETEENDE OCH INTERAKTIONSMÖNSTER SAMT VÅRDARE-BARN INTERAKTIONEN

I detta kapitel redovisas den empiriska studiens huvudvariabler och andra mätinstrument. Eftersom vårdare-barn interaktionen, och i synnerhet barnets interaktionsmönster, intar en nyckelposition i studien, samtidigt som dessa interaktionsbeteenden kan betraktas som ganska svåra att fånga och mäta, beskrivs de variabler som berör detta relativt detaljerat. Detsamma gäller observationsmetoden som användes för att studera interaktionen vårdare-barn. Interbedömareliabiliteten och validitetsfrågor behandlas i ett särskilt avsnitt.

6.1 Variabelområden, val av huvudvariabler och datainsamlingsmetoder

Fem olika variabelområden eller block valdes med utgångspunkt i den teoretiska modellen och undersökningsmodellen. Det innebär sålunda att attachment-teorin, det teoretiska synsättet på vårdare-barn interaktionen och empirisk forskning med anknytning till teorin är centrala i variabeluppsättningen (främst Ainsworth et al., 1971; Heinicke och Westheimer, 1965). Även en svensk studie om interaktionen mor-barn har påverkat variabelvalet (Lagercrantz, 1979).

Nedan listas variabelområdena, nämligen: A) Faktorer hos barnet; B) Faktorer hos vårdaren; C) Kvaliteten i det dyadiska samspelet vårdare-barn; D) Föräldrarnas livssituation och socioekonomiska bakgrund; E) Yttre faktorer. För de olika variabelgrupperna/blocken anges även datainsamlingsmetod liksom den modellfaktor som en viss variabelgrupp eller ett block avser att ge mått på.

Många av de variabler som rör barnets och vårdarens separata interaktionsbeteende (block A:1 och B) är transaktionella eller dyadiska till sin karaktär och avsikten med flera av dem är just att fånga den ena parterns reaktions- eller svarsmönster på den andra partens kontaktsignaler/beteende. Samtidigt motiveras distinktionen mellan barnets och vårdarens interaktionsbeteende av att den ena partens interaktionsbeteende i dyaden självfallet inte bara kan antas vara en återspegling av den andra partens beteende, dvs de tu är inte ett. Och variablerna i block C syftar till att just fånga helheten

i det dyadiska samspelet vårdare- barn, helt i linje med modellen.

Variabelområden och datainsamlingsmetoder:

A. BARNET

I. Processvariabler:

1. **Barnets interaktionsmönster med modern** (Mängd och art av interaktionsmönstret **/observation/):**
2. **Barnets interaktionsmönster med daghemspersonalen** (Mängd och art av interaktionsmönstret med"ersättningspersonen"**/observation/:**
3. **Barnets socioemotionella beteende** ("Reaktioner och beteendemönster" och konstitutionellt laddade faktorer) /observation/
4. **Allmän kognitiv utveckling** /Griffiths' utvecklingsskala/
5. **Spec. kvalitativa aspekter på interaktionen och spec. indikatorer på attachment** ("Reaktioner och beteendemönster" /observation/

II. "Renodlade" modifierande variabler

6. Barnets ålder
7. Barnets kön
8. Barnets socioemotionella utveckl.nivå vid daghemsstarten /test o. obs./

B. VÅRDAREN (*processvariabler modifierande variabler*)

1. **Moderns beteende och interaktionsmönster med barnet** (Mängd och kvalitet av moderns interaktionsmönster med barnet) /observation/
2. **Personalens beteende och interaktionsmönster med barnet** ("ersättningspersonens" mängd och kvalitet av interaktionsmönster m. barnet) /observation/

C. KVALITIEN I DET DYADISKA SAMSPELET VÅRDARE-BARN

1. **Kvaliteten i det dyadiska samspelet mor-barn** /observation/
2. **Kvaliteten i det dyadiska samspelet daghemspersonal-barn** /observation/

D. FÖRÄLDRARNAS LIVSSITUATION, SOCIOEKONOMISKA BAKGRUND (modifierande variabler)

1. Moderns livssitution /intervju+enkät/.
2. Föräldrarnas utbildning, inkomst /enkät,registerdata/

E. YTTRE FAKTORER (modifierande variabler)

1. **Invänjningsperiodens längd och karaktär** (Situationens obekanthet) /Enkät/
2. **De dagliga mor-barn separationernas omfattning** (Separationens längd/omfattning) /Intervju/
3. **Personal-barn kvoten** (Tillgång till en "ersättningsperson") /Intervju/observation/
4. **Grad av allmän stimulans för barnets kognitiva-motoriska utveckling** (Stimulans) /observation/
5. **Daghemmets yttre ramfaktorer**

Utfallsvariabler är för det första de variabler som rör barnets interaktionsmönster med modern respektive med daghemspersonalen och barnets socioemotionella beteende i hemmet och i daghemsmiljön (Block A:1). Även de konstitutionellt laddade (temperaments)variablerna har studerats som utfallsvariabler i föreliggande resultatanalyser och inte som modifierande variabler i enlighet med den ursprunliga

intentionen.[1] För det andra har även de variabler som rör kvaliteten i det dyadiska samspelet (Block C) studerats som utfallsvariabler. Och för det tredje är de variabler som rör barnets kognitiva utveckling utfallsvariabler.

Studiens första syfte (Syfte I), som huvudsakligen är deskriptivt, innebär en beskrivning av utfallsvariablerna på en genomsnittlig nivå vid tidpunkterna efter daghemsstarten, liksom en prövning av den s.k sorghypotesen. Den vuxnes interaktionsmönster gentemot barnet betraktas i detta fall som en del av beskrivningen av det dyadiska samspelet vårdare-barn och som en bidragande förklaring till barnets beteende.

Men som framgår av listningen ovan kan flertalet av variablerna självfallet klassificeras som processvariabler, dvs både som modifierande och beroende variabler. Främst gäller detta de variabler som rör interaktionen vårdare-barn, eftersom såväl barnets som den vuxnes interaktionsmönster vid en aktuell tidpunkt i hög grad antas vara påverkad av "statusen" i interaktionsvariablerna för båda parterna vid en tidigare tidpunkt; i synnerhet efter det att daghemsbarnen påbörjat sin daghemsvistelse.

För studiens andra syfte (Syfte II), som alltså innebär en beskrivning och förklaring av individuella differenser i anpassningsprocessen till daghem på grundval av utfallsvariablerna som beroende variabler, tillkommer sålunda måtten på de olika modellfaktorerna och deras möjliga förklaringsvärde. I de mer "kausalt" inriktade analyserna kommer därför (något förenklat) moderns respektive personalens interaktionsbeteende att betraktas som modifierande (oberoende) variabler till barnets beteende; i synnerhet kvaliteten i den vuxnes interaktionsmönster före daghemsstarten. Detsamma gäller variablerna: barnets ålder och kön samt socioemotionella utvecklingsnivå (block A:II). Modifierande variabler är också de yttre faktorerna (Block E), Och föräldrarnas livssituation, utbildningsbakgrund etc. (Block D) antas vara bidragande förklaringsfaktorer till moderns interaktionsmönster.[2]

6.1.1. Urval av huvudvariabler och reducering av datamängden

Urvalet och kontruktionen av huvudvariablerna skedde stegvis (se figur 6.1): Dels genom deduktion från teorinivån till observationsnivån (illustreras med pilar riktade mot figurens bas), dels genom induktion från specifika beteenden på observationsnivån till de teoretiska begreppen (illustreras med pilar från basen mot den teoretiska nivån).

---

1 Ett skäl till att de konstitutionellt laddade temperamentsvariablerna enbart analyserats som utfallsvariabler var deras instabilitet de första veckorna efter daghemsstarten. Trots detta kan man förvänta att de interindivudella skillnaderna är tillräckligt stabila, varför de ändå kan spegla mer stabila interindividuella skillnader.

2 Om klassisk experimentell terminologi appliceras på den design som använts är det själva fenomenet "att vara på daghem och uppleva dagliga separationer från mamman" respektive "att inte uppleva några dagliga separationer och helt vårdas i hemmet" som motsvarar en dikotom oberoende variabel.

Detta gällde främst de variabler som berörde interaktionen vårdare-barn.[3]
Men utifrån erfarenheterna av datainsamlingen bedömdes det nödvändigt att reducera mängden variabler för att få ett mer hanterbart antal; framför allt gällde detta de som rörde vårdare-barn interaktionen. Därför slogs en del variabler samman på basis av teoretiskt-logiska skäl och vissa variabler exkluderades.[4] Den slutgiltiga variabeluppsättningen omfattade 36 variabler. (Exklusive de variabler som berör barnets främlingsreaktion och reaktionerna på den några minuter långa separationssituationen i hemmet.)

I samband med de statistiska analyserna bildades även i några fall summavariabler och en del variabler slogs samman genom s.k. ortogonala transformationer. (Se vidare kapitel 7 samt bilaga 1).

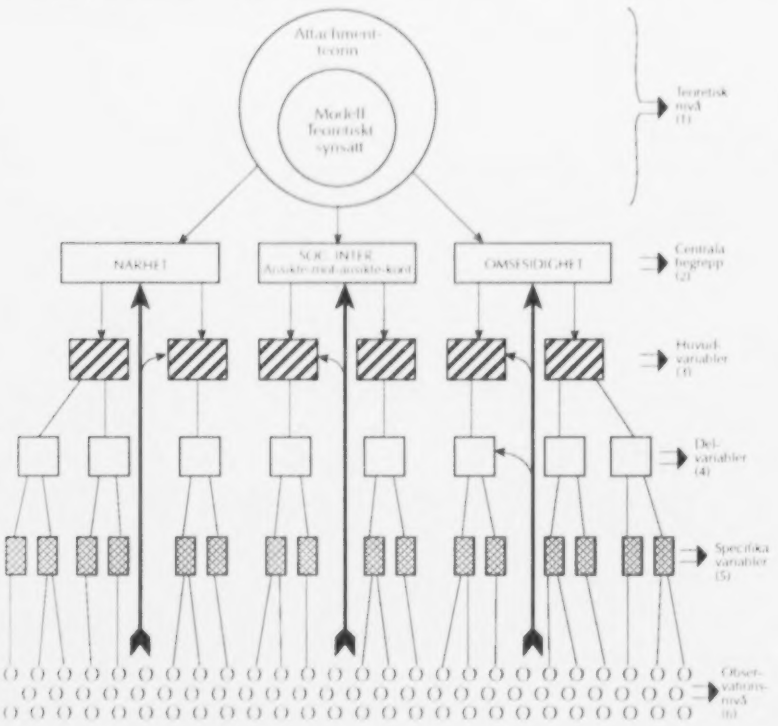

Figur 6.1. Schematisk beskrivning av val av variabler och observationskategorier för interaktionen vårdare–barn.

[3] De ursprungliga huvudvariablerna utarbetades tillsammans med C. Bernström. Separata huvudvariabler konstruerades sedan för undersökningens observationsstudie och intervjustudie med utgångspunkt i den typ av information som de olika datainsamlingsmetoderna givit. Bortsett från ett par attitydvariabler är det observationsstudiens variabler som redovisas i föreliggande arbete. Listan med huvudvariabler kan erhållas från författaren.

[4] En del variabler uteslöts därför att det visade sig under datainsamlingen att det aktuella beteendet knappast förekom alls och/eller därför att beteendet var alltför svårbedömt.

6.2. Att mäta barnets beteende och interaktionen vårdare-barn: Variabler och mått.

Den slutgiltiga variabeluppsättningen för barnets interaktionsmönster och socio-emotionella beteende i hemmet och i daghemsmiljön samt vårdare-barn interaktionen, bestod av 27 huvudvariabler. Dessa kontruerades utifrån den teoretiska modellen och det där redovisade synsättet på interaktionen vårdare-barn (se kapitel 3). Variablerna omfattar sålunda mängden, responsiviteten och den emotionella kvaliteten i såväl barnets som vårdarens interaktionsbeteende mot varandra. Och kvaliteten i det dyadiska samspelet beskrivs med två variabler i termer av grad av ömsesidighet. I linje med modellen utarbetades separata variabler för de två kontaktaspekterna ansikte-mot-ansikte kontakt (social interaktionskontakt) och närhetskontakt; både vad gäller barnet och vårdaren och både vad gäller mängden kontaktsignaler och signalernas/beteendets kvalitet. I tablå 6.1 listas variablerna tillsammans med en kort nyckeldefinition. Barnvariablerna redovisas i tablå 6.1a och variablerna för vårdarna (modern och daghemspersonalen) presenteras i tablå 6.1b.

Avvisande-accepterande- en övergripande dimension för att fånga interaktionsbeteendets kvalitet och beskriva om och i vilken utsträckning som såväl barnet som vårdaren svarar på den andra partens signaler (responsiviteten) visavi inte gör det genom att exempelvis vara avvisande eller otillgänglig. Den mer subtila kvaliteten, *den emotionella tonen* i kroppsspråk, tonfall etc. inkluderas, eftersom denna visade sig vara nära relaterad till responsiviteten (exempelvis positivt gensvar, glädje och engagemang visavi känslomässig distans, irritation)."Passivt accepterande" är ett begrepp som används för att beskriva en relativt neutral emotionell ton i svarsreaktionen hos både barnet och vårdaren.

Barnet. När det gäller barnets interaktionsmönster berör dimensionen avvisande-accepterande barnets reaktioner på vårdarens signaler till ansikte-mot ansikte kontakt, respektive hur barnet svarar på närhetskontakt med vårdaren. Dimensionen antas på en övergripande nivå spegla både kvaliteten i barnets bindningsrelation till modern och kvaliteten i barnets relation till daghemspersonalen. Så till exempel antas att barn med en mer trygg bindningsrelation (secure attachment) till modern och en mer positiv relation till daghemspersonalen visar högre grad av accepterande än barn med en mer otrygg eller konfliktladdad relation, vilka i sin tur förväntas uppvisa högre grad av avvisande, otillgänglighet och undvikande av kontakt.[5]

Vårdaren. Dimensionen avvisande-accepterande utgör den centrala kvalitetsaspekten av vårdarens interaktionsmönster och antas ge ett mått på vårdarens responsiva käns-

[5] Men här kan påpekas att ingen klassificering av barnets beteende i termer av trygg - respektive otrygg bindning kan göras enbart på basis av denna dimension. En sådan klassificering kräver ett bredare underlag och därmed fler variabler, såsom t.ex. barnets mängd av närhetssökande.

lighet inför barnets signaler och behov. En distinktion har gjorts mellan vårdarens avvisande-accepterande av a) barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt (le, tala, titta, ge leksak) och b) närhetskontakt (sitta i knät, vara i famn etc.). I linje med Ainsworth's sensitivtets-begrepp innefattar dimensionen vårdarens emotionella tillgänglighet (visavi otillgänglighet) inför barnets signaler, om 1) barnets signaler uppmärksammas eller ej, 2) om de tolkas i enlighet med barnets önskemål eller behov, samt 3) om vårdaren handlar i enlighet med denna innebörd. Men Ainsworth's Sensitivitetsbegrepp begrepp är vidare (Se t.ex. Ainsworth et al., 1971). I detta arbete har dessutom två känslighetsbegrepp använts; ett för barnets singnaler till ansikte-mot-ansikte kontakt och ett för närhetskontakten.

Tablå 6.1.a Variabler som rör barnets interaktionsmönster och beteende samt kvaliteten i det dyadiska samspelet vårdare-barn

A. BARNETS INTERAKTIONSMÖNSTER OCH BETEENDE

I. Barnets beteende och personlighet

B1. Barnets sinnesstämning (sorg-glädje: overall-mått) /SINN/ Värde 1-5.

B2. Grad av oro-lugn (overall-mått) /ORO/ Värde 1-5.

B3. Grovmotorisk aktivitetsnivå (passiv-aktiv) /AKT/ Värde 1-5.

B4. Sociabilitet /SOC/ (visavi främling, dvs. observatören; overall-mått). Värde 1-3.

B5. Grad av okänslighet-känslighet (inför negativa stimuli)./SENS/ Värde 1-5

II. Mängd och typ av ansikte-mot-ansikte kontakt.

B6. Mängd och typ av signaler till ansikte-mot ansikte kontakt (sociala interaktionssignaler) med vårdaren (t.ex tittande, leende, joller, tal, visar leksak)./BAINT/ Värde 1-5.

III. Mängd och typ av närhetskontakt:

B7. Mängd Gråt och gnäll. Barnets mängd av gråt och gnäll (dvs. Mängd indirekta signaler till närhet.) /CRY/ Värde 1-5.

B8. Mängd av aktiva motoriska signaler till kroppskontakt. Men ett avstånd på 0-0.5 meter mellan vårdare och barn är inkluderat (dvs. närhetsavstånd I-III.) /BAPROX/ Skala 1-5.

Fortsättning - se nästa sida

B9. *Barnets aktionsradie* /RADIE/. Värde 1-5. Variabeln berör balansen mellan närhetssökande och exploration och användandet av vårdaren som en bas för att utforska omvärlden, på grundval av:

a) det genomsnittliga avståndet som barnet avlägsnar sig från vårdaren;
b) utflykternas frekvens och varaktighet;
c) Frekvensen av närmanden (maximalt till ett avstånd av 0.5 meter från vårdaren) Om barnets närmande resulterade i ett mindre avstånd eller till direkt fysisk kontakt med vårdaren kategoriserades det som initiativ till kroppskontakt.)

B10. *Barnets reaktion då vårdaren lämnar rummet ("naturliga separationer").* /BEHALL/. Om och i vilken utsträckning barnet reagerar med gråt, efterföljande etc., när vårdaren går ut ur rummet och försvinner utom synhåll för barnet. Värde 1-5.

IV Kvaliteten i barnets interaktionsmönster

B11. *Grad av avvisande-accepterande av vårdarens sociala interaktionssignaler* /BAACI/ Barnets avvisande visavi positivt känslomässigt accepterande av tittande, leende, verbala signaler från vårdaren. Värde 2-6. Även ortogonaliserad variabel.

B12. *Grad av avvisande-accepterande av närhetskontakt (främst kroppskontakt) med vårdaren.* Avvisande, motstånd visavi positivt känslomässigt accepterande av sitta i knä, bli buren av vårdaren)./BAACN/ Värde 2-6. Även ortogonaliserad variabel.

V Specifika indikatorer på attachment

B13.[a] *Barnets preferens för någon av daghemspersonalen* resp. *någon av föräldrarna* (overall-mått)/PREF/. Endast daghemsbarn. (Personalen:Ingen preferens bland personal från barnets avdelning, preferar två, prefererar en speciell bland personalen; Föräldrarna: preferar modern, fadern, ingen preferens). Värde 1-3

B14. *Barnets separationsreaktion vid lämningssituationen på daghemmet* (positiv, neutral, gråt, stark gråt, förtvivlan). Gäller endast daghemsbarn. /SEP/ Värde 1-5.

B15. *Barnets återföreningsreaktion vid hämtningssituationen på daghemmet* (positiv, neutral, gråt, undvikande.) Gäller endast daghemsbarn. /ÅT/ Värde 1-4.

B16. Variabelgrupp: *Barnets främlingsreaktion (före daghemsstarten vid M0): variabelgrupp* (berör avvaktande-rädsla, intresse-närmande) /STRANG/

B17. Variabelgrupp: *Barnets reaktion på en tre till fem minuter lång separationssituation i hemmet* (före daghemsstarten). Gråt, efterföljande, sökbeteende, lek) /SEPSIT/

B. KVALITETEN I DET DYADISKA SAMSPELET VÅRDARE OCH BARN

D1. Grad av ömsesidighet i ansikte-mot-ansikte kontakt (den sociala interaktionskontakten) mellan vårdare och barn. /ÖMINT/ Värde 1-5.

D2. Grad av ömsesidighet i närhetskontakten mellan vårdare och barn. /ÖMNÄ/ Värde 1-5.

---

a Variabeln användes bara i vissa fall.

6.2.1. Beskrivning av separata variabler och mått

I det följande beskrivs i korthet den mer konkreta syftet med och innebörden av de separata barn- och vuxenvariablerna. För att tydliggöra barn- och vuxenvariablernas dyadiska karaktär beskrivs de i anslutning till varandra, enligt följande gruppering: I) Barnets och vårdarens socioemotionella beteende; II) Mängd och kvalitet i ansikte-mot-ansikte kontakten mellan vårdare och barn; III) Mängd och kvalitet i närhetskontakten mellan vårdare och barn; IV) Specifika indikatorer på attachment; V) Summamått för vårdarens känslighet för barnets signaler". (I beskrivningen hänvisas till variabelnumret i tablå 6.1.)

I. BARNETS OCH VÅRDARENS SOCIOEMOTIONELLA BETEENDE (5 VARIABLER)

Barnets beteende. I syfte att få en bedömning av barnets sociomotioenlla status i själva "settingen" (hemma och i daghemsmiljön), samt när barnet interagerade med modern respektive daghemspersonalen, gjordes en global bedömning av barnet i följande fem variabler.[6]

Barnets Sinnesstämning (nr B1). Denna variabel är en bedömning av barnets allmänna emotionella status i termer av nöjdhet- nestämdhet liksom för att fånga eventuella sorgreaktioner vid daghemsstarten. Hur mycket barnet grät och gnällde inkluderas, men en hög mängs gråt är inte ett nödvändigt villkor för att barnet kan bedömas som nedstämt, även om det är ett tillräckligt villkor. Barnets ansiktsuttryck intar en nyckelposition vid bedömningen av sinnesstämningen (i linje med Izard, 1975; Cytryn, McKnew och Bunney, 1980, även om barnets allmänna kroppsspråk också inkluderas, exempelvis hållningen. (Variabelns negativa pol, nedstämdhet, är i linje med diagnosintrument för äldre barn, se t.ex. Cytryn et al. op cit.)

---

6 Ursprungligen bedömdes sex variabler, en variabel som rörde barnets matbeteende i termer som lätt- respektive svårmatad, nöjd- missnöjd i matsituationen, har uteslutits från beskrivningen, därför att den inte ingår i dataanalyserna.

Variabeln *Barnets grad av oro-lugn* (nr B2), syftar till att beskriva barnet i termer av hög oro, ängslighet till påtagligt lugn. Tre variabler: *Barnets motoriska aktivitetsnivå* (nr B3), *grad av Sociabilitet* [visavi en främling] (nr B4) och grad av *okänslighet-känslighet* [för negativa miljöstimuli, t.ex. frustrationer, om vårdaren är irriterad] (nr B5) valdes ursprungligen för att få mått på konstitutionellt laddade personlighetsfaktorer i linje med den teoretiska modellen och på grundval av "klassisk" temperamentsforskning (Thomas et al., 1966, 1963; Chess, 1967).[7]

Vårdarens beteende. Två variabler berör den vuxnes mer allmänna beteende och socioemotionella status, huvudsakligen i samspelet med barnet, nämligen: *Vårdarens sinnesstämning* (nr V6), och *Vårdarens oro, osäkerhet - lugn, säkerhet* (nr V7). Den sistnämda en är en sammanslagning av ursprungligen två separata variabler.

I. MÄNGD OCH KVALITET I ANSIKTE-MOT-ANSIKTE KONTAKTEN VÅRDARE-BARN (5 VARIABLER).

Mängd signaler. En barnvariabel och en vuxen-variabel berör barnets respektive vårdarens *"Mängd och typ (art) av signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt"* mot den andra parten, främst tittande, leende, joller, tal, visa leksak (variabel B6 resp. V1). Alternativt benämns dessa signaler för sociala interaktionssignaler. Både signaler som utgör initiativ till kontakt och signaler som utgör svar på en kontaktsignal från den andra parten innefattas i mängden signaler. Både barn- och vuxenvariabeln syftar till att fånga såväl mängden som arten eller bredden av den socioemotionella kommunikationen där den preverbala och verbala kommunikationen ingår som en komponent. Med bredd avses enbart tittande visavi många olika typer såsom tittande, leende, och preverbala och verbala signaler.[8] Starka affektiva beteenden som uttrycker ömhet inkluderades också (t.ex kramar), även om sådana visade sig vara relativt sällsynta under observationerna; kanske beroende på en observörseffekt. Det lägsta variabelvärdet (=1) innebar låg frekvens, samtidigt som enbart tittande dominerade och leenden förekom bara någon enstaka gång; medan ett högt variabelvärde (=5) innebar en hög frekvens av signaler i alla observationssituationer och att barnet eller vårdaren använde sig av en mängd olika signaler förutom tittande som leende, joller, (verbala signaler), gester (t.ex visar leksak) etc.

---

7 Sociabilitets-variabeln härör ursprungligen från antaganden av Schaffer (1971) och Känslighets-variabeln från Bergman och Escalona (1949, se kap.3, och Hårsman, 1982). Den sistnämnda kan antas ligga teoretiskt nära en faktor kallad "Reactivity" (Lerner et al., 1982), vilken var relaterad till temperamentsdimensionerna "tröskelnivån för sinnesintryck" och "intensiteten i reaktionerna".

8 Utifrån erfarenheterna under datainsamlingen bedömdes det motiverat att slå samman mängd och bredd av signaler till en variabel: dvs en barnvariabel och en korresponderande vuxen-variabeln. Vad gäller vuxenvariabeln stöddes detta dessutom av ett positivt samband mellan mängd och bredd som Lagercrantz (1979 s. 89) funnit bland nyblivna mödrar.

Kvalitet: Responsivitet, emotionell ton och vårdarens känslighet inför barnets signaler. En barnvariabel och en vuxenvariabel berör barnets respektive vårdarens *Avvisande-accepterande* av den andra partens signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt (Variabel nr B11 och V4.) Ett barn som visar hög grad av accepterande svarar ofta på vårdarens signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt genom att ge ögonkontakt, le tillbaka och jollra (verbala signaler). Hög grad av avvisande (rejection) innebär exempelvis att barnet ofta är påtagligt otillgängligt och svårt att få kontakt med, undviker ögonkontakt, avbryter kontakt eller visar irritation.

En vårdare som uttrycker hög grad av accepterande (hög känslighet) av barnets signaler tilll ansikte-mot-ansikte kontakt är emotionellt tillgänglig, uppmärksammar nästan alltid barnets kommunikationssignaler, är responsiv och "väntar" på barnets svar. Vårdaren uttrycker ofta värme, glädje, och engagemang i kontakten med barnet. Hög grad av avvisande (låg känslighet) karaktäriseras däremot av att vårdaren *ofta* inte svarar på barnets signaler, inte väntar på barnets svar, avbryter ofta eller är direkt avvisande/undvikande. Relativt vanligt är en distanserad, kylig, eller irriterad ton.

Det dyadiska samspelet: En variabel *Grad av ömsesidighet i ansikte-mot-ansikte kontakten* mellan vårdare och barn syftade till att fånga kvaliteten i kommunikationskontakten *mellan* vårdare och barn (nr D1). Hög grad av ömsesidighet innebär att vårdare och barn kommunicerar, så att den ena svarar på den andra partens signaler så att långa interaktionskedjor av signal- svar-signal- svar uppstår, och en form av en dialog är observerbar på beteendeplanet (t.ex. barnet ser på vårdaren, vårdaren ser på barnet och ler, de får ögonkontakt), barnet ler tillbaka, jollrar, etc.). Låg grad av ömsesidighet innebär att antingen vårdaren eller barnet (eller båda två) är påtagligt otillgängliga, inte responsiva, avvisande eller ofta avbryter kontakt. Denna variabel stämmer således väl med det ömsesidighetsbegrepp som Brazelton beskrivit (Brazelton et al., 1974).

III. MÄNGD, TYP OCH KVALITET I NÄRHETSKONTAKTEN VÅRDARE-BARN (8 VARIBLER)

Barnets mängd av närhetskontakt. Barnvariablerna syftar till att beskriva och ge mått på intensiteten i barnets närhetssökande och upprätthållande av en rumslig och nära fysisk kontakt med vårdaren. Variablerna berör således mer renodlade attachmentbeteenden i relationen med modern samt motsvarande beteende i interaktionen med daghemspersonalen.

En variabel *berör Mängden gråt och gnäll,*(nr. B7)[9] och tre variabler rör barnets mer aktiva initiativ till närhetskontakt, nämligen: *Mängden aktiva motoriska signaler till nära fysisk kontakt* med vårdaren, främst kroppskontakt, t.ex. sträcka armar mot vårdaren för att bli upptagen i famn, i knät, "hålla vårdaren i kläderna eller i handen", flytta sig tätt intill etc. (nr B8). Under datainsamlingen visade det sig att om barnet under en 20 minuters observationsperiod tog åtta sådan initiativ till kroppskontakt, var det i relation till hela samplet en hög frekvens och var ett riktmärke för (värdet 5).

Barnets aktionsradie (nr B9), är en variabel som syftade till att fånga barnets pendlingar mellan närhetssökande till vårdaren och utforskande av omgivningen; dvs i vilken utsträckning som barnet använder vårdaren som en bas för att utforska omvärlden.[10] Aktionsradien är definierad i linje med Ainsworth's "secure base"-begrepp (se kap 2), men är inte lika normativt definierad utan den är i stället huvudsakligen beskrivande. Detta motiverades bland annat av att variabeln skulle kunna användas både för relationen mor-barn och för personal-barn relationen redan från daghemsstarten.

Barnets reaktion när vårdaren lämnar rummet (reaktion på "naturliga separationer") avser att fånga barnets initiativ till att behålla närhetskontakten med vårdaren när denna försvinner utom synhåll för barnet, t.ex efterföljande och gråt (nr B10).

Vårdarens mängd av närhetskontakt beskrivs huvudsakligen med en variabel *som* berör om och i vilken utsträckning som den vuxne svarar på barnets signaler eller initiativ till kroppskontakt, eller nära fysisk kontakt (t.ex. sitta i knä, bli buren etc.), genom att ge barnet kroppskontakt (nr V2), respektive en variabel som *berörde vårdarens responsivitet på signaler* till närhet, *motsvarande ett avstånd upp till 0.5 meter* (nr V3).[11]

Kvaliteten: Avvisande -accepterande av närhet och vårdarens känslighet inför barnets signaler. Barnvariabeln (nr B12) avsåg främst att fånga barnets reaktioner på nära fysisk kontakt med vårdaren, dvs att blir buren, vara i famn eller i knät. Hög grad av accepterande innebär till exempel att barnet är tillfreds och njuter, "sjunker in" i famnen. Ett barn som visar hög grad av avvisande vrider sig ofta för att

---

[9] Ursprungligen användes en speciell variabel men syftet att få ett mått på mängden av gråt/gnäll till nära fysisk kontakt (kallad indirekta signaler till närhet) skild från gråt/gnäll där närheten var sekundär och t.ex. hunger, törst det primära behovet. Men denna variabel gav inga signifikanta skillnader på genomsnittsnivå vid gjorda jämförelser och reliabiliteten var inte riktigt tillfredställande, varför den endast tagits med i vissa index.

[10] Närmandena gentemot vårdaren (dvs aktiva motoriska förflyttningar) stipulerades till att maximalt motsvara ett avstånd av cirka 0.5 meter, eftersom ett närmande till ett mindre avstånd definierades som ett närhetssökande till nära fysisk kontakt eller till kroppskontakt.

[11] Ursprungligen ingick ytterligare två variabler som rörde vårdarens egna initiativ till a) kroppskontakt med barnet b) ett avstånd motsvarande högst-0.5 meter. Men sådana initiativ förekom alltför sällan, varför dessa variabler exkluderades.

komma ner, visar irritation, motstånd eller undviker närhetskontakt. Vuxenvariabeln (nr V5) syftar till att i första hand beskriva om och i vilken utsträckning som vårdaren är känsligt responsiv inför barnets signaler och behov av nära fysisk kontakt (i famn, bli buren), men även allmän kroppskontakt inkluderas. Högt accepterande innebär att vårdaren är känsligt responsiv inför barnets gråt, men även för andra signaler, och tar upp barnet i famn eller ger den närhet som barnet tröstas av med värme och följsam varsamhet. Hög grad av avvisande innebär att ofta undvika kroppskontakt eller nära fysisk kontakt, distans, ovarsamhet eller direkt avvisande eller ständigt avbrytande.

DET DYADISKA SAMSPELET: En variabel berör kvaliteten i närhetskontakten mellan vårdare och barn i termer av grad av ömsesidighet (nr D2). Variabeln syftar till att beskriva om och i vilken utsträckning som det finns en mjuk samstämmighet mellan vårdaren och barnet vad gäller deras önskemål eller "behov" om närhet och avstånd. För barnets del är en hög ömsesidighet i linje med "Secure base"-begreppet (se t.ex. Ainsworth et al., 1971, Bowlby, 1973). En låg ömsesidighet innebär exemeplvis att vårdaren är påträngande och oftast vill ge närhetskontakt när barnet inte så önskar eller tvärtom. (Se kapitel 3)

IV. SPECIFIKA INDIKATORER PÅ OMEDELBARA SEPARATIONSREAKTIONER, MOR-BARN BINDNINGENS KARAKTÄR, RELATIONEN TILL PERSONALEN OCH BARNENS ANPASSNING

Som speciella indikatorer på bindningsrelationen till i första hand modern fungerade en bedömning av daghemsbarnens *omedelbara separationsreaktion vid lämningssituationen* på daghemmet (nr B14); samt barnets *omedelbara återföreningsreaktion vid hämtningssituationen* på daghemmet (nr B15). Barnets reaktion i lämningsituationen skulle dessutom ge ett mått på om och i vilken utsträckning som barnet reagerade med separationsreaktioner (t.ex. gråt) i separationsögonblicket. Medan barnets omedelbara återföreningsreaktioner (positiva som leenden visavi neutrala, eller negativa, t.ex gråt eller undvikande), var av intresse mot bakgrund av den nyckelroll denna typ av reaktioner kommit att spela som indikatorer på kvaliteten i barnets bindningsrelation till föräldrarna.

En variabel berörde barnets *preferens för någon av daghemspersonalen* (globalt-mått). Syftet var att ge ett tentativt mått på om barnet hade utvecklat en bindning (eller något i linje härmed) till någon eller fler av daghemspersonalen (nr B13). En motsvarande tentativ preferensbedömning gjordes även vad gäller barnets eventuella *preferens för kontakt modern respektive fadern* om barnets interaktion med båda föräldrarna hade observerats.

Ett mått på *utvecklingsnivån av daghemsbarnens emotionella bindning till modern* (bland annat på grundval av barnets främlingsreaktion (B16) och reaktionen på en

tre-fem minuter lång separationssituation från modern i hemmet vid utgångsläget (B17) har dessutom använts i analyserna av individuella variationer i anpassningsprocessen till daghem. Likaså har ett indexmått på *kvaliteten i barnets anpassning till daghem* använts. (Se vidare kapitel 6)

V. *DAGHEMSKVALITET OCH HEMKVALITET. SUMMAMÅTT FÖR VÅRDARENS KÄNSLIGHET FÖR BARNETS SIGNALER*

I syfte att få robusta indikatorer på daghemsbarnens hem-respektive daghemskvalitet i termer av moderns respektive daghemspersonalens känslighet inför barnets signaler, kontruerades några summamått på grundval av de variabler som rörde vårdarens grad av avvisande- accepterande av barnets signaler. Följande sex summamått konstruerades:

1) *a) Mödrarnas respektive b) Daghemspersonalens känslighet inför för barnets signaler till ansikte-mot-ansikte-kontakt.* Måttet är ett medelvärde på grundval av bedömningen vad gäller avvisande-accepterande och en separat bedömning av moderns emotionella tillgänglighet (utifrån undersökningsperioden som helhet) Skala: 1-5.

2) *a) Mödrarnas respektive b) Daghemspersonalens känslighet inför barnets signaler till närhetskontakt* (måttet grundar sig på en klassificering av olika mönster under undersökningsperioden. Skala: 1-5.

3) a) Mödrarnas respektive b) Daghemspersonalens känslighet för barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt och närhetskontakt (ett totalmått). Detta mått (skala 1-6) är konstruerat på grundval av de separata måtten. Dels gjordes en klassificering i sex kategorier eller skalvärden, dels gjordes en sammanslagning av dessa till tre kategorier, (dvs Låg känslighet, Medel-känslighet och Hög känslighet). Vid sammanslagningen av de två separata måtten kom variabeln "känslighet för barnets närhetssignaler" att vägas något tyngre. Detta motiverades främst av att spridningen i det empiriska materialet var något större i denna variabel. I tablå 6.2 ges en översikt över de olika kategoriernas innebörd.

Tablå 6.2b. "Vårdarens känslighet för barnets signaler" - en indikator på hem- och daghemskvalitet. Översikt över innebörden i totalmåttet.[1]

Kategori	Poäng	INNEBÖRD / DEFINITION
LÅG	1	Låg känslighet för a - a signaler med två undantag (M = 1.0 - 2.59). Låg känslighet för signaler till närhet vid majoriteten av observationerna (värde 2 - 4 vid 50% av obs).
GANSKA LÅG	2	Relativt låg känslighet för a - a signaler (M = 2.0 - 2.29) kombinerat med medium (värde 3 = kat b) i känslighet för närhet. Alternativt medelnivå för a - a signaler (M = 2.30 - 2.59) och låg känslighet för närhetssignaler (= värde 2 - 4 vid mer än 50% av obs.).
STARKT PEND-LANDE	3	Differens mellan känslighet för a - a kontakt och närhetskontakt. Ganska låg i a - a kontakt (M = 2.0 - 2.29), men relativt känslig för närhet (värde 5 - 6 vid samtliga utom ett obs.tillfälle).
MEDEL	4	Medelkänslighet för såväl a - a signaler som för närhetssignaler (M = 2.30 - 2.59 resp. värde 5 - 6 vid 50% av obs. och 2 - 4 vid minst 40% av obs.tillf.).
STARK MEDEL	5	Medelkänslighet för a - a signaler (M = 2.30 - 2.59) och ganska hög eller hög känslighet för närhetssignaler (5 - 6 vid samtliga eller med undantag för ett obs.tillf.)
HÖG	6	Hög känslighet för barnets signaler till a - a kontakt (M = 2.60 - 3.0) och hög känslighet för närhetssignaler (värde 5 - 6 vid samtliga observationer eller med undantag för ett obs.tillf.).

1. Mått a, som avser vårdarens känslighet för barnets signaler till ansikte - mot - ansikte kontakt (a - a signaler), består av en klassindelning av medelvärdet utifrån samtliga observationer eller undersökningstillfällen. Värden under 2.3 är under medelvärdet för båda delsamplen. Värde 1 - 2 = olika grader av avvisande. Värde 3 = högkänslighet inför barnets signaler.
Mått b: avser vårdarens känslighet för barnets signaler till närhetskontakt: värdem ≤ 4 = olika grader av avvisande av barnets signaler; värden 5 - 6 = olika grader av hög känslighet för barnets signaler.

6.3 Observationsmetod för vårdare-barn interaktionen, med fokus på barnet.

Den observationsmetod som använts i föreliggande studie syftar främst till att söka fånga och beskriva interaktionstmönstret mor-barn i hemmet samt motsvarande interaktionsmönster mellan personalen och barnet i daghemsmiljön. Metoden bygger på en

observationsmetod som utarbetats av Lagercrantz (Lagercrantz och Hammarström, 1975; Lagercrantz, 1979) för att studera interaktionen mellan nyblivna mödrar och deras några dagar gamla barn.

I föreliggande studie har denna metod emellertid vidareutvecklats och förändrats med utgångspunkt i studiens problemställningar, attachment-teorin samt det inom ramen för modellen teoretiska synsättet på interaktionen vårdare-barn. Detta har bland annat medfört att distinktionen mellan mängd och kvalitetet i ansikte-mot-ansikte kontakt och närhetskontakt återfinns i observationskategorierna, liksom beteenden som berör vårdarens känsliga responsivitet inför dessa olika signaltyper hos barnet samt kvaliteten i det dyadiska samspelet. Utvecklingen av metoden har också inneburit att den blivit användbar för att studera äldre barns (cirka 6-18 månader) attachment-beteenden. Barnets bidrag till interaktionen vårdare-barn har också betonats starkare än i Lagercrantz' ursprungliga version.

Val av situationer och beteenden

De systematiska observationerna av interaktionen vårdare-barn (mor-barn respektive daghemspersonal-barn) omfattade som tidigare nämnts en *minst* 40 minuter lång observation (oftast längre). Vid varje undersökningstillfälle (som varade ett par timmar) var en sådan observation fördelad på följande tre situationer:

a) en skötsituation (om cirka 5 minuter),
b) en matsituation (om cirka 15 minuter),
c) en fri leksituation (om minst 20 minuter).

Under denna situation var barnet på golvet och kunde röra sig fritt och krypa omkring - om barnet hade lärt sig att förflytta sig.)

Dessa tre situationer valdes av flera skäl. För det första kunde man förvänta att var och en av situationerna är lämpliga för att observera vissa typer av kontaktbeteenden. Skötoch matsituationen antogs exemeplvis vara speciellt lämpliga för att "utlösa" ansikte-mot-ansikte -kontakt (eller social interaktionskontakt) mellan vårdare-barn; i synnerhet antogs detta gälla för de yngre barnen i samplet, dvs i åldern mellan 6 och 9 månader. Matsituationen valdes desssutom för att observera eventuella förändringar i barnets matbeteende, men dessa data redovisas inte i föreliggande arbete.

Den fria leksituationen antogs vara särskilt användbar för att studera närhetskontakten mellan vårdare och barn och i synnerhet barnets närhetssökande och upprätthållande av närhet till vårdaren (såsom t.ex. gråt, närmanden, efterföljande).Den fria situationen bedömdes också ge goda möjligheter till att studera barnets pendlingar mellan explorativt, undersökande beteende och närmanden tillbaka till vårdaren, dvs

om och hur barnet använder vårdaren som en bas för att utforska omgivningen och därmed det som här kallats "Barnets aktionsradie." Dessutom antogs att den fria situationen skulle ge information om barnets mer allmänna beteende, t.ex sinnesstämning och den motoriska aktivitetsnivån.

Dessutom observerades barnet som nämnts tidigare (i kap. 5) i ytterligare två situationer, nämligen

d) lämnings- och hämtningssituationen på daghemmet

Dessa två situationer valdes för att studera barnets omedelbara separations- och återföreningsreaktioner gentemot någon av föräldrarna. I genomsnitt varade dessa observationer cirka 2-5 minuter. Barnets separationsreaktioner (separation distress) observerades i samband med att barnet lämnades på morgonen av någon av föräldrarna och startade då föräldern och barnet kom in genom dörren till daghemmet och avslutades oftast ett par minuter efter det att föräldern lämnat daghemmet. Observerationen av hämtningssituationen startade vanligen då föräldern klev in genom dörren till daghemmet och avslutades ett par minuter senare; ofta i samband med att barnet kläddes på för att gå hem. Daghemsbarnen observerades (som nämnts) i dessa situationer vid två á fyra tillfällen (dvs. vid det första och/eller det andra daghemsbesöket samt vid båda eller ett av de två sista daghemsbesöken.)

(e) Barnets främlingsreaktion och reaktionerna vid en 3-5 minuter lång separationssituation från modern i hemmet (dvs den mycket förenklade versionen av AISS). I detta arbete har endast resultaten av daghemsbarnens reaktioner i denna situation före daghemsstarten utnyttjats. Reaktionerna bildar grunden för att få ett mått på utvecklingsnivån av barnets emotionella bindning till modern.

Vid vilken tidpunkt på dagen som barnen observerades varierade något, men i möjligaste mån strävade vi efter att barnen skulle observeras när de var fysiskt friska och de skulle inte heller vara påtagligt sömniga eller hungriga. (Det sistnämnda gällde givetvis inte för matsituationen). Lämnings- och hämtningsobservationerna för daghemsbarnens del gjordes dock i samband med förälderns ordinarie lämning och hämting på daghemmet.

Föräldrar och daghemspersonalen informerades om att vi huvudsakligen var intresserade av att observera barnets beteende och reaktioner och de vuxna ombads göra som de brukade, men att det var nödvändigt att även registrera en del av vad den vuxne gjorde, eftersom barnets beteende annars rycktes ur sitt sammanhang och riskerades därmed att bli svårt att förstå.

Observationsschema: Om val av beteenden och observationskategorier

Samma observationsmetod användes i samtliga ovan beskriva situationer. Metoden, som den används i föreliggande studie, fokuserar följande beteenden:[12]

(1) Barnets respektive vårdarens **mängd och typ av sociala interaktionssignaler eller signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt** med den andra parten (Exempelvis: Visuella signaler (a) ser på vårdarens ansikte, ögon b) ser på vårdarens kropp), ut i luften; "Verbala" signaler (vokalisering, joller, tal); Gester (t.ex visar leksak); Allmänna leksignaler; Påkallar uppmärksamhet, ropar; Lyssnar; Emotionella/Affektiva signaler som a) leende, skratt, b) klappar, kram, kel,"pussar". Signalerna är som nämnts i princip desamma för såväl barnet som vårdaren, även om tal och renodlat språkliga signaler i första hand gäller den vuxne.

(2) Barnets respektive vårdarens **mängd och typ av signaler/beteenden till ökad närhetskontakt och till att upprätthålla ett visst rumsligt** avstånd till den andra parten. Barnets signaler eller beteenden är som nämnts av två slag a) aktiva motoriska initiativ som t.ex: Närmande (approaching), Efterföljande, Initiativ till kroppskontakt eller nära fysisk kontakt (t.ex. sträcka sig mot, lyfta händer mot), Fastklamrande, Sökbeteende; och b) signaler som t.ex Gråt och Gnäll, Ropande, Kontrolltittande (dvs barnet "kontrollerar" var vårdaren befinner sig genom att titta till. Beteenden hos vårdaren är: Ta upp barnet i famn, i knät, bära eller vyssa barnet samt Närmande, efterföljande, ropande, kontrolltittande.

(3) Det fysiskt-rumsliga avståndet mellan vårdare och barn. I syfte att registrera detta användes följande sju kategorier:

I = tätt intill, i famn (kroppskontakt)
II = i knät eller tätt brevid (kroppskontakt)
III = 0-0.5 meter från varandra
IV = 0.5-2 meter från varandra
V = avståndet mellan vårdare och barn är större än 2 meter, men de kan se varandra (ha blickkontakt)
VI = Utan blickkontakt, men inom höravstånd (i annat rum t.ex)
VII = Utan möjlighet till kontakt (ej blickkontakt el. höravstånd)- Stängda dörrar.

(4) Interaktionssekvenser, eller tidsflödet i interaktionen vårdare-barn observerades, vilket innebar att sekvenser av signal-svar-signal svar observerades. Detta utnyttjades för det första för att a) studera grad av ömsesidighet som förekom i vårdare-barn

[12] Observationsschemat inklusive beteendekategorier kan erhållas från författaren.

dyaden (såväl vad gäller ansikte-mot-ansikte kontakt som närhetskontakt) och för det andra

b) för att observera kvaliteten i barnets respektive vårdarens interaktionsmönster i termer av huruvida barnet respektive den vuxne faktiskt svarade på den andra partens signaler liksom den mer subtila emotionella kvaliteten (dvs. värme visavi distans, irritation etc.) Med utgångspunkt från detta bedömes sedan vårdarens känslighet inför barnets signaler (se variabelbeskrivningen).

(5) Barnets och vårdarens allmänna socioemotionella beteende. Hit hör barnets respektive vårdarens uttryck för sinnesstämning, (nöjd-ledsen, sorg), oro -lugn, sociabilitet, barnets motoriska aktivitetsnivå.

Observationstekniken

Själva observationstekniken, vilken i princip är densamma som den som utarbetats av Lagercrantz, 1979), innebär i korthet att såväl barnets som moderns beteende sifferkodas och interaktionen mellan dem markeras med pilar mellan "signal" från den ena parten till "svar" (response) från den andra parten. Detta innebär samtidigt att tidsförloppet i en interaktionssekvens registreras. På detta sätt överförs observationskategorierna till ett observationsprotokoll via sifferkoder; alternativt en siffer-bokstavskombination.[13]
Sammanlagt registrerades 58 beteenden hos barnet och 42 beteenden hos vårdaren. Dessutom registrerades 10 olika uttryck för barnets sinnesstämning eller aktuella känsloläge, och 17 för vårdaren. Dessa registrerades med hjälp av bokstavskoder.[14]

Vid observationerna registrerades allting simultant. Men här illustreras observationstekniken i förenklad form.

[13] Varje observationsprotokoll motsvarade en observationsperiod på 20 minuter, som var indelade i 5-minutersekvenser, vilka i sin tur var indelade i en-minutersperioder. Efter 20 minuter gjordes en paus på cirka 3 minuter. Tidsbestämningen gjordes med hjäp av armbandsur, för att undvika att de vuxna upplevde observationen som störande.

[14] (I jämförelse med Lagercrantz' observationsschema är antalet kategorier betydligt fler - i synnerhet vad gäller barnets beteende. Och skillnaden gäller främst närhetskontakten mellan vårdare-barn). Lagercrantz' observationsschema omfattade endast 23 beteenden för barnet. Även mödrarnas signaler/beteenden var något färre: 35 beteende-variabler hos mödrarna (Se Lagercrantz, 1979, s 82-83).

Exempel 1. En kort sekvens av en positiv ansikte-mot-ansikte kontakt vårdare-barn kan i protokollform se ut på följande sätt:

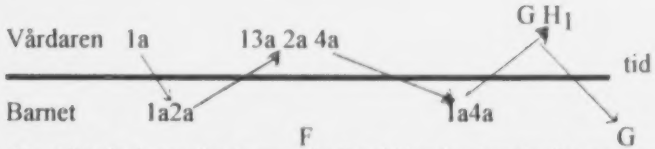

där siffer/bokstavskoderna står för följande signaler/beteenden:

1a = tittar på den andra partens ansikte (söker ögonkontakt)
2a = pratar till/ jollrar mot (med ögonkontakt)
13a = Vårdaren tar upp barnet i famnen, i knät.
4a = ler mot den andra partnern
F = ser lugn ut; G = nöjd, glad; H_1 = uttrycker värme

Exemplet innebär att den vuxne initierar ansikte-mot-ansikte kontakt med barnet genom att titta på barnet (1a). Och barnet svarar på denna signal med att se på vårdaren (ögonkontakt) och jollra mot henne (1a;2a), samtidigt som barnet uttrycker lugn. (F);. Detta leder i sin tur till att vårdaren tar upp barnet (13a), pratar och ler mot det (2a;4a) och uttrycker nöjdhet och värme (G;H_1), vilket i sin tur följs av ett svarsleende från barnet (1a;4a). Barnet har ett förnöjt ansiktuttryck (G).

Exempel 2. En kort sekvens av barnets närhetssökande och försök till att upprätthålla närheten till vårdaren när denna avbryter närheten kan exempelvis se ut på följande sätt:

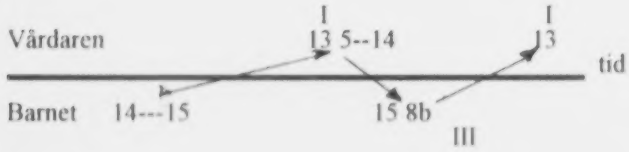

Sifferkodernas innebörd:

Barnets beteende			Vårdarens beteende		
14	=	barnet gnäller	13	=	vårdaren lyfter upp barnet
15	=	barnet gråter	5	=	vårdaren bär barnet
8b	=	barnet tar initiativ till kroppskontakt m. vårdaren (sträcker upp armarna mot)	14	=	vårdaren sätter ned barnet

Denna interaktionssekvens inleds med att barnet gnäller (14), vilket strax övergår till gråt (15). Barnets signal leder till att vårdaren lyfter upp barnet i famnen (13;I) och bär barnet för att strax därpå sätta ned barnet på golvet igen (14), vilket leder till att kroppskontakten avbryts och ett avstånd på cirka 0.5 meter (III) emellan vårdare-barn. Detta får till följd att barnet återbörjar gråta och sträcker armar och händer mot vårdaren (8b) (för att åter bli upptagen i famn); Ett beteende som leder till att vårdaren svarar med att åter lyfta upp barnet i famnen (13;I). Och barnet tröstas och slutar att gråta.

Efter observationen skrev observatören en berättande observationsbeskrivning.

6.4. Om observationsvariablernas bedömning samt reliabilitets- och validitetsfrågor

6.4.1. Variabelbedömningen

Med utgångspunkt från observationsprotokollen och den berättande observationsbeskrivningen bedömde observatören samtliga variabler vid varje undersökningstillfälle (dvs hem-respektive daghemsobservation).[15] När det gäller daghemspersonalen, gjordes en "overall-bedömning" för de två eller i några fall de tre personer vilka hade huvudansvaret för och dessutom hade interagerat med undersökningsbarnet under observationen. Om dessa skilde sig markant åt i sitt interaktionsmönster med barnet resulterade detta i speciella variabelvärden.[16]

Den slutgiltiga variabelbedömningen gjordes efter det att det empiriska materialet samlats in. Det var en påtaglig fördel att erfarenheterna under fältarbetet kunde utnyttjas vid utarbetandet av de slutgiltiga definitionerna av variabelkategorierna, även om den visuella bilden av observationen hade bleknat något med tiden.[17]

Majoriteten av variablerna definierades och bedömdes i femgradiga "skalor" eller kategorier, en del i tre. För majoriteten av interaktionsvariablerna betraktas kategorierna som sammanslagningar av skalsteg eller punkter på ett bakomliggande tänkt kontinuum, så att ordinalskalor bildats. Varje variabels kategori eller värde beskrevs och definierades i verbala termer med utgångspunkt från observerbart beteende och mer subtila uttryck för känslor i barnets eller den vuxnes ansiktsuttryck.

---

[15] I enstaka fall gjordes bedömningen av en observatör som observerat det aktuella barnet vid ett annat undersökningstillfälle.

[16] Till kategorin daghemspersonal räknades inte "tillfälliga besök" av t ex annan personal från en annan avdelning. Om emellertid ett sådant "tillfälligt besök" ledde till att denna person kom att spela en dominerade roll som vårdare i observationssituationerna, gjordes undantag. Om t ex. denna person skötte, eller matade barnet, så inkluderades han/hon i kategorin "personal."

[17] Utförliga variabeldefinitioner och instruktioner till variabelskattningar återfinns i speciella skrifter Hårsman, (1975 a, 1975 b)

Variabelbedömningen gjordes som regel på grundval av a) frekvensen av det aktuella beteendet under de tre olika observationssituationerna (matningen, skötningen samt den fria leksituationen); b) spridningen inom och mellan observationssituationerna (dvs. om det aktuella beteendet uppträder i en eller flera av observationssituationerna). Värde 1, innebär förenklat uttryckt för flertalet variabler, att beteendet förekom några enstaka gånger eller inte alls under observationssituationen, medan värde 5 innebar att beteendet var mycket frekvent i samtliga observationssituationer. Många av variablerna kan emellertid sägas innefatta både en kvantitativ och en kvalitativ dimension. Så till exempel karaktäriseras 2 ofta av ett mönster som innebar att barnet eller den vuxne "glimmar till" i den mening att i en av observationssituationerna är t.ex. mängden sociala interaktionsignaler hög, värmen eller ömsesidigheten i vårdar-barn interaktionen i relation till övriga situationer.[18]

6.4.2 Reliabilitet och validitet

Beräkningarna av inter-bedömarreliabiliteten är baserad på ett slumpmässigt urval av åtta stycken mödra-barn par och ett observationstillfälle för var och en av dessa. Varje mor-barn par bedömdes i samtliga variabler på grundval av observationsprotokollen samt den berättande observationsbeskrivningen från det aktuella undersökningstillfället. Ett mått på interbedömar-reliabiliteten (Pearsons produkt-moment korrelation) har beräknats för de par av bedömare som vid något tillfälle hade observerat barnet.

I genomsnitt är reliabilitetskoefficienten r= .88 (=M =medianen), men med en variation mellan .77 - .95. Denna variation torde främst bero på om bedömningen av barnet och vårdare-barn interaktionen ansågs som lätt eller svår på basis av de utarbetade variabeldefinitionerna och instruktionerna till variabelskattningarna. Den genomsnittliga reliabiliteten kan betraktas som tillfredställande.

Men man kan inte utesluta att reliabiliteten överskattats något, eftersom bedömarna var medvetna om att reliabilitetaberäkningar skulle göras (s.k. "overt reliability"), och en sådan medvetenhet har visat sig kunna höja inter-bedömarreliabiliteten. (Se t.ex Kent & Foster, 1977; Weinrott & Jones, 1984)

---

[18] I allmänna termer gällde:
värde 1= Låg frekvens i samtliga observationssituationer;
värde 2= Låg frekvens i majoriten av obs.sit., men hög i en;
värde 3= Moderat frekvens/ växlande frekvens;
värde 4= Hög frekvens i majoriteten av obs.sit. låg i en;
värde 5= Hög frekvens i samtliga observationssituationer, beteendet återkommer relativt kontinuerligt i dessa situationer. För de tre-gradiga skattningsskalorna gällde 1=låg frekvens, 2= moderat, 3= hög frekvens.

En hel del arbete lades dock ned på att uppnå hög inter-bedömarreliabilitet. Överensstämmelsen mellan observatörerna kontrollerades först i samband med pilotstudien av 11 barn. Observatörerna tränades då i överföring eller kodifiering av beteende och reaktionsmönster till observationskoderna och vidare: från tolkning av observationskoderna (samt den verbala observationsbeskrivningen) till bedömningen av huvudvariablerna.[19] Återkommande diskussioner fördes också under pilotstudien för att uppnå konsensus. Även under den egentliga datainsamlingen fördes sådana diskussioner, i synnerhet i de fall då observatören upplevde bedömningen som "svår".

Men uppnådd konsensus behöver inte självklart innebära att "mätningarna ökar i noggrannhet" eller att man kommer närmare sanningen. [20] Å andra sidan var en av poängerna med "konsensus"-diskussionerna i föreliggande studie att öka medvetenheten hos observatörerna-bedömarna vad gäller deras förmåga att explicit kunna beskriva kodifieringar, tolkningar och därmed relationen mellan "beteende i verkligheten", observationskoder, tolkning och slutligen variabelbedömning. Detta kan antas ha gynnat reliabiliteten och även validiteten, i den meningen att en låg tillförlitlighet mellan bedömare också leder till stora frågetecken inför vad det egentligen är man mäter.

Mot bakgrund av detta är det utifrån metodologiska utgångspunkter intressant att notera att interbedömar-reliabiliteten sjönk och blev betydligt lägre (mellan cirka r = .60 och r = .70), då den beräknades mellan bedömare där endast en eller inte någon av dem hade observerat barnet vid något tillfälle. Betydelsen av att se barnet för att erhålla ökad överensstämmelse mellan bedömarna kan indikera att viktig "information eller kunskap" om barnet kan ha ingått som en slags "tyst kunskap", en gemensam referensram, som gick förlorad såväl i observationsprotokollen som i den mer berättande observationsbeskrivningen.[21]

För att även få en uppfattning om hur reliabiliteten varierade mellan de olika variablerna beräknades variansen mellan de fyra bedömarna för varje variabel för de åtta

---

[19] Ett mått (t.ex. i frekvenser eller procent) på överensstämmelsen mellan de fyra observatörerna vad gäller kodifieringen i observationsprotokollen har dock inte beräknats, delvis därför att det visade sig vara möjligt att ibland använda olika kombinationer av koder för att beskriva samma beteendesekvens, delvis därför att observatörerna hade en personlig touche i sina observationsprotokoll vad gäller detaljrikedom. Dessa skillnader medförde dock inte påtagligt annorlunda slutsatser i form av motsvarande skillnader i själva variabelbedömningen, vilka är analysenheten i dataanalyserna.

[20] Se t.ex Kent et al. (1977) för en diskussion kring "consensual drift", vilket exempelvis kan innebära att en grupp av observatörer utvecklar en form av konsensus som skiljer sig från en annan observatörsgrupp. Hollenbeck (1978), har påpekat att "consensual drift" också kan innebära en försämrad noggrannhet över tid inom en observatörsgrupp. Och Asplund (1979) har diskuterat konsensus i relation till insikt utifrån Delfiundersökningar.

[21] En bidragande, men mindre trolig, alternativ förklaring till den högre reliabiliteten för bedömare som själva observerat barnet, är att det i större utsträckning förekommit diskussioner mellan bedömare som observerat samma barn och som därmed hade närmat sig varandra i bedömningshänseende.

mor-barn par som använts vid det egentliga reliabilitetsmåttet. Detta är ett mycket tentativt mått, där ett värde på noll innebär perfekt överensstämmelse. Ett medelvärde för de olika variablerna visade att för de teoretiskt centrala variablerna, dvs barnets interaktionsmönster med vårdaren samt barnets sinnesstämning var överensstämmelsen relativt god: Medelvärdet varierade mellan 0.03 - 0.21. Medan följande variabler visade den lägsta tillförlitligheten reltivt sett: Barnets känslighet-okänslighet, mängd gnäll (däremot inte mängd gråt), barnets indirekta signaler till närhetskontakt (den sistnämnda visade den lägsta reliabiliteten och uteslöts, som nämnts). Vuxenvariablerna som rörde vårdarens oro respektive osäkerhet i interaktionen med barnet visade också relativt sätt lägre tillförlitlighet än övriga. Att dessa variabler erhöll lägre interbedömar-reliabilitet kan förklaras av att de var förhållandevis globalt definierade och därför sannolikt gav större utrymme för subjektivitet vid bedömningen.
Det är därför viktigt att understryka att nyckelvariabeln *Barnets sinnesstämning*, som också var relativt globalt definierad, fungerade bra (M=0.13). Detta resultat är i linje med andra studier, vilka visat förhållandevis god interbedömarreliabiliten vad gäller emotionella uttryck (såsom nedstämdhet, ilska och glädje) på grundval av spädbarns ansiktsuttryck (se t.ex. Izard et al. 1980).

När det gäller mer renodlade **validitetsfrågor** torde det i första hand vara begreppsvaliditet (construct validity) som är relevant att diskutera i detta sammanhang; dvs. sambanden eller relationerna mellan de teoretiska begreppen och andra begrepp och variabler. Eftersom vi i första hand försökt att studera barnets reaktioner och anpassningsprocessen till daghem "utifrån barnets perspektiv" är nyckelfrågan när det gäller validiteten i vilken utsträckning vi lyckats fånga barnens socioemotionella upplevelse och barnens "sanna" interaktionsmönster med sina mödrar och daghemspersonalen.

Som nämnts i kapitel 2 kan man emellertid inte förvänta sig höga interkorrelationer mellan t.ex olika indikatorer på attachment-beteenden utifrån attachment-teorin (se t.ex. Ainsworth, 1972). Beteenden som härör från attachmentbegreppet antas istället kunna fungera på ett kompensatoriskt sätt, även om extremfall kan förväntas utgöra undantag. Inte heller förefaller det meningsfullt att använda stabilitet som ett validitetsmått, eftersom man kan förvänta sig förändringar i barnets interaktionsmönster och beteende över den studerade tidsperioden till följd av barnets utveckling och den introducerade daghemsvistelsen. Tvärtom kan i vissa fall en sådan förändring utnyttjas för en "prövning" av validiteten. Så t.ex. kan man teoretiskt förvänta sig just den typ av signifikant positiva samband ($r = .50$ respektive $r = .41$), som resultaten visar mellan barnets ålder och de två utarbetade tentativa måtten på den emotionella bindningens utvecklingsnivå (Se vidare del VI).

Avslutningsvis skall också sägas något om den eventuella påverkan som närvaron av en observatör och i vissa fall även en intervjuare kan förmodas ha haft på interaktionen vårdare-barn. Detta berör begreppet ekologisk validitet, dvs. i detta sammanhang i vilken utsträckning som de personer som observerats uppfattar situationen eller miljön på samma sätt som forskaren (Bronfenbrenner, 1979; Andersson, 1982)
Ett allmänt intryck var till exempel att oro-ångestnivån höjdes något för de vuxna, samtidigt som de tenderade att kontrollera och inte visa socialt sett "mindre önskvärda" beteenden mot barnet som t.ex. irritation eller aggression. Något som är helt i linje med en studie där det visade sig att mödrars positiva beteende under interaktion med sina spädbarn ökade när de observerades av experter (Randall, 1975 ref. i Sackett, 1978). Men det finns inga starka skäl som talar för att det skulle vara påtagligt stora skillnader mellan de olika delsamplen vad gäller vårdarnas interaktionsmönster med barnen, vilket i sin tur innebär att jämförelser mellan delsamplen ändå är meningsfulla att göra.

Det dominerande intrycket var dock att man som forskare i högre grad verkade störande på mor-barn relationen när man steg in i hemmet än vad som var fallet för personal-barn relationen på daghemmen. En förklaring kan exemeplvis vara att man i hemmet i betydligt större utsträckning kom att behandlas som en gäst i jämförelse med på daghemmen. Detta ledde i sin tur till att undersökaren tenderade att få mer uppmärksamhet av mödrarna än av personalen på daghemmen, där observatören-undersökaren lättare kunde fungera som en "möbel".
Detta är intressant och något som vi skall hålla i minnet, eftersom det torde ha viss betydelse för tolkningen av resultaten vad gäller daghemspersonalens interaktionsmönster mot barnet visavi mödrarnas, vilket jag skall återkomma till i resultatredovisningen.

Jag förmodar också att det fanns en tendens till att mödrarna bemötte observatören-undersökaren i enlighet med vad hennes egen uppfostran och sociokulturella bakgrund påbjöd i situationen "en främling kommer på besök i hemmet". Detta är ett metodologiskt problem, som förefaller vara försummat. Vidare erfor vi att om modern och undersökaren hade helt olika sociokulturell bakgrund, kunde det medföra tydliga kommunikationsproblem dem emellan. I ett fall ledde detta till att vi inom undersökningsteamet skiftade undersökare så att modern och den nya undersökaren var mer "jämställda" vad gällde socioekonomisk bakgrund.

6.5 Griffiths' utvecklingsskala 0-2 år och övriga mått

6.5.1. Griffiths

För att bedöma barnets allmänna utvecklingsnivå såväl före som under undersökningsperioden användes "Griffiths' Mental Development Scale 0-2 år" (Griffiths, 1967).

Testet består av följande fem delskalor som berör olika utvecklingsområden: (a) Motoriska skalan (A-skalan) avser att bedöma barnets grovmotoriska utveckling, (b) Personligt-Social skala (B-skalan) berör jagutvecklingen och socialisationsprocessen, (c) Hörsel-och språk skalan (C-skalan) skall fånga barnets språkutveckling från vokalisering, joller och till verbal kommunikation, (d) Öga-hand-koordinationen (D-skalan) berör utvecklingen av barnets förmåga att samordna öga och hand och därmed mycket av utvecklingen av finmotoriken, (e) Perfomance-skalan (E-skalan) utgör tillsammans med C-skalan huvudaspekten av barnets kognitiva-intellektuella utveckling enligt Griffiths (a.a.) E-skalan syftar till att fånga barnets förmåga att "tänka" och manipulera med fysiska objekt och uppgifterna är icke-verbala. Totalt består skalan av 260 item och varje delskala innehåller 52 item.
För en utförlig och bra beskrivning av testet hänvisas till Alin-Åkerman (1972) samt Alin-Åkerman och Nordberg (1980). I denna studie användes den först publicerade svenska manualen (Alin-Åkerman, 1972).
Skalan har standardiserats på svenska barn (N=480) av Lindstam (1968) och i samband med den svenska standardiseringen konstruerades en nio-gradig stanineskala på grundval av råpoängen. Stanineskalan användes som analysenhet i föreliggande studie. Men även utvecklingskvoter (som använts av Griffiths) som är de konventionella måtten för redovisning av testresultaten har utnyttjats vid dataanalyserna.

Medelvärdet för utvecklingskvoten för svenska barn varierar naturligtvis något mellan olika undersökningar, men flera studier tyder på att det ligger över 100 och ibland upp mot 110 (Nordberg, personlig kommunikation samt se t.ex översikt av Alin-Åkerman m.fl 1980). Medelvärdet för svenska barn ligger således högre än det som Griffiths redovisar för den engelska standardiseringsgruppen, dvs. M= 99.69
Testets reliabilitet var i den svenska standardiseringen .84-.95 (Kuder-Richardson's metod). Det stämmer relativt väl med en reliabilitetskoefficient motsvarande .90 (produktmoment kor.) på svenska barn som Cochran (1977) rapporterat. Spädbarns tester har ju som regel låg prediktionsförmåga och Lindstam fann också låga samband (r =.25) vid omtestningar efter ett tidsintervall på 12 månader. Om omtestningarna endast inkluderar barn som var äldre än 6 månader blev sambandet lite högre, r= .49 för hela testet. Detta kan jämföras med Griffiths' egna resultat på r= .87, men tidsintervallet mellan de två testningarna varierade mellan 7-70 veckor inom den studerade gruppen.

6.5.2. Övriga matt: Yttre faktorer och föräldrarnas livssituation

Yttre faktorer

1) **De dagliga separationernas längd eller omfattning.** *Barnets vistelsetid*, dvs timmar per dag daghemsbarnet var på daghemmet i genomsnitt har använts som mått på

denna faktor liksom även de förvärvsarbetande mödrarnas sysselsättningsgrad, (dvs heltid, 3/4-tid eller halvtid). Uppgifterna erhölls från modern.

2) Situationens obekanthet: *Invänjningsperiodens längd* **är** huvudmåttet på denna faktor. Två mått användes a) antal närvarodagar under invänjningen samt b) totala antalet invänjningdagar (inklusive frånvarodagar). Men även uppgifter om invänjningens karakär samlades in i syfte att fånga hur succesivt barnet fick vänja sig vid den nya miljön (inklusive personalen och barnen) liksom att separeras från modern: c) antal dagar som föräldern var med barnet hela tiden under invänjningen d) antal dagar som föräldern var med barnet en stund på daghemmet samtidigt som barnet också var utan föräldern en stund (t.ex. en eller ett par timmar), samt e) antal dagar barnet var helt självt på daghemmet, men kortare tid (minst 1,5 timmar mindre) än den ordinarie vistelsetiden per dag.[22] Uppgifterna om invänjningen erhölls från modern genom ett enkätformulär efter avslutad invänjning.

3) Tillgång till en "ersättningsperson". *Personal-barn kvoten* användes för att skatta barnets möjlighet till att kunna få en "ersättningsperson". Antal närvarande personal i relation till antalet närvarande barn under samtliga daghemsobservationer under undersökningsperioden användes som mått. Som redovisats tidigare (se kap. 4) varierade denna personal-barn kvot mellan 1:5 och 1:4 eller 2-3 vuxna på en barngrupp om 10-12 barn. Måttet har endast använts i syfte att beskriva en ramfaktor för barnets beteende och interaktionen vårdare-barn i daghemsmiljön.

4) Stimulans. En enkel "global"-skattning (skala 1-3) gjordes för daghemsbarnen av i vilken utsträckning som daghems- respektive hemmiljön a) stimulerade barnets motoriska utveckling (att få öva motoriska färdigheter, ligga på en filt på golvet innan barnet kan krypa, får följa med vårdaren och vara i flera rum t.ex. och b) gav barnet möjlighet att utforska sin miljö, olika objekt och ha åldersadekvata leksaker. Bedömningen gjordes även för hemmabarnen.

---

[22] Följande kriterier tillämpades för att bestämma invänjningsperioden.
Invänjningsdag: 1) Dagar som barnet hade sällskap av förälder/anhörig då det var på daghemmet (minimum tid 30 minuter); 2) Om vistelsetiden var <1.5 timmar kortare än ordinarie tid, räknades det som en invänjningsdag.
Icke invänjningsdag: 3) Om vistelsetiden på daghemmet då barnet inte hade sällskap av mamma eller pappa, i genomsnitt var 1 timme mindre än den ordinare tiden, räknades denna dag ej som invänjningsdag; 4) Om tiden på daghemmet den första invänjningsdagen var kortare än 30 minuter uteslöts denna dag. (Två barn var 20 minuter på daghemmet den första dagen.)
5) Lör-och söndagar samt helger och dagar då barnet var frånvarande från daghemmet p.g.a. sjukdom eller för att en förälder var ledig, betraktas inte som invänjningsdag.

5) Daghemsmiljöns yttre ramfaktorer berör daghemmets storlek (totala antalet platser/barn) och läge enligt församlingsgränserna inom Stockholms stad (dvs Innerstaden, Västerort eller Söderort). Små daghem= 35-40 barn; Medelstora = 41-50 barn; Stora daghem = 51-69 platser.

Föräldrarnas livssituation och socioekonomiska bakgrund

Slutligen redovisas några mått som i princip beskrivts tidigare, nämligen de som rörde moderns attityd till modersrollen och till att förvärvsarbeta samt föräldrarnas socioekonomiska bakgrund.

Moderns trivsel med sin situation /intervju/: a) Moderns attityd till daghem (negativ-positiv, skala 1-5), b) till att ha varit hemma med barnet innan undersökningens start (mycket negativ mycket positiv, skala 1-8) c) attityd till att börja förvärvsarbeta (mycket negativ mycket positiv, skala 1-8). Attitydmåttet baserar sig på intervju-utsagor från det första intervjutillfället.

Moderns och faderns skolutbildning samt föräldrarnas sammanlagda taxerade inkomst. Uppgifter om utbildningsnivån erhölls via enkät vid undersökningens start. (1 poäng= Folkskola 6-8 år/yrkesskola; 2 poäng= Folkhögskola, Real-och Flickskola samt Gymnasium/Fackskola ; 3 poäng= Högskola/ universitet). Ett vägt medelvärde (där moderns utbildning fick dubbelt så stor vikt som faderns) användes för föräldrarnas gemensamma utbildningsnivå. Föräldrarnas *sammanlagda taxerade inkomst* erhölls som tidigare nämnts via registerdata.

6.6. Sammanfattning och variabelöversikt

I detta kapitel har den empiriska studiens variabler, undersökningsintrument och centrala mått presenterats. Variablerna är valda och utarbetade med utgångspunkt i attachment-teorin och framför allt utifrån den teoretiska modellen och därmed det tidigare redovisade teoretiska synsättet på interaktionen vårdare-barn. I enlighet med detta är distinktionen mellan ansikte-mot-ansikte kontakt och närhetskontakt central liksom överhuvudtaget de variabler som rör interaktionen vårdare-barn.

Fokus ligger på de variabler (12 stycken) som rör barnets socioemotionella beteende samt mängd och kvalitet i interaktionsbeteendet a) gentemot modern i hemmet och b) för daghemsbarnens del även gentemot mot daghemspersonalen i daghemsmiljön. Tillsammans med barnets allmänna kognitiva utveckling är dessa barnvariabler centrala utfallsvariabler. Dessa bildar även grunden för en beskrivning av (och indexmått på) daghemsbarnens separations-stress vid daghemsstarten och kvaliteten i barnets anpassningsmönster till daghem.

Vuxenvariablerna (7 stycken), vilka främst betraktas som bidragande förklaringsfaktorer till barnets beteende, omfattar också mängden och kvaliteten i vårdarens (moderns respektive daghemspersonalens) signaler till ansikte-mot-ansikte-kontakt respektive närhetskontakt gentemot barnet (både initiativ och svar), med där kvaliteten främst avser att "mäta" vårdarens känsliga responsivitet och emotionella tillgänglighet inför barnets signaler och behov. Kvaliteten i själva det dyadiska samspelet mellan vårdare och barn beskrivs med två separata variabler i termer av grad av ömsesidighet.

I tablå 6.3 ges en sammanfattande översikt över den empiriska studiens variabler, centrala mått och index.

De variabler som rörde interaktionen vårdare-barn bedömdes utifrån systematiska observationer vid varje undersökningstillfälle i hemmet och i daghemsmiljön. Vid varje sådant tillfälle gjordes en minst 40-minuter lång observation av barnets beteende och interaktionen mor-barn respektive interaktionen daghemspersonal-barn i tre situationer: en matsituation, en skötsituation och en fri leksituation. Själva observationstekniken är en vidareutveckling av en metod som utarbetats av Lagercrantz (1979).

Med utgångspunkt i observationerna och en berättande observationsbeskrivning bedömdes barnets interaktionsmönster, mödrarnas respektive daghemspersonalens interaktionsmönster och känsligheten för barnets signaler samt det dyadiska samspelets kvalitet vid varje observationstillfälle (daghems-respektive hembesök). De flesta av variablerna bedömdes i femgradiga "skalor", några i tregradiga. Varje variabelkategori eller "punkt" på skalan hade definierats och beskrivit före den slutgiltiga variabelbedömningen. Inter-bedömarreliabiliteten var i genomsnitt M.r = .88 (= medianvärdet, Pearson's produktmoment korrelation.), men med en variation mellan r = .77-.95. Denna reliabilitet kan betraktas som tillfredsställande. Så t.ex rapporterar Blanchard och Main <1979> motsvarande grad av överenstämmelse (nämligen r = .87) mellan två bedömare vid skattning av ettåringars socioemotionella anpassning till daghem.

Det är viktigt att påpeka att samtliga interaktionsvariabler kan karaktäriseras som processvariabler- i synnerhet över tid, vilket också gäller en del av de övriga variablerna. Som mer "renodlade" oberoende eller modifierande variabler betraktas dock de som utgör mått på de yttre faktorerna i modellen, framför allt Situationens obekanthet (dvs invänjningsperioden), de dagliga separationernas omfattning liksom barnets ålder och socioemotionella utvecklingsnivå före daghemsstarten samt barnets kön. Även föräldrarnas utbildningsvivå och mödrarnas attityd till daghem och modersrollen hör till denna kategori. Vid bedömningarna av barnets allmänna kognitiva utveckling användes Griffiths utvecklingsskala Scale (Griffiths, 1954/1967).

VARIABELÖVERSIKT

BARNET	VÅRDARE, MÖDRAR OCH DAGHEMSPERSONAL
• Sinnesstämmning • Oro - lugn • Aktivitetsnivå • Sociabilitet • Känslighet • Mängd ansikte - mot - ansikte kontakt • Mängd gråt / gnäll • Mängd när- / fysisk kontakt • Aktionsradie • Närhetsindex • Reaktion när vårdaren lämnar rummet • Avvisande - accepterande av vårdarens signaler till ansikte mot ansikte kontakt • Avvisande - accepterande av närhetskontakt • Separations- och återförenings-reaktion vid lämnings- och hämtningstillfällena • Främlingsreaktion vid M0 • Reaktion på 3 - minuters separation från modern vid M0 • Kön • Separationsdistress • Anpassningsindex • Bindningsutvecklingsnivå • Barnets ålder • Invänjningsperiodens längd • Vistelsetid / dag på daghemmet	• Känslighet för barnets signaler till: a) närhet, b) ansikte mot ansikte kontakt (index) och c) total - mått (2 st) • Mängd ansikte - mot - ansikte kontakt • Mängd närhetskontakt •Avvisande - accepterande av ansikte - mot - ansikte kontakt • Avvisande - accepterande av närhetssignaler • Sinnesstämmning • Oro - lugn • Attityd till daghem • Attityd till att vara hemma • Moderns och faderns skolutbildning • Grad av ömsesidighet i ansikte - mot - ansikte kontakten[a] • Grad av ömsesidighet i närhetskontakten[a] • Moderns sysselsättningsgrad (heltid, 3/4-tid, halvtid)

a Dessa två variabler berör kvaliteten i det dyadiska samspelet vårdare - barn.

Figur 6.3. Variabelöversikt över variabler som ingår i analyserna

KAPITEL 7

DATAANALYSER - EN ÖVERSIKT

I det här kapitlet ges en översiktlig redovisning av de mer grundläggande analyserna som gjorts av det insamlade empiriska materialet. Främst har kvantitativa analyser utförts, men även en del mer kvalitativt inriktade analyser har gjorts. Vissa analysmetoder redovisas mer detaljerat i direkt anslutning till resultatredovisningen, varför de nämns helt kort här.

7.1 Generella korttidseffekter av daghemsvistelsen

7.1.1. Typ av jämförelser inom och mellan sampel

I syfte att belysa generella "korttidseffekter" av en tidig daghemsstart och därigenom också få en beskrivning av barnens reaktioner vid daghemsstarten och den fortsatta anpassningsprocessen till daghem (Syfte I, dvs huvudproblem I-III), har fem mer grundläggande jämförelser gjorts, nämligen:

(1) *Daghemsbarnens interaktionsmönster gentemot personalen och beteendet på daghemmet har jämförts med motsvarande interaktionsmönster och beteende tillsammans med modern i hemmet.*(Intersetting-jämförelser och intrasampel-jämförelser.) Som påpekats tidigare är syftet med dessa jämförelser att få kunskap om de dagliga separationernas respektive daghemmets "effekt" på barnet när barnet är i daghemsmiljön. Jämförelsen ska belysa barnens reaktioner på daghemsstarten och beteendet under de första fem månaderna av daghemsvistelsen (dvs problem I, exklusive Ib). Syftet är också att beskriva barnets interaktionsmönster eller relation gentemot personalen visavi relationen till modern (problem III).

(2) *Daghemsbarnen har jämförts med hemmabarn* (Intersampel-jämförelser).
a) Daghemsbarnens beteende och interaktionsmönster med modern i hemmet har jämförts med motsvarande beteende för hemmabarnen. Denna typ av jämförelse avser sålunda att främst ge kunskap om vilken "effekt" de introducerade dagliga separationerna och daghemsvistelsen har på barnets interaktionsmönster med modern (inklusive attachment-beteendet) och beteendet i hemmet (problem II).
b) Daghemsbarnens allmänna mentala utveckling (Griffiths) har också jämförts med motsvarande utveckling för hemmabarnen (problem Ib)

(3) *Daghemsbarnens mödrar har jämförts med personalen på daghemmet* (Intersampel- resp.Intersetting- jämförelser). Jämförelserna fokuserar de vuxnas interaktionsmönster med barnen i syfte att studera skillnader och likheter mellan mödrarna och daghemspersonalen t.ex. vad gäller deras känslighet för barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt och närhetskontakt.(problem VII)

(4) Daghemsbarnens mödrar har jämförts med hemmabarnens mödrar (Intersampel-jämförelser). Dessa jämförelser syftar till att studera eventuella skillnader och likheter mellan de förvärvsarbetande daghemsmödrarna och hemmamödrarna vad gäller deras interaktionsmönster med barnen, i synnerhet mödrarnas känslighet för barnets signaler. (problem VI)

De två typer av jämförelser som gäller vårdarnas beteende (dvs typ 3 och 4 ovan), syftar i första hand till att underlätta möjligheterna att tolka och förklara barnens mer omedelbara reaktioner och själva anpassningsprocessen till daghem liksom eventuella förändringar i barnens interaktionsmönster mot modern och beteende i hemmet under undersökningsperioden. Men dessa jämförelser är självfallet även intressanta i sig, eftersom de beskriver vårdarnas interaktionsmönster med barnen.

(5) *Dyadiskt beteende.* Mor-barn dyaden tillhörande daghemssamplet har jämförts med a) personal-barn dyaden respektive b) mor-barn dyaden tillhörande hemma-samplet (problem VIII).

7.1.2. Tidsdimensionens användning: Före-efter, tvärsnitt och longitudinellt

För att utnyttja att studien är en uppföljningsstudie över tid, har vidare följande tre olika grundläggande jämförelser gjorts. (Se figur 7.1. där illustreras hur olika typerna av sampel-jämförelser kombinerats med de tre tidsjämförelserna.)

(a) "Före-efter" jämförelser. Som nämnts är sådana jämförelser centrala för att pröva huruvida daghemsstarten leder till någon typ av stress/sorg-reaktion liksom för att studera daghemsbarnens mer omedelbara reaktioner överhuvudtaget vid daghemsstarten. Härvid har beteendet vid utgångsläget i hemmet (M0) jämförts med den första och ibland även det andra daghemsobservationen (t1d resp. t2d). I vissa fall har motsvarande före-efter jämförelser även gjorts för hemmabarnen, så att daghemsbarnen och hemmabarnen först kunnat jämföras med sig själva och därefter med varandra med utgångspunkt från ett eller två tillfällen. I några fall förväntas detta ge en bättre kontroll över utvecklingseffekter än om bara daghemssamplets förändring studeras.

(b) Jämförelser vid korresponderande tidpunkter. Daghemsbarnens beteende och interaktionmönser i hemmet och i daghemsmiljön har jämförts vid de korresponderande observationstidpunkterna eller undersökningstillfällena, dvs t1, t2, t3, t5. Likaså har daghemsbarnen och hemmabarnens beteende och interaktionsmönser i hemmet *tillsammans med mödrarna* jämförts vid var och en av de fyra korresponderande tidpunkterna då båda barngrupperna observerades, nämligen; M0, t2, t3, och t5.

När det gällde jämförelserna mellan de förvärvsarbetande mödrarna visavi personalen på daghemmet å ena sidan och jämförelser mellan de förvärvsarbetande mödrarna och hemmamödrarna å andra sidan gjordes jämförelser vid motsvarande tidpunkter på samma sätt som för barngrupperna.

(c) Longitudinella (utvecklings)förändringar. Dessa analyser berör hur barnen förändras över tiden, dvs över undersökningsperioden som helhet.

Termen "longitudinella (utvecklings)förändringar" eller "longitudinella förändringar" kräver en kommentar. (Tidigare har jag använt termen utvecklingsförändringar för dessa resultatanalyser, se Hårsman, 1984, 1985). Medan termen utvecklingsförändringar syftar på förändringar i just utvecklingen, har termen "longitudinella förändringar" den fördelen att den är rent beskrivande. Det är tveksamt om analyserna helt uppfyller kraven på att kallas utvecklingsförändringar i strikt mening, vilket t.ex. torde kräva snävare åldersklasser än bland barnen i föreliggande studie och kanske än längre uppföljningsperioden än fem månader för att en förändring i en enskild variabel skulle kvalificera sig som en mer stabil utvecklingsförändring. Å andra sidan utgår den använda regressionsanalysmetoden, från individuella förändringsmönster över tid (inte från gruppmedelvärden), vilket i sin tur talar för att termen utvecklingsförändringar inte är helt inadekvat.

Mot bakgrunden av detta resonemang används i första hand termen longitudinella förändringar, men termen longitudinella (utvecklings) förändringar används som synonym.

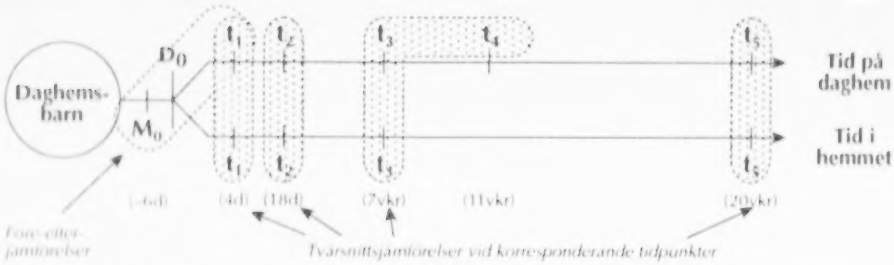

Figur 7.1a. Daghemsbarn i hemmet och i daghemsmiljön. Jämförelser före–efter och mellan korresponderande tidpunkter.

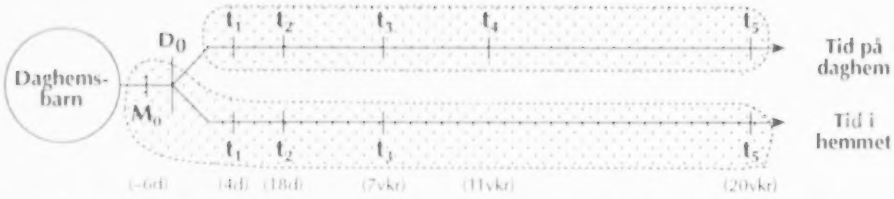

Figur 7.1b. Daghemsbarn i hemmet och i daghemsmiljön. Jämförelser mellan longitudinella (utvecklings)förändringar.

Figur 7.1c. Daghemsbarn och hemmabarn. Jämförelser tillsammans med modern i hemmet: före–efter och mellan korresponderande tidpunkter.

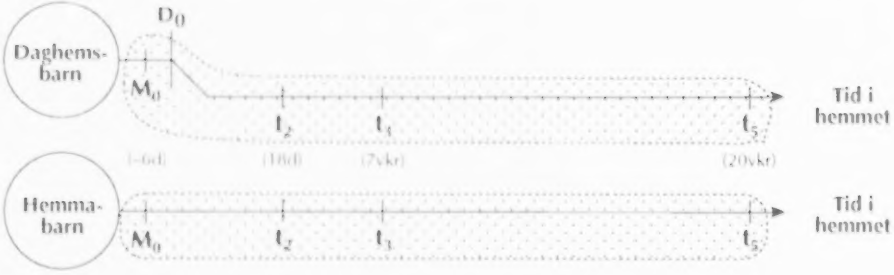

Figur 7.1d. Daghemsbarn och hemmabarn. Jämförelser mellan longitudinella (utvecklings)förändringar.

Figur 7.1. Översikt över grundläggande jämförelser på gruppnivå i syfte att belysa daghemsvistelsens (och de dagliga separationernas) "effekt" på barnet, dels i daghemsmiljön (fig. 1a och 1b), dels i relationen med modern i hemmet (fig. 1c och 1d).

7.2. Statistiska analysmetoder för generella gruppjämförelser

7.2.1. Jämförelser mellan separata tidpunkter, tvärsnitts-jämförelser[1]

Mot bakgrund av att tidigare empiriska studier (se kapitel 3) visat att det är mycket svårt att hitta generella, signifikanta skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn var utgångspunkten vid val av statistiska metoder följande: dels skulle metoden vara så känslig som möjligt, dels skulle jämförelser göras såväl vad gällde genomsnittsvärden som fördelningarnas utseende. Vid valet av metod togs också hänsyn till att variablerna rent skaltekniskt låg på ordinalnivå samtidigt som de i regel motsvarade högst 5 "skalsteg". Sammantaget bedömdes det därför vara motiverat att som huvudprincip välja icke-parametriska testmetoder (Wilcoxon's test för matchade par respektive för två oberoende sampel samt i vissa fall chi2).

Som påpekats, gjordes en sammanslagning med hjälp av ortogonalisering för en del variabler som på basis av teoretisk-logiska skäl bedömdes mäta olika aspekter av en gemensam underliggande dimension. Ortogonalisering är en matematisk metod som överför ett flerdimensionellt problem till ett endimensionellt, samtidigt som man utnyttjar informationen från alla dimensioner (dvs ingående variabler) maximalt, så att en stor spridning som möjligt erhålls. De skapade endimensionella variablerna kan vidare betraktas som kontinuerliga och därmed kan man helt reservationslöst använda parametriska testmetoder, såsom t-test och F-test. (Se bilaga 1 för en detaljerad beskrivning av metoden).[1] Följande sex variabler bildades genom ortogonalisering:

(a) Barnets avvisande-accepterande av vårdarens sociala interaktionssignaler;
(b) Barnets avvisande-accepterande av närhetskontakt med vårdaren;
(c) Barnets mängd av gråt och gnäll;
(d) Vårdarens avvisande-accepterande av barnets signalwer till ansikte-mot-ansikte kontakt (sociala interaktionssignaler);
(e) Vårdarens avvisande-accepterande av barnets signaler till närhetskontakt -främst kroppskontakt;
(f) Vårdarens oro, osäkerhet - lugn, säkerhet i interaktionen med barnet

Variablerna (a),(b), och (e) ovan skapades av två separata variabler; en för grad av accepterande, en för grad av avvisande. Två separata variabler för mängd gråt respektive gnäll slogs samman till en (c). Variabeln (d) skapades utifrån fyra separata variabler, medan (f) bildades utifrån en separat variabel för oro-lugn, en för osäkerhet-säkerhet.[2]

---

1 De statistiska analysmetoderna för jämförelser på gruppnivå valdes i samråd med statistiker Gunnar Ekman. Att göra ortogonala transformationer har föreslagits av honom.

2 De fyra variablerna som ingick i (d) var grad av avvisande- resp. accepterande samt grad av noterande resp. inte noterande av barnets signaler.

Det torde vara en försiktig strategi att använda sig av icke-parametriska metoder mot bakgrund av att man- främst i t.ex U.S.A mer ohämmat använder parametriska metoder i utvecklingspsykologisk forskning, utan att diskutera eller redovisa konsekvenserna av om data avsevärt avviker från de antaganden dessa metoder utgår ifrån. Även om avvikelser från de ursprungliga antagandena för de parametriska metoderna inte visat sig ha så stor betydelse, förefaller det finnas olika skolor vad gäller stränghet eller ej vid användandet av de parametriska metoderna. Och de lättillgängliga statistiska programpaketen för parametriska metoder torde ha bidragit till ett mer reservationslöst användande av sådana metoder inom psykologisk och pedagogisk forskning. (Se t.ex Blalock, 1981, s 444 för en diskussion om detta samt Sjöberg (1985).[3]

För att ge ytterligare information och underlag för slutsatser har det därför bedömts vara meningsfullt att i vissa fall komplettera de icke parametriska metoderna med parametriska. (Jmf. t.ex. Blalock, a.a., s 274.)

Här bör också nämnas att i anslutning till resultatredovisningen av de statistiska analyserna som gäller jämförelser på gruppnivå, rapporteras även frekvensen av barn som visar eller inte visar förändringar i en aktuell variabel. Detta görs i första hand för de variabler där skillnaderna på gruppnivå inte visade sig vara signifikanta. Daghemsbarnens omedelbara separations-och återföreningsreaktioner vid lämnings- respektive hämtningssituationen i daghemsmiljön har också beskrivits med hjälp av absoluta och relativa frekvenser.

Vidare har vissa korrelationsanalyser gjorts, bland annat för att belysa dyadiskt beteende vårdare-barn

7.2.2. Longitudinella förändringar

En speciell regressionsanalys har använts i syfte att jämföra "utvecklingsförändringarna", för respektive typ av grundläggande jämförelse som beskrivits tidigare (dvs a) Daghemsbarn tillsammans med personalen på daghemmet visavi i hemmet med modern, b) daghemsbarn visavi hemmabarn etc.). Denna regressionsanalysmetod har föreslagit och utarbetats av statistiker Gunnar Ekman och den är baserad på individuella regressionslinjer, vilka i sin tur är baserade på individuella tidsseriedata. Metoden har bland annat den fördelen att man s.a.s har kontroll över varje individs förändringar över tiden. Vid konventionell enkel linjär regression utgår man istället från den totala gruppen och man gör en regressionsanalys för varje tidpunkt, vilket medför att man inte har någon kontroll över hur individerna förändrar sig från den ena tidpunkten till den andra. Metoden beskrivs mer utförligt i Bilaga 1)

---

[3] Blalock (1981) hänvisar också till artiklar av Labovitz (1971, 1975) och Henkel (1975).

Med denna speciella regressionsanalys studeras alltså förändringar med hänsyn till utgångsläget över tid (under antagande om linjäritet). Dessa linjära förändringar möjliggör sedan jämförelser mellan t.ex delsamplen eller inom samma sampel. Vid varje tidpunkt kan skillnaderna mellan två sampel vara små, medan de longitudinella förändringarna med hänsyn till utgångsläget kan uppvisa klara skillnader. En ytterligare poäng med metoden är därför att den torde öka känsligheten för att upptäcka signifikanta skillnader om en grupp individer förändras svagt "negativt" och en grupp svagt "positivt" så att de longitudinella trenderna korsar varandra vid någon tidpunkt. Metoden gjorde det möjligt att göra följande hypotestestningar:

- Skillnaden i den genomsnittliga förändringen mellan två grupper som jämförs. Dvs skillnaden i genomsnittlig lutning (B-värde) mellan t.ex. daghemsbarn och hemmabarn (t-test);
- Skillnaden i spridningen bland barnen kring denna genomsnittslutning, dvs spridningen i de individuella beta-koefficienterna kunde testas med F-test.

7.2.3. Om signifikansnivån

Samtliga prövningar gäller två-sidiga hypotesprövningar. Den valda signifikansnivån är $p < .05$. Och $p < .10$ betraktas som en stark statistisk tendens. Även en signifikansnivå motsvarande $p < .15$ har noterats och betraktas som en en svag statistisk tendens.

Eftersom det förefaller vara relativt okonventionellt att redovisa skillnader som motsvarande $.10 < p < .15$. får följande argumentation motivera detta.

Den valda signifikansnivån, d.v.s. $p < .05$, uttrycker som bekant sannolikheten för att förkasta nollhypotesen när den faktiskt är sann (fel av typ I). Men för en given urvalsstorlek gäller att ju mer vi minskar risken för fel av typ I, desto större blir risken för fel av typ II, d.v.s. att inte förkasta nollhypotesen när den faktiskt är falsk. För att minska risken för fel av typ II vid en given urvalsstorlek, kan man således använda sig av en "lägre" signifikansnivå (t.ex. $p < .10$ eller $p < .15$). Men samtidigt måste man naturligtvis väga denna vinst mot kostnaderna för en ökad sannolikhet att begå fel av typ I. Blalock uttrycker problemets kärna sålunda: *"For any given test the probabilities of types I and II errors are inversely related. In other words the smaller the risk of a type I error, the greater the probabilities of a type II error"* (Blalock, 1981 s 159).[4]

Mot bakgrund av detta resonemang har det bedömts vara adekvat att även uppmärksamma "små" skillnader motsvarande $p < .15$ mellan exempelvis hemmabarn och daghemsbarn, därför att detta minskar risken att begå fel av typ II. Med andra ord genom att även beakta relativt små skillnader mellan barngrupperna, minskar vi risken

[4] Se t ex Blalock, 1981 s. 161 ff för en utförligare diskussion.

att behålla en nollhypotes (dvs att det inte finns några skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn), när den faktiskt är falsk.[5]

7.3 Analyser för att beskriva och förklara individuella variationer i anpassningsprocessen till daghem

I syfte att belysa undersökningens fjärde huvudproblem: Att beskriva och förklara individuella variationer i barnens mer omedelbara reaktioner på daghemplaceringen och den fortsatta anpassningen, har analyserna på gruppnivå kompletterats med analyser av individuella variationer i anpassningsprocessen till daghem. Inledningsvis kan nämnas att individuella variationer i barnens omedelbara reaktioner vid daghemsstarten har analyserats utifrån en mer deduktiv och hypotesprövande utgångspunkt med syftet att ytterligare pröva den s.k sorghypotesen (se kapitel 9)

Men när det gäller att identifiera barn -eller i någon mening homogena grupper av barn, vilkas anpassningsprocess skiljer sig åt i termer av en lätt respektive en svår anpassningsprocess, var utgångspunkten en induktiv metodologisk ansats, dvs att utgå från empirin snarare än teorin. Själva analysmetoden kan karaktäriseras som en slags kombination av en kvantitativ och en kvalitativ metod genom att denna i ett första steg innebar en klassificering av barnen i kvalitativt olika reaktions- och anpassningsmönster, vilka sedan har beskrivits med hjälp av medelvärden i de olika variablerna. För att exemplifiera olika typer av anpassningsmönster har fallbeskrivningar använts.

För att belysa de problem som berör hur individuella olikheter i daghembarnens anpassningsmönster kan förklaras har några tentativa kausalanalyser gjorts. Syftet har varit att pröva delar av den teoretiska modellen (se kapitel 3) genom att söka identifiera relevanta förklaringsfaktorer till varför vissa barn har lätt att anpassa sig till daghem medan andra uppvisar betydande svårigheter. Inom ramen för detta arbete har dessa analyser begränsats till daghemssamplet och till daghemsbarnens anpassningsmönster i daghemsmiljön.

I ett första steg användes en kombination av en kvalitativ och en kvantitativ analysteknik, därefter kompletterades denna med en variant av stegvis regressionsanalys (metoden redovisas i kapitel 16).

Samtliga tio modellfaktorer har inte prövats med hjälp av stegvisa regressioner utan i första hand har de teoretiskt mest intressanta variablernas relation till olika anpassningsmått prövats och för vilka det dessutom fanns tillfredställande data, nämligen följande fem:

---

[5] Belsky (1987) torde ha varit inne på motsvarande tankegång. Han påpekar bl.a. vikten av beakta skillnader mellan t.ex. daghemsbarn och hemmabarn även om de inte når den konventionella signifikansnivån på p< .05.

- Olika mått på arten av moderns interaktionsmönster med barnet, i termer av känsligheten för barnets signaler (hemkvalitet);
- Barnets ålder och emotionella utvecklingsnivå;
- Olika mått på arten av daghemspersonalens interaktionsmönster med barnet i termer av känsligheten för barnets signaler (daghemskvalitet);
- Vistelsetidens längd (Separationens längd/omfattning);
- Invänjningsperiodens längd (Situationens obekanthet)

Dessa regressionsanalyser bör i högsta grad betraktas som explorativa, eftersom samplet är litet.

Analyser som rör individuella olikheter i hur barnens relation till mödrarna förändras under undersökningsperioden ingår i princip inte i föreliggande arbete. Däremot har en identifiering av barnens omedelbara separations-och återföreningsreaktioner med föräldrarna vid lämnings- och hämtningssituationerna på daghemmet gjorts; reaktioner som i sin tur relaterats till de olika anpassningsmönstren.

7.4 Sammanfattning

I detta kapitel har en översikt givits över de gjorda dataanalyserna. Mer generella "effekter" på barnets beteende och interaktionsmönster av de introducerade dagliga separationerna och daghemsvistelsen har studerats med hjälp av olika jämförelser som prövats med kvantitativa statistiska metoder. Dessa grundläggande jämförelserna nämndes i samband med att undersökningens design redovisades (se kap 5): I syfte att studera daghemsbarnens omedelbara reaktioner på daghemstarten har t.ex. daghemsbarnens interaktionsmönster på daghemmet vid främst den första daghemsobservationen jämförts med motsvarande beteende före daghemsstarten. Och hur daghemsbarnens beteende i daghemsmiljön liksom interaktionsmönster med personalen utvecklas och förändras har belysts utifrån jämförelser med motsvarande beteende tillsammans med modern i hemmet. I syfte att studera eventuella förändringar i daghemsbarnens interaktionsmönster med modern (relationen till modern) under undersökningsperioden har daghemsbarnen och hemmabarnen jämförts. Samtliga jämförelser ovan görs mellan separata observationstidpunkter och härvid har huvudsakligen icke-parametriska analysmetoder använts (t.ex Wilcoxon's test), men ibland har även parametriska metoder utnyttjats (t-test, F-test). I syfte att studera longitudinella förändringar över undersökningsperioden har även en speciell typ av regressionsanalys använts, vilken bygger på individuella regressionslinjer, som i sin tur är baserade på individuella tidsserie-data. Signifikansnivån för samtliga statistiska analyser är $p < .05$, men även nivåer upp till $p < .15$ noteras.

Analyserna på gruppnivå har kompletterats med analyser av individuella variationer i anpassningsprocessen till daghem. Dessa metoder beskrivs mer utförligt i direkt anslutning till resultatredovisningen. Men här kan nämnas att en kombination av en kvalitativ och kvantitativ metod har använts för att identifiera och beskriva olika anpassningsmönster, i termer av en svår respektive en lätt anpassningsprocess till daghem. För att söka förklara de individuella variationerna och därmed göra en tentativ prövning av vissa delar av den teoretiska modellen om små barns separationsreaktioner och anpassningen till daghem, har jag dels använt en slags kombination av en kvalitativ och en kvantitativ metod, dels har en typ av stegvis regressionsanalys använts.

Del III

Resultat 1: Initialperioden

eller

De första veckorna av daghemsvistelsen

KAPITEL 8

INVÄNJNINGSPERIODENS KARAKTÄR

Denna första resultatdel inleds med att presentera invänjningsperiodens längd och karaktär. Invänjningen berör ju daghemsbarnens första möte med daghemsmiljön och personalen. Och hur den gestaltade sig ger ju information om hur bekant eller obekant barnet var vid daghemsmiljön och personalen samt hur vant barnet var vid att uppleva korta separationer från modern före den egentliga daghemsstarten. Invänjningen bör därför betraktas som en bakgrundsfaktor till de reaktioner och beteendemönster som barnen sedan visade i daghemsmiljön och som vi observerade under de efterföljande veckorna. I det här kapitlet beskrivs invänjningsperioden lite mer detaljerat än vad som gjorts tidigare (jmf kapitel 5)

8.1 Invänjningsperiodens längd

Som påpekats stipulerades att daghemsbarnens vistelsetid på daghemmen skulle börja beräknas efter avslutad invänjningsperiod, dvs från och med den första daghemsdagen (D0), då barnet var självt utan föräldern ordinarie tid på daghemmet. Invänjningsperioden definierades som det antal dagar som barnet var på daghemmet först tillsammans med någon av föräldrarna för att så småningom vara där utan föräldern, men minst 1.5 timmar mindre än den ordinarie vistelsetiden per dag.[1] Som också nämnts visade det sig att invänjningsperioden varade i sju närvarodagar i genomsnitt (vidd: 2-19). Men på grund av att många barn var frånvarande kortare eller längre tid under invänjningen är det meningsfullt att även använda ett mått som innefattar frånvarodagar. Och om frånvarodagar inkluderas ökar invänjningsperioden till i genomsnitt 10.5 dagar (vidd: 2-21). Se tabell 8.1. Om dessutom lör- och söndagar innefattas erhålls en invänjningsperiod på totalt 14 dagar i genomsnitt.

Men man bör notera att majoriteten av barnen (14 av 25) hade en invänjningsperiod motsvarande 6-13 dagar oberoende av om man inkluderar frånvarodagar eller inte, vilket kan betraktas som en medellång invänjningsperiod i relation till övriga barn i undersökningen. Det är främst antalet barn med mycket kort invänjning (2-5

[1] I kapitel 6 redovisades kriterierna för hur invänjningsperioden definierades.

dagar) och de med förhållandevis lång invänjning (14-21 dagar), som påverkas av om frånvarodagar innefattas i invänjningsperiodens längd eller inte.[2]

Tabell 8.1. Invänjningsperiodens längd.
Daghemsbarnen fördelade efter antalet invänjningsdagar (exkl. lör- o. söndagar). Absolut antal barn och procent (inom parentes) anges samt medelvärde (M), median (Md) och variationsvidd för antalet invänjningsdagar.

	ANTAL DAGAR							
MÅTT	2-5	6-9	10-13	14-15	18-21	M	Md	(vidd)
Antal närvaro-dagar N=25 (100)	10 (40)	8 (32)	6 (24)	0 (0)	1 (4)	7.2	7	(2-19)
Antal dagar inkl. frånv. N=25 (100)	4 (16)	8 (32)	6 (24)	4 (16)	3 (18)	10.5	10	(2-21)

Notera: N=25, ett barn utgör bortfall.

Att antalet närvarodagar under invänjningen för de flesta daghemsbarn (18 av 25) blev kortare än de förväntade tio dagarna under tvåveckorsperioden, förklarades i princip av att många barn var frånvarande från daghemmet på grund av att de blev infekterade (N= 11, 44%) eller av andra skäl (N=7;28%), t.ex. mamman ledig eller dylikt.[3] Men intressant nog fick några barn förhållandevis långa invänjningar, därför att en del föräldrar till barn som reagerade kraftigt negativt, oftast genom att gråta mycket, uppgav att de förlängde invänjningsperioden för barnets skull.

8.2 Invänjningsperiodens innehåll

Information om invänjningsperiodens innehåll samlades in genom en föräldraenkät efter avslutad invänjning. Totalt erhölls denna information för 22 av de 26 daghemsbarnen; övriga utgör bortfall.

Innehållet i invänjningen omfattade som nämnts uppgifter om vem av föräldrarna som varit med barnet på daghemmet under invänjningen samt i vilken utsträckning

[2] Antalet barn med kort invänjning minskar från tio till fyra stycken om frånvarodagar inkluderas i invänjningsperioden medan antalet barn med lång invänjning (14-21 dagar) ökar från ett till sju barn.

[3] För fem barn (av de 11 barn som blev infekterade under invänjningen) innebar sjukdomen att invänjningen abrupt avslutades, medan de övriga sex barnen fick några dagars invänjning efter tillfrisknandet. Infektioner medförde 6.5 dagars frånvaro i medeltal (vidd 2-12), medan frånvaro av andra skäl var kortare (M=2 dagar). Medelfrånvaron totalt sett under invänjningen var 3.3 dagar (vidd 1-12 dagar).

som barnet haft möjlighet att lära känna personalen och bekanta sig med daghemsmiljön (inklusive övriga barn) när föräldern var närvarande och kunde fungera som en trygghetspunkt för barnet, och i vilken utsträckning som barnet successivt fick vänja sig vid att separeras från föräldern. Följande tre kategorier användes vilka syftade till att fånga tre olika faser i invänjningsprocessen: Fas 1: *Nyorienteringsfas tillsammans med föräldern* (dvs antal dagar som föräldern var med barnet hela den tid barnet var på daghemmet); Fas 2: *Föräldern med och därefter små, korta separationer* (dvs antal dagar som inleddes med att föräldern först var tillsammans med barnet på daghemmet, men barnet lämnades också självt korta stunder (cirka 1 á 2 timmars separationer); Fas 3: *Barnet självt-längre separationer* (dvs. antal dagar som barnet varit helt självt på daghemmet utan föräldern, men kortare tid i förhållande till den ordinarie vistelsetiden per dag, minst 1,5 timmar mindre. Som tidigare nämnts (kap. 5), förekom det inte vid något av de daghem som medverkade i föreliggande studie att en speciell person bland personalen fungerade som huvudkontaktperson för varje barn/familj under invänjningsperioden.

Resultaten visar att, bortsett från ett barn, var det modern som hade huvudansvaret för invänjningen, även om några fäder också medverkade, mer eller mindre aktivt.[4] Vidare visade det sig att alla tre faser förekom, men inte för samtliga barn och det var ovanligt att barnen i denna studie fick gå igenom alla tre faserna i följd. Barnen har klassificerats i följande fyra olika invänjningstyper.

8.2.1. Invänjningstyper

Typ 1: Nyorienteringsfas med föräldern följt av små separationer (Fas 1 + Fas 2). Detta var den vanligaste invänjningen och omfattade 9 barn (41%) och den varade totalt i 6.3 närvarodagar i medeltal (vidd: 3-12 dagar). Den karaktäriserades av att först var barnet på daghemmet några dagar tillsammans med föräldern (fas 1). Därefter följde några dagar då föräldern var med barnet i cirka en halv- till en timme per dag för att sedan låta barnet vara där utan föräldern i ett par timmar (fas 2).

Typ 2: Nyorienteringsfas med föräldern följt av längre separationer (Fas 1+ Fas 3). Den näst vanligaste invänjningen omfattade 6 barn (27%) och den varade totalt i 5.7 närvarodagar i medeltal (vidd 3-10 dagar). Efter den första nyorienteringsfasen då föräldern var med barnet hela tiden (fas 1) fick dessa barn vara helt själva på daghemmet i några dagar, cirka 3.5 timmar per dag (fas 3).

[4] Undantaget var ett barn som hade fadern med sig under fas 1, dvs dagar som föräldern var med barnet hela tiden. För några barn (N=4) var fadern med enstaka dagar eller båda föräldrarna var med barnet en stund de första dagarna -även om mamman totalt sett var med barnet den största delen av tiden under invänjningen.

Typ 3: Nyorienteringsfas med föräldern följt av separationer som successivt ökar i längd (Fas 1+Fas 2+Fas 3). Det var bara 4 barn (18%) som fick gå igenom de tre faserna i följd, dvs först några dagar då föräldern var med barnet hela tiden (fas 1), därefter ett par dagar då barnet upplevde mycket korta separationer, maximalt ett par timmar (fas 2) och slutligen ett par dagar då barnet var helt självt - utan föräldern på daghemmet, med reducerad tid (fas 3). I enlighet med förväntningarna var denna invändning den längsta och omfattade totalt 10.5 närvarodagar (vidd: 4-19). Men det visade sig att en tre-fasig invänjning inte var någon garanti för att perioden blev lång och mjuk: För ett av barnen omfattade invänjningen nämligen totalt bara fyra dagar.

Typ 4: Enfasig invänjning bestående av enbart en nyorienteringsfas med föräldern eller enbart små separationer (Fas 1 eller Fas 2). För 3 barn (14%) karaktäriserades invänjningen av endast en fas. Denna var den kortaste typen av invänjning, i medeltal 5.7 närvarodagar (vidd: 4-8) och det var också den minst mjuka: Antingen var föräldrarna med barnet hela tiden på daghemmet (fas 1) eller så lämnade föräldern barnet självt på daghemmet i ett par timmar redan den första invänjningsdagen (fas 2).

Resultaten visar således att för majoriteten av barnen var invänjningen två-fasig. Med ett undantag startade invänjningen likadant för samtliga barn: en första fas av nyorientering som varade i cirka 4-5 dagar och som innebar att barnet var tillsammans med föräldern (oftast modern) hela tiden barnet var på daghemmet. För majoriteten av barnen (59% av daghemssamplet) följde så en andra fas då barnet fick uppleva relativt korta separationer på ett par timmar från föräldern. Men bara några av dessa barn fick dessutom gå igenom en tredje fas då barnet lämnades utan föräldern på daghemmet i cirka 4 timmar per dag. I viss kontrast till detta mönster var det förhållandevis många barn (41% av daghemssamplet) som efter den första nyorienteringsfasen tillsammans med föräldern, inte alls successivt fick vänja sig vid att skiljas från modern. Vanligen genom att fas 2 inte fanns (dvs barnet fick inte först vänja sig vid små, korta separationer från modern) eller också bestod invänjningen helt enkelt bara av en enda av de tre faserna.

8.3 Sammanfattande diskussion

Sammanfattningsvis visar resultaten att daghemsbarnen i föreliggande studie har haft en invänjningsperiod och därmed en förberedelse inför den egentliga daghemsstarten på cirka 14 dagar i genomsnitt (inklusive frånvarodagar- och lör-och söndagar). För daghemsbarnen i denna studie var invänjningsperioden inte anmärkningsvärt kort mot bakgrund av att en tvåveckorsperiod motsvarar det som "officiellt" föreslogs för introduktion av barn till daghem i Stockholm vid tiden för undersökningen. Och en två-

veckors period rekommenderade senare även Familjestödsutredningen (1981).[5]

Men för många barn i studien medförde infektioner och annan frånvaro från daghemmet att antalet närvarodagar under invänjningen blev något färre än de förväntade 10 dagarna under tvåveckorsperioden. Det är möjligt att flera dagars frånvaro kan försvåra anpassningsprocessen till daghem, delvis därför att barnet får mindre erfarenhet av att vara på daghem över huvud taget, delvis därför att en diskontinuerlig invänjning kan minska förutsägbarheten för barnet - i synnerhet under invänjningen innan allt är bekant och invant för barnet.

Resultaten visade vidare att för många av barnen i undersökningen gav invänjningen dem inte möjlighet att mjukt och successivt få vänja sig vid att skiljas från modern (huvudbindningspersonen). I stället innebar invänjningen i första hand att barnen fick bekanta sig med personalen och miljön (inklusive andra barn). Därmed torde invänjningen främst ha minskat barnets rädsla och negativa reaktioner inför det nya och främmande. Å andra sidan är det viktigt att komma ihåg att en del av de föräldrar som hade barn, vilka reagerade kraftigt negativt under invänjningen, förlängde invänjningsperioden tills barnets reaktioner dämpats. Följaktligen kan man inte förvänta sig ett enkelt samband mellan barnens negativa reaktioner vid daghemsstarten (efter avslutad invänjning) och invänjningsperiodens längd.

---

[5] I en spädbarnsstudie av Hector och Säfvestad (1975) fann man att barnen besökte sitt daghem 4.75 gånger i medeltal under invänjningen. I slutet av 1980-talet utarbetade Niss (1987 a, b) ett förslag till en invänjningsperiod omfattande tre veckor, men hur lång invänjningen i realiteten är för svenska små barn är oklart.

KAPITEL 9

DAGHEMSBARN HEMMA OCH PÅ DAGHEM: MED FOKUS PÅ BARNENS REAKTIONER OCH INTERAKTIONS-MÖNSTER I DAGHEMSMILJÖN UNDER DE FÖRSTA VECKORNA

Som nämnts inledningsvis har anpassningsprocessen till daghem delats in i två övergripande perioder på grundval av resultatanalyserna på gruppnivå. Den första perioden omfattar de första 2-4 veckorna av daghemsvistelsen, efter det att invänjningsperioden avslutats. Eftersom perioden beskriver barnens mer omedelbara reaktioner på att börja på daghem har den kallats för initialperioden. Tiden från och med sju veckors daghemsvistelse betraktas som en ny period, en anpassningsperiod. Denna period behandlas i del IV.

I det här kapitlet fokuseras daghemsbarnens reaktioner i daghemsmiljön under initialperioden. Barnens reaktioner och beteende beskrivs utifrån observationerna vid 4 respektive 18 dagars daghemsvistelse. Beskrivningen görs utifrån jämförelser med motsvarande beteede tillsammans med modern i hemmet, dels före daghemsstarten (M0), dels vid de motsvarande observationstidpunkterna i hemmet (dvs t1d visavi t1h och t2d visavi t2h).

Syftet är dels att belysa om daghemsstarten leder till olika typer av separationsstress (separation distress) och pröva den uppställda sorghypotesen, dels att få kunskap om huruvida daghemsbarnen visar ett annorlunda beteende och interaktionsmönster i daghemsmiljön tillsammans med personalen än i hemmet med modern. I ett andra avsnitt redovisas om och i vilken utsträckning daghemsbarnen visar reaktioner som kan indikera reaktioner i linje med de klassiska separationsfaserna "protest" och "despair". Likaså görs en bedömning av hur många barn som reagerade med någon form av separations-stress vid daghemsstarten över huvud taget.

9.1 Barnens beteende och interaktionsmönster på daghem - en fallbeskrivning

De reaktioner och beteenden som daghemsbarnen i genomsnitt visar under initiaperioden i daghemsmiljön illustreras relativt väl av följande sammanfattande fall-

beskrivning som beskriver reaktionerna hos ett av undersökningsbarnen, som vi kan kalla Olle. Det kan vara bra att som bakgrundsinformation notera att invänjningsperioden varade i sex närvarodagar för Olle. Och att han under initialperioden ännu inte lärt sig att krypa.

Olles reaktioner under de första veckorna av daghemsvistelsen

Den första daghemsobservationen (t1d) görs när Olle varit 11 dagar på daghemmet (alltså något senare än genomsnittet, vilket motsvarade 4 dagar). Olle är 8 månader (32 veckor) vid den första daghemsobservation och han är på daghemmet 7.5 timmar per dag i medeltal.

När Olle lämnas på morgonen av fadern gråter han förtvivlat. När fadern gått sitter han i knät hos en av personalen, men hon lyckas inte trösta honom. Efter cirka 10 minuter lugnar sig dock Olle och han slutar gråta. Men han gråter ofta och under långa stunder vid den här observationen vilken omfattar cirka två timmar. Vid de flesta tillfällen försöker personalen trösta honom, genom att ta upp honom i famn och bära honom. Han lugnas något av detta, men blir inte helt nöjd utan visar samtidigt viss ambivalens genom att då och då smågnälla, vrida och vända sig. Han är avvisande eller snarare otillgänglig för kontakt när personalen tar initiativ till ansikte-mot-ansikte kontakt med honom och han svarar vanligen inte på personalens leenden och verbala signaler. Själv tar inte Olle några initiativ alls till kontakt- utom genom att ibland titta allvarligt på personalen.

En av personalen är mycket aktiv och försöker ofta ta initiativ till ansikte-mot-ansikte kontakt med honom, genom att försöka få ögonkontakt med honom, prata och le mot honom. Olle svarar också ett par gånger på dessa kontaktsignaler genom att le och jollra mot henne. Hon svarar i sin tur med att prata med honom, vilket vid ett tillfälle leder till att han svarar, så att en lång interaktionskedja av typen: "signal--> svar--> signal--> svar" uppstår. Men med undantag för denna mer enstaka långa interaktionskedja är ömsesidigheten för övrigt mycket låg, vilket främst beror på att pojken som regel inte svarar på kontaktsignalerna från personalen. Olle är påtagligt motoriskt passiv och rör sig i stort sett inte alls under observationen. Och han bedöms som nedstämd och orolig under denna, den första daghemsobservationen.

Den andra daghemsobservationen (t2d) genomförs då Olle varit 18 dagar på daghemmet. Vid själva separationsögonblicket, dvs. då han lämnas av fadern på daghemmet på morgonen, reagerar han likadant som vid det första besöket: Han gråter förtvivlat. Förövrigt uppvisar Olle i stort sett motsvarande beteendemönster vid detta tillfälle som vid det första, även om det också finns vissa skillnader. Han gråter även denna gång ofta och under långa tidsperioder och han bedöms som påtagligt nedstämd

i sin sinnesstämning. Men personalen försöker inte trösta honom i samma utsträckning som tidigare. Endast vid ett par tillfällen tar någon upp honom i famnen, vilket han emellertid verkar betydligt positivare till nu än vid det tidigare besöket i den meningen att han nu blir nöjd och lugn och slutar helt gråta när han t.ex. får sitta i knät hos någon av personalen. (Han var mer ambivalent till kroppskontakt vid det tidigare besöket.)

Men vid detta tillfälle är Olle ännu mer passiv i ansikte-mot-ansikte kontakten med personalen än tidigare. Endast vid ett enda tillfälle förekommer det en interaktionssekvens mellan en av personalen och pojken. Under större delen av observationen sitter Olle för sig själv, flera meter från någon av personalen. Pojken bedöms vid detta tillfälle som mycket orolig.

Sammanfattande jämförelse av Olles beteende på daghemmet och i hemmet. Jämför man Olles beteende och interaktionsmönster på daghemmet, vid den första daghemsobservationen, med hur han bedömdes hemma tillsammans med modern före daghemsstarten, gråter han betydligt mer på daghemmet och uppvisar en negativ förändring i sin sinnesstämning. Han bedöms som nedstämd på daghemmet. Olle är dessutom motoriskt passivare samt oroligare på daghemmet än hemma. Även om han inte är särskilt aktiv i kontakten med modern hemma före daghemsstarten, så är han mer negativ och avvisande inför kontakt med personalen. Och det gäller såväl närhetskontakten (främst kroppskontakten) som ansikte-mot-ansikte kontakten. Men mer markerat när det gäller ansikte-mot-ansikte kontakten, därför att han ofta är så otillgänglig för daghemspersonalens försök att få kontakt med honom. Det är svårt att etablera en stabil ögonkontakt med honom.

Jämför man pojkens beteende vid den andra daghemsobservationen, efter 18 dagars vistelse, med hur han bedömts i hemmet vid motsvarande tidpunkt, så är det fort-farande så att han gråter betydligt mer på daghemmet än i hemmet och är oroligare. Men han är vid detta tillfälle också "extremt passiv" i ansikte-mot-ansikte kontakten med personalen. I relationen med modern i hemmet har han blivit betydligt mer aktiv. Sammantaget gråter han betydligt mer på daghemmet än i hemmet vid de två första daghemsobservationerna, vilket sannolikhet bidragit till att han bedöms som nedstämd på daghemmet vid det första och det andra observationstillfället. Han uppfattas också som orolig på daghemmet, medan han bedöms som lugn i hemmet tillsammans med modern vid båda dessa tillfällen.

Sammanfattningsvis är det framför allt pojkens nedstämdhet, låga motoriska aktivitetsnivå samt hans otillgänglighet och ambivalens i ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen som även karaktäriserar daghemsbarnens reaktioner i allmänhet under de första veckorna på daghem. Så över till de kvantitativa analyserna som visar detta.

9.2 Karaktäristiska reaktionsmönster och beteenden i daghemsmiljön under initialperioden: Kvantitativa analyser

I tabell 9.1 redovisas resultaten för de variabler som visar en signifikant skillnad mellan barnens beteende i daghemsmiljön tillsammans med personalen och motsvarande beteende i hemmet tillsammans med modern vid någon av följande jämförelser: (a) beteendet på daghem efter 4 (t1d) och ibland efter 18 dagars daghemsvistelse (t2d) visavi (a) motsvarande beteende hemma med modern före daghemsstarten (M0) samt (b) motsvarande beteende tillsammans med modern i hemmet vid de två korresponderande hemobservationerna (t1 resp.t2).

9.2.1. Låg sinnesstämning, låg aktivitetsnivå och låg mängd ansikte-mot-ansikte-kontakt

Resultaten visar för det första att i genomsnitt reagerade daghemsbarnen med en signifikant lägre sinnesstämning eller nedstämdhet under de första veckorna på daghem i jämförelse med hur de bedömdes i hemmet tillsammans med modern före daghemsstarten ($p<.05$). Dessutom är barnens sinnesstämning signifikant lägre på daghemmet efter 4 respektive 18 dagars daghemsvistelse än i hemmet vid motsvarande tidpunkter ($p<.02$ vid t1 och $p<.05$ vid t2). Daghemsbarnens sinnesstämning i daghemsmiljön kan bäst karaktäriseras som sänkt eller dämpad i enlighet med variabeldefinitionen, eftersom medianvärdena absolut sett ligger under värdet 3. (Se tabell 9.1 och figur 9.1)

Analyser på individnivå visar emellertid att det var 14 barn (av 25) eller 56 procent som *reagerade negativt* i sin sinnesstämning vid antingen den första och/eller den andra daghemsobservationen visavi utgångsläget (dvs M0-t1d och/eller t2d). Och 11 av dessa bedömdes dessutom som nedstämda (värde 1 eller 2) vid båda eller en av de två daghemsobservationerna.

Resultaten visar för det andra att daghemsbarnen *även uppvisar en signifikant lägre aktivitetsnivå* i daghemsmiljön efter 4 dagars daghemsvistelse ($p<.01$ i jämförelse med utgångsläget respektive $p<.02$ i jämförelse med motsvarande t1-observation i hemmet). Se figur 9.1.

Som framgår av tabellen visar resultaten för det tredje att daghemsbarnen ger en signifikant färre mängd signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt gentemot personalen (t.ex.tittande, leende, joller, visar leksak) än gentemot modern under de första veckorna på daghem vid jämförelserna mellan de två observationerna ($p<.05$ vid t1 och $p<.01$ vid t2). Däremot skiljer sig inte barnens signalnivå i detta avseende signifikant från motsvarande beteende mot modern före daghemsstarten (vid M0). Se tabell 9.1 och figur 9.1

Följaktligen kan daghemsbarnens signifikant lägre mängd signaler mot personalen snarare förklaras av ökningen i mängden signaler mot modern mellan utgångsläget och de två efterföljande hemobservationerna, från 2.6 till 3.1 enligt medianvärdena. Barnens signalnivå i kontakten med personalen håller sig däremot på en relativt stabil lägre nivå, mellan 2.2. och 2.1 vid motsvarande tidpunkter.

Men om man slår samman de två daghemsobservationerna visar det sig att det är en majoritet av daghemsbarnen, 64 procent (16 barn av 25), som reagerade med att ge en mindre mängd signaler till personalen antingen vid den första och/eller den andra daghemsobservationen (visavi mot modern före daghemsstarten). Skillnaden motsvarar en stark statistisk tendens ($X^2 = 3.38$, $p<.10$, McNemar's test, df=1, tvåsidig prövning). Här kan tilläggas att tio barn (av 16) bedömdes ha en lägre signalnivå vid t1d och för sex av dem kvarstod den låga nivån även vid t2d.[1]

Den förhållandevis låga mängden signaler till ansikte-mot-ansikte med daghemspersonalen innebär således att denna typ av kontakt med personalen förekommer relativt sällan. Samtidigt innebär det att daghemsbarnen vanligen använder få typer av kontaktsignaler i interaktionen med personalen, främst tittande, mindre ofta leende och joller. I interaktionen med modern har daghemsbarnen en frekventare och mer mångsidig typ av ansikte-mot-ansikte-kontakt som omfattar förutom tittande, även leende, joller eller språkliga signaler, visar leksak etc.

Lägre "sociabilitet" och ökad känslighet

Av tabell 9.1 framgår vidare att under de första veckorna på daghem visar barnen signifikant lägre *Sociabilitet*, dvs de är mer ointresserade av och negativa inför kontakt med en främling (observatören) när de är på daghemmet, än när de träffar främlingen i hemmet tillsammans med modern. Samtliga jämförelser är signifikanta.

Daghemsbarnen reagerar också med en signifikant *ökad känslighet eller sämre frustrationstolerans* ($p< .05$) efter cirka 4 dagars daghemsvistelse (visavi före daghemsstarten). Barnen har alltså lättare till gråt och tål motgångar och besvikelser sämre under den första veckan på daghemmet. Daghemsbarnen bedömdes även som något känsligare på daghemmet än i hemmet efter 18 dagars daghemsvistelse, men skillnaden är inte signifikant.

Variabeln barnens grad av oro-lugn visade inga signifikanta skillnader.

---

1 Sju barn (av 25) eller 28% reagerade med en positiv förändring vid daghemsstarten, dvs. de visade en högre mängd av signaler mot personalen på daghemmen än mot modern i hemmet vid den första och/eller den andra daghemsbesöket. Och två barn (av 25) ger en oförändrad mängd av signaler mot daghemspersonalen visavi mot modern vid M0; ett barn bedömdes dock ha extremt låg mängd signaler både i interaktionen med modern och med personalen.

Men man bör notera att enligt medianvärdena (och rangsummorna i Wilcoxon M.P.) bedömdes daghemsbarnen som något mindre lugna i daghemsmiljön än i hemmet tillsammans med modern under den aktuella tidsperioden.

Tabell 9.1 Daghemsbarnens sinnesstämning, mängd ansikte-mot-ansikte kontakt och allmänt beteende före daghemsstarten och under initialperioden av daghemsvistelsen.
Jämförelser mellan beteendet tillsammans med mödrarna i hemmet och motsvarande beteendet på daghemmet tillsammans med personalen.

Variabel	Tidpunkt[a]	Daghems-barn i hemmet Median	Daghems-barn på daghemmet Median	Wilcoxon's test för matchade par[b] POS.	NEG.	T	N	tot n (par)
Sinnes-stämning (värde 1-5)	M0-t1d	3.2	2.7	132	39	39*	18	24
	M0-t2d	3.2	2.5	125	47	47	18	25
	t1	3.4	2.7	152	38	38*	19	24
	t2	3.3	2.5	123	30	30*	17	25
Aktivi-tetsnivå (värde 1-5)	M0-t1d	3.4	2.7	116	20	20**	16	24
	M0-t2d	3.4	2.7	113	40	40	17	25
	t1	3.3	2.7	158	33	33*	19	24
	t2	3.3	2.7	108	45	45	17	25
Sign. till a-a-kontakt mot vård (värde 1-5)	M0-t1d	2.6	2.2	94	59	59	17	24
	M0-t2d	2.6	2.1	76	29	29	14	25
	t1	3.0	2.2	124	30	30*	17	24
	t2	3.1	2.1	174	17	17**	19	25
Socia-bilitet (värde 1-3)	M0-t1d	2.4	1.9	61	5	5**	11	24
	M0-t2d	2.4	1.9	108	28	28*	16	25
	t1	2.3	1.9	41	5	5*	9	24
	t2	2.4	1.9	89	17	17*	15	25
Känslig-het (värde 1-5)	M0-t1d	3.1	3.6	15	76	15*	13	20
	M0-t2d	3.1	3.4	24	43	24	11	22
	t1	3.3	3.6	26	79	26	14	23
	t2	3.0	3.4	57	80	57	16	25

[a] M0 = Före-mätningen eller utgångsläget i hemmet innan daghemsstarten. M0-t1d = M0 jämförs med det första daghemsbesöket (t1d) efter cirka 4 dagars daghemsvistelse.
M0-t2d = M0 jämförs med det andra daghemsbesöket, efter cirka 18 dagars daghemsvistelse. t1 och t2 = Jämförelser mellan de två settingarna: hemmet och daghemmet vid motsvarande tidpunkter, dvs efter 4 dagars (t1) respektive efter 18 dagars (t2) daghemsvistelse.

[b] POS= Positiv rangsumma, NEG = negativ rangsumma, T=den minsta av dessa. N=antalet par som visar en skillnad.

* $p < .05$; ** $p < .01$

Förändringen i oro-lugn granskades också på individnivå utifrån en samman-slagning av de två första daghemssobservationerna: En knapp majoritet, 54 procent, (13 barn av 24), reagerade med att uttrycka mer oro under de första veckorna på dag-hem visavi före daghemsstarten; de flesta (N=8) gör det vid den första dag-hemsobservationen. Förändringen motsvarar en statistisk tendens (X^2= 2.72, p<.10, DF=1; McNemar's test, tvåsidig prövning). Anmärkningsvärt är dock att fem barn reagerade tvärtom, de blev lugnare i daghemsmiljön jämfört med i hemmet före dag-hemsstarten. Tre av dessa fem hade intressant nog bedömts som påtagligt oroliga (värde 1-2) före daghemsstarten, medan de bedömdes som mycket lugna (värde 4-5) vid den första daghems-observationen. Dessa barns påtagliga lugn uppträdde emellertid samtidigt med en förhöjd gråtnivå hos alla tre. Dessutom var ett barn nedstämt, ett barn påtagligt motoriskt passivt.

Sammantaget pekar detta således på att de tre barnens ökade lugn speglar en stress-reaktion. Det är sannolikt stillheten, den motoriska passiviteten, långsamheten hos dessa tre barn som ligger bakom observatörens bedömning av lugn, snarare än ett genuint inre psykiskt lugn.[2] (Bedömningen av variabeln oro-lugn var ju en global bedömning utifrån barnets yttre beteende, vilket självfallet inte alltid återspeglar ett inre psykiskt lugn.)

[2] Om de tre barnen förs till samma kategori som de barn vilka reagerade med förhöjd oro motsvarar skillnaden fortfarande en statistisk tendens (X^2 = 3.68, DF=1, p< .10, McNemar's test, tvåsidig prövning).

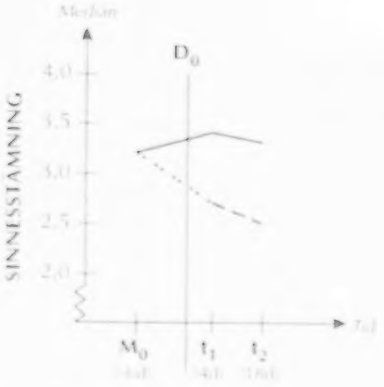

Figur 9.1a. Sinnesstämning.

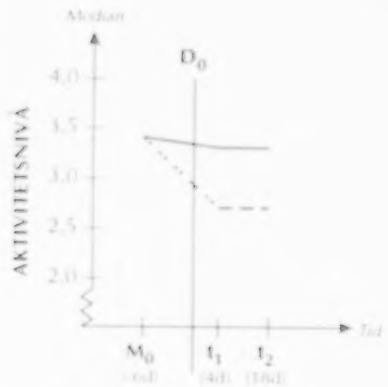

Figur 9.1b. Motorisk aktivitetsnivå.

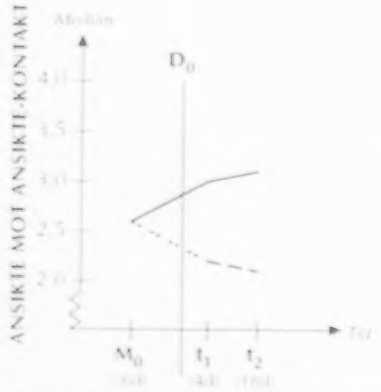

Figur 9.1c. Mängd av signaler i ett ansikte-mot-ansikte-kontakt (t.ex. le, pilla, verbala signaler vid lekskick).

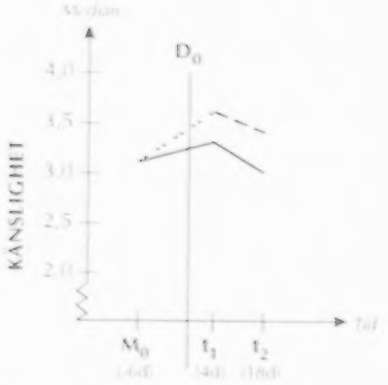

Figur 9.1d. Känslighet för frustrationer.

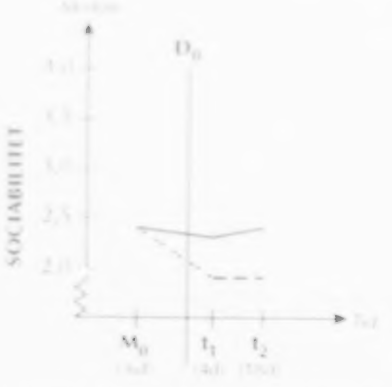

Figur 9.1e. Sociabilitet mot ett främ ng.

Figur 9.1. Daghemsbarnens reaktioner vid daghemsstarten: jämförelser mellan beteendet i daghemsmiljön och i hemmet under initialperioden.

9.2.1.1. Hur mycket gråter barnen i daghemsmiljön under initialperioden?

Hur mycket barnen gråter eller gnäller i daghemsmiljön under den första tiden efter daghemsstarten är naturligtvis en viktig indikator på barnets separations-stress (distress), även om barnets gråt självfallet kan ha andra innebörder.[3]

Som framgår av tabell 9.2. visar resultaten att daghemsbarnen inte reagerar med att gråta signifikant mer i daghemsmiljön under de första veckorna på daghem i jämförelse med utgångsläget före daghemsstarten. Det finns dock en svag statistisk tendens till en högre gråtnivå på daghemmet efter 4 dagars daghemsvistelse visavi motsvarande hemobservation ($p < .11$; t-test).[4] Men denna tendens kan samvanhänga med att barnen minskat sin gråtnivå hemma sedan utgångsläget (dvs M0 vs t1h), snarare än att barnen gråter mer i daghemsmiljön.

Bland annat därför gjordes en frekvensanalys på individnivå på grundval av summavariabeln för variblerna gråt och gnäll (skala 2-10) och utifrån en sammanslagning av de två daghemsobservationerna. Men inte heller denna analys visade en signifikant förändring vid daghemsstarten ($X^2 = 0.17$, DF=1, N.S., McNemar test). Man bör dock notera att 52 procent av daghemsbarnen (13 av 25) gråter eller gnäller mer i daghemsmiljön vid den första och/eller den andra daghemsobservationen visavi utgångsläget. Av dessa är det sju barn som gråter eller gnäller större delen av observationstiden under ett eller båda två av de aktuella daghemsobservationerna (värde 7-10). Tre barn ligger på en mellannivå (värde 6-5) och lika många gråter relativt lite (värde 3-4), även om de alltså gråter mer än tillsammans med modern före daghemsstarten. Frånvaron av signifikanta skillnader sammanhänger sannolikt främst med att 40 procent (10 av 25) gråter mindre på daghem och 8 procent (N=2) visar ett oförändrat gråtbeteende vid daghemsstarten.

[3] Utöver att signalera ett fysiskt behov (hunger,törst etc.), kan gråt också vara en mer renodlad kontaktsignal till vårdaren. Samtidigt är mängden gråt ofta nära relaterad till om och i vilken utsträckning som daghemspersonalen försöker att trösta barnet, vilket jag återkommer till längre fram i föreliggande arbete. Här är det gråten som en indikator på separations-stress som fokuseras.

[4] Ingen jämförelse M0-t2d har prövats för denna variabel, eftersom medeltalen inte skiljer sig vid den första och den andra daghemsobservationen ($M_{t1d} = 4.6$, $M_{t2d} = 4.5$)

Tabell 9.2 Daghemsbarnens mängd av gråt och gnäll under initialperioden. Jämförelser mellan beteendet i hemmet och på daghemmet. Ju högre och mer positivt värde, desto större mängd gråt och gnäll.

	Daghemsbarn i hemmet			Daghemsbarn på daghem				
Tidpunkt	M[a]	M' (ortо)[b]	SD	M[a]	M' (ortо)[b]	SD	t-värde	F-värde
M0-41d	(4.5)	0.00	1.06	(4.6)	0.00	0.96	0.01	1.20
t1	(3.8)	-0.23	0.87	(4.6)	+0.23	1.09	-1.62(+)	1.57
t2	(4.0)	-0.12	0.92	(4.5)	+0.12	1.08	-0.87	1.38

[a] M = Medelvärdet för summamåttet (skala 2-10).
[b] M' = Medelvärdet för den variabel som bildats genom ortogonalisering av de två separata variablerna (mängd gråt resp. mängd gnäll.) Ortogonaliseringen är i sig oberoende av läge och för enkelhetens skull valdes att centrera värdena kring en nollpunkt.

(+) $p \leq .15$ + $p \leq .10$ *$p \leq .05$

Dessa stora individuella variationer liksom frånvaron av en statistisk tendens till att reagera med ökad gråt i daghemsmiljön, leder oss otvivelaktigt in på nya frågor som rör relationen mellan bedömningen av barnets sinnesstämning och hur mycket barnet gråter eller gnäller. Hur stämmer till exempel de tidigare redovisade resultaten som visade signifikant lägre sinnesstämning och nedstämdhet under samma tidsperiod med frånvaron av en signifikant förhöjd gråtnivå? I en mening berör denna fråga också validiteten i bedömningarna av de två variablerna.

På ett plan handlar det om den mer allmänna, ytliga rimligheten i sambandet mellan barnets sinnesstämning och gråtbeteende, dvs: Gråter nöjda barn lite och nedstämda barn förhållandevis mycket och inte tvärtom? Nedan redovisas några enkla frekvensanalyser som belyser detta. På ett mer teoretiskt plan handlar det om relationen mellan barnets sinnesstämning och hur mycket barnet gråter/gnäller. Ett nedstämt barn kan exempelvis inte förväntas gråta mycket om dess reaktionsmönster är i linje med den klassiska fasen "Despair", vilket är en fråga som jag återkommer till i nästa avsnitt.

Är sambandet mellan barnets sinnesstämning och gråtnivå rimligt?

Sambandet mellan barnets sinnesstämning och hur mycket barnet grät och gnällde studerades genom att analysera hur dessa mått förändrades vid daghemsstarten på individnivå. (En korrelationanalys bedömdes vara en olämplig metod, eftersom sambandet mellan barnets sinnesstämning och mängden gråt/gnäll inte kan antas vara linjärt.)

Det visar sig att flertalet av de barn som reagerade med en negativ förändring i sin sinnesstämning och som bedömdes vara nedstämda vid minst en av de två daghemsobservationerna efter daghemsstarten, också reagerade med ökad gråt och de grät dessutom mycket eller moderat vid samma observation (9 av 11). Motsatsen gäller för barn som inte bedömdes som nedstämda i daghemsmiljön (N=9): inte någon av dem grät mycket på daghemmet under initialperioden. De flesta (N=7) grät inte mer än i hemmet före daghemsobservationen. En granskning av relationen mellan bedömningarna av barnens sinnesstämning och mängd gråt vid hemobservationen före daghemsstarten (M0) visar också på en god överensstämmelse mellan de två variblerna: barn som har bedömts gråta mycket bedömdes vara nedstämda, medan låg mängd gråt var associerat med nöjdhet.[5] På grundval av detta kan man dra slutsatsen att överensstämmelsen mellan barnets sinnesstämning och mängd gråt är tillfredställande rimlig.

9.2.2 Aktiv närhetskontakt med modern och personalen under initialperioden.

Som redovisats tidigare användes följande tre variabler som mått på barnets mängd av aktiva närhetskontakt med vårdaren: *a) "Aktiva motoriska initiativ till* närhetskontakt- främst kroppskontakt sitta i knä, famn; b) *"Barnets aktionsradie"*; *c) "Reaktion på att vårdaren går ut ur rummet"* .

Eftersom barnets förflyttningsförmåga bestämmer i vilken utsträckning som barnet på eget initiativ kan reglera avståndet till vårdaren och därmed bedömningsunderlaget för de olika variablerna bör följande påpekas: Hälften av daghemsbarnen (13 av 26) kunde förflytta sig (krypa, gå) före daghemsstarten, och antalet ökade till 15 stycken (58%) vid t1 och till 17 stycken (65%) vid t2, dvs en klar majoritet. För majoriteten av daghemsbarnen var bedömningsunderlaget således gott.

De jämförande analyserna mellan daghemsbarnens mer aktiva attachment-beteenden mot modern och motsvarande mängd närhetskontakt visavi daghemspersonalen redovisas i tabell 9.3. Se även figur 9.2.

Resultaten visar för det första att daghembarnen tar en signifikant större mängd initiativ till nära fysisk kontakt (främst kroppskontakt som sitta i knä, i famn etc.) mot modern efter 4 dagars daghemsvistelse, än gentemot daghemspersonalen vid motsvarande t1-observation ($p<.01$). Inga andra jämförelser ger signifikanta skillnader,

[5] De barn (N=6) som bedömdes vara nedstämda grät dessutom i de flesta fall mycket (värde 7-10), i två fall moderat (värde 6). Medan nöjda barn (N=10) med värde 4-5 i sinnesstämning, med ett undantag bedömdes gråta lite (värde 2-4). Barn (N=9) som bedömdes vara neutrala i sin sinnesstämning (värde 3) bedömdes vanligen gråta lite, undantag utgör två barn, vilka grät moderat (värde 5). Detta är i linje med intentionen i variabeldefinitionen.

även om barnen har mer nära fysisk kontakt med modern än med personalen vid t2 både enligt medianvärdena och rangsummorna.[6]

Det är dock möjligt att den signifikanta skillnaden vid t1 delvis förklaras av den relativt kraftiga ökningen (motsvarande 1.3 enheter) i mängden närhetskontakt med modern jämfört med före daghemsstarten.

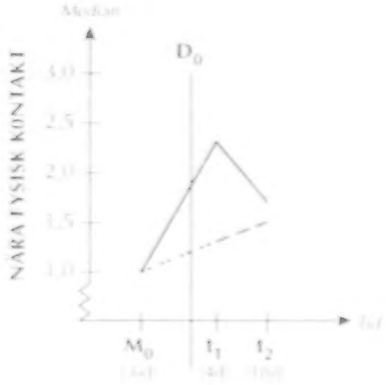

Figur 9.2a. Motoriska initiativ till närhet

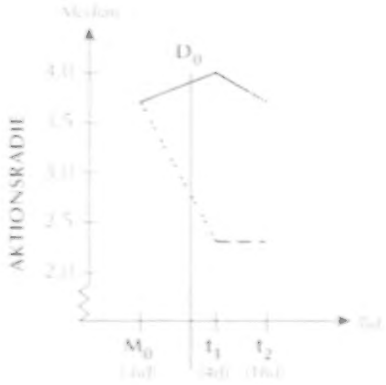

Figur 9.2b. Barnets aktionsradie

Figur 9.2. Daghemsbarnens mängd initiativ till nära fysisk kontakt och aktionsradie under initialperioden.

[6] Enligt rangsummorna och medelvärdena visar barnen något mer närhet mot modern än mot personalen vid dessa jämförelser M(M0)=2.0 visavi Mt1d=1.6 respektive Mt2d=1.9. De bakomliggande fördelningarnas snedhet kan förklara varför medianvärdena inte visar samma tendens.

Tabell 9.3. Daghemsbarnens mängd och typ av aktiv närhetskontakt med vårdarna före daghemsstarten och under initialperioden.

Variabel	Tidpunkt[a]	Närhet m. modern i hemmet	Närhet m. personalen på daghemmet	Wicoxon's test för matchade par[b]				tot
		Median	Median	POS	NEG.	T	N	n
Motoriska initiativ till närhet /AKTMOT/ (1-5)	M0-t1d	1.0	1.3	46	20	20	11	24
	M0-t2d	1.0	1.5	70	66	66	16	25
	t1	2.3	1.3	98	7	7**	14	24
	t2	1.7	1.5	96	57	57	17	25
Barnets aktionsradie /RADIE/ (1-5)	M0-t1d	3.7	2.3	74	32	32	14	18
	M0-t2d	3.7	2.3	113	24	24*	16	21
	t1	4.0	2.3	40	5	5*	9	18
	t2	3.7	2.3	79	13	13*	13	19
Reaktion när vårdaren lämnar rummet /BEHALL/ (1-5)	M0-t2d	1.9	1.4	31	24	24	10	19
	M0-t2d	1.9	1.5	52	69	52	15	21
	t1	2.1	1.4	75	46	46	15	21
	t2	2.4	1.5	80	57	57	16	22

a. M0 = Före-mätningen i hemmet innan daghemsstarten, M0-t1d respektive M0-t2d = jämförelse M0 visavi t1d (första daghemsobservationen efter cirka 4 dagars vistelse) respektive t2 (andra daghemsobservationen efter cirka 18 dagars vistelse. t1 och t2 = observationer i hemmet och daghemmet efter 4 respektive 18 dagars daghemsvistelse.

b. POS= Positiv rangsumma, NEG.=negativ rangsumma. T=den minsta av dessa. N=antalet par som visar en skillnad.

* $p \leq .05$ ** $p \leq .01$

Vidare framgår av tabell 9.3. att daghemsbarnen i genomsnitt rör sig inom ett snävare område kring modern i hemmet än de gör gentemot daghemspersonalen på daghemmet (RADIE). Skillnaderna är signifikanta 18 dagar efter daghemsstarten visavi utgångsläget före daghemsstarten ($p < .05$) samt vid de två första daghemsobservationerna och motsvarande observationer i hemmet; vid t1 och t2 ($p < .05$). Och man kan notera att barnen också minskar aktionsradien något gentemot modern (dvs variabelvärdet ökar) omedelbart efter daghemsstarten, vid t1.

Den snävare aktionsradien tillsammans med modern innebär dels att barnen håller sig på ett kortare avstånd från modern visavi personalen, dels att barnen oftare återvänder till modern (dvs pendlar tillbaka till henne) och söker kontakt med henne än de gör i interaktionen med daghemspersonalen.

Däremot visar resultaten att daghemsbarnens reaktioner, dvs då vårdaren lämnar rummet och försvinner utom synhåll för barnet, inte skiljer sig signifikant, beroende på om det är modern som lämnar rummet (i hemmet) eller om det är daghemspersonalen i daghemsmiljön. (Se tabell 9.3). Men på grundval av medianvärdena är daghemsbarnens reaktioner i dessa situationer som väntat något mer negativa gentemot med modern än mot personalen.

9.2.2.1. Barnets totala mängd av närhetskontakt med vårdarna: Ett index-mått.

Den högre mängden initiativ till aktiv närhetskontakt (främst kroppskontakt) gentemot modern kan som antytts delvis sammanhänga med att daghemsbarnen intensifierar denna typ av kontakt omedelbart efter daghemsstarten. I likhet med tidigare studerades därför hur många barn som förändrade sin mängd närhetskontakt med modern visavi gentemot personalen. Ett enkelt index (Närhetsindex-a), konstruerades, för att beakta att de olika "närhetsvariablerna" kan fungera kompensatoriskt.

Närhetsindex-a var medelvärdet av fyra variabler: Förutom de tre närhetsvariablerna som behandlats ovan, (dvs. variablerna *AKTMOT, RADIE, BEHALL)* inkluderades även variabeln *"Barnets signaler till närhet" (INDIR)*. Den sistnämnda avsåg att fånga barnets mängd av gråt och gnäll, då dessa signaler tolkas som mer renodlade signaler till närhetskontakt med vårdaren (se kapitel 6).[7] För de barn som ännu inte kunde förflytta sig (alla metoder tillåtna) uteslöts Aktionsradien, eftersom denna då var alltför nära relaterad till vårdarens beteende. *Index-a* ger teoretiskt möjliga värden mellan 1 och 5. Hög mängd närhetskontakt motsvarar ett indexpoäng mellan 3.0-5.0 poäng, en moderat nivå motsvarar 2.0-2.99, medan en låg nivå motsvarar 1.0-1.99 poäng. En indexförändring motsvarande $\geq$0.25 enheter definierades som en förändring.

Ett indexvärde på 5 innebär således att barnet har variabelvärdet 5 i samtliga variabler, dvs barnet tar frekventa initiativ till att sitta i knät (cirka 8 gånger eller fler per observation), eller sitter i knät i stort sett under hela observationspasset (variabel *AKTMOT* respektive *RADIE*), reagerar kraftigt negativt med gråt och/eller efterföljande om vårdaren lämnar rummet och försvinner utom synhåll, samt ger många s.k. signaler som t.ex gråt, ropande etc.(*INDIR*). Ett värde motsvarande 1.0 innebär att barnet inte ger några signaler eller tar några initiativ alls för att öka eller behålla närheten till vårdaren utom vid något enstaka tillfälle.

---

7 Variabeln mängd av gråt/gnäll (CRY) exkluderades, eftersom INDIR antogs fånga mängden av dessa signaler tillfredsställande.

Granskningen gav vid handen att 11 daghemsbarn visade mindre mängd närhetskontakt gentemot personalen vid den första och/eller den andra daghemsobservationen än gentemot modern före daghemsstarten (M0). Minskningen uppträdde i alla fyra index-variablerna. Intressant är att majoriteten av dessa barn (8 av 11) kunde förflytta sig vid daghemsstarten.

Lika många barn, 11 stycken, visade högre mängd signaler till närhetskontakt gentemot personalen än mot modern (vid M0); främst genom att gråta/gnälla mer på daghemmet (såväl i allmänhet som när personalen lämnade rummet och försvann utom synhåll för barnet). Och majoriteten av dessa barn kunde inte förflytta sig (8 av 11) vid daghemsstarten.

Barn som kunde förflytta sig tenderade således att visa mindre mängd närhetssökande mot daghemspersonalen än mot modern, medan barn som inte ännu lärt sig att förflytta sig sökte mer närhetskontakt med personalen än med modern. I genomsnitt visade dock barn som kunde krypa mer signaler till närhetskontakt mot sina mödrar vid utgångsläget ($M_{index\text{-}a}=3.1$) än de som ännu inte kunde det ($M_{index\text{-}a}=1.8$); något som sannolikt sammanhänger med att barnets aktiva närhetssökande manifesterar sig oftare och tydligare när barnet kan förflytta sig.

9.2.3 Kvaliteten i barnets interaktionsmönster

Två variabler avsåg som nämnts att ge information om och hur kvaliteten i barnets interaktionsmönster eventuellt förändrades under de första veckorna av daghemsvistelsen, nämligen: a) *Barnens avvisande-accepterande av vårdarens sociala interaktionssignaler* som riktas mot barnet (t.ex. tittande, leende, verbala signaler, lek); och b) *Barnets avvisande-accepterande av kroppskontakt med vårdaren* (t.ex. sitta tätt brevid, i knät, bli buren etc.). Båda variablerna har ortogonaliserats för dessa jämförelser.

Tabell 9.4 **Kvaliteten i daghemsbarnens interaktionsmönster med vårdarna före daghemstarten och under initialperioden.**
Jämförelser mellan beteendet mot modern och mot daghemspersonalen.

		Avvisande-accepterande av moderns kontakt			Avvisande-accepterande av personalens kontakt				
Variabel	Tidpunkt	M[a]	M' ortho[b]	SD	M[a]	M' ortho[b]	SD	t-värde	F värde
Avvisan.-accept. av a-a-kontakt /BAKVALI/	M0-t1d	(4.8)	+0.28	1.04	(4.3)	-0.28	0.89	2.09•	1.36
	t1	(5.1)	+0.35	1.09	(4.3)	-0.35	0.01	2.62••	2.00+
	t2	(4.9)	+0.14	0.93	(4.6)	-0.13	1.07	0.95	1.33
Avvisan. accept. av /BAKVALN/	M0-t1d	(5.2)	+0.02	1.06	(5.0)	-0.02	0.96	0.16	1.21
	t1	(5.2)	+0.02	1.08	(5.0)	-0.02	0.94	0.15	1.30
	t2	(4.8)	-0.09	1.19	(5.0)	+0.09	0.80	-0.63	2.18+

[a] M = Medelvärdet för summamåttet (skala 2-10).
[b] M'= Medelvärdet för den variabel som bildats genom ortogonalisering av de två separata variablerna (mängd gråt resp. mängd gnäll.) Orogonaliseringen är i sig oberoende av läge och för enkelhetens skull valdes att centrera värdena kring en nollpunkt.

+ = p< .10 • = p< .05 •• = p< .01

Resultaten visar att daghemsbarnen är signifikant mer avvisande inför ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen (leenden, verbala signaler, ögonkontakt genom att t.ex. vända bort huvudet, blicken eller avbryta ögonkontakt) efter 4 dagars daghemsvistelse (vid t1), i jämförelse med i interaktionen med modern såväl före daghemsplaceringen (p< .05) som vid motsvarande tidpunkt i hemmet (p< .01). Skillnaden går i samma riktning vid det andra observationstillfället, men är då inte längre signifikant. Det finns vidare en tendens till en mindre spridning bland barnen i deras reaktioner på personalen signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt visavi mot modern (p< .10).[8] (Se tabell 9.4)

[8] Kolmogorov-Smirnov's test visar en statistisk tendens (p< .08) i skillnaden mellan daghemsbarnens beteende vid utgångsläget och det första daghemsbesöket (M0-t1d) och en signifikant skillnad (p<.02) vid t1, dvs efter cirka 4 dagars daghemsvistelse.

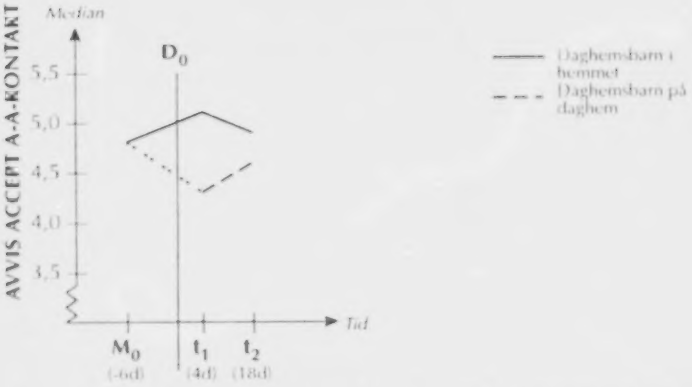

Figur 9.3. Daghemsbarnens grad av avvisande–accepterande av moderns och personalens signaler till ansikte-mot-ansikte-kontakt (sociala interaktionssignaler) under initialperioden

Motsvarande initiala "negativa" reaktion som uppträdde inför ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen, återfinns inte vad gäller barnens reaktioner inför nära fysisk kontakt eller kroppskontakt med personalen (t.ex. sitta i knät, i famn). Inga skillnader är signifikanta. Barnen är dock något mer avvisande inför nära fysisk kontakt med daghemspersonalen än med modern vid t1-observationen enligt de ortogonaliserade värdena. (Något som också fallbeskrivningen av Olle, som inledde detta kapitel illustrerade.) Vid observationen efter 18 dagars vistelse vänder trenden och barnen blir i stället mer avvisande inför kroppskontakt med mödrarna. Ett intressant fenomen som kommer att fortsätta undersökningsperioden ut och något som jag återkommer till.

9.2.4. Om barnens preferens för någon eller några av daghemspersonalen

I samband med daghemsobservationerna försökte observatören att göra en global bedömning om och i vilken utsträckning som daghemsbarnen visade att de föredrog social interaktionskontakt och närhetskontakt med en eller ett par av daghemspersonalen framför övriga. Utgångspunkten för bedömningen var att barnet skulle visa preferens i någon av följande avseenden: a) frekvensen av närmanden -i synnerhet när

barnet blir skrämt, eller är trött, b) frekvensen av initiativ till ansikte-mot-ansikte kontakt, c) tröstbarhet (tröstas lättare av prefererad person).[9]

Tanken var att en sådan preferens skulle kunna användas som en indikator på att barnet utvecklade en speciell relation till den eller dessa person(er) och kanske så småningom något som påminner om eller kunde klassificeras som någon typ av bindningsrelation.

Det visade sig emellertid oftast inte vara möjligt att göra en sådan tentativ global preferensbedömning, bl.a därför att observationerna var för korta för detta ändamål och mer speciella systematiska rutiner skulle ha krävts för att kunna jämföra samtliga barns beteende gentemot de olika vårdarna i detta avseende.

Men under initialperiodens två daghemsobservationer gjordes i alla fall sådana preferensbedömningar av 17 daghemsbarn. De flesta av dessa (13 stycken) visade ingen preferens alls mellan avdelningens personal eller eventuella vårdare från andra avdelningar, som tillfälligt tog hand om barnet. Det var dock fyra barn som visade någon typ av preferens: Två barn föredrog kontakt med två av personalen framför övriga och två barn bedömdes preferera en speciell vårdare av daghemspersonalen (ett visade detta redan vid den första daghemsobservationen).

Att de flesta av barnen i den här studien inte visar någon preferens för en speciell personal under de första 2-4 veckorna av daghemsvistelsen är inte särskilt förvånande med tanke på att dessa barn inte haft en speciell vårdare vid invänjningen. Personalen var kanske just därför inte heller inriktad på en personlig interaktion med enskila barn, vilket i sin tur inneburit att en utveckling av den här typen av preferenser inte gynnats. Barnen hade inte heller känt personalen särskilt länge- i genomsnitt tre veckor.

9.3 Indikatorer på reaktioner i linje med Protest och Despair och övriga separationsreaktioner vid daghemsstarten

Hittills har resultaten bland annat visat att daghemsbarnens reaktioner under de första 2-4 veckorna på daghem efter avslutad invänjningsperiod) karaktäriserades av en signifikant lägre sinnesstämning (ofta av nedstämdhet) samt flera andra reaktioner som indikerar separations-stress, såsom låg motorisk aktivitetsnivå, lägre frustrationstolerans samt ett avvisande inför ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen.

Däremot reagerar inte barnen med att gråta signifikant mer i daghemsmiljön, även om det fanns barn gråt mycket vid antingen den första och/eller den andra dag-

[9] Tre kategorier användes: 1) Ingen preferens; 2) Prefererar två av personalen (framför en tredje) men gör ingen skillnad mellan dessa två, samt 3) Visar en klar preferens för en speciell bland personalen vad gäller såväl ansikte-mot-ansikte- som närhetskontakt.

hemsobservationen. Sammantaget motiverar detta en mer noggrann prövning av separations-/sorg-hypotesen - i synnerhet mot bakgrund av att relationen mellan barnets sinnesstämning och dess gråtnivån kan förväntas vara komplicerad. En hög mängd gråt var ju i princip inte ett nödvändigt kriterium för att barnet skulle bedömas som nedstämt, även om det var ett tillräckligt kriterium.

9.3.1 Öppen och tyst nedstämdhet: två typer av nedstämdhet

Relationen mellan bedömningen av barnets sinnesstämning i kombination med hur mycket barnet grät och gnällde (summavariabeln, värde 2-10) möjliggjorde en analys av innebörden av barnets sinnesstämning i termer av de det klassiska två-fasiga reaktionsmönstret *Protest* och *Despair* (även om intentionen inom ramen för studiens syfte inte innefattade en mer noggrann kartläggning av dessa faser, se kapitel 5).[10]

9.3.1.1. Identifiering av de två reaktionstyperna

Ett beteende i linje med den s.k. "protest"-fasen kan således förväntas karaktäriseras av en hög mängd gråt samtidigt som barnet är nedstämt. Medan en reaktion i linje med en "despair"-fas, kan förväntas avspegla sig i låg mängd gråt och nedstämhet, men där denna reaktion uppträder efter en protest-reaktion (Ainsworth & Bowlby, 1954; Robertson, 1953; Robertson & Bowlby, 1952, se även kapitel 1).

Jag har dock föredragit att i analysen använda rent beskrivande termer, nämligen termen *Öppen nedstämdhet* i stället för Protest och *Tyst nedstämdhet* i stället för Despair. Huruvida dessa reaktioner kan tolkas i linje med en protest -respektive en despair-reaktion, är sedan just en tolkningsfråga. Följande två kriterier för *Öppen* och *Tyst nedstämdhet* formulerades:

Öppen nedstämdhet: Om barnet jämfört med utgångsläget hemma (M0), grät påtagligt mer på daghemmet (värde= 5-10) vid den första och/eller den andra daghems-observationen (t1d resp. t2d) samtidigt som barnet reagerade med nedstämdhet (värde 1-2).[11]

---

10 Detachment som en efterföljande tredje fas på grundval av daghemsbarnens beteende i daghemsmiljön, antogs inte förekomma i egentlig mening under initialperioden.

11 Exakt formulerat innebar detta "protest- kriterium" följande: (a) Hög mängd gråt (värde 7-10) eller moderat (värde 5-6) på daghemmet vid t1d och/eller t2d samt Ökad mängd gråt med minst tre variabelvärden på daghemmet vid t1d och/eller t2d visavi M0;
(b) Barnet har bedömts som nedstämt vid t1d och/eller t2d samt visat en negativ förändring i sinnesstämningen visavi M0

Tyst nedstämdhet: Låg mängd gråt (värde 2-4) samtidigt som barnet bedömts vara nedstämt i sin sinnesstämning (värde 1-2), och denna reaktion kan således uppträda antingen vid den första och/eller den andra daghemsobservationen.

Resultaten av klassificeringen av initialreaktionen redovisas i tabell 9.5. nedan.

Tabell 9.5

ÖPPEN OCH TYST NEDSTÄMDHET SOM INITIALREAKTION

		I HEMMET		PÅ DAGHEM				FÖRÄNDRING VS. HEMMET[3]	
				t1d		t2d			
		GRÅT[1]	SINN[2]	GRÅT	SINN	GRÅT	SINN	GRÅT	SINN
ÖPPEN NEDSTÄMD-HET (N=10)	a. t1d: 1) stark (n=4)	LÅG	NGJD/NEUT.	HÖG	NEGST.	VAR.	VAR.	+(2 4)	-
	2) svag (n=2)	LÅG	NGJD	MED	NEGST.	VAR.	NEGST.	+(2 3)	-
	3) spec.fall (n=2)	HÖG	NEGST.	HÖG/MED	NEGST.	VAR.	NEGST.	-(2 2)	0
	b. t2d: 4) fördröjd (n=2)	LÅG	NEUT.	LÅG	VAR.	HÖG	NEGST.	+(2 4)	-
SVÅRA FALL	(N=2)	LÅG	NEUT.	LÅG/MED	NEUT.	MED	NEUT.	+ (1-3)	0
TYST NEDSTÄMD-HET (N=9)	a.t1d: 1) dämpad (n=2)	LÅG	NEUT/NGJD	LÅG	NEGST.	VAR.	VAR.	0	-
	2) tidigare nedst. (N=2)	HÖG/MED	NEGST.	LÅG	NEGST.	MED	NEUT.	-	0
	b.t2d: 3) "despair" (n=2)	LÅG	NGJD	HÖG/MED	NEGST.	LÅG	NEGST.	0	-
	4) dämpad (n=2)	LÅG/MED	NGJD	LÅG	NEUT.	LÅG	NEGST.	0 VAR[4]	-
	5) spec.fall (n=1)	HÖG	NEGST.	MED	NEGST	LÅG	NEGST.	-	0

1. GRÅT:HÖG = värde 7-10; MED = värde 5-6; LÅG = värde 2-4; :AR = varierar för olika barn.
2. SINN = sinnesstämning: NGJD = värde 4-5; NEUT.=neutral=värde 3; NEGST=nedstämd=värde 1-2.VAR=varierar för o./.
3. Vid jämförelse MD vs t1d/t2d:+ = ökad gråt resp. nöjdare sinnesstämning; 0=oförändrad mängd gråt resp. sinnes.
4. Ett barn visar ingen förändring MD - t2d; ett barn visar minskad mängd gråt.

Som framgår av tabellen är det totalt 10 barn (av 25) eller 40 procent av daghemsbarnen som visade öppen nedstämdhet i daghemsmiljön vid den första och/eller den andra daghemsobservationen. (Bara två barn visade denna reaktion vid den andra daghemsobservationen efter 18 dagars vistelse.)

Av dessa tio var det 8 barn (32%) som helt uppfyllde kriteriet på öppen nedstämdhet. Två barn, har betraktats som *specialfall*, eftersom de inte uppfyllde kravet på en negativ förändring visavi utgångsläget; de var nedstämda och grät mycket såväl före daghemsstarten i hemmet som vid de två efterföljande daghemsobservationerna. Att dessa barn innefattas i kategorin öppen nedstämdhet motiveras av deras påtagliga nedstämdhet och höga gråtnivå (gråt: värde≥7) i daghemsmiljön, vilket är i linje med det reaktionsmönster som finns beskrivet i de klassiska separationsstudierna (se t.ex. Ainsworth & Bowlby, 1954).

Ytterligare två barn skulle eventuellt kunna inkluderas *(s.k.osäkra fall)*, men dessa exkluderades eftersom de inte bedömdes som nedstämda i daghemsmiljön. Att

BEST COPY AVAILABLE

inkludera specialfallen och exkludera de två osäkra fallen i kategorin öppen nedstämdhet motiverades också av en intention att vare sig överskatta eller underskatta antalet barn som visade öppen nedstämdhet (och därmed förlora information).

Totalt var det 9 barn (av 25) eller 36 procent av daghemsbarnen som visade *tyst nedstämdhet* enligt det ställda kriteriet vid minst en av de två aktuella daghemsobservationerna.[12] (Se tabell 9.5) Men det var nästan lika vanligt att den tysta nedstämdheten uppträdde vid den första daghemsobservationen (N=4) som vid den andra (N=5). Det visade sig vidare vara meningsfullt att skilja mellan följande fyra olika typer av tyst nedstämdhet på grundval av när den uppträdde, samt om och när barnet även visat öppen nedstämdhet

1) *Tyst nedstämdhet i linje med en efterföljande despair-fas uppträdde främst hos två barn, möjligen tre (alla var pojkar)*

2) *Tyst nedstämdhet som en förelöpare till öppen nedstämdhet visade ett barn (en pojke).*

3) *Tyst nedstämdhet som en dämpad initialreaktion eller en fördröjd nedstämdhet i samband med daghemsstarten visade tre barn* (två flickor och en pojke).

4) *Tyst nedstämdhet som ett beteende hos tre barn* (alla pojkar) *vilka hade bedömts som nedstämda i hemmet före daghemsstarten*

Sammantaget pekar dessa data således på att för två av daghemsbarnen, föregicks den tysta nedstämdheten av en öppen nedstämdhet vid den första daghemsobservationen. Och dessa två barn uppvisar därför ett två-fasigt reaktionsmönster som påminner om protest-despair (kategori 1). Men som antytts, är det möjligt att ytterligare ett barn (från kategori 4) skulle kunna föras till denna kategori. För de övriga barnen är innebörden av den tysta nedstämdheten sannolikt en annan. Den tysta nedstämdheten förefaller till exempel kunna uppträda som en slags dämpad öppen nedstämdhet, som antingen uppträder som en isolerad reaktion vid den andra daghemsobservationen (kategori 3) eller alternativt som en initialt svag reaktion vid den första daghemsobservationen (en förelöpare), vilken senare blommar ut i öppen gråt eller protest (kategori 2). Men den tysta nedstämdheten kan också vara ett beteende som följer med tidigare nedstämda barn (kategori 4). Notera att sju av de nio barnen som visade tyst nedstämdhet är pojkar.

12 Inkluderas det barn som endast studerades på daghemmet ökar antalet till 10 som visar tyst nedstämdhet. Men detta barn kommer i fortsättningen för enkelhetens skull att exkluderas, vilket dock inte har någon egentlig betydelse för huvudresultaten.

9.3.2 Öppen och tyst nedstämdhet i relation till andra reaktionsmönster

I syfte att få mer kunskap om innebörden av de två reaktionstyperna öppen och tyst nedstämdhet, jämfördes hur dessa reaktioner var relaterade till följande beteenden (variabler): *1) Barnets motoriska aktivitetsnivå; 2) Mängd och typ av sociala interaktionssignaler mot vårdaren;* 3) *Grad av avvisande -accepterande av vårdarens sociala interaktionssignaler;* 4) *Mängd närhetskontakt med vårdaren* (Närhetsindex-a); 5) *Grad av avvisande - accepterande av närhetskontakt (främst kroppskontakt) med vårdaren.*

I tabell 9.6 redovisas jämförelser mellan öppen och tyst nedstämdhet vad gäller a) barnens *förändringsmönster* vid daghemsstarten i de fem variablerna (frekvensanalyser av förändringen M0 vs t1d/t2d) samt b) barnens *funktionsnivå* i daghemsmiljön (medelvärdet för varje variabel utifrån de två sammanslagna daghemsobservationerna t1d/t2d).

Tabell 9.6. Öppen och tyst nedstämdhet och andra reaktioner. Antalet barn som uppvisar negativ (Neg), Ingen förändring (Noll) och positiv förändring mellan utgångsläget M0 vs t1d/t2d samt medelvärdet (M) vid det aktuella tillfället.

Variabel		Öppen nedstämdhet (N=10)	Tyst nedstämdhet (N=9)
Aktivitets-nivå (AKT)	Neg	7	8
	Noll	2	0
	Pos	1	1
	M	2.2	2.1
Mängd sign till a-a-kontakt (tittar, ler, joller) (BAINT)	Neg	5	6
	Noll	3	2
	Pos	2	1
	M	1.7	1.3
Mängd närhet (INDEX-a)	Neg	1	6
	Noll	1	2
	Pos	8	1
	M	4.3	1.7
Avvisande-accepter av soc inter - signaler (BAKVALI)	Neg	6	7
	Noll	1	2
	Pos	3	0
	M	4.1	3.7
Avvisande-accepter av närhets-kontakt (BAKVALN)	Neg	4	4
	Noll	2	4
	Pos	4	1
	M	4.8	4.7

Som framgår av tabellen visar resultaten att vid såväl öppen som tyst nedstämdhet reagerade daghemsbarnen med motorisk passivitet, låg mängd signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen, avvisande av ansikte-mot-ansikte kontakt, men inte av kroppskontakt med personalen etc. Ett reaktionmönster som således stämmer väl överens med de statistiska analyserna på gruppnivå.

Men utifrån funktionsnivån och förändringsmönstren framträder också en tydlig skillnad mellan öppen och tyst nedstämdhet. Öppen nedstämdhet sammanhänger med mer aktivt kontaktsökande till personalen såväl vad gäller ansikte-mot-ansikte kontakt som närhetskontakt (närhetsindex-a). Likaså är öppen nedstämdhet associerad med lägre grad av avvisande inför signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen. Den tysta nedstämdheten karaktäriseras däremot av att barnet drar sig undan kontakt med personalen, både genom en låg mängd av kontaktsökande; såväl närhetssökande (i samtliga indikatorer) som ansikte-mot-ansikte kontakt (leenden, tittande, joller, verbal kontakt), men även en högre grad av avvisande inför ansikte-mot- ansikte kontakt med personalen.

Förflyttningsförmåga och förändring i närhetssökandet

Den högre mängden närhetssökande vid öppen nedstämdhet kan emellertid sammanhänga med själva definitionen, dvs en hög gråtnivå (via variabeln INDIR i index-a). Och vidare kan barnens förflyttningsförmåga vara en viktig förklaringsfaktor (eftersom gråt är en huvudsignal till närhet för barn som ännu inte lärt sig krypa). Därför granskades relationen mellan öppen respektive tyst nedstämdhet, barnets förflyttningsförmåga och mängden närhetssökande.

Som framgår av tabell 9.7 är det ungefär lika vanligt att barnen kan förflytta sig vid öppen som vid tyst nedstämdhet, även om det är något fler barn som inte kan det vid öppen nedstämdhet (6 av 10) än vid tyst (4 av 9).[13] Men barnets förflyttningsförmåga kan bara delvis förklara skillnaderna i närhetskontakten mellan öppen och tyst nedstämdhet. Vid öppen nedstämdhet är det nämligen främst de barn som *inte* kan förflytta sig som har högre närhetssökande mot daghemspersonalen (visavi mot modern vid utgångsläget).[14] Vid tyst nedstämdhet är däremot det mindre närhetssökandet mot personalen mer oberoende av om barnet kan krypa eller inte.

---

[13] Om man utesluter de två specialfallen är det dessutom en majoritet av barnen vid öppen nedstämdhet (6 av totalt 8) som inte kan förflytta sig.

[14] För de sex barn som inte kan förflytta sig berodde ökningen i index-a både på en ökning i variabeln INDIR och variabeln BEHALL visavi före daghemsstarten. För de fyra barn som kunde krypa sammanhängde den ökade indexpoängen med att barnet höll sig på ett kortare avstånd (mindre Aktionsradie) från personalen och var mer orörliga (visavi modern vid M0).

Tabell 9.7. Typ av nedstämdhet och barnets förflyttningsförmåga i relation till förändring i närhetsindex-a mellan utgångsläget (M0) och tillfället för nedstämdhet på daghemmet (t1d/t2d).

		NEDSTÄMDHET		
Förändring i närhetsindex-a		ÖPPEN N=10	TYST N=9	Tot N=19
Kan förfl. sig	-	1	4	5
	0	1	1	2
	+	2	0	2
Kan inte förfl. sig	-	0	3	3
	0	0	0	0
	+	6	1	7

Notera: -, 0, + = minskning, noll resp. ökning i närhetsindex mellan utgångsläget (M0) och t1d/t2d. En förändring definieras som + > 0.25 poäng.
N=19 innefattar 4 barn som återfinns bland de som såväl visar öppen som tyst nedstämdhet.

Sammanfattningsvis är reaktionen öppen nedstämdhet således associerad med ett mer aktivt kontaktsökande med personalen; något som delvis förklaras av att många av dessa barn inte kan förflytta sig; medan den tysta nedstämdheten hänger ihop med ett större avståndstagande från personalen - oberoende av om barnet kan förflytta sig eller inte. Vid tyst nedstämdhet drar sig barnet undan kontakt genom att inte gråta, men också genom att hålla sig på ett större avstånd från personalen och att inte aktivt söka närhetskontakt med personalen. Samtidigt är barnet vid tyst nedstämdhet vanligen mer avvisande inför ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen. Sammantaget innebär detta att man på en generell nivå *inte* kan tolka den tysta nedstämdheten som en svagare eller mildare reaktion än den öppna.

9.4. Översikt över antalet barn som visar separations-stress, liksom andra reaktioner vid daghemsstarten samt något om könsskillnader

I syfte att få en helhetsbild av antalet daghemsbarn som visade olika typer av nedstämdhet eller andra separationsreaktioner (på grundval av förändringar visavi utgångsläget) klassificerades daghemsbarnens initialreaktioner utifrån deras förändringsmönster (dvs M0 vs t1d resp t2d). Se tabell 9.8

Som tidigare nämts är det 44 procent av daghemsbarnen (N=11) barn) som reagerade med nedstämdhet (antingen öppen och/eller tyst) under de 2-4 första veckorna av daghemsvistelsen efter avslutad invänjning. 8 procent (N=2) är nedstämda såväl före som efter daghemsstarten (oförändrat nedstämda, dvs specialfallen). Ytterligare 12 procent

(N=3) har bedömts reagera med en vad jag kallat *sänkt sinnesstämning*, dvs även om de inte har bedömts som nedstämda i daghemsmiljön (värde 1-2), reagerar de med en negativ förändring i sin sinnesstämning visavi före daghemsstarten och bedöms som neutrala (värde 3) i daghemsmiljön, medan de bedömdes som nöjda i hemmet före daghemsstarten (värde 4-5)Vidare är det en femtedel av daghemsbarnen, 20 procent (N=5) som visar andra förändringar visavi utgångsläget; förändringar, såsom högre grad av avvisande inför ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen, motorisk passivitet samt ökad eller minskad närhetskontakt. (Allt i jämförelse med barnets beteende i dessa avseenden mot modern vid utgångsläget, före daghemsstarten.) Inkluderas dessa barn är det totalt 76 procent (19 av 25) av daghemsbarnen som visar reaktioner som kan tolkas som olika typer av separations-stress eller andra stress-reaktioner under de 2-4 första veckorna av daghemsvistelsen, exklusive de två specialfallen. (Inkluderas dessa två barn är andelen 84 procent).

Bara 16 procent (N=4) uppvisar inte några "negativa" förändringar (eller bedöms som nedstämda på daghem under initialperioden). De visade emellertid en något förhöjd sinnesstämning i daghemsmiljön (i ett fall i kombination med en förhöjd aktivitetsnivå); reaktioner som sannolikt indikerar en positiv, "genuin" ökad sinnesstämning, eftersom inga andra (stress)reaktioner förekom. Detta stöds också av att dessa fyra barn i senare analyser visade sig tillhöra den grupp barn som hade mycket lätt att anpassa sig till daghem (se vidare kapitel 16.)Detta är intressant mot bakgrund av att små barn kan uppvisa reaktioner som kontrasterar mot den "depressiva" bilden vid mer omfattande separation från föräldrarna, just genom att visa en förhöjd sinnesstämning, ibland beskriven som forcerad upprymdhet och/eller en ökad motorisk aktivitetsnivå (se t.ex Heinicke & Westheimer, 1965, Trause et al., 1981).

Det kan också noteras att ytterligare tre barn reagerade med en *förhöjd sinnesstämning* och/eller en förhöjd aktivitetsnivå i daghemsmiljön under den aktuella tidsperioden. Men hos dessa barn är sannolikt den förhöjda aktivitetsnivån och sinnesstämningen associerad med en något förhöjd stressnivå, eftersom barnen visar andra, om än svaga stress-reaktioner (som ökad gråt vid den efterföljande observationen eller en samtidigt sänkt sinnesstämning). Dessa tre barn återfinns dock i andra kategorier ovan. Bara i ett fall kan det eventuellt vara fråga om "hyperaktivitet" (värde 5); barnet bedömdes dock som aktivt även före daghemsstarten (värde 4).[15]

[15] Ytterligare två barn (båda pojkar) reagerade med förhöjd sinnesstämning resp. aktivitetsnivå, men dessa har exkluderats. För ett barn följdes den förhöjda sinnesstämningen vid tid av nedstämdhet vid den andra daghemsobservationen. Det andra barnet reagerade med nedstämdhet samtidigt med en svag ökning i aktivitetsnivån, men barnet var fortfarande mycket passivt (värde 2).

Tabell. 9.8 Nedstämdhet och andra separationsreaktioner hos daghemsbarnen under initialperioden

Förändringar under initialperioden (M0 visavi t1d respektive t2d)	**N=25**	**(N=100%)**
1. Nedstämda- och negativ förändring	**11**	**(44%)**
a *Nedstämdhet och negativ förändring i sinnesstämningen* Både öppen nedstämdhet (med gråt) och tyst nedstämdhet (utan gråt))	3	(12)
b *Enbart öppen nedstämdhet* samt andra beteende-förändringar	5	(20)
c. *Enbart tyst nedstämdhet* (dämpad)	3	(12)
2. Oförändrat nedstämda: Specialfall (tidigare vid M0 nedstämda barn)	**2**	**(8%)**
3. Sänkt sinnesstämning	**3**	**(12%)**
4. Andra Reaktioner - ej nedstämdhet eller sänkt sinnesstämning (t ex avvisande av ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen, motorisk passivitet, ökad eller minskad närhetssökande)	**5**	**(20%)**
5. Inga tydliga separationsreaktioner (få förändringar som mer entydigt kan tolkas som separationreaktioner (separation-distress)	**4**	**(16%)**

9.4.1 Kön och initialreaktioner i relation i öppen och tyst nedstämdhet

Det finns en tydlig skillnad mellan pojkar och flickor utifrån reaktionerna öppen och tyst nedstämdhet samt andra reaktioner vid daghemsstarten. Som redan nämnts är det övervägande pojkar som visar tyst nedstämdhet (7 av totalt 9). Vidare är det enbart pojkar som reagerar med ökad motorisk aktivitet och som har bedömts som mycket motoriskt aktiva (värde 4 -5) i daghemsmiljön under de första veckorna på daghem. Men intressant nog visar en klassificering av barnens initialreaktioner utifrån de kategorier som använts ovan även en annan könsskillnad. (Se tabell 9.9.)

Tabell 9.9 Barnets kön och initialreaktioner i relation till öppen och tyst nedstämdhet.
Absoluta tal och procent inom parentes. N=25

Typ av initialreaktion	KÖN			
	Flickor N=11	(N%)	Pojkar N=14	(N%)
A. Både Öppen och tyst nedstämdhet (ej nedstämda vid M0)	0	(0)	3	(21)
B. Enbart öppen resp. tyst, sänkt sinnesstämning samt andra reaktioner	10	(91)	4	(29)
C. Inga eller mycket få reaktioner som kan tolkas som separationsreaktioner	1	(9)	3	(21)
D. Barn som bedömts som nedstämda vid utgångsläget i hemmet (M0)	0	(0)	4	(29)
Totalt N=25	11	(100)	14	(100)

Som framgår av tabell 9.9 framträder ett mönster som å ena sidan innebär att pojkarna tenderar att antingen reagera relativt kraftigt negativt med både öppen och tyst nedstämdhet (3 pojkar visavi inga flickor) eller så reagerar pojkarna "knappast alls" ("Inga reaktioner" uppvisar 3 pojkar och 1 flicka). Notera också att samtliga barn som bedömts vara nedstämda *före* daghemsstarten är pojkar.

Flickorna å andra sidan, reagerar oftare med enbart öppen nedstämdhet eller också uppvisar de en svagt dämpad reaktion genom att vid ett tillfälle reagera med tyst nedstämdhet (10 flickor visavi 4 pojkar). Jag återkommer till könsskillnader längre fram i detta arbete.

9.5 Sammanfattande diskussion

I det här kapitlet har de resultat redovisats som beskriver daghemsbarnens reaktioner i daghemsmiljön under de första 2-4 veckorna av daghemsvistelsen efter avslutad invänjning. Denna period har kallats initialperioden i anpassningsprocessen till daghem. Reaktionerna har identifierats genom att barnens beteende i daghemsmiljön efter i genomsnitt 4 respektive 18 dagars daghemsvistelse jämfördes med a) motsvarande be-

teende tillsammans med modern i hemmet *före* daghemsstarten, och b) motsvarande beteende vid korresponderande observationstidpunkter i hemmet.

Påtagliga reaktioner som barnen visar, när de vistas i daghemsmiljön, dvs under separationen, är nedstämdhet eller en sänkt sinnesstämning, sänkt motorisk aktivitetsnivå (ofta motorisk passivitet) samt avvisande inför ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen och en ökad känslighet inför frustrationer. Dessa reaktioner stöder att barnen reagerar med separationsreaktioner vid daghemsstarten och därmed den uppställda sorghypotesen.

Vidare reagerar daghemsbarnen med en minskad sociabilitet, dvs de blir mindre intresserade av och var mer negativa inför kontakt med en främling (dvs observatören) under hela initialperioden när de är i daghemsmiljön än när de är hemma tillsammans med modern. Å ena sidan är detta sannolikt en separationsreaktion i den mening att främlingen blir mer skrämmande i moderns frånvaro, å andra sidan förklaras detta av att barnets relation till personalen skiljer sig från och tillhör en helt annan social kategori än bindningsrelationen till modern. Detta visar sig också i andra variabler som mer direkt rör barnets interaktionsmönster med personalen och modern: Resultaten visar nämligen att daghemsbarnen ger en signifikant lägre mängd interaktionssignaler gentemot personalen, såväl signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt som signaler/initiativ till närhetskontakt. De har också en signfikant vidare aktionsradie gentemot personalen, vilket indikerar att personalen inte fungerar som en bas, en trygghetspunkt för barnets utforskande.

Men en bidragande förklaring till daghemsbarnens signifikant lägre interaktionsnivå med personalen kan vara att barnens kontakt med modern tenderar att intensifieras just i dessa avseenden under initialperioden. (En fråga som belyses mer i detalj i nästa kapitel.)

I några avseenden återfanns inga signifikanta skillnader alls på gruppnivå. Så till exempel grät barnen inte signifikant mer i daghemsmiljön, även om en del barn grät mycket. Inte heller bedömdes daghemsbarnen som oroligare i genomsnitt när de var på daghem (i jämförelse med före daghemsstarten). Analyser på individnivå visade emellertid att detta delvis kan förklaras av relativt stora individuella variationer i barnens reaktioner (ibland också av fördröjda reaktioner), delvis tycks förklaringen beröra hur mer grundläggande psykologiska reaktioner manifesterar sig i beteendet. Hos en del barn uppträdde nämligen nedstämdheten endast som en gråtlös och tyst nedstämdhet, ibland associerad med ett till synes yttre lugn hos barnet.

Speciella analyser på individnivå visade att två barn (8%) eller maximalt tre barn (12 %) (av totalt 25 daghemsbarn) skulle kunna bedömas reagera i enlighet med de klassiska faserna, där en öppen protest-fas följs av en mer depressiv tyst despair-fas.

Alla tre barn var pojkar. Men för de övriga barnen återfanns inte ett sådant två-fasigt beteende, utan nedstämdheten, som antingen var öppen med hög mängd gråt eller gråtlös och tyst, uppträdde vanligen som ett en-fasigt fenomen.

Totalt var det 84 procent av daghemsbarnen som bedömdes visa reaktioner som kan tolkas som separationsreaktioner (separation distress) i daghemsmiljön. Intressant är att man kan skönja en skillnad mellan pojkar och flickor i deras initialreaktioner vid daghemsstarten: Pojkar förefaller reagera antingen mycket starkt negativt eller också reagerar de knappast alls med negativa separationsreaktioner; medan flickorna vanligen tenderar att reagera negativt, men inte med så kraftiga reaktioner att de kan tolkas som en process i överensstämmelse med protest och despair.

I nästa kapitel presenteras resultat som berör hur daghemsbarnens interaktionsmönster med mödrarna förändrades under initialperioden.

KAPITEL 10

DAGHEMSBARN OCH HEMMABARN: INTERAKTIONSMÖNSTRET MED MODERN OCH ALLMÄNT BETEENDE I HEMMET UNDER INITIALPERIODEN

I detta kapitel presenteras resultat som belyser daghemsbarnens interaktionsmönster med sina mödrar och deras allmänna socio-emotionella beteende i hemmet med fokus på om och hur barnen förändras i sitt attachment-beteende under de första veckorna av daghemsvistelsen. Utgångspunkten är två typer av jämförelser: Daghemsbarn och hemmabarn har för det första jämförts vid utgångsläget i hemmet, dvs före daghemsstarten för daghemsbarnens del (M0), samt vid hemobservationen vid t2 (t2h) efter i genomsnitt tre veckors daghemsvistelse (M= 21 dagar; vidd = 1-16 dagar).[1]

För det andra har de båda barngruppernas förändring över tiden jämförts genom att daghemsbarnen respektive hemmabarnen jämförts med sig själva. För daghemsbarnen har förändringen från M0 visavi t1h respektive t2h jämförts med hemmabarnens förändring mellan M0-t2h. För hemmabarnen saknas ju ett korresponderande observationstillfälle vid t1. Dessa skillnader har signifikansprövats för respektive delsampel.

10.1 Barnens sinnesstämning, beteende och mängd interaktion med modern i hemmet

Resultaten på gruppnivå visar att i genomsnitt skiljer sig inte daghemsbarnen signifikant från hemmabarnen vare sig före daghemsstarten (vid M0) eller vid jämförelsen efter cirka tre veckors daghemsvistelse (vid t2h) när det gäller: *Barnets sinnesstämning, Motoriska aktivitetsnivå, Grad av oro-lugn samt Känslighet* inför frustrationer (negativa miljö-stimuli).

Inte heller visade sig några signifikanta skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn vid de två observationstillfällena i bedömningarna av barnens grad av *So*

[1] Som tidigare påpekats inföll t2-observationen i hemmet tre dagar senare i genomsnitt än motsvarande daghemsobservation, som gjordes efter 18 dagars daghemsvistelse.

ciabilitet (gentemot observatören) samt i barnens *Mängd av signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt* med modern. (Se tabell 1 i tabellbilagan).

Men man kan notera att daghemsbarnen redan vid utgångsläget i hemmet före daghemsstarten i genomsnitt ger en högre (men icke signifikant) mängd signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt gentemot sina mödrar jämfört med hemmabarnen (Med_{DM0} =2.6 visavi Med_{HM0} = 2.2). Och samma differens återfinns vid t2h, på grund av att båda gruppernas medianvärden har ökat lika mycket, motsvarande 0.5 enheter (Med_{Dt2h} = 3.1 Med_{Ht2h}= 2.7).

10.1.1. Intensifieras daghemsbarnens mer renodlade attachment-beteende?

Mängd gråt och motoriska initiativ till nära fysisk kontakt

När det gäller de mått som använts som indikatorer på barnens mängd och typ av mer renodlade attachment-beteende gentemot sina mödrar återfinns heller inga signifikanta skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn vare sig vid utgångsläget eller vid den korresponderande hemobservationen efter tre veckors daghemsvistelse för daghemsbarnens del (dvs M0 respektive t2h). Men vid mer ingående analyser och granskningar på individnivå framträder ett intressant mönster, i synnerhet när daghemsbarnen jämförs med sig själva, vilket redovisas i det följande.

Som framgår av tabell 10.1 finns det alltså inga signifikanta skillnader i *Barnets mängd av gråt/gnäll*, men det finns en svag statistisk tendens till att daghemsbarnen gråter lite mer i hemmet än vad hemmabarnen gör efter i genomsnitt tre veckors daghemsvistelse (t= 1.61, $p < .12$; t-test)). Den högre gråt/gnäll-nivån hos daghemsbarnen indikerar således ett intensifierat närhetssökande till modern.

Daghemsbarnen gråter och gnäller emellertid lite (men icke signifikant) mer än hemmabarnen såväl före daghemsstarten som vid de två efterföljande hemobservationerna. Man bör också notera att under initialperioden minskar båda barngrupperna sin gråtnivå tillsammans med modern i hemmet, varför man kan uttrycka det så att daghemsbarnen tenderar att minska sin gråtnivå i mindre utsträckning än hemmabarnen under initialperioden.

Som jag tidigare varit inne på kan man förvänta sig högre gråtnivå som en signal för att öka och upprätthålla närhetskontakten med modern hos barn som ännu inte lärt sig att krypa eller förflytta sig på annat sätt. Men den något högre gråtnivån hos daghemsbarnen kan inte förklaras av skillnader i antalet barn som kunde respektive inte kunde förflytta sig vid dessa två undersökningstillfällen.[2]

---

[2] Det var 14 hemmabarn som kunde förflytta sig (alla metoder tillåtna) vid utgångsläget (M0), vilket ökade till 16 vid observationen vid den efterföljande observationen för deras del (t2h). Som jag tidigare nämnt var

Tabell 10.1 Daghemsbarnen och hemmabarn: Mängd gråt och gnäll tillsammans med moder i hemmet under de första veckorna av daghemsvistelsen. Ju högre och mer positivt värde, desto större mängd gråt och gnäll.

	Daghemsbarn			Hemmabarn				
Tid punkt	M[1]	M' (ortog)[2]	SD	M[1]	M' (ortog)[2]	SD	t-värde	F-värde
M0	4.5	(0.10)	1.12	4.1	(-0.09)	0.88	0.68	1.63
t1	(3.8)							
t2	4.0	(0.23)	1.11	3.2	(-0.22)	0.85	1.61(+)	1.70

[1] M = Medelvärdet för summamåttet (skala 2-10).

[2] M' = Medelvärdet för den variabel som bildats genom ortogonalisering av de två separata variablerna (mängd gråt resp. mängd gnäll.) Orogonaliseringen är i sig oberoende av läge och för enkelhetens skull valdes att centrera värdena kring en nollpunkt.

(+) $p < .15$ + $p < .10$ * $p \leq .05$

Resultaten visar vidare att daghemsbarnen inte skiljer sig signifikant från hemmabarnen i mängden av motoriska initiativ till nära fysisk kontakt med modern utifrån jämförelserna mellan de två korresponderande observationstidpunkterna M0 och t2. (Se tabell 10.2). Men inkluderas även t1h-observationen, då daghemsbarnen varit i omkring fyra dagar på daghem, får man en annan bild. I jämförelse med utgångsläget har daghemsbarnen då ökat mängden initiativ till en nära fysisk kontakt med sina mödrar, i genomsnitt med 1.3 enheter (Med_{DM0}= 1.0 Med_{Dt1h}= 2.3). Och denna skillnad är signifikant (POS= 15, NEG= 76, T=15 N=13, [tot. n=25], $p < .05$; Wilcoxon's test för matchade par, tvåsidig prövning).

Vid den efterföljande hemobservationen (t2h), har medianvärdet för daghemsbarnen emellertid sjunkit igen (även om det ökat med 0.7 enheter jämfört med utgångsläget), så att det i princip är detsamma som hemmabarnens medianvärde vid motsvarande tidpunkt. Och skillnaden M0-t2h är inte signifikant vare sig för daghemsbarnen eller hemmabarnen (Wilcoxon's test M.P). (Se figur 10.1.)

Resultaten indikerar således att daghemsbarnen intensifierar sitt attachment-beteende mot modern i form av ett ökade initiativ till främst nära fysisk kontakt modern, som t.ex. att sitta i knä, vara i famn etc., efter i genomsnitt fyra dagars daghemsvistelse (vid t1h). Andra resultat stöder i princip detta. (Se även fallbekrivningen av flickan Ulla längre fram i detta kapitel.)

---

motsvarande antal som kunde förflytta sig bland daghembarnen 13 stycken före daghemsstarten (M0) och 15 stycken vid den första och den andra hemobservationen *efter* daghemsstarten (dvs vid t1h och t2h).

Tabell 10.2 Daghemsbarn och hemmabarn: Mängd och typ av aktiv närhetskontakt med mödrarna under initialperioden.

Variabel	Tid-punkt[a]	Daghems-barn i hemmet Median	Hemma-barn i hemmet Median	Wicoxon's test för matchade par[b] POS.	NEG.	T	N (par)	tot N
Motoriska initiativ till närhet /AKTMOT/ (1-5)	M0	1.0	1.8	14	41	14	10	25
	t1	2.3						
	t2	1.7	1.8	103	88	88	19	23
Barnets aktions-radie /RADIE/ (1-5)	M0	3.7	3.5	91	81	81	18	25
	t1	4.0						
	t2	3.7	3.3	57	48	48	14	25
Reaktion n. modern lämnar rummet /BEHALL/ (1-5)	M0	1.9	2.3	5	17	5	6	15
	t1	2.1						
	t2	2.4	2.3	65	56	56	15	19

[a] M0 = Före-mätningen i hemmet innan daghemsstarten; t1 = daghemsbarnens observation i hemmet efter i genomsnitt 4 dagars daghemsvistelse; t2, t3, t5 = Jämförelser mellan de två delsamplen när daghemsbarnen vistats i genomsnitt i 21 dagar, 7 veckor och 20 veckor på daghemmet.

[b] POS= Positiv rangsumma, NEG.=negativ rangsumma, T=den minsta av dessa. N=antalet par som visar en skillnad.

* $p < .05$;

Barnens aktionsradie och reaktioner när modern lämnar rummet

Motsvarande signifikanta förändring mot ett intensifierat attachment-beteende gentemot modern omedelbart efter daghemsstarten, framträder emellertid inte för barnets *Aktionsradie*; och inte heller när det gäller barnets reaktion när modern lämnar rummet. Inte någon av jämförelserna resulterar nämligen i signifikanta skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn i dessa variabler. Inte heller när daghemsbarnen och hemmabarnen jämförs med sig själva så att deras respektive förändring över tid jämförs visavi utgångsläget vid M0, erhålls en signifikant förändring för någon barngrupp (Wilcoxon M.P.)

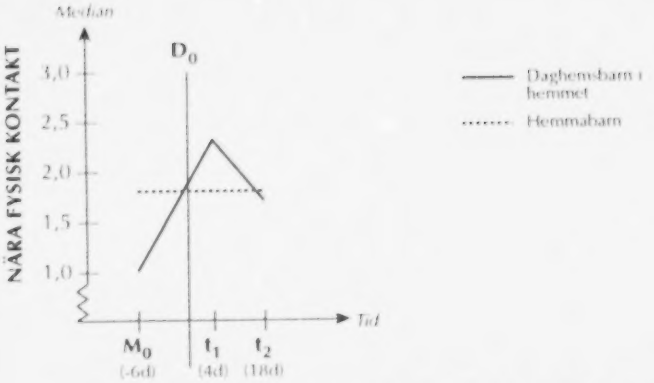

Figur 10.1. Daghemsbarn och hemmabarn: motoriska initiativ till närhet under initialperioden.

Man kan dock notera att daghemsbarnens aktionsradie är något snävare i genomsnitt (på grundval av medianvärdena) än hemmabarnens. Radien når dessutom sitt högsta värde (Med = 4.0) för daghemsbarnens del några dagar efter daghemsstarten (vid t1h), dels i jämförelse med samtliga undersökningstillfällen (om daghemsbarnen jämförs med sig själva), dels i jämförelse med hemmabarnen. Detta indikerar att daghemsbarnen har snävat in sin aktionsradie tillfälligt, omedelbart efter daghemsstarten, dvs just vid t1h.

På grundval av medianvärdena visar daghemsbarnen också starkare (men icke-signifikanta) reaktioner när mödrarna går ut ur rummet efter 18 dagars daghemsvistelse (t2h) visavi före daghemsstarten, i form av efterföljande-beteende, gråt/gnäll. Men eftersom daghemsbarnen även i denna variabel startar på en lägre nivå, har de vid t2h genom sin höjning i stort uppnått samma medianvärde som hemmabarnen.

10.2. Förändringen i den "totala" närhetskontakten med modern

Om och hur barnen förändrade sitt närhetssökande till modern vid daghemsstarten har också analyserats på individnivå, dels liksom tidigare utifrån *Närhetsindex-a* (medelvärdet av AKTMOT; RADIE, INDIR, BEHALL); *dels utifrån ett modifierat sådant index, nämligen Närhetsindex-b.*

Närhetsindex-b. Detta index exkluderade variabeln INDIR. De tre övriga indikatorerna (dvs AKTMOT, RADIE samt BEHALL, betraktades som kompensatoriska. En förändring för ett enskilt barn definierade därför sålunda: En förändring med minst ett variabelvärde (teoretisk vidd: 1-5) måste uppträda i minst en av de tre indikatorerna antingen vid den första (t1h) och/eller den andra hemobservationen (t2h) visavi utgångsläget (M0) för att kvalificera sig som en förändring. Index-b förväntas därför vara ett känsligare förändringsmått än index-a, samtidigt som det exkluderar barnets allmänna gråtnivå.

När det gällde vilka barn som minskade respektive ökade sitt närhetssökande utifrån index-a, var det ingen skillnad beroende på huruvida barnet kunde förflytta sig eller inte (vid utgångsläget), varför granskningen kom att omfatta samtliga daghemsbarn. Vidare slogs de två hemobservationerna efter daghemsstarten samman (på motsvarande sätt som gjorts för daghemsobservationerna), så att en förändring i attachment-beteendet gentemot modern definierades som en förändring oberoende av om den skett vid den första och/eller den andra hemobservationen.

Tabell 10.3 Daghemsbarn och hemmabarn: Förändring i mängden närhetskontakt med mödrarna under intitialperioden utifrån två index-mått. Absolut antal barn.

		Förändring i mängd närhetskontakt (M0 vs t1h/t2h)					
Index/reaktion		Daghemsbarn (D-barn) M0 vs t1h/t2h	Hemmabarn (H-barn) M0 vs t2h	McNemar D-barn		H-barn	
		(N=25)	(N=26)	X^2	p	X^2	p
Index-a	Ökar	16	9	1.44	.30	0.70	ns
	Noll	0	3				
	Minskar	9	14				
Index-b	Ökar	16	9				
	Noll	3	3	3.68	.10	0.70	ns
	Minskar	6	14				

Notera: df=1, ensidig prövning

Som framgår av tabell 10.3 visar resultaten att majoriteten (64%) av daghemsbarnen (16 av 25) ökade mängden signaler och initiativ till närhetskontakt mot modern efter daghemsstarten oberoende av vilket index som användes. Men tendensen blir tydligare

utifrån index-b och motsvarar en stark statistisk tendens vid tvåsidig prövning ($p < .10$) ($X^2 = 3.68$, df=1; McNemar's test.)[3]

Bland hemmabarnen återfinns däremot ett kontrasterande mönster: Majoriteten av hemmabarnen (14 barn, 54%) minskar i stället mängden närhetskontakt med modern, medan bara cirka en tredjedel (35%) ökar den mellan utgångsläget och t2-observationen. (3 barn (11%) visar en oförändrad mängd närhetskontakt.) Antalet barn som minskar närhetskontakten är dock inte signifikant vare sig utifrån index-a eller index-c (Index-a= index-b: $X^2 = 0.70$, df=1, n.s.; McNemar's test).

Vidare visar en granskning att de flesta av de daghemsbarn (10 av 13) som kunde förflytta sig vid daghemsstarten, reagerade med att öka sitt närhetssökande till modern i minst två av de ingående variablerna i index-b, dvs genom att oftare signalera att de vill bli upptagna, vill sitta i knät, etc. Och bortsett från ett barn, uppträdde denna ökning redan vid t1-observationen.

För de 12 barn som ännu *inte* lärt sig att förflytta sig vid daghemsstarten, var det ändå hälften (N=6) som uppvisade en ökning enligt index-b. En granskning visar att av dessa var det i sin tur hälften (N=3) som visade en kraftig ökning (minst två variabelvärden) i andra variabler än aktionsradien, varför moderns beteende sannolikt inte är hela förklaringen till ökningen. För den andra hälften (N=3) av de ännu inte krypande barnen är det troligt att ökningen snarare är en följd av moderns närhetssökande till barnet än tvärtom: Dessa barn visade nämligen endast en kraftig ökning (motsvarande minst två variabelvärden) i form av en snävare aktionsradie gentemot modern (t.ex. barnet sitter i knät på modern under större delen av antingen t1 - och/eller t2-observationen efter daghemsstarten, i jämförelse med att barnet t.ex låg på en filt på golvet en till två meter ifrån modern vid observationen före daghemsstarten.)

Samtidigt kan självfallet den ökade närhetskontakten mor-barn för dessa tre barn vara ett resultat av såväl moderns som barnets beteende: Samtliga visar nämligen en svag ökning (från värde 1 till 2), antingen i variabeln INDIR (med hög laddning av gråt/gnäll) eller genom att reagera lite kraftigare (gråt, efterföljande) när modern försvinner utom synhåll (variabeln BEHALL). Detta antyder att dessa tre barn givit svaga signaler om ökad närhetskontakt (genom att gnälla lite mer, vilket de inte gjorde lika påtagligt före daghemsstarten); ett gnäll som modern i sin tur sannolikt har uppfattat som en signal till ökad närhetskontakt och därför snabbt besvarat - kanske för att hon själv också starkt önskar en ökad närhet med barnet. Alternativt kan det vara så att barnets signal i det närmaste uppträder samtidigt som moderns aktiva närhetssökande,vilket kommer att hämma barnets signal som gråt/gnäll. Barnet kanske så att säga knappt "hinner" börja gnälla, förrän moderns eget behov att öka närheten leder till handling.

---

3 Index-a leder endast till en svag statistisik tendens med ($X^2 = 1.44$, df=1, $p < .15$; McNemar.)

Fallbeskrivning

Följande fallbeskrivning illusterar en sådan ökning i närhetskontakten med modern, dvs intensifiering av attachment-beteendet hos ett av undersökningsbarnen. Det är en flicka, som vi kan kalla Ulla och som var 33 veckor gammal och kunde krypa vid daghemsstarten.

Före daghemsstarten (M0). Vid observationen i hemmet före daghemsstarten (M0) använder Ulla modern som en bas för sitt utforskande, men hon tar få initiativ till nära fysisk kontakt, t.ex sitta i knät, tätt brevid etc. Endast några enstaka gånger under observationen kryper hon fram till modern. I stället är hon oftast nöjd med att vara ett par meter från modern på golvet och leka med sina leksaker. Men även om hon söker lite kroppskontakt med modern, visar hon ingen ambivalens inför nära fysisk kontakt vid de få tillfällen hon sitter i moderns knä eller är i hennes famn. Hon tycks vara nöjd och "sjunker in" hos modern.

De två första hemobservationerna efter daghemsstarten (t1h och t2h). Vid den första av dessa observationer i hemmet (t1h) vilken äger rum då Ulla varit i 4 dagar på daghemmet efter avslutad invänjning, liksom vid den andra (t2h), som gjordes efter 25 dagars daghemsvistelse, erhåller hon det högsta värdet (5) på samtliga tre variabler som berör barnets mer aktiva attachment-beteende (dvs AKTMOT, RADIE och BEHALL). Det innebär med andra ord att Ulla mycket ofta söker kroppskontakt genom aktiva motoriska initiativ, dvs krypa fram till, sträcka armar och händer mot, för att bli upptagen i knät eller famn (AKTMOT ökar från 2 till 5). Och värdet fem innebär i sin tur att hon vid minst cirka åtta gånger visar sådana initiativ. Ulla följer dessutom efter modern samtidigt som hon börjar gråta, när modern försvinner utom synhåll och lämnar rummet. (Hon börjar gråta redan när modern visar tecken på att gå ut ur rummet, vilket indikerar en genuin separationsångest i den mening att denna reaktion antas uttrycka en rädsla inför en antagen förväntad separation från modern.)

Vid den andra hemobservationen efter daghemstarten (t2h), sitter hon i knät mest hela tiden och när hon är på golvet förefaller hon inte acceptera större avstånd från modern än 1 meter. Avlägsnar sig modern mer, följer hon efter (dvs hon har en mycket snäv aktionsradie). Och även de stunder då avståndet är cirka en meter söker hon ofta blickkontakt med modern. Ulla kastar också ofta en blick då och då på modern som för att hålla ett öga på henne och kontrollera var modern är ("kontrolltittar").

Tilläggas bör också att vid båda tillfällena i hemmet efter daghemsstarten, bedöms Ulla dessutom som mycket känslig. Hennes känslighet har ökat från före daghemsstarten (från värdet 3 till värdet 5). Den förhöjda känsligheten sammanhänger sannolikt delvis med hennes intensifierade attachment-beteende och vaksamhet på var

modern befinner sig. Vid den första hemobservationen efter daghemsstarten, bedöms flickan dessutom som något orolig, och visar en sänkt sinnesstämning, vilken förändras vid den efterföljande observationen (t2h), då hon är nöjd och lugn.

Sammanfattningsvis ökar Ullas mängd av aktiva motoriska initiativ till närhetssökande betydligt vid de två hemobservationerna som följde efter daghemsstarten. Ulla förefaller också hela tiden vara noga med att försäkra sig om moderns fysiska tillgänglighet.

10.3. Kvaliteten i barnens interaktionsmönster med mödrarna - oberoende av mängd kontakt

Hur påverkas kvaliteten av daghemsbarnens interaktionsmönster med sina mödrar under de första veckorna efter daghemsstarten? Utgångspunkten för att belysa denna fråga är alltså bedömningen i de två variablerna *a) Barnets avvisande-accepterande av moderns signaler till ansikte-mot ansikte kontakt, samt b) Barnets avvisande-accepterande av närhetskontakt med modern.*

I tabell 10.4 redovisas resultaten för jämförelserna mellan daghemsbarn och hemmabarn.(Variabelvärden under 5 för summamåttet, innebär som nämnts att det förekommer klart avvisande från barnets sida.)[4]

Resultaten visar att daghemsbarnen under de första veckorna efter daghemsstarten är ungefär lika positiva inför både ansikte-mot-ansikte kontakt och närhetskontakt (t.ex. sitta i knä) med sina mödrar som hemmabarnen är under motsvarande period (t.o.m. t2h). Men daghemsbarnen visar intressant nog en tendens till en större spridning i sina reaktioner inför nära fysisk kontakt med modern i jämförelse med hemmabarnen vid t2h ($F = 2.14$, $p \leq .07$). Efter cirka tre veckors daghemsvistelse uppvisar daghemsbarnen således större individuella variationer när det gäller hur de reagerar inför att sitta i moderns knä eller vara i hennes famn än hemmabarnen, vilket i sin tur indikerar att det kan finnas fler daghemsbarn som visar ambivalens likaväl som att fler barn är mycket positiva till kroppskontakt med modern.

Man bör också notera följande icke-signifikanta trender på grundval av både de ortogonaliserade medelvärdena och medelvärdena för summamåttet: Daghemsbarnen är positivare inför sina mödrars signaler till ansikte-mot ansikte kontakt, vilket ökar mellan M0 och t1h, samtidigt som de är något mer negativa inför närhetskontakt med modern i jämförelse med hemmabarnen. Se även figur 10.2.

---

[4] För variabeln Avvisande-accepterande av moderns sociala interaktionssignaler framkommer heller inte några signifikanta skillnader med Kolmogorov-Smirnov's "tvåsampel test" för de två jämförelserna vid M0 och t2h.

Men om barnen jämförs med sig själva är förändringarna mellan utgångsläget och de efterföljande hemobservationerna inte signifikanta i någon variabel vare sig för daghemsbarnen (M0 vs t1 resp t2) eller hemmabarnen (M0 vs t2) (Wilcoxon M.P).

Tabell 10.4 Daghemsbarn och hemmabarn: Kvaliteten i interaktionsmönstret med modern under initialperioden. Jämförelse mellan barngrupperna innan daghemstarten (M0) och efter i genomsnitt tre veckors daghemsvistelse och motsvarande tidpunkter för hemmabarnen (t2h).

		Daghemsbarn i hemmet			Hemmabarn i hemmet					
Variabel	Tidpunkt	(M)[a]	M' ort[b]	SD	(M)[a]	M' ort[b]	SD	t-värde	F-värde	DF
Avvisan.-accept. a-a.kont *(BAKVALI)*	M0 t1h t2h	(4.8) (5.1) (4.9)	+0.07 +0.08	0.97 0.94	(4.6) (4.7)	-0.07 -0.07	1.05 1.07	0.48 0.54	1.17 1.31	49 49
Avvisan accept kroppskon *(BAKVALN)*	M0 t1h t2h	(5.2) (5.2) (4.8)	+0.08 -0.16	0.93 1.17	(5.0) (5.1)	-0.08 +0.15	1.07 0.80	0.58 -1.08	1.33 2.14+	49 47

[a] (M) = Medelvärdet för summamåttet (teoretisk variationsvidd 2-6). Värden under 5, innebär att det förekommit klart avvisande vid flera tillfällen under observationen.
[b] M'= Medelvärdet för den variabel som bildats genom ortogonalisering (av de två separata variablerna: grad av avvisande resp. accepterande) och det är dessa som prövats med t- respektive F-test.
+ $p \leq .10$ * $p \leq .05$

10.4. Sammanfattning av förändringsmönster utifrån tidsserie-data

Om en skillnad på *minst 0.3 variabelenheter* i medianvärdena används som ett robust kriterium på en genomsnittlig förändring över tid, dvs om utgångsläget före daghemsstarten jämförs med den första respektive den andra hemobservationen efter daghemsstarten, framträder ett tydligt mönster som stöder att daghemsbarnen intensifierar sitt mer renodlade attachment-beteende med modern (dvs sökande och upprätthållande av närhetskontakt) strax efter daghemsstarten, vid t1, dels genom att minska sin aktionsradie och hålla sig inom ett kortare avstånd från modern, dels genom att reagera med mer gnäll/gråt eller efterföljande då modern försvinner utom synhåll eller lämnar rummet vid t2h. Också den redan redovisade signifikanta ökningen i barnens initiativ till *närhet-främst kroppskontakt* med modern vid t1 uppvisar en förändring som motsvarar det ställda kriteriet.

Ett nytt resultat är emellertid att en motsvarande (icke signifikant) förändring på 0.3 variabelenheter uppträder även i variabeln: Barnets grad av avvisande-accepterande av moderns signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt eller sociala interaktionssignaler. Detta indikerar således att daghemsbarnen visar mer positiva känslomässiga reaktioner och att de mer aktivt besvarar moderns sociala interaktionssignaler (som leende, tittande, joller etc) omedelbart efter daghemsstarten.

Motsvarande förändringsmönster för hemmabarnen mellan M0 och t2h i samtliga variabler innebär i stället en stabilitet och en frånvaro av förändringar i barnens interaktionsbeteende mot sina mödrar. Se även figur 10.2

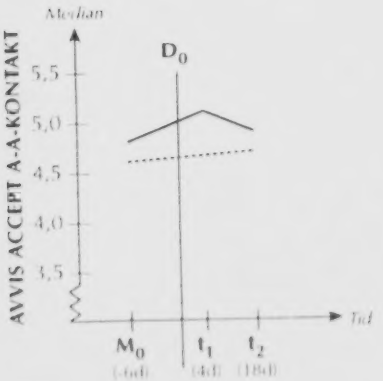

Figur 10.2a. Kvalitet i ansikte-mot-ansikte-kontakten

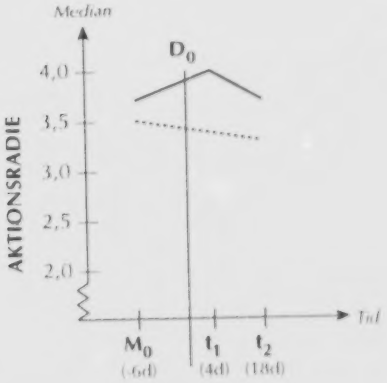

Figur 10.2b. Barnets aktionsradie

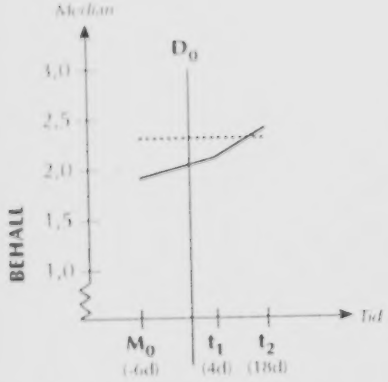

Figur 10.2c. Reaktion då modern lämnar rummet.

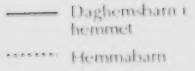

Figur 10.2. Variabler som visar en intensifiering i daghemsbarnens interaktion med mödrarna, efter i genomsnitt 4 dagars daghemsvistelse.

10.5. Om barnens föräldrapreferenser

Vid de relativt få hemobservationer där både modern och fadern var närvarande under hembesöket, försökte observatören att bedöma om barnet föredrog kontakt med någon av föräldrarna framför den andra i syfte att göra en tentativ bedömning av bindningspreferensen.

Men eftersom fäderna relativt sällan var hemma vid observationerna, var det möjligt att göra en sådan tentativ preferens-bedömning i förhållandevis få fall. Bara fem daghemsbarn blev bedömda vid utgångsläget M0 samt tio vid den efterföljande första (t1h) respektive andra (t2h) hemobservationen. Hemmabarnen kunde inte bedömas vad gäller eventuella föräldra-preferenser i något fall, eftersom inte någon av fäderna till dessa barn var hemma vid de besök som gjordes. Utgångspunkten för bedömningen var barnets mängd av ansikte-mot-ansikte signaler samt signaler och aktiva initiativ till närhetskontakt, liksom vem av föräldrarna som barnet lättast lät sig tröstas av.[5]

Det är trots allt intressant att notera att bedömningen av föräldra-preferenserna hos daghemsbarnen antyder att andelen barn som visar en klar preferens för modern sjunker tillfälligt omedelbart efter daghemsstarten: Två av fem prefererar modern vid utgångsläget, men endast två av tio gör det omedelbart efter daghemsstarten,vid t1h. I stället sker en tillfällig ökning i antalet barn som prefererar fadern just vid detta tillfälle, genom att hälften av de bedömda barnen föredrar fadern framför modern (5 av 10). Detta kan jämföras med observationen före daghemsstarten (M0) då ett barn (av 5) föredrog fadern och den efterföljande observationen, (dvs t2h) då ett (av 10) föredrog fadern.

Men antalet barn som prefererar interaktion med modern framför fadern ökar igen vid t2h till sex av tio. Vid undersökningsperiodens senare del är det endast två av sju barn som visar en klar preferens för fadern; majoriteten av de bedömda daghemsbarnen föredrar alltså modern vid undersökningsperiodens slut.

Eftersom den tillfälliga tendensen till ökad preferens för fadern uppträder samtidigt som daghemsbarnen tenderar att visa andra förändringar i interaktionen med modern, nämligen vid t1, kan faderspreferensen indikera en separationsreaktion.

---

[5] I kortform användes följande kategorier: 1) barnet visar ingen tydlig preferens, 2) barnet visar preferens för fadern 3) barnet visar preferens för modern. En mer utförlig definition av preferens-variabeln och hur den skulle bedömas med utgångspunkt i observationerna återfinns i Hårsman (1975 b).

10.6 Separations- och återföreningsreaktioner vid "lämnings-" respektive "hämtnings"-situationen på daghemmen

Daghemsbarnens omedelbara separations-och återföreningsreaktioner då de lämnades och hämtades på daghemmen av någon av föräldrarna observerades vid minst ett av de två observationstillfällena under initialperioden (vanligen observerades separationsreaktionerna vid t1d och/eller t2d och återföreningsreaktionerna vid t1h och/eller t2h).

Det var ungefär lika vanligt att fadern lämnade-respektive hämtade barnet som att modern gjorde det (11 av barnen lämnades av modern, 12 av fadern. Och 10 barn hämtades oftast av fadern; 12 av modern, 1 av mormodern). För de återstående barnen var det mer oregelbundet och föräldrarna turades som regel om. I stort sett finns det en svag tendens till att det var något vanligare att modern hämtade barnet vid de tillfällen då återföreningsreaktionerna observerades.

Separationsreaktionerna klassificerades i fem kategorier och återföreningsreaktionerna i fyra utifrån observationsprotokollen. Kategoridefinitionerna innebar följande:

Omedelbar separationsreaktion. *Positiv* reaktion: Barnet ser nöjt ut i separationsögonblicket, ler, vinkar mot föräldern (värde 1);
Neutral/oberörd: Barnet har ett neutralt, oberört ansiktsuttryck, kan "undvika" ögonkontakt vid avskedet (värde 2),
Gråt = värde 3-5 (beroende på intensitet och varaktighet).

Omedelbar återföreningsreaktion. *Positiv*: Hälsar omedelbart genom att le mot, ögonkontakt (värde 1); *Neutral*: Oberörd, neutralt ansiktsuttryck, oftast klar ögonkontakt (värde 2); *Gråt*: Börjar gråta då föräldern kommer mot barnet, vanligt är att barnet kryper mot föräldern samtidigt som det gråter (värde 3) *Undvikande*: Undviker ögonkontakt, tittar bort, vänder bort huvudet, kryper förbi, iväg bort från föräldern, men barnet förefaller ha noterat att föräldern är där (värde 4)

I Tabell 10.5 sammanfattas barnens reaktioner vid ett av de två första daghemsobservationerna (t1 eller t2). Om barnen hade observerats vid båda tillfällena valdes den kraftigaste separationsreaktionen, dvs den mest "negativa". (Ju högre värde, ju mer negativ reaktion.) Det innebär att antalet positiva separations- respektive återföreningsreaktioner är något färre och de negativa något fler än om barnets svagaste reaktioner skulle valts som underlag för kategoriseringen. Skillnaden är emellertid marginell och här har jag valt att visa de kraftigaste reaktionerna, eftersom det är förekomsten av sådana reaktioner överhuvudtaget som står i fokus för intresset.

Tabell 10.5 Daghemsbarnens separations- och återföreningsreaktioner vid lämnings-och hämtningssituationen på daghemmen under initialperioden

Reaktion		N	(N%)
Separations-	Positiv	4	(16)
reaktion	Neutral	14	(56)
	Gråt	7	(28)
tot N		25	(100)
Återförenings-	Positiv	12	(48)
reaktion	Neutral	3	(12)
	Gråt	6	(24)
	Undvikande	4	(16)
tot N		25	(100)

Av tabellen framgår att det är en majoritet (56%) av daghemsbarnen som visar neutrala eller oberörda reaktioner i lämningssituationen på daghemmen vid t1 eller t2. En sådan neutral reaktion illustreras med följande exempel:..."*När modern lämnar flickan på daghemmet, reagerar hon inte alls. Hon verkar oberörd av att modern går.*"

En knapp tredjedel av barnen (28%) reagerade med separationsprotest, dvs de grät eller gnällde samt visade ibland andra negativa reaktioner vid avskedet. En stark separationsreaktion visade pojken Olle, vars övriga initialreaktioner beskrivits tidigare. ..."*När Olle lämnas av fadern på morgonen gråter han förtvivlat. Han sitter i knät på en av personalen, men hon lyckas inte trösta honom. Det tar cirka 10 minuter innan han lugnar sig och slutar att gråta.*"

Det är bara fyra barn (16%) som uppvisar en positiv reaktion, dvs de verkar belåtna eller nöjda i avskedsögonblicket.... "När modern lämnar Stina reagerar hon inte negativt på något sätt. Hon låter sig villigt tas upp av personalen, verkar nöjd och ser nöjd ut, när modern försvinner utom synhåll för henne."

Men man bör notera att av de barn där två observationer av lämningsbeteendet gjordes (dvs 18 barn av 25), var det sju barn som uppvisade olika reaktioner vid de två tillfällena. Men med undantag för ett barn hade barnets reaktioner kategoriserats i två närliggande kategorier. Om barnet t.ex.reagerade "positivt" vid t1d (värde 1), bedömdes reaktionen som neutral vid t2d (värde 2). Eller om barnet grät förtvivlat vid t1d

(värde 5), kunde det gråta lite mindre vid t2d (värde 4), o.s.v.[6] Det var alltså små skillnader i barnens reaktioner.

Så till daghemsbarnens **återföreningsreaktioner**. Sammanfattas barnens *omedelbara reaktioner* vid återföreningen med någon av föräldrarna under initialperioden visar det sig att det vanligaste är att barnen reagerar känslomässigt positivt i återföreningsögonblicket. Nästan hälften av barnen (48%) blir glada och söker närhet- eller ansikte-mot-ansikte kontakt med föräldern (som oftast var modern). Se tabell 10.6. Därnäst är det vanligast att barnen först reagerar med att börja gråta litet vid mötet med föräldern. Det är cirka en fjärdedel (25%) eller sex barn som reagerar så.

Mycket intressant är att det är fyra barn (16%) som visar ett relativt tydligt undvikande-beteende (motsvarande anxious-avoidant) i återföreningsögonblicket. Med ett undantag, uppträdde denna undvikande-reaktion för daghemsbarnen vid observationen efter i genomsnitt tre veckors daghemsvistelse (t2).
För tre daghemsbarn (12%), vilkas reaktioner bäst kan beskrivas som oberörda eller neutrala, var det emellertid svårt att tolka om denna reaktion i själva verket var en svagare form av ett undvikande (dvs avoidant). Med andra ord var det svårt att avgöra om de undvek kontakt eller om de bara inte brydde sig om att föräldern kommit in i rummet och därför inte noterade dennes ankomst. Här ges två fallbeskrivningar i syfte att exemplifiera respektive typ:

Undvikande -reaktion : "Olle (33 veckor gammal) kastar en blick på fadern, när han kommer in genom dörren och pojken får syn på honom. Omedelbart därefter vänder Olle bort huvudet och undviker därmed ögonkontakt med fadern. Ansiktsuttrycket är allvarligt och han bryr sig inte om faderns försök att få kontakt med pojken. När fadern så tar upp Olle i famnen och småpratar med honom verkar det som om pojken 'mjuknar upp' och efter någon minut ler han stort mot fadern." Denna reaktion visade Olle när han varit i tre veckor på daghemmet, vid t2d.

Oberörd/neutral reaktion: "När modern kommer och hämtar pojken på eftermiddagen reagerar han först inte alls när han får syn på sin mamma. Han verkar helt oberörd och uttrycker varken positiva eller negativa känslor."

När det gäller barnens omedelbara återföreningsreaktioner under initialperioden var det bara sju barn (av 25) som observerades vid såväl det första som det andra tillfället. Vid återföreningen var det emellertid något vanligare (N=4) än vid lämningen att de barn som observerats två gånger visade en större skillnad mellan tillfällena (motsvarande en differens på två variabelvärden). Intressant är t.ex. att för två barn förändrades reaktionen från en neutral reaktion vid t1 till en undvikande reaktion vid t2. Ett fenomen som

---

6 Det barn som utgjorde undantaget gnällde vid den första observationen (värde 3), men reagerade positivt vid den andra (värde 1).

stämmer med våra iakttagelser att det ofta var svårt att skilja mellan dessa två reaktioner. Endast i ett fall förändrades barnets reaktion från en positiv reaktion vid t1 till en undvikande vid t2. Inga tydliga könsskillnader i barnens omedelbara separations- och återföreningsreaktioner finns.

"Öppen"- och "tyst nedstämdhet" och barnens omedelbara separations- och återföreningsreaktioner

Daghemsbarnens separations- och återföreningsreaktioner i lämnings- respektive hämtningssituationen på daghemmen har också relaterats till de två tidigare identifierade reaktionerna "öppen respektive tyst nedstämdhet.

Tabell 10.6 Daghemsbarnens separations- och återföreningsreaktioner vid lämnings och hämtningssituationen på daghemmen i relation till Öppen och tyst nedstämdhet.
Antalet barn som uppvisar olika reaktioner.

		Öppen nedstämdhet (N=10)	Tyst nedstämdhet (N=9)
Separations-reaktion[a]	Gråt	4	3
	Neutral	4	4
	Positiv	1	2
Återfören. reaktion[b]	Undvik.	3	1
	Gråt	3	1
	Neutral	2	3
	Positiv	2	4

a. Gråt= Gråter (intensiteten kan variera mellan värde 3-5); Neutral= Neutral, oberörd (värde 2); Positiv= Glad, nöjd (värde 1). N=9 för barn som visar öppen nedstämdhet p. g. a. ett bortfall.

b. Undvik.= Undviker kontakt, tittar bort, vänder bort huvudet (värde 4); Gråt= Gråter, går-kryper mot (värde 3); Neutral= neutral, oberörd (värde 2); Positiv = Glad, ler (värde 1)

Som framgår av tabell 10.6 finns det inte något starkt samband mellan barnens omedelbara separationsreaktioner i lämningssituationen och huruvida de visar öppen respektive tyst nedstämdhet, även om nedstämda barn vanligen också grät eller var neutrala i skilsmässoögonblicket från föräldrarna. Men negativa återföreningsreaktioner (dvs gråt, undvikande) är något vanligare vid öppen nedstämdhet (4 av 10) än vid tyst (2 av 9). Medan positiva/neutrala återföreningsreaktioner är något vanligare vid tyst (7 av 9) än vid öppen nedstämdhet (4 av 10). Den teoretiskt intressanta *undvikande*-reaktionen var således oftare associerad med öppen nedstämdhet än med tyst.

10.7 Sammanfattning

I detta kapitel har resultatanalyser presenterats vilka visar att det inte finns några signifikanta skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn i deras interaktionsmönster med sina mödrar under initialperioden varken vid utgångsläget eller vid observationen efter i genomsnitt tre veckors daghemsvistelse för daghemsbarnens del. Detta pekar på att daghemsstarten och de introducerade dagliga mor-barn separationerna inte leder till några starka och påtagliga generella effekter på barnens interaktionsmönster med mödrarna och därmed på barnens attachment-beteende. Men man kan notera att det finns en svag tendens till att daghemsbarnen gråter lite mer i hemmet och är något mer avvisande inför nära fysisk kontakt med mödrarna cirka tre veckor efter daghemsstarten.

Sammantaget framträder vidare ett intressant mönster hos daghemsbarnen. Detta mönster indikerar att det finns en tendens hos daghemsbarn att intensifiera sin kontakt med modern under de första veckorna av daghemsvistelsen; i synnerhet gäller det daghemsbarnens aktiva motoriska initiativ till kroppskontakt eller en nära fysisk kontakt med modern (t.ex sitta i knät, vara i famn etc). Motsvarande tendens framträder även i en del andra variabler som berör ansikte-mot-ansikte kontakten. I kontrast till detta förändringsmönster är det karaktäristiska för hemmabarnen en frånvaro av förändringar i motsvarande avseenden under initialperioden.

Del IV
Resultat 2:
Anpassningsperioden och longitudinella förändringar

Anpassningsmönstret från cirka 7-20 veckors daghemsvistelse samt longitudinella förändringar

KAPITEL 11

DAGHEMSBARNENS INTERAKTIONSMÖNSTER OCH BETEENDE HEMMA OCH PÅ DAGHEM UNDER ANPASSNINGSPERIODEN OCH LONGITUDINELLT

Inledning

I denna den fjärde resultatdelen, som inleds med detta kapitel, behandlas den period som kallas *Anpassningsperioden*, dvs perioden från och med 7 veckors vistelse (t3) och fram till undersökningsperiodens slut då daghemsbarnen varit i genomsitt 20 veckor eller 5 månader på daghem (t5). Under denna period uppvisade barnen i flera avseenden en markant förändring i sitt beteende i daghemsmiljön i relation till beteendet under de första veckorna på daghem.

Dessutom presenteras resultat som berör hur barnen förändras över *undersökningsperioden som helhet*. Helhetsperspektivet har jag försökt fånga på huvudsakligen två sätt: a) dels genom att beskriva anpassningsprocessen i termer av förändring och stabilitet i daghemsbarnens beteende och interaktionsmönster i daghemsmiljön (utifrån de enskilda variablerna och i jämförelse med barnens beteende tillsammans med modern i hemmet); b) dels genom att beskriva och jämföra den longitudinella förändringen i daghemsmiljön med motsvarande förändring i hemmet med hjälp av den tidigare beskrivna speciella regressionsanalysmetoden. Ananlysmetoden är således den som utgår från individuella regressionslinjer, vilka i sin tur är baserade på varje individs tidsserie-data (se kapitel 7, bilaga 1).

I detta kapitel står sålunda följande två frågor i fokus: Hur förändras daghemsbarnens socioemotionella beteende i daghemsmiljön under anpassningsperioden och longitudinellt (visavi motsvarande beteende i hemmet)? Hur förändras daghemsbarnens interaktionsmönster med daghemspersonalen under anpassningsperioden och longitudinellt (visavi barnens interaktionsmönster med mödrarna)?

Förändringar i daghemsgruppen och daghemsbyten. I det här sammanhanget bör kanske ånyo påpekas att två daghemsbarn, båda pojkar, avbröt sin daghemsvistelse under undersökningsperioden (se kapitel 4). Den ena slutade redan efter den andra daghemsobservationen (t2) och den andra efter den tredje daghemsobservationen (t3). Följaktligen reduceras antalet daghembarn med uppföljningsdata såväl i hemmet som på daghemmen till 24 barn vid t3-observationen och till 23 barn vid t5-observationen.

Det bör också nämnas att fyra daghemsbarn bytte daghem mellan observationen vid t3 och t5. Eftersom bytet skedde ett par månader innan observationen vid t5, kan man kanske anta att barnen vid den sistnämnda observationen inte befann sig i en ny initialperiod i anpassningsprocessen till det nya daghemmet.

11.1. Daghemsbarnens beteende i daghemsmiljön under anpassningsperioden i relation till beteendet under initialperioden: Förändring och stabilitet

Daghemsbarnens beteende och intaraktionsmönster under anpassningsperioden (vid t3d och t5d) beskrivs genom jämförelser med motsvarande beteende i hemmet vid de korresponderande observationerna (t3h resp. t5h) samt i relation till resultaten för initialperioden.

11.1.1. Förändringar som indikerar en påtaglig återhämtning och utveckling-anpassning:

Under anpassningsperioden, dvs från och med sju veckors daghemsvistelse och framåt visar resultaten att daghemsbarnens *Sinnesstämning* och deras *grad av Sociabilitet* (gentemot en främling) i daghemsmiljön inte skiljer sig signifikant från motsvarande bedömningar tillsammans med modern i hemmet (Se Figur 11.1 och tabell 11.1). I genomsnitt är daghemsbarnen således ungefär lika nöjda när de är på daghemmet som när de är hemma tillsammans med modern cirka sju veckor efter avslutad invänjning och fram till cirka fem månaders daghemsvistelse. Detta innebär således att den signifikant lägre sinnesstämningen eller nedstämdheten, som karaktäriserar daghemsbarnen under initialperioden, inte återfinns under anpassningsperioden. *Frånvaron av signifikanta skillnader under anpassningsperioden indikerar i sin tur att det i genomsnitt skett en återhämtning från den låga sinnesstämningen bland daghemsbarnen från och med sju veckors daghemsvistelse.*

Man kan dock notera att vid det sista observationstillfället (t5), har barnens sinnesstämning i genomsnitt bedömts som något lägre på daghemmet än vid bedömningen i hemmet tillsammans med modern, även om skillnaden inte når en statistisk tendens (Med.= 3.6 i hemmet visavi Med= 3.1 på daghemmet). Absolut sett innebär medianvärdena efter fem månaders daghemsvistelse att barnen bedömts som relativt neutrala i sin sinnesstämning i daghemsmiljön medan de bedömts vara nöjda i hemmet tillsammans med modern.

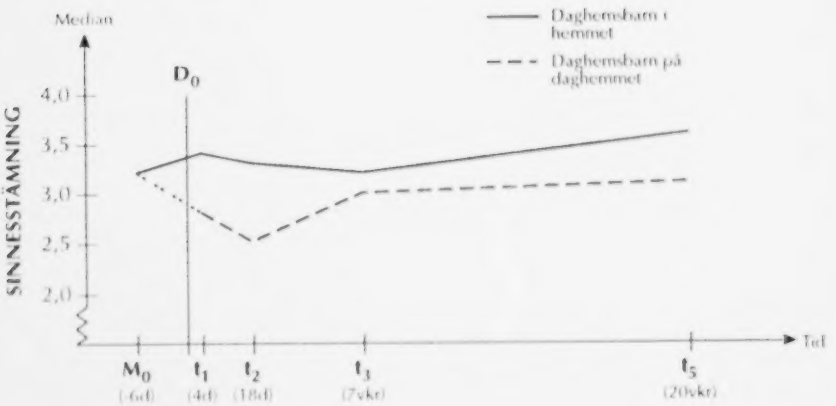

Figur 11.1a. Sinnesstämning

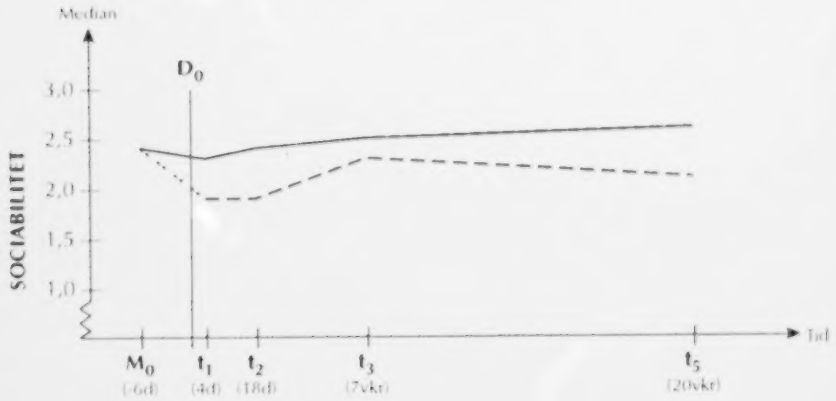

Figur 11.1b. Sociabilitet

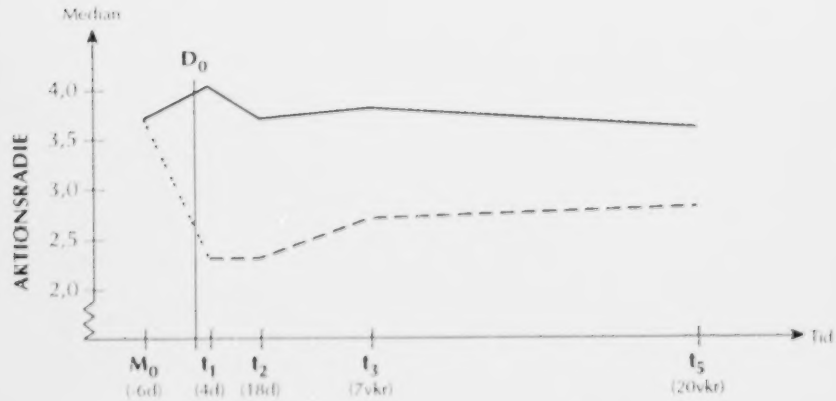

Figur 11.1c. Aktionsradie

229

Figur 11.1. Beteendeförändringar som indikerar en påtaglig återhämtning och anpassning i daghemsmiljön

När det gäller barnens *Sociabilitet*, dvs barnets intresse inför kontakt med en främling (dvs observatören), innebär frånvaron av signifikanta skillnader under anpassningsperioden (vid t3 och t5), att daghemsbarnen i stort sett bemöter främlingen på samma sätt i daghemsmiljön som i hemmet i moderns närvaro; och således oberoende av om modern är närvarande eller frånvarande. Ett resultat som alltså kontrasterar mot mönstret under initialperioden då daghemsbarnen var signifikant mer intresserade av främlingen när barnet mötte denna tillsammans med modern i hemmet, i jämförelse med om mötet ägde rum i daghemsmiljön. Men utifrån medianvärdena är barnen forfarande (men icke-signifikant) mer positiva mot främlingen i hemmet tillsammans med modern än i daghemsmiljön. Intressant är vidare att det sker en svag ökning i intresset för främlingen under undersökningsperioden (motsvarande 0.2 enheter utifrån medianvärdena) - oberoende av om mötet sker tillsammans med modern eller utan modern i daghemsmiljön. (Se figur 11.1 och tabell 11.1.)

Vidare visar det sig att den signifikant ökade *känsligheten* inför frustrationer i daghemsmiljön som daghemsbarnen visade strax efter daghemsstarten (efter 4 dagars daghemsvistelse, t1d) inte återfinns under anpassningsperioden (om barnens beteende i daghemsmiljön jämförs med motsvarande beteende i hemmet vid t3 och t5).(Se tabell 11.1.) Men brytpunkten för barnets känslighet återfinns emellertid redan under initialperioden: Från och med 18 dagars daghemsvistelse (t2d) bedöms barnen således inte som signifikant känsligare i daghemsmiljön visavi i hemmet tillsammans med modern. Notera dock att utifrån medianvärdena har daghemsbarnen bedömts som något känsligare när de vistas i daghemsmiljön än när de är hemma tillsammans med mödrarna vid samtliga undersökningstillfällen.

Under anpassningsperioden är daghemsbarnens *aktionsradie* snävare gentemot modern i jämförelse med mot daghemspersonalen på grundval av medianvärdena. Detsamma gällde under initialperioden. Men då var skillnaderna signifikanta, medan så inte är fallet vid något av de två observationstillfällena under anpassningsperioden. Se tabell 11.1.

Ser vi på förändringsmönstret över undersökningsperioden som helhet, är daghemsbarnes aktionsradie i stort sett stabil i relationen med modern. Med undantag för den temporärt snävare radien omedelbart efter daghemsstarten (Md=4.0 vid t1h), ligger daghemsbarnens aktionsradie mot modern i genomsnitt över variabelvärdet 3.5 vid samtliga observationer. Detta innebär bland annat att barnet ofta pendlar tillbaka till modern och använder henne som en bas för sitt utforskande.

Vid de fyra daghemsobservationerna är barnens aktionsradie gentemot daghemspersonalen däremot större: Medianvärdena vid samtliga observationer är mindre än 3 (vidd: 2.3- 2.8). Absolut sett innebär ett medianvärde motsvarande 2.8 (vilket är daghemsbarnens aktionsradie i genomsnitt gentemot personalen vid undersöknings-

periodens slut); ett värde som ligger strax under det lägsta variabelvärdet för att beteckna att barnet använder vårdaren som en tydlig bas vid sitt utforskande av omvärlden (värde=3). Men intressant är att daghemsbarnen tenderar att minska radien, dvs öka variabelvärdet, gentemot daghemspersonalen från och med sju veckors daghemsvistelse och till och med undersökningsperiodens slut. Detta bidrar till att förklara frånvaron av signifikanta skillnader i barnets beteende mot modern visavi personalen under anpassningsperioden.
Sammantaget indikerar resultaten sålunda att daghemsbarnen i betydligt större utsträckning använder personalen som en bas för sitt utforskande av omgivningen under anpassningsperioden i jämförelse med vad som var fallet under initialperioden.

11.1.2. Relativt stabila beteendemönster: lägre motorisk aktivitetsnivå och lägre interaktionsnivå i daghemsmiljön än tillsammans med modern

I kontrast till dessa resultat, uppvisar daghemsbarnens både vad gäller den *motoriska aktivitetsnivån* och *i mängden signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt* med personalen i princip samma mönster under anpassningsperioden som under initialperioden. Och det innebär att daghemsbarnens beteende i daghemsmiljön under anpassningsperioden (liksom under initialperioden) karaktäriseras av en lägre motorisk aktivtetsnivå och en lägre mängd signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt gentemot personalen (i jämförelse med motsvarande beteende tillsammans med modern i hemmet) Se tabell 11.2.

Den motoriska aktivitetsnivån är signifikant lägre i daghemsmiljön än i hemmet såväl vid observationen efter sju veckors daghemsvistelse ($p<.05$, Wilcoxon M.P.) som efter fem månaders daghemsvistelse ($p<.01$), Wilcoxon M.P.), dvs vid t3- respektive t5- observationerna. Se figur 11.2. Under undersökningsperioden som helhet är således daghemsbarnen i genomsnitt mer motoriskt aktiva tillsammans med modern i hemmiljön än när de är i daghemsmiljön, med undantag för jämförelsen efter cirka 18 dagars daghemsvistelse (vid t2), då skillnaden inte når den stipulerade signifikansnivån på $p \leq .05$. Men det finns ändå en brytpunkt vid observationen efter cirka sju veckors daghemsvistelse: Från och med denna tidpunkt ökar barnens motoriska aktivitetsnivå både i daghemsmiljön och i hemmet utifrån medianvärdena (motsvarade 0.5 enheter mellan t2-t5).

När det gäller daghemsbarnens *mängd av signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt (t.ex titta, le, jollra, visa leksak)* visar resultaten att under anpassningsperioden är barnens signalnivå signifikant lägre mot personalen än mot modern i hemmet vid undersökningsperiodens slut (t5) efter i genomsnitt 20 veckors daghemsvistelse ($p<.05$, Wilcoxon M.P). (Se figur 11.2)

Tabell 11.1 Daghemsbarn: Beteenden som uppvisar en påtaglig förändring i daghemsmiljön under undersökningsperioden.
Medianvärden och Wilcoxon's test för matchade par redovisas.[1]

Variabel	Tidpunkt[2]	Daghems-barn i hemmet Median	Daghems-barn på daghemmet Median	Wilcoxon's test POS	NEG	T	N	N par
Sinnes-stämning (1-5)	M0-t1d	3.2	2.7	132	39	39*	18	24
	t1	3.4	2.7	152	38	38*	19	24
	t2	3.3	2.5	123	30	30*	17	25
	t3	3.2	3.0	84	52	52	16	22
	t5	3.6	3.1	81	39	39	15	23
Socia-bilitet (1-3)	M0-t1d	2.4	1.9	61	05	5**	11	24
	t1	2.3	1.9	41	05	5*	9	24
	t2	2.4	1.9	89	17	17*	15	25
	t3	2.5	2.3	44	22	22	11	22
	t5	2.6	2.1	79	26	26	14	23
Känslig-het (1-5)	M0-t1d	3.1	3.6	15	76	15*	13	20
	t1	3.3	3.6	26	79	26	14	23
	t2	3.0	3.4	57	80	57	16	25
	t3	3.1	3.5	21	71	21	13	22
	t5	2.9	3.2	45	91	45	16	23
Barnets aktions-radie /RADIE/ (1-5)	M0-t1d	3.7	2.3	74	32	32	14	18
	M0-t2d	3.7	2.3	113	24	24*	16	21
	t1	4.0	2.3	40	5	5*	9	18
	t2	3.7	2.3	79	13	13*	13	19
	t3	3.8	2.7	54	24	24	12	19
	t5	3.6	2.8	58	33	33	13	21

1.POS=Positiv rangsumma, NEG.=negativ rangsumma, T=den minsta av dessa. N=antalet par som visar en skillnad.

2. M0-t1d = Utgångsläget i hemmet visavi daghemsobservationen efter 4 dagars daghemsvistelse. t1 och t2, t3 och t5 = Jämförelser mellan de två settingarna (hemmet tillsammans med modern visavi daghemmet tillsammans med personalen) vid korresponderande tidpunkter,dvs efter 4 dagars (t1), 18 dagars (t2) daghemsvistelse, respektive sju veckors (t3) och 20 veckors daghemsvistelse (t5)

* = $p < .05$; ** = $p < .01$

Under den studerade tidsperioden som helhet framträder emellertid ett genomgående mönster. Ett mönster som innebär att daghemsbarnen ger en signifikant mindre mängd signaler till ansikte-mot-ansikte-kontakt (sociala interaktionssignaler) gentemot personalen än mot modern vid tre av de totalt fyra jämförelserna vid korresponderande tidpunkter (vid t1, t2 och t5). De lägre medianvärdena innebär dessutom att daghemsbarnen har en mer mångsidig kontakt med mödrarna än med personalen; de ler mer, "pratar" mer och har mer lek-kontakt med mödrarna än med daghemspersonalen. Men bortsett från den tillfälligt högre bedömningen visavi personalen vid t3-observationen, pekar medianvärdena intressant nog på att skillnaden mellan barnens kontaktbeteende mot personalen och mot mödrarna blir mer markerad vid undersökningsperiodens slut till följd av att barnens mängd signaler *till mödrarna* ökar kraftigt (motsvarande 1.0 variabelenhet i genomsnitt), medan mängden signaler gentemot personalen bara ökar svagt och i stället är relativt stabil över perioden.

Den tillfälligt högre bedömningen gentemot personalen vid t3-observationen kan delvis vara en slags återhämtningseffekt, delvis en slags undersökningseffekt, dvs någon typ av Hawthorne-effekt. Det är ju till exempel möjligt att daghemspersonalen ansträngde sig lite extra för att vara aktiv i kontakten med barnet just vid t3, då de deltagit i studien en längre tid. Något som i sin tur också kan förklara barnens tillfälligt högre mängd signaler mot daghemspersonalen vid detta tillfälle.

Resultaten visar vidare att när det gäller daghemsbarnens *grad av oro-lugn* under anpassningsperioden skiljer sig inte barnens beteende i daghemsmiljön signifikant från motsvarande observationsbedömningar i hemmet (dvs t3 resp. t5). Dessa resultat är helt i linje med resultaten för initialperioden. Men ett observandum bör dock göras på motsvarande sätt som gjordes för initialperioden.[1]

Om extremkategorierna för variabeln oro-lugn (värde 1 och 5) sammanförs till en kategori, är skillnaden mellan barnens beteende i daghemsmiljön och i hemmet nämligen signifikant vid observationen efter cirka fem månaders daghemsvistelse (T=13.5, N=12, tot n=23: $p < .05$. Wilcoxon M.P.). Vid t3-observationen var motsvarande skillnad dock inte signifikant. Sammantaget pekar detta på att det finns en tendens bland daghemsbarnen att antingen vara mer oroliga eller visa ett till synes påtagligt, "extremt" lugn i daghemsmiljön både under initialperioden och efter i genomsnitt fem månaders daghemsvistelse (och i jämförelse med motsvarande beteende i hemmet tillsammans med modern). En granskning visar intressant nog att observationsbedömningen extremt lugn (värde 5) bara förekom när barnen var i daghemsmiljön- inte alls i hemmet.

1 För initialperioden fanns en statistisk tendens till att daghemsbarnen reagerade med högre oro vid daghems-starten (McNemar's test) om de extremt oroliga och de extremt lugna barnen vid t1d och t2d fördes till en gemensam kategori.

Aktiva motoriska initiativ till närhet och reaktioner när vårdaren lämnar rummet

I tabell 11.2 redovisas jämförelserna mellan daghemsbarnens mängd och typ av mer aktiv närhetskontakt med modern i hemmet visavi motsvarande kontakt med personalen på daghemmet under undersökningsperioden som helhet.

Tabell 11.2 Daghemsbarn: Relativt stabila beteendemönster under undersökningsperioden.

Variabel	Tidpunkt	Närhet m. modern i hemmet	Närhet m. personalen på daghem	Wicoxon's test för matchade par				
		Median	Median	POS	NEG	T	N	n
Motor. initiativ till närhet /AKTMOT/ (1-5)	M0-t1d	1.0	1.3	46	20	20	11	24
	t1	2.3	1.3	98	7	7**	14	24
	t2	1.7	1.5	96	57	57	17	25
	t3	2.8	1.7	72	34	34	14	22
	t5	3.7	1.7	115	21	21*	16	22
Aktivitetsnivå (1-5)	M0-t1d	3.4	2.7	116	20	20**	16	24
	t1	3.3	2.7	158	33	33*	19	24
	t2	3.3	2.7	108	45	45	17	25
	t3	3.7	3.0	87	18	18*	14	22
	t5	3.8	3.2	117	20	20**	16	21
Mängd signaler t. a.-a.-kontakt (1-5)	M0-t1d	2.6	2.2	94	59	59	17	24
	t1	3.0	2.2	124	30	30*	17	24
	t2	3.1	2.1	174	17	17**	19	25
	t3	2.7	2.6	49	56	49	14	22
	t5	3.7	2.3	102	18	18*	15	23
Oro-lugn (1-5)	M0-t1d	3.3	3.2	65	71	65	16	24
	t1	3.2	3.2	77	94	77	18	24
	t2	3.4	2.9	120	51	51	18	25
	t3	2.9	3.0	35	44	35	12	22
	t5	3.2	2.9	41	37	37	12	23
Reaktion när vårdaren lämnar rummet /BEHALL/ (1-5)	M0-t1d	1.9	1.4	31	24	24	10	19
	t1	2.1	1.4	75	46	46	15	21
	t2	2.4	1.5	80	57	57	16	22
	t3	2.2	1.8	56	40	40	13	18
	t5	2.7	1.8	65	26	26	13	19

* $p < .05$ ** $p < .01$

När det gäller den variabel som rör daghemsbarnens mängd av aktiva initiativ till en nära fysisk kontakt (sitta i knä, vara i famn etc), framgår följande: Under anpassningsperioden visar daghemsbarnen en större mängd initiativ till nära fysisk kontakt med modern än gentemot daghemspersonalen. Men endast vid den sista observationen är skillnaden signifikant ($p \leq .02$; Wilcoxon M.P.).

Utifrån undersökningsperioden som helhet framträder emellertid ett klart mönster: Daghemsbarnen visar i genomsnitt en större mängd motoriska initiativ till nära fysisk kontakt gentemot modern i jämförelse med deras beteende gentemot daghemspersonalen, även om skillnaden bara är signifikant vid två av jämförelserna (dvs vid t1 och t5). Medianvärdet på grundval av samtliga undersökningstillfällen är också betydligt högre när det gäller mängd initiativ till nära fysisk kontakt gentemot modern (Med=2.3) än motsvarande totala medianvärde gentemot daghemspersonalen (Med=1.6.).

Medianvärdena indikerar vidare att det sker en kraftigare ökning över undersökningsperioden gentemot mödrarna (motsvarande 2.7 enheter utifrån differensen i medianvärdena mellan M0 visavi t5) i jämförelse med en motsvarande förändring på 0.4 variabelenheter gentemot daghemspersonalen (t1 vs t5). Se även figur 11.2 (Se vidare avsnittet om longitudinella förändringar.)

Daghemsbarnens allt större förmåga att behärska konsten att förflytta sig (krypa, gå eller annan metod) under undersökningsperioden är naturligtvis en starkt bidragande förklaringsfaktor till ökningen i mängden aktivt närhetssökande och upprätthållande av närhet till vårdarna, såväl mödrarna som daghemspersonalen. Vid det sista undersökningstillfället, t5, kan samtliga daghemsbarn förflytta sig och det är endast ett barn som inte kan det vid den föregående observationen, vid t3. Men barnens förbättrade förflyttningsförmåga kan inte förklara skillnaden mellan barnens beteende mot mödrarna och mot personalen, eftersom jämförelsen gäller samma barn.

Att daghemsbarnen visar högre mängd initiativ till nära fysik kontakt med modern jämfört med daghemspersonalen indikerar i stället att daghemsbarnen föredrar denna typ av närhetskontakt med modern framför motsvarande kontakt med daghemspersonalen.

Resultaten visar vidare att det inte finns några signifikanta skillnader mellan daghemsbarnens beteende mot modern och mot personalen vad gäller negativa reaktioner (t.ex efterföljande och/eller gråt) när dessa lämnar rummet och försvinner utom synhåll för barnet. Och det gäller såväl under initialperioden som under anpassningsperioden. (Se tabell 11.2).

Men man bör notera att vid samtliga observationer reagerar daghemsbarnen i

genomsnitt mer negativt när modern försvinner utom synhåll i hemmet i jämförelse med motsvarande situation på daghemmen, när personalen försvinner utom synhåll, enligt medianvärdena. Och skillnaden är störst vid undersökningsperiodens slut (t5), då differensen motsvarar 0.9 enheter (Med=2.7 mot mödarna visavi Med=1.8 mot personalen). Men inte vid något tillfälle når skillnaden den stipulerade nivån för statistisk signifikans.

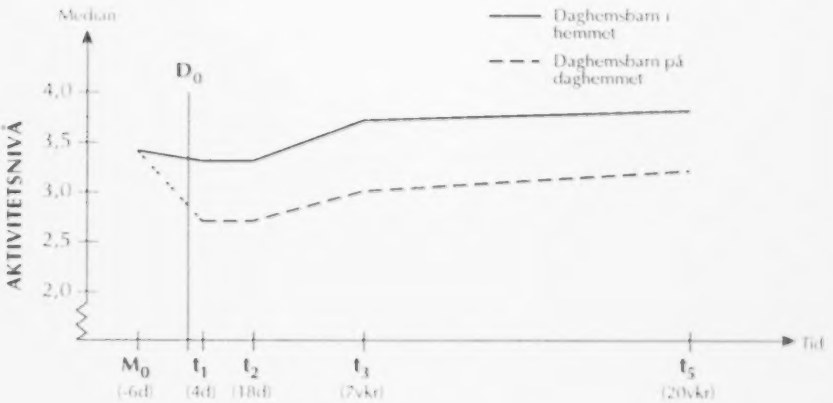

Figur 11.2a. Aktivitetsnivå

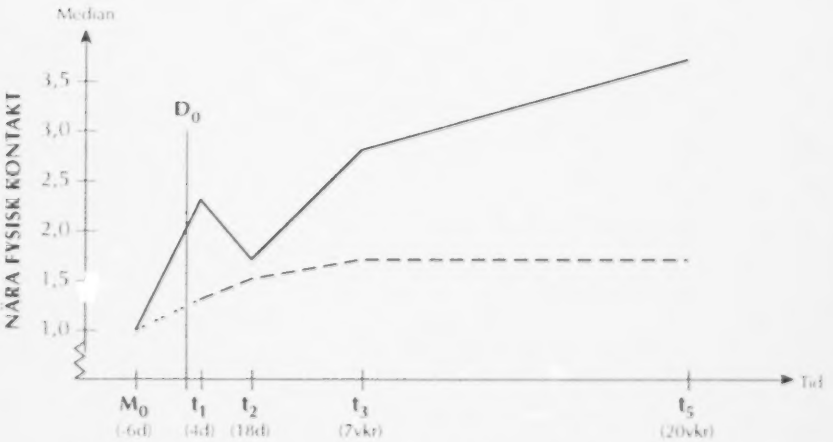

Figur 11.2b. Motoriska initiativ till närhet (sitta i knä, i famn, etc.)

Figur 11.2. Daghemsbarnens aktivitetsnivå och motoriska initiativ till närhet på daghem och i hemmet under undersökningsperioden.

Även enligt index-måttet *"Närhetsindex-a"* , dvs barnets totala mängd närhetskontakt med vårdaren, visar daghemsbarnen en högre mängd närhetssökande och upprätthållande av närhet i relationen med mödrarna än gentemot personalen (mot mödrarna är M=2.6 vid t3 och M= 2.5 vid t5 visavi gentemot personalen M=2.0 vid t3 och M=2.3 vid t5). Men skillnaderna är inte signifikanta.

Sammanfattningvis kan vi alltså konstatera att under anpassningsperioden har det skett en återhämtning och utveckling-anpassning i barnens beteende i daghemsmiljön i följande variabler barnens sinnesstämning, grad av sociabilitet, känslighet och barnens aktionsradie gentemot personalen.
Men barnens aktivitetsnivå i daghemsmiljön är fortfarande lägre än i hemmet. Vid undersökningsperiodens slut är, liksom under initialperioden, daghemsbarnens mängd av kontakt med personalen signfikant lägre än med modern; såväl ansikte-mot-ansikte-kontakten som mängden initiativ till nära fysisk kontakt. Barnens grad av oro-lugn visar dessutom en signifikant skillnad, men bara om de barn som erhållit extremvärden slås samman till en kategori.

11.1.3. Kontrasterande beteende- och reaktionsmönster under anpassningsperioden i relation till initialperioden

Kvaliteten i barnens interaktionsmönster

Som redovisats tidigare var daghemsbarnen under initialperioden signifikant mer avvisande (eller mindre accepterande) inför ansikte-mot-ansikte kontakt med daghemspersonalen än gentemot modern. Skillnaderna vad gäller nära fysisk kontak (främst kroppskontakt) gick i samma riktning, men var inte signifikanta.

Resultaten för undersökningsperioden som helhet visar intressant nog att dessa beteendemönster förändras så att daghemsbarnens beteende vid anpassningsperiodens slut, efter cirka 5 månaders daghemvistelse, kan sägas karaktäriseras av ett omvänt eller kontrasterande beteende.

När det gäller daghemsbarnens reaktioner inför vårdarnas signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt sker emellertid brytpunkten först vid t2, men det kontrasterande beteende- mönstret uppträder först vid observationen efter i genomsnitt sju veckors daghemsvistelse (t3). Och vid observationen efter 5 månaders daghemsvistelse (t5), motsvarar skillnaden en svag statistisk tendens till att barnen är mindre accepterande inför mödrarnas signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt än inför motsvarande kontakt med daghemspersonalen ($t= -1.65$ $p\leq .11$).

Vidare finns det vid t5-observationen, liksom vid t1, en svag statistisk tendens till en större spridning i barnens reaktioner inför kontakt med modern visavi personalen ($p < .10$ vid t5). Och detta är ett relativt genomgående mönster, eftersom spridningen

även är högre bland daghemsbarnen vid t3 i deras reaktioner på mödrarnas kontaktsignaler jämfört med beteendet gentemot personalen, även om skillnaden inte når den stipulerade nivån för statistisk tendens (dvs $p \leq .15$).

Motsvarande förändring sker även för daghemsbarnens reaktioner inför nära fysisk kontakt med vårdarna: Från och med cirka 18 dagars daghemsvistelse och framåt är daghemsbarnen nämligen något mer avvisande inför kroppskontakt med modern (sitta i knät, i famn etc) än inför motsvarande kontakt med personalen. Och vid det sista undersökningstillfället, efter cirka 5 månaders daghemsvistelse (t5) är daghemsbarnen signifikant mer avvisande inför kroppskontakt med sina mödrar än inför motsvarande kontakt med daghemspersonalen ($t=3.36$, $p< .002$; t-test). Se tabell 11.3.

Tabell 11.3 Daghemsbarn: Kvaliteten i interaktionsmönstret med mödrarna och daghemspersonalen vad gäller avvisande -accepterande av ansikte-mot-ansikte kontakt *(BAKVALI)* respektive närhetskontakt *(BAKVALN)* under hela undersökningsperioden.
(M0-t1d= utgångsläget i hemmet visavi första daghemsobservationen)

		Avvisande-accepterande av kontakt m. modern			Avvisande-accepterande av kontakt m. personalen				
Variabel	Tid punkt	M[a]	M[b] orto	SD	M[a]	M[b] orto	SD	t-värde	F-värde
BAKKVALI	M0-t1d	(4.8)	+0.28	1.04	(4.3)	-0.28	0.89	2.09*	1.36c
	t1	(5.1)	+0.35	1.09	(4.3)	-0.35	0.01	2.62**	2.00+c
	t2	(4.9)	+0.14	0.93	(4.6)	-0.13	1.07	0.95	1.33
	t3	(5.2)	-0.03	1.05	(5.2)	+0.03	0.97	-0.21	1.18
	t5	(4.8)	-0.23	1.14	(5.3)	+0.24	0.79	-1.65(+)	2.08d
BAKVALN	M0-t1d	(5.2)	+0.02	1.06	(5.0)	-0.02	0.96	0.16	1.21
	t1	(5.3)	+0.02	1.08	(5.0)	-0.02	0.94	0.15	1.30
	t2	(4.8)	-0.09	1.19	(5.0)	+0.09	0.80	-0.63	2.18+
	t3	(5.5)	-0.01	1.22	(5.5)	+0.01	0.77	-0.05	2.53*
	t5	(4.7)	-0.42	1.10	(5.6)	+0.46	0.62	-3.36**	3.12**

[a] M = Medelvärdet för summamåttet (skala 2-6).
[b] M-orto= Medelvärdet för den variabel som bildats genom ortogonalisering.

(+)= $p< .15$ + = $p< .10$ * = $p< .05$ ** = $p< .01$

Men det finns en brytpunkt från cirka 7 veckors daghemsvistelse, i den meningen att daghemsbarnen från denna tid samtidigt visar en signifikant större spridning i sina reaktioner inför kroppskontakt med mödrarna i jämförelse med reaktionerna inför motsvarande kontakt med daghemspersonalen ($p \leq .03$ vid t3 respektive $p \leq .01$ vid t5). Följaktligen varierar daghemsbarnen mer i termer av positivt accepterande - negativt avvisande eller ambivalens inför nära fysisk kontakt med sina mödrar än inför motsvarande kontakt med daghemspersonalen.[2]

Hur mycket gråter daghemsbarnen hemma och på daghem?

Under initialperioden var det endast vid observationen efter i genomsnitt fyra dagars daghemsvistelse (t1) som det fanns en svag statistisk tendens ($p < .11$) till att daghemsbarnen grät något mer när de var i daghemsmiljön än i hemmet tillsammans med sina mödrar (även om analyser på individnivå visade att flera barn grät betydligt mer än i hemmet under denna period).

Desto intressantare är det därför att konstatera att trenden är den motsatta under anpassningsperioden: Från och med sju och fram till 20 veckors daghemsvistelse gråter eller gnäller daghemsbarnen nämligen signifikant mindre i daghemsmiljön än i hemmiljön tillsammans med sina mödrar ($p < .01$ vid t3 och $p < .05$ vid t5).[3] (Se tabell 11.4.) Mycket anmärkningsvärt är dessutom att medelvärdena för summavariabeln (vilka anges inom parentes i tabellen) indikerar att *barnen absolut sett gråter extremt lite eller knappast alls när de är i daghemsmiljön under anpassningsperioden.* Och skillnaden blir mer markerad vid observationen efter fem månaders daghemsvistelse (Mt3d= 3.2 och Mt5d= 2.9). Från att gråta något mer i daghemsmiljön under initialperioden förändras barnens beteende således radikalt från och med sju veckors daghemsvistelse och framåt, så att de i genomsnitt knappast gråter alls eller extremt lite när de är på sina respektive daghem.

Sammanfattningsvis gråter således daghemsbarnen signifikant mindre i daghemsmiljön under anpassningsperioden samtidigt som de är mer accepterande och positiva inför kontakt med personalen - i synnerhet gäller detta kvaliteten i den nära fysiska kontakten.

2 Kolmogorov-Smirnov's test visar också en signifikant skillnad motsvarande $p < .05$ mellan barnens interaktionsmönster mot moderns visavi mot personalen.

3 Kolmogorov-Smirnov's "två-sampel test" visar också en signifikant skillnad vid t3 ($p < .02$) och en stark statistisk tendens vid t5 ($p < .06$).

Tabell 11.4 Daghemsbarnen: Mängd gråt/gnäll i hemmet och på daghem under hela undersökningsperioden.
Ju högre och mer positivt värde, desto mer gråt och gnäll. M0=utgångsläget.

	Daghemsbarn i hemmet			Daghemsbarn på daghem				
Tid punkt	M[a]	M[b] orto	SD	M[a]	M[b] orto	SD	t-värde	F-värde
M0-t1d	(4.5)	0.00	1.06	(4.6)	0.00	0.96	0.01	1.20
t1	(3.8)	-0.23	0.87	(4.6)	+0.23	1.09	-1.62(+)	1.57
t2	(4.0)	-0.12	0.92	(4.5)	+0.12	1.08	-0.87	1.38
t3	(4.4)	+0.37	0.98	(3.2)	-0.36	0.90	2.68**	1.16c
t5	(3.9)	+0.30	0.97	(2.9)	-0.31	0.95	2.24*	1.03c

[a] M = Medelvärdet för summamåttet (skala 2-10).
[b] M'= Medelvärdet för den variabel som bildats genom ortogonalisering.
(+) $p < .15$ + $p < .10$ * = $p < .05$

11.2. Om daghemsbarnens preferens för någon eller några av daghemspersonalen

Något bör också nämnas om de bedömningar som gäller huruvida daghemsbarnen visade preferens för en eller två av daghemspersonalen framför andra vad gäller kontakt och närhet under anpassningsperioden. (Hur själva bedömningen gjordes redovisades kortfattat i kapitel 9). Vid t3-observationen efter i genomsnitt sju veckors daghemsvistelse, bedömdes totalt 10 av daghemsbarnen i denna preferensvariabel. Och det visade sig att av dessa var det fyra barn, dvs mindre än hälften, som bedömdes föredra kontakt och närhet med en speciell person bland personalen. Övriga sex barn visade ingen preferens alls enligt bedömningarna. Vid t5-observationen efter i genomsnitt 20 veckors daghemsvistelse var det fyra (av totalt åtta bedömda barn), vilka bedömdes visa preferens för en speciell person bland personalen, medan en lika stor andel (4 av 8)) inte visade någon preferens.

Eftersom det rör sig om få bedömningar bör dessa resultat självfallet betraktas som mycket explorativa. Men det är ändå intressant att konstatera att antalet barn som visar preferens för en speciell person bland personalen verkar att successivt öka under undersökningsperioden: från ett barn vid den första daghemsobservationen (t1d), till två vid den andra observationen (t2d), vilket ökar ytterligare till fyra barn vid de två sista observationerna (t3d och t5d).

Intressant är vidare att det under initialperioden var två barn som visade ett mindre exklusivt preferens-beteende i den meningen att barnet bedömdes föredra två

personer av personalen framför övriga, men visade ingen skillnad mellan dessa två. Däremot finns det inte något barn som efter 7 veckors vistelse och framåt som visar en sådan typ av tvåpersons-preferens.

Sammantaget pekar dessa resultat på att det är få daghemsbarn som utvecklar en preferens för någon eller ett par vårdare bland personalen under de första fem månaderna av daghemsvistelsen. Men antalet barn som bedömdes uppvisa en sådan preferens vad gäller närhet och ansikte-mot-ansikte kontakt, förefaller öka något under undersökningsperioden (från ett till fyra barn). Vidare antyder resultaten att preferensen till en början kan vara mindre specifik och omfatta två personer, medan den förefaller bli mer specifik efter ett par månaders daghemsvistelse genom att preferensen då alltid gäller en enda speciell person bland personalen.

11.3 Longitudinella (utvecklings)förändringar

Samtliga variabler som rör daghemsbarnens interaktionsmönster och beteende har analyserats med den tidigare beskrivna speciella regressionsanalysmetoden som utgår från individuella regressionslinjer. Jämförelserna gäller således dels skillnaden mellan regressionslinjens genomsnittliga lutning (M för BETA; t-test), som ger ett mått på genomsnittlig förändring, dels jämförs skillnaden i spridningen kring denna lutning uttryckt i standardavvikelsen (SD för BETA; F-test), vilken ger ett mått på olikheter mellan barnen eller variationen i hur barnen förändras över undersökningsperioden. Analysen innebär som nämnts en jämförelse av förändringen, oberoende av utgångsläget. (Se kap 7 resp. Bilaga 1)

I det följande har daghemsbarnens (utvecklings)förändringar över undersökningsperioden i interaktionen med personalen och beteendet i daghemsmiljön (på grundval av daghemsobservationerna vid t1d, t2d, t3d, (t4d), t5d)[4] jämförts med motsvarande (utvecklings)förändringar i deras interaktionsmönster med modern och beteendet i hemmet (på grundval av hemobservationerna vid M0, t1h, t2h, t3h, t5h).

Förändring i Ansikte-mot-ansikte kontakt och allmänt beteende.

I tre variabler (Se tabell 11.5) skiljer sig förändringen i daghemsbarnens interaktionsmönster med personalen över undersökningsperioden från motsvarande förändring i relationen med modern, dvs:

(1) *"Avvisande-accepterande av vårdarens signaler till ansikte-mot ansikte kontakt"* visar en signifikant skillnad i genomsnittlig lutning (B) ($p < .01$). Övriga två visar en statistisk tendens, nämligen:

4 t4d-observationen ingår för de barn som observerades vid detta tillfälle.

(2) *"Avvisande-accepterande av närhetskontakt med vårdaren"* ($p < .10$).
(3) *"Mängd signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt"* mot vårdaren ($p < .10$)

Ytterligare en variabel visar en signifikant skillnad, men inte i genomsnittlig förändring utan *i variationen* mellan barnen i deras förändringsmönster i hemmet visavi i daghemsmiljön över undersökningsperioden som helhet, dvs i spridningen; nämligen

(4) "Grad av känslighet" ($p < .01$)

Skillnaden i genomsnittlig lutning vad gäller daghemsbarnens *"Avvisande-accepterande av vårdarens signaler till ansikte-mot ansikte kontakt"* innebär således att daghemsbarnen i medeltal förändras över tiden så att de blir mer negativa inför ansikte-mot-ansikte kontakt med sina mödrar i jämförelse med hur de reagerar inför motsvarande typ av kontakt med daghemspersonalen. Från att ha varit mycket avvisande inför ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen blir daghemsbarnen betydligt mer positiva, accepterande och responsiva vid undersökningsperiodens slut.[5] Detta stämmer med de tidigare resultaten som gällde jämförelser mellan korresponderande tidpunkter.

I linje med detta, fast ej så markant genom att skillnaden inte riktigt når den stipulerade signifikansnivån, finns det en statistisk tendens till att daghemsbarnen även förändras så att de blir mer avvisande inför nära fysisk kontakt med modern än med personalen, på grundval av variabeln *"Avvisande-accepterande av närhetskontakt med vårdaren"*. Det innebär att daghemsbarnen förändras över undersökningsperioden så att de blir något mer avvisande eller mindre accepterande i relationen med mödrarna (negativ Beta-koefficient), medan de blir mer positiva och accepterande i relationen med personalen.

Daghemsbarnen visar vidare en något större ökning av mängden signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt (t.ex. le, jollra, prata, visa leksak etc.) gentemot sina mödrar än mot personalen över den studerade tidsperioden ($p<.10$). Detta resultat är helt i linje med den tidstrend som kom fram vid jämförelserna mellan korresponderande tidpunkter: daghemsbarnen blir mer aktiva i ansikte-mot-ansikte- kontakten gentemot mödrarna i jämförelse med personalen.

Ett nytt resultat - i den meningen att det inte kommit fram i tidigare analyser- är att spridningen är signifikant större för daghemsbarnen på daghemmet än i hemmet tillsammans med mödrarna, i variabeln *Känslighet*. Det innebär således att daghemsbarnen förändras signifikant mer olika varandra i daghemsmiljön under undersök-

[5] Positiva Beta-koefficienter innebär en positiv förändring i variabelvärden över tiden, medan negativa anger en negativ lutning, dvs lägre variabelvärden över tiden.

ningsperioden när det gäller deras känslighet inför negativa miljöstimuli (dvs frustrationer) i jämförelse med motsvarande beteendeförändring i hemmet.[6] Hemma förändras de mer lika varandra.

Tabell 11.5 Daghemsbarn: Longitudinella förändringar i interaktionsmönstret och beteendet tillsammas med mödrarna i hemmet visavi personalen på daghem.
Medelvärden för lutningen (B), standardavvikelsen kring denna lutning (SD), t- och F-värden anges.

	Daghemsbarn med mödrarna i hemmet		Daghemsbarn med personalen på daghem				
Variabel	B	SD	B	SD	t-värde	F-värde	DF
Sinnesstäm.-	0.08	0.18	0.18	0.19	0.18	1.22	43
Akt.nivå	0.10	0.18	0.03	0.20	1.14	1.21	40
Sign. till a.-a.kont.	0.16	0.20	0.06	0.18	1.67+	1.23	43
Soctabil.	0.11	0.12	0.07	0.15	1.03	1.59	42
Känslighet	0.03	0.14	0.09	0.26	-0.90	3.49**	37
Oro-Lugn	0.03	0.15	0.03	0.18	0.07	1.44	43
Avvis-Acc: a.-a.-kont. (BAKVALI)	-0.08	0.19	0.09	0.22	-2.79**	1.34	43
Avvis-Acc.: närhet (BAKVALN)	-0.02	0.13	0.06	0.16	-1.74+	1.62	40
Mot-init. t.närhet	0.22	0.47	0.16	0.47	0.42	1.03	45
Gråt/Gnäll	0.04	0.28	-0.12	0.38	1.64(+)	1.82	45
Aktions-radie	-0.22	0.71	0.23	0.58	-2.22*a	1.50	40
Reaktion: vårdaren lämnar rum	-0.04	0.50	-0.10	0.42	0.43	1.42	45

a. Aktionsradien omfattar här endast de barn som kunde förflytta sig vid utgångsläget eller lärde sig det under initialperioden.

(+) $p < .15$ + $p < .10$ * $p < .05$

6 I medeltal förändras daghemsbarnen alltså relativt lika på daghemmet och i hemmet avseende variabeln känslighet. De blir mindre känsliga över tiden, dvs. de tål motgångar och besvikelser allt bättre.

Förändring i närhetskontakten med modern och daghemspersonalen

När det gäller de longitudinella förändringarna i barnets aktiva mängd av närhetskontakt med modern visavi personalen gjordes separata analyser för (a) de barn som kunde förflytta sig vid utgångsläget (M0) eller lärde sig det under initialperioden; och (b) de barn som lärde sig detta senare, under anpassningsperioden. För variabeln som rörde barnets mängd av gråt och gnäll gjordes ingen sådan kategorisering utan analysen gäller samtliga barn.

Resultaten som gäller de longitudinella (utvecklings)förändringarna i daghemsbarnens mängd och typ av närhetskontakt, visar att i följande två variabler återfinns statistiska skillnader som är värda att notera:

(a) *Barnets aktionsradie* ($p < .05$),
(b) *Barnets Mängd av gråt/gnäll* ($p < .15$)

För det första vidgar daghemsbarnen sin aktionsradie i relationen med modern i hemmet, medan de i stället utvecklar en signifikant snävare aktionsradie gentemot personalen: Men bara under förutsättning att endast de barn som kunde krypa vid daghemsstarten (eller lärde sig att förflytta sig under initialperioden), innefattas i analysen ($p \leq .03$). Se tabell 11.5. Som nämnts är emellertid radien absolut sett betydligt snävare mot mödrarna ($Md_{t3} = 3.8$ och $Md_{t5} = 3.6$) än gentemot daghemspersonalen ($Md_{t3} = 2.7$ och $Md_{t5} = 2.8$) även under anpassningsperioden.

Vidare visar regressionsanalyserna i linje med tidigare resultat, att daghemsbarnen tenderar att gråta/gnälla allt mindre på daghemmet över undersökningsperioden ($p < .15$).

Däremot skiljer sig inte daghemsbarnens utveckling vad gäller mängden initiativ till nära fysisk kontakt med modern signifikant från motsvarande förändring i samspelet med personalen. Betavärdena anger visserligen att daghemsbarnen utvecklas så att de ökar mängden sådana initiativ mer mot modern än mot personalen, men på grundval av tidigare redovisade medianvärden, skulle man kunna förvänta sig en statistisk tendens i den riktningen. Det finns heller inga signifikanta skillnader mellan daghemsbarnens reaktioner när personalen lämnar rummet och försvinner utom synhåll och när modern gör det. Detta stämmer dock bra med tidigare resultatanalyser.[7]

[7] Den genomsnittliga regressionslinjens lutning innebar en förändring mot allt svagare reaktioner på dessa mini-separationer från vårdaren, medan medianvärdena för hela gruppen innebar en förändring mot starkare reaktioner (dvs högre variabelvärden). Detta kan sannolikt förklaras av skillnaderna mellan de olika analysmetoderna. Tidserien av medelvärden för variabeln stämmer dock bättre överens med regressionsanalysens Beta-värden än tidserien av medianvärden.

Sammanfattningsvis visade dessa analyser ett nytt resultat, som inte kommit fram i tidigare analyser, nämligen att daghemsbarnens uppvisade signifikant större olikheter i hur de förändrades i sin känslighet (inför frustrationer) i daghemsmiljön, medan barnen förändrades mer lika varandra i hemmet tillsammans med sina mödrar. För övrigt stämmer dessa regressionsanalyser väl med övriga resultatanalyser som gäller daghemsbarnens beteende i daghemsmiljön visavi i hemmet tillsammans med modern.

Men för vissa variabler, blir skillnaderna tydligare och mer markerade med regressionsanalysmetoden (t.ex avvisande-accepterande av ansikte-mot-ansikte kontakt). I några fall blir skillnaderna svagare, exempelvis för mängden av initiativ till nära fysisk kontakt liksom avvisande-accepterande av nära fysisk kontakt. Dessa resultatskillnader sammanhänger sannolikt med de olika metoderna. Regressionsmetoden är ju baserad på individuella linjära trender över hela undersökningsperioden, vilket kan medföra att skillnaderna mellan barnens beteende mot mödrarna och mot personalen slätas ut och minskar, alternativt kan skillnaderna förstärkas, eftersom tillfälligt höga eller låga variabelvärden i tidserien kan påverka regressionslinjens lutning. Dessutom innebär Regressionsanalysen att "utvecklingsförändringen" i daghemsmiljön och i hemmet -jämförs oberoende av den absoluta skillnaden, medan jämförelserna mellan korresponderande tidpunkter just avser den absoluta genomsnittliga skillnaden.

11.4 Sammanfattning

I detta kapitel har daghemsbarnens beteende och interaktionsmönster med daghemspersonalen under anpassningsperioden, dvs från och med sju veckors daghemsvistelse och fram till undersökningsperiodens slut, beskrivits i relation till motsvarande beteenden under initialperioden. Helheten i anpassningsprocessen beskrivs också genom att identifiera beteende- och interaktionsmönster som uppvisar förändringar, liksom de som karaktäriserars av en större stabilitet över den studerade tidsperioden (allt också i jämförelse med daghemsbarnens beteende tillsammans med modern i hemmet).

Dessutom har speciella jämförande analyser av de longitudinella (utvecklings)förändringarna för daghemsbarnen i daghemsmiljön visavi i hemmet på grundval av samtliga undersökningstillfällen gjorts.

Resultaten visar *för det första* att från och med sju veckors daghemsvistelse och framåt bedöms daghemsbarnen inte längre ha en signifikant lägre sinnesstämning i daghemsmiljön (i jämförelse med i hemmet), något som i sin tur indikerar en återhämtning i relation till initialperiodens nedstämdhet. Barnen har också förändrats i sin sociabilitet visavi en främling: under anpassningsperioden är daghemsbarnen i stort lika positiva gentemot främlingen (dvs observatören) i daghemsmiljön som när de möter främlingen tillsammans med modern i hemmet. Inte heller har barnen längre en

signifikant vidare aktionsradie i samspelet med personalen i jämförelse med radien visavi mödrarna. Och de longitudinella analyserna visade att barn som kunde förflytta sig (krypa), tenderade att vidga aktionsradien från modern över undersökningsperioden, medan de i stället utvecklade en snävare radie i samspelet med personalen. Detta indikerar bland annat att relationen till personalen har utvecklats.

För det andra visar resultaten att i vissa avseenden uppvisar daghemsbarnen ett mer stabilt och oförändrat beteendemönster i daghemsmiljön (i relation till motsvarande beteende tillsammans med modern i hemmet). Såväl under anpassningsperioden som under initialperioden har daghemsbarnen sålunda en signifikant lägre interaktions- och kontaktnivå med daghemspersonalen i jämförelse med motsvarande kontakt med mödrarna: Detta gäller såväl mängden signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt som initiativen till nära fysisk kontakt (kroppskontakt). Även den motoriska aktivitetsnivån är lägre på daghem än hemma under hela undersökningsperioden. Samtidigt bör det noteras att det finns en (icke-signifikant) brytpunkt mot en högre aktivitetsnivå i daghemsmiljön vid observationen efter 7 veckors daghemsvistelse.

För det tredje visar resultaten att både i kvaliteten i daghemsbarnens kontaktmönster med daghemspersonalen och i barnens gråtbeteende återfinns i det närmaste kontrasterande mönster under anpassningsperioden visavi initialperioden. Tydligast framträder detta när det gäller hur mycket barnen gråter/gnäller i daghemsmiljön: Daghemsbarnen gråter signifikant mindre i daghemsmiljön än tillsammans med mödrarna från och med 7 veckors daghemsvistelse. Även kvaliteten i kontakten med personalen har förändras så att daghemsbarnen mot slutet av undersökningsperioden är signifikant mer avvisande inför närhetskontakt med modern: För ansikte-mot-ansikte kontakten finns det en svag statistisk tendens i samma riktning i jämförelse med deras interaktionsmönster med personalen. Eftersom daghemsbarnen samtidigt visar en stark tendens till en ökning i mängden signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt med mödrarna över tidsperioden (enligt regressionsanalyserna), så kan detta sammantaget indikera en utveckling mot en mer konfliktfylld bindningsrelation till mödrarna. Bland annat mot den bakgrunden framgår vikten av en jämförelse med hemmabarnen i syfte att studera och därmed få bättre kontroll över generella utvecklingseffekter.

KAPITEL 12

DAGHEMSBARN OCH HEMMABARN: MED FOKUS PÅ ATTACHMENT-BETEENDET GENTEMOT MÖDRARNA UNDER ANPASSNINGSPERIODEN OCH LONGITUDINELLT.

I det här kapitlet belyses de problem som rör om och på vilket sätt daghemsbarnen påverkas i sitt interaktionsmönster med sina mödrar (i synnerhet attachment-beteendet) liksom i sitt allmänna socioemotionella beteende i hemmet från och med sju veckors daghemsvistelse och "longitudinellt". Först presenteras resultaten av jämförelserna mellan daghemsbarn och hemmabarn vid de två korresponderande observationerna under anpassningsperioden, t3 och t5. Därefter redovisas jämförelser som gäller de longitudinella förändringsmönstren. I ett avslutande avsnitt redovisas daghemsbarnens omedelbara separations- och återföreningsreaktioner gentemot någon av föräldrarna (vanligen modern)i lämnings-respektive hämtningssituationen, eftersom dessa reaktioner berör barnens bindningsrelation och hur denna eventuellt har påverkats av de dagliga separationerna.

12.1 Mängd kontakt och allmänt beteende efter sju respektive 20 veckors daghemsvistelse

På motsvarande sätt som för initialperioden jämfördes daghemsbarnens två hemobservationer under anpassningsperioden (t3 resp. t5) med de två korresponderande hemobservationerna för hemmabarnen. Som påpekats genomfördes t3-observationen i hemmet efter i genomsnitt sju veckors *(vidd: 5-9 veckor)* respektive 19 veckors (vidd:17-32 veckor) daghemsvistelse för daghemsbarnens del.[1] Och vid t3-observationen var daghemsbarnen i genomsnitt 40 veckor gamla (vidd: 34-62) och hemmabarnen 41 veckor (vidd 33-65). Vid t5-observationen var daghemsbarnen 54 veckor gamla i genomsnitt (vidd:47-76) och hemmabarnen 55 veckor (vidd:45-75).

[1] En liten tidsavvikelse motsvarande en vecka i genomsnitt skiljer således hemobservationerna från daghems-observationerna vid t5, eftersom de sistämnda inföll efter 20 veckors daghemsvistelse i genomsnitt (vidd:17-38)

12.1.1. Barnens sinnesstämning, mängd ansikte-mot-ansikte kontakt med mödrarna samt allmänt beteende i hemmet

Resultaten visar inga skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn vid t3 och t5 som når den stipulerade nivån för statistisk signifikans ($p<.05$) eller statistisk tendens ($p<.15$) i följande variabler: *Sinnesstämning, Mängd signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt med modern*, liksom *Barnens Sociabilitet (mot observatören), grad av Orolugn* samt *Känslighet.*

Detta innebär således att i linje med motsvarande analyser för initialperioden så bedömdes daghemsbarnen från sju veckors daghemsvistelse och fram till undersökningsperiodens slut som i stort sett lika nöjda i sin sinnesstämning tillsammans med modern i hemmet som hemmabarnen, ungefär lika aktiva i ansikte-mot ansikte kontakten med mödrarna, lika känsliga och lika lugna samt sociala inför en främling (sociabilitet) som hemmabarnen. Men man bör notera att såväl rangsummorna som medianvärdena pekar på att daghemsbarnen är mer (men icke signifikant) positivt intresserade av en främling och de riktar en högre mängd signaler till ansikte-mot ansikte kontakt mot sina mödrar under hela undersökningsperioden än hemmabarnen. Vidare förändrade såväl daghemsbarnen som hemmabarnen sitt interaktionsbeteende över den studerade tidsperioden så att de bedömdes som nöjdare i sin sinnesstämning, mer aktiva i ansikte-mot-ansikte kontakt med mödrarna vid undersökningsperiodens slut än initialt. Detta är också något som man torde kunna förvänta sig rent utvecklingsmässigt.

Daghemsbarnen har en högre motorisk aktivitetsnivå i hemmet än hemmabarnen.

Intressant är att i ett avseende återfinns emellertid en statistisk skillnad mellan barngrupperna. Daghemsbarnen bedömdes nämligen ha en signifikant högre motorisk aktivitetsnivå tillsammans med sina mödrar i hemmet i jämförelse med hemmabarnen efter cirka sju veckors daghemsvistelse, dvs vid t3 ($p< .05$). Se tabell 12.1. Denna skillnad kvarstår vid undersökningsperiodens slut (vid t5), även om den då är något mindre genom att den motsvarar en stark statistisk tendens ($p< .06$). Men även om skillnaden inte riktigt når signifikansnivån på $p\leq .05$ vid det sista undersökningstillfället, efter cirka 20 veckors daghemsvistelse för daghemsbarnens del, ligger den så nära att den i högsta grad bör beaktas.[2] Se figur 12.1.

Som framgår av figuren visar daghemsbarnen en successivt ökande aktivitetsnivå i hemmet över undersökningsperioden på grundval av medianvärdena. Bortsett från den i genomsnitt initialt förhöjda aktivitetsnivån för hemmabarnen vid

[2] Observera att det erhållna T-värdet = 21.5 (Wilcoxon M.P) ligger mycket nära det T-värde som krävs (dvs.T=21.0) för en signifikansnivå motsvarande $p< .05$.

utgångsläget, visar hemmabarnen i stället en relativt oförändrad aktivitetsnivå i genomsnitt under hela undersökningsperioden.[3]
Eftersom det inte finns någon påtaglig skillnad mellan daghemsbarn och hemmabarn i antalet barn som kunde förflytta sig vid t3 respektive vid t5 (alla metoder tillåtna), kan skillnaden mellan barngrupperna under anpassningsperioden inte förklaras av utvecklingsskillnader vad gäller förflyttningsförmåga. (Andelen som kan förflytta sig är visserligen något högre för daghemsbarnen vid t3-observationen. Men vid t5-observationen kunde samtliga daghemsbarn och hemmabarn förflytta sig.)[4]

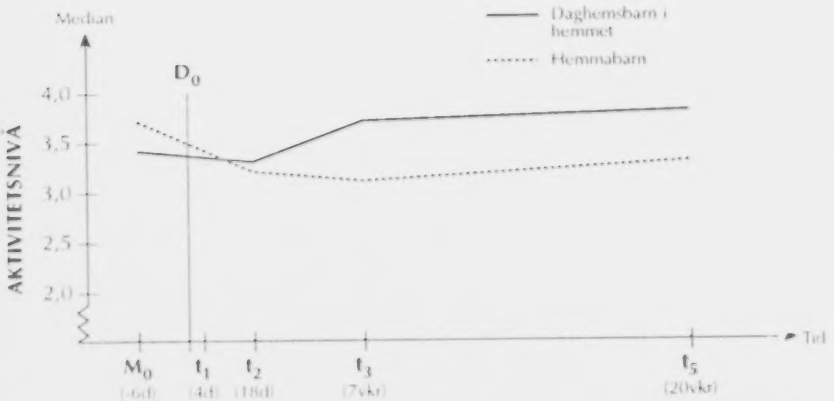

Figur 12.1. Daghemsbarn och hemmabarn: motorisk aktivitetsnivå under undersökningsperioden

Man kan fråga sig om och i vilken utsträckning som den signifikant högre aktivitetsnivån hos daghemsbarnen återspeglar en kraftigt förhöjd aktivitetsnivå i linje med hyperaktivitet. Något som i sin tur skulle kunna indikera en förhöjd psykisk stressnivå hos daghemsbarnen. En granskning av frekvensfördelningarna visar dock att det är antalet barn som bedömdes ha en hög (=värdet 4), men inte "extremt" hög aktivitetsnivå (= värdet 5), som är vanligare bland daghemsbarnen jämfört med hemma-

3 Men observera dock att det endast är medianvärdena som ger en bild av en påtagligt högre aktivitetsnivå för hemmabarnen vid utgångsläget (M0): medelvärdena skiljer sig knappast alls vid M0 (M= 3,4 för D-barnen vs M0=3.5-för H-barnen) och inte heller rangsummorna.

4 Vid t3 kan samtliga daghemsbarnen utom ett förflytta sig. Bland hemmabarnen var det tre (av 26) som inte kunde det.

barnen. Det gäller både vid t3 och vid t5 (52% respektive 50% av daghemsbarnen har bedömts ha en hög motorisk aktivitetsnivå [värdet 4] vid dessa tillfällen visavi 19% respektive 27% av hemmabarnen). Medan andelen barn som bedömts ha en "extremt" hög motorisk aktivitetsnivå (värdet 5) är ungefär lika stor i de två barngrupperna (av daghemsbarnen var det 9% vid t3 respektive 17% vid t5 som erhöll värdet 5 visavi 15% av hemmabarnen vid båda observationstillfällena). Och det är just värdet 5 som definitionsmässigt skulle kunna omfatta barn med en aktivitetsnivå motsvarande hyperaktivitet.[5]

Sammantaget ger denna granskning således *inte* stöd för att den högre aktivitetsnivån hos daghemsbarnen avspeglar en förhöjd stressnivå i linje med hyperaktivitet.

Tabell 12.1 Daghemsbarn och hemmabarn: Motorisk aktivitetsnivå i hemmet under undersökningsperioden. Medianvärden och värden från Wilcoxon's test för matchade par redovisas.

Variabel	Tid-punkt	Daghems-barn Median	Hemma-barn Median	Wilcoxon's test POS	NEG	T	N	N par
Aktivi-	M0	3.4	3.7	76	77	76	17	25
tetsnivå	t1	3.3						
(1-5)	t2	3.3	3.2	77	76	76	17	25
	t3	3.7	3.1	126	28	28*	17	22
	t5[a]	3.8	3.3	84	22	22+	14	22

+ $p \leq .10$ * $p < .05$; ** $p < .01$

12.1.2 Mängd närhetskontakt: Mer "renodlade" attachment-beteenden gentemot modern från 7 veckors daghemsvistelse

En teoretiskt intressant fråga är om daghemsbarnens mängd av mer renodlade attachment-beteenden skiljer sig från hemmabarnens när daghemsbarnen har 7 respektive 20 veckors erfarenhet av daghem. Med andra ord, söker och behåller daghemsbarnen mindre, mer eller lika mycket närhetskontakt med sina mödrar som hemmabarnen gör?[6]

---

5 Teoretiskt möjliga värden för variabeln Barnets motoriska aktivitetsnivå är som tidigare påpekats 1-5)

6 Liksom för initialperioden används följande fyra variabler som indikatorer på barnets närhetssökande och upprätthållande av närhetskontakt med modern: *"Mängd gråt och gnäll"; "Aktiva motoriska initiativ till närhetskontakt- främst kroppskontakt" (AKTMOT);-"Barnets aktionsradie"* samt *"Reaktion på att modern lämnar rummet"*.

Mängd och typ av aktiva motoriska initiativ till ökad närhetskontakt med modern

Resultaten visar att under anpassningsperioden skiljer sig *inte* daghemsbarnen signifikant från hemmabarnen i de tre variabler som syftade till att fånga barnets aktiva motoriska initiativ till ökad närhet eller initiativ till att upprätthålla en etablerad närhetskontakt med modern.(Se tabell 12.2). Motsvarande resultat gällde i princip för initialperioden.

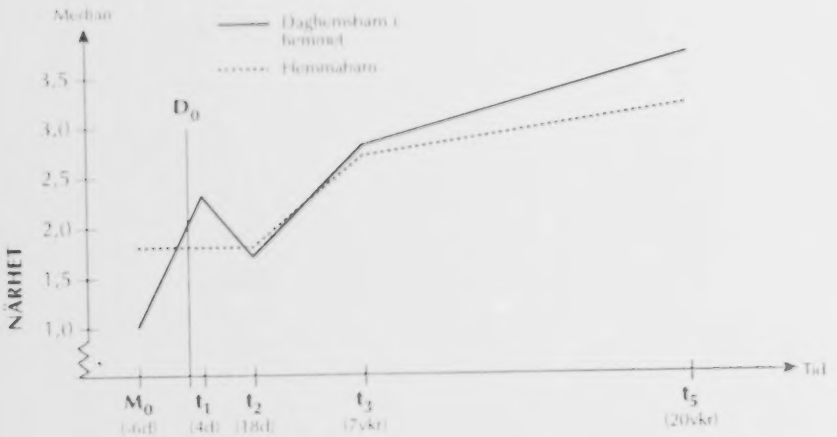

Figur 12.2. Daghemsbarn och hemmabarn: Mängd initiativ till nära fysisk kontakt med modern under undersökningsperioden.

Men separata jämförelser mellan utgångsläget och undersökningsperiodens slut (M0 vs t5) visar att såväl för daghemsbarnen som för hemmabarnen ökar mängden aktiva initiativ till nära fysisk kontakt med modern signifikant (daghemsbarnen: POS =25, NEG = 150, T= 25, N=19; p< .01; Wilcoxon M.P. och för hemmabarnen: POS =46.5, NEG = 143.5, T= 46.5 N=19:p< .05; Wilcoxon M.P.). Se figur 12.2.

Ökningen i barnens aktiva initiativ till nära fysisk kontakt över undersökningsperioden är något man kan förvänta sig rent utvecklingsmässigt -inte minst genom att allt fler barn lär sig att förflytta sig under undersökningsperioden. Men ökningen innebär samtidigt att det blir svårt att upptäcka skillnader mellan barngrupperna.

Barnens aktionsradie är däremot relativt stabil under hela undersökningsperioden för såväl daghemsbarn som hemmabarn, bortsett från daghemsbarnens signifikant förkortade radie omedelbart efter daghemsstarten (vid t1).

Man kan vidare notera, att med undantag för t2-observationen, tenderade daghemsbarnen (enligt medianvärdena och rangsummorna) att ha en något högre tolerans (men icke-signifikant) vid korta vardagliga separationssituationer, dvs när modern lämnar rummet och försvinner utom synhåll genom att i mindre utsträckning gråta, gnälla eller följa efter henne än hemmabarnen.

Tabell 12.2 Daghemsbarn och hemmabarn: Mängd och typ av aktiv närhetskontakt med mödrarna under hela undersökningsperioden.

Variabel	Tid-punkt	Daghems-barn i hemmet	Hemma-barn i hemmet	Wicoxon's test för matchade par				
		Median	Median	POS	NEG	T	N	tot n
Motor. initiativ till närhet */AKTMOT/* (1-5)	M0	1.0	1.8	14	41	14	10	25
	t1	2.3						
	t2	1.7	1.8	103	88	88	19	23
	t3	2.8	2.7	59	62	59	15	23
	t5	3.7	3.2	86	86	86	18	24
Barnets aktions-radie */RADIE/* (1-5)	M0	3.7	3.5	91	81	81	18	25
	t1	4.0						
	t2	3.7	3.3	57	48	48	14	23
	t3	3.8	3.6	49	42	42	13	18
	t5	3.6	3.8	54	66	54	15	21
Reaktion när vårdaren lämnar rummet */BEHALL/* (1-5)	M0	1.9	2.3	5	17	5	6	15
	t1	2.1						
	t2	2.4	2.3	65	56	56	15	19
	t3	2.2	2.5	57	63	57	15	19
	t5	2.7	2.8	59	78	59	16	21

Notera: inga skillnader är signifikanta

Mängd gråt och gnäll

Hur mycket barnen bedömdes gråta/gnälla tillsammans med modern i hemmet under hela undersökningsperioden redovisas i tabell 12.3. Medelvärden för både den ortogonaliserade variabeln liksom för summavariabeln (värde 2-10) anges, de sistnämnda inom parentes.

Som framgår av tabellen finns det inga signifikanta genomsnittsskillnader mellan daghemsbarnen och hemmabarnen i mängden gråt under anpassningsperioden. Detsamma gällde som tidigare redovisats under initialperioden. Men i genomsnitt gråter daghemsbarnen något (men icke signifikant) mer än hemmmabarnen under undersökningsperioden.[7] Och som redovisats tidigare är skillnaden störst 18 dagar efter daghemsstarten, då den motsvarar en svag statistisk tendes ($p < .12$). Men det är osannolikt att själva daghemsstarten är den enda förklaringen till daghemsbarnens något högre gråtnivå, eftersom de tenderar att gråta något mer än hemmabarnen även före daghemsstarten. Vid det sista observationstillfället (t5) finns intressant nog en svag tendens till en större variation i gråtbeteendet bland daghemsbarnen visavi hemmabarnen på grundval av standardavvikelserna ($p \leq 13$; F-test).

Tabell 12.3 Daghemsbarn och hemmabarn: Mängd gråt/gnäll i hemmet under hela undersökningsperioden. Ju högre och mer positivt värde, desto mer gråt och gnäll. Medelvärden (M respektive M-orto) standardavvikelser (SD) samt t- och F-värden anges. M0=utgångsläget.

	Daghemsbarn			Hemmabarn				
Tid-punkt	M[a]	M[b] orto	SD	M[a]	M[b] orto	SD	t-värde	F-värde
M0	(4.5)	0.10	1.12	(4.1)	-0.09	0.88	0.68	1.63
t1	(3.8)							
t2	(4.0)	0.23	1.11	(3.2)	-0.22	0.85	1.61(+)	1.70
t3	(4.4)	0.19	1.05	(3.8)	-0.17	0.95	1.29	1.22
t5	(3.9)	0.17	1.14	(3.5)	-0.16	0.84	1.20	1.86(+)

[a] M = Medelvärdet för summamåttet (skala 2-10).
[b] M'= Medelvärdet för den variabel som bildats genom ortogonalisering av de två separata variablerna (mängd gråt resp. mängd gnäll.)

(+) $p < .15$

Förändring i den totala mängden närhetskontakt

I likhet med vad som gällde för initialperioden finns inga signifikanta skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn när det gäller den totala mängden närhetskontakt med

[7] För de ortogonaliserade värdena innebär ju högre och mer positiva värden, desto mer gråt/gnäll. För summavariabeln gäller också att ju högre värde, desto mer gråt/gnäll.

modern vid t3 respektive t5 på grundval av *summamåttet "Närhets-index-a*.[8] En bidragande förklaring är sannolikt relativt stora individuella variationer.[9] Index-a har emellertid den nackdelen att i viss mening motsatta utvecklingstendenser blandas samman, eftersom indexet inkluderar både barnens aktiva motoriska initiativ till nära fysisk kontakt (vilka ökade över undersökningsperioden) och mängden gråt/gnäll (vilken minskade vid undersökningsperiodens slut).

I syfte att få ett separat summamått på barnets aktiva motoriska närhetssökande till modern och inititativ till att behålla en etablerad närhet konstruerades därför ett nytt index: *Närhetsindex-c-aktiv (Index-c). Index-c* varierar mellan 1-5 och definierades som medelvärdet av variablerna "Barnets aktiva initiativ till ökad närhetskontakt-främst kroppskontakt" *(AKTMOT) och "Barnets aktionsradie" (RADIE)*, men med undantag för om *RADIEN* = 5, dvs om barnet satt i moderns knä under i stort sett hela observationspasset, vilket medförde ett indexvärde= 5. *Index-c* är mest lämpligt att använda för barn som kan förflytta sig (alla metoder tillåtna), eftersom barnet då själv kan reglera avståndet till modern vid båda de tidpunkter som jämförs.[10]

Resultaten av separata jämförelser för hur närhetskontakten med modern förändras för a) de barn som kunde respektive b) inte kunde förflytta sig vid utgångläget (M0) på grundval av index-a och index-c, visar dock inte heller någon markerad skillnad mellan daghems- och hemmabarn vad gäller antalet barn som ökade, minskade eller visade en stabil mängd närhetskontakt med modern under undersökningsperioden. Se tabell 12.4.

---

8 Index-a var lika med medelvärdet av de fyra variablerna AKTMOT, INDIR, BEHALL och RADIE, men där variabeln RADIE exkluderades om barnet inte kunde förflytta sig. (Se även kapitel 9)

9 Andelen barn som *ökar* mängden närhet utifrån index-a mellan M0 vs t5, är något lägre bland daghemsbarnen (13 av 23), visavi 17 av de 26 hemmabarnen, medan andelen som minskar respektive har ett oförändrat index-värde är ungefär lika stor.

10 Index-c användes också för de barn som *inte* kunde förflytta sig vid utgångsläget, eftersom det är metodologiskt intressant att jämföra dessa barns index-värde med de som kunde förflytta sig.

Tabell 12.4 Daghemsbarn och hemmabarn: Förändring i närhetskontakten med mödrarna mellan utgångsläget (M0) och cirka fem månader senare (t5). Absolut antal barn och inom parentes relativa andelar.

		Förändring i närhetskontakt mellan M0 -t5							
		Förflyttar sig				Förflyttar sig ej			
		Index-a		Index-c		Index-a		Index-c	
		N	(%)	N	(%)	N	(%)	N	(%)
Daghems-	POS	4	(33)	4	(33)	9	(82)	5	(46)
barn	NOLL	1	(9)	3	(25)	0	(0)	3	(27)
(N=23)	NEG	7	(58)	5	(42)	2	(18)	3	(27)
Totalt N		12	(100)	12	(100)	11	(100)	11	(100)
Hemma-	POS	7	(50)	5	(36)	10	(83)	5	(42)
barn	NOLL	0	(0)	2	(14)	0	(0)	4	(33)
(N=26)	NEG	7	(50)	7	(50)	2	(17)	3	(25)
Totalt N		14	(100)	14	(100)	12	(100)	12	(100)

Men begränsar man jämförelsen till de barn som kunde förflytta sig vid utgångsläget (12 daghemsbarn och 14 hemmabarn) och som dessutom hade ökat närhetskontakten med modern vid t5 (visavi M0), kan man notera en skillnad i index-c: Daghemsbarnen visar nämligen en i genomsnitt något större ökning (M_D= 1.8) än hemmabarnen (M_H= 0.9), motsvarande drygt 1.1 variabelenhet i medeltal.

En granskning visar att detta huvudsakligen beror på att hälften (6 av 12) eller 50 procent av de initialt krypande daghemsbarnen erhöll "extremvärdet 5" enligt index-c, dvs de sitter huvudsakligen i moderns knä eller tätt bredvid henne under i stort sett hela observationen vid t5, medan endast två (2 av 14) eller 14 procent av de initialt krypande hemmabarnen gör det (dvs har extremvärdet 5). Denna skillnad mellan barngrupperna är subtil, men den bör betraktas som ett observandum, eftersom motsvarande skillnad inte fanns vid utgångsläget före daghemsstarten (då såväl tre daghemsbarn (25%) som tre hemmabarn (21%) erhöll indexvärdet 5).

12.2 Kvaliteten i barnens interaktionsmönster med mödrarna: avvisande-accepterande av moderns kontaktsignaler och beteende

Förändras daghemsbarnen när det gäller i vilken utsträckning de avvisar eller känslomässigt besvarar och positivt accepterar moderns signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt eller nära fysisk kontakt med modern? Eller med andra ord, har daghemsbarnen utvecklat mer eller mindre ambivalens i kontakten med mödrarna än hemmabarnen från och med sju veckors daghemsvistelse?

Resultaten visar att det inte finns några signifikanta skillnader mellan barngrupperna i genomsnitt; varken vad gäller barnens reaktioner inför nära fysisk kontakt med mödrarna (kroppskontakt) eller vad gäller barnens reaktioner inför mödrarnas signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt. Se tabell 12.5.

Man bör emellertid notera att det finns en svag statistisk tendens till en högre grad av avvisande bland daghemsbarnen inför kroppskontakt med modern (sitta i knät, i famn etc) efter cirka fem månaders daghemsvistelse i jämförelse med motsvarande reaktionsmönster bland hemmabarnen ($p < .15$). Men eftersom det finns en stark statistisk tendens i motsatt riktning vid den föregående t3-observationen (då hemmabarnen visar en statistisk tendens till en högre grad av avvisande inför kroppskontakt med modern), kan skillnaderna vara mer eller mindre slumpmässiga och ibland slå åt det ena, ibland åt det andra hållet; något som i sin tur kan sammanhänga med den statistiska metodens nöga känslighet.

Ett mer tillförlitligt resultat är att daghemsbarnen visar en signifikant större spridning i sina reaktioner på moderns signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt vid undersökningsperiodens slut (t5), visavi hemmabarnen ($p < .05$, F-test). En motsvarande, men icke-signifikant, skillnad återfinns även vid t3. Detta är en förändring jämfört med tidigare under undersökningsperioden då spridningen var större (om än icke signifikant) för hemmabarnen (dvs vid M0 resp. t2).[11]

[11] Det kan också noteras att efter i genomsnitt fem månaders daghemsvistelse är daghemsbarnen i medeltal (men icke-signifikant) något mer avvisande inför mödrarnas signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt än vad hemmabarnen är. Och detta kontrasterar mot det tidigare mönstret under undersökningsperioden då trenden var den omvända.

Tabell 12.5 Daghemsbarn och hemmabarn: Kvaliteten i interaktionsmönstret med mödrarna vad gäller avvisande -accepterande av ansikte-mot-ansikte kontakt *(BAKVALI)* respektive närhetskontakt *(BAKVALN)* under hela undersökningsperioden.
Medelvärden (M resp M-orto), standardavvikelser (SD) samt t- och F-värden anges.(M0= utgångsläget i hemmet).

Var	Tid punkt	Daghemsbarn:- Avvisande- Accepterande av kontakt: M^a	M^b orto	SD	Hemmabarn: Avvisande- Accepterande av kontakt: M^a	M^b orto	SD	t-värde	F-värde
B	M0-	(4.8)	+0.07	0.97	(4.6)	-0.07	1.05	0.48	1.17
A	t1	(5.1)							
V	t2	(4.9)	+0.08	0.97	(4.7)	-0.07	1.07	0.54	1.31
A	t3	(5.2)	+0.09	1.06	(5.0)	-0.08	0.96	0.62	1.23
L	t5	(4.8)	-0.15	1.18	(5.2)	+0.15	0.79	-1.08	2.25*
I									
B	M0	(5.2)	+0.08	0.93	(5.1)	-0.07	1.07	0.58	1.33
A	t1	(5.3)							
K	t2	(4.8)	-0.16	1.17	(5.2)	+0.16	0.80	-1.08	2.14+
V	t3	(5.5)	+0.27	1.05	(5.1)	-0.25	0.91	1.77+	1.32
A	t5	(4.7)	-0.22	1.10	(5.2)	+0.21	0.86	- 1.57(+)	1.62
L									
N									

[a] M = Medelvärdet för summamättet (skala 2-6).
[b] M-orto= Medelvärdet för den variabel som bildats genom ortogonalisering av de två separata variabler(avvisande resp. accepterande.) Ortogonaliseringen är i sig oberoende av läge och för enkelhetens skull valdes att centrera värdena kring en nollpunkt.

(+)= p< .15 + = p< .10 * = p< .05

12.3 Daghemsbarn och hemmabarn: Longitudinella förändringar i interaktionsmönstret och allmänt beteende.

Daghemsbarnen och hemmabarnens longitudinella förändringar över hela undersökningsperioden jämfördes också genom att använda den speciella regressionsanalysmetoden, vilken baserar sig på individuella tidsserie-data på grundval av de fyra obser-

vationstillfällena (M0-t2h-t3h-t5h). Hemobservationen efter i genomsnitt 4 dagars daghemsvistelse (t1h) för daghemsbarnens del uteslöts, eftersom ingen motsvarande observation hade genomförts för hemmabarnen. Detta innebär en fördel i den meningen att den tidigare nämnda temporära intensifiering i barnets kontakt med modern som uppträdde vid just detta tillfälle (t1h) inte påverkar regressionslinjens lutning.[12]

I likhet med tidigare analyser signifikansprövades skillnaderna mellan daghemsbarn och hemmabarn vad gällde genomsnittlig lutning (B) samt spridningen (SD) kring denna genomsnittslutning med t- respektive F-test.

Resultaten av dessa analyser visar för det första att det inte finns några signifikanta skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn när det gäller genomsnittlig longitudinell förändring eller utvecklingsförändring i de studerade variablerna. Se tabell 12.6. Men det finns en svag statistisk tendens till att daghemsbarnen utvecklar en högre aktivitetsnivå i hemmet än hemmabarnen ($p < .15$), helt i linje med de tidigare redovisade analyserna.

För det andra visar resultaten (bortsett från de variabler som berör barnets närhetskontakt) att det finns ett klart mönster i spridningen kring det genomsnittliga förändringsmönstret: Spridningen är genomgående större bland hemmabarnen än bland daghemsbarnen. Och i fyra variabler uppvisar hemmabarnen en signifikant större spridning när det gäller hur de förändras under den studerade tidsperioden, medan daghemsbarnen i stället förändras mer lika varandra i dessa avseenden, nämligen i:

(1) grad av Sociabilitet ($p < .01$)
(2) grad av Oro- lugn ($p < .001$)
(3) grad av Känslighet ($p < .01$)
(4) grad av Avvisande-accepterande av nära fysisk kontakt med modern ($p < .01$)

[12] Att observationen vid t1h exkluderades för daghemsbarnens del vid jämförelserna mellan daghemsbarn och hemmabarn medför att Beta-koefficienterna för daghemsbarnen i hemmet inte blir exakt desamma vid dessa jämförelser som vid intersetting-jämförelserna (dvs visavi personalen i daghemsmiljön) då observationen vid t1h inkluderades.

Tabell 12.6 Daghemsbarn och hemmabarn: Longitudinella förändringar i interaktionsmönstret och beteendet tillsammas med mödrarna i hemmet. Medelvärden för lutningen (B), standardavvikelsen kring denna lutning (SD), t- och F-värden anges.

	Daghemsbarn med mödrarna i hemmet		Hemmabarn med mödrarna i hemmet				
Variabel	B	SD	B	SD	t-värde	F-värde	DF
Sinnesstäm.- Akt.nivå	0.08 0.09	0.26 0.28	0.13 -0.05	0.30 0.30	-0.64 1.63(+)	1.36 1.21	47 45
Sign. till a.-a.kont.	0.13	0.30	0.22	0.38	-0.89	1.58	47
Sociabil.	0.06	0.16	0.05	0.27	0.17	3.00**	47
Känslighet	-0.06	0.21	0.01	0.40	-0.64	3.48**	42
Oro-Lugn	-0.05	0.20	-0.02	0.43	-0.34	4.55***	47
Avvis-Acc: a.-a.-kont. *(BAKVALI)*	-0.01	0.27	-0.03	0.25	0.19	1.19	47
Avvis-Acc.: närhet *(BAKVALN)*	-0.01	0.15	-0.02	0.30	0.14	3.90**	42
Mot-init. t.närhet	0.22	0.47	0.21	0.46	0.05	1.02	22[a]
Gråt/Gnäll	-0.05	0.39	-0.69	0.31	-1.15	1.62	47
Aktions-radie	-0.11	0.85	0.15	0.71	-1.13	1.42	42
Reaktion: vårdaren lämnar rum	-0.03	0.49	0.14	0.58	-1.14	1.39	48

a. Endast ananlysen för de barn som kunde förflytta sig vid utgångsläget (M0) redovisas.

(+) $p \leq .15$ * $p \leq .05$ ** $p \leq .01$ *** $p \leq .001$

Motsvarande regressionsanalyser för barnens mängd och typ av närhetskontakt med mödrarna (dvs renodlade attachment-beteenden), visar däremot inga signifikanta skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn. Det gäller såväl genomsnittlig förändring (Beta) som spridningen. Det sammanfattande måttet på barnets närhetskontakt med modern, *Närhetsindex-a* analyserades också med denna regressionsanalysmetod. Men

inte heller detta mått resulterade i en statistisk skillnad (motsvarande minst $p \leq .15$) mellan daghemsbarn och hemmabarn.

Att daghemsbarnen förändras eller utvecklas mer lika varandra än hemmabarnen i vissa centrala aspekter av interaktionsmönstret med modern är ett nytt resultat i den mening att det inte kommit fram i tidigare analyser. Ett teoretiskt exempel får illustrera innebörden av detta: Om alla daghemsbarn visar en (utvecklings)förändring som motsvarar 3-4 variabelenheter över undersökningsperioden, medan hemmabarnens förändring i motsvarande avseenden varierar mellan 1 till 5 variabelenheter, så visar daghemsbarnen alltså mindre variation i hur de förändras. Som jag påpekat i ett annat sammanhang (se Hårsman, 1985b) innebär daghemsbarnens mindre variation i hur de förändras *över tiden*, inte nödvändigtvis att de blir mer lika varandra. Om daghemsbarn och hemmabarn blir mer lika varandra eller ej, beror ju på deras värden vid utgångsläget (M0). Men om samma tendens skulle fortsätta under längre tid, till exempel flera år skulle daghemsbarnen utvecklas till att bli mer lika varandra än hemmabarnen.

12.3.1 Specialgranskning av en (utvecklings)förändring

För att få en mer "konkret" bild av en skillnad i variationen i en (utvecklings)förändring, granskades variabeln oro-lugn. Denna variabel valdes delvis ad hoc, men också för att den ger den starkaste signifikansen och är teoretiskt intressant.

Det visar sig att daghemsbarnes mer lika förändringsmönster i grad av oro-lugn sannolikt sammanhänger med att de daghemsbarn som förändras mot ökat lugn (dvs "positivt") respektive ökad oro ("negativt") uppvisar svagare förändringar än motsvarande kategorier bland hemmabarnen: Beta varierar nämligen mellan -0.50 och +0.30 för daghemsbarnen och mellan -0.60 och +0.54 för hemmabarnen.

Dessutom är det något färre daghemsbarn än hemmabarn som förändras positivt. Utgår man från barnens grad av oro-lugn vid utgångsläget är det framför allt bland de initialt medel-lugna barnen (värde 3) som det finns en sådan trend. Bland dessa är det bara 17 procent av daghemsbarnen som förändras positivt (1 av 6), medan 63 procent av de initialt medel-lugna hemmabarnen gör det (5 av 8). Se tabell 12.7. Och denna skillnad mellan barngrupperna kan inte förklaras av eventuella så kallande regressionseffekter, eftersom sådana skaltekniska effekter rimligen kan antas vara lika stora för daghemsbarn och hemmabarn.

Tabell 12.7 Daghemsbarn och hemmabarn: Longitudinell förändring (utvecklingsförändring) i grad av oro uttryckt i Beta-koefficienten. Barnen fördelade efter initialvärdet vid utgångsläget i grad av oro-lugn.

Bedömning v. utgångsläget		DAGHEMSBARNENS "utveckling" NEG N=12	NOLL N=4	POS N=8	Tot N=24	HEMMABARNENS "utveckling" NEG N=12	NOLL N=3	POS N=10	Tot N=25
Initialt påtagligt oroliga barn (1-2)	(N)	(2)	(1)	(4)	(7)	(1)	(1)	(4)	(6)
	%	29	14	57	100	17	17	66	100
	M	-0.10	0.0	+0.23	+0.04	-0.09	0.0	+0.35	+0.09
Initialt varken oroliga el. lugna (3)	(N)	(3)	(2)	(1)	(6)	(2)	(1)	(5)	(8)
	%	50	33	17	100	25	13	63	100
	M	-0.17	0.0	+0.10	-0.02	-0.40	0.0	+0.20	-0.07
Initialt lugna barn (4-5)	(N)	(7)	(1)	(3)	(11)	(9)	(1)	(1)	(11)
	%	64	9	27	100	82	9	9	100
	M	-0.24	0.0	+0.09	-0.08	-0.29	0.0	+0.09	-0.07

Notera: Det barnpar, där daghemsbarnen slutade efter t2 har exkluderats. Inkluderas hemmabarnet ökar antalet med positiv Beta till N=11.

För samtliga variabler som visade en signifikant skillnad i variationen i utvecklingsförändringarna studerades dessutom standardavvikelserna för varje observationstillfälle över tid. Och variabeln Oro-lugn visade en förändring mot mindre spridningar över tid, dvs daghemsbarnen förändrades mot större likhet. I variabeln Sociabilitet förändras visserligen daghemsbarnen mot större olikhet, men i mindre grad än hemmabarnen.

Men för övriga variabler där daghemsbarnen visar en signifikant mindre variation än hemmabarnen i sin (utvecklings)förändring, dvs *Avvisande-accepterande av närhetskontakt* med modern samt barnets *Känslighet* indikerar standardavvikelserna snarare att daghemsbarnen förändras mot att bli mer olika varandra efter fem månaders daghemsvistelse än hemmabarnen.

12.4 Daghemsbarnens omedelbara separations- och återföreningsreaktioner under anpassningsperioden samt undersökningsperioden som helhet.

Daghemsbarnens omedelbara separations- och återföreningsreaktioner observerades vid en lämnings- respektive en hämtningssituation på barnens respektive daghem i anslutning till de två observationerna under anpassningsperioden (vid t3 och/eller t5) på motsvarande sätt som under initialperioden.

När det gäller barnens omedelbara separationsreaktioner observerades totalt 23 barn: 18 barn både vid t3-och t5-observationerna och fem barn vid ett av dessa tillfällen. Återföreningsreaktioner observerades hos 24 daghemsbarn. För majoriteten av dem (N= 17), finns data för en av de två aktuella observationstillfällena. För de återstående (N=7) var det möjligt att göra en observation av återföreningen vid båda tillfällena.[13] För de sistnämnda har den mest "negativa" reaktionen valts, i enlighet med det förfaringssätt som tillämpades under initialperioden (se kapitel 10).

Separationsreaktioner vid lämningen

Som framgår av tabell 12.8 är den mest typiska omedelbara separationsreaktionen under anpassningsperioden (då barnen lämnas på morgonen av någon av föräldrarna) att barnen gråter: 56 procent av daghemsbarnen gjorde det (13 av 23 barn). Relativt vanligt är också att att barnen uttrycker ett känslomässigt mer neutralt förhållningssätt; cirka en tredjedel av barnen var känslomässigt neutrala och verkade således relativt oberörda i lämningsögonblicket. Men det är ovanligt att barnen är nöjda, genom att t.ex. le och/eller vinka mot föräldern när denna/denne går från daghemmet: Endast två barn eller 9 procent var positiva och nöjda i skilsmässoögonblicket enligt bedömningarna.

Jämför vi med motsvarande reaktioner under initialperioden (se kapitel 10) är den mest påtagliga förändringen att andelen barn som gråter vid skilsmässo-ögonblicket har ökat (från 28 % under initialperioden till 56 % under anpassningsperioden). I stället har andelen barn som bedömts ha ett neutralt känslomässigt uttryck vid lämningen minskat (från 56% till 35%). Minskat har också andelen barn som uttrycker nöjdhet vid separationsögonblicket (från 16% till 9%).

Det är emellertid möjligt att ett neutralt ansiktsuttryck i skilsmässoögonblicket vid undersökningsperiodens slut, har en annan innebörd än när denna reaktion uppträder i början av daghemsvistelsen. Pojken Olle, som fått konkretisera undersökningsresultaten vid ett par tillfällen, får exemplifiera detta. Hans separationsreaktion under

[13] Bortfall utgör de två barn (alternativt det ena för återföreningsreaktionerna) som slutatde på daghemmet under undersökningens gång samt det barn för vilket inga hemobservationer gjordes.

anpassningsperioden vid lämningen (efter 6 veckors daghemsvistelse (t3) samt efter 25 veckors vistelse (t5), då han var 52 veckor gammal, beskrivs på följande sätt.

> *"Vid separationen från fadern på morgonen, reagerar han inte som tidigare* (under initialperioden) *med att gråta förtvivlat, utan pojken verkar oberörd. Han visar varken positiva eller negativa känslor, men han tittar efter fadern, när denne försvinner utom synhåll."*

Denna pojkes oberörda, neutrala reaktion i separationsögonblicket kan inte självklart tolkas som "bättre" eller svagare reaktion än en öppen protestreaktion i form av gråt- i synnerhet mot bakgrund av att han reagerade med undvikande vid återföreningen med fadern vid flera tillfällen.

Tabell 12.8 Daghemsbarnens separations- och återföreningsreaktioner vid lämnings- respektive hämtnings-situationen på daghemmen under anpassningsperioden (vid 7 och/eller 20 veckors vistelse).
Absolut antal barn och procent inom parentes.

Separations- och återföreningsreaktioner

Reaktion		N	(N%)
Separations reaktion[a] (t3/t5)	Positiv	2	(9)
	Neutral	8	(35)
	Gråt	13	(56)
tot N		23	(100)
Återför.-reaktion[b] (t3/t5)	Positiv	11	(46)
	Neutral	5	(21)
	Gråt	1	(4)
	Undvikande	7	(29)
tot N		24	(100)

[a] Positiv= glad, nöjd (värde=1);
Neutral= Neutral, oberörd (värde=2);
Gråt= gråt (värde 3-5) beroende på intensitet.[b] Positiv= glad, ler (värde=1); Neutral=Neutral, oberörd (värde=2); Gråt= gråter -går,kryper mot (värde=3); Und=undviker kontakt, tittar bort,vänder bort huvudet (värde=4).

Återföreningsreaktioner vid hämtningen

Så till återföreningsreaktionerna. Dessa har klassificerats på motsvarande sätt som vid analysen av initialreaktionerna (se kapitel 10), dvs i följande fyra kategorier: *positiv, neutral, gråt samt undvikande* (där den sistnämnda kategorin således innebär att barnet undviker ögonkontakt genom att titta ner eller bort, eller vända bort huvudet).

Som framgår av tabell 12.8 är det nästan hälften av barnen eller 46 procent (11 av 24) som är positiva och möter föräldern med ett förnöjt ansiktsuttryck och omedelbar ögonkontakt vid återföreningen, ibland också med ett leende. Omkring en femtedel eller 21 procent bedömdes vara känslomässigt neutrala (5 av 24). Och det är bara ett av daghemsbarnen som gråter i återföreningsögonblicket med föräldern (motsvarande 4%).

Mycket intressant är att "undvikande-beteende" inte är en särskilt ovanlig återföreningsreaktion under anpassningsperioden: 7 barn (av 24) eller 29 procent reagerar på detta sätt vid minst ett observationstillfälle under anpassningsperioden.

Jämför vi dessa resultat med återföreningsreaktionerna under initialperioden, visar det sig att det är fler barn som reagerar med undvikande under anpassningsperioden än under de första veckorna av daghemsvistelsen; en ökning från 16 till 29 procent. Andelen barn som reagerar positivt, t.ex genom att omedelbart le mot föräldern, är däremot i stort sett oförändrad (48% under initialperioden och 46% under anpassningsperioden). Andelen barn som visar ett oberört, neutralt förhållningsätt har i stället ökat något mellan initial- och anpassningsperioden: från 12 procent till 21 procent mellan de två perioderna, men i absoluta tal rör det sig bara om en ökning från tre till fem barn.

Däremot är det ovanligare att barnen gråter vid mötet med föräldrarna efter sju veckors daghemsvistelse (4%), vilket är en minskning från initialperioden, då nästan en fjärdedel av barnen reagerade på det sättet (24%). Av de barn som reagerar med undvikande-beteende under anpassningsperioden är det fem barn som observerats i en återföreningssituation både vid t3 och t5. Intressant är att det är vid t3-observationen efter sju veckors vistelse som samtliga fem reagerade med undvikande, inte vid t5-observationen då de i stället reagerade mycket olika: två var positiva, två grät vid mötet med föräldern och ett barn förhöll sig känslomässigt neutralt.

Detta antyder följaktligen att efter i genomsnitt sju veckors daghemsvistelse är andelen barn som reagerar med undvikande högst, medan undvikande som återföreningsreaktion är ovanligare, när daghemsbarnen har cirka fem månaders erfarenhet av att vara på daghem.

Återföreningsreaktionerna i ett "longitudinellt" perspektiv

I syfte att utnyttja studiens "longitudinella" karaktär gjordes även en kategorisering av varje barns återföreningsreaktion på grundval av samtliga observerade återföreningssituationer under undersökningsperioden. Återföreningsreaktionerna klassificerades i följande kategorier:

(a) enbart positiva reaktioner,
(b) positiva reaktioner eller alternativt ett mer neutralt ansiktsuttryck,
(c) enbart gråt (ibland omväxlande med andra reaktioner);
(d) gråt och undvikande förekommer vid minst ett tillfälle var, (e) enbart undvikande (barnet gråter inte vid något tillfälle), eventuellt i kombination med andra reaktioner.

Återföreningsreaktionerna klassificerades dessutom efter kön, eftersom en undvikande-reaktion ibland rapporterats vara vanligare bland pojkar (se kapitel 2).

Tabell 12.9 Daghemsbarnens omedelbara återföreningsreaktioner i relation till kön och med fokus på negativa reaktioner vid något tillfälle under undersökningsperioden.
Absolut antal barn och procent inom parentes.

Speciell kategorisering av Återföreningsreaktionerna

Kategori		Flickor	Pojkar	N	(N%)
POS/ NEUT[a]	Enbart Positiv	2	4	6	(24)
	Positiv/Neutral	3	3	6	(24)
NEG[b]	Enbart Gråt	2	3	5	(20)
	Gråt o Undvikande	0	3	3	(12)
	Enbart Undvikande	4	1	5	(20)
tot	N[c]	11	14	25	(100)

a. Positiv /neutral= Glad eller neutral reaktion vid samtliga tillfällen barnets återföreningsreaktion observerats.
b. Negativ reaktion=barnet har reagerat negativt (med gråt och/eller undvikande) vid minst ett tillfälle då barnets återföreningsreaktion observerats.
c. Den flicka för vilka inga hemobservationer gjordes utgör bortfall.

Resultaten visar att drygt hälften av daghemsbarnen (52%) visar "negativa" återföreningsreaktioner (gråter eller undviker kontakt) någon gång av de observerade tillfällena under undersökningsperioden. Den andra hälften (48%), är genomgående positiva eller nöjda eller så växlar de mellan en mer förnöjd reaktion (t.ex ler mot) och en mer neutral reaktion i återföreningsögonblicket med föräldern under den studerade tidsperioden.

Totalt är det en tredjedel (32%) av daghemsbarnen (8 av 25) som bedömdes reagera med en undvikande-reaktion *vid något tillfälle* under undersökningsperioden som helhet. Se tabell 12.9 Och det är lika många flickor (N=4) som pojkar (N=4), som visar en sådan reaktion. Av dessa 8 barn var det emellertid tre barn, alla pojkar, som visade en mer "stabil" eller återkommande undvikande-reaktion, dvs denna återföreningsreaktion uppträdde vid två eller fler observationer och både under initial-och anpassningsperioden. Bland de barn där undvikande-reaktionen bara förekommer vid ett enda tillfälle, är däremot 3 av 4 flickor. Och dessa "undvikande flickor" var nöjda eller neutrala i återföreningen vid andra observationstillfällen, medan de "undvikande pojkarna " i stället tenderade att gråta vid andra observationer av återföreningen (3 av 4 gjorde det).

12.5. Sammanfattande diskussion

I detta kapitel har jag redovisat jämförelser mellan daghemsbarnens och hemmabarnens interaktionsmönster med sina mödrar och barnens allmänna beteende i hemmet under anpassningsperioden och även under undersökningsperioden som helhet. Dessutom har daghemsbarnens omedelbara separations- och återföreningsreaktioner i lämnings- respektive hämtningssituationen på daghemmen under anpassningsperioden och över hela undersökningsperioden behandlats.

Resultaten visar *för det första* att i likhet med vad som var karakteristiskt för initialperioden finns det inte några enkla signifikanta genomsnittsskillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn i de variabler som mer direkt berör barnets interaktionsmönster och därmed bindningsrelationen med modern. Och det gäller såväl signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt som mer renodlade attachment-beteenden. Att daghemsbarnen visar en svag tendens till att efter cirka fem månaders daghemsvistelse vara mer avvisande inför nära fysisk kontakt med modern än hemmabarnen, skulle kunna indikera en utveckling mot ett mer konfliktfyllt förhållningssätt inför närhetskontakt med modern, men eftersom det finns en stark tendens i motsatt riktning vid den tidigare observationen, är en sådan tolkning givetvis osäker.

Mycket intressant är emellertid att en granskning av mängden närhetskontakt för daghemsbarnen respektive hemmabarnen pekar på att för barn som kan förflytta sig vid

utgångsläget är det en något större andel av daghemsbarnen som tar *mycket frekventa initiativ till nära fysisk kontakt* (eller sitter mycket i moderns knä) med sina mödrar (eller sitter mycket i moderns knä) än bland hemmabarnen vid undersökningsperiodens slut. Detta pekar på att för barn som kan förflytta sig finns en tendens till att intensifiera den nära fysiska kontakten med modern (dvs oftare sitta i knä, i famn etc) efter i genomsnitt fem månaders daghemsvistelse. För de barn som lärde sig krypa först mot undersökningsperiodens slut finns däremot ingen sådan tendens. Detta kan delvis sammanhänga med metodproblem när det gäller att mäta och komma åt hur barnets mängd av närhetssökande till vårdaren förändras mellan två tidpunkter, när barnet inte kan krypa vid den ena tidpunkten, men kan det vid den andra. Det är därför möjligt att frånvaron av signifikanta skillnader mellan daghemsbarn och hemmabarn, när det gäller förändringen i mängden närhetskontakt med mödrarna, *delvis* kan förklaras av denna typ av metodologiska problem som sammanhänger med att barnen befinner sig i en utvecklingsfas då de lär sig att förflytta sig.

För det andra visar resultaten att daghemsbarnen har en högre aktivitetsnivå i hemmet tillsammans med sina mödrar under anpassningsperioden än vad hemmabarnen har enligt bedömningarna. Skillnaden är signifikant vid observationen efter sju veckors vistelse och motsvarar en stark statistisk tendens vid undersökningsperiodens slut. Detta kontrasterar mot resultaten för initialperioden, då inga signfikanta skillnader i barnens aktivitetsnivå uppträdde. Resultaten indikerar således att daghemsbarnen utvecklar en högre aktivitetsnivå i hemmet tillsammans med modern, medan hemmabarnen egendomligt nog har en relativt oförändrad aktivitetsnivå under hela undersökningsperioden.

Förslagsvis kan en förklaring till detta vara att den lägre aktivitetsnivån hos hemmabarnen delvis beror på en starkare främlingsreaktion inför observatörens närvaro än bland daghemsbarnen. Men en alternativ eller bidragande förklaring kan vara att bedömningen av hemmabarnen i hög grad är relativistisk i den meningen att bedömningen gjorts i jämförelse med och i kontrast till bedömningen av daghemsbarnens höga aktivitetsnivå

För det tredje visar daghemsbarnen en större spridning i graden av avvisande-accepterande av moderns signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt ($p \leq .05$) och även när det gäller mängden gråt finns en svag tendens i samma riktning ($p \leq .15$) vid undersökningsperiodens slut. Eftersom dessa tendenser inte fanns under initialperioden kan den större spridningen indikera att daghemsgruppen efter en tid kommer att innehålla en liten, men intressant kategori av barn, vilka har utvecklat en starkt konfliktladdad ansikte-mot-ansikte kontakt med sina mödrar under de första fem månaderna av daghemsvistelsen; liksom den kan inrymma en kategori som utvecklats åt andra hållet, mot en mer känslomässigt positiv relation i detta avseende.

Jämförelser vad gäller longitudinella förändringar i de tolv barnvariablerna, visar *för det fjärde* ett intressant mönster som indikerar att det kan finnas mer komplicerade skillnader mellan daghemsbarnen och hemmabarnen. Daghemsbarnen förändras (eller utvecklas) signifikant mer lika varandra under undersökningsperioden i flera avseenden, nämligen vad gäller kvaliteten (avvisande-accepterande) i deras reaktioner inför nära fysisk kontakt med modern, liksom grad av deras *Oro-lugn*, *Känslighet* samt Sociabilitet . Medan hemmabarnen i stället utvecklas eller förändras mer olika varandra över undersökningsperioden. Att daghemsbarnen utvecklas eller förändras mer lika varandra innebär inte nödvändigtvis att de också blir mer lika varandra. Men en närmare granskning av spridningarna vid varje tillfälle över tid pekar på att för variabeln Oro-lugn och Sociabilitet tenderar daghemsbarnen att bli mer lika varandra än hemmabarnen. När det gäller variablerna Avvisande-accepterande av närhetskontakt med modern samt barnens Känslighet kan det emellertid vara så att daghemsbarnen förändras mer lika varandra, så att de blir mer olika varandra än hemmabarnen vid undersökningsperiodens slut.

Resultaten visade vidare att andelen barn som reagerar med separationsprotest dvs gråter i skilsmässoögonblicket (i lämningssituationen på daghemmen) ökar från drygt en fjärdedel under initialperioden till en majoritet under anpassningsperioden. Denna ökning innebär kan delvis förklaras av barnens socioemotionella utveckling, genom att den emotionella bindningen blivit alltmer fast etablerad hos flertalet av daghemsbarnen.

När det gäller återföreningsreaktionerna gentemot någon av föräldrarna i samband med hämtningen på daghemmen, visar resultaten att den vanligaste reaktionen är en positiv glädje-reaktion under anpassningsperioden liksom under initialperioden. Gråt som återföreningsreaktion minskar radikalt, medan den teoretiskt intressanta "undvikande-reaktionen" blir vanligare under anpassningsperioden då drygt en fjärdedel av daghemsbarnen reagerar så. Men data pekar på att det främst är vid observationen efter i genomsnitt sju veckors daghemsvistelse som undvikande-reaktionen förekommer- inte vid undersökningsperiodens slut. Intressant är vidare att barn som visar undvikande vid fler än ett tillfälle under den studerade tidsperioden vanligen är pojkar, även om det totalt sett inte förekommer några könsskillnader för denna återföreningsreaktion.

Del V

Daghemspersonalens och mödrarnas interaktionsmönster med barnen samt dyadiskt beteende

KAPITEL 13

DE VUXNAS INTERAKTIONSMÖNSTER MED BARNEN

I detta kapitel fokuseras främst följande två problem: "Vad karaktäriserar personalens interaktionsmönster med daghemsbarnen i jämförelse med mödrarnas interaktionsmönster med dem ?" "Vad karaktäriserar de förvärvsarbetande daghemsmödrarnas interaktionsmönster med sina barn i jämförelse med motsvarande interaktionsmönster hos hemmamödrarna?" Det är de vuxnas interaktionsmönster under hela undersökningsperioden som analyseras.

Syftet är i första hand att studera om och i vilken utsträckning som de redovisade skillnaderna i barnens interaktionsmönster inom de tre dyaderna som undersökningen omfattar, kan förklaras av generella skillander mellan de vuxnas interaktionsmönster. Men självfallet är det av intresse att i sig beskriva skillnader och likheter mellan de förvärvsarbetande daghemsmödrarna, daghemspersonalen och hemmamödrarna.

De vuxnas interaktionsbeteende jämförs och beskrivs med hjälp av följande sju variabler (inklusive en summavariabel)[1]:

* Vårdarens mängd och typ av signaler till ansikte- mot- ansikte kontakt (sociala interaktionssignaler) (VUXINT)
* Vårdarens mängd av närhetskontakt, när barnet ger signal till kroppskontakt (VUXBOD)
* Vårdarens sinnesstämning (VUXSIN)
* Vårdarens grad av avvisande- accepterande av barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt (VUXKVALI)
* Vårdarens grad av avvisande- accepterande av barnets signaler till närhetskontakt; främst kroppskontakt. (VUXKVALN)
* Vårdarens oro, osäkerhet - lugn, säkerhet (VUXORO)
* Ett robust mått på känsligheten för barnets signaler för daghemsmödrarna och daghemspersonalen (Inom ramen för detta arbete begränsas detta mått till daghemsbarnens vårdare).[2]

---

1 I analyserna ingick ursprungligen även en variabel som berörde vårdarens mängd av närhetskontakt med barnet: avstånd 0-0,5 meter mellan vårdare-barn, som svar på en signal från barnet. Men det visade sig att få vårdare kunde bedömas i denna variabel och dessa bedömningar gav inkonsistenta resultat, varför variabeln exkluderats.

2 Det vore även värdefullt att klassificera hemmamödrarna enligt detta robusta mått, men klassificeringen är tidskrävande, varför denna begränsning gjordes.

13.1 Daghemsmödrar och daghemspersonal: Mängden interaktion och känsligheten inför barnets signaler

Som tidigare påpekats (se kapitel 6) gjordes i de flesta fall en variabelbedömning för daghemspersonalen i de olika vuxenvariablerna vid varje observationstillfälle. En gemensam bedömning gjordes även i några fall (dvs observationstillfällen) då det var två förskollärare/barnskötarevårdare som hade haft den kontinuerliga kontakten med undersökningsbarnet under daghemsobservationen; bortsett från några få fall då de två dagvårdarnas interaktionsmönster med barnet var markant olika. Då gjordes två skilda variabelbedömningar. Separata resultatanalyser på grundval av respektive bedömning visar dock att resultaten på gruppnivå inte påverkas av vilken av de två variabelbedömningarna som används, dvs i termer av signifikant - icke signifikant skillnad eller statistisk tendens, varför dessa diskrepanser inte har beaktats i den följande redovisningen.

13.1.1 Sinnesstämning och interaktionsnivå: Jämförelser vid korresponderande tidpunkter

När det gäller de vuxnas mängd av kontakt med daghemsbarnen visar resultaten att endast i en variabel finns en signifikant genomsnittsskillnad mellan daghemsmödrarna och daghemspersonalen med utgångspunkt från jämförelser mellan samtliga korresponderande observationstillfällen (dvs t1, t2, t3, t5).[3]

Daghemspersonalen ger nämligen en signifikant *mindre mängd signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt gentemot barnen* (t.ex titta, le mot, prata med, visa leksak) visavi mödrarna vid de två observationerna under initialperioden, dvs när barnen varit i fyra ($p< .04$) respektive 18 dagar på daghem ($p<. 003$). Skillnaden blir mindre och icke-signifikant under anpassningsperioden, men efter fem månaders daghemsvistelse för barnens del (t5), finns en svag statistisk tendens i samma riktning: dvs personalen har en lägre interaktionsnivå och kommunicerar mindre med barnen än vad mödrarna gör ($p< .14$).

Däremot skiljer sig inte daghemspersonalen från barnens mödrar i mängden nära fysisk kontakt med barnen (sitta i knät, i famn, bära det etc [VUXBOD]), eller i sin sinnesstämning i samspelet med barnen (en global skattning). Det innebär att daghemspersonalen är ungefär lika responsiv som barnens mödrar inför barnens signaler till nära fysisk kontakt, eftersom variabeln huvudsakligen berör den vuxnes responsivi-

[3] Wilcoxon O.S.= Wilcoxon's test för oberoende sampel. Skillnaderna mellan mödrarna och daghemspersonalen när det gäller de s.k. enkla variablerna vid de olika korresponderande observationstillfällena har även gjorts med hjälp av SAS-programpaket Npar1way - ett paket bestående av flera icke-parametriska test-metoder (SAS, 1982).

tet. Man kan vidare notera att enligt medelvärdena ökar såväl mödrarna som personalen sin svarsbenägenhet under undersökningsperioden (mödrarna med 0.4 och personalen med 0.3 enheter). Ökningen kan dels sammanhänga med att barnet ger fler signaler/initiativ till närhet med ökad ålder och ökad motorisk förflyttningsförmåga, dels kan barnen med ökad ålder alltmer tydliggöra sina signaler och visa när det önskar en nära fysisk kontakt med vårdaren.

Tabell 13.1 Daghemsbarnens mödrar och daghemspersonalen: Mängd ansikte - mot - ansikte kontakt och nära fysisk kontakt med daghemsbarnen samt de vuxnas sinnesstämmning under undersökningsperioden.

Variabel	Tidpunkt	Mödrar till daghemsbarn M	Personal M	Wilcoxon'test ober. sampel	
Mängd ansikte -m.-ans.kontakt (titta, le, verbalt)	M0 - t1d	2.6	2.9	n.s	
	t1	3.3	2.9	sign	(p < .04)
	t2	3.2	2.3	sign	(p < .003)
	t3	2.9	2.9	n.s.	
	t5	2.9	2.5	tend	(p < .14)
Mängd nära fysisk kontakt (famn,)	M0 - t1d	3.1	3.1	n.s	
	t1	3.1	3.1	n.s	
	t2	3.1	2.9	n.s	
	t3	3.2	3.3	n.s	
	t5	3.5	3.4	n.s	
Sinnes-stämmning	M0 - t1d	3.0	3.0	n.s	
	t1	3.2	3.0	n.s	
	t2	3.2	3.0	n.s	
	t3	3.3	3.2	n.s	
	t5	3.2	3.3	n.s	

13.1.2 Mödrarnas och personalens oro-lägn och känslighet inför barnets signaler ("hem- och daghemskvalitet")

Resultaten visar vidare att daghemsmödrarna har bedömts som signifikant mer oroliga i interaktionen med barnen (visavi personalen) både före och strax efter daghemsstarten, dvs vid t1 ($p \leq .05$ resp.$p \leq .01$). (Ju lägre och mer negativt värde, desto oroligare har vårdaren bedömts vara i samspelet med barnet.) Se tabell 13.2.

Eftersom motsvarande signifikanta skillnad inte återfinns senare under undersökningsperioden, är den förhöjda orosnivån hos daghemsmödrarna huvudsakligen kopplat till tiden vid själva daghemsstarten. Men mödrarna visar en något högre orosnivå i samspelet med barnen än daghemspersonalen vid samtliga observationer på grundval av medelvärdena, och vid t5 motsvarar skillnaden en svag statistisk tendens ($p \leq .13$).

Som redovisats i kapitel 6 användes följande två variabler för att fånga de vuxnas känslighet inför barnets signaler, nämligen: a) *Avvisande-accepterande av barnets sociala interaktionssignaler eller signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt*; b) *Avvisande-accepterande av barnets signaler till kroppskontakt (nära fysisk kontakt)*. Intressant nog återfinns inga signifikanta genomsnittsskillnader under den studerade tidsperioden mellan daghemspersonalen och barnens mödrar på grundval av dessa variabler.

I jämförelse med daghemspersonalen visar barnens mödrar emellertid en signifikant större spridning ($p \leq .05$) i hur de bemöter barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt när barnen har fem månaders daghemserfarenhet (vid t5). Se tabell 13.2. Vidare är daghemspersonalen med undantag av t1-observationen något mer (men icke-signifikant) emotionellt accepterande och responsiv i genomsnitt än mödrarna; både vad gäller barnens signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt och barnets signaler/initiativ till närhetskontakt. (Ju högre och mer positivt värde, desto mer accepterande och känslomässigt responsiv är vårdaren.)

De två summamåtten: inga signifikanta kvalitetsskillnader

Daghemsmödrarna och personalen jämfördes också på grundval av de två summamåtten för vårdarens känslighet inför barnets signaler; både totalmåttet (skala 1-6), och det sammanslagna robusta summamåttet i tre kategorier (dvs LÅG, MEDEL och HÖG känslighet). Men det finns inte heller några påtagliga skillnader mellan daghemspersonalen och daghemsbarnens mödrar utifrån dessa summamått. Nedan redovisas jämförelser på grundval av det robusta tre kategori-måttet. Se tabell 13.3

Först gjordes en jämförelse på individnivå genom att utgå från samtliga 26 olika personalbedömningar och jämföra dem med de 25 daghemsmödrarna som bedömts i detta avseende. Enligt denna jämförelse ligger daghemspersonalen intressant nog något högre än mödrarna, men skillnaderna är procentuellt sett små. Andelen med låg känslighet (låg kvalitet) är lika stor och motsvarar cirka en tredjedel i båda grupperna (35% vs 36%). Andelen som bedömts ha en medelkänslighet (medel kvalitet) är däremot något högre för mödrarna visavi personalen (40% av mödrarna visavi 35% av personalen); medan det omvända gäller för hög känslighet (hög kvalitet): En något

större andel av personalen har bedömts ha hög känslighet än bland daghemsmödrarna (30% visavi 24%). Men fördelningarna skiljer sig inte signifikant (X^2 = 0.29, df=2, N.S.).

Därefter gjordes en jämförelse på grundval av de 18 olika daghemmen som medverkade i studien och som studerades vid upprepade tillfällen, eftersom två av daghemmen inkluderade fler än ett undersökningsbarn, och just dessa två daghem visade sig tillhöra "extremkategorierna", dvs med hög respektive låg kvalitet. Genom att utgå från de 18 olika daghemmen (i stället för antalet personal = antalet barn) justerar man ju för överrepresentationen i dessa extremkategorier. En sådan justering leder till att kvalitetsskillnaden mellan daghemspersonalen och daghemsmödrarna ytterligare minskar i termer av de vuxnas känslighet för barnets signaler (X^2 = 0.09, df=2. N.S.).

Tabell 13.2 Daghemsbarnens mödrar och daghemspersonalen: Avvisande - accepterande av barnens signaler samt vårdarens oro - lugn i interaktionen med barnen. (ortogonaliserade variabler.) Ju högre och mer positivt värde, desto mer resposiv och accepterande är den vuxne för barnets signaler och ju lugnare i interaktionen med barnet.

Variabel	Tidpunkt	Mödrar till daghemsbarn M	SD	Daghems-Personal M	SD	t	F	DF
Avvisande - accepterande av barnets sig. till a-a- kontakt	M0-t1d	-0.07	0.96	0.07	1.06	-0.51	1.23	46
	t1	0.07	0.96	-0.07	1.09	0.46	1.43	46
	t2	-0.09	1.13	0.10	0.84	-0.66	1.82	45
	t3	-0.15	1.05	0.15	0.95	-1.04	1.24	44
	t5	-0.15	1.17	0.18	0.73	-1.12	2.58*	42
Avvisande - accept. av barnets sig. t. kroppskon.	M0-t1d	-0.16	0.87	0.17	1.12	-1.12	1.63	44
	t1	-0.07	1.05	0.08	0.96	-0.50	1.21	45
	t2	-0.02	1.08	0.02	0.95	-0.13	1.30	43
	t3	-0.13	1.00	0.15	1.01	-0.90	1.02	39
	t5	-0.14	1.08	0.18	0.89	-1.06	1.47	42
Vårdarens grad av oro - lugn	M0-t1	-0.37	1.03	0.42	0.79	-2.90**	1.69	45
	t1	-0.27	1.07	0.83	0.83	-2.08*	1.63	45
	t2	-0.19	0.94	0.21	1.05	-1.38	1.25	46
	t3	-0.20	1.03	0.20	0.90	-1.36	1.43	44
	t5	-0.20	1.03	0.24	0.93	-1.54(+)	1.21	44

(+) p < .15 * p < .05 ** p < .01

Tabell 13.3 Daghemsbarnens mödrar och daghemspersonalen: Känslighet för barnets signaler - ett robust mått: Låg, Medel och Hög Känslighet.
Procent. Absoluta tal inom patentes.

Känslighet för barnets signaler (Kvalitet)[a]

Grupp	LÅG	MEDEL	HÖG
Mödrar			
N %=100	36 (9)	40 (10)	24 (6)
(N=25)			
Personal : 1			
N %=100	33 (6)	39 (7)	28 (5)
(N=18)			
Personal : 2			
N %=100	35 (9)	35 (9)	30 (8)
(N=26)			

a Låg = 1-2 poäng, Medel = 3-5 poäng,
Hög = 6 poäng på totalmåttet.

Summamåttets användbarhet

Interkorrelationerna (Pearson) mellan de olika vuxenvariablerna och totalmåttet *(skala 1-6)* på vårdarnas känslighet för barnens signaler har också analyserats *(TOTKVAL)*. Syftet var att studera totalmåttets användbarhet genom att relatera detta mått dels till de två variabler som rörde mängden av interaktion, dels till de två variabler som måttet byggde på. Interkorrelationerna mellan totalmåttet och dessa fyra variabler beräknades separat för varje observationstillfälle under undersökningsperioden, dels för daghemspersonalen, dels för daghemsmödrarna. I tabell 13.4 presenteras medelkorrelationerna (M) över alla observationstillfällen. Resultaten visar att interkorrelationerna genomgående är signifikanta för majoriteten av observationstillfällena (dvs t1, t2, t3); såväl för daghemspersonalen som för daghemsmödrarna. Men medelkorrelationerna för mängden interaktion är lägre, i synnerhet för mängden närhetskontakt (VUXBOD) med barnen; både för daghemsmödrarna (r=.30) och för daghemspersonalen (r=.38). Sammantaget stöder dock interkorrelationerna att summamåttet är användbart som ett sammanfattande kvalitetsmått på vårdarnas känslighet inför barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt och närhet.

Tabell 13.4. Genomsnittliga interkorrelationer (pearson) mellan totalmåttet på vårdarens känslighet för barnets signaler (TOTKVAL) och övriga variabler som rör de vuxnas interaktionsbeteende. Daghemsmödrar och daghemspersonal med daghemsbarnen.

Daghemsmödrar och daghemspersonal
Korrelationer (M)

	Daghemsmödrar				Daghemspersonal			
	A	B	C	D	A	B	C	D
TOTKVAL	.41	.70	.69	.30	.44	.64	.63	.38

Notera: A = VUXINT, B = VUXKVALL C = VUXKVALN, D = VUXBOD.

13.2 De förvärvsarbetande daghemsmödrarna och hemmamödrarna: Interaktionsmönstret gentemot barnen

13.2.1 Mängd interaktion och dess kvalitet

Så över till jämförelserna mellan mödrarna i de två delsamplen på grundval av de fyra korresponderande observationstillfällena under undersökningsperioden. Dessa jämförelser visar för det första att de förvärvsarbetande daghemsmödrarna i genomsnitt är lika aktiva i ansikte-mot-ansikte kontakten med sina barn och har lika mycket nära fysisk kontakt med barnen som hemmamödrarna *(VUXINT respektive VUXBOD)*. Vidare är de förvärvsarbetande mödrarna i genomsnitt lika nöjda i samspelet med barnen som hemmamödrarna *är* med sina barn *(VUXSIN)*. Inga skillnader (genomsnitts- eller spridningar) mellan de två mödragrupperna i dessa variabler är med andra ord signifikanta.

Jämförelserna mellan de förvärvsarbetande mödrarna och hemmamödrarna visar för det andra att det inte heller finns några signifikanta skillnader i de två variabler som rör mödrarnas känslighet inför barnets signaler så väl i vilken utsträckning som modern avvisar - accepterar barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt som närhetskontakt [4] (Se tabell 13.5) (Ju högre och mer positivt värde, desto mer accepterande och känslomässigt positiv är mödrarna inför barnets signaler.)
Men man kan notera att över undersökningsperioden som helhet är daghemsbarnens mödrar i genomsnitt något mer avvisande inför barnets signaler både till närhetskontakt och till ansikte-mot-ansikte kontakt. För ansikte-mot ansikte kontakten

[4] Jämförelserna mellan mödrarna i de två delsamplen vad gäller de s.k enkla variablerna har gjots med Wilcoxon's test för matchade par (Wilcoxon M.P.) När det gäller de ortogonaliserade variablerna har liksom tidigare t- respektive F-test använts.

motsvarar skillnaden en svag tendens vid t2 (p<.15), samtidigt som daghemsmödrarna visar en stark tendens (p< .10) till en större spridning visavi hemmamödrarna.

Tabell 13.5 Daghemsbarnens mödrar och hemmabarnens mödrar: Avvisande - accepterande av barnens signaler samt vårdarens oro-lugn i interaktionen med barnen. (ortogonaliserade variabler.)

Variabel	Tidpunkt	Mödrar till daghemsbarn M	SD	Mödrar till hemmabarn M	SD	t	F	DF
Avvisande - accepterande av barnets sig. till a-a-kontakt	M0-t1d	-0.16	0.98	+0.16	1.02	-1.12	1.08	48
	t2	-0.22	1.15	+0.21	0.80	-1.56(+)	2.07+	48
	t3	-0.20	0.99	+0.17	1.00	-1.29	1.02	47
	t5	-0.04	0.90	+0.04	1.10	-0.28	1.50	48
Avvisande - accepterande av barnets signaler till kroppskon.	M0-t1d	-0.12	0.86	+0.11	1.12	-0.79	1.69	48
	t2	+0.01	1.05	0.0	0.98	+0.02	1.16	42
	t3	-0.05	1.05	+0.04	0.97	-0.30	1.18	43
	t5	-0.10	1.04	+0.10	0.97	-0.70	1.13	49
Vårdarens grad av oro - lugn	M0-t1	-0.11	0.95	+0.10	1.05	-0.73	1.23[a]	49
	t2	-0.13	0.89	+0.13	1.10	-0.91	1.51	49
	t3	-0.14	0.97	+0.12	1.03	-0.92	1.12	47
	t5	-0.15	0.90	+0.15	1.09	-1.06	1.45	49

Notera: Ju högre och mer positivt värde, desto lugnare är den vuxne i interaktionen med barnet.
a. Kolmogrov-Smirnov's test visar en stark statistisk tendens p < .06 till att daghemsmödrarna är mer oroliga vid utgångsläget än hemmabarnens mödrar.
(+) p < .15 + p < .10

Av tabell 13.5 framgår för det tredje att det finns en statistisk tendens till att daghemsbarnens mödrar är något oroligare än hemmamödrarna vid utgångsläget, M0, (p< .06, Kolmogorov-Smirnov's test), men inte därefter. Skillnaden mellan de två mödrakategorierna är således betydligt mindre än motsvarande skillnad mellan daghemsmödrarna och daghemspersonalen.

13.3. Finns det mer subtila skillnader mellan de vuxnas interaktionsmönster?

13.3.1. Longitudinella förändringar

De två variabler som berörde mödrarnas och daghemspersonalens - *Mängd av signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt* med barnet och *vårdarens sinnesstämning* i samspelet med barnet var till sin konstruktion mycket robusta, varför även jämförande analyser av de longitudinella (utvecklings)förändringarna gjordes för dessa variabler.[5] Resultaten visar att det inte finns några signifikanta skillnader mellan daghemspersonalen och daghemsmödrarna i genomsnittlig förändring över undersökningsperioden (dvs Beta). Detta gäller också om daghemsmödrarna jämförs med hemmamödrarna. Men man kan notera att daghemsmödrarna blir något mer nöjda och mer aktiva i ansikte-mot-ansikte kontakten med barnen över tid än daghemspersonalen. Se tabell 13.6.

Däremot skiljer sig variationen i de longitudinella förändringsmönstret åt signifikant. För det första visar daghemspersonalen signifikant mer olika förändringsmönster, både vad gäller hur aktiva de är i ansikte-mot-ansikte kontakten med barnen och i sin sinnesstämning visavi barnens mödrar, vilka i sin tur förändras mer lika varandra över undersökningsperioden. Spridningen i Beta-koefficienterna är nämligen signifikant större för daghemspersonalen i *mängden signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt*" ($p < .05$). För *Sinnesstämningen* finns en statistisk tendens i samma riktning ($p < .10$). Se tabell 13.6.a

För det andra visar resultaten att även i jämförelse med hemmamödrarna förändras daghemsmödrarna signifikant mer lika varandra i sin sinnesstämning över tidsperioden ($p < .05$).[6] Se tabell 15.6b. Hemmamödrarna, förändras i sin tur mer olika varandra.

---

5 Samtliga daghemsobservationer respektive hemobservationer bildar utgångspunkten för de individuella regressionslinjerna. Variabeln *Vuxbod*'s longitudinella förändring studerades inte, eftersom den inte visat några signifikanta skillnader eller tendenser.

6 De individuella tidsserie-data för regressionerna omfattar följande observationstillfällen: M0, t2h, t3h, t5h.)

Tabell 13.6a. Daghemsbarnens mödrar och daghemspersonal: Longitudinella förändringar i interaktionen med daghemsbarnen.
Genomsnittlig Betakoefficient (B) liksom standardavvikelser (SD), t- och F-värden anges.

Variabel	Mödrar till daghemsbarn B	SD	Daghems-personalen B	SD	t	F	DF
Mängd sign. a-a-kontakt (VUXINT)	0.06	0.22	-0.04	0.35	1.21	2.52*	45
Sinnesstäm. - (VUXINT)	0.10	0.17	0.03	0.27	1.05	2.31+	44

Notera: Beta-koefficienterna inkluderar observationen efter 4 dagars daghemsvistelse (dvs t1) för båda grupperna.

Tabell 13.6b. Daghemsmödrar och hemmamödrar: Longitudinella förändringar. Genomsnittlig Betakoefficient (B), standardavvikelser (SD), t- och F-värden anges.

Variabel	Mödrar till daghemsbarn B	SD	Mödrar till hemmabarn B	SD	t	F	DF
Mängd sign. a-a-kontakt (VUXINT)	0.02	0.27	0.04	0.32	-0.25	1.34	47
Sinnesstäm. - (VUXINT)	0.08	0.24	0.08	0.37	-0.02	2.33*	47

Notera: Regressionsanalyserna för daghemsmödrarna exkluderar observationen vid t1h, eftersom motsvarande observation saknas för Hemmamödrarna. Beta för D-mödrarna skiljer sig därför något från de som anges vid jämförelsen mellan D-mödrarna och daghemspersonalen.

+ $p < .10$ * $p < .05$

13.3.2. Interkorrelationer

I syfte att studera mer subtila skillnader mellan de vuxnas interaktionsmönster med barnen gjordes en korrelationsanalys mellan de olika vuxenvariablerna för de tre samplen av vårdare. Följande fyra variabler korrelerades (Pearson): *Moderns mängd*

av signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt (VUXINT) och hennes *Mängd av nära fysisk kontakt (VUXBOD)* med barnet liksom *de två variablerna som rörde känsligheten för barnets signaler* (*VUXKVALI* respektive *VUXKVALN*). Interkorrelationerna beräknades separat för varje observationstillfälle under undersökningsperioden för a) daghemspersonalen b) daghemsmödrarna samt c) hemmamödrarna. Genomsnittskorrelationerna (M) för samtliga observationstillfällen redovisas i tabell 13.7.

Resultaten visar att daghemsmödrarna skiljer ut sig såväl från hemmamödrarna som från daghemspersonalen när det gäller *hur* deras mängd av nära fysisk kontakt med barnet, dvs att ha barnet i knät, i famn, tätt bredvid *sig (VUXBOD)*, är associerad med deras övriga samspelsbeteende med barnet.

För daghemsmödrarna är nämligen sambanden förhållandevis låga mellan deras mängd av nära fysisk kontakt med barnen och deras känslighet inför barnets signaler (- * *VUXKVALI*: r= .32; - * *VUXKVALN*: r=.48); och i synnerhet med mängden ansikte-mot-ansikte kontakt med barnen (-* *VUXINT*: r= .28).

För hemmamödrarna liksom för daghemspersonalen är i stället mängden nära fysisk kontakt med barnen i högre grad associerad med deras övriga samspelsbeteende; i synnerhet gäller detta för personalen. *För hemmamödrarna* är främst känsligheten för barnets signaler nära relaterat till mängden fysisk kontakt med barnen (dvs VUXBOD/ -**VUXKVALI*: r= .60; -* *VUXKVALN*: r=.58). *För personalen* gäller detsamma, men dessutom är personalens mängd signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt och kommunikation nära associerad med mängden fysisk kontakt med barnen (dvs VUXBOD/ -*VUXKVALN: r= .61; - * VUXINT: r= .59), resp.-* VUXKVALI: r= . 54).

Att daghemsmödrarna har relativt sett lägre samband mellan den mängd nära fysisk kontakt (VUXBOD) de har med sina barn och deras känslighet inför barnets signaler och initiativ till ökad närhet är intressant, eftersom man snarare kan förvänta sig relativt höga samband dels på grund av variabeldefinitionerna, dels därför att resultatanalyserna visade att de vuxna sällan initierade närhetskontakt utan variabeln VUXBOD främst berörde den vuxnes responsivitet.

Tabell 13.7. Genomsnittliga interkorrelationer (pearson) mellan olika mått på de vuxnas interaktionsbeteende: a) Daghemsmödrar och daghemspersonal med daghemsbarnen

b) Hemmamödrar med sina barn

a) Daghemmsmödrar och daghemspersonal
Korrelationer (M)

	Daghemmsmödrar				Daghemspersonal			
	A	B	C	D	A	B	C	D
A. VUXINT		.62	.47	.28		.62	.49	.59
B. VUXKVALI			.72	.32			.77	.54
C. VUXKVALN				.48				.61
D. VUXBOD								

b) Hemmamödrar

Korrelationer (M)

	A	B	C	D
A. VUXINT		.52	.22	.35
B: VUXKVALI			.55	.60
C. VUXKVALN				.58
D. VUXBOD				

Slutligen kan tilläggas att interkorrelationerna dessutom indikerar att den gjorda distinktionen mellan ansikte-mot-ansikte kontakt och närhetskontakt som två separata aspekter av den vuxnes interaktionsmönster med barnet får visst stöd; men främst för mödrarna (i mindre grad för personalen) och främst för mängden interaktion, *(dvs VUXINT* VUXBOD*: r= .28 för D-mödrar; r= .35 för H-mödrar, r = .59 för personalen). De relativt höga korrelationerna mellan de två "känslighetsvariablerna" *(VUXKVALI och VUXKVALN)* indikerar i stället en mer övergripande "känslighetsdimension", i synnerhet för daghemsmödrarna och daghemspersonalen; i mindre grad för hemmamödrarna (r=.72, för D-mödrar, r= .77 för personalen visavi r=. .55 för H-mödrar).

13.4 Sammanfattande diskussion: De vuxnas interaktionsmönster i relation till motsvarande resultatanalyser för barnen

I det följande sammanfattas de vuxnas interaktionsmönster med barnen. Genom att jämföra dessa resultat med motsvarande resultatanalyser för barnen, dras även allmänna slutsatser om förklaringen till daghemsbarnens beteende i daghemsmiljön.

Med fokus på daghemspersonalens interaktionsmönster med daghemsbarnen. Resultaten visar att i genomsnitt ger personalen en signifikant mindre mängd signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt och de kommunicerar således mindre med barnen i jämförelse med vad barnens mödrar gör; i synnerhet under initialperioden då skillnaderna är signifikanta. Men även när barnen har fem månaders daghemserfarenhet motsvarar skillnaden en svag statistisk tendens ($p<.14$).

Därför kan man dra följande slutsats: Daghemsbarnens tidigare redovisade låga interaktionsnivå med personalen när det gäller mängden signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt, är således sannolikt delvis en återspegling av personalens låga interaktionsnivå mot dem. Men vid undersökningsperiodens slut är det daghemsbarnen som visar en signifikant lägre mängd signaler mot personalen visavi mödrarna (eftersom barnens beteende mot de olika vårdarna skiljer sig signifikant, medan motsvarande beteende hos de vuxna bara visar en svag tendens i samma riktning). Även de longitudinella förändringsmönstren stöder att daghemsbarnen skiljer sig mer än de vuxna i mängden signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt (dvs signifikanta skillnader för barnen- inte för de vuxna). De longitudinella förändringarna visar dessutom en signifikant större variation bland daghemspersonalen (än bland barnens mödrar), vilket kan indikera att kvalitetskillnader i hur aktiva personalen är i ansikte-mot ansikte kontakten tenderar att öka något under undersökningsperioden. Detta är intressant eftersom det är samma daghemsbarn men olika vuxna som jämförs, varför skillnaden kunde förväntas vara större mellan de vuxna.

I övriga studerade avseenden skiljer sig emellertid inte daghemspersonalens interaktionsmönster med barnen signifikant från motsvarande beteende hos barnens mödrar. Daghemspersonalen har nämligen lika mycket nära fysisk kontakt med barnen och är i genomsnitt lika känslig och responsiv som barnens mödrar är, både för barnens signaler/initiativ till närhetskontakt som deras signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt (inga signifikanta skillnader).

Därför kan man dra följande slutsats: De resultat som visade att daghemsbarnen var responsiva och påtagligt positiva och accepterande i kontakten med personalen liksom barnens låga gråtnivå i daghemsmiljön vid undersökningsperiodens slut, kan inte bara förklaras av generella skillnader mellan daghemspersonalen och barnens mödrar i

deras känslighet och responsivitet inför barnets signaler. [7] Inte heller kan daghemsbarnens mindre mängd närhetssökande (främst kroppskontakt) till personalen under hela undersökningsperioden, förklaras av några sådana generella kvalitetsskillnader mellan mödrarna och daghemspersonalen. Detsamma gäller daghemsbarnens avvisande av signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen under de första veckorna av daghemsvistelsen.

Resultaten visar emellertid att daghemspersonalen är något mindre orolig än daghemsmödrarna i samspelet med barnen: Skillnaderna är signifikanta före och strax efter daghemsstarten, och det finns en svag statistisk tendens i samma riktning vid undersökningsperiodens slut. Till en del kan naturligtvis den något högre orosnivån hos mödrarna sammanhänga med själva bindningsrelationen mor-barn (eftersom motsvarande skillnader mellan daghemsmödrarna och hemmamödrarna inte är signifikanta). Men daghemsmödrarna är även lite oroligare än hemmamödrarna just vid tiden före daghemsstarten, varför det finns skäl att byta fokus från personalen till daghemsmödrarna.

Med fokus på daghemsmödrarnas interaktionsmönster (visavi hemmamödrarnas). Daghemsmödrarnas förhöjda orosnivå i samband med barnens daghemsstart sammanhänger sannolikt främst med en naturlig ökad oro för barnet och de dagliga mor-barn separationerna i kombination med att modern själv ska börja förvärvsarbeta. Att observatören tycktes störa och höja oro-ångestnivån mer hos mödrarna än hos personalen (som påpekades i kapitel 6), kan dessutom ha förstärkt skillnaderna mellan personalen och daghemsmödrarna.

Resultaten visar vidare att de förvärvsarbetande daghemsmödrarna i genomsnitt har lika mycket ansikte- mot-ansikte kontakt och närhetskontakt med sina barn som hemmamödrarna (inga signifikanta skillnader). Likaså är de förvärvsarbetande mödrarna i genomsnitt lika känsliga och lyhörda inför barnets signaler som hemmamödrarna är (inga singnifikanta skillnader). Detta innebär således att man kan dra följande slutsats: Den funna högre motoriska aktivitetsnivån hos daghemsbarnen i hemmet från och med sju veckors daghemsvistelse, dvs under anpassningsperioden, kan således inte bara förklaras av generella skillnader i känslighet mellan de två mödrakategorierna.

[7] Man kan dock notera att den högre spridningen bland daghemsmödrarna i känsligheten för barnets singaler till-ansikte-mot-ansikte kontakt vid t5 (visavi daghemspersonalen), återspeglas hos daghemsbarnen. Barnen visar samtidigt en svag tendens till högre grad avvisande inför denana typ av kontakt med mödrarna (visavi personalen)

Mer subtila skillnader mellan de vuxna

Men resultaten visar att det finns mer subtila skillnader i de vuxnas interaktionsmönster med barnen.

(1) För det första visar resultaten att de förvärvsarbetande mödrarna förändras signifikant mer lika varandra i sin sinnesstämning över undersökningsperioden som helhet, dvs hur nöjda-missnöjda eller nedstämda de är i samspelet med barnen (både visavi hemmamödrarna och visavi daghemspersonalen). Eftersom daghemsmödrarna skiljer sig både från personalen och hemmamödrarna, är det daghemsmödrarnas förändring som är mest intressant. (Motsvarande skillnad återfinns inte för barnens del i korresponderande variabler.) En granskning av standardavvikelserna vid varje undersökningstillfälle indikerar att den större variation som fanns mellan daghemsmödrarna initialt i deras sinnesstämning tillsammans med barnen är relativt stabil över undersökningsperioden, medan hemmamödrarna förändras så att de blir mer lika varandra vid undersökningsperiodens slut. Minst variation visar daghemspersonalen vid undersökningsperiodens slut.

(2) För det andra är de förvärvsarbetande mödrarnas mängd nära fysisk kontakt med sina barn mer oberoende av deras övriga interaktionsbeteende med barnen, och intressant nog mer oberoende av hur lyhörda de är inför barnets signaler (utifrån interkorrelationerna mellan de vuxnas olika interaktionsbeteende mot barnet). För hemmamödrarna liksom för daghemspersonalen är däremot mängden nära fysisk kontakt med barnen närmare associerat med deras övriga interaktionsmönster. Kan det bero på att det är daghemsbarnens beteende som skiljer sig och som påverkar mödrarnas beteende på ett subtilt sätt? Detta väcker nya frågor som rör i vilken utsträckning som barnets och vårdarens korresponderande interaktionsbetende är associerade med varandra; frågor som belyses i nästa kapitel.

KAPITEL 14

DYADISKT BETEENDE

I detta kapitel fokuseras huvudsakligen följande två frågor: (a) I vilken utsträckning är barnens interaktionsbeteende direkt associerat med motsvarande korresponderande interaktionsbeteende hos de vuxna? (b) Hur påverkas det dyadiska beteendet mor-barn av de dagliga mor-barn separationerna och av barnens daghemsvistelse?

I syfte att belysa dessa frågor har de tre dyaderna (dvs personal-barn dyaden, och de två mor-barn dyaderna) jämförts utifrån följande analyser. För det första jämförs kvaliteten i det dyadiska samspelet vårdare-barn utifrån de två variabler som avsåg att fånga detta, nämligen *(a) Grad av ömsesidighet i ansikte-mot-ansikte kontakten mellan vårdare och barn och (b) Grad av ömsesidighet i närhetskontakten mellan vårdare och barn*. För det andra har en speciell form av dyadiskt beteende studerats med hjäp av korrelationsanalyser, nämligen sambandet mellan vårdarens och barnets separata och korresponderande interaktionsbeteende med varandra vid de olika undersökningstillfällena. Och för det tredje har även de förvärvsarbetande daghemsmödrarnas grad av känslighet inför barnets signaler till kontakt och närhet relaterats till barnets mängd av initiativ till nära fysisk kontakt med hjälp av enkla frekvensanalyser.

14.1 Kvaliteten i det dyadiska samspelet: Grad av ömsesidighet

Som redovisats tidigare (se kapitel 6) avsåg variabeln *Grad av ömsesidighet i ansikte-mot-ansikte kontakten* att ge ett mått på i vilken utsträckning som det förekommer långa interaktionskedjor av signal--> svar --> signal--> svar i ansikte-mot-ansikte kontakten mellan barnet och vårdaren, dvs i den kommunikativa dialogen. Och variabeln *Grad av ömsesidighet i närhetskontakten* syftade till att ge ett mått på i vilken utsträckning som vårdaren var lyhörd inför och besvarande (men inte trängde sig på) den närhetskontakt barnet aktivt initierade eller gav signal till, liksom i vilken utsträckning barnet avvisade -accepterade närhetskontakt med vårdaren.

14.1.1. Personal-barn dyaden och mor-barn dyaden i daghemsgruppen

Som framgår av tabell 14.1 karaktäriseras i genomsnitt interaktionen personal-barn av en lika hög grad av ömsesidighet som mor-barn dyaden under hela undersökningsperioden (inga signifikanta skillnader). Och det gäller båda kontaktaspekterna.

Inte heller de *longitudinella förändringarna* visar signifikanta skillnader mellan de två dyaderna vare sig i genomsnittlig förändring eller i spridningarna över tid. Men man kan notera att i genomsnitt ökar graden av ömsesidighet både för mor-barn dyaden (MB) och personal-barn dyaden (PB) över undersökningsperioden. Och det gäller såväl ansikte-mot-ansikte kontakten (B_{MB}= +0.10 vs B_{PB}= +0.08; t=0.23,(DF=45), N.S) som närhetskontakten (B_{MB}=+0.06 vs B_{PB}= +0.07; t=0.07,(DF=45), N.S).

Tabell 14.1. Grad av ömsesidighet mellan Mor - barn och personal - barn i daghemsgruppen under undersökningsperioden.

Variabel	Tidpunkt 2	Mor - barn interaktion Median	Personal - barn interaktion Median	Wilcoxon's test för matchande par[1]				
				POS	NEG	T	N	tot n
ömsesidig i ans. - ans. kontakt (Soc.int)	M0-t1d	2.2	2.6	102	108	102	20	24
	M0-t2d	2.2	2.4	94	96	94	19	25
	t1	2.8	2.6	127	83	83	20	24
	t2	2.6	2.4	115	56	56	18	25
	t3	2.5	3.0	50	71	50	15	22
	t5	2.9	2.5	71	50	50	15	23
ömsesidig i närhet	M0-t1d	2.8	2.7	86	86	86	18	23
	M0-t2d	2.8	2.6	70	51	51	15	24
	t1	2.9	2.7	82	71	71	17	24
	t2	2.9	2.6	102	69	69	18	22
	t3	3.2	3.2	80	74	74	17	22
	t5	3.1	3.0	90	81	81	18	22

Notera: Inga skillnader är signifikanta.

14.1.2. De två mor-barn dyaderna visar olika förändringsmönster

Resultaten visar vidare att i genomsnitt finns heller inga signifikanta skillnader mellan daghemsgruppens mor-barn dyader och hemmagruppens mor-barn dyader, varken på grundval av de fyra korresponderande observationstidpunkterna, eller longitudinellt.

Men följande två skillnader är anmärkningsvärda. För det första visar daghemsbarnen och deras mödrar en signifikant ökning i ömsesidigheten i ansikte-mot-ansikte kontakten om utgångsläget jämförs med t1-observationen i hemmet (Md_{M0}= 2.2 vs Md_{t1}=2.8; POS=15 NEG=76, N=13 (n=25); $p \leq .05$, Wilcoxon.M.P.). Detta innebär att kvaliteten i ansikte-mot-ansikte kontakten mellan mor och barn ökar och samspelet intensifieras omedelbart efter daghemsstarten. En bidragande eller alternativt förklaring kan dock vara daghemsgruppens relativt låga nivå vid utgångsläget (eftersom ingen motsvarande jämförelse kan göras för hemmagruppen som ju saknar en t1-observation.)

Desto intressantare är det därför att resultaten för det andra visar att daghemsgruppens mor-barn dyader förändras signifikant mer lika varandra över undersökningsperioden i grad av ömsesidighet i närhetskontakten visavi mor-barn dyaderna i hemmagruppen på grundval av den speciella regressionsanalysen ($p< .01$). Se tabell 14.2.

Detta innebär således att daghemsbarnen och deras mödrar "utvecklas" mer lika varandra i graden av ömsesidighet i närhetskontakten, medan mor-barn paren i hemmagruppen uppvisar större olikheter mellan sig i det longitudinella förändringsmönstret; ett resultat som alltså stämmer väl med tidigare redovisade analyser av barnens longitudinella förändringsmönster.

Tabell 14.2. Longitudinella förändringar i ömsesidigheten i mor - barn dyaderna i daghemsgruppen visavi mor - barn dyaderna i hemmagruppen.

Variabel	Mödrar till daghemsbarn		Mödrar till hemmabarn		t	F	DF
	B	SD	B	SD			
ömsesidiga - a kontakt (ÖMINT)	- 0.12	0.29	0.10	0.36	0.19	1.48	47
ömsesidig närhet (ÖMPROX)	0.09	0.22	0.16	0.41	-0.67	3.45**	47

Notera. Att beta-koefficienterna för daghemsbarnens mödrar skiljer sig något från de som erhållits vid jämförelsen med daghemspersonalen, beror dels på att observationen efter 4 dagars daghemsvistelse (t1h) har exkluderats för daghemsmödrarna vid jämförelsen med hemmamödrarna, i vissa fall beror skillnaderna på programmets hantering av sk "missing values"

** $p< .01$

14.1.3. Är grad av ömsesidighet i samspelet vårdare-barn relaterat till vårdarnas separata interaktionsbeteende ?

Som påpekats antas graden av ömsesidighet mellan modern och barnet vara en viktig kvalitetsaspekt av relationen mor-barn (se Bowlby, 1969/1971, Ainsworth et al., 1971). I syfte att studera detta, analyserades korrelationerna (Pearson produktmoment) mellan de två ömsesidighetsmåtten *(ÖMINT resp. ÖMPROX)* och de variabler som rörde den vuxnes mer separata interaktionsbeteende (på grundval av medeltalen över samtliga observationstillfällen).

Som framgår av tabell 14.3 (där vuxenvariablerna har rangordnats efter korrelationskoefficienternas storlek), är de två ömsesidighetsmåtten nära associerade med varandra (r=.71) liksom med övriga mått för vårdarnas interaktionsbeteende med barnen, även om det finns några undantag.

Framför allt är de två ömsesidighetsmåtten nära associerade med de vuxnas känslighet för barnets signaler inom samma kontaktaspekt, dvs ansikte-mot-ansikte kontakten vårdare-barn (dvs r=. 71 för ÖMINT * VUXKVALI) respektive närhetskontakten (r=.74 för ÖMPROX * VUXKVALN). Detta skulle man också förvänta sig, eftersom dessa variabler ligger nära varandra definitionsmässigt och delvis överlappar.

Intressant är emellertid att ömsesidigheten i den ena kontaktaspekten visar relativt låga samband med vårdarens *mängd av kontakt* i den andra kontaktaspekten , trots att det finns ett överlapp i variabeldefinitionerna genom att mängden kontakt inkluderar den vuxnes mängd av svar. I synnerhet gäller det vårdarens mängd av närhetskontakt. De vuxnas responsivitet inför barnets signaler och initiativ till närhetskontakt är relativt svagt associerad med ömsesidigheten i ansikte-mot-ansikte kontakten (r=.48 för VUXBOD * ÖMINT). Likaså är *mängden signaler* till ansikte-mot-ansikte kontakt relativt svagt associerad med ömsesidigheten i *närhetskontakten* (r=.47 för VUXINT * ÖMPROX).

Dessa sambandsmönster stöder således den distinktion som gjorts i föreliggande arbete mellan ansikte-mot-ansikte kontakt och närhetskontakt, även om det bör understrykas att de två kontaktaspekterna är relaterade till varandra; i synnerhet gäller det de två olika ömsesidighetsmåtten.

Sammantaget stöder de funna relativt höga sambanden mellan de två ömsesidighetsmåtten och övriga interaktionsbeteenden, att ömsesidigheten är en kvalitetsaspekt av samspelet vårdare - barn.

Tabell 14.3. Interkorrelationer mellan grad av ömsesidighet i kontakten vuxen - barn och övriga mått på den vuxnes interaktionsbeteende. Medeltal för samtliga observationstillfällen. Under varje vuxen - variabel anges även variationsvidden inom parentes.

Medelkorrelationer

Grad av ömsesidighet		Variabel (vidd)	Korrelation respektive	(M) för dyad
		(1)	D - mödrar	(r = .79)
	r = .71	VUXKVALI	Personal	(r = .65)
		(r = .65 - .79)	H - mödrar	(r = .69)
A.		(2)	D - mödrar	(r = .67)
Grad av ömse-	r = .63	VUXKVALN	Personal	(r = .60)
sidighet i		(r = .55 - .67)	H - mödrar	(r = .63)
ansikte - mot -				
ansikte -		(3)	D - mödrar	(r = .55)
kontakten	r = .57	VUXINT	Personal	(r = .62)
(ÖMINT)		(r = .55 - .62)	H - mödrar	(r = .55)
		(4)	D - mödrar	(r = .75)
	r = .48	VUXBOD	Personal	(r = .43)
		(r = .47 - .59)	H - mödrar	(r = .59)
		(1)	D - mödrar	(r = .75)
	r = .74	VUXKVALN	Personal	(r = .69)
		(r = .69 - .78)	H - mödrar	(r = .78)
B.		(2)	D - mödrar	(r = .66)
Grad av ömse-	r = .69	VUXBOD	Personal	(r = .68)
sidighet i		(r = .66 - .73)	H - mödrar	(r = .73)
närhets-				
kontakten		(3)	D - mödrar	(r = .63)
(ÖMPROX)	r = .61	VUXKVALI	Personal	(r = .65)
		(r = .57 - .63)	H - mödrar	(r = .57)
		(4)	D - mödrar	(r = .44)
	r = .47	VUXINT	Personal	(r = .60)
		(r = .38 - .60)	H - mödrar	(r = .38)

14.2 Barnens och vårdarnas korresponderande interaktionsbeteende: En korrelationsanalys

Korrelationerna (Pearson) för barnets och vårdarens korresponderande interaktionsbeteende har beräknats för de tre dyaderna vid varje observationstillfälle i följande sju variabelpar, nämligen:

(1) Vårdarens respektive barnets mängd av signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt *(VUXINT*BAINT)*;
(2) Vårdarens respektive barnets sinnesstämning *(VUXSINN*SINN)*
(3) Vårdarens respektive barnets grad av oro *i interaktionen (VUXORO*ORO)*
(4) Vårdarens respektive barnets grad av avvisande-accepterande av signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt; *vårdaren känslighet för barnets signaler (VUXKVALI*BAKVALI)*
(5) Vårdarens respektive barnets grad av avvisande-accepterande av närhetskontakt; *vårdaren känslighet för barnets signaler (VUXKVALN*BAKVALN)*
(6) Vårdarens känslighet inför barnets signaler till närhetskontakt (i termer av avvisande -accepterande) och barnets mängd av aktiva initiativ till nära fysisk kontakt *(VUXKVALN*AKTMOT)*.
(7) Vårdarens mängd av nära fysisk kontakt (responsivitet) och barnets mängd av initiativ till nära fysisk kontakt (främst kroppskontakt) *(VUXBOD*AKTMOT)*

Resultaten för undersökningsperioden som helhet för respektive dyad redovisas i tabell 14. 4. Som framgår av tabellen visar det sig att barnens och vårdarnas korreponderande interaktionsbeteende vanligen är positivt relaterade till varandra och korrelationerna är ofta signifikanta. Men intressant nog gäller detta framför allt för hemmabarnen och deras mödrar (M totalt: r.=.60), och i mindre grad för de förvärvsarbetande daghemsmödrarna och deras barn (M totalt: r= .44), medan personal-barn dyaden i viss mening kan sägas inta en slags mellanställning (M totalt: r= .50). Nedan sammanfattas de olika förändringsmönstren över tid.

Med fokus på de förvärvsarbetande mödrarna och deras barn.

Mor-barn dyderna i daghemsgruppen visar ett annorlunda förändringsmönster i tre avseenden i jämförelse med mor-barn paren i hemmagruppen.

* I två variabelpar pekar resultaten på att moderns och barnets beteende blir mer oberoende av varandra, nämligen i barnens och mödrarnas sinnesstämning *(VUXSINN*SINN)* och i mängden signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt de ger varandra *(VUXINT*BAINT)*. I båda dessa avseenden är barnets och moderns beteende nära och signifikant positivt relaterade under initialperioden (dvs om modern är aktiv i kontakten är barnet det också, och om modern är nöjd i sin sinnesstämning är barnet

det också och tvärtom). Men från och med sju veckors daghemsvistelse och fram till undersökningsperiodens slut har barnets och moderns beteenden i samspelet med varandra blivit mer oberoende av varandra i dessa avseenden (dvs icke signifikant korrelerade). För ansikte-mot-ansikte kontakten kan det dock delvis röra sig om en intensifiering i kontakten under initialperioden eftersom korrelationen är relativt låg vid utgångsläget.

* Daghemsbarnens avvisande-accepterande av närhetskontakt med mödrarna och mödrarnas känslighet inför barnets signaler till närhet visar en motsatt utvecklingstrend: Barnens och moderns beteende mot varandra blir först positivt och signifikant associerade vid undersökningsperiodens slut (t5) (BAKVALN*VUXKVALN).

Dessa resultat pekar således på att de dagliga mor-barn separationerna kan påverka det dyadiska beteendet, eftersom hemmagruppens mor-barn par i stället visar genomgående signifikanta positiva samband i dessa avseenden.

Med fokus på personal-barn dyaden

I tre avseenden skiljer sig förändringsmönstret för personal-barn dyaderna från mor-barn dyaderna i daghemsgruppen

* I två avseenden är barnens och personalens beteende mot varandra *inte* nära associerade med varandra och korrelationerna är som regel låga och icke signifikanta: Det gäller dels barnens och personalens sinnesstämning (bortsett från vid t3)*(VUXSINN*SINN)*, dels barnens och personalens grad av oro-lugn (bortsett från vid t2. Både daghemsgruppens och hemmagruppens mor-barn dyader visar däremot signifikanta och positiva samband mellan barnets och moderns grad av oro *(VUXORO*ORO)*.

* Daghemsbarnens och personalens beteende är däremot nära och signifikant associerade i två avseenden, nämligen: (a) Barnens och personalens mängd av signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt är signifikant relaterade till varandra under hela undersökningsperioden i likhet med mor-barn paren i hemmagruppen (BAINT*VUXINT). (b) Barnens grad av avvisande-accepterande av närhetskontakt med personalen är signifikant relaterad till personalens känslighet fram till och med sju veckors daghemsvistelse (t3), men inte vid undersökningsperiodens slut (t5).

Gemensamma för de tre dyaderna är emellertid för det första att barnens avvisande-accepterande av vårdarens signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt genomgående är signifikant associerade med vårdarnas känslighet inför motsvarande signaler från barnet, (dvs avvisande vuxna tenderar att ha avvisande barn eller tvärtom)

(BAKVALI*VUXKVALI)(bara t2-observationen för mor-barn dyaderna utgör undantag).

Tabell 14.4 Korrelationer (pearson) mellan barnets och vårdarens separata interaktionsbeteende vid varje observationstillfälle och för dyaderna: mor - barn respektive personal - barn i daghemsgruppen samt mor - barn i hemmagruppen.

		Daghemsgruppen		Hemmagruppen
		Personal-	Mor-	Mor-barn
Variabelpar	Tidpunkt	barn	barn	
Mängd sign.	M0	-----	.39+	.64***
till a.-a.-	t1	.55**	.69***	-----
kontakt	t2	.53**	.66***	.61***
(BAINT/	t3	.52**	.31(+)	.76***
VUXINT)	t5	.64***	.31(+)	.59**
Avvisande -	M0	-----	.55**	.57**
accepterande	t1	.43*	.48*	-----
av sign. t. a.-a. -	t2	.49**	.15	.38+
kontakt	t3	.55**	.53**	.69***
(BAKVALI/	t5	.41*	.52**	.48*
VUXKVALI)				
Avvisande -	M0	-----	.38+	.48*
accept. av	t1	.48*	.37+	-----
närhetskontakt	t2	.53**	.39+	.35
(BAKVALN/	t3	.55**	.38+	.87***
VUXKVALN)	t5	.30	.51**	.73***
VUXKVALN/	t3	.20	-.22	-.31
AKTMOT	t5	.24	-.01	-.36+
BASINN/	M0	-----	.59**	.62***
VUXSINN	t1	.17	.54**	.56**
	t2	.36+	.49*	.56**
	t3	.43*	.38+	.57**
	t5	.38+	.17	.61***
BARNORO/	M0	-----	.74***	.69***
VUXORO	t1	-.21	.64***	.69***
	t2	.56**	.64***	.47*
	t3	.20	.68***	.47*
	t5	.04	.45*	.57***

För det andra gäller motsatsen för närhetskontakten. Från och med t3 då flertalet barn kunde förflytta sig är nämligen vårdarens känslighet inför barnens signaler och initiativ till närhetskontakt inte signifikant relaterad till barnets aktiva närhetssökande (främst kroppskontakt) i någon av de tre dyaderna (VUXKVALN*AKTMOT). Detsamma gäller den variabel som berör vårdarens mängd av nära fysisk kontakt (VUXBOD).

De låga sambanden kan delvis sammanhänga med att en responsiv vårdare leder till att barnet tar färre närhetsinitiativ under en och samma observationssituation. Men i så fall gäller detta främst hemmadyaden, som visar en tendens till ett negativt samband (r= -.36 (p<.10), medan daghemsbarnens mängd av närhetssökande mot modern inte alls är korrelerat med moderns känslighet inför barnets signaler; inte heller gäller det personal-barn relationen (som i stället visar svaga positiva samband).

14.3 Daghemsbarnens närhetssökande i relation till mödrarnas känslighet inför barnens signaler.

Mot bakgrund av att barnets initiativ till nära fysisk kontakt inte visade något samband med moderns känslighet i termer av avvisande-accepterande av barnets signaler/initiativ till närhetskontakt, granskades daghemsbarnens mängd av närhetssökande vid t5 (då samtliga barn kunde krypa eller gå) i relation till moderns känslighet (enligt det robusta måttet: tre kategorier). Detta motiverades också av att daghemsbarnens närhetssökande visat intressanta resultat i tidigare analyser, i synnerhet i den starkt dyadiskt laddade ömsesidighetsvariabeln.

Resultaten visar att det finns ett icke-linjärt samband mellan moderns känslighet för barnets signaler och barnets mängd av aktiva närhetssökande vid t5, enligt index-c. Detta förklarar således noll-korrelationen ovan.

Som framgår av tabell 14.5 och figur 14.1a har samtliga barn till mödrar med hög känslighet (N=5) en hög mängd aktivt närhetssökande till modern vid undersökningsperiodens slut (Index c= 3.5-5.0) och alla fem barnen tar mycket frekventa initiativ till att sitta i knät, i famn eller tätt brevid henne (värde=4 i variabeln AKTMOT). Barn till mödrar vilka bedömdes vara medelkänsliga för barnet signaler (N=9) uppvisar i stället en större variation i mängden närhessökande; men med undantag för ett barn varierar index-värdet mellan 3-5, dvs barnen uppvisar en moderat eller hög mängd aktivt närhetssökande till mödrarna. (Se figur 14.1.b)

Barn till mödrar med låg känslighet (N=9) visar däremot en betydligt större variation i mängden närhetssökande, mellan värde 1 och 5; de täcker således hela den

teoretiska vidden i index c. (figur 14.1c.)[1] Men med undantag för ett barn till en medelkänslig mor, är det därför bara bland barnen till mödrar med låg känslighet som det finns barn som söker mycket lite närhetskontakt med modern (index c= 1.0 -1.5). Detta är således i linje med det låga närhetssökande som man funnit hos otryggt-undvikande barn enligt *Ainsworth Strange Situation* (se t.ex. Ainsworth et al., 1971; 1978).

En granskning av förändringsmönstret mellan utgångsläget och efter fem månaders daghesmvistelse för de barn som kunde förflytta sig före daghemsstarten visar vidare att samtliga barn till mödrar med låg känslighet, minskade sitt närhetssökande till modern över undersökningsperioden. I kontrast till detta visade de sex krypande barnen till mödrar med hög respektive medelkänslighet: antingen en ökning i mängden närhetskontakt eller så behöll de sin initialt höga mängd närhetssökande till modern under undersökningsperioden (M0 vs-t5h enligt index-c.)

Tabell 14.5. Daghemsbarnens mängd av aktivt närhetssökande och närhetskontakt med modern (nära fysisk kontakt) efter fem månaders daghemsvistelse i relation till moderns känslighet för barnets signaler.
Absolut antal barn. (Fördelningen för variabeln AKTMOT separat inom parentes)

Moderns känslighet för barnets signaler

Värde Aktmot/Radie M	HÖG N = 5	MEDEL N = 9	LÅG N = 9	TOT N = 23[a]
5.0	3	3 (2)	2 (2)	8 (4)
4.0	1 (5)	2 (3)	- (1)	3 (9)
3.5	1	1	1	3 (0)
3.0	-	2 (2)	- (1)	2 (3)
2.5	-	-	3	3 (0)
2.0	-	-	(2)	0 (2)
1.5	-	1	1	2 (0)
1.0	-	(2)	2 (3)	2 (5)

a N = exlusive de två barn som slutade på daghem före t5h liksom det barn för vilket inga hembesök gjordes

1 Om man i stället använder närhets index-a , vilket även inkluderar barnets gråt, får man ett likartad mönster i den mening att barn till låg- och- högkänsliga mödrar får samma medelvärde enligt index-a (dvs M=3.4). De nio barnen till medelkänsliga mödrar ligger däremot på en medelnivå i genomsnittb(M=2.8).

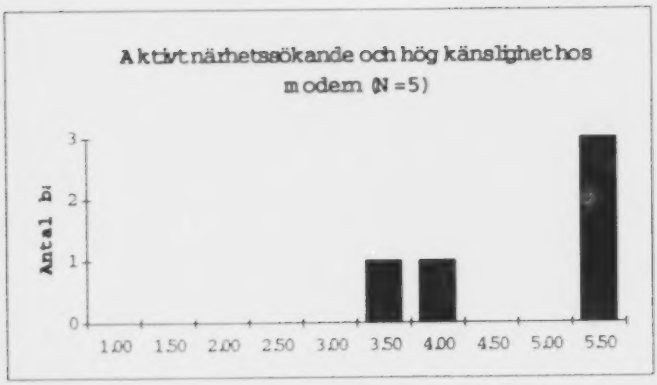

Figur 14.1a.

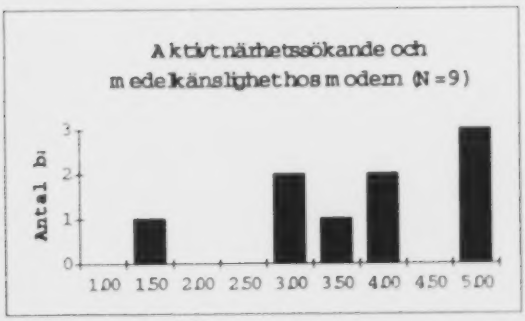

Figur 14.1b.

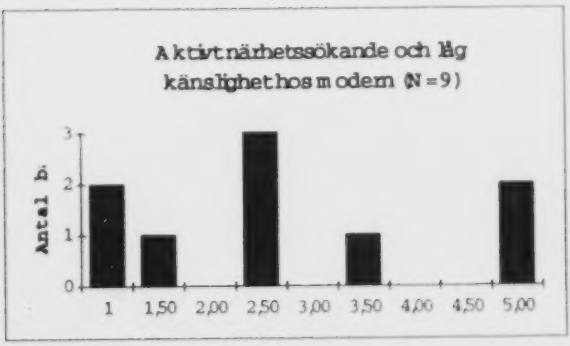

Figur 14.1c.

14.5 Sammanfattning

I detta kapitel har resultaten som rör vissa aspekter på dyadiskt betende över undersökningsperioden som helhet redovisats, dels ömsesidigheten i samspelet vuxen-barn och därigenom kvaliteten i det dyadiska samspelet, dels korrelationerna mellan barnets och vårdarens separata men samtidiga interaktionsbeteende vid varje undersökningstillfälle. Vidare har sambandet mellan moderns känslighet för barnets signaler (enligt det robusta måttet) och barnets mängd närhetssökande analyserats för daghemsgruppens mor-barn par. Ett intressant resultat var att daghemsbarnen och deras mödrar förändras signifikant mer lika varandra i grad av ömsesidighet i närhetskontakten visavi mor-barn paren i hemmagruppen. Detta kan i sin tur indikera att kvaliteten i samspelet mellan mor-barn i daghemsgruppen vad gäller närhetskontakt påverkas av daghemsstarten och de dagliga separationerna, men på ett subtilt och komplicerad sätt. Resultatet stämmer väl med de resultat som tidigare redovisats för barnens longitudinella (utvecklings)förändringar.

För övrigt visade resultaten att kvaliteten i det dyadisk samspelet mellan personal och barn är ungefär lika hög som i daghemsgruppens mor-barn dyader (inga signifikanta skillnader). Inte heller finns det några signfikanta skillnader mellan de två mor-barn dyaderna i detta avseende. Men i linje med tidigare redovisade resultat för barnen återfinns en signfikant ökning av ömsesidigheten i ansikte-mot ansikte kontaten mellan mor och barn omedelbart efter daghemsstarten, vilket således stöder att kontakten mor-barn intensifieras under initialperioden. Detta stöds också av korrelationsanalysen. Samtidigt pekar resultaten på att under anpassningsperioden blir daghemsbarnens och deras mödrars interaktionsbeteende mer oberoende av varandra i detta avseende, vilket inte är fallet för de övriga dyaderna; personal-barn, och mor-barn i hemmagruppen. Detsamma gäller daghemsmödrarnas och deras barns sinnesstämning.

Del VI

Individuella variationer i anpassningsprocessen till daghem samt barnens allmänna mentala utveckling

KAPITEL 15

INDIVIDUELLA OLIKHETER I ANPASSNINGSPROCESSEN TILL DAGHEM

I detta kapitel är syftet att identifiera barn - eller i någon mening homogena grupper av barn - vilkas anpassningsprocess skiljer sig åt i termer av att vissa barn kan sägas ha en lätt anpassningsprocess och andra kan sägas ha en förhållandevis svår anpassningsprocess till daghem. Följande två problem belyses: *Är det möjligt att identifiera meningsfulla homogena grupper av barn som reagerar olika under initialperioden? Är det möjligt att identifiera meningsfulla homogena grupper av barn som uppvisar skilda anpassningsmönster med utgångspunkt i de första fem månaderna av daghemsvistelsen?* I det första avsnittet presenteras resultat som behandlar individuella olikheter i daghemsbarnens initialreaktioner i daghemsmiljön. Därefter identifieras och beskrivs olika anpassningsmönster till daghem utifrån undersökningsperioden som helhet, dvs de första cirka fem månaderna av daghemsvistelsen. De olika initialreaktionerna och anpassningsmönstren relateras också till barnens omedelbara separations- och återföreningsreaktioner gentemot någon av föräldrarna vid minst två lämnings- och hämtningssituationer i daghemsmiljön.

15.1 Initialreaktionerna: Identifiering och beskrivning av olika reaktionsmönster

I syfte att identifiera individuella olikheter i daghemsbarnens reaktioner på att börja på daghem under de 2-4 första veckorna av daghemsvistelsen, klassificerades först barnen i olika grupper på grundval av hur de förändrades i sin *Sinnesstämning* mellan föremätningen i hemmet (M0) och a) efter i genomsnitt 4 dagars vistelse (t1d), respektive b) efter i genomsnitt 18 dagars daghemsvistelse (t2d).

Motiveringen till att förändringen i variabeln sinnesstämning valdes som klassificeringsgrund var främst att den gav möjlighet att undersöka hur många barn som *inte* reagerade med stress- och sorgreaktioner vid daghemsstarten utan kanske med nöjdhet, under förutsättning att man tar sin utgångspunkt i det empiriska materialet och använder en induktiv ansats, i stället för den deduktiva- hypotesprövande ansatsen som användes i kapitel 9. Med utgångspunkt i det empiriska materialet kan man alltså under-

söka om det finns andra reaktionsmönster än de som karaktäriseras av nedstämdhet under de första 2-4 veckorna efter avslutad invänjning.

Utifrån förändringen i daghemsbarnens sinnesstämning mellan utgångsläget i hemmet och de två första daghemsobservationerna var det meningsfullt att särskilja fyra huvudgrupper, fortsättningsvis kallade A, B, C och D, med undergrupper till A-och D-grupperna.Se tabell 17.1 där klassificeringsprinciperna redovisas. Här sammanfattas skillnaderna mellan grupperna utifrån förändringen i variabeln sinnesstämning.

A-gruppen omfattar 11 barn (av 25) eller 44% av daghemsbarnen. I hemmet före daghemsstarten bedömdes A-barnen som nöjda eller neutrala (värde 3-5), men de reagerar med nedstämdhet i daghemsmiljön under initialperioden. Grupp A består av två undergrupper:

Mycket nedstämda: Grupp A1 (N=7), inkluderar barn vilka bedömts som nedstämda (värde 1-2) under hela initialperioden (vid t1d och t2d) eller ännu längre;

Nedstämda: Grupp A2 (N=4) består av barn som var nedstämda vid en av de två observationerna under initialperioden; (dvs vid t1d eller vid t2d)

B-gruppen omfattar 2 barn (av 25) eller 8% av daghemssamplet. Dessa barn har bedömts som nedstämda såväl före daghemsstarten som under hela initialperioden (t1d och t2d).

C-gruppen inkluderar 3 barn (av 25) eller 12% av daghemssamplet. Samtliga reagerade negativt i sin sinnesstämning eller i ett fall med ökad mängd gråt/gnäll under initialperioden, men de har inte bedömts som nedstämda på daghemmet, utan som neutrala i sin sinnesstämning. Därför har deras reaktion betecknats som en sänkt sinnesstämning.

D-gruppen består av 9 barn (av 25) eller 36% av daghemssamplet Gemensamt för D-barnen är att de inte visar en negativ förändring i sin sinnesstämning och en del visar t.o.m. en positiv förändring. Samtliga har bedömts som nöjda eller neutrala (värde 3-5) vid minst något eller båda av de två första daghemsobservationerna. Två undergrupper bildades beroende på om barnen bedömdes som nedstämda eller ej i hemmet före daghemsstarten (D1 respektive D2).

Tabell 15.1. Klassificeringsprinciper för individuella olikheter i initialreaktioner vid daghemsstarten utifrån barnets sinnesstämmning (Totalt N = 25). För ytterligare förklaring av grupperna, se text.

	A Nedstämd o. Neg. förändr.	B Oförändrat nedstämd	C Sänkt Sinnes- stämmning	D Ej nedstämd/ pos. förändr.
N	11	2	3	9
(%)	(44)	(8)	(12)	(36)
Förändr. **(M0 - t1d/t2d)**	Negativ	Noll	Negativ	Noll/Positiv
Sinnesstämmnin **g** **i hemmet vid M0**	Nöjda/ neutrala	Nedstämda	Nöjda/ neutrala	Nedstämda/ Neutrala[1]
(Var. värde)	(3 - 5)	(1 - 2)	(4 - 5)	(1 - 4)
Sinnesstämmnin **g** **på daghemmet** **t1d - t2d**	Nedstämda t1d/t2d	Nedstämda	Neg. förändr. Neutrala/ Gråt	Neutrala/ Nöjda[2]
(Var. värde)	(1 - 2)	(1 - 2)	(3)	(3 - 5)

1. Ett barn utgör undantag och har bedömts som nöjt vid utgångsläget i M0 i hemmet.
2. Två barn i D-gruppen, som bedömts som nedstämda vid utgångsläget i hemmet (M0), är nedstämda även vid den första daghemsobservationen, men de bedömdes vid den efterföljande observationen som neutrala i sin sinnesstämmning.

För att pröva om denna klassificering var meningsfull och funktionell i den mening att motsvarande förändring vid daghemsstarten även uppträdde i andra teoretisk centrala avseenden, studerades förändringen i nio andra variabler för respektive grupp. Detta innebär också en form av validering av klassificeringen på grundval av barnets sinnesstämning, men samtidigt fördjupar och breddar den självfallet identifieringen av vad som karaktäriserar olika initialreaktioner.

Förändringen mellan utgångsläget, M0, och variabelmedelvärdet för t1d och t2d summerades för 8 variabler till en differenspoäng (Diff). Förändringen i barnets sinnesstämning exkluderades eftersom detta var klassificeringsgrunden. Dessutom exkluderades förändringen i barnets mängd närhetssökande, eftersom en högre respektive mindre mängd närhetssökande mot personalen visavi mot modern före daghemsstarten, inte entydigt kan betraktas som en negativ eller positiv differens i termer av barnets separationsreaktioner (separation distress).

Resultatet visar att barnen i de fyra grupperna A, B, C och D uppvisar ett förändringsmönster under initialperioden i flertalet av de övriga variablerna som väl stämmer överens med förändringen i barnets sinnesstämning. A1-barnen visar således även den största negativa förändringen i de öriga variablerna (Diff= -9.9) utifrån summpoängen, därefter kommer C-barnen (Diff=-6.7) och A2-barnen (Diff=-4.9). B-barnen visar intressant nog en lika stor negativ som positiv förändring (Diff= -4.9 och =+4.6) och D-barnen intar in särställning med sitt renodlade positiva förändringsmönster (Diff= +5.2). (Differenspoängen för variabeln mängd Gråt/gnäll har vänts, så att en minskning i mängden gråt kategoriserats som en positiv förändring och ökad gråt som en negativ förändring.)

Se tabell 15.2 och figur 15.1 där förändringen i de åtta analyserade variablerna (inklusive Sinnesstämningen) för respektive grupp återfinns.

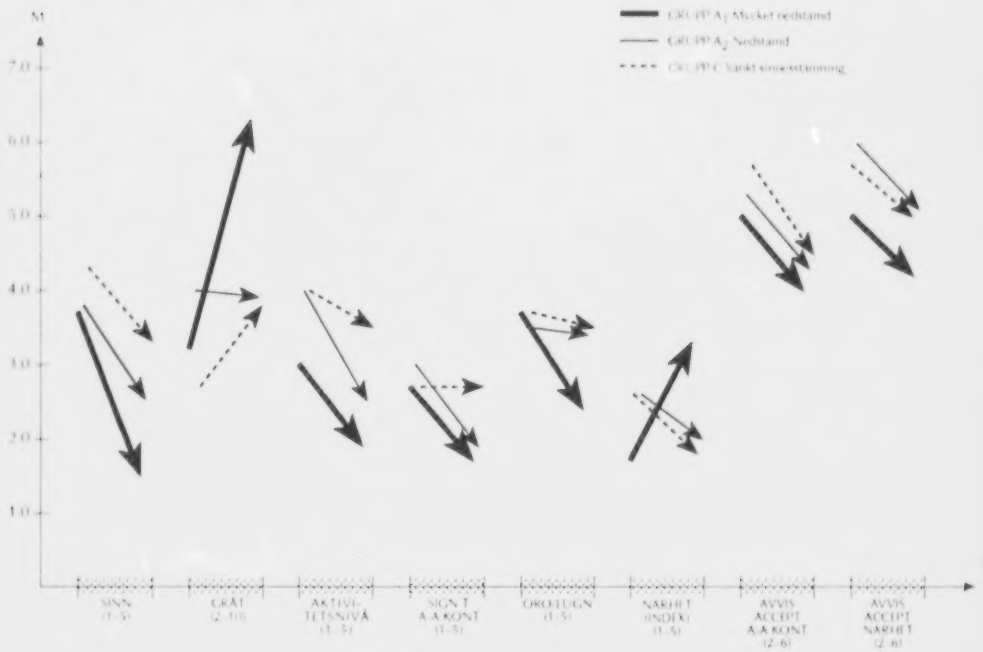

Figur 15.1a. Förandringar mellan utgångslaget (M_0) och de två första daghemsobservationerna (t_1/t_2, medelvarde) för de olika initialgrupperna A_1, A_2 och C.

Tabell 15.2. Individuella skillnader i initialreaktioner.
Beskrivning av olika mönster utifrån 10 centrala variabler. Medelvärden anges för utgångsläget (M0) respektive de två första daghemsobservationerna (t1d+t2d) samt förändringens riktning, positiv (POS), negativ (NEG) samt ingen förändring (NOLL). (En differens= +- 0.1 beaktas inte och sätts = NOLL).[1]

Variabel	Mkt. nedstämd A1 (N = 7) M0 - (t1+t2)	Nedstämd A2 (N = 4) M0 - (t1+t2)	Oför. nedst. B (N = 2) M0 - (t1+t2)	Sänkt sin. C (N = 3) M0 - (t1+t2)	Noll/Pos. reak. D1 + 2 (N = 9) M0 - (t1+t2)
Sinnes. (1 - 5)	3.7 - 1.5 NEG	3.8 - 2.5 NEG	1.5 - 1.5 NOLL	4.3 - 3.3 NEG	2.6 - 3.1 POS
Gråt/gnäll (2 - 10)	3.2 - 6.3 NEG	4.0 - 3.9 NOLL	8.0 - 5.6 POS	2.7 - 3.8 NEG	5.8 - 3.9 POS
Aktivitetsnivå (1 - 5)	3.0 - 1.9 NEG	4.0 - 2.5 NEG	5.0 - 3.0 NEG	4.0 - 3.5 NEG	3.0 - 3.1 NOLL
Sign. t. a-a kont. (1 - 5)	2.7 - 1.7 NEG	3.0 - 1.9 NEG	1.0 - 1.5 POS	2.7 - 2.7 NOLL	2.6 - 2.5 NOLL
Oro (1 - 5)	3.7 - 2.4 NEG	3.5 - 3.4 NOLL	1.5 - 3.3 "POS"	3.7 - 3.5 NEG	3.0 - 3.3 "POS"
Närhetssök. index (1 - 5)	1.7 - 3.3 ÖKAR	2.6 - 2.1 MINSKAR	4.2 - 3.4 MINSKAR	2.6 - 1.8 MINSKAR	2.9 - 2.3 MINSKAR
Avvis.-accept a - a kont. (2 - 6)	5.0 - 4.0 NEG	5.3 - 4.3 NEG	3.0 - 3.8 POS	5.7 - 4.5 NEG	4.7 - 5.1 POS
Avvis.-accept. närhet (2 - 6)	5.0 - 4.2 NEG	6.0 - 5.1 NEG	4.0 - 5.0 POS	5.7 - 5.0 NEG	5.0 - 5.2 POS
Ömsesid. soc. inter. (1 - 5)	3.0 - 1.9 NEG	2.8 - 2.4 NEG	1.0 - 1.5 POS	3.7 - 2.3 NEG	1.6 - 3.1 POS
Ömsesid. närhet (1 - 5)	2.4 - 1.9 NEG	3.3 - 3.3 NOLL	2.5 - 2.0 NEG	3.7 - 2.7 NEG	2.6 - 3.4 POS

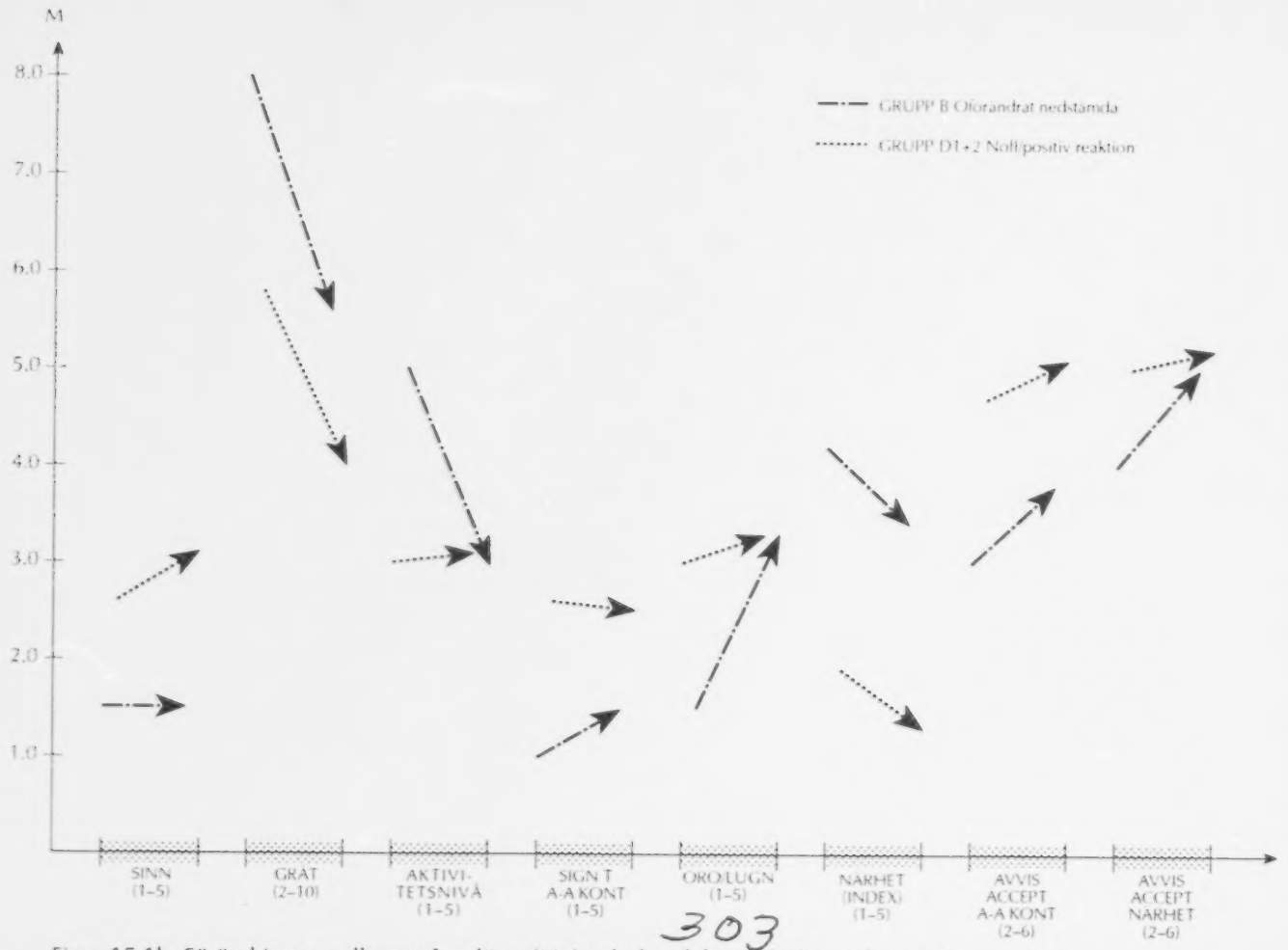

303

Figur 15.1b. Förändringar mellan utgångsläget (M_0) och de två första daghemsobservationerna (t_1/t_2, medelvärde) för de olika initialgrupperna B och D.

Vidare studerades hur grupperna (A1, A2 , B, C, D) skilde sig åt vad gäller barnens absoluta beteende i daghemsmiljön, *dvs funktionsnivån*, på grundval av respektive grupps rangsummapoäng. Rangsumman beräknades utifrån medelvärdet för gruppens faktiska beteende i daghemsmiljön för varje variabel under initialperioden (M för t1d+t2d), och medelvärdena för de olika grupperna rangordnades (rang 1-5). För varje grupp har sedan rangpoängen för respektive variabel summerats till en rangsummapoäng.

Det visar sig att funktionsnivån (utifrån rangsummapoängen) med undantag för A2-barnen ger motsvarande rangordning mellan grupperna som differenserna, dvs förändringsmönstren: A1-barnen visar nämligen lägst funktionsnivå (11 poäng) vad gäller beteendet i daghemsmiljön under initialperioden, därefter (men på ungefär samma nivå) ligger B-barnen (13 poäng). Sedan kommer A2-barnen med betydligt bättre funktionsnivå (27 poäng) relativt sett (bättre än B-barnen och därför undantaget) och slutligen C-barnen (31 poäng) och D-barnen med högst poäng (32 poäng). Profiler över funktionsnivån utifrån variabelmedelvärdena för grupp A1 och D återfinns i figur 15.2a.

Figur 15.2a. Illustration av funktionsnivån för barn som är mycket nedstämda (A1) och barn som inte reagerar med nedstämdhet (D) under initialperioden.

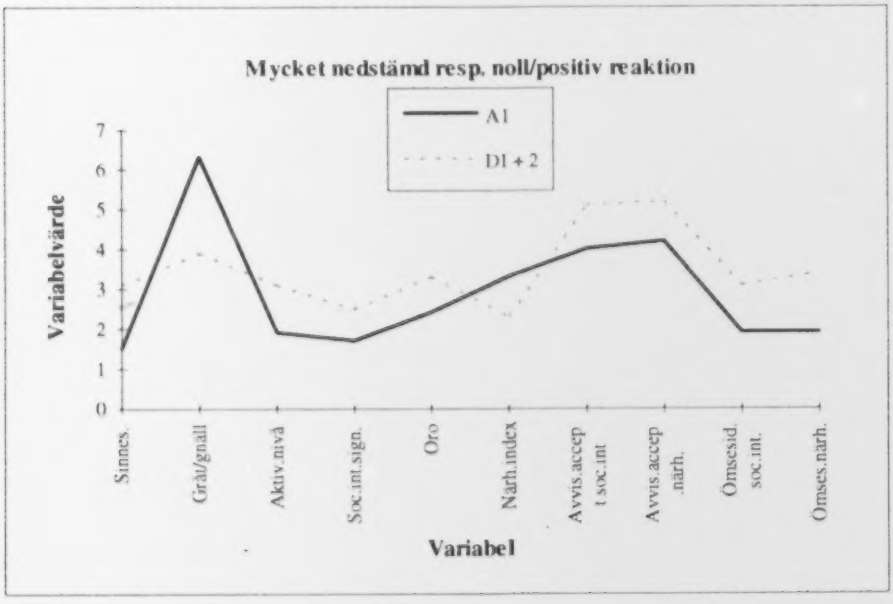

De ovan redovisade analyserna visar således sammantagna att variabeln sinnestämning har fungerat tillfredställnade som klassificeringsgrund, eftersom motsvarande förändringar vid daghemsstarten även återfinns för majoriteten av de övriga studerade variablerna. Dessutom stämmer den genomsnittliga funktionsnivån i daghemsmiljön i stort överens med hur de olika barngrupperna förändras. (Om variabeln sinnesstämning inkluderas i analyserna erhålls motsvarande rangordningsmönster för såväl förändringsmönster som funktionsnivå.)

I det följande ges en sammanfattande beskrivning av de olika reaktionsmönstren inom varje grupp utifrån de 10 studerade variablerna, dvs inklusive barnets sinnesstämning.

Nedstämda barn: Grupp A (N=11; 44 %)

Gemensamt för barnen i grupp A är alltså att de bedömts som nöjda eller neutrala i sin sinnesstämning före daghemsplaceringen och reagerar negativt med nedstämdhet i daghemsmiljön enligt bedömningarna. A-barnen reagerar dessutom med en negativ förändring i majoriteten av de övriga studerade variablerna, men i övrigt skiljer sig de två undergrupperna A1-respektive A2-och de beskrivs därför separat.

Mycket nedstämda barn, A1-barnen (N=7), är nedstämda under hela initialperioden, dvs vid båda daghemsobservationerna. De karaktäriseras vidare av att de gråter mycket i daghemsmiljön (M=6.3) och mest visavi övriga grupper. Och de uppvisar den starkaste motoriska passiviteten (M=1.9). De är även passiva i ansikte-mot-ansikte kontakten med personalen (M= 1.7), vanligen förekommer tittande, sällan leende och joller; samtidigt är de något avvisande inför signaler till denna typ av kontakt från personalen (M=4.0), men inte i lika hög grad som B-barnen. A1-barnen visar däremot ett starkt ambivalent mönster i närhetskontakten med personalen, genom att visa en hög mängd närhetssökande mot personalen (M=3.3) (högre än mot modern före daghemsstarten), samtidigt som de är avvisande inför nära fysisk kontakt med personalen (M=4.2). Ömsesidigheten personal-barn är låg såväl i ansikte-mot-ansikte -som i närhetskontakten (M=1.9).

Nedstämda barn: A2-barnen (N=4), som är nedstämda vid en av de två första daghemsobservationerna, visar negativa förändringar i färre variabler än A1-barnen (ingen förändring i gråt/gnäll; grad av oro eller ömsesidighet i närhetskontakten). Och i de variabler de visar en negativ förändring är denna inte lika kraftig som för A1-barnen, med undantag för aktivitetsnivån som visar en kraftig sänkning och A2-barnen bedöms som motoriskt passiva (M=2.5) i daghemsmiljön. De visar mindre närhetssökande visavi personalen än mot modern. Funktionsnivån är nästan lika hög som för C-barnen, och de intar en mellanställning i flera avseenden vad gäller

funktionsnivån, t.ex. mängd gråt, mängd signaler till och kvaliteten i ansikte-mot-ansikte kontakten.

Oförändrat nedstämda: Grupp B (N=2; 8%).
B-barnen består som nämnts av två barn som bedömts som nedstämda i hemmet redan före daghemsstarten (vid M0) och fortsätter att vara nedstämda på daghemmet under hela initialperioden (och även fortsättningsvis). B-barnen karaktäriseras av en kraftig sänkning av Aktivitetsnivån och är i likhet med A-barnen motoriskt passiva i daghemsmiljön under initialperioden. Men i övrigt karaktäriseras B-barnen av att de förändras "positivt" i flera avseenden (t.ex. minskad gråt och högre mängd signaler till ansikte-mot-ansikte-kontakt gentemot personalen liksom högre kvalitet i denna typ av kontakt (visavi mot mödrarna). Detta förklaras sannolikt av B-barnens låga värden vid utgångsläget, som självfallet ökar sannolikheten för positiva förändringar.

Men trots de positiva förändringarna ligger B-barnens funktionsnivå på en genomgående låg nivå, vilket gör dem speciella (de ligger nära A1-barnen, men inte lika lågt i genomsnitt). Framför allt gråter B-barnen ganska mycket i daghemsmiljön (M=5.6), de ger minst signaler till ansikte-mot ansikte kontakt (M=1.5) relativt övriga grupper och visar den högsta graden av avvisande inför denna typ av kontakt med personalen (M= 3.8) och den lägsta ömsesidigheten (M=1.5). De har en hög mängd närhetssökande (M=3.4) i likhet med A1-barnen, och relativt låg ömsesidighet i denna kontakttyp med personalen (M=2.0), trots att de inte har bedömts som avvisande inför närhetskontakt med personalen (M=5.0).

Grupp C : ***Sänkt sinnesstämning*** **(N=3**; 12%)
Tre barn visar en sänkt sinnesstämning vid daghemsstarten, men de har inte bedömts som nedstämda i daghemsmiljön. Två, vilka bedömdes som nöjda vid M0 (värde 4-5) är neutrala i sin sinnesstämning (värde 3) vid ett av de två första daghemsobservationerna (t1d resp. t2d) enligt bedömningarna. Ett barn uppvisar en oförändrat neutral sinnesstämning, men reagerar i stället med en ökad mängd gråt vid de två daghemsobservationerna under initialperioden. C-barnen karaktäriseras framför allt av en hög motorisk aktivitetsnivå, den högsta i genomsnitt (M=3.5). Relativt övriga grupper är C-barnen också de mest aktiva i ansikte-mot-ansikte kontakten med personalen (M=2.7). De intar en klar mellanställning mellan A2-gruppen och D-gruppen genom att de å ena sidan visar ett starkare negativt förändringsmönster än A2-gruppen (8 av 9 variabler), men å andra sidan uppvisar en bättre funktionsnivå än dem i genomsnitt, bortsett från ömsesidigheten i närhetskontakten personal-barn.

***Oförändrat neutrala /svag höjning*: Grupp D (N=9; 36%).**

Barnen i grupp D består av nio barn som *inte* reagerar med nedstämdhet eller sänkt sinnesstämining under de första veckorna av daghemsvistelsen. Följande två undergrupper särskiljdes:

> Grupp D1 *Oförändrat neutrala* (N=5). Dessa fem barn är oförändrat neutrala eller i ett fall oförändrat nöjt. Två av dem visar dock en tillfällig höjning i sinnesstämningen vid den första daghemsobservationen (t1d).
>
> Grupp D2 *Positiv förändring* (N=4): Fyra barn bedömdes som nedstämda redan innan daghemsstarten (vid M0). Samtliga förändras positivt och bedöms vara neutrala eller nöjda vid den första och/eller den andra daghemsobservationen.

D-barnen visar som nämnts inte bara en genomsnittligt positiv förändring i sinnesstämningen under initialperioden, de förändras också positivt i de variabler där A- och C-barnen visar en negativ förändring. (Se tabell 17.2 och figur 17.1) Det innebär att de i flera avseenden har en högre funktionsnivå tillsammans med personalen än tillsammans med modern före daghemsstarten. Karaktäristiskt för D-barnen är att de inte reagerar med en sänkning av *Aktivitetsnivån* och att de inte är avvisande (M=5.1) inför ansikte-mot-ansikte kontakten med personalen. Efter C-barnen är de också de mest aktiva (M=2.5) i denna typ av kontakt med personalen. Närhetssökandet ligger på en moderat nivå (M=2.3), men en lägre nivå än mot modern före daghemsstarten. De är dock inte avvisande inför denna typ av kontakt med personalen (M=5.2). Ömsesidigheten mellan personal- barn är den högsta relativt övriga grupper (och högre än med modern vid utgångsläget); såväl vad gäller ansikte-mot-ansikte - som närhetskontakten.

Sammanfattningsvis har således A1-barnen (*de mycket nedstämda barnen*) den lägsta funktionsnivån och de kraftigaste negativa förändringarna; A2-barnen (*nedstämda*) och C-barnen (*sänkt sinnesstämning*) ligger relativt nära varandra, men eftersom A2-barnen reagerar med nedstämdhet och visar en lägre funktionsnivå än C-barnen under initialperioden, motiveras A2-barnens placering efter A1-barnen i en rangordning mellan grupperna.[1] B-barnen (*oförändrat nedstämda*) är speciella med nästan lika låg funktionsnivå som A1-barnen, men med såväl positiva som negativa reaktioner visavi i hemmet före daghemsstarten. D-barnen *(neutrala eller svag höjning)* uppvisar den starkaste positiva förändringen i de studerade avseendena och den högsta funktionsnivån under initialperioden, dvs i genomsnitt de första tre veckorna av daghemsvistelsen.

---

[1] Om variablerna som rör dyadiskt beteende exkluderas från analysen (dvs variablerna Omint/ Omnär) visar dock A2-barnen större negativ förändring än C-barnen. Och C-barnen erhåller en något högre funktionsnivå än D-barnen, vilket sammantaget indikerar att kvaliteten av den dyadiska samspelet personal-barn skiljer grupperna åt. (se vidare nästa kapitel)

Figur 15.2b. Illustration av funktionsnivån för barn som är oförändrat nedstämda (B) och barn som visar sänkt sinnesstämmning (C) under initialperioden

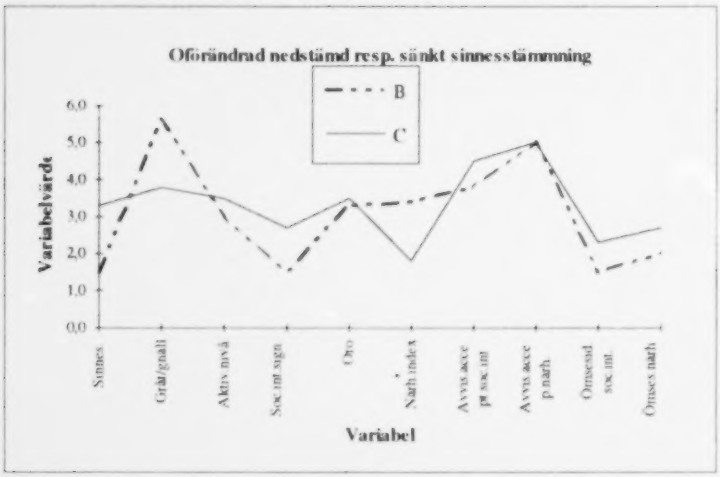

I figur 15.2b illustreras funktionsnivån som är oförändrat nedstämda (B-barn) och barn som visar sänkt sinnesstämmning (C-barn).

Här bör också noteras att de två olika typerna av nedstämdhet (dvs öppen och tyst) som har identifierats bland barnen i denna studie och som redovisats tidigare (se kapitel 9), är relaterade till initialgrupperna genom att barn som visar både öppen och tyst nedstämdhet främst återfinns bland A1- barnen och ett bland de två B-barnen. Tyst nedstämdhet dominerar i stället bland A2-barnen och C-barnen. Och bland barn som inte reagerar med nedstämdhet (dvs D-barnen) är det en knapp majoritet som visar andra reaktioner vilka kan tolkas som separationsreaktioner.[2]

[2] Av de sju A1-barnen är det fyra som reagerar enbart med öppen nedstämdhet och tre med såväl öppen som tyst. A2-barnen (N=4) och C-barnen (N=3) reagerar med tyst nedstämdhet bortsett från ett barn i varje grupp. Av B-barnen (N=2) visar ett barn enbart öppen nedstämdhet och ett både öppen och tyst. Av D-barnen (N=9) visar fem barn andra separationsreaktioner än nedstämdhet och fyra inga reaktioner vid dagbemsstarten.

15.2 Separations- och återföreningsreaktioner i relation till initialgrupperingen

Barnens olika initialreaktioner enligt den gjorda grupperingen har också relaterats till barnens omedelbara separations- och återföreningsreaktionerna i samband med att barnen lämnas och hämtas på daghemmet. I stort framträder samma mönster som för övriga variabler, även om skillnaderna mellan grupperna är små på grund av att antalet barn i varje kategori är litet. Se tabell 15.3.

Tabell 15.3. Barnens separations- och återföreningsreaktioner vid lämnings- respektive hämtningssituationerna på daghemmen under initialperioden. Barnen fördelade efter reaktionstyp och initialgrupper. Abloluta tal och procent inom parentes anges liksom medelvärden.

		Grupper				
		A	B	C	D	N tot
Sep.-reaktion[a] (t1/t2)	Pos	1 (10)	0 (0)	1 (33)	2 (22)	4 (17)
	Neut	6 (60)	0 (0)	1 (33)	6 (67)	13 (54)
	Gråt	3 (30)	2 (100)	1 (33)	1 (11)	7 (29)
	N (%)	10 (100)	2 (100)	3 (100)	9 (100)	24 (100)
	M (1 - 5)	2.7	3.3	2.6	1.9	
Återför.-reaktion[b] (t1/t2)	Pos	4 (40)	0 (0)	1 (33)	7 (78)	12 (50)
	Neut	1 (10)	0 (0)	0 (0)	1 (11)	2 (8)
	Gråt	3 (30)	1 (50)	1 (33)	1 (11)	6 (25)
	Und	2 (20)	1 (50)	1 (33)	0 (0)	4 (17)
	N (%)	10 (100)	2 (100)	3 (100)	9 (100)	24 (100)
	M (1 - 4)	2.3	3.5	2.7	1.3	

a. Kategorierna för barnets separationsreaktioner innebär följande:
Pos = glad, nöjd (värde = 1); Neut = Neutral, oberörd (värde = 2); Gråt = barns gråt kan variera i intensitet från värde 3 - 5.

B. kategoriena för barnets återföreningsreaktioner innebär följande: Pos = glad, ler (värde = 1); Neut = neutral, oberörd (värde = 2); Gråt = gråter - går, kryper mot (värde = 3); Und = undviker kontakt, tittar bort, vänder bort huvudet (värde = 4).

Framför allt skiljer sig D-barnen från övriga initialgrupper, dels genom att det (bortsett från ett barn) inte är något barn i denna grupp som reagerar negativt (med gråt eller undvikande av kontakt) vid återföreningen med föräldern, dels genom att det är en högre andel (78%) som reagerar positivt i återföreningsögonblicket (dvs. ler mot föräldern och ser nöjt ut). D-barnen uppvisar också en något lägre grad av separationsprotest då de lämnas på daghemmet. Den starkaste separationsprotesten visar de två B-

barnen: båda barnen gråter i separationsögonblicket och de visar också den högsta graden av negativa återföreningsreaktioner i medeltal (ett av dem gråter och ett visar undvikande-beteende vid återföreningen).
A- och C-barnen uppvisar inte så stora skillnader, men A-barnen visar en högre grad av negativ reaktion: Dubbelt så stor andel A-barn förhåller sig neutrala i separationsögonblicket jämfört med C-barnen, vilka i sin tur oftare är positiva och nöjda vid avskedet enligt observationsbedömningarna ($Neut_A$=60% visavi $Neut_C$=33%). (Se tabell 17.3).

Barnens omedelbara separations- och återföreningsreaktioner vid lämnings - och hämtningssituationerna på daghem är alltså relaterade till de olika initialreaktionerna, men främst genom att barn som inte reagerar med nedstämdhet (D-barnen) utmärker sig med mindre separationsprotest och positivare återföreningsreaktioner gentemot föräldrarna än övriga grupper.

15 .3. Identifiering och beskrivning av olika anpassningsmönster till daghem

I detta avsnitt är syftet att identifiera individuella olikheter i anpassningsprocessens karaktär i termer av huruvida den kan karaktäriseras som en lätt -respektive en svår anpassningsprocess till daghem utifrån undersökningsperioden som helhet.

Bedömningen av barnets sinnesstämning valdes även som klassificeringsgrund för att identifiera olikheter i hela anpassningsprocessens karaktär. Det finns två huvudskäl till detta. För det första var det rimligt att initialreaktionerna bildade utgångspunkten för klassificeringen och därmed också när barnen återhämtade sig från en eventuell nedstämdhet eller sänkt sinnesstämning och härmed förknippade reaktioner. För det andra var syftet att försöka fånga graden av lätthet respektive svårigheter som karaktäriserade den fortsatta anpassningen till daghem som en specifik institutionell miljö eller "setting", dvs att finna sig tillrätta och att "må bra" i daghemsmiljön. Barnets sinnesstämning i daghemsmiljön antas följaktligen ha något olika innebörder under initial - och anpassningsperioden. Under initialperioden antas en *förändring* i sinnesstämningen som medför nedstämdhet eller en sänkt sinnesstämning, vara en indikator på en reaktion på de introducerade separationerna från modern, medan barnets sinnesstämning i daghemsmiljön under anpassningsperioden huvudsakligen antas vara en indikator på barnets anpassning till daghemsmiljön utifrån en mer övergipande nivå av välbefinnande och trivsel i en ny situation.

Däremot är det inte säkert att barnets sinnesstämning i daghemsmiljön i alla sammanhang är en bra indikator på anpassningens kvalitet, dvs speglar barnets

psykiska hälsa på en djupare och mer grundläggande nivå (i linje med den precisering av anpassningsbegreppet som redovisades i kapitel 3).[3]

Klassificeringsprinciper. Barnets initalreaktioner vid daghemsstarten tillsammans med bedömningen av barnets sinnesstämning i daghemsmiljön vid samtliga daghemsobservationer utgjorde grundvalen för klassificeringen (dvs vid t1d, t2d, t3d samt t5d). När det gäller kriterierna för huruvida ett barn återhämtat sig eller inte begränsades termen återhämtning för det första till att omfatta en återhämtning från initialperiodens nedstämdhet eller sänkta sinnesstämning (dvs. återhämtning är endast tillämpbart på A- och C-barn, inte på B- och D-barnen). Mer precist definierades återhämtning sålunda: Återhämtning kan uppträda bland de barn som före daghemsstarten bedömts som nöjt eller neutralt (värde 3-5) vid utgångsläget i hemmet (M0), och som reagerat negativt och bedömts som nedstämt (värde 1-2) vid det ena eller båda två av daghemsobservationerna under initialperioden, men som senare vid något av de återstående observationstillfällen (dvs. vid t3d, t4d eller t5d) blivit bedömd som nöjt eller neutralt (värde 3-5).

En distinktion har vidare gjorts mellan vad man kan kalla en fullständig och en ofullständig återhämtning. Med en fullständig återhämtning avses att barnet från en negativ reaktion under initialperioden senare under undersökningsperioden erhåller exakt samma variabelvärde som innan daghemsstarten, vid M0 (dvs 3 respektive 4-5). Med en ofullständig återhämtning avses att barnet inte riktigt helt kommer tillbaka till sin utgångsbedömning vid M0 och gäller bara barn som bedömts som nöjda vid M0 och blir bedömda som neutrala vid t5d.

Utifrån dessa klassificeringsprinciper var det meningsfullt att bilda tre huvudgrupper, vilka beskriver olika anpassningsmönster till daghem. Grupperna innebär bara smärre förändringar i den klassificering av barnen som gjorts utifrån initialreaktionerna.

En svår anpassningsprocess: Grupp AB, 28% av daghemsbarnen (N=7). Denna grupp omfattade barn som reagerade med nedstämdhet under initialperioden och som dessutom var nedstämda vid majoriteten av daghemsobservationerna enligt bedömningarna. Från initialgrupperingen inkluderades fyra A1-barn, de två B-barnen samt ett A2-barn; det sistnämda hade bytt daghem före sista observationen).

En medel eller "moderat" anpassningsprocess: Grupp AC, 40% av daghemsbarnen (N=10). Till denna grupp har förts barn som reagerade med nedstämdhet eller visade

[3] Som påpekats tidigare är det en poäng att göra en distinktion mellan en värdering av anpassningsprocessens karaktär och att beskriva med vilken lätthet respektive svårighet barnet anpassar till daghemsmiljön som en specifik setting.

en sänkt sinnesstämning vid minst en av daghemsobservationerna under initialperioden (t1d/t2d), men som återhämtade sig därefter.[4] Fem A-barn (två A1-barn; tre A2-barn), de tre C-barnen samt det barn för vilket endast daghemsobservationer gjorts ingick i denna grupp. Dessutom inkluderades ett D-barn (enligt initalreaktionerna), som slutade på daghem efter observationen vid 7 veckors daghemsvistelse (t3d), men som då uppvisade flera negativa beteendeförändringar.[5] Två undergrupper kan särskiljas, Grupp AC1*: medelsvår anpassning* (dvs nedstämdhet under hela initialperioden) respektive AC2*: medellätt anpassning* (dvs nedstämdhet vid ett tillfälle eller sänkt sinnesstämning under initialperioden)

En lätt anpassningprocess: Grupp D, 32 % av daghemsbarnen (N=8). Denna grupp består av barn som visat en positiv förändring i sinnesstämningen eller en oförändrat neutral (i ett fall nöjd) sinnesstämning under initialperioden och som med ett undantag[6] bedömdes som neutrala eller nöjda i sin sinnesstämning från och med sju veckors daghemsvistelse och till undersökningsperiodens slut (dvs t3d/t5d). Gruppen bestod av D-barnen enligt initialgrupperingen (med undergrupperna D1 och D2), men bortsett från det barn som förts till grupp AC.

På motsvarande sätt som för initialgrupperingarna kompletterades och breddades identifieringen av de olika anpassningsmönstren: dels genom att studera funktionsnivån (rangsummapoäng) för respektive grupp och dels genom att studera förändringen i barnens beteende mellan initial- och anpassningsperioden (differenspoäng) för respektive grupp i flera andra variabler (exklusive sinnesstämning). Se tabell 15.

Gruppernas funktionsnivå i daghemsmiljön utifrån 8 variabler enligt en rangsummapoäng (på grundval av medelvärdena) efter i genomsnitt 7 (t3d) respektive 20 veckors daghemsvistelse (t5d) visar följande: Barn med svår anpassningsprocess (AB-barnen) fungerar på den lägsta nivån vid såväl t3d (9 poäng) som t5d (8 poäng), medan rangordningen mellan övriga grupper är störst vid t3d för att sedan jämnas ut. Efter i genomsnitt sju veckors daghemsvistelse (t3d) fungerar de med medelanpassning (AC-barnen) näst sämst (19 poäng) och de med lätt anpassning (D-barnen) bäst (25 poäng). Men vid undersökningsperiodens slut (t5d) ligger AC-barnen och D-barnen i princip på samma nivå (24 resp. 25 poäng). En granskning visar dock att det är undergrupp AC2 och D som ligger på sammam nivå (26 resp 25 poäng), medan AC1- ligger något lägre (21 poäng) i linje med förväntningarna. Efter fem

4 Ett D-barn, vilket vid den sista daghemsobservationen som enda tillfälle, blivit bedömt som nedstämt, fördes dock inte till AC-grupp, eftersom barnet inte tidigare varit nedstämt vid något tillfälle. Motiveringen var att det är förändringen från initialperioden som fokuseras och enstaka nedstämdhet vid den fjärde eller sista daghemsobservationen (t4d eller t5d) har inte beaktats vid klassificeringen.

5 Om det barn, som slutade efter t3d exkluderas eller ej från analyserna, har ingen betydelse för relationerna mellan grupperna och därmed för slutsatserna av dessa resultatanalyserna.

6 Se fotnot 2

månaders daghemsvistelse är således skillnaderna i funktionsnivå relativt små- bortsett från AB-barnen som skiljer ut sig med en påtagligt låg funktionsnivå under hela undersökningsperioden.

En differenspoäng beräknades för att få ett mått på förändringen i 8 variabler (exklusive sinnesstämning och närhetssökande) mellan initialperioden ($M_{t1d+t2d}$) och anpassningsperioden ($M_{t3d+t5d}$). Den summerade differenspoängen (Diff) visar intressant nog att AB-barnen med svår anpassning och sämst funktionsnivå förändras mest positivt (+7.3) mellan de två perioderna relativt övriga grupper, därefter följer AC-barnen (+4.4) och minst positiv förändring i de studerade avseendena visar D-barnen med lätt anpassning och hög funktionsnivå (+1.5). Men både bland AC-barnen- och bland D-barnen uppträder också negativa förändringar i ett par avseenden, vilket bidrar till att förklara varför D-barnens funktionsnivå kommer att närma sig AC-barnens vid undersökningsperiodens slut. Delvis kanske dessa negativa förändringar kan förklaras av skaltekniska effekter, men samtidigt kunde man lika gärna förvänta sig att D-gruppen låg på en oförändradnivå, varför s.k. regressioneffekter sannolikt inte är hela förklaringen.

15.3.1. Beskrivning av olika anpassningsmönster

I det följande beskrivs kortfattat de olika anpassningmönstrens karaktäristika utifrån 10 variabler (dvs inklusive sinnesstämningen och mängd närhet). Se även figur 15.3. Här bör påpekas att den något modiferade grupperingen av barnen i jämförelse med initialgrupperna inte medfört att förändringsmönstret under initialperioden (M0-visavi t1d/t2d) förändrades mer än marginellt.

Svår anpassningsprocess: Grupp AB (28%; N=7)

I linje med tidigare resultat för A1-barnen och B-barnen visar dessa barn den kraftigaste nedstämdheten (M=1.6) och högsta gråtnivån (M=6) under initialperioden. De har hög mängd närhetssökande gentemot daghemspersonalen (M=3.1), samtidigt som de är mycket avvisande inför närhetskontakt med personalen liksom även inför personalens signaler till ansikte-mot-ansikte-kontakt (M=3.7). De är motoriskt passiva (M=2.4), och mest passiva efter AC1 barnen.

Förändring mellan initial- och anpassningsperioden. AB-barnen förändras positivt i majoriteten av de analyserade variablerna och relativt sett visar de den starkaste positiva förändringen.

Anpassningsperioden. Trots den övervägande positiva förändringen, har AB-den lägsta funktionsnivån i daghemsmiljön genomsnittligt sett även från och med sju veckors daghemsvistelse. De har nämligen den lägsta sinnesstämningen (M=2.4) , gråter mest (M=3.5) samtidigt som de liksom tidigare är mest avvisande inför kontakt med personalen i synnerhet ansikte-mot ansikte kontakt (M= 4.3). AB-barnen har vidare den högsta mängden närhetssökande mot personalen (M=2.8= och den lägsta graden av ömsesidighet i samspelet med personal-barn såväl vad gäller närhetskontakt (M=2.5) som ansikte-mot-ansikte kontakt (M= 4.3).

Återhämtning. Av AB-barnen är det tre barn som har återhämtat sig vid undersökningsperiodens slut (t5d): ett barn fullständigt (nöjt) och två barn ofullständigt (neutrala). Fyra barn bedöms fortfarande som nedstämda i sin sinnesstämning vid undersökningsperiodens slut. De två B-barnen inkluderas här, vilka ju bedömdes som nedstämda under hela undersökningsperioden.

Grupp AC: Medel eller Moderat anpassningsprocess (40%; N=10)

AC-gruppen intar en klar mellanposition mellan AB-barnen och D-barnen. I stort sett överenstämmer dessa barns beteende med det som framträder för daghemsgruppen i genomsnitt. Under initialperioden är dessa barn som nämnts nedstämda eller visar en sänkt sinnesstämning vid den ena eller båda av de två daghemsobservationerna.

Förändring mellan initial- och anpassningsperioden. AC-barnen är de som förändras mest positivt i genomsnitt, efter AB-barnen.

Anpassningsperioden. Under perioden mellan 7 - 20 veckors daghemsvistelse karaktäriseras dessa barn i genomsnitt av att en låg mängd gråt/gnäll (M_{AC1}=M_{AC2}= 2.8); *minst* gråt och gnäll relativt övriga grupper. De är vidare mycket positiva och responsiva inför närhetskontakt (M_{AC1} =5.4; M_{AC2} =5.2) och signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt (M_{AC1} =M_{AC2} =5.4) med personalen.

Återhämtning (totalt sett av AC-barnen). De som reagerade med nedstämdhet under initialperioden (N=6) har återhämtat sig fullständigt vid undersökningsperiodens slut. Men två av barnen som reagerade med sänkt sinnestämning har inte gjort det, utan är fortfarande neutrala i sin sinnesstämning vid t5d.[7]
Men de två undergrupperna visar speciella särdrag enligt följande:

AC1-barnen med en Medelsvår anpassning (N=3). Två barn med en medelsvår anpassning är nedstämda under hela initialperioden (t1d resp. t2d), men från och med sju veckors daghemsvistelse har de återhämtat sig. (Det tredje barnet är nedstämt vid ett tillfälle under initialperioden och en gång under anpassningsperioden.) När det gäller initialreaktionerna utmärker sig dessa barn med att vara de mest motoriskt pas-

[7] För två barn (D-barnet som förts till denna grupp, liksom det barn för vilka inga hemobservationer gjordes) är återhämtningsbegreppet inte tillämpbart.

siva (M=1.8) relativt övriga grupper. I stort intar de förövrigt en andra plats efter AB-barnen, bortsett från mängden närhetssökande som är lika hög (M=3.1) som för AB-barnen.

CA2-barnen: medel-lätt anpassning (N=7). CA2- barnen var nedstämda vid ett observationstillfälle eller reagerade med sänkt sinnesstämning under initialperioden, med ett undantag. Under initialperioden är de (tillsammans med D-barnen) de mest motoriskt aktiva (M=3.3), medan de har en låg nivå (lägst) av närhetssökande gentemot personalen (M=1.8). Under anpassningsperioden behåller de sin höga aktivitetsnivå (M=3.8), men har ökat närhetssökandet till en hög nivå (näst efter AB-barnen). Mot slutet av undersökningsperioden kommer dessa barn att i flera avseenden likna D-barnen, såväl på grundval av deras funktionsnivå (absoluta variabelvärden) som relativt övriga grupper. Vad gäller graden av ömsesidighet i kontakten med personalen ligger AC2 barnen högst (M= 3.3 för båda kontakttyperna) och högre nivå än D-barnen.

Grupp D: Lätt anpassning (32%, N=8).

D-barnen är de barn som kan sägas ha lättast att anpassa sig till daghemsmiljön - också med utgångspunkt från undersökningsperioden som helhet. Eftersom denna grupp inte har förändrats i sin sammansättning, med undantag för ett barn, så är initialreaktionerna i princip desamma som beskrivts för D- gruppen tidigare. D-barnen reagerade således inte med nedstämdhet elller sänkt sinnestämning under initialperioden (fyra barn var dock nedstämda redan före daghemsstarten). D-barnen karaktäriserades vidare av att de initialt hade hög aktivitetsnivå (tillsammans med AC2-barnen) (M=3.3) samt att de var positiva inför kontakt med personalen (såväl ansikte-mot ansikte- som närhetskontakt (M=5.1 resp. M=5.5).

Förändring mellan initial- och anpassningsperioden. Trots deras relativt "positiva" utgångsläge under initialperioden förändras ändå D-barnen positivt i genomsnitt under undersökningsperioden, men i mindre grad än övriga grupper. Och de visar även negativa förändringar i ömsesidigheten i kontakten med personalen.

Anpassningsperioden. Intressant är att D-barnen även under anpassningsperioden ligger på en något högre funktionsnivå i genomsnitt i några variabler än övriga grupper; framför allt i mängd signaler till ansikte-mot ansikte kontakt med personalen (M= 3.0). Men skillnaderna har minskat -framförallt till AC-barnen och i vissa avseenden ligger D-barnen på än lägre nivå än dessa.(t.ex. Ömsesidigheten i kontakten med personalen ligger på samma nivå som CA1-barnen, (men lägre än CA2-barnen)

Vad gäller Mängden närhetssökande ligger D-barnen på en oförändrat relativt låg nivå (M=2.0), men de ligger inte lägst (det gör CA2-barnen). D-barnens gråt/gnäll har minskat sedan initialperioden, men de gråter något mer (M=3.1) än AC-barnen.

Sammanfattningsvis uppvisar således de olika anpassningsmönstren till daghem, *Svår*, Medel respektive *Lätt* skilda karaktäristiska vad gäller beteendet i daghemsmiljön och interaktiosnmönstret med personalen. I figur 15.3 illustreras skillnaden mellan de två extremgrupperna dvs de som har svårt att anpassa sig till daghem (grupp AB) visavi de som har lätt (Grupp D). Skillnaderna är mest markerade under initialperioden och minskar under anpassningsperioden, dvs från och med sju veckors daghemsvistelse. Något som förklaras av att AB-barnen förändras positivt mellan initial- och anpassningsperioden, medan D-barnen visat en betydligt mindre grad av positiv förändring mellan de två perioderna. I figur 15.3 illustreras skillnaden under initialperioden.

Figur 15.3. Illustration av funktionsnivå för barn med svår anpassning (AB) och barn med lätt anpassning (D) under initialperioden.

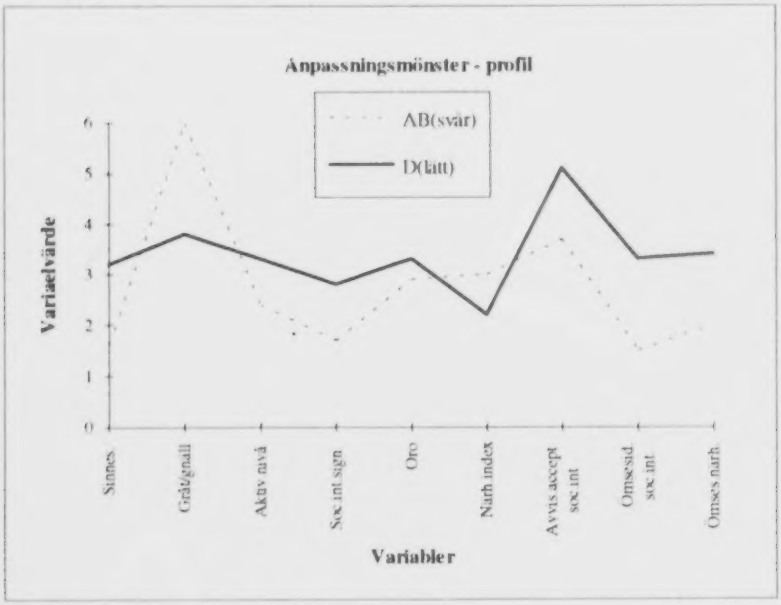

När det gäller återhämtningen är det sammanfattningsvis så att av de totalt 14 daghemsbarn som reagerar med nedstämdhet/sänkt sinnesstämning under initialperioden uppvisar hälften (N=7) en fullständig återhämtning (nöjda) och ett par (N=2) en ofullständig återhämtning. Några barn (N=4) har inte återhämtat sig alls (2-A-barn, 2 C-barn) och ett barn slutade på daghem efter initialperioden. De två A-barnen som inte återhämtat sig utgör tillsammans med de två B-barnen (oförändrat nedstämda) de fyra daghemsbarn (16% av daghemssamplet) som är nedstämda vid majoriteten av daghemsobservationerna och de är även nedstämda vid undersökningsperiodens slut.

15.4. Separations- och återföreningsreaktioner vid lämning och hämtning på daghem och olika anpassningsmönster

När de olika anpassningsmönstren relateras till barnens omedelbara separations- och återföreningsreaktioner vid lämnings respektive hämtningssituationerna på daghemmet vid minst ett observationstillfälle under anpassningsperioden (dvs vid 7 och/eller 20 veckors daghemsvistelse) visar sig följande. Se tabell 15.5.

Tabell 15.5. Barnens separations- och återföreningsreaktioner vid lämnings- respektive hämtnings-situationerna på daghemmen under anpassningsperioden (vid 7 och/eller 20 veckors vistelse). Barnen fördelade efter reaktionstyp och grupper. Abloluta tal och procent inom parentes anges liksom medelvärden.

		Grupper				
		AB	**AC1**	**AC2**	**D**	**N tot**
Sep.-reaktion[a] (t3/t5)	Pos	0 (0)	0 (0)	1 (17)	1 (13)	2 (9)
	Neut	2 (29)	1 (50)	2 (33)	3 (37)	8 (35)
	Grät	5 (71)	1 (50)	3 (50)	4 (50)	13 (56)
	N (%)	7 (100)	2 (100)	6 (100)	8 (100)	23 (100)
	M (1 - 5)	2.7	2.5	2.3	2.4	
Återför.-reaktion[b] (t3/t5)	Pos	3 (43)	0 (0)	5 (83)	3 (37)	11 (46)
	Neut	1 (14)	0 (0)	0 (0)	4 (50)	5 (21)
	Grät	0 (0)	0 (0)	0 (0)	0 (0)	1 (4)
	Und	3 (43)	2 (100)	1 (17)	1 (13)	7 (29)
	N (%)	7 (100)	2 (100)	6 (100)	8 (100)	24 (100)
	M (1 - 4)	2.4	4.0	1.7	1.9	

a. Kategorierna för barnets separationsreaktioner innebär följande:
Pos = glad, nöjd (värde = 1); Neut = Neutral, oberörd (värde = 2); Grät = barns gråt kan variera i intensitet från värde 3 - 5.

b. kategoriena för barnets återföreningsreaktioner innebär följande: Pos = glad, ler (värde = 1); Neut = neutral, oberörd (värde = 2); Grät = gråter - går, kryper mot (värde = 3); Und = undviker kontakt, tittar bort, vänder bort huvudet (värde = 4).

Bland AB-barn med en svår anpassningsprocess är det något fler barn som gråter då de lämnas på morgonen än bland de två övriga grupperna (71% i grupp AB visavi 50% i övriga grupper). Medelvärdena för de tre anapssningsgrupperna indikerar också att AB-barnen reagerar mest negativt, därefter följer AC1-barnen och sedan AC2-barnen som i stort sett har samma medelvärde som barnen i grupp D.

När det gäller återföreningsreaktionerna går det en skiljelinje mellan gruupp AB och AC1 å ena sidan och AC2 och D å den andra. Skiljelinjen innebär att barnen med en s.k medellätt-anpassning (grupp AC2) och de med en lätt anpassning (grupp D) har en högre andel barn som reagerar positivt eller visar en neutral reaktion vid återföreningen och en mindre andel barn som reagerar negativt genom att gråta eller visa undvikande-beteende vid återföreningen. Denna trend återspeglas också i medelvärdena.

Det är alltså vanligare med negativa återföreningsreaktioner under anpassningsperioden bland de barn som även i en rad andra avseenden har svårare att anpassa sig till daghem (AB-och AC1-barn) än bland barn som har en lättare anpassningsprocess. Med **två** undantag reagerar inte barn som har en medel-lätt (AC2-barn) eller lätt anpassningsprocess (D-barn) med gråt eller undvikande i återföreningen med föräldrarna, de visar också mindre protestreaktioner (gråt) i lämningsituationen på morgonen.

För att få information om hur de olika anpassningsgrupperna skilde sig åt när det gäller de teoretiskt intressanta negativa återföreningsreaktionerna, studerades dessa separat för undersökningsperioden som helhet. Resultaten redovisas i tabell 15.6.

Tabell 15.6. Barnens återföreningsreaktioner vid hämtnings-situationerna på daghemmen under undersökningsperioden som helhet. Barnen fördelade efter reaktionstyp och anpassningsgrupper. Absoluta tal och procent inom parentes anges.

		Grupper		
		AB +AC	D	N tot
POS/	Enbart Pos	3 (19)	3 (37)	6 (25)
NEUT[a]	Pos/neut.	1 (6)	4 (50)	5 (21)
NEG[b]	Endast gråt	5 (31)	0 (0)	5 (21)
	Gråt och Und	3 (19)	0 (0)	3 (12)
	Endast Und	4 (25)	1 (13)	5 (21)
	N (TOT)	16 (100)	8 (100)	24 (100)

a. Positiv/neutral = Glad eller neutral reaktion vid samtliga tillfällen barnets återföreningsreaktion observerats.

b. Negativ reaktion = barnet har reagerat negativt (med gråt och/eller undvikande) vid minst ett tillfälle då barnets återföreningsreaktion observerats.

Resultaten visade att D-barnen med en lätt anpassningsprocess skilde sig markant från grupp AB och grupp AC, varför de två sistnämnda slagits samman i tabellen. D-barnen har vid samtliga observerade återföreningarna (med ett undantag) reagerat positivt eller alternativt växlat mellan en positiv-glad återföreningsreaktion och en mer neutral emotionell reaktion. Endast ett D-barn visar en negativ återföreningsreaktion genom att visa undvikande-beteende. Motsatt tendens kan sägas gälla för de övriga grupperna sammantagna: 75 procent av AB-barnen och AC-barnen har vid minst något observationstillfälle reagerat med ett negativt återförenings-beteende: 31 procent har gråtit och 25 procent har visat undvikande-beteende vid minst ett observationstillfälle, medan 19 procent har gråtit alternerande med undvikande-beteende.

Sammanfattningsvis är det således vanligare bland barn med en svår anpassningsprocess än bland övriga barn att gråta och visa separationsprotest då de lämnas på morgonen på daghemmet av någon av föräldrarna under anpassningsperioden. Negativa återföreningsreaktioner (gråt eller undvikande) under undersökningsperioden som helhet är också något vanligare bland de barn som även i andra avseenden har svårt eller medelsvårt att anpassa sig till daghem i jämförelse med barn som hade en lätt anpassningsprocess.

15.5 Sammanfattning

I detta kapitel har individuella variationer i karaktärer av anpassningsprocesser till daghem beskrivits. Under initialperioden var det 11 barn (44%) som reagerade med nedstämdhet i daghemsmiljön. Ytterligare två barn var nedstämda, men de var nedstämda även före daghemsstarten. I kontrast till detta var det 9 barn (36%) som inte reagerade med nedstämdhet under initialperioden. Eftersom variabeln nedstämdhet var nära relaterad till barnens beteende i daghemsmiljön för övrigt användes den som utgångspunkt för vidare analyser.
Utifrån undersökningensperioden som helhet kunde vidare tre olika anpassningsmönster identifieras: a) barn med svår anpassning (28%), b) barn med medelanpassning (40%) och c) barn med lätt anpassning (32%). De olika anpassningsmönstren har beskrivits utifrån barnens interaktionsmönster och beteende i daghemsmiljön.

KAPITEL 16

ATT FÖRKLARA INDIVIDUELLA VARIATIONER I ANPASSNINGSPROCESSEN TILL DAGHEM

Det problem som belyses i detta kapitel kan formuleras sålunda: Hur kan man förklara de individuella variationerna i anpassningsprocessens karaktär? Det innebär att vissa centrala modellfaktorer i den teoretiska modellen som presenterades i kapitel 3 prövas, nämligen: Arten av moderns respektive personalens interaktionsmönster med barnet, i termer av de vuxnas känslighet inför barnet signaler till kontakt och närhet, barnets ålder och emotionella utvecklingsnivå, de dagliga separationernas omfattning och längd, situationens obekanthet och barnets kön ingår. Prövningen gäller dessa faktorers relation till barnens beteende, anpassningsmönster och interaktionsmönster med personalen i daghemsmiljön. [1]

16.1 Analysmetoder och mått

Två analysmetoder har i princip använts. Den ena metoden är en variant av stegvis regressionsanalys, Stepwise/Maxr (SAS, 1985). Metoden söker efter den "bästa en-faktorsmodellen", "den bästa två-faktors modellen" etc. i den mening att de variabler som metoden väljer ut tillsammans förklarar den största andelen av den totala variansen i en beroende variabel i jämförelse med övriga variabelkombinationer.[2] Totalt ingår 21-22

---

1 Att inte samtliga modellfaktorer prövats motiveras främst av att det är olämpligt att på ett litet sampel pröva alltför många faktorer, därför valdes teoretiskt centrala faktorer som det dessutom fann bra information om. Fyra modellfaktorer ingår i princip inte i prövningen, nämligen: "Tillgång till en ersättningsperson" , "Grad av allmän stimulans i daghemsmiljön", liksom "Barnets interaktionsmönster med modern" respektive med "personalen" samt "Temperamentsfaktorer hos barnet). Tidigare separationer i form av t.ex. barntillsyn före daghemsstarten, har inte inkluderats, eftersom endast tre barn hade sådana erfarenheter.

2 När det gäller att avgränsa hur många faktorer som ger det högsta förklaringsvärdet: en två-faktorsmodell, en tre-faktorsmodell eller en modell med fyra faktorer, etc, har följande två riktlinjer använts: a) enskilda faktorers bidrag till den total variansen skulle motsvara en signifikansnivå mellan cirka 15 till 20 procent (dvs $15 < p < .20$); b) När det justerade värdet för den kvadrerade multipla korrelationskoefficienten (R2') inte ökade mer eller började sjunka användes det som en indikator på att fler faktorer inte bidrar till att öka andelen förklarad varians (Se även Blalock, 1981, s 487). Formeln för den justerade multipla korrelationskoefficienten är:

$$R^{2\prime} = R^2 - \frac{k}{N-k-1}(1-R^2)$$

där k står för antalet oberoende variabler i modellen och N står för sampelstorleken.

daghemsbarn i dessa analyser. Därför är syftet med att använda stegvis regressionsanalys i högsta grad explorativt, eftersom det alltid innebär en risk att använda känsliga parametriska metoder på små material.Så till exempel bör man vara återhållsam med att lägga stor vikt vid själva rangordningen av de olika förklaringsfaktorerna som själva metoden ger. Men metoden har den fördelen att den är känslig och dessutom gör det möjligt att "pröva" upp till tjugo olika tänkbara förklaringsfaktorer.

Den andra metoden bygger på enkla mer gammaldags analyser med korstabeller, dvs frekvensanalyser. Ibland har jag också granskat materialet på individnivå, för att så att säga få mer kött på benen.

I de stegvisa regressionsanalyserna användes två mått på daghemsbarnens sinnesstämning på daghemmet som beroende variabel, eftersom sinnesstämningen i tidigare analyser hade visat sig vara en förhållandevis bra indikator på daghemsbarnens initiala stress-reaktioner och anpassningsprocessens karaktär. I frekvensanalyserna användes initialreaktionerna enligt grupperna A, B, C och D, liksom de olika anpassningsmönstren, svår- (grupp AB-barn), medel- (AC-barn), och lätt anpassning (D-barn).

Ett indexmått (index-Q) konstruerades också för att få ett mått på anpassningens kvalitet vid undersökningsperiodens slut, dvs efter fem månaders daghemsvistelse. Detta index är ett slags symtomindex på gundval av nio av barnvariablerna (men exklusive barnets närhetssökande). Ett modifierat index *(index-Qb)*, konstruerades också, vilket inkluderade barnets mängd av närhetssökande. (se bilaga 2 där redovisas samtliga använda mått och variabler.)

Oberoende variabler eller tänkbara förklaringsfaktorer valdes i första hand utifrån den teoretiska modellen. I ett andra steg tillkom ett par faktorer, främst som en följd av analyserna. Några har använts i både frekvens- och regressionsanalyserna, en del bara i den ena av dem. Således har inte helt identiska mått använts vid regressions- och frekvensanalyserna och därför är resultaten från de två analyserna heller inte helt jämförbara utan de kompletterar snarare varandra. Men samtidigt ligger de två metoderna nära varandra och i viss mening kan de användas för att pröva resultatens validitet.

Samband mellan barnens initialreaktioner och anpassningenskvalitet

Barnets sinnesstämning i genomsnitt under de första sju veckorna av daghemsvistels var inte signifikant korrelerat till anpassningens kvalitet vid undersökningsperiodens slut ($r_{(SINN1*indexQ)}$= -.31 N.S.). Men sinnesstämningen under de första sju veckorna

hade ett svagt samband med sinnesstämningen mot undersökningsperiodens slut, motsvande en statistisk tendens ($r_{(SINN1 \bullet SINN2)} = .38$; $p<.10$)

Övriga beroende variabelmått i regressionsanalyserna är signifikant korrelerade med varandra vid motsvarande tidpunkt, inte annars. Anpassningens kvalitet (index-Q) är till exempel signifikant negativt korrelerad med barnets sinnesstämning vid motsvarande tidsperiod, dvs ju lägre sinnesstämning ju högre symtomindex och därmed sämre anpassning (vid t3d: $r_{(SINN1 \bullet indexQ)} = -.58$; $p<.01$) och i synnerhet efter fem månaders daghemsvistelse (vid t5d: $r_{(SINN2 \bullet indexQ)} = -.79$; $p<.0001$). Men det finns ett visst överlapp mellan måtten: om barnet var nedstämt på daghemmet (motsvarande värde 1-2 på den femgradiga variabeln), gav det ett symtompoäng i indexQ.

Anpassningens kvalitet och de identifierade anpassningsmönstren

De olika anpassningsmönstren visar upp genomsnittsskillnader enligt förväntningarna utifrån *index-Q*, vilket stöder dess användbarhet: Barn med en svår anpassningsprocess (AB-barnen) har i genomsnitt således den kvalitativt sämsta anpassningen till daghemsmiljön både vid t3d och t5d (M=3.2 resp. M=3.3). Därefter följer barnen med medelanpassning (CA- barnen) (M=1.0 resp. M= 1.3) och lägst symtompoäng, dvs de mest "välanpassade" till daghemsmiljön i genomsnitt utifrån detta index, är de som klassificerats ha en lätt anpassningsprocess (D-barnen) med medelpoäng klart under genomsnittet (M= 0.6 resp. M= 0.8).

Medelvärdet för Index-Q efter fem månaders vistelse ($M_{(23)}=1.52$, är något högre (fler symtom) än efter sju veckors daghemsvistelse ($M_{(22)}=1.45$). Spridningen är något lägre vid undersökningsperiodens slut (SD=1.50 och vidd 0 -6 poäng) än efter sju veckors vistelse (SD=2.18, vidd 1-7 poäng).

Det modifierade indexet *(index-Qb)*, som inkluderade barnets mängd av närhetssökande var starkt korrelerat med index-Q ($r_{(index\text{-}Q \bullet index\text{-}Qb)} = .85$, $p<.0001$). Det visade sig att *index-Q* dock fungerade bättre i de stegvisa regressionsanlyserna än *index-Qb)* (se nedan), varför den följande resultatredovisningen fokuserar analyser med index-Q, dvs anpassningens kvalitet exklusive barnets mängd av närhetssökande till personalen.

16.2. Den emotionella bindningens utvecklingsnivå och barnets ålder

Utifrån attachment-teorin (Bowlby, 1973) kan man förvänta sig att nedstämdhet och lägre sinnesstämning liksom andra negativa reaktioner huvudsakligen uppträder hos barn med en mer välutvecklad bindning i betydelsen mer fast etablerad- än bland barn med en mer outvecklad bindning. Eftersom barnen i föreliggande studie var mellan 6

och 13 månader gamla vid daghemsstarten, kan man inte a priori utgå ifrån att samtliga barn hade etablerat en bindning till modern, vilket man gör för barn som är ett år eller äldre (se t.ex Ainsworth et al, 1971; 1978).

I syfte att ytterligare pröva hypotesen om att barnets negativa förändring vid daghemsstarten är en slags sorg-reaktion (separations distress) i enlighet med attachment-teorin, konstruerades ett tentativt mått på utvecklingsnivån av barnets emotionella bindning till modern. Barnets kronologiska ålder kan visserligen ge ett mått på bindningens utvecklingsnivå, men sambandet mellan åldern och bindningens utvecklingsnivå kan inte antas vara enkelt och linjärt.

Kriterier

Följande kriterier användes för att bedöma utvecklingsnivån av barnets emotionella bindning till modern: 1) Om barnet kunde skilja på modern och en främling enligt Griffiths utvecklingsskala (item nr B:20); 2) Om barnet visade separationsprotest (gråt/gnäll), efterföljande eller sökbeteende under en tre-minuter lång separationssituation i hemmet, före daghemsplaceringen (vid M0); 3) om barnet använde modern som en bas för utforskande av omgivningen **(base for exploration).** Kriterierna avsåg barnets beteende före daghemsstarten, vid M0.

Två bindningsmått konstruerades utifrån dessa kriterier: *Bond 1* och *Bond 2*, men Bond 2 inkluderade även ett fjärde kriterium: 4) om barnet visade separationsprotest (grät) vid lämningen på daghemmet av någon av föräldrarna vid den första daghemsobservationen. Kriterium 4 innefattar barnets omedelbara separationsreaktion i lämningssituationen vid den första daghemsobservationen och överensstämmer således med Bowlby's (1969/1971) huvudkriterium på att barnet utvecklat en bindning, dvs en sorg-reaktion vid en verklig separation (s.k, "major separation").

De två bindningsmåtten var emellertid starkt korrelerade ($r_{(Bond1,Bond2)} = .96$; $p < .0001$).

Sambandet mellan barnens ålder (i veckor) och bindningens utvecklingsnivå är moderat, men signifikant och positivt, dock något högre för Bond 1 än två ($r = .50$, $p < .01$ för Bond 1; visavi $r = .41$, $p < .05$ för Bond 2). Det är möjligt att det beror på att bindningens intensitetet eller kvalitet delvis är sammanflätad med dess utvecklingsnivå - i synnerhet kan det antas gälla det andra måttet, *Bond2*.
Detta kriterium hade dock den nackdelen att det tidsmässigt var samtidigt med "effektmåttet". Men eftersom *Bond 2* visade något högre "förklaringsvärde" i regressionsanalyserna, har jag valt detta som utgångspunkt för en sammanfattning av utvecklingsnivån hos den emotionella bindningen hos daghemsbarnen. Se tabell 16.1

Tabell 16.1. Den emotionella bindningens utvecklingsnivå / intensitet hos daghemsbarnen före daghemsstarten. Antal barn med olika bindningspoäng i absoluta tal (Mått: Bond2; skala 1 - 10). N = 25

N	Poäng	Innebörd
2	10	**Hög nivå -etablerad**
4	9	(främlings- o. separationsreaktion i hemmet)[1]
4	7 - 8	
		Medel - etablerad
6	6	(främlingsreaktion svag, men separationsreaktion i hemmet)
		Kanske dold bindning.
4	4	(främlingsreaktion -ingen separationsreaktion på dagh. (med ett undantag))
		Låg nivå
3	3 - 2	(svag främlingsreaktion -ingen separationsreaktion - inga tydliga närhetssökanden)
2	1	(osöker eller ingen främlingsreaktion -ingen separationsreaktion)

1 Främlingsreaktion = barnen klart godkänt på uppgift B.20 i Griffiths utvecklingsskala. Osäker eller svag främlingsreaktion = barnen klarar B.20 men inte lika entydigt. Separationsreaktion = reagerar på 3 - 5 minuter lång separationssituation i hemmet med gråt, gnäll sökbeteende eller efterföljande.

Av tabellen framgår att det är tio barn (av 25) som klassificerats ha en välutvecklad bindning (motsvarande 7-10 poäng) och lika många barn har en medelnivå (4-6 poäng). Medan det bara är fem barn som hade en låg nivå (1-3 poäng). Det sistnämnda innebär att barnet varken visar några klara indikatorer på att de skiljer på främling och modern eller visar närhetssökande eller separationsreaktioner gentemot modern före daghemsstarten.

Men en mycket hög bindningspoäng (9-10 poäng) kan både innefatta barn med en "otrygg" bindning och barn med hög intensitet i bindningen, t.ex. i form av förhöjd separationsrädsla (vilka skulle kunna antas ligga nära C-eller B4-barnen enligt "Ainsworth Strange Situation"), medan en låg bindningspoäng (1-3 poäng) kan inkludera barn med en otrygg undvikande bindning (se t.ex. Ainsworth, 1983). Bland barnen i mellangruppen (4-6 poäng), är det mer osäkert om barnet har etablerat en bindning. I denna grupp kan också finnas barn med en "dold" men "trygg" bindning, t.ex. på grund av att den 3-5 minuter långa separationssituationen i hemmet inte var tillräckligt stressande för dessa barn.

För att få en uppfattning om huruvida en hög respektive låg bindningspoäng kunde vara en indikator på en otrygg bindning plottades sambandet mellan barnets kronologiska ålder och bindningens utvecklingsnivå.

Figur 16.1a

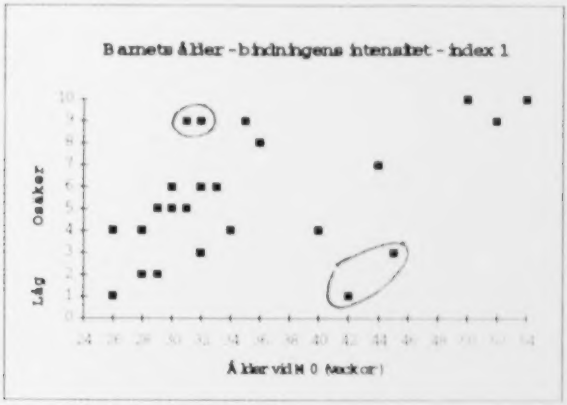

Figur 16.1b

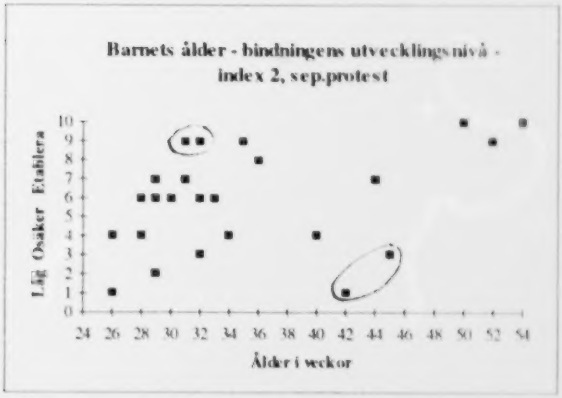

Som framgår av figur 16.1. är det fyra daghemsbarn (av 25) som avviker markant från ett linjärt samband mellan ålder och bindningspoäng. Två barn har en betydligt högre bindningspoäng än vad man kan förvänta sig i relation till åldern, något som kan indikera en intensifierad bindning, eventuellt en förhöjd separationsångest i linje med en otrygg bindning. Dessa barn är de som intressant nog hade 1-3 månaders tidigare erfarenheter av dagliga separationer (i familjedaghem) före daghemsstarten. Två barn har en avvikande låg nivå, vilket skulle kunna indikera en bindning i linje med "avoidant"-undvikande.

En slutsats är därför att använda bindningsmåttet *Bond2* som en indikator på utvecklingsnivån av den emotionella bindningen, men samtidigt vara medveten om att detta mått sannolikt också delvis innefattar bindningens intensitet och/eller kvalitet

16.3. Faktorer relaterade till barnens sinnesstämning och initialreaktioner

16.3.1. Barnets sinnesstämning under de första sju veckorna på daghem: Regressionsanalyser

Följande fem faktorer förklarar tillsammans 47 procent av den totala variansen (R2') i barnets sinnesstämning på daghemmet under de första sju veckorna av daghemsvistelsen (Sinn1). Se tabell 16.2.

a) *Den emotionella bindningens utvecklingsnivå* (Bond 2) ($p<.001$)
b) *Personalens känslighet för barnets singaler till ansikte-mot-ansikte kontakt* (Daghemskvalitet a) ($p<.04$);
c) *Vistelsetid på daghemmet*, dvs. antal timmar per dag (Vistelsetid) ($p<.05$)
d) *Faderns utbildning* (poäng) ($p<.02$)
e) *Personalens känslighet för barnets signaler till närhetskontakt* (Daghemskvalitet b). N.S., ($p<.12$)]

Resultaten visar således att en högre utvecklingsnivå/intensitet i barnets bindning till modern, en lägre känslighet för barnets signaler till ansikte-mot-ansikte- kontakt hos personalen (som t.ex. tittande, leende, joller, tal, etc.) och fler timmar per dag som barnet är på daghemmet samt högre utbildning hos fadern är viktiga faktorer som är relaterade till en lägre sinnesstämning och nedstämdhet hos barnet under initialperioden på daghem och fram till sju veckors daghemsvistelse.

I steg två, fyra och fem kommer personalens känslighet för barnets signaler till ansikte-mot ansikte-kontakt (daghemskvalitet-a) och bidrar signifikant till variansen i barnets sinnesstämning. Barn som möter personal som har en lägre känslighet inför barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt är således mer nedstämda under de första sju veckorna av daghemsvistelsen. I steg tre ersätts denna faktor av vistelsetiden per dag för att i steg 4 plockas in igen, samtidigt som signifikansnivån sjunker till $p<.17$. Detta torde bero på att vistelsetid är signifikant negativt associerad med personalens känslighet för barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt, dvs lägre känslighet, ju längre vistelsetid ($r=-.40$, $p<.05$), varför de två faktorerna "konkurrerar".

Som tabell 16.2 visar är personalens känslighet inför barnets signaler till närhetskontakt negativt relaterad till sinnesstämningen, dvs ju högre känslighet och responsivitet ju lägre sinnesstämning. Detta beror sannolikt på att nedstämda barn utlöser initiativ till nära fysisk kontakt, dvs personalen tar t.ex. oftare upp barn som är nedstämda i famnen, i knät etc. Att faderns utbildning föll ut som en viktig förklaringsfaktor är intressant. Trenden innebär att barn till fäder med lägre utbildning oftare har barn som i genomsnitt bedömts som nöjdare på daghemmet under initialperioden än barn till fäder med högre utbildning. Detta återkommer jag till.

Tabell 16.2. Faktorer av betydelse för barnets sinnesstämmning på daghemmet under de första sju veckorna av daghemsvistelse. Stegvis regressionsanalys; Beta = regressionslinjens lutning, F = F-värdet för faktorns enskilda bidrag till den totala variansen R^2 = multipel korrelationskoefficient; R^2, = justerad R^2

Modell	Beta	F	p	R^2	R^2, (jus.)
Steg 1,					
En - faktor:				.20	
Bind.utv.2	- 0.13	5.21	.03		
Steg 2,					
Två faktorer:				.40	.36
Dagh.kval a:					
känsl.soc.int.	0.99	6.49	.02		
Bind.utv.2	-0.14	6.92	.02		
Steg 3,					
Tre faktorer				.49	.41
Bind.utv.2	-0.20	13.80	.002		
vistelsetid	-0.24	8.09	.01		
Faderns utb.	-0.60	8.03	.01		
Steg 4,					
Fyra faktorer:				.54	.43
Dagh.kval a:					
känsl.soc.int.	0.59	2.02	.17		
Bind.utv.2	-0.19	12.94	.002		
vistelsetid	-0.17	3.15	.09		
Faderns utb.	-0.51	5.48	.03		
Steg 5,					
Fem faktorer				.61	.47
Dagh.kval a:	1.22	4.92	.04		
Bind.utv.2	-0.20	15.27	.001		
vistelsetid	-0.19	4.27	.05		
Faderns utb.	-0.53	6.46	.02		
Dagh.kval.b: närhet	-0.21	2.73	.17		

16.3.2. Faktorer relaterade till daghemsbarnens initialreaktioner enligt klassificeringen av barnen: Frekvensanalyser

I det följande sammanfattas resultaten av frekvensanalyserna som innebar att barnens initialreaktioner på daghem under de första 2-4 veckorna enligt grupperingen: A (nedstämda barn), B (oförändrat nedstämda), C (sänkt sinnestämning) och D (Nöjd/neutral reaktion) relaterades till olika förklaringsfaktorer. Se tabell 16.3.

Nedstämda barn och sannolika förklaringsfaktorer (Grupp A; N=11). Nio av de 11 barnen som reagerar med nedstämdhet under initialperioden (från att ha bedömts som nöjda eller neutrala i hemmet före daghemsstarten) vistades på daghem med låg- eller medelkvalitet i termer av personalens känslighet för barnets signaler till kontakt och närhet; endast två barn vistas på högkvalitativa daghem. Mödrarnas känslighet visar däremot en större variation och ett delvis kontrasterande mönster: nästan hälften av barnen (5 av 11) har mödrar med en hög känslighet inför barnets signaler och behov, övriga har antingen låg eller medelkänslighet enligt klassificeringen. Sju av barnen som reagerar med nedstämdhet kommer till daghem där personalen har en lägre känslighet för barnets signaler till kontakt och närhet än barnets mödrar. Barnen i denna grupp har dessutom den längsta vistelsetiden på daghemmen per dag relativt övriga grupper, i genomsnitt 8.3 timmar. Flest antal timmar har dock barnen i undergruppen A2 (9 timmar per dag). Med ett undantag ligger bindningens utvecklingsnivå på en medel- eller hög nivå enligt bedömningarna (poäng 4-10), vilket indikerar att de flesta har etablerat en bindning till modern. Två barn i denna grupp har dock tidigare erfarenhet av dagliga separationer (hos dagmamma); ett barn har 14 dagars erfarenhet, det andra 3 månader, vilket kan ha förstärkt deras negativa initialreaktioner. Som nämnts har dessa barn också en förhöjd bindningspoäng relativt sin ålder vid daghemsstarten, i relation till övriga barn i daghemsgruppen.

Föräldrarnas utbildning liksom invänjningsperiodens längd skiljer sig påtagligt mellan de två undergrupperna: A1-barnen (som reagerade med långvarig nedstämdhet) har föräldrar med högre utbildning (M= 2.7 för fadern) och mycket kort invänjning (M= 5.3 närvarodagar), medan A2-barnen, (som återhämtade sig snabbare), har föräldrar med relativt låg utbildning (M=1.6 för fadern) och den längsta invänjningsperioden av alla i medeltal (M= 8.3 närvarodagar).

Oförändrat nedstämda barn och sannolika förklaringsfaktorer (Grupp B, N=2). De två barn (båda pojkar), som är oförändrat nedstämda under undersökningsperioden, vistas båda på daghem med låg kvalitet, dvs personalen har bedömts som relativt okänslig för barnets signaler till kontakt och närhet. Barnens mödrar har låg respektive medelkänslighet för barnets signaler enligt bedömningarna. Bindningens utvecklingsnivå är hög (7-10 poäng), men notera att ett av barnen hade en månads tidigare erfarenhet av barnomsorg (barnflicka), vilket i sin tur kan ha förhöjt poängen. Vistelsetiden per dag är lång: 9 timmar per dag i genomsnitt. Fädernas utbildning ligger på genomsnittlig nivå (M=2.0), men mödrarna har låg utbildning (M=1.0). För ett av barnen är invänjningen mycket kort bara två dagar, för det andra barnet saknas tyvärr uppgifter om invänjningen.

Sänkt sinnesstämning och sannolika förklaringsfaktorer (Grupp C, N=3). De tre barn som visar en sänkt sinnesstämning vid daghemsstarten är en heterogen grupp för vilka såväl daghemskvaliteten som mödrarnas känslighet liksom också bindningens utvecklingsnivå varierar, vilket framgår av tabell 18.3 Invänjningsperiodens längd och vistelsetiden per dag överensstämmer realtivt väl med genomsnittet för hela gruppen, (M=7.7 närvarodagar resp. M=7.2 timmar/dag). Utbildningsnivån i genomsnitt hos föräldrarna till dessa barn är densamma som för B-barnen.

Nöjda eller neutrala barn och sannolika förklaringsfaktorer (Grupp D, N=9). Barnen i denna grupp reagerade inte med nedstämdhet vid daghemsstarten. Bortsett från ett barn, vistas barnen i denna grupp på högkvalitativa (N=5) eller medelkvalitativa daghem (N=3). Majoriteten av barnen (N=6) har mödrar som har klassificerats som medelkänsliga för barnets signaler, övriga har en låg känslighet (N=3). Intressant nog har inte något barn i denna grupp således en mor med hög känslighet för barnets signaler och behov enligt bedömningarna. Detta får till följd att en majoritet av barnen (N=7) i denna grupp vistas på daghem där personalen är känsligare för barnets signaler än barnens mödrar enligt bedömningarna. D-barnen har dessutom den kortaste vistelsetiden per dag på daghemmen, i genomsnitt under sju timmar (M=6.7)

Bindningens utvecklingsnivå varierar emellertid, men man kan notera att D-barnen, tillsammans med C-barnen har, den högsta andelen barn med låg utvecklingsnivå relativt övriga grupper (motsvarande 1/3 av resp. grupp). Utbildningsnivån bland föräldrarna till D-barnen är olika i de två undergrupperna: D1-barnens båda föräldrar har hög utbildning (M=2.8 för fäderna), medan D2-barnens föräldrar har låg (M=1.5 för fäderna).

Som antytts tidigare är det främst barn som bedömts som nöjda före daghemsstarten som reagerar med nedstämdhet under initialperioden: Av de 14 barn som reagerade med nedstämdhet (A-och C-barn), var nio nöjda och fem neutrala i sin sinnesstämning före daghemsstarten enligt bedömningarna i hemmet vid utgångsläget.

Initialreaktionerna i relation till barnets ålder och kön

Barnets ålder före daghemsstarten (M0) visade inte en tydlig relation till de olika initialreaktionerna enligt klassificeringen. (Se tabell 16.3). Men man kan notera att A1-barnen, som reagerar med den starkaste nedstämdheten är yngst och 8-månader gamla i medeltal (M=32 veckor). Av de två yngsta daghemsbarnen i denna studie, båda 27 veckor gamla vid den första dagen på daghemmet efter avslutad invänjning, reagerade det ena av dem med nedstämdhet.

Som jag redan redovisat (i kap.9) har pojkarna en högre tendens till att reagera med en mer långvarig nedstämdhet (grupp A1), eller med oförändrad nedstämdhet (grupp B) eller också b) genom att inte reagera alls och vara nöjda/ neutrala i sin sinnesstämning (Grupp D) under initialperioden på daghem. Sammanlagt är det 86 procent (12 av 14 pojkar) som reagerar på något av dessa sätt jämfört med 54 procent (6 av 11 flickor).

Flickorna däremot reagerade vanligen negativt med nedstämdhet, men antingen återhämtar de sig snabbt (Grupp A2) eller också visar de en svag negativ reaktion i form av en "sänkt" sinnesstämning (Grupp C). Totalt 46 procent av flickorna visar detta mönster, men bara 14 procent av pojkarna (5 av 11 flickor visavi 2 av 14 pojkar).

Tabell 16.3. Initialreaktioner och möjliga förklaringsfaktorer

Initialreaktioner

Förklarings-faktorer: Variabler		Mkt nedstämd A1 (N = 7)	Nedstämd A2 (N = 4)	Oför. nedst. B (N = 2)	Sänkt sin. C (N = 3)	Noll/Pos. D1 + 2 (N = 9)
Hem-	Hög	3	2	0	1	0
kvalitet[a]	Medel	1	2	1	0	6
(N)	Låg	3	0	1	2	3
Daghems-	Hög	1	1	0	1	5
kvalitet[a]	Medel	2	2	0	1	3
(N)	Låg	4	1	2	1	1
Relation:	D < H	5	2	1	1	2
kv. daghem -	D = H	1	1	1	0	0
hem[b]	D > H	1	1	0	2	7
Bindning;	Hög	2	1	2	1	4
utveckl.-	Medel	4	3	0	1	2
nivå[c] (N)	Låg	1	0	0	1	3
Barnets ålder vid D1: vkr (M)		32	45[d]	34	43	37
	Po (N=14)	4	1	2	1	6
Kön (N)	Fl (N=11)	3	3	0	2	3
Invänjnings-	Närv.	5.3	8.3	---	7.7	7.4
period: dagar (M)	Tot.	6.7	14.8	---	9.0	12.1
Vistelsetid: tim/dag (M)		7.5	9.0	9.0	7.2	6.7
Faderns utb.	**(M)[e]**	2.7	1.5	2.0	2.0	2.8 / 1.5[f]
Moderns utb.	**(M)**	2.4	1.6	1.0	1.0	2.6 / 1.6[f]

a. Hög kval = 6 poäng, medel kval = 3 - 5 poäng, låg kval = 1-2 poäng.
b. (D < H) = daghemmets kvalitet sämre än hemmet, (D = H) = daghemmets kvalitet är detsamma som hemmets,
(D > H) = daghemmets kvalitet bättre än hemmets.
c. Nivån utgår från index 2: Hög = 10 - 7 poäng, Medel = 6 - 4 poäng, Låg = 3 - 1 poäng.
d. Det höga medelvärdet beror på att ett barn 58 vkr vid t1d,
e. Utbildningspoäng: 1 = grundskola / yrkesskola, 2 = gymnasium / fackskola, 3 = postgymn. / akademisk utb.
f. Medelvärdena för respektive undergrupp D1 och D2 har angivits.

Sammanfattningsvis stämmer i stort resultaten av frekvensanalyserna med regressionsanalysen. Daghemskvaliteten i form av personalens känslighet för barnets signaler, liksom långa vistelsetider per dag och en mer välutvecklad eller eventuellt intensifierad bindning till modern (för tre barn sannolikt till följd av tidigare erfarenhet av barnomsorg) är relaterat till nedstämdhet under de första i genomsnitt tre veckorna av daghemsvistelsen. Även hemkvaliteten, dvs moderns känslighet inför barnets signaler och behov, och i synnerhet relationen mellan daghems- och hemkvalitet förefaller vara av betydelse för barnets reaktioner. Invänjningsperiodens längd och föräldrarnas utbildningsnivå visar däremot inte ett enkelt samband med barnets initialreaktioner, vilket jag återkommer till.

16.4. Faktorer relaterade till kvaliteten i anpassningen vid undersökningsperiodens slut: Stegvisa regressionsanalyser

16.4.1. Kvaliteten i anpassningen till daghem efter cirka fem månaders daghemsvistelse

Resultaten för vilka faktorer som förklarar variansen i kvaliteten i anpassningen till daghemmet efter cirka fem månaders vistelse enligt index-Q, redovisas i tabell 16.4

Som framgår av tabellen förklarar följande fem faktorer 59 procent av den totala variansen i anpassningsindexet (dvs R2'= .59):

a) *Moderns känslighet för barnets signaler till närhet*skontakt (Hemkvalitet b), p< .03
b) *Personalens känslighet för barnets signaler-totalmåttet* (Daghemskvalitet t), p< .004
c) *Faderns utbildning* (utbildningspoäng), p< .03
d) *Moderns attityd till daghem*, p< .004
e) *Den emotionella bindningens utvecklingsnivå* (Bond 2), p< .14

Tabell 16.4. Faktorer relaterade till kvaliteten i barnens anpassning till daghem vid 20 veckors daghemsvistelse.
Stegvis regressionsanalys; Beta = regressionslinjens lutning, F = F-värdet för faktorns enskilda bidrag till den totala variansen R^2 = multipel korrelationskoefficient; R^2, = justerad R^2

Modell	Beta	F	p	R^2	R^2, (jus.)
Steg 1, En faktor:					
Faderns utb.	-0.94	5.33	.03	.20	
Steg 2, Två faktorer:					
Dagh.kval, totalmått	-0.27	4.23	.05	.35	.28
Faderns utb.	-0.97	6.73	.01		
Steg 3, Tre faktorer					
Dagh.kval, totalmått	-0.30	7.19	.02	.52	.44
Faderns utb.	-0.99	8.86	.01		
Moderns attityd t. dagh.	-0.58	6.71	.02		
Steg 4, Fyra faktorer:					
Hem kval.närhet	-0.42	5.48	.03	.64	.55
Dagh.kval, totalmått	-0.33	10.43	.01		
Faderns utb.	-0.51	5.48	.03		
Moderns attityd t. dagh.	-0.80	13.01	.002		
Steg 5, Fem faktorer:					
Hem.kval. närhet	-0.41	5.74	.03	.69	.59
Dagh.kval, totalmått	-0.33	11.20	.004		
Bind.utv.2	0.13	2.46	.14		
Faderns utb.	-0.71	5.51	.03		
Moderns attityd t. dagh.	-0.72	11.24	.004		

Intressant är således att daghemskvaliteten i sin helhet (totalmåttet) liksom hemkvaliteten är signifikant relaterade till anpassningens kvalitet vid fem månaders daghemsvistelse.

Barn som är på daghem där personalen är känslig och responsiv inför såväl barnets signaler till ansikte-mot- ansikte- och närhetskontakt, tenderar alltså att ha färre indikatorer på en kvalitativt sämre anpassning. Detsamma gäller för hemkvaliteten, men intressant nog är det moderns känslighet inför barnets signaler till närhetskontakt (sitta i knä, bli buren etc) som slår igenom: Barn till mödrar som är känsliga för barnets signaler till närhetskontakt (främst kroppskontakt) tenderar att ha en kvalitativt bättre anpassning till daghemsmiljön efter fem månaders daghemsvistelse än barn till mödrar med lägre känslighet.

Faderns utbildning ger också ett signifikant bidrag till att förklara variansen i anpassningens kvalitet: Barn till fäder med lägre utbildning tenderar att ha fler indikatorer på en kvalitativt sämre anpassning till daghem än barn till fäder med högre utbildning. Detta resultat kontrasterar således i viss mening mot det tidigare, som innebar att barn till lågutbildade fäder oftare hade en högre sinnesstämning på daghemmet under de första sju veckorna av daghemsvistelsen.

Vidare är en positivare attityd till daghem hos modern associerat med en kvalitativt bättre anpassning till daghem efter fem månaders daghemsvistelse.

Den emotionella bindningens utvecklingsnivå/intensitet vid daghemsstarten visar ett svagt, men inte signifikant eget bidrag till att förklara variationen i anpassningens kvalitet. Den svaga tendensen innebär att barn med en högre bindningspoäng har fler "symtom" på en kvalitativt sämre anpassning efter fem månaders daghemsvistelse än barn med en lägre utvecklingsnivå.

Barnets kön ingick inte som obereonde variabel i de stegvisa regressionsanalyserna, men en granskning visar att det främst är pojkar som visar symtom på lägre kvalitet i anpassningen till daghem utifrån det använda anpassningsindexet: 0 symtompoäng har bara två pojkar, men fem flickor, medan 1-6 symtompoäng har tio pojkar visavi sex flickor.

En stegvis regressionsanalys med index-Qb som beroende variabel, dvs där även extremt hög respektive låg mängd närhetssökande till daghemspersonalen beaktades (i kombination med låg grad av ömsesidighet i interaktionen personal-barn) resulterade i att daghemskvaliteten (totalmåttet) föll ut i alla steg i regressionsanalysen som den enda dominerade förklaringsfaktorn till barnens anpassning i daghemsmiljön. Det beror sannolikt på att index-Qb genom sin definition är starkt transaktionellt laddat; dels därför att barnets närhetssökande enligt tidigare resultat visat sig vara nära associerat med personalens beteende, dels därför att variablerna som berörde dyadiskt beteende fick högre vikt i index-Qb än i index-Q.

Men intressant nog visar det sig att i kontrast till ursprungsindexet är det huvudsakligen flickor som får fler symtompoäng enligt index-Qb (6 är flickor av totalt 8 med poängökning): För det första är det samtliga fyra barn som bytte daghem före 20-veckors observationen och vilkas ökade symtompoäng förklaras av ett högt närhetssökande till personalen på det nya daghemmet (tre är flickor), för det andra är det ytterligare fyra barn vilka är påtagligt passiva i kontakten med personalen (lite närhet och låg nivå av signaler till ansikte mot ansikte kontakt) som får ökat symtompoäng enligt index Qb (3 av 4 av flickor).

Här bör också nämnas att av de fyra barn som bytte daghem före t5, var det tre barn som erhöll högre symtompoäng även enligt index-Q vid t5 visavi vid t3, varför det är troligt att bytet negativt påverkade symtompoängen vid t5 (två barn erhöll 3 index-

poäng vid t5, från 0 poäng vid t3, ett barn ökade ett symtompoäng visavi t3). Men ett barn visade ett oförändrat indexvärde, trots bytet.

16.4.2. Faktorer relaterade till det totala anpassningmönstret: Frekvensanalyser

När det gäller förklaringsfaktorer som är associerade med de olika anpassningsmönstren till daghemsmiljön utifrån undersökningsperioden som helhet, framträder i princip samma faktorer som för initialreaktionerna på grundval av frekvensanalyserna. Vissa smärre förändringar kan dock konstateras. (Se tabell 16.5).

Hur förklaringsfaktorerna är relaterade till de olika anpassningsmönstren: svår- (AB-barnen), medel- (AC-barnen) respektive lätt (D-barnen) anpassningsprocess beskrivs kortfattat i det följande.

Svår anpassningsprocess och sannolika förklaringsfaktore(r Grupp AB, N=7):

Barn med en svår anpassningsprocess, AB-gruppen, är nedstämda vid majoriteten av undersökningstillfällena i daghemsmiljön (fyra A1-barn, ett A2-barn samt de två B-barnen från initial-klassificeringen innefattas i denna grupp).

Med ett undantag vistas barnen i denna grupp på lågkvalitativa daghem (N=6). Inte något barn är på ett högkvalitativt daghem enligt klassificeringen. Barnens mödrar har antingen en hög eller en låg känslighet för barnets signaler, med undantag för ett barn. Intressant är att mödrarnas känslighet för barnets signaler vanligen är högre än personalens (N=5) utom för ett par barn (N=2), för vilka såväl modern som daghemspersonalen har en låg känslighet enligt bedömningarna. Bortsett från ett barn är utvecklingsnivån hos den emotionella bindningen till modern hög (N=4) eller ligger på en medelnivå (N=2). Barnen i denna grupp har i genomsnitt den längsta vistelsetiden per dag visavi de två övriga grupperna, drygt 8 timmar per dag (M= 8.2). Inga könskillnader kan konstateras. Fädernas utbildningsnivå (M=2.4) ligger något över totalgenomsnittet för daghemsamplet i medeltal, mödrarnas utbildningsnivå något under (M=1.6).

Tabell 16.5. Anpassningsmönster och möjliga förklaringsfaktorer

Anpassningsmönster

Förklarings-faktorer: Variabler		**AB (SVÅR) (28%, N=7) (t1 - t5)**	**AC (MEDEL) (40%, N=10)[a] (t1 - t5)**	**D (LÄTT) (32%, N=8) (t1 - t5)**
Hem-kvalitet (N)	Hög	3	2	0
	Medel	1	4	5
	Låg	3	3	3
Daghems-kvalitet (N)	Hög	0	3	5
	Medel	1	5	2
	Låg	6	2	1
Relation: kv. daghem - hem	D < H[b]	5	4	1
	D = H	2	1	0
	D > H	0	4	7
Bindning; utveckl.-nivå (N)	Hög	4	1	4
	Medel	2	7	1
	Låg	1	1	3
Barnets ålder vid 0: vkr (M)		34.0	30.1	36.8
Barnets kön (N)	Po (N=13)	4	4	5
	Fl (N=12)	3	6	3
Vistelsetid: tim/dag (M) t = 7.4		8.2	7.2	6.9
Faderns utb.[c]	**(M)**	2.4	3.0 / 1.9[d]	2.8 / 1.5[d]
Moderns utb.[c]	**(M)**	1.6	3.0 / 1.3[d]	2.8 / 1.8[d]

a. N = 9 exlusive det barn för vilket inga hembesök gjordes. b. (< H) = Daghemmets kvalitet är detsamma som hemmets. (D > H) = Daghemmets kvalitet är högre än hemmets. c. Utbildningspoäng: 1 = grundskola/yrkesskola, 2 = gymnasium/fackskola, 3 = postgymn./akademisk utb. d. Medelvärdena för respektive undergrupp anges, dvs för AC-barnen: AC1 och AC2, för D-barnen: D1 och D2.

Medelanpassning och sannolika förklaringsfaktorer (Grupp CA, N=10)

Denna grupp är en heterogen grupp utifrån fördelningen i de olika förklaringsfaktorerna; något som framgår av tabell 16.X. Så t.ex är det lika vanligt att mödrarna bedömts vara känsligare för barnets signaler visavi personalen som att omvändningen gäller. Den emotionella bindningens utvecklingsnivå ligger på en medelnivå (N=7) för de

flesta barnen och vistelsetiden per dag är 7.2 timmar i medeltal -nivåer som i båda fallen ligger i linje med genomsnittet för det totala daghemssamplet. Sex flickor och fyra pojkar ingår i denna grupp. CA-gruppen är en mellangrupp i de flesta avseenden jämfört med de två "extremgrupperna" med svår respektive lätt anpassning. Intressant är att föräldrarnas utbildningsnivå skiljer sig mellan de två undergrupperna: De tre CA1-barnen med medelsvår anpassning har alla högutbildade föräldrar (M_{FAR}= M_{MOR}=3.0), medan CA2-barnen med en medellätt anpassning har relativt lågutbildade föräldrar (M_{FAR}=1.9 och M_{MOR}=1.3). I jämförelse med D2-barnen är CA2-barnen oftare heltid på daghem, men de vistas inte lika ofta på högkvalitativa daghem som D2-barnen. Förövrigt återfinns inga tydliga skillnader mellan de två undergrupperna.

Lätt anpassningsprocess och sannolika förklaringsfaktorer (Grupp D, N=8).

Bortsett från ett barn (vilket förts till CA-gruppen ovan), består D-gruppen av samma barn som vid initialgrupperingen. Och mönstret när det gäller förklaringsfaktorer är också i stort detsamma som för initialreaktionerna.

Med ett undantag är barnen i denna grupp på högkvalitativa (N=5) eller medelkvalitativa daghem (N=2). Och med ett undantag är D-barnen på daghem där personalen bedömts som känsligare för barnets signaler till kontakt och närhet än barnens mödrar. Mödrarna har en medel (N=5) eller en låg känslighet (N=3) för barnets signaler. Inte något barn har en mor med hög känslighet. Bindningens utvecklingsnivå varierar, men andelen barn med låg utvecklingsnivå är något högre i denna grupp än i övriga grupper. Vistelsetiden per dag är den kortaste relativt de andra grupperna: 6.9 timmar. Könsfördelningen liksom föräldrarnas utbildningsnivå skiljer sig markant i de två undergrupperna: De fyra D1-barnen är med ett undantag flickor och båda föräldrarna har hög utbildningsnivå (M_{FAR}= M_{MOR}= 2.8.). D2-barnen består av fyra pojkar där fäderna och även mödrarna har relativt låg utbildning (M_{FAR}= 1.5, M_{MOR}= 1.8). I övriga förklaringsfaktorer skiljer sig inte de två undergrupperna åt.

Sammanfattningsvis visar det sig således att anpassningsprocessen karaktär utifrån undersökningsperioden som helhet var associerad med daghemskvaliteten i termer av personalens känslighet för barnets signaler och behov. Men också moderns känslighet inför barnets signaler är associerat med de olika anpassningsmönstren. Och framför allt förefaller relationen mellan moderns och personalens känslighet vara av betydelse. Vistelsetid per dag på daghemmet och utvecklingsnivån hos barnets emotionella bindning visar också samband i förväntad riktning, men framför allt för barnens initialreaktioner enligt regressionsanalyserna. Även barnets kön, faderns utbildningsnivå och moderns attityd till daghem var relevanta förklaringsfaktorer till anpassningsprocessens

karaktär, men på ett mer komplicerat sätt. Detta motiverade en ytterligare granskning av dessa faktorer för att få ett bättre underlag för tolkningen av resultaten.

16.4.3. Mer om mödrars attityd till daghem, fäders utbildning och barns anpassning.

För att få mer kunskap om varför moderns attityd till daghem och faderns utbildning var associerade med anpassningsprocessens karaktär gjordes dels korrelationsanalyser (Pearsons), dels granskningar på individnivå. Resultaten redovisas nedan.

Moderns attityd till daghem.

Enkla korrelationer visar att en högre sinnesstämning hos barnen liksom en kvalitativt bättre anpassning till daghem (index-Q) tenderar att vara associerade, (men inte signifikant) med en mer positiv inställning till daghem hos mödrarna ($r = .36$, $p<.09$ resp. $r = -.36$, $p<.09$). Samtidigt är en mer positiv daghemsattityd hos mödrarna associerad med en lägre känslighet inför barnets signaler till närhetskontakt (dvs främst kroppskontakt) ($r= -.38$, $p< .07$). För övrigt återfinns inga samband (motsvarande $p<.15$) mellan moderns attityd till daghem och övriga mått på hemkvalitet respektive daghemskvalitet. Se tabell 16.6.

En granskning av intervju-utsagorna som berörde mödrarnas attityd både till daghem och till att förvärvsarbeta före daghemstarten samt deras inställning till modersrollen under föräldraledigheten, pekar på att mödrar som integrerat modersrollen med rollen som förvärvsarbetande kvinna tenderade att vara mer positiva till daghem, medan mödrar som var osäkra i sin modersroll också var mer negativa till daghem.

Flera mödrar med en positiv daghemsattityd uttryckte också en mer allmän tillfredställelse med sin livssituation och uppgav att de hade trivts i rollen som mamma på heltid under föräldraledigheten. De var samtidigt nöjda med att börja förvärvsarbeta. Dessa mödrar bedömdes vanligen ha en medel eller hög känslighet inför barnets signaler till kontakt och närhet. Som regel hade de också längre utbildning än grundskola/yrkesskola. Dessa mödrar konkretiserar en signifikant positiv korrelation mellan moderns utbildning och inställningen till att ha varit hemma under föräldraledigheten för hela daghemssamplet ($r= .41$, $p< .05$) .

En ambivalent, osäker eller negativ attityd till daghem sammanhängde däremot hos en del mödrar med en mer allmänt osäker och ambivalent inställning till modersskapet och en viss otillfredställelse med sin livssituation över huvud taget. Denna osäkerhet var vidare relaterad till en lägre känslighet inför barnets signaler.

För de två ovan beskrivna mödrakategorierna kan således moderns känslighet för barnets signaler vara en bakomliggande förklaring till att daghemsattityden får genomslagskraft som förklaringsfaktor i regressionsanalysen. Men sambandet kan dessutom ha förstärkts av att en del andra mödrar som bedömdes vara känsliga för barnets signaler, också uttryckte en mer negativ daghemsattityd. De gav uttryck för att barnets negativa reaktioner under invänjningen liksom moderns intryck av daghemmet påverkat deras attityd. Dessa mödrars mer negativa daghemsattityd föreföll spegla en "objektivt" sämre daghemskvalitet, något som i sin tur ju var relaterat till en sämre anpassning hos barnen enligt indexet.

Men dessutom visade granskningen av intervjuutsagorna ett motsägande samband: En positiv attityd till daghem uttrycktes nämligen också av en del mödrar som inte trivdes med modersrollen under föräldraledigheten. Några säger att de längtade tillbaka till arbetet nästan hela tiden och de var också positiva till att börja förvärvsarbeta. En del av dessa uttryckte också en besvikelse över att inte mannen varit mer delaktig i vården av barnet under föräldraledigheten. Dessa mödrar bedömdes ha en lägre känslighet inför barnets signaler. Och de konkretiserar korrelationen mellan en lägre känslighet inför barnets signaler till närhetskontakt och en positivare daghemsattityd för hela samplet ($r=-.38$, $p<.07$).

Faderns utbildning

Så över till frågan om varför lägre utbildning hos fadern för det första är associerat med en lättare anpassning till daghem (högre sinnesstämning) under de första sju veckorna av daghemsvistelsen, medan en lägre utbildning hos fadern är relaterat till en sämre anpassning efter fem månaders daghemsvistelse.[3]

Barnets sinnesstämning under de första sju veckorna är inte signifikant korrelerat med faderns utbildning. Frekvensanalyserna ger emellertid flera konkreta exempel på att barn till fäder med lägre utbildning initialt har lättare att anpassa sig till daghem, men också att invänjningstidens längd delvis är sammanflätad (confounded) med faderns utbildning: De mycket nedstämda A1-barnen hade både kort invänjningsperiod och vanligen också fäder med högre utbildning, medan A2-barnen (vilka återhämtade sig relativt snabbt) och C-barnen (sänkt sinnesstämning) samt D2-barnen (nedstämda före daghemsstarten och lätt anpassning), hade fäder med lägre utbildning och också i genomsnitt längre invänjningsperiod. Undantag utgör D1- barnen med högutbildade fäder och en lätt anpassningsprocess. Invänjningens längd kan därför ha ett bidragande förklaringsvärde till att barn till fäder med lägre utbildning inte reagerar så negativt under

[3] Att en lägre utbildning hos fadern är associerat med fler indikatorer på en kvalitativt sämre anpassning till daghem efter i genomsnitt fem månaders daghemsvistelse återspeglas även i den enkla korrelationen ($r_{(farutb * index\text{-}Q)} = -.46$; $p<.05$).

initialperioden och fram till sju veckors daghemsvistelse.

Två andra samband kan bidra till att förklara sambandet mellan faderns utbildningsnivå och en kvalitativt sämre anpassning hos barn till fäder med lägre utbildning.

För det första tenderar barn till fäder med lägre utbildning att ha signifikant längre vistelsetider per dag på daghem (r = -.42, p <. 04), medan sambandet mellan mödrarnas utbildningsnivå och barnets vistelsetid inte är signifikant (r= -.36, p<.09). Andelen heltidsarbetande mödrar är också högst i familjer där fadern har grundskola/yrkesskola (4 av totalt 5), medan ungefär hälften av mödrarna i familjer där fadern har gymnasium/fackskole-utbildning (5 av 10) eller högskoleutbildning (4 av 10) arbetar heltid.

För det andra är längre vistelsetider per dag signifikant relaterat till lägre känslighet för barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt hos personalen (r= -.44, p<.05), dvs barn med långa vistelsetider tenderar att oftare möta en mindre responsiv och lyhörd personal.[4] Däremot är det inte vanligare att barn till fäder med lägre utbildning är på daghem med lägre kvalitet.

Inga signifikanta enkla korrelationer finns emellertid mellan faderns utbildningsnivå och moderns repektive personalens känslighet för barnets signaler och behov (daghemskvalitet resp. hemkvalitet). Men man bör notera att det finns en svag statistisk tendens till att mödrar i familjer där fadern har lägre utbildning, är något mindre känsliga inför barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt (r=.33, p<.12), se tabell 16.6. Notera också att inte någon av mödrarna i de fem familjer där fadern har grundskola/yrkesskola bedömdes ha hög känslighet inför barnets signaler till kontakt och närhet (det robusta måttet med tre kategorier), medan motsvarande antal för övriga familjer är 4 mödrar (av 10) i familjer där fadern hade gymnasium/fackskole-utbildning respektive 2 (av 10) där fadern hade universitet/högskoleutbildning.

Sammantagna kan dessa samband och tendenser bidra till att förklara varför det bland barn till fäder med lägre utbildning finns en tendens till en kvalitativt sämre anpassning vid undersökningsperiodens slut.

---

[4] En granskning visar dessutom att det är 2 barn (av 5) till fäder med grundskola/yrkesskola som har kombinationen låg daghemskvalitet och 9-10 timmars vistelsetid per dag, medan 1 barn (av 10) har det bland barn till fäder med akademisk/postgymn. utbildning. Och 2 barn (av 10) har motsvarande kombination bland barn till fäder med gymnasium/fackskoleutbildning.

Tabell 16.6. Interkorrelationer (Pearson) avseende faderns och moderns utbildning, Moderns attityder samt vårdarens känslighet för barnets signaler (hem- respektive daghemskvalitet). Endast korrelationer motsvarande $p < .15$ anges.

	1 Fars utb.	2 Mors utb.	3 Att. dag.	4 Att. hem	5 D-kv tot	6 D-kv a	7 D-kv n	8 H-kv tot	9 H-kv a	10 H-kv n
1 Fars utb.	-									
2 Mors utb.	.47*	-								
3 M:att. dag	x	x	-							
4 M:att.hem	x	.41*	x	-						
5 D-kval tot	x	x	x	x	-					
6 D-kval a	x	x	x	-.32(+)	.82**	-				
7 D-kval n	x	x	x	-.39+	.81**	.75**	-			
8 H-kval tot	x	x	x	.35+	x	x	x	-		
9 H-kval a	.33(+)	x	x	x	x	x	x	.81**	-	
10 H-kval n	x	x	-.38+	.38+	x	x	x	.87**	.70**	-

1 = faderns utbildning, 2 = moderns utbildning, 3 = moderns attityd till daghem, 4 = moderns attityd till att vara hemma, 5 = Dagh.kvalitet: totalmått, 6 = Dagh.kvalitet: soc.inter., 7 = Dagh.kvalitet:närhet, 8 = Hemmakvalitet: totalmått, 9 = Hemmakval: soc.inter., 10 = hemmakval:närhet

(+) = $p < .15$ + = $p < .10$ * = $p < .05$ ** = $p < .01$

16.5. Sammanfattning

I detta kapitel har syftet varit att förklara de individuella variationerna i anpassningsprocessen till daghem, dels med utgångspunkt från stegvisa regressionsanalyser, dels med hjälp av mer gammaldags frekvensanalyser (korstabeller). Analyserna har gjorts i explorativt syfte, eftersom daghemssamplet är litet.

Resultaten visade att en påtaglig och mer långvarig nedstämdhet under de första veckorna av daghemsvistelsen var associerad med lägre känslighet inför barnens signaler hos daghemspersonalen (främst signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt), högre utvecklingsnivå/intensitet av barnets bindning till modern och längre vistelsetider per dag på daghem. Frekvensanalyser på grundval av grupperingen i olika initialreaktioner (grupp A, B, C, D) gav stöd åt dessa faktorer.

Sambanden var i förväntad riktning utifrån den teoretiska modellen. Att bindningens utvecklingsnivå har betydelse stöder den uppställda "sorghypotsen" och således Bowlby's (1973) implicita antagande i attachment-teorin. Ett icke förväntat resultat var att högre utbildning hos fadern tenderade att vara associerat med lägre sinnesstämning och därmed associerade stressreaktioner hos barnet under de första 7 veckorna på daghem. Men vidare analyser indikerar att faderns utbildning var sammanflätad med andra variabler, som t.ex. invänjningstidens längd, något som förklarar utbildningsvariabelns genomslagskraft i regressionsanalyserna.

Enligt frekvensanalyserna var dock invänjningsperiodens längd liksom moderns känslighet för barnets signaler och behov, och barnets kön relaterade till barnens initialreaktioner under de första 2-4 veckorna av daghemsvistelsen, men inte linjärt, vilket bidrar till att förklara varför de inte fick genomslagskraft i de stegvisa regressionsanalyserna. Låg känslighet för barnets signaler och behov hos såväl modern som daghemspersonalen eller om barnet vistades på ett daghem där personalen hade en lägre känslighet inför barnets signaler och behov än modern, var associerat med en påtaglig nedstämdhet under initialperioden. De barn som inte reagerade med nedstämdhet vistades däremot vanligen på högkvalitativa daghem och ofta hade daghemspersonalen en högre känslighet inför barnets signaler och behov än barnens mödrar. Tidigare har också nämnts könsskillnader: Pojkar reagerade antingen kraftig negativt eller knappast alls, medan flickorna oftare reagerade negativt men inte så kraftigt.

Kvaliteten i daghemsbarnens anpassning efter fem månaders daghemsvistelse var relaterad till en delvis annan kombination av faktorer (enligt de stegvisa regressionerna), bland annat genom att vistelsetiden per dag och bindningens utvecklingsnivå inte fick något egentligt förklaringsvärde, medan moderns känslighet för barnets signaler till närhet var en relevant förklaringsfaktor liksom hennes attityd till daghem samt faderns utbildningsnivå. Daghemspersonalens känslighet för barnets singnaler och behov över huvud taget slog också igenom som en relevant förklaringsfaktor. Sambanden var i förväntat riktning, dvs en lägre känslighet inför barnets signaler hos modern, en mer negativ attityd till daghem samt en lägre utbildningsnivå hos fadern och lägre daghemskvalitet var associerat med en sämre anpassning till daghem hos barnet.

Frekvensanalyserna på grundval av barnens olika anpassningsmönster visar i stort samma resultat som gällde för initialreaktionerna, även om daghemskvaliteten var något starkare relaterad till barnens anpassningsmönster, dvs anpassningsprocessen i sin helhet än till barnens initialreaktioner vid daghemsstarten.

Sammantaget indikerar således resultaten att delvis andra faktorer är relevanta för att förklara kvaliteten i barnens anpassning till daghemsmiljön på längre sikt än för att förklara barnens initiala reaktioner under de första veckorna fram till sju veckors daghemsvistelse.

KAPITEL 17

BARNENS ALLMÄNNA MENTALA UTVECKLING UNDER UNDERDERSÖKNINGSPERIODEN

I det här kapitlet presenteras daghemsbarnens allmänna mentala eller kognitiva utveckling under de första fem månaderna av daghemsvistelsen. Som påpekats tidigare bedömdes såväl daghemsbarn som hemmabarn med Griffiths' (1954/1967) utvecklingsskala (0-2 år) vid tre tillfällen under undersökningsperioden. Se tabell 17.1.

Första gången administrerades testet innan daghemsbarnen startade sin daghemsvistelse (dvs vid M0), då barnen var mellan 6 månader och 1 år (M= 8 mån.). Andra testtillfället skedde cirka 7-8 veckor efter daghesstarten, vid t3, då barnen var mellan 8 till 15 månader gamla (M=10 mån.). Och den sista och tredje utvecklingsbedömningen gjordes då daghemsbarnen hade 5 á 6 månaders erfarenhet av daghem, vid t5, och barnen mellan 11 och 19 månader gamla (M=14 mån.). Hemmabarnen utvecklingsbedömdes vid motsvarande åldrar [1] . Som regel genomfördes testningen tillsammans med modern i hemmet vid eller i nära anknytning till hemobservationerna. Som framgår av tabellen utvecklingsbedömdes dock några daghemsbarn på sina respektive daghem tillsammans med en av personalen.[2]

1 Daghemstestningarna medförde att det ibland förekommer en tidsskillnad mellan testningen och motsvarande observationstillfälle, men tidsavvikelsen är inte större än maximalt en vecka.

2 Skälet till att vissa barn testades på sina respektive daghem var främst att mödrarna var heltidsarbetande och barnen vistades på daghem mellan 8-10 timmar per dag, vilket i sin tur medförde att barnet ofta var för trött för en testning i hemmet.

Tabell 17.1. Barnens ålder vid utvecklingsbedömning (Griffiths) och plats för testning

Tid-punkt	Ålder D-barn vkr (vidd)	Ålder H-barn vkr (vidd)	Dag-barn N	Hem. barn N	Daghems testade D-barn (N)
M0	32 (26-52)	33 (27-55)	26	26	2
t3	41 (34-62)	41 (33-65)	22[a]	26	6[c]
t5	55 (47-76)	55 (45-75)	24[b]	26	6[d]

a Inklusive det barn som slutade efter t3, Wilcoxon M.P. - analyser exkl. detta barn (dvs N=21). Resultaten avseende sign. dock opåverkade av detta.
b 3 barn utgör bortfall, och ett barn slutade på daghem före t3.
c Ett av dessa sex även testat på daghem vid M0.
d Tre (av 6) testades på daghem även vid t3.

17.1 Daghemsbarnens allmänna utveckling skiljer sig från hemmabarnens i två avseenden.

17.1.1. Jämförelser vid korresponderande tidpunkter

Utvecklingsnivån hos daghemsbarn och hemmabarn har jämförts vid de tre testtillfällena på grundval av både stanine-värden och utvecklingskvoter; två olika analysenheter, vilka i sin tur sedan kombinerades med såväl robusta icke-parametriska metoder som känsligare parametriska analysmetoder, enligt följande[3]:

(a) Wilcoxon test för matchade par på grundval av stanine-värden enligt den svenska standardiseringen skalan 0-2 år (Lindstam, 1968) *(Wilcoxon /Stanine)*;
(b) t-test, differenser och utvecklingskvoter *(t-test:diff utv.kvot)*[4]
(c) Wilcoxon test för matchade par på grundval av utvecklingskvoter (*Wilcoxon/ Utv.kvot*);
(d) t-test, konventionellt, på grundval av utvecklingskvoter (*t-test:konv/utv.kvot)*

Vid värderingen av dessa resultatanalyser har större vikt lagts vid de mer robusta metoderna; något som bland annat motiveras av att spädbarnstestningar som regel inte visar påtagligt hög stabilitet, i synnerhet inte för barn som är yngre än 12 månader (Se t ex. Lindstam, 1968; McCall, 1981). Samtidigt bedömdes det rimligt att även beakta

3 Huvudformeln enligt Griffiths' (a a) beräkningsmetod är:
tvecklingskvoten (DQ) = (mental ålder i vkr : ålder i vkr) X 100
Varje delskala multipliceras med 500 istället för 100. Den av Griffiths (a a) föreslagna korrigeringen för barn som är yngre än 8 månader har använts. Dvs om barnets ålder var ≤ 32 vkr, har 8 veckor adderats till så-väl den mentala som den kronologiska åldern.

4 Tanken bakom metod (d) var att använda en parametrisk metod som utgår från ett antagande om beroende observationer som komplement till Wilcoxon M.P. Båda kan dock antas vara något mindre känsliga än ett konventionellt t-test.

skillnader mellan barngrupperna om flera av metoderna visade en statistisk tendens eller signifikans i samma riktning. I tabell 17.2 a och b redovisas resultaten enligt metod a-och b ovan. Och i tabell 17.3. ges en översikt av resultaten från de olika metoderna.

Tabell 17.2a. Resultat på Griffiths' utvecklingsskala för daghemsbarn och hemmabarn vid det första (M0), det andra (t3) samt det tredje (t5) testtillfället. Tabellen visar medelvärden (M) och medianvärden (Med) för Stanineskalan samt värden för Wilcoxon's test för matchande par.

Del-skala	Tid-punkt	Daghems-barn		Hemma-barn		Wilcoxon's test för match-ande par				Tot
Totala		M	Med	M	Med	POS	NEG	T	N/R	N[a]
Motorik:	M0	6.4	6.0	6.8	6.0	66	124	66	19	26
A - skalan	t3	6.3	6.5	7.0	8.0	57	114	57	18	21
	t5	6.0	6.0	6.9	7.0	66	125	66	19	24
Personlig -	M0	7.1	7.5	6.6	7.0	100	54	54	17	26
social:	t3	6.7	6.5	7.2	7.5	71	101	71	18	21
B - skalan	t5	6.2	6.0	7.4	7.2	51	160	51*	20	24
Hörsel o.	M0	7.0	8.0	6.9	8.0	124	108	108	21	26
språk:	t3	6.3	6.5	7.9	8.7	29	125	29*	17	21
C - skalan	t5	6.3	6.3	7.3	7.7	75	179	75	22	24
Öga - hand -	M0	6.9	6.7	7.1	7.0	125	151	125	23	26
koordin.:	t3	7.7	7.0	7.1	8.0	103	50	50	17	21
D - skalan	t5	6.2	7.0	7.1	8.0	78	153	78	21	24
Perfor -	M0	8.0	7.5	7.4	8.0	133	99	99	21	26
mance:	t3	6.0	6.7	7.3	8.0	67	86	67	17	21
E - skalan	t5	6.0	6.2	6.2	6.0	101	89	89	19	24
Totala	M0	7.8	9.0	7.7	8.0	79	75	75	17	26
skalan:	t3	7.5	7.5	8.0	8.0	46	107	46	17	21
Tot - skala	t5	6.6	7.0	7.3	8.0	104	172	104	23	24

a. N vid t3 = Bortfall och exklusive två barn som slutade på daghem. (Men resultatet samma signifikans om det barn som bröt vistelsen efter t3 inkluderas). N vid t5 = exkl. de barn som slutade.

* $p < .05$

Tabell 17.2b.Griffiths utvecklingsskala för daghemsbarn och hemmabarn. Signifikansprövning utifrån medelvärdesdifferenser med t - test på grundval av utvecklingskvoter.
Medelvärdesdifferenser (DIFF), standardavvikelser (SD), kritiskt t - värde (t) och motsvarande signifikansnivå (p) anges för de tre testtillfällena M0, t3 och t5. (A - skalan exkluderad eftersom den inte visar någon skillnad motsvarande p < .15.)

Griffiths utvecklingsskala
Medelvärdesdifferenser (utvecklingskvoter)

Skala	Tid	DIFF	SD	t	p	N
B - skalan	M0	2.15	2.59	0.83	ns	26
	t3	- 2.72	2.93	- 0.93	ns	22
	t5	- 5.43	3.29	- 1.65^{+}	.11	24
C - skalan	M0	2.05	3.38	0.61	ns	26
	t3	- 9.97	3.49	- 2.85	.01**	22
	t5	- 7.93	3.37	- 2.36	.03*	24
D - skalan	M0	- 0.08	2.47	- 0.03	ns	26
	t3	- 0.96	2.90	- 0.33	ns	22
	t5	- 5.10	3.11	- 1.64$^{(+)}$	.12	24
E - skalan	M0	0.85	2.40	0.35	ns	26
	t3	- 6.33	4.07	- 1.56$^{(+)}$	.14	22
	t5	- 0.43	4.12	- 0.10	ns	24
Tot - skala	M0	0.33	1.82	0.18	ns	26
	t3	- 4.99	2.70	- 1.85^{+}	.08	22
	t5	- 4.96	2.80	- 1.75^{+}	.09	24

(+) p < .15 + p < .10 * p < .05 ** p < .01

Som framgår av tabellerna fanns inte några signifikanta skillnader i testresultat mellan barngrupperna innan daghemsbarnen började sin daghemsvistelse. Det gäller såväl totalskalan som de fem delskalorna.

Efter i genomsnitt 7 å 8 veckors daghemsvistelse (t3) visar emellertid resultaten att *daghemsbarnen presterade signifikant sämre på Hörsel- och Språkskalan (C-skalan)* på grundval av samtliga analysmetoder. Sigifikansnivån varierar mellan p<.05 (Wilcoxon /Stanine) till p <.01 (t-test differenser/utvkvot). Skillnaden motsvaras av en medelvärdesdifferens på 1.6 stanine-värden.

Daghemsbarnens erhöll även signifikant sämre resultat på Hörsel- och Språkskalan vid undersökningsperiodens slut, men bara med mer känsliga analysmetoder (utvecklingskvoter i kombination med t-test (M D-barn =112.3 visavi Mh-barn =122.0, t=-2.54; p< .01).

Vidare visar resultaten att daghemsbarnen presterade signifikant sämre på den *Personligt-Sociala skalan (B-skalan)* visavi hemmabarnen efter i genomsnitt 5 á 6 månaders daghemsvistelse (t5), (Wilcoxon/ Stanine; $p < .05$). Övriga analysmetoder ger en statistisk tendens i samma riktning ($p < .06$ för t-test/utvecklingskvoter). Se tabell 17.2 och figur 19.1

Daghemsbarnen fick även signifikant lägre testresultat än hemmabarnen på den totala skalan vid undersökningsperiodens slut, men bara om känsliga analysmetoder används (b ovan) ($p<.05$). I övriga delskalor återfinns inte några signifikanta skillnader enligt någon metod, varför dessa resultat bedömes som alltför osäkra för att beaktas i de fortsatta resultatanyserna.[5]

Tabell 17.3. Översikt över jämförelser mellan daghemsbarn och hemmabarn på grundval av olika analysmetoder (Griffiths).
Resultaten efter 7 - 8 veckors (t3) respektive 5 månaders daghemsvistelse (t5) redovisas. Utgångsläget (M0) visade inga signifikanta skillnader med någon metod, varför det exkluderats.

Signifikansnivå (p)
för varje delskala samt den totala skalan

	B - skala		C - skala		D - skala		E - skala		Totala	
Metod	**t3**	**t5**	**t3**	**t5**	**t3**	**t5**	**t3**	**t5**	**t3**	**t5**
Wilcox./ stanine	ns	.05	.05	ns	ns	ns	ns	ns	ns	ns
Wilcox./ Utv. kvot	ns	.10	.01	.05	ns	ns	ns	ns	ns	.10
t - test: Diff/Utv.kvot	ns	.11	.01	.03	ns	.12	.14	ns	.08	.09
t - test: konv.	ns	.06	.02	.01	ns	.08	.09	ns	.11	.04

5 Om konventionellt t-test används som analysmetod visar sig dock att daghemsbarnen tenderar att få sämre resultat på D-skalan vid t5 ($p<.08$) samt E-skalan vid t3 ($p<.09$). Men inte någon metod resulterar i en skillnad som når den stipulerade signifikansnivån $p < .05$, varför dessa resultat är osäkra.

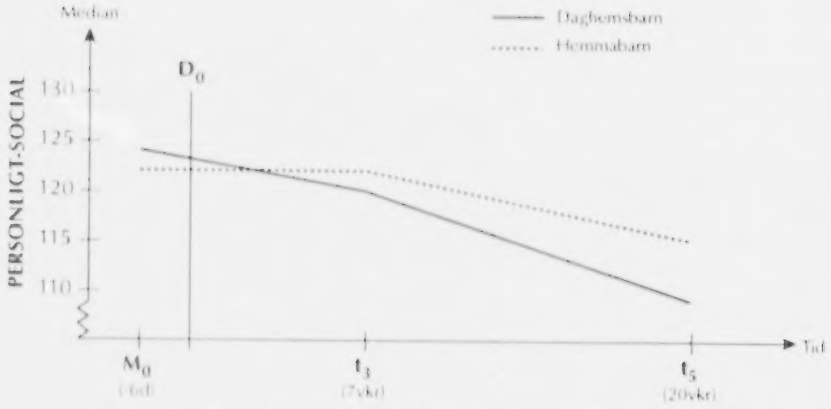

Figur 17.1a. "Utvecklingen" enligt den personligt-sociala delskalan (B-skalan)

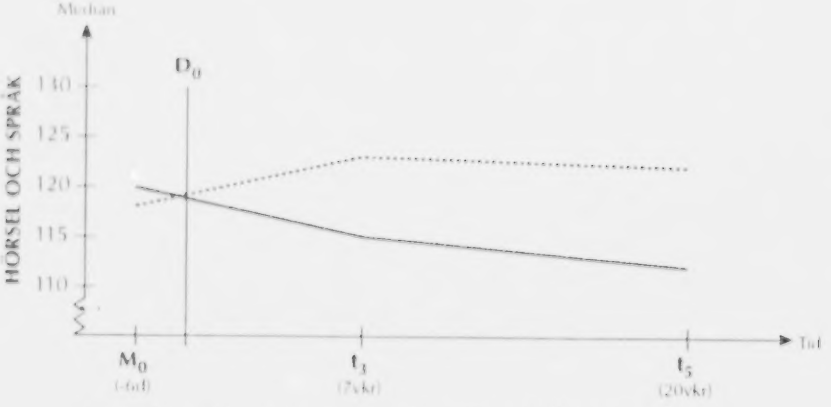

Figur 17.1b. "Utvecklingen" enligt hörsel- och språkskalan (C-skalan)

Figur 17.1. Daghemsbarn och hemmabarn: Barnens kognitiva-mentala utveckling under de första fem månaderna på daghem: Den personligt-sociala delskalan (B-skalan) och hörsel- och språkskalan (C-skalan) i Griffiths utvecklingsskala (utvecklingskvoter)

17.1.2. Longitudinella förändringar -utvecklingsförändringar

Även daghemsbarnens och hemmabarnens longitudinella utvecklingsförändringar har jämförts med hjälp av den speciella regressionsanalysmetoden som utgick från individuella regressionslinjer (på basis av de tre testtillfällena M0, t3, t5). Analysen är gjord på Stanine-värden.
I tabell 17.4 redovisas resultaten för de fem delskalorna i Griffiths samt för totalskalan.

Tabell 17.4. Daghemsbarn och hemmabarn: Longitudinella förändringar i Griffiths' utvecklingsskala.
Jämförelser baserade på regressionslinjer på grundval av individuella tidsserier (M0-t3-t5). Genomsnittlig lutning (B*) och standardavvikelser (SD) samt motsvarande t- och F- värden anges.

Individuella regressionslinjer

Skala	Daghemsbarn		Hemmabarn				
	B*	SD	B*	SD	t-	F-	DF
Motorisk skala (A - skalan)	-0.15	1.07	0.00	1.00	-0.54	1.14	50
Personligt - social skala (B - skalan)	-0.48	1.24	+0.38	1.10	-2.67**	1.27	50
Hörsel o. språk (C - skalan)	-0.38	1.05	+0.17	1.30	-1.70+	1.54	50
Öga - hand (D - skalan)	-0.35	1.17	0.00	1.23	-1.04	1.09	50
Performance (E - skalan)	-0.65	0.88	-0.60	1.17	-0.20	1.75	50
Totala skalan	-0.58	0.99	-0.21	1.03	-1.31	1.09	50

+ $p < .10$ * $p < .05$ ** $p < .01$

Som framgår av tabellen förändras daghemsbarnen i genomsnitt signifikant sämre än hemmabarnen i den Personligt-sociala delskalan, B-skalan, ($p \leq .01$) över undersökningsperioden. Hörsel-och språkskalan, C-skalan, visar en statistisk tendens i samma riktning ($p \leq .10$), men skillnaden når inte den stipulerade signifikansnivån.

Resultaten av regressionsanalyserna är alltså helt i linje med resultaten för jämförelserna vid de tre olika testtillfällena. Att C-skalan enbart visar en statistisk tendens kan bero på att förändringen i C-skalan är störst vid t3 för att sedan planas ut.

Dessutom ger de olika analysmetoderna lite olika typer av information, vilket jag varit inne på tidigare i detta arbete.

17.2. Hur många daghemsbarn försämrar sina testresultat utifrån mer robusta kriterier?

I syfte att ytterligare öka tillförlitligheten användes dessutom ett robust förändringsmått. Daghemsbarn och hemmabarn jämfördes därför på grundval av antalet barn i respektive grupp som förändrade sina testresultat i C-och B-skalan motsvarande ≥ 2 stanine-värden (ibland även motsvarande ± 1 stanine-värde) vid t3 och t5-testningen.

Förändring med minst 2 respektive 1 Stanine-värden på Hörsel- och Språkskalan (C-skalan)

Frekvensanalyser visar att 11 daghemsbarn (dvs 50 procent), försämrade sina testprestationer *i Hörsel- och Språkskalan* med minst två stanine-värden mellan M0 och t3, medan majoriteten bland hemmabarnen (65%) i stället uppvisade oförändrade testresultat mellan motsvarande tidpunkter. Skillnaden är signifikant ($X^2 = 8.92$, df=2; $p < .02$).[6] Se tabell 17.5

Tabell 17.5. Daghemsbarn och hemmabarn: Förändring i stanine-värden (>2 stanine) på C - skalan (Griffiths) mellan M0 - t3. Antal barn i absoluta tal; procent inom parentes.

	Förändring i Stanine - värden			
	Negativ	**Noll**	**Positiv**	**N (N%)**
Daghems-barn	11 (50)	7 (32)	4 (18)	22[a] (100)
Hemma-barn	3 (12)	17 (62)	6 (23)	26 (100)

a. Exklusive 4 barn: 3 daghemsbarn utgör bortfall vid t3 och 1 barn slutade på daghemmet före t3.

6 Om båda de två barn som slutar sin daghemsvistelse exkluderas erhålles ändå signifikanta skillnader: $Chi2_{(21)} = 8.80$, $p < .02$.Tre daghemsbarn och ett hemmabarn hade maxvärdet stanine 9 vid M0 och 7 vid t3 och ett hemmabarn förändrades från 8 till 6. Men utesluts dessa erhålls ändå en signifikant skillnad mellan barngrupperna $X2 = 8.3$, ($p < .02$), vilket stöder att skillnaden inte kan förklaras om en förändring från en takeffekt.

Motsvarande jämförelser vad gäller förändringen på Hörsel- och Språkskalan vid undersökningsperiodens slut visar däremot inte en signifikant skillnad mellan daghemsbarnen och hemmabarnens förändringsmönster (X^2-test).

Man kan dock notera att det var totalt 12 daghemsbarn som förändrades negativt ($\geq$1 Staninevärde) på C-skalan mellan M0 och t5, vilket inte är signifikant vid tvåsidig prövning (X^2= 2.11, p<.20; McNemars test). Hemmabarnen visar däremot inte någon tendens i någon riktning (X^2=0.05 N.S).

Här kan också tilläggas att bortsett från tre barn, för vilka de försämrade testresultaten först debuterade vid t5 (ingen nedgång vid t3), så gäller nedgången i testresultaten samma barn. För sex barn är det fråga om en sedan t3 kvarstående försämring visavi M0, och för tre barn förefaller det röra sig om en ofullständig återhämtning i den mening att barnet först försämrade testpoängen på C-skalan vid t3, och vid t5 har det skett en förbättring, men barnet har inte uppnått exakt samma stanine-värde som före daghemsstarten.

Förändring med minst 2 Staninevärden på den Personligt-sociala delskalan (B-skalan)

Utifrån det mer robusta förändringskriteriet ($\geq$ 2 stanine) är det 11 daghemsbarn (46% av daghemsbaren) som förändras negativt på B-skalan mellan M0 och t5; medan 5 av hemmabarnen (20%) gör det. Något fler hemmabarn förändras i stället positivt eller visar oförändrad utvecklingsnivå mellan M0 och t5. (Se tabell 17.6.) Skillnaderna i förändringsmönster mellan barngrupperna motsvarar en svag statistisk tendens, men är inte signifikant vid tvåsidig prövning (X^2= 4.1, df=2; 10< p<.20).

Detta innebär således att daghemsbarnens tendens till sämre testprestationer på den Personligt-sociala skalan är mer osäkra än de signifikant sämre resultaten på C-skalan efter 7 á 8 veckors daghemsvistelse. De signifikant lägre resultaten på B-skalan bör ändock beaktas, dels för att de longitudinella utvecklingsförändringarna visade en signifikant skillnad i samma riktning, dels för att de 11 barn som visar en mer tillförlitlig försämring på minst 2 staninevärden kan betraktas som ett observandum (analyser med chi-2-test beaktar ju inte förändringens storlek).

Tabell 17.6. Daghemsbarn och hemmabarn: Förändring i stanine-värden (>2 stanine) på B - skalan (Griffiths) mellan M0 - t5. Antal barn i absoluta tal; procent inom parentes.

Förändring i Stanine - värden: B-skalan

	Negativ	Oförändrat	Positiv	N (N%)
Daghems-barn	11 (46)	8 (33)	5 (21)	24 (100)
Hemma-barn	5 (20)	12 (46)	9 (34)	26 (100)

17.2.1. Vad "mäter" uppgifterna på B-skalan?

För att få bättre underlag för att tolka innebörden av daghemsbarnens sämre resultat på den Personligt-sociala delskalan granskades uppgifterna för hela den aktuella åldersvidden, dvs 11 - 19 månader.

Kategorisering av test-item. Varje item i åldersintervallet 11-19 månader klassificerades först i sex kategorier, vilka sedan slogs samman till fyra.[7]

Det visar sig att på den aktuella åldersnivån berör 7 uppgifter av totalt 16 om och i vilken utsträckning som barnet visar att det vill äta respektive klä på och av sig själv, alternativt hjälpa till. Och 6 item berör kontakten med den vuxne, som t.ex. att göra något på uppmaning av den vuxne, eller att mer direkt samarbeta med testledaren (lägga föremål i kopp, peka ut kroppsdel, visa vad ett dörrhantag är till). Sammantaget utgör denna typ av uppgifter 81% av testuppgifterna inom det akutella åldersintervallet. Därför är det rimligt att anta att det just är sådana testuppgifter som daghemsbarnen klarar sämre än hemmabarnen (se Hårsman, 1985b.)

7 A) Självständighetsuppgifter - att klara sig själv: 7 item. Denna kategori innehåller dels uppgifter som berör barnets förmåga och yttre tecken på att vilja äta själv, dels uppgifter som rör om barnet hjälper till vid av- och påklädning eller om barnet klarar av uppgifter som att dra av sig strumpor och skor (utan skonören eller knäppen). B) Sociabilitet, samarbetsförmåga samt kunskap om kroppsjag och vardagliga föremål: 5 item. Barnet visar att de vill ha kontakt med den vuxne, t.ex vill titta i bok tillsammans med den vuxne, deltar i imitationslek som att klappa i händerna. Hit hör också uppgifter som innebär att barnet kognitivt måste klara av uppgifter med personligt-social laddning (t.ex peka ut kroppsdelar, stoppa föremål i kopp, förstå vad ett dörrhandtag är till). C) Medgörlighet-lydnad: 1 item. Barnet skall ge en leksak till testledaren för att få poäng på uppgiften. D) Renlighetsfostran: Tarm-och blåskontroll: 3 item. Tre uppgifter som rör tarm-och blåskontrollen hör till denna kategori.

17.3. Förklaringsfaktorer relaterade till en mer påtagligt negativ förändring i testresultaten.

För att bättre kunna tolka daghemsbarnens sämre testresultat och få en bild av varför vissa barn visade en mer påtaglig negativ förändring (> 2 staninevärden) på B- respektive C-skalan vid de aktuella testtillfällena, granskades dessa barn i explorativt syfte vad gällde några av de antagna centrala förklaringsfaktorerna enligt den teoretiska modellen, nämligen: a) Barnets kön, b) Vistelsetid på daghemmet per dag, c) Mödrarnas förvärvsintensitet, d) Faderns och moderns utbildningsnivå (de separata måtten 1-3 poäng) e) Hem- och daghemskvalitet i termer av mödrarnas respektive personalens känslighet inför barnets signaler och behov (dvs Hög-, Medel- och Låg känslighet),[8] f) Barnets initialreaktioner (för barn som visade negativ förändring på C-skalan vid t3, g) Anpassningsmönstret som helhet (för barn som visade negativ förändring på C-respektive B-skalan vid t5).

Granskningen innebär följaktligen en tentativ belysning av frågan om och i vilken utsträckning som andra förklaringsfaktorer än de dagliga separationerna och daghemsvistelsen influerar daghemsbarnens försämrade testprestationer på de två delskalorna. Men självfallet är granskningen mycket explorativ, eftersom antalet barn i varje "cell" är så litet.

För att ändå få en slags referenspunkt för den observerade frekvensfördelningen för varje förklaringsfaktor beräknades de förväntade värdena (E) för varje "cell" på grundval av frekvensfördelningen för variabeln i fråga för samtliga daghemsbarn vid det aktuella testtillfället (dvs t3 resp. t5). I tabell 17.7 redovisas såväl observerade som förväntade frekvenser för varje förklaringsfaktor. I det följande sammanfattas och kommenteras resultaten, huvudsakligen utifrån en jämförelse mellan den observerade och förväntade fördelningen i de olika förklaringsfaktorerna.

8 Möjligen hade det varit bättre att endast använda kvalitetsmåttet för ansikte-mot-ansikte kontakt (VUXKVALI) mot bakgrund av denna typ av kontakt antas ha stor betydelse för barnets språkutveckling. Men eftersom detta mått hade hög korrelation ($r = .82$, $p < .01$) med totalmåttet för vårdkvaliteten, valdes för enkelhetens skull det sistnämnda. Även relationen mellan daghemskvalitet och hemkvalitet för varje individ studerades som en möjlig förklaringsfaktor. Denna visade dock inte slå igenom, varför den uteslutits från redovisningen

Tabell 17.7. Daghemsbarn: Negativ förändring (> 2 stanine) på C - skalan och B - skalan (Griffiths) i relation till olika tänkbara förklaringsfaktorer. Frekvensen barn anges samt förväntade värden (E) inom parentes. För vissa faktorer anges medelvärden (M)

Delskala och tidpunkt

Förklarings-faktor:		C - skalan M0 vs t3 (N = 11)	M0 vs t5 (N = 8)	B - skalan M0 vs t5 (N = 11)	C- & B - skalan M0 vs t5 (N = 6)
Kön	**Po**	5 (5.0)	7 (4.0)	6 (5.5)	5 (3.0)
(N)a	**Fl**	6 (6.1)	1 (4.0)	5 (5.5)	1 (3.0)
Mors F -	100%	8 (5.5)	5 (4.3)	7 (6.0)	5 (3.2)
arbete	75 %	2 (2.5)	2 (1.7)	3 (2.3)	1 (1.3)
(N)b	50 %	1 (3.0)	1 (2.0)	1 (2.8)	0 (1.5)
Vistelsetid: tim / dag (M) (M.tot = 7.6)		8.3	8.2	8.0	8.7
Daghems-	Hög	3 (4.4)	1 (2.7)	3 (3.7)	1 (2.0)
kvalitet	Medel	4 (4.0)	2 (2.3)	2 (3.2)	1 (1.8)
(N)b	Låg	4 (3.0)	5 (3.0)	6 (4.1)	4 (2.3)
Hem-	Hög	2 (2.6)	1 (1.9)	1 (2.4)	0 (1.3)
kvalitet	Medel	7 (5.2)	3 (3.1)	7 (4.3)	3 (2.3)
(N)c	Låg	2 (3.1)	4 (3.1)	3 (4.3)	3 (2.3)
Utbildning	Far	2.3	2.1	2.5	2.0
(M)d	Mor	2.0	1.8	1.7	1.8
Initial-	A	4 (4.5)			
reaktion	B	1 (0.5)			
(N)c	C	1 (1.3)			
	D	5 (4.0)			
Anpassn.-	AB	-----	4 (2.3)	5 (3.2)	4 (1.7)
mönster	AC	-----	2 (3.0)	1 (4.1)	1 (2.3)
(N)c	D	-----	2 (2.6)	5 (3.7)	1 (2.8)

a. E - värdena för kön är beräknade utifrån t3: N(tot) = 22 (Npo = 12, Nfl = 10). Vid t5: N(tot) = 24 (Npo = 12, Nfl = 12).

b. E - värdena för grad av F - arbete och D - kvalitet är beräknade utifrån vid t3: N(tot) = 22 och vid t5: N = 24.

c. E - värdena beräknade utifrån vid t3: N(tot) = 21, vid t5: N(tot) = 23, även det bar som inte observerades hemma har exkluderats.

d. Mors utb M (N=26) = 2.0, Fars utb. M (N=26 =2.5. (1 = Grund- /Folk-/Yrkesskola; 2 = Teor. gymnasium/Fackskola; 3 = Högskola/universitet)

17.3.1. Faktorer associerade med en markerad negativ förändring (>2 stanine-värden) på C-skalan efter i genomsnitt 7 á 8 veckors daghemsvistelse

Negativ förändring (> 2 stanine-värden) på C-skalan efter cirka 7 veckors daghemsvistelse, visade som nämnts 11 barn, (55 procent). Följande mönster av faktorer var associerade med en sådan nedgång i testresultaten:

- * *Moderns grad av förvärvsarbete:* Majoriten av mödrarna arbetade heltid (40 tim/vecka)
- * *Långa vistelsetider* per dag på daghemmet;
- * *Hemkvalitet*: Mödrarna bedömdes vanligen ha en medelkänslighet inför barnets signaler;
- (* 6 barn, dvs en knapp majoritet hade reagerat med nedstämdhet under initialperioden)

Granskningen visade således att de flesta barnen hade mödrar som arbetade heltid (N=8), vilket är en överrepresentation. Och barnen vistas i medeltal över 8.3 timmar per dag på sina respektive daghem. Intressant är att barn från medelkvalitativa hem är överepresenterade (N=7), högkvalitativa som förväntat (N=2), medan barn från låg-kvalitativa hem intressant nog är något underrepresenterade (N=2). Av de 11 barnen med påtaglig nedgång på Hörsel- och språkskalan är det således sex barn som reagerar med nedstämdhet eller sänkt sinnesstämning under initialperioden. Övriga fem reagerar inte med nedstämdhet/sänkt sinnesstämning under de första veckorna av daghemsvistelsen (de tillhör D-barn enligt initialreaktionerna). Men två av dessa barn hör till dem som var nedstämda redan före daghemsstarten och två visar andra mildare separations-reaktioner än nedstämdhet under initialperioden.[9]

Man bör emellertid notera att lägger man till de tre barn som visar en negativ förändring på C-skalan med 1 stanine-värde, ökar andelen som reagerade med nedstämdhet i kombination med försämrade testpoäng på C-skalan från 55 procent till 60 procent (9 av 14), medan de övriga resultaten består med marginella förändringar.

Följande faktorer uppvisar däremot inte något distinkt mönster som avviker från det förväntade: Det finns inga påtagliga könskillnader; 6 flickor och 5 pojkar visar en nedgång på C-skalan vid t3 och föräldrarnas genomsnittliga utbildningspoäng överensstämmer väl med totalgenomsnittet. Daghemskvaliteten varierar avsevärt (Hög:N=3; Medel:N=4; Låg:N=4), vilket är i linje med de förväntade frekvenserna, även om man kan notera att lågkvalitativa daghem är något överrepresenterade, medan högkvalitativa daghem är svagt underrepresenterade.

9 De fem D-barnen som inte reagerade med nedstämdhet/sänkt sinnesstämning var: En flicka (26 veckor vid M0) som vistades på ett lågkvalitativt daghem. Två barn (en pojke, en flicka) visar andra initialreaktioner (t.ex. avvisande inför ansikte-mot-ansikte kontakt och motorisk passivitet). Två pojkar bedömdes nedstämda före daghemsstarten, en av dem kommer från ett lågkvalitativt hem.

17.3.2. Faktorer associerade med en påtagligt negativ förändring (> 2 stanine-värden) på C och B-skalan efter 5 á 6 månaders daghemsvistelse

C-skalan. Åtta daghemsbarn (33 procent) visade en påtagligt negativ förändring på C-skalan efter 5 á 6 månaders daghemsviselse. Följande karaktäriserade dessa barn:

* *Alla barn är pojkar med ett undantag*
* *Majoriteten av mödrarna arbetade heltid*
* *Långa vistelsetider* per dag på daghemmet
* *Hemkvalitet* var med ett undantag låg eller medel,
* *Daghemskvaliteten var ofta låg*, men varierar något
* *Anpassningsprocessen* var vanligen svår eller medelsvår

Att sju av de åtta barnen är pojkar liksom att fem barn vistas på lågkvalitativa daghem är högre än förväntat; endast ett barn vistas på ett högkvalitativt daghem. Men barn från lågkvalitativa hem är också överrepresenterade (N= 4 vs E=1.3) och bara ett barn har en mamma med hög känslighet inför barnets signaler och behov. Fem barn har heltidsarbetande mödrar (en svag överrepresentation, E= 4.3); och långa vistelsetider per dag, 8.2 timmar i genomsnitt. Hälften av barnen har en svår anpassningsprocess (en överrepresentation), medan två barn med medelsvår och två barn med lätt anpassningsprocess i stället är något underrepresenterade.

Karaktäristiska mönster hos 11 barn (46 procent), som visade en påtaglig negativ förändring på B-skalan efter 5 á 6 månaders daghemsviselse.

* *Mödrarna arbetade heltid* eller 3/4-tid med ett undantag
* *Långa vistelsetider* per dag på daghemmet;
* *Hemkvalitet* var vanligen medel
* *Daghemskvaliteten* var ofta låg
* *Anpassningsprocessen* var antingen svår eller lätt
(* *Kön* och *föräldrarnas utbildning* visade inget utpräglat mönster)

Dessa 11 barn karaktäriseras således också av att många mödrar arbetar heltid och barnen vistas i genomsnitt 8.0 timmar per dag på daghemmet. Förövrigt framträder ett delvis litet annorlunda mönster. Så t.ex. är det ungefär lika många flickor som pojkar (N= 5 resp. N=6) i denna grupp. Beträffande hemkvaliteten är det barn med mödrar som har en medelkänslighet för sina barns signaler som är överrepresenterade (N=7 vs E=4.3), i synnerhet gäller det för flickorna. Ett barn har en mor med hög känslighet inför barnets signaler; tre mödrar har låg känslighet, vilket i båda fallen är en svag underrepresentation.

Vidare är barn på lågkvalitativa daghem något överrepresenterade (N=6), medan barn på medel- och högkvalitativa daghem är bara mycket svagt underrepresenterade (N=2 resp. N=3).

Intressant är att med undantag för ett barn utkristalliseras två undergrupper, här kallade T(D) respektive T(AB) beroende på om barnen klassificerats ha en lätt- (anpassninggrupp D) eller en svår anpassningsprocess (grupp AB) till daghem. Undantaget hade en genomsnittlig anpassningsprocess (ett AC-barn).

Fem T(D)-barn, 3 flickor och 2 pojkar, *bedömdes ha en lätt anpassningsprocess*. Samtliga mödrar var medelkänsliga inför sina barns signaler, medan daghemskvaliteten varierar mer. För flickorna gäller att fäderna och majoriteten av mödrarna har postgymnasialutbildning. De två pojkarna, vilka bedömdes som nedstämda redan före daghemsstarten, hade däremot föräldrar med lägre utbildning, i synnerhet mödrarna.

Fem T(AB)-barn med en svår anpassningsprocess. Med ett undantag är det pojkar som vistas på lågkvalitativa daghem. Tre barn som har kombinationen "låg hem- och låg daghemskvalitet", vilket kan antas vara en riskgrupp vad gäller negativa utvecklingseffekter, ingår bland dessa barn. Inte någon av mödrarna har postgymnasial utbildning, (M=1.7), och i medeltal är deras skolutbildning något lägre än totalgenomsnittet (M= 2.0), medan fädernas utbildning varierar mer.

Sex barn utgör en riskgrupp

Det visar sig att det är sex barn (25 procent av daghemssamplet) som förändrades negativt på både B- och C-skalan efter 5 á 6 månaders daghemsviselse. Denna grupp karaktäriseras av följande:

* *Mödrarna arbetade heltid* (40 tim/vecka), med ett undantag
* *Långa vistelsetider* per dag på daghemmet;
* *Hemkvaliteten* var låg eller medel
* *Daghemskvaliteten* var ofta låg, men undantag finns
* *Anpassningsprocessen* var med ett undantag svår eller medelsvår
* *Kön*: Med ett undantag var alla barn pojkar

Alla barn från undergrupp T(AB) ingår i denna grupp, samt ett (T(D)-barn) som var nedstämt före daghemsstarten. Fyra av de sex barnen har en svår anpassningsprocess till daghem, vilket är en överrepresentation. Detsamma gäller antalet pojkar. Totalt är det fyra barn som vistas på lågkvalitativa daghem (vilket är en överrepresentation; E=2.3), medan övriga två barn vistas på ett hög- respektive ett medelkvalitativt daghem. Hemkvaliteten är låg för tre barn, medel för tre. Men inte något av de sex barnen

har således en mamma som hade hög känslighet inför barnets signaler och behov. De tre pojkarna med kombinationen låg hem- och låg- daghemskvalitet utgör hälften av de sex barnen. Fem mödrar arbetade heltid och en mamma 3/4 -tid. Dessa barn har de längsta vistelsetiderna per dag på daghem, i medeltal 8.7 timmar. Fädernas utbildningsnivå avvek däremot inte markant från medeltalet för hela gruppen, även om man kan notera att utbildningsnivån ligger något under totalgenomsnittet.

17.3.3. Daghemsbarnens testresultat före daghemsstarten

Utvecklingsnivån före daghemsstarten hos de barn som förändrades med minst 2 staninevärden under undersökningsperioden är självfallet en faktor som är av intresse i detta sammanhang. Staninevärdena för respektive grupp redovisas i tabell 17.8 liksom genomsnittsvärdena för det totala daghemssamplet.

Tabell 17.8. Staninevärden (Griffiths) före och efter daghemsstarten för daghemsbarnen samt för de daghemsbarn som förändras negativt (> 2 stanine) på C- och/eller B-skalan. Medelvärden.

Staninevärden

Tid-punkt	C-skalan M0 - t3 N=11 M	C - skalan M0 - t5 N=8 M	B - skalan M0 - t5 N=11 M	B- o. C-skalan M0 - t5 N=6 M(B)	M(C)	Daghems-barn: Totalt C-sk N=24 M	B-sk N=24 M
			(T.D/T.AB)				
M0	8.0	7.8	8.4/7.5	7.0	7.5	7.0	7.1
t3	5.1	-----	----/----	-----	-----	6.3	6.7
t5	-----	4.6	5.4/4.0	3.5	4.5	6.3	6.2

Av tabellen framgår att det främst är barn som före daghemsstarten (M0) hade staninevärden över totalgenomsnittet på delskalorna B och C, vilka förändras påtagligt negativt. Mest markant gäller detta de barn som reagerade med en negativ nedgång på Hörsel- och språkskalan efter i genomsnitt sju veckors vistelse samt för de fem barn som förändrades negativt på B-skalan vid t5 och samtidigt hade en lätt anpassningsprocess (dvs T(D)-barnen). De sex barn som förändras negativt både på B- och C-skalan efter fem månaders daghemsvistelse utgör emellertid undantag från detta mönster. Bland dessa barn är det vanligt att barnen har initiala staninevärden under genomsnittet även

före daghemsstarten. De har också sämst testresultat i genomsnitt vid undersökningsperiodens slut, i synnerhet på B-skalan (M=3.5). Notera dock att vid de två aktuella jämförelsetillfällena, t3 och t5, ligger samtliga granskade gruppers medelvärden under totalmedelvärdena för den totala daghemsgruppen.

17.3.4. Förändring och stabilitet i testprestationerna i relation till hem- och daghemskvalitet.

För att ytterligare belysa hur hem- och daghemskvalitet (enligt det robusta måttet på moderns - och daghemspersonalens känslighet och responsivitet inför barnets signaler) var associerade med förändringen i daghemsbarnens testresultat mellan utgångsläget och efter 5 á 6 månaders daghemsvistelse gjordes en ytterligare granskning av barnens förändringsmönster i B-och C-skalan samt i den Totala-skalan. Daghemsbarnen delades in i tre grupper enligt följande: 1) Positiv förändring, 2) Negativ förändring eller 3) Stabilitet (Noll). I syfte att öka tillförlitligheten ytterligare och att utgå från ett extremgruppstänkande definierades en förändring motsvarande $\pm \geq 3$ stanine-värden mellan M0 -t5 i någon av dessa skalor (inklusive totalskalan) som en förändring.(Om man utgår från en förändring motsvarande minst 2 stanine-värden erhålls emellertid motsvarande resultat.) Resultaten redovisas i tabell 17.9.

Tabell 17.9. Griffiths utvecklingsskala: Daghemsbarnens förändring på B- C-skalan samt den totala skalan i relation till mödrarnas och personalens känslighet för barnens signaler. Förändringen avser en minskning (Negativ) eller ökning (Positiv) motsvarande minst t3 Staninevärden mellan utgångsläget och efter cirka 5 månaders daghemsvistelse. Mindre förändringar har betecknats som stabilitet (Noll).

	Hemkvalitet	
Daghems-kvalitet:	**Hög**	**Låg**
Hög	Positiv (n=1)[a]	Noll (n=4)
Medel	Noll (n=2)	Varierar (n=2)[b]
Låg	Noll (n=3)	Negativ (n=3)[c]

a Barnet visar en ökning på B-skalan och totalt.
b Ett barn ingen förändring, det andra negativt på C -men positivt på B - skalan.
c Det ena på samtliga tre skalor, det andra på C - skalan , det tredje på B - skalan och totalt.

Som framgår av tabellen, visar det sig att de tre barn vilka kommer från lågkvalitativa hem och som vistats på lågkvalitativa daghem, försämrar sina testresultat med minst tre

stanineväarden på någon eller båda två av delskalorna B respektive C eller på den totala-skalan. Och det är i linje med vad man kan förvänta sig, eftersom barn med kombinationen "låg hemkvalitet - låg daghemskvalitet" kan antas tillhöra en riskgrupp i detta sammanhang.

Den andra extrema kombinationen "hög hemkvalitet- hög daghemskvalitet" representeras tyvärr bara av ett barn, men notera att detta barn har förbättrat sina testresultat vid undersökningsperiodens slut med tre stanineväarden. Intressant är vidare att de fyra barn som kom från lågkvalitativa hem, men som vistats på högkvalitativa daghem (dvs i termer av personalens känslighet och responsivitet inför barnets signaler) inte visade någon försämring, utan testresultaten är stabila. De tre barn från högkvalitativa hem som vistas på lågkvalitativa daghem visar också stabila testresultat med den använda definitionen. Hälften (5 av 10) av de barn som kommer från hem med medelkvalitet visar en negativ förändring i någon av delskalorna, men de utgör en mer heterogen grupp vad gäller hur de förändrar sina testresultat än de övriga grupperna.

17.4. Sammanfattning

I detta kapitel har daghemsbarnens allmänna mentala utveckling under de första fem á sex månaderna på daghem beskrivits genom jämförelser mellan daghemsbarn och hemmabarnen utifrån utvecklingbedömningar med Griffiths utvecklingskala (0-2 år).

Resultaten visade att i jämförelse med hemmabarnen fick daghemsbarnen signifikant sämre testresultat på *Hörsel- och Språkskalan* (C-skalan) 7 á 8 veckor efter daghemsstarten (t3). För många barn hade den negativa förändringen på C-skalan föregåtts av en period av nedstämdhet under initialperioden.

Och vid undersökningsperiodens slut, efter 5 á 6 månaders daghemsvistelse erhöll daghemsbarnen i jämförelse med hemmabarnen signifikant sämre testresultat på *den Personligt-Sociala skalan*. Daghemsbarnen visade även signifikant sämre longitudinell (utvecklings)förändring i genomsnitt på den Personligt-Sociala skalan (B-skalan) visavi hemmabarnen. Om känsliga analysmetoder används presterade daghemsbarnen även singifikant sämre resultat på *Hörsel- och Språkskalan* vid undersökningsperiodens slut.

För att bättre kunna tolka daghemsbarnens sämre "utveckling" på B-skalan granskades testuppgifterna inom det aktuella åldersintervallet vid t5. Eftersom många uppgifter i det aktuella åldersintervallet rör viljan att göra saker själv avseende t.ex. matbeteende och av- och påklädning samt att samarbeta med den vuxne, är det rimligt att anta att det just är på sådana uppgifter som daghemsbarnen "presterar" sämre än hemmabarnen. Även C-skalans uppgifter har granskats. Majoriteten av uppgifterna rör barnets passiva och aktiva ordförråd inom det aktuella åldersintervallet.

Dessutom granskades de barn som visade en markant och mer tillförlitligt negativ förändring (motsvarande minst 2 staninevärden) både på B- och C-skalan vid de aktuella tillfällena. Granskningen visade att en sådan markant negativ förändring i testresultaten genomgående var associerad med långa vistelsetider per dag på daghemmet (8 timmar eller mer) och barn till heltidsarbetande mödrar var vanligen överrepresenterade. Därmed upplevde de flesta av dessa barn mer omfattande dagliga morbarn separationer. Vidare hade mödrarna vanligen låg eller medelkänslighet inför barnets signaler och behov och de barn som uppvisade en markant försämring i testresultaten på antingen B- eller C-skalan vid undersökningsperiodens slut, vistades i regel på låg- eller medelkvalitativa daghem. Bortsett från ett barn var det vidare bara pojkar som visade försämrade resultat på Hörsel- och Språkskalan efter 5 á 6 månaders daghemsvistelse.

En speciellt utsatt grupp bestod av 6 barn (fem pojkar) vilka försämrade sina testresultat både på B- och C-skalan vid undersökningsperiodens slut med i medeltal 3.5 respektive 3.0 staninevärden. Med ett undantag hade de också en svår eller medelsvår anpassningsprocess till daghem enligt klassificeringen i olika anpassningsmönster. Både hem- och daghemskvaliteten var som regel låg, men bara ett av barnen vistades på ett högkvalitativt daghem i termer av personalens känslighet inför barnets signaler och behov.

I explorativt syfte granskades därför också hem-respektive daghemskvalitet i relation till kraftiga förändringar i testresultaten (motsvarande ± 3 staninevärden) vid undersökningsperiodens slut visavi utgångsläget. Dessa data visar att de tre barn som kommer från ett lågkvaltiativt hem och vistas på ett lågkvalitativt daghem (i termer av moderns respektive personalens känslighet inför barnets signaler och behov) försämrade sina testresultat efter fem månaders daghemsvistelse med minst tre staninevärden. Vidare indikerar dessa data att hög daghemskvalitet kanske kan bidra till att minska negativa utvecklingseffekter av ett lågkvalitativt hem. Likaså förefaller ett högkvalitativt hem kunna fungera som ett slags skydd mot ett lågkvalitativt daghem, eftersom barn med dessa kombinationer inte förändras så kraftigt negativt.

KAPITEL 18

DISKUSSION, TOLKNINGAR OCH SLUTSATSER

Inledning

Föreliggande arbete har haft två huvudsyften. Ett syfte har varit att studera hur barn i åldern 6-12 månader reagerar på att börja på daghem liksom att beskriva den fortsatta anpassningsprocessen till daghem under en uppföljningsperiod på fem månader utifrån jämförande analyser på gruppnivå.

Den centrala teoretiska utgångspunkten har varit Bowlby/Ainsworth attachment-teori och därmed antaganden om hur små barn kan uppleva och påverkas av intrφducerade dagliga separationer mor-barn (eller en huvudvårare). Implict i attachment-teorin finns ett antagande om att dagliga mor-barn separationer från och med sju månaders ålder kan leda till separations-stress och sorgereaktioner. Ett något mer explicit antagande är att kvaliteten i barnets bindning till modern (huvudbindningspersonen) kan påverkas negativt, så att den blir mer otrygg. Jag har dock poängterat att barnets bindning och relationen till modern kan påverkas, utan att förändringen behöver innebära att barnet blir otryggt i en djupare psykologisk mening.

Det utvecklingsekologiska perspektivet har använts som en kompletterande och övergripande teoretisk referensram. Detta perspektiv har framför allt varit tillämpbart på den empiriska undersökningens design. Utvecklingsekologin innefattar bland annat ett antagande om att barns beteende varierar beroende på den speciella miljö eller setting som barnet befinner sig i och observeras i.

Undersökningens frågeställningar har i korthet varit följande fem: 1) Hur reagerar och förändras 6-12 månader gamla barn a) socioemotionellt b) kognitivt-mentalt under de första månaderna på daghem? 2) Hur förändras och utvecklas barnens interaktionsmönster med daghemspersonalen (i jämförelse med interaktionsmönstret med mödrarna)? 3) Hur förändras och utvecklas barnens interaktionsmönster med mödrarna (i jämförelse med en grupp hemmabarn)? 4) Hur kan man identifiera och beskriva individuella olikheter i anpassningsprocessen till daghem? 5) I vilken utsträckning kan man förklara dessa individuella olikheter med faktorer som t.ex. hem- och daghemskvalitet, de dagliga separationernas omfattning och barnets socioemotionella utvecklingsnivå?

En grupp omfattande 26 daghemsbarn och deras mödrar och en lika stor kontrollgrupp av hemmabarn har studerats genom upprepade utvecklingsbedömningar och systematiska observationer av barnens beteende och interaktionen mor-barn i hemmet (23 mor-barn par har följts under hela undersökningsperioden). Daghemsbarnens beteende och interaktionen personal-barn har även observerats i daghemsmiljön. Daghemsbarnen observerades första gången före daghemsstarten (utgångsläget) och sedan vid 3-4 tillfällen (efter avslutad invänjningsperiod) under en uppföljningsperiod på fem månader. Hemmabarnen observerades vid i princip motsvarande tidpunkter (dvs. motsvarande åldrar) som daghemsbarnen.

I det följande sammanfattas och diskuteras resultaten med utgångspunkt i de fem frågeställningarna. Den första och andra diskuteras samtidigt, eftersom de är nära relaterade till varandra. Resultaten som rör barnens kognitiva utveckling behandlas i ett separat avsnitt.

18.1. Daghemsbarnens socioemotionella reaktioner och interaktionsmönster med daghemspersonalen (i jämförelse med motsvarande beteende med mödrarna)

Resultatanalyserna på gruppnivå visade att anpassningsprocessen till daghem kunde delas in i två perioder eller faser. Den första *fasen, initialperioden*, omfattade i genomsnitt de första 18 dagarna (vidd: 1-28 dagar) efter avslutad invänjning, medan den andra fasen, *anpassningsperioden*, omfattade perioden från och med 7 veckors daghemsvistelse i genomsnitt och fram till undersökningsperiodens slut (vidd: 17-38 veckor).

18.1.1. Initialperioden i daghemsmiljön

Resultaten visade att under de första 1-12 dagarna reagerade daghemsbarnen med en lägre sinnesstämning (vanligen nedstämdhet), en lägre motorisk aktivitetsnivå (ofta motorisk passivitet), högre grad av avvisande av personalens signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt samt en lägre frustrationstolerans, dvs. en ökad känslighet i form av lätthet till gråt inför motgångar och besvikelser. (Alla skillnader mellan observationen efter i genomsnitt 4 dagars daghemsvistelse och motsvarande beteende före daghemsstarten är signifikanta.)

Att reagera med nedstämdhet, låg motorisk aktivitetsnivå och lägre frustrationstolerans i daghemsmiljön stämmer väl med separationsreaktioner som rapporterats i en del äldre, klassiska studier, som rör mer omfattande separationer vid placering

på någon typ av heltidsinstitution (se Heinicke & Westheimer, 1965; Robertson & Bowlby, 1952; Schaffer, 1958; Schaffer & Callender, 1959).

Den signfikant lägre sinnesstämningen och nedstämdheten som karaktäriserade hela initialperioden, tillsammans med den lägre aktvitetsnivån och barnens avvisandet av kontakt med personalen, är reaktioner som dessutom är i linje med det reaktionsmönster som Spitz (1946b) innefattade i begreppet anaklitisk depression, och som uppträdde hos en del 6-11 månader gamla barn under de första fyra till sex veckorna, efter en "total" separation från modern.Det finns således ett gemensamt mönster för hur daghemsbarnen i denna studie reagerade på gruppnivå under den första tiden efter daghemsstarten och mer klassiska separationsreaktioner vid mer omfattande mor-barn separationer. Men reaktionerna hos daghemsbarnen i denna studie är i allmänhet betydligt mildare.

Sammantaget är det därför rimligt att tolka det beskrivna reaktionsmönstret hos daghemsbarnen i denna studie som en *slags sorgereaktion i miniformat* eller *separation distress* till följd av de introducerade dagliga separationerna från modern; separationer som samtidigt innebär att barnen vistas i en för dem ännu inte helt välbekant daghemsmiljö och vårdas av ännu inte helt välbekanta dagvårdare. Men det innebär också att de funna reaktionerna delvis antas vara reaktioner inför en obekant och ny situation eller miljö.

Daghemsbarnens signifikant högre avvisande av personalens signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt i kombination med frånvaron av signifikanta skillnader inför nära fysisk kontakt med personalen (både vad gäller mängd kontakt och dess kvalitet) visavi modern vid utgångsläget, kan också tolkas som ett stöd för att separationen från modern är en viktig förklaringsfaktor. Den förhållandevis positiva reaktionen inför att bäras av och sitta i knät hos personalen kan spegla barnens behov av tröst och en ersättningsperson i linje med Bowlby's antaganden (1960b, 1980). Följande reaktion hos en 17 månader gammal flicka som nyligen kommit till ett barnhem, brukar nämnas som exempel på detta (se Ainsworth, 1973; Bowlby, 1980): ...*"who, whilst liking to sit on nurse's knee and to have the nurse put her arm round her, insisted throut on keeping her back to the nurse so as not to see her."* (A. Freud och Burlingham, 1974 s. 39).

Att daghemsbarnens reaktioner på korta miniseparationer från personalen (då den vuxne lämnade rummet) inte heller skilde sig signifikant från barnens reaktioner i motsvarande situation med modern under initialperioden, skulle också delvis kunna tolkas som en konsekvens av nedstämdheten och ett ökat behov av närhet med personalen.

Stora individuella variationer i barnens reaktioner är sannolikt en bidragande förklaring till frånvaron av signifikanta skillnader mellan barnens närhetskontakt med

personalen och med mödrarna vid daghemsstarten; bland annat beroende på om barnet lärt sig att förflytta sig eller inte vid daghemsstarten.

Det är också möjligt att observatörerna påverkade mödrarna och mor-barn interaktionen vid utgångsläget, så att barnens initiativ till ökad närhet och försök att upprätthålla närhetskontakten med mödrarna minskade (medianvärdena var låga vid utgångsläget).

Det är troligt att en del barn visade fördröjda reaktioner: Daghemsbarnen reagerade med en lägre mängd signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt och kommunikation gentemot personalen vid den första och/eller den andra daghemsobservationen (visavi utgångsläget). Detsamma gällde en tendens mot en förhöjd oro. För barnens aktionsradie var fördröjningen mer generell, eftersom en signfikant vidare aktionradie gentemot daghemspersonalen först uppträdde vid den andra daghemsobservationen, 18 dagar efter daghemsstarten (mindre närhet och större avstånd till personalen visavi mot mödrarna vid utgångsläget).

Resultaten visade samtidigt att daghemsbarnens interaktionsnivå med personalen var signifikant lägre under initialperioden (än i samspelet med mödrarna vid motsvarande tidpunkter). Det gällde såväl signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt som nära fysisk kontakt.

Daghemsbarnen låga kontakt-och interaktionsnivå med personalen under de första veckorna på daghem, kan emellertid ha flera förklaringar. Delvis kan den förklaras av att barnens kontakt med mödrarna tenderade att intensifieras efter daghemsstarten, varför skillnaderna mellan barnens beteende mot personalen och mödrarna accentueras efter utgångsläget (se vidare separat avsnitt om mor-barn relationen).

Men därför är det också rimligt att tolka barnens högre interaktionsnivå med mödrarna som en återspegling av barnens bindningsrelation till modern (om än mer eller mindre utvecklad). Att barnen interagerar lite med daghemspersonalen kan därför tolkas i linje med ett interaktionsmönster som karaktäriserar en interaktion med vuxna som barnet inte känner väl, invänjningen till trots. Daghemsbarnens vidare aktionsradie i samspelet med daghemspersonalen (visavi modern) under hela initialfasen stöder detta, eftersom det indikerar att personalen inte fungerar som en bas för daghemsbarnens utforskande.

Men dessutom pekar resultaten på att barnens lägre mängd av ansikte-mot-ansikte kontakten med personalen sannolikt också sammanhänger med att personalen ger barnen lite kommunikations- och ansikte-mot ansikte kontakt (Detta var ju den enda variabel där det fanns en signfikant skillnad mellan personalens och mödrarnas interaktionsmönster under intialperioden). Detta stöds också av de signifikanta positiva dyadiska korrelationerna mellan barnens och personalens mängd signaler till ansikte-mot ansikte kontakt mot varandra.

Eftersom personalen i genomsnitt var lika känslig och responsiv inför daghemsbarnens signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt som barnens mödrar, är det troligt att personalens låga mängd ansikte-mot-ansikte kontakt och låga kommunikationsnivå med daghemsbarnen innebär att personalen sällan tar initiativ till denna typ av kontakt. Men om barnet själv tar initiativ till ansikte-mot-ansikte kontakt, så är personalen i genomsnitt lika responsiv som barnens mödrar. Att mödrarnas och personalens mängd av närhetskontakt (främst kroppskontakt) inte skiljer sig kan därför delvis förklaras av att denna variabel i första hand just fångade den vuxnes responsivitet på barnets egna initiativ till närhetskontakt.

Resultaten visade vidare att daghemsbarnen i denna studie reagerade med *en signifikant lägre sociabilitet* i daghemsmiljön vid daghemsstarten som fortsatte att karaktärisera hela initialperioden (visavi i hemmet). Barnen visade således mindre positivt intresse och var mer negativa inför kontakt med en främling (observatören) i daghemsmiljön än när de mötte främlingen i hemmet tillsammans med modern.

Den lägre sociabilitet kan delvis tolkas som en separations- sorgereaktion, delvis kan den också spegla en förhöjd negativ främlingsreaktion i moderns frånvaro. Detta stämmer med attachment-teorin genom att frånvaron av modern som trygghetspunkt förväntas leda till att "främlingen" blir mer skrämmande för barnet. Hemma där barnet har modern fysiskt tillgänglig ger hon en trygghet, som innebär att främlingen lättare kan bemötas med ett positivt och nyfiket intresse, dvs *"affiliative-systemet"* kan lättare aktiveras. I daghemsmiljön kan dessutom främlingen innebära en signal om en potentiell ytterligare ny vårdare, vilket i sin tur kan ha förstärkt barnens ointresse och avvaktande reaktion.

Den lägre sociabiliteten och den lägre sinnesstämningen i daghemsmiljön är de starkaste reaktionerna på gruppnivå under initialperioden i den meningen att samtliga jämförelser mellan daghemsbarnens beteende i daghemsmiljön och i hemmet tillsammans med modern var signifikanta).

Intressant var att daghemsbarnen i genomsnitt inte reagerade med att gråta signifikant mer i daghemsmiljön (visavi före daghemsstarten); inte heller om fördröjda reaktioner beaktades. Det fanns endast en svag statistisk tendens till att barnen grät mer i daghemsmiljön vid den första daghemsobservationen och motsvarande hemobservation; en tendens som emellertid kunde sammanhänga med en minskad gråtnivå i hemmet strax efter daghemsstarten.

En förklaring kan vara invänjningsperioden, liksom att personalen ofta tröstade gråtande barn. Dessutom karakteriseras åldern 6-12 månader av att bindningen till modern etableras ordentligt. Därför kan man inte förvänta sig att alla barn kommer att reagera med gråt som separationsreaktion. Två daghemsbarn var dessutom yngre än 28

veckor vid daghemsstarten, dvs den ålder då gråt som separationsreaktion vanligen debuterar (Bowlby, 1973; Ricciuti, 1974; Schaffer, 1958; Schaffer & Callender, 1959) Därför är det intressant att det ändå var drygt hälften av daghemsbarnen (52%) som reagerade med att gråta mer i daghemsmiljön vid den första och/eller den andra daghemsobservationen (visavi före daghemsstarten). Och drygt hälften av dessa (7 barn av 25) grät dessutom mycket.

I detta sammanhang kan därför nämnas att andelen barn som reagerade med gråt *som omedelbara separationsreaktion vid lämningen* på daghem ökade under undersökningsperioden (från 28% under initialperioden till 56% under anpassningsperioden). Barnens ökade ålder och därmed den mer utvecklade bindningsrelationen till såväl modern som fadern kan huvudsakligen förklara detta. Resultatet stämmer med studien av Field et al. (1984b), där man fann att för barn i åldern 3-17 månadert gamla ökade separationsreaktionerna vid lämningen under en halvårsperiod trots den större vanan vid att separeras från mödrarna.
Sammanfattningsvis kan daghemsbarnens reaktioner under initialperioden karaktäriseras som en reaktiv fas i anpassningsprocessen, dvs en fas som domineras av daghemsbarnens reaktioner på de introducerade dagliga separationerna från modern och reaktionerna på den nya miljön, inklusive de relativt obekanta dagvårdarna. Daghemsbarnens nedstämdhet och relaterade reaktioner under initialperioden kan kanske tolkas i linje med en protestfas, men detta är inte självklart.

18.1.2. Apassningsperioden i daghemsmiljön och longitudinella förändringar

Under anpassningsperioden, dvs från och med cirka 7 veckors daghemsvistelse, karaktäriseras daghemsbarnens interaktionsmönster med personalen och beteendet i daghemsmiljön av följande:

(1) Daghemsbarnen har återhämtat sig från den sorgereaktion som karaktäriserade initialfasen. De var ungefär lika nöjda i sin sinnesstämning i daghemsmiljön som i hemmet från och med sju veckors daghemsvistelse och framåt (inga signfikant skillnader). De har också blivit aktivare motoriskt i daghemsmiljön på grundval av medianvärdena; även om aktivitetsnivån fortfarande är signfikant lägre på i hemmet. Men i vissa avseenden startar återhämtningsprocessen före sju veckors daghemsvistelse: Redan tre veckor efter avslutad invänjning var daghemsbarnen inte längre signifikant mer av sande inför ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen visavi mödrarna, och efter den första veckan (i genomsnitt) hade de inte längre en signifikant lägre frustrationstolerans eller högre känslighet i daghemsmiljön. Att de longitudinella förändringarna visade att barnen varierade mer i hur de förändrades i sin känslighet i daghemsmiljön

visavi i hemmet, kan åtminstone delvis förklaras av den genomsnittligt högre känsligheten vid daghemsstarten.

Sammanfattningsvis hade således de initialt negativa emotionella reaktionerna i daghemsmiljön avklingat efter en och en halv månads daghemsvistelse; ett resultat som stämmer relativt väl med andra studier för barn i likartade åldrar och studier av treåringar (Mc Cutcheon & Calhoun, 1976; Schwartz et al.,1973; Sjöblom, 1974.).

(2) *Daghemsbarnens interaktionsmönster med personalen har också förändrats och utvecklats.* Från och med sju veckors daghemsvistelse skiljer sig inte längre daghemsbarnens aktionsradie gentemot personalen liksom deras sociabilitet signifikant från motsvarande beteende tillsammans med modern i hemmet. Båda dessa förändringar indikerar att personalen i högre grad fungerar som en slags trygghetspunkt för daghemsbarnen; såväl vid utforskande av omvärlden i allmänhet som att visa positivt intresse inför personer som barnet inte känner. En alternativ eller bidragande förklaring till frånvaron av signifikanta skillnader vad gäller socibiliteten, kan vara att daghemsbarnen blivit mer vana vid att möta olika vårdare i daghemsmiljön över huvud taget.

Även kvaliteten i daghemsbarnens kontakt med personalen har förändrats. Under anpassningsperioden är daghemsbarnen som nämnts inte alls avvisande inför personalens signaler till ansikte-mot ansikte kontakt. Men framför allt är de signifikant positivare inför nära fysisk kontakt med personalen än inför denna typ av kontakt med modern när de varit i fem månader på daghem. Daghemsbarnen har också ökat mängden initiativ till nära fysisk kontakt med personalen mellan utgångsläget och undersökningsperiodens slut. Sammantaget kan dessa resultat tolkas så att daghemsbarnens interaktionsmönster med har utvecklats i under anpassningsperioden. Detta stöds också av de longitudinella förändringarna. Men en bidragande förklaring till ökningen i mängden närhetskontakt är sannolikt också att allt fler daghemsbarn lär sig att förflytta sig under undersökningsperioden, dvs barnens utveckling. Anmärkningsvärt är emellertid att barnens mängd signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt med personalen i genomsnitt ligger på en relativt stabil låg nivå under den studerade tidsperioden; bortsett från en temporär ökning vid sju veckors daghemsvistelse.

(3) Resultaten visade att när barnen hade varit i fem månader på daghem hade de fortfarande en signfikant lägre interaktionsnivå med personalen än med mödrarna i hemmet. Detta gällde både mängden initiativ till nära fysisk kontakt och mängden signaler till "ansikte- mot-ansikte" kontakt. Daghemsbarnens högre mängd av kontaktsignaler gentemot modern, kan tolkas som ett uttryck för att barnets bindning till modern utvecklats och blivit alltmer tydlig med barnets ökade ålder. Detta stöds dessutom av att daghemsbarnens interaktionsnivå med personalen även är lägre än hemmabarnens (på grundval av medianvärdena), liksom av frånvaron av signifikanta skillnader mellan daghemsbarnen och hemmabarnen.

Att daghemsbarnen visar preferens för kontakt modern visavi barnens dagvårdare stämmer väl med andra undersökningar (se t.ex. Bryant et al., 1980).Preferensen för modern kan därför tolkas som ettt stöd för att barn som börjar i barnomsorg före ettårsåldern kan upprätthålla bindningsrelationen till modern, trots de dagliga separationerna. Intressant är att i denna studie är det främst barnen som står för den högre mängden ansikte-mot-ansikte kontakt- under anpassningsperioden - inte mödrarna (enligt medianvärdena och de låga dyadiska korrelationerna). En rimlig tolkning är därför att det vid undersökningsperiodens slut i första hand är barnen som försöker att ta igen den förlorade kontakten med modern.

Att daghemsbarnen visar mer negativa känslor inför nära fysisk kontakt med modern än med daghemspersonalen kan också förklaras av bindningsrelationen till modern; eftersom inga signifikanta skillnader fanns mellan daghemsbarnen och hemmabarnen.Barnens relation till personalen kan sägas tillhöra en helt annan social kategori, kanske kan den på en övergripande nivå karaktäriseras som en familjär relation eller en bekantskaps-relation.

Men även om barnen:: interaktionsnivå med personalen liksom kvaliteten i kontakten personal-barn bland annat just därför, inte heller på ett enkelt sätt kan värderas som bra eller dålig, ligger barnens interaktionsnivå med personalen i genomsnitt på en anmärkningsvärt låg nivå på grundval av medianvärdena.

(4) *Daghemsbarnen gråter även mycket lite i daghemsmiljön från och med sju veckors daghemsvistelse* (signifikant mindre än hemma). Eftersom daghemsbarnen och hemmabarnen inte skiljer sig signifikant, är det den "extremt" låga gråtnivå i daghemsmiljön som är intressant och som bör förklaras.

Sammantaget får man en bild av barnet på daghemmet vid undersökningsperiodens slut som ett barn vilket ställer låga krav på kontakt med personalen och som gråter och gnäller påtagligt lite, men som heller inte är avvisande inför kontakt med personalen, särskilt inte när det gäller nära fysisk kontakt. Negativa känslor som gråt och avvisande av närhetskontakt uttycker daghemsbarnen i stället främst i samspelet med modern i hemmet.

Resultaten förefaller stämma överens med en fransk studie. Balleyguier (1988, 1991) har rapporterat att en grupp 9 månader gamla daghemsbarnen var betydligt mer passiva när de var på daghem, än hemma tillsammans med modern, då de var mer krävande. Men detta kunde förklaras av skillnader i uppfostringsstil mellan vårdarna (mödrarna var mer eftergivna och uttryckte mer ömhet medan daghemspersonalen var lite strängare)

En låg kommunikations- eller allmän interaktionsnivå personal-barn på daghem har man också funnit i flera andra studier som berör både barn i ettårsåldern och äldre barn (Cochran,1977; Dencik m.fl., 1989; Gunnarsson, 1973; Melhushin m.fl 1991)

Att daghemsbarn i denna studie grät lite efter några månaders vistelse i barnomsorgsmiljön och visade positiva känslor gentemot dagvårdarna är resutat som stämmer väl med andra studier. Ibland har detta tolkats som något entydigt positivt och som tecken på välbefinnande och en god anpassning. (Se t.ex. studien av McCutcheon & Calhoun, 1976). En annan förklaring, som man också funnit stöd för, är att lite gråt och lite interaktion med vuxna vårdare till stor del är en följd av närvaron av andra barn och barnens intresse för och lek med dem (Se t.ex. Rubenstein & Howes, 1979; Cochran 1977).

Resultaten i denna studie pekar emellertid på att det sannolikt *även* kan vara andra faktorer som bidrar till att förklara daghemsbarnens låga kontakt och gråtnivå med personalen i daghemsmiljön. För det första kan personalens något lägre mängd ansikte-mot-ansikte kontakt gentemot barnen visavi mödrarna vara en faktor. Detta stöds också av de dyadiska interkorrelationerna mellan personalens och barnens mängd signaler mot varandra.

För det andra är det möjligt att anpassningen till daghem som en speciell miljö, en speciell kultur i sig inneburit att barnen blivit mycket "snälla" och ställer låga krav på kontakt och kommunikation samt är känslomässigt återhållsamma (Se Hårsman, 1985b).

En sådan tolkning är också i linje med ett antagande om att daghemsmiljön är en officiell miljö med mer opersonliga relationer visavi relationen föräldrar-barn (jmf. Dencik m.fl., 1989). Men det handlar sannolikt också om en anpassning till en social miljö eller *setting* utanför hemmet över huvud taget, i kombination med relation(er) mellan dagvårdare-barn, vilka som regel inte är bindningsrelationer.

En granskning av data i föreliggande studie stöder att det delvis handlar om en generell anpassning till en speciell miljö eller setting. Daghemsbarnen grät nämligen mycket lite vid undersökningsperiodens slut och var lika accepterande inför närhetskontakt med personalen oberoende av daghemmets kvalitet och oberoende av om modern hade låg eller hög känslighet inför barnets signaler. Detsamma gäller barnets mängd av initiativ till nära fysisk kontakt gentemot personalen. I kontrast till detta var barnens gråtnivå hemma, liksom mängden av och kvaliteten i närhetskontakten med modern relaterade till mödrarnas känslighet.

Resultaten stöder Bronfenbrenner's (1979) antagande om att barns beteende är en anpassning till en speciell miljö eller setting.

Barnens beteende och interaktionsmönster i daghemsmiljön under anpassningsperioden tolkas så att det domineras av en aktiv anpassning till den nya miljön och till daghemspersonalen, dvs en anpassning i linje med den mer biologiska innebörden av anpassningsbegreppet.

18.2 Hur förändras och utvecklas barnens interaktionsmönster med mödrarna?

Med utgångspunkt från observationerna förekommer det inte några enkla signifikanta skillnader mellan daghemsbarnen och hemmabarnen när d*et gäller interaktionsmönstret med modern* i hemmet, varken under initialperioden eller anpassningsperioden. (dvs. i de enskilda variabler). Därför finns det heller inte något ordentligt stöd för att de dagliga separationerna för daghemsbarnen i denna studie leder till att daghemsbarnen i allmänhet utvecklar en otrygghet i sin bindning till modern under de första fem månaderna av en daghemsvistelse. Men det finns en del andra signifikanta skillnader, liksom mer subtila tendenser, vilka sammanfattas och diskuteras i det följande.

Initialperioden. Det finns ett genomgående mönster som innebär att daghemsbarnen tenderar att intensifiera sin interaktion med modern under de första veckorna, dvs i synnerhet vid den första hemobservationen efter daghemsstarten. Framför allt ökar de mängden initiativ till nära fysisk kontakt med modern omedelbart efter daghemsstarten. Beaktas denna observation (som inte gjordes för hemmabarnen) liksom att daghemsbarnen kan visa förlängda reaktioner i samspelet med modern, framträder även en icke-signifikant intensifiering av kontakten med modern genom att barnen blir mer accepterande, positiva och svarsbenägna i ansikte-mot-ansikte-kontakten med modern. Likaså reducerar de aktionsradien mot modern (mer närhet) relativt omedelbart efter daghemsstarten, vilket innebär att många barn ofta sitter i moderns knä eller är mycket nära henne.

Att många daghemsbarn intensifierar sitt attachment-beteende mot modern på detta sätt efter det att de dagliga separationerna introducerats är i linje med attachmentteorin.

Dessutom pekar resultaten på att även mödrarna intensifierar kontakt med barnen i vissa avseenden, kanske i synnerhet när det gäller mängden kommunikation - och ansikte-mot-ansikte kontakt. Graden av ömsesidighet i ansikte-mot-ansikte kontakten mellan mor-barn också visade också en signfifikant ökning omedelbart efter daghemsstarten, liksom det dyadiska samspelet. Data indikerar också att mödrarna ibland ökade närhetskontakten med barnet. Både mor och barn i daghemsgruppen tenderade därför sannolikt att ta igen en del av den kontakt de förlorat under dagen under initialperioden.

Intressant är emellertid att denna intensifiering åtföljs av en tendens till en större spridning i kvaliteten i daghemsbarnens reaktioner inför närhetskontakt med modern vid observationen efter cirka tre veckors daghemsvistelse. Detta antyder att de dagliga separationerna och daghemsvistelsen skapar en slags turbulens i barnens känslor inför närhetskontakt med mödrarna. En bidragande alternativ förklaring kan

vara stora individuella variationer i barnens reaktioner. (Detta stämmer med de dyadiska korrealtionerna)

Anpassningsperioden och longitudinellt. Under anpassningsperioden tenderade daghemsbarnen att ha en högre motorisk aktivitetsnivå i hemmet än hemmabarnen. En skillnad som, åtminstone delvis, kan tolkas som en effekt av de dagliga separationerna, eftersom en förhöjd aktivitetsnivå förekommer som en mild form av en separationsreaktion (t.ex. Trause et al.,1981). Men en troligare förklaring kan vara att den förhöjda aktiviteten är en återspegling av att barnen blir nöjda och glada av att vara med modern och därmed kan sägas få en emotionell påfyllning i Mahlers mening (Mahler et al., 1984). Det är också möjligt att den lägre aktivitetsnivån hos hemmabarnen inkluderar en starkare främlingsreaktion inför observatören.

De longitudinella (utvecklings)förändringarna över undersökningsperioden som helhet pekar vidare på att daghemsbarnens relation till modern kan påverkas på ett mer komplicerat sätt: Daghemsbarnen förändrades och "utvecklades" signifikant mer lika varandra under undersökningsperioden i följande variabler: Oro-lugn, Sociabilitet, Kvaliteten i närhetskontakten samt känsligheten (inför frustrationer).

Men bara när det gällde barnens oro-lugn, och sociabilitet indikerade en granskning att daghemsbarnen också blev mer lika varandra (på grundval av spridningarna vid varje tillfälle). För kvaliteten i barnens närhetskontakt med modern, liksom barnens grad av känslighet pekade resultaten snarare på att daghemsbarnen blev mer olika varandra än hemmabarnen. Men i båda fallen kan en möjlig förklaring vara att det traditionella sambandet mellan moderns känslighet för barnets signaler (eller hemmets kvalitet) och barnets beteende och utveckling slås sönder och visar en slags turbulens under anpassningsprocessen. Kvaliteten i mor-barn relationen har därför större genomslagskraft på hemmabarnens utveckling och beteende.

Förenklat uttryckt kan det vara så att såväl en "negativ" som en "positiv" mor-barn relation (i synnerhet moderns känslighet för barnets signaler) har en större och mer påtaglig effekt på hemmabarnens än på daghemsbarnens utveckling. För daghemsbarnen del kommer de dagliga separationerna och daghemmets kvalitet att i viss utsträckning påverka barnets beteende och interaktionsmönster med modern. En förhållandevis låg daghemskvalitet liksom de dagliga separationerna kan därför för vissa barn reducera den "positiva effekten" av en hemmiljö med hög kvalitet och vice versa: en hög daghemskvalitet kommer att reducera den "negativa effekten" av en hemmiljö med låg kvalitet. Detta stöds av analyserna av de individuella variationerna.

Men daghemsmödrarnas egen förändring och hur de själva påverkades i sitt samspel med barnen av att börja förvärvsarbeta bidrar sannolikt också till att förklara den mindre variationen i utvecklingsförändringarna bland daghemsbarnen. I synnerhet gäller det närhetskontakten, eftersom de två variabeln *Omsesidigheten i närhets-*

kontakten mor-barn visade dessa skillnader, liksom de dyadiska korrelationerna.

De data som rör daghemsbarnens omedelbara återföreningsreaktioner vid hämtningssituationen på daghem, visade att ungefär hälften av barnen reagerade positivt med glädje vid återföreningen. Men negativa reaktioner som undvikande var heller inte ovanliga. Undvikande som återföreningsreaktion tenderade intressant nog att vara mest frekvent efter i genomsnitt sju veckors daghemsvistelse. Ett resultat som stämmer väl med studien av Blanchard och Main (1979), där man fann att undvikande var vanligare under en period då man kunde anta att barnen ännu inte riktigt anpassat sig till den nya barnomsorgsmiljön.

18.3 Hur kan man identifiera och beskriva individuella olikheter i anpassningsprocessen till daghem?

Initialperioden

Fyra olika grupper kunde identifieras på grundval av barnens initialreaktioner på daghem (främst sinnesstämningen). Sinnesstämningen visade sig vara fruktbar som klassificeringsgrund, eftersom barnens funktionsnivå i daghemsmiljön enligt de övriga variablerna stämde väl med deras sinnesstämning (t.ex. avvisande -av ansikte-mot ansikte kontakt med personalen , motorisk aktivitetsnivå etc.).

Elva daghemsbarn (av 25) eller 44% av daghemsbarnen reagerade med nedstämdhet i daghemsmiljön, en nedstämdhet som antingen var öppen med gråt eller tyst och grätlös (A-barn). En undergrupp av dessa barn var nedstämda även efter 7 veckors daghemsvistelse. Ytterligare två barn (8%) bedömdes som nedstämda under initialperioden, men de var nedstämda även före daghemsstarten (B-barn). Och tre barn (12 %) reagerade med en sänkt sinnesstämningen, men var inte nedstämda i daghemsmiljön (C-barn). En tredjedel av daghemsbarnen (36%) eller nio barn visade ett kontraserade reaktionsmönster, de reagerade inte med nedstämdhet (D-barn). Men man bör notera att några av dessa barn hade bedömts som nedstämda i hemmet före daghemsstarten.

Som redan antytts, är det möjligt att dessa reaktioner delvis också är reaktioner på den fortfarande relativt obekanta och nya daghemssituationen, i synnerhet hos de barn som inte reagerade med nedstämdhet. Endast fyra barn (16%) visade inga reaktioner alls i daghemsmiljön vid daghemsstarten som kunde tolkas som separationsreaktioner.

Två barn (möjligen tre) av totalt 25 daghemsbarn kunde bedömas reagera med ett tvåfasigt reaktionsmönster i linje med en klassisk protest- och despair fas. För övriga barn var den öppna eller tysta nedstämdheten, med ett undantag ett enfasigt fenomen. Detta kan tolkas som stöd för att daghemsbarnens separationsreaktioner under de första veckorna är förhållandevis milda. Samtidigt visar en granskning att den tysta nedstämdheten karaktäriserade några barn som haft en lång invänjning därför att de reagerat kraftigt negativt till en början. De två barn som reagerade med ett tvåfasigt reaktionsmönster hade båda fått en mycket kort invänjningsperiod. För ett barn (27 veckor vid daghemsstarten), kan barnets ålder-och utvecklingsnivå sannolikt förklara den tysta nedstämdheten.

Olika anpassningsmönster

Utifrån undersökningsperioden som helhet kunde tre olika anpassningsmönster identifieras, vilka innebar små förändringar i grupperingen enligt initialreaktionerna.

*a) En svår anpassning*sprocess hade sju barn (28%) i den meningen att de visade en långvarig nedstämdhet (nedstämda vid majoriteten av undersökningstillfällena) samt hade en låg funktionsnivå i daghemsmiljön på grundval av övriga variabler (AB-grupp). *En medelanpassning* hade tio barn, motsvarande i stora drag anpassningsprocessen i genomsnitt (AC-grupp). Och åtta barn hade en lätt anpassning (D-grupp). Skillnaden i barnens beteende och interaktionsmönster i daghemsmiljön var störst under initialperioden och minskade under anpassningsperioden, vilket kan tolkas som en konsekvens av just anpassningen till den nya miljön och till de dagliga separationerna från modern. Fyra barn var nedstämda även efter fem månaders daghemsvistelse: men två hade mödrar med låg känslighet och två barn hade sedan drygt en - två månader flyttat till ett nytt daghem.

Resultaten visade vidare att daghemsbarners omedelbara separations- och återföreningsreaktioner vid lämningen och hämtningen på daghem var relaterade till de olika anpassningsmönstren i förväntad rikting, (mer negativa reaktioner vid svår anpassning).
En granskning visade att barn som reagerade med undvikande som regel hade mödrar med medel eller låg känslighet, men det fanns undantag.

18.4. I vilken utsträckning kan man förklara de individuella variationerna med faktorer som t.ex. hem- och daghemskvalitet, etc?

Stegvisa regressionsanalyser visade att daghemsbarnens sinnesstämning under de första sju veckorna i daghemsmiljön var relaterade till följande faktorer: a) den emo-

tionella bindningens utvecklingsnivå hos barnet vid daghemsstarten (låg nivå gynnsamt), b) daghemskvaliteten, speciellt känsligheten för barnets signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt (utifrån den första daghemsobservationen hög känslighet gynnsamt), c)vistelsetiden per dag (kort tid gynnsamt d) faderns utbildningsnivå (låg nivå gynnsamt)

Analyser baserade på korstabeller stödde dessa faktorer, men visade samtidigt att moderns känslighet var icke-linjärt relaterade till barnens initialreaktioner, vilket förklarar varför de inte slog i genom i regressionsanalyserna. Barn som reagerade med nedstämdhet, varav en del med långvarig nedstämdhet var som regel på daghem där personalens känslighet för barnets signaler var låg och framför allt var den ofta relativt sett lägre än moderns. Att spädbarn till lyhörda och känsliga mödrar reagerade kraftigt negativt vid daghemsstarten är dessutom i linje med vad Spitz (1946b) fann vid omfattande separationer. Han antog att det sannolikt är svårare att ersätta en god mor-barn relation än en dålig.

Förenklat kan resultatet tolkas i termer av vinst-och-förlust ur barnets perspektiv. Barn till mödrar med hög känslighet förlorar mycket om de kommer till ett lågkvalitativt daghem. Barn med en lätt anpassning (D-barnen) var å andra sidan de som vann mest; många av dessa kom till högkvalitativa daghem, där personalen i regel bedömdes som känsligare för barnets signaler och behov än barnens mödrar.

Men de tre barn som vistades på lågkvalitativa daghem och vilkas mödrar också bedömdes ha en låg känslighet, var också nedstämda initialt och visade en långvarig nedstämdhet. De visade dessutom en markant försämrad allmän mental utveckling under undersökningsperioden (se speciellt avsnitt om detta). Dessa barn kan därför antas förlora mest både på kortare och längre sikt, eftersom de sannolikt inte får sina behov av kontakt och närhet tillfredställda vare sig i mor-barn relationen eller i daghemsmiljön. De kan därför antas utgöra en risk grupp för negativa effekter.

Att relationen mellan hem- och daghemskvalitet hade stort förklaringsvärde - i synnerhet för barnets initialreaktioner innebär en utveckling av modellen. Att barn med längre vistelsetider, dvs mer omfattande dagliga separationer, reagerade mer negativt är däremot helt i linje förväntnignarna enligt modellen.

Invänjningsperiodens längd hade inte något förklaringvärde i regressionsanlyserna. Detta kan förklaras av att invänjningen var sammanflatad med andra variabler. En granskning visade att invänjningen var relativt nära relaterad till bindningens utvecklingsnivå, dvs längre invänjning, högre utvecklingsnivå, starkare reaktioner. Dessutom fann en tendens till att en längre invänjning var associerad med både en hög hem- och en hög daghemskvalitet.

Resultaten visade vidare att anpassningens kvalitet (symtomindex) efter fem månaders daghemsvistelse var relaterat till främst följande faktorer: a) Moderns känsliget för

barnets signaler (hög känslighet fördelaktigt), b) daghemskvaliteten (hög kvalitet fördelaktigt), c) moderns attityd till daghem (positiv attityd fördelaktigt) och d) faderns utbildning (hög skolutbildning fördelaktigt).

Att daghemmets kvalitet hade förklaringvärde kan sammanhänga med att anpassningsmåttet innehöll många beteenden som var transaktionellt laddad, eftersom flera ingående variabler just berörde interaktionsmönstret med personalen. Men mot bakgrund av att samspelet-vårdare barn antas ha stor betydelse för barnets socioemotionella utveckling, är det viktigt att ha ett längre tidsperspektiv än fem månader.

Att moderns känslighet inför barnets signaler och initiativ till nära fysisk kontakt föll ut som en förklaringsfaktor kan tolkas som ett stöd för attachment-teorin. Den fysiska närheten-avståndet mellan bindningspersonen och barnet, intar ju en nyckelposition i teorin. Moderns förmåga att vara lyhörd för barnets signaler och behov av närhet vid dagliga separationer kan därför vara ett skydd mot negativa utvecklingseffekter. Variabler som rörde ömsesidigheten i närhetskontakten mor-barn slog ju dessutom i genom i flera av jämförelserna med hemmabarnen. Daghemsbarnens svaga tendens till att vara mer ambivalenta (mindre positivt accepterande) inför nära fysisk kontakt med modern efter fem månaders daghemsvistelse kan i detta sammanhang kanske betraktas som ett observandum.

Sammantagna pekar dessa reultat på att daghemsvistelsen och de dagliga separationerna kan påverka barnens mer renodlade attachment-beteende till modern liksom den dyadiska relationen mor-barn på ett mer komplicerat sätt. Alternativt kan det vara ett litet antal barn eller mor-barn par som påverkas påtagligt.

Sådana mer komplicerade samband kan också bidra till att förklara varför en mer positiv daghemsattityd hos modern var positivt relaterad till kvaliteten i barnens anpassning vid undersökningsperiodens slut. En positiv attityd kunde ha helt olika förklaringsgrund; ibland var den associerad med hög hemkvalitet, ibland med låg och i vissa fall var attityden påverkad av daghemskvaliteten liksom av barnets reaktioner. Mödrarnas daghemsattityd förefaller alltså vara en sammansatt variabel, vilket kan förklara varför den haft stor genomslagskraft även i andra studier (Andersson, 1989; Weintraub, 1988)

Att lägre skolutbildning hos faderns var relaterat till sämre anpassning sammanhänger också sannolikt med att det också visade sig vara en slags paketfaktor. Den var till exemepel svagt associerad med längre vistelsetider och en något lägre känslighet hos mödrarna.

Anmärkningsvärt är att de dagliga separationernas omfattning eller vistelsetidens längd emellertid inte var relaterad till anpassningens kvalitet när barnen hade fem månaders erfarenhet av att vara på daghem (enligt regressionsanalyserna). Ett skäl kan vara att barn med längre vistelsetider faktiskt i högre grad anpassar sig till daghemsmiljön

(som ju anpassningsmåttet gällde). Liknande resultat har rapporterats i andra studier av äldre barn (t.ex. Schindler, 1987;

18.5. Hur utvecklas och förändras 6-12 månader gamla barn kognitivt-mentalt under de första fem månaderna på daghem?

Intressant är att daghemsbarnen i denna studie erhöll signifikant lägre testresultat på två delskalor i Griffiths' utvecklingskala: den Personligt-sociala skalan och Hörsel-Språkskalan (C-skalan).

Daghemsbarnens sämre resultat på den personligt-sociala skalan efter 5 månaders daghemsvistelse indikerar att den socioemotionella utvecklingen påverkas under de första månaderna på daghem. En granskning av de olika testuppgifterna för åldern 11-19 månader ger vid handen att många uppgifter rör viljan att göra saker själv avseende exempelvis av-och- påklädning. En möjlig tolkning kan därför vara att daghemsbarnen i högre grad än hemmabarnen vill bli "mammade", vill bli omhändertagna till följd av de dagliga separationerna och daghemsvistelsen. Detta kan således vara en annan indikation på att daghemsbarnen intensifierar sitt attachment-beteende till modern under de första månaderna på daghem (om än på ett subtilt plan).

En bidragande förklaring till de sämre testresuktaten kan också vara att de förvärsarbetande mödrarna i högre grad önskade att ta hand om sitt barn, att ha en nära kontakt och därmed kompensera för separationen under dagen; således en separationsreaktion hos de förvärsarbetande mödrarna.

Andra testuppgifter antyder att daghemsbarnen kanske även utvecklar lite mer konflikter i relationen med sina mödrar, att de blir mer "trotsiga", vilket är delvis är i linje med till exempel studien av Rubenstein och Howes (1983). Men mot bakgrund av övriga resultat är det inte rimligt att tolka detta som en indikation på en allmän otrygghet i bindningsrelationen, även om detta kan gälla några enstaka barn.

Daghemsbarnens sämre resultat på B-skalan kan i sin tur ha förstärkts av att barnens interaktionsnivå med personalen i denna studie var relativt låg. I den allmänna pedagogiken betonades också som regel vikten av att stödja barns självständighetsutveckling, inte minst när det gällde av- och påklädning. Detta kan i sin tur ha förstärkt barnens behov av att få vara liten och bli mer omhändertagen av modern.

Hörsel- och språkskalan

Resultaten visade vidare att daghemsbarnen erhöll signifikant sämre resultat på Hörsel-Språkskalan (C-skalan) efter i genomsnitt sju veckors daghemsvistelse och även efter fem månaders daghemvistelse, men det sistnämda gällde bara om parametriska och känsligare analysmetoder användes.

Daghemsbarnens försämrade språkförmåga efter 7 veckors daghemsvistelse, har jag tidigare tolkat som en slags validering av nedstämdheten och sorgereaktionen under daghemsstarten (se Hårsman, 1985b). Men en granskning visar att detta inte är en tillräcklig förklaring. Den försämrade språkliga förmågan är sannolikt en mer generell reaktion i den meningen att granskningen visade att även andra barn än de som reagerade med nedstämdhet visade en markant nedgång (minst 2 stanine) i testresultaten vid detta tillfälle.

Flera förklaringar är tänkbara. Att barnen över huvud taget är tystlåtna under initialperioden kan kanske återspegla sig i den språkliga förmågan, inte bara i daghemsmiljön utan även i samspelet med modern. Intressant är att barn som visade en markant nedgång (2 stanine) som regel hade mödrar som var medelkänsliga för barnens signaler till kontakt och närhet, medan daghemskvaliteten varierade avsevärt. Detta indikerar att de sämre testresultaten efter sju veckors daghemsvistelse mer sammanhänger med mor-barn separationerna och daghemsstarten än personalens känslighet för barnens signaler till kontakt och närhet.

De sämre testresultaten för daghemsbarn i denna studie stämmer inte med resultat som redovisats i andra svenska studier, både äldre och nyare. (Andersson, 1989; Broberg 1989; Gunnarsson, 1978; Rudebrant & Thörn, 1979; Söderlund, 1975). Men dessa studier omfattade antingen äldre barn och/eller längre uppföljningsperioder. Det är därför troligt att just de första månaderna på daghem är en ömtålig period i kombination med att barnen i denna studie var yngre än ett år vid daghemsstarten. Att de första månaderna av en daghemsvistelse kan vara en ömtålig period stöds dessutom av resultat som rapporterats av Cochran (1977). Han fann nämligen att 12-månader gamla daghemsbarn presterade sämre på språkskalan än en grupp hemmabarn. Och daghemsbarnen hade just varit några månader på daghem.

En granskning av barn i denna studie som visade en markant negativ förändring (minst 2 stanine) i antingen B- eller C-skalan vid undersökningsperiodens slut, visade vidare följande: Barnen hade vanligen heltidsarbetande mödrar, långa vistelsetider på daghem och ofta vistades barnen på daghem med låg eller medelkvalitet. Detta stöder att mer omfattande dagliga mor-barn separationer liksom en lägre daghemskvalitet kan vara riskfaktor för barnet utveckling under de första fem månaderna på daghem.

Detta är i linje med andra undersökningsresultat som rör något äldre barn (Melhushin, 1991; McCartney, 1984, McCartney et al., 1982) I studien av Mc Cartney et al. fann man bland annat att den verbala interaktionen vuxen -barn i barnomsorgen både hade betydelse för barnens verbala-språkliga utveckling liksom för barnens socioemotionella anpassning.

Intressant är emellertid fyndet i denna studie som innebär att barn till mödrar med hög känslighet var klart underrepresenterade bland de barn som visade markant försämrade testresultat. En förklaring kan vara att mödrarna med hög känslighet var mer aktiva i kontakten med barnen. Genom att vara lyhörda inför sitt barns behov och signaler har de i högre utsträckning förmåga att ta igen kontakten med barnen. Därigenom kan de också i högre grad "kompensera" den förlorade kontakten och kommunikationen än mödrar med lägre känslighet. Detta kan i sin tur ge barnet ett bättre skydd mot en låg daghemskvalitet.

Vidare visade resultaten att en riskgrupp som omfattade sex barn (24 %) kunde urskiljas. Dessa barn uppvisade en markant försämrad utveckling (minst 2 stanine) både på B- och C-skalan vid undersökningsperiodens slut. Eftersom dessa barn i motsats till övriga hade testresultat under genomsnittet före daghemsstarten, kan försämringen betraktas som mer allvarlig för deras del. En förklaring kan vara att för flera av dessa barn kombineras olika riskfaktorer, såsom både låg hem- och daghemskvalitet och långa dagliga separationer.

Att pojkar var överrepresenterade bland dem som visade försämrad utveckling i Hörsel- och språkskalan vid undersökningsperiodens slut sammanhänger sannolikt med att barnets kön i denna undersökning var en sammanflätad variabel. Det var nämligen vanligare att pojkar hade mödrar med låg känslighet (N=7) än flickor (N=2), och tre av dessa pojkar visstades dessutom på lågkvalitativa daghem.

Sammanfattningsvis indikerar emellertid testresultaten att barnens allmänna kognitiva utveckling är en aspekt av anpassningsprocessen karaktär.

18.6. Slutsatser

Resultaten på gruppnivå visade att anpassningsprocessen till daghem kunde delas in i två faser; en initilperiod som omfattade de första veckorna eller den första månaden och en anpassningsperiod som omfattade tiden från omkring 7 veckors daghemsvistelse fram till undersökningsperiodens slut.

Initialperioden karaktäriserades av en reaktiv anpassning. Majoritet av daghemsbarnen reagerade med en negativ förändring i sinnesstämningen (nedstämdhet var vanligt) liksom med andra reaktioner som kan tolkas som en sorgereaktion i miniformat eller separationsstress. Två barn visade ett tvåfasigt reaktionsmönster i linje med protest och despair. För övriga barn var nedstämdheten ett enfasigt fenomen. Barnens interaktionsmönster med personalen skilde sig också markant från barnens mer eller mindre utvecklade bindningsrelationen med mödrarna, bl.a genom en låg interaktionsnivå. Under initialperioden intensifierades kontakten mellan mor-barn.

Under anpassningsperioden dominerade en aktiv anpassning till daghemsmiljön. Majoriteten av barnen hade återhämtat sig och relationen till personalen hade

utvecklats i flera avseenden. Samtidigt karaktäriserades fortfarande barnens anpassning till daghemsmiljön av lite men positiv kontakt med personalen och en extremt låg gråtnivå jämfört med i samspelet med modern . Detta kan delvis förklaras av att barnen anpassat si till daghemmets specifika ekologiska miljö. Resultat som rör mor-barn relationen indikerar att under anpassningsprocessen slås det traditionella sambandet mellan barnets socioemotionella utveckling/beteende och moderns känslighet för barnets signaler sönder.

Analyser av individuella variationer i barnens initiala reaktioner i daghemsmiljön indikerar att de dagliga separationernas omfattning, kvaliteten i personal-barn interaktionen och bindningens utvecklingsnivå bidrar till att förklara barnens separationsstress och nedstämdhet. Dessutom förefaller relationen mellan hem- och daghemskvalitet vara en viktig förklaringsfaktor.

Individuella variationer i barnens reaktioner visade också att drygt en fjärdedel hade svårt att anpassa sig till daghem, medan en tredjedel hade lätt att anpassa sig. Kvaliteten i anpassningen till daghemsmiljön när barnen hade fem månaders erfarenhet av att vara på daghem, förefaller kunna förklaras av en annan kombination av faktorer. Men både daghemskvaliteten och moderns känslighet för barnets signaler är sannolikt betydelsefulla.

Barnens allmänna kognitiva utveckling kan antas vara en aspekt av anpassningsprocessens karaktär.

SUMMARY

INTRODUCTION

The purpose of the present study was to study the short-term effects of an early start in day-care centers, focusing on

(a) the infants' socioemotional reactions and caregiver-infant interactions both at home and in the center setting during the first five months of day-care attendance;

(b) to elucidate the ways in which the infants' more immediate reactions and the process of adjustment to the day-care center are influenced by individual factors and environmental factors (especially factors referring to the quality of mother-infant interaction and the quality of day care).

THEORETICAL PERSPECTIVE AND A MODEL

The cornerstone of the theoretical perspective is the theory of attachment (i.e. Ainsworth, 1972, 1973; Ainsworth et al., 1971, 1978; Bowlby, 1969, 1973, 1980). This perspective has resulted in a concentration on questions concerning the effects of daily separations between the infant and the primary caregiver (i.e. usually the mother).

In this context two important implications for day-care research can be drawn from the Bowlby/Ainsworth attachment theory. Firstly, a general hypothesis can be formulated which states that infants in the age-interval of about 6 to 12 months will probably respond with sadness, sorrow or separation distress on starting to attend a day-care center. Secondly, the attachment theory implies that the more immediate as well as long-term effects of day-care attendance may heighten or intensify the infant's attachment behavior and/or may lead to the development of behavior patterns akin to those termed insecure (avoidant and ambivalent attachment behaviors) by Ainsworth and her associates (Ainsworth et al., op. cit.).

On the other hand it should be stressed that an infant's heightened attachment behavior following an early entry into day care need not necessarily mean that the infant's attachment to the mother is insecure.

Bronfenbrenner's ecological theory (1979) of human development has been used as a complement to the attachment theory. The design of the study corresponds to the ecological theory. According to Bronfenbrenner, a child's entry into day care is considered as an ecological transition, which means that the child becomes an active participant in a new environment. Since the childrens' behavior in the day-care setting may be an

adaptation to this specific ecological setting. Bronfenbrenner also emphasizes the importance of studying children in other settings (e.g. at home) in order to acquire knowledge about their development.

However, relatively few studies have been done on separation distress and the process of adjustment in infants aged 6-12 months when they start attending day care on the basis of observations in natural settings and when the children are studied both at home and in the day-care setting. Little is also known about the short-term effects of day-care attendance on the infants' attachment behavior and interaction patterns with their mothers.

A model has been developed to analyze the infants' responses to maternal separations and short-term effects of early entry into day care. The model is based upon ten factors, all of which are assumed to influence an infant's behavior and development and the nature of the process of adjustment (e.g. quality of mother-infant interaction and the quality of day care).

The model is based upon a theoretical perspective which includes the concept of attachment. In terms of infant-caregiver interaction a distinction has beeen made between face-to-face interaction and interaction concerning proximity vis-à-vis distance. The concept of adjustment has been defined in such a way that it includes transient behavioral changes as well as adaptation to a new environment in the more biological meaning of the word.

In the present study the main research questions are:

- How does the infant's (6-12 months old when starting to attend day care) socio-emotional behavior change during the first five months in day-care centers?
- Does the infant's interaction pattern with the mother change?
- How does the infant's interaction pattern with the staff change and develop (vis-à-vis the corresponding behavior towards the mother)?
- Will the infant's cognitive development be affected?
-Is it possible to identify individual differences with regard to the nature of the process of adjustment?
- How can these individual differences be explained?

METHOD

Two groups of infants have been studied. One group consists of 26 infants aged 6-12 months when they were placed in a day-care center (day-care group). The other group, a control group, consists of infants which are cared for on a full-time basis by their

mothers (home group).

The infants in the subsamples (12 girls and 14 boys in both subsamples) have been matched (pair-wise) according to age, sex, and socio-economic background. All infants participating in the study were full-term, first-born babies who lived in two-parent families in Stockholm, Sweden. A majority of the parents (54%) in both subsamples were college educated and the remaining parents (46%) had at least completed the compulsory education (9 years). The study includes 18 different day-care centers with a staff-to-child ratio of about 1:4.[1] The majority of the infants (62%) attended the day-care centers between an average of 7-10.5 hours a day. The remaining infants (38%) attended the center between an average of 5-6.5 hours a day.

The study has a "before-after" design, which means that the day-care infants have been studied in their homes once before they start at the day-care center (the baseline) and then observations of the corresponding behavior and staff-infant interaction at the day-care centers were carried out after an introductory period, which lasted on average 7 days (range: 2-19 days) at the following points of time (medians): after 4 days, 18 days, 7 weeks, and 5 months of day-care attendance. The corresponding mother-infant interaction and the infants' socioemotional behavior at home were also observed on these occasions.

The observations were focused on the infant's mood, activity level, anxiety-level, etc., as well as on two aspects of the infant's interaction pattern with the caregiver: a) "pure" attachment behavior or proximal behaviors (e.g. approaching, following, making signs to be picked up, crying, etc.) toward the caregiver, and b) affiliative behavior in face-to-face contact (e.g. looking, smiling, babbling, verbal communication, showing toys, etc.). The caregivers' corresponding behaviors (i.e. the mother and the day-care staff, respectively) were observed simultanously, that is a) amount of face-to-face interaction and b) amount of close physical contact with the child. The quality of the interaction pattern was also observed in terms of the infant's and the caregiver's rejection-acceptance of the other's behavior and signals. The caregiver's rejection-acceptance of the infant's signals and behavior was in turn used as measures of the caregiver's responsive sensitivity to the infant's signals. In addition the quality of reciprocal interplay between caregiver and infant was assessed.

Quality of day care and home care was assessed on the basis of the caregivers' (i.e. the day-care staff and the mothers, respectively) sensitivity to the infant's signals of face-to-face interaction and close physical contact.

The Griffiths Mental Development Scale (Griffiths, 1954; Baby Scale) was administered to the day-care infants once before their entry into day care (pre-test),

[1] The day care centers in Sweden are municipality-based and subsidized by the government.

and then after about 7 weeks and 5 months of center attendance. The home-care infants were tested at the corresponding points of time (i.e. ages). With a few exceptions the day-care infants as well as the home-care infants were tested in their homes. All five subscales were administered to the infants, i.e. the Locomotor Scale (Scale A), the Personal-Social Scale (Scale B), the Hearing and Speech Scale (Scale C), the Hand and Eye Scale (Scale D), and the Performance Scale (Scale E).

Data analyses

In order to get information about the "effects" of day-care attendance on the child in the center setting, comparisons were made between the day-care infants' behavior and the interaction pattern in the home and in the center setting. In order to acquire knowledge of the possible impact of day-care attendance on the infants' attachment behavior and mother-infant interaction, comparisons were made between the two subsamples in the home setting: the day-care group and the home-care group. Mainly non-parametric tests have been used (i.e. **Wilcoxon's** matched-pairs signed ranks test). In addition a special regression analysis, based on individual regression lines, has been conducted to describe and compare the overall developmental changes (over time).

Stepwise regression analyses (Maxr/SAS) and contingency tables were used in order to explore the influences of quality of care and other factors on the infants' initial reactions to starting to attend center day care as well as the nature and quality of adjustment to the center setting. The level of statistical significance is $p<.05$, **two-tailed.**

RESULTS

The process of adjustment to the center setting

Comparisons on a group level of the day-care infants' behavior in the center setting, vis-à-vis the corresponding behavior and interaction pattern at home, demonstrated that the process of adjustment to day care could be divided into two phases or periods. The first phase, which lasted between three or four weeks (median = 18 days), has been called the initial period. From about seven weeks of day-care attendance and onwards, the day-care infants' behavior and interaction patterns with the staff showed a marked change and this period covers the second phase, called the period of adaptation.

The initial period

The results revealed that during the initial phase the day-care infants reacted with a significant negative change in mood and often showed sadness, a low activity level as well as a low tolerance for frustration in the center setting. In addition the day-care infants rejected face-to-face contact with the staff and showed a low sociability (towards a stranger). (All differences between the baseline observation at home and the first and sometimes the second observation in the day-care setting were significant.)

From about four days of attendance onwards, the day-care infants on average showed a significantly lower amount of face-to-face interaction as well as initiatives to close physical contact towards the staff than in the interaction with the mother at home.

The period of adaptation

From seven weeks onwards, the day-care infants on average can be said to have recovered in many ways. They no longer showed sadness and the activity level was higher in the center setting.

They were positive towards face-to-face contact (affiliative behavior) and close physical contact with the staff, and they take more frequent initiatives to get close physical contact with them. In line with this result the infants' radius of exploration has changed, indicating that on average the infants use the staff to a greater extent as a base for exploration than during the initial period.

From that time, however, the process of adjustment to the day-care center has also some special characteristics: for example a very low level of crying and the amount of face-to-face interaction and initiative to close physical contact with the caregivers are still on a low level (and significantly lower than the corresponding behavior toward the mother at home).

At the end of the research period, the day-care infants showed significantly more ambivalence and rejection toward the mother than toward the day-care staff with regard to close physical contact. Since the corresponding difference between the day-care infants and the home-care infants were non-significant, the results mainly seem to reflect a difference in the child's relationship with the mother vis-à-vis the caregiver in the center setting.

Infant-mother interaction and the behavior of the infants at home

No "simple", clear-cut differences (on a group level) during the research period appeared between the day-care infants and the home-care infants regarding the interaction pattern between infant and mother based on observations (attachment behavior, affiliative behavior, etc.).

However, more complex and subtle differences were found. During the initial phase, there was a general pattern implying an intensified mother-infant interaction, especially with regard to the reciprocity and the amount of face-to-face contact between mother and infant. But the infant's amount of close physical contact with the mother was also significantly higher after about 4 days of day-care attendance (vs. the baseline observation).

During the period of adaptation, after seven weeks of day-care attendance and to the end of the research period, this intensified face-to-face interaction faded out. Instead, non-significant intercorrelations indicated that the day-care infants' amount of signals to face-to-face interaction have become quite independent of their mothers' corresponding behavior (and in comparison with the mother-infant dyads in the home group).

In terms of the amount of proximity and close physical contact no significant differences were found between the day-care group and the home-care group. The same was true for the quality of the infants' interaction pattern with their mothers, although it can be noted that there was a slight tendency among the day-care infants ($p<.15$) to be somewhat more ambivalent towards close physical contact with the mother (vs. the home group) after five months in day care.

Interestingly the day-care infants showed a significantly higher activity level in their homes than the home group at the end of the research period. Furthermore, significantly less variation was found within the day-care group (vs. home group) regarding the developmental change of the interaction pattern with the mother in the following variables: sociability, anxiousness, sensitivity, rejection-acceptance of close physical contact, and reciprocity of proximal type of contact. These results imply that for these variables the developmental changes among the day-care children show greater similarity vis-à-vis those children cared for exclusively by their mothers.

Individual Differences

Analyses of individual differences demonstrated that 52 percent of the day-care infants (11 out of 25) showed a negative change in their mood during the initial period and they were assessed as sad and depressed in the day-care setting (A-infants). Two more

infants were assessed as sad in the center setting, but these did not show any change since they also were assessed as sad at home before the entry (B-infants). Others (12 %) showed a clear-cut negative change in mood, but no sadness (C-infants). And a notable proportion (36%) of the infants did not demonstrate any sadness or a negative change in their mood at all during the first weeks in the center setting (D-infants). But some of these infants have also been assessed as sad before their entry into day care.

Since the infant's mood was associated with other behavioral changes, indicating separation distress (i.e. amount of crying, low activity level, rejection of staff-infant interaction), this variable was used as a basis for further analyses.

An inspection of those children who were assessed as sad during the initial period (i.e. A- and B-infants) revealed that two or maybe three of them reacted in line with the classical phases "protest and despair". For the other children the sadness was mainly a one-phase phenomenon, which could either be silent with no tears or an open protest with tears.

Patterns of adjustment

On the basis of the total research period, three main different patterns of adjustment to the center setting were identified.
With few exceptions the classification of the infants was identical with the one used in identifying the infant's initial responses in the day-care setting. Seven (28%) of the day-care infants had *a difficult adjustment*, and they showed prolonged sadness and related behaviors. An *average-adjustment* was represented by 10 infants (40%). They showed a pattern corresponding to the analyses on a group level. And eight infants (32%) had an *easy adjustment*. They did not show any sadness in the day-care setting and seemed to adapt very easily to the center setting.

Possible explanatory factors related to separation distress and the infant's mood and quality of adjustment

Stepwise regression analyses revealed that the following four factors were significantly related in some combination of factors to the infants' mood (mean value) during the first 7 weeks in the center setting.
-The developmental level of the infant-to-mother bond before the infant started to attend the day care center;
-Hours per day in day care;
-Paternal education;
-Quality of day care (i.e. the staff's sensitivity to the infant's signals of face-to-face interaction)

Hence, marked and prolonged sadness were related to a higher developmental level of the infant-to-mother bond, lower quality of day care (in terms of the caregiver's sensitivity to the infant's signals), more hours per day in day care, and the father's higher education.

Analyses based on contingency tables and a classification of the infant's process of adjustment supported these factors. In addition they showed that infants with marked separation distress had mothers who were either sensitive or insensitive to their infants' signals. The infant's entry behavior was furthermore related to the sex of the infant (a higher frequency of boys showed either prolonged distress or no distress).

Stepwise regression analyses revealed that the following factors were significantly related to the infant's quality of adjustment (adverse index) to the center setting after 5 months of day-care attendance.

-The mother's sensitivity to the infant's signals (especially close physical contact);
-Quality of day care (i.e. the staff's sensitivity [overall] to the infant's signals);
-Paternal education;
-The mother's attitude toward the day-care center;

Hence, lower quality of adjustment after about 5 months of day care attendance was related to lower quality of mother-infant interaction, lower quality of day care, lower paternal education and the mother's more negative attitude to day care centers.

Cognitive development during the first five months in day care

The individual test scores on each of the five subscales in *the Griffiths Mental Development Scale* were converted to Stanine scales on the basis of a Swedish standardization of the scale. In addition developmental quotients (DQ) were used as measures in some of the data analyses.

No significant differences in test results were found between the day-care group and the home group before the day-care infants start to attend day care (pre-test). However after seven weeks of day-care attendance, the day-care infants showed a significant drop in speech development (the Hearing and Speech Scale; a drop which for some infants was associated with the observed preceding initial phase of sadness and distress).

After about 5 months of center attendance (second post-test), the day-care infants showed significantly lower scores on the Personal-Social Scale and, as well as on the Hearing and Speech Scale if sensitive measures were used (i.e. DQ). In accordance with these results, regression analyses based on individual time-series of scores (Stanine values) revealed a more negative "developmental change" for the day-care in-

fants in these two subscales.

A close inspection of the data, focusing on those infants who showed a clear-cut decline (≥ 2 Stanine scores) in test performance after 5 months of day-care attendance (i.e. pre-test vs. second post-test), indicated that the following factors were related to the decline: prolonged daily separations from mothers working full-time (30-40 hours per week), and moderate or low quality of home (in terms of the mothers' sensitivity to the infant's signals). Quality of day care was usually low or moderate. In addition a negative change in the Hearing and Speech Scale appeared mainly in boys.

DISCUSSION AND CONCLUSIONS

Infants aged 6-12 months reacted with sadness and other associated reactions during the first three to four weeks at a day-care center. This finding supports the implicit hypothesis within the attachment theory, in the sense that these reactions can be interpreted as separation distress and micro-expressions of sorrow as a consequence of the introduced daily maternal separations in a non-familiar day-care setting.

During the period of adaptation, from 7 weeks of day-care attendance and onward, the day-care infants on average had recovered. But during the whole research period, the day-care infants' amount of interaction with the mother was significantly higher than the corresponding behavior towards the staff which indicates that the mother was a preferred attachment-figure, clearly differentiated from the substitute caregivers. This may also explain why the infants showed more negative feelings toward the mother. In the day-care setting, the children were instead accepting and responsive toward the staff. But at the same time they did not demand very much attention or close physical contact and they cried very little. These findings indicate probably (at least in part) an adaptation to the ecological niche or culture of the day-care centers.

The infants' reactions during the initial period can be explained as a reactive phase, while the period from seven weeks of day-care attendance can be interpreted as an active phase during which the infants' behavior mainly reflects an adaptation to a specific environment in a more biological meaning.

The results revealed no "simple" clear-cut differences between the day-care infants and the home-reared infants with regard to infant-mother interaction. Thus, the results indicate that on average the infants in this study did not develop insecure attachment behavior during the first five months in day care. However, the day-care infants' higher activity level at home (vs. the home group) during the period of adaptation may indicate an effect of the daily separations from the mother. The higher activity level may reflect an emotional refueling and contentment in the day-care infants

when child and mother are together again. Furthermore, the significantly lesser variations among the day-care infants with regard to developmental changes during the research period may indicate that the daily separations and day-care attendance may break the traditional correlation between quality of home and the infant's behavior and development.

This interpretation was also in a sense supported by further analyses. Though the results demonstrated that a clear-cut decline in Griffiths' scores among the day-care infants was mainly characteristic of infants who did not come from high quality homes, the data also indicated that low or moderate quality of day care as well as prolongd daily maternal separations may be contributing explanatory factors. Futhermore, the lower scores on the Personal-Social Scale may reflect a somewhat more conflicting and/or intensified attachment behavior among the day-care infants within the so-called normal range, except for a few infants. The day-care infants lower scores on the Hearing'and Speech Scale at the end of the research period may partly be explained by the fact that some children who showed a clear-cut decline came from low quality homes and also attended low quality day-care centers.

The results also demonstrated that the degree of separation distress during the initial period or first weeks in day care was also related to quality of day care (high was more beneficial) and quality of home care (high was *not* beneficial), in addition to the infant's socioemotional developmental level.

Furthermore the day-care infants' quality of adjustment to the center setting after about five months of day-care attendance had a somewhat different set of explanatory factors. However, both high quality of home and high quality of day care was more beneficial for the infants' adjustment to the center setting. These findings are in line with theoretical expectations and they also support the model. In sum high quality staff-infant interaction facilitates the process of adjustment. On the other hand low quality of day care was associated with a more negative adjustment as well as a clear-cut decline in cognitive development during the research period in some of the day-care infants. The results also indicate that prolonged maternal separations may negatively influence the infants' cognitive development and the process of adjustment. Taken together the results imply that many of the infants in this study were vulnerable during the first five months in day care.

Referenser

Ainsworth, M.D.S. (1964/65). Further research into the adverse effects of maternal deprivation. I:, Bowlby (1953/65) *Child care and the growth of love*. Penguin books.

Ainsworth, M.D.S. (1967). Infancy in Uganda: *Infant care and the growth of love*. John Hopkins University Press. Baltimore.

Ainsworth, M.D.S. (1972). Attachment and dependency: a comparison. I: *Attachment and Dependency*. (Ed. J.L. Gewirtz). V.H. Winston & Sons, Inc.

Ainsworth, M.D.S. (1973). The development of infant-mother attachment. I: B.M. Caldwell & H.M. Ricciuti (Eds.), vol.3, *Review of Child Development Research*. The U. versity of Chicago Press.

Ainsworth, M.D.S. (1983). Patterns of infant-mother attachment as related to maternal care: Their early history and their contribution to continuity. In D. Magnusson & V.L. Allen (Eds.), *Human Development. An Interactional Perspective*. New York & London: Academic Press.

Ainsworth, M.D.S. & Bowlby, J. (1954). Research strategy in the study of mother-child separation. *Courrier, Centre International de l'Enfance*. International children's centre, 4, no.3, 1-47.

Ainsworth, M.D.S. & Wittig, B.A. (1969). Attachment and exploratory behaviour of one-year-olds in a strange situation. I: *Determinants of Infant behaviour IV*. (Ed. B.M. Foss). London: Methuen.

Ainsworth, M.D.S., Bell, S.M., & Stayton, D.J. (1971). Individual differences in strange situation behaviour of one-year-olds. I: *The Origins of Human Social Relations*. (Ed. H.R. Schaffer). London: Academic Press.

Ainsworth, M.D.S., Blehar, M., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of Attachment*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.

Alin-Åkerman, B. (1972). Handledning till Griffiths' utvecklingsskala 0-2 år. Stockholm: Skandinaviska testförlaget.

Alin-Åkerman, B. (1978). *Mus-projektet. Adoptivbarn-Fosterbarn*. En studie av en grupp barn som har vistats på spädbarnshem. Pedagogiska institutionen (Rapport 5). Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.

Alin-Åkerman, B. &, Fischbein, S (1991). Twins: Are they at risk? A longitudinal study of twins and nontwins from birth to 18 years of age. *Acta Genet.Med. Gemellol, 40*, 29-40

Anderson, C.W. (1980). Attachment in Daily Separations: Reconceptualizing Day Care and Maternal Employment Issues. *Child Development, 51*, 242-245.

Anderson, C.W., Nagle,R.J., Roberts, W.A., Smith J.W. (1981). Attachment to substitute caregivers as a function of center quality and caregiver involvement. *Child Development, 52*, 53-61.

Andersson, B-E. (1982). *Utvecklingsekologi*. En teoretisk referensram till studiet av mänsklig utveckling. Rapport 1/1982, Institutionen för pedagogik, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.

Andersson, B.E. (1990). Utvecklingsekologi. I P. Björklid & S. Fischbein (red.),v *Individens samspel med miljön*. Ett interaktionistiskt perspektiv på pedagogik. Högskolan för lärarutbildning i stockholm, Institutionen för pedagogik. Rapport 2/1990.

Andersson, B-E. (1989). Effects of public day care: A longitudinal study. *Child Development,60*, 857-866.

Andersson, B-E. (1990). *Hur bra är egentligen dagis?* Stockholm: utbildningsförlaget.

Andersson, B-E. (1992). Effect of day-care on cognitive and socioemotional development competence of thirteen-year-old swedish school children. *Child Development*, 63, 20-36.

Andersson, G. (1984). *Små barn på barnhem.* Psykologiska institutionen, Lunds universitet. Doktorsavhandling.

Arend, R., Gove, F., & Stroufe,L.A. (1979). Continuity of individual adaptation from infancy to kindergarten: A predictive study of ego-resiliency and curiosity in preschoolers. *Child Development, 50,* 950-959.

Asplund, J. (1979). *Teorier om framtiden.* Stockholm: LiberFörlag

Balint, A. (1949). Love for the mother and mother-love. *International Journal of psychoalalysis, 30,* 251-259.

Balleyguier, G. (1988). What is the best mode of day care for young children: A french study. *Early Child Development and Care.* 33, 41-65.

Balleyguier, G. (1991). French research on day care. In, Melhuish &: Moss (Eds.). *Day care for young children. International Perspectives.* London & New York: Routledge.

Barglow, P., Vaughn,B., & Molitor, J.(1987). Effects of maternal absence due to employment on the quality of infant-mother attachment in a low risk sample. *Child Development, 58,* 945-954.

Bartko, J.J., Carpenter, W.T. (1976). On the methods and theory of reliability. *The Journal of Nervous and Mental disease,* 163, 307-317.

Bateson, M.C. (1979). 'The epigenes of conversational interaction': a personal account of research development. In M. Bullova (Ed.), Before Speech: The beginning of interpersonal communication. Cambridge University Press.

Baydar,N. & Brooks-Gunn,J. (1991). Effects of maternal employment and child-care arrangements on preschoolers' cognitive and behavioral outcome: Evidence from children of the national longitudinal servey of youth. *Developmental Psychology, 27,* 932-945.

Bell, S.M. & Ainsworth, M.D.S. (1972). Infant crying and maternal responsiveness. *Child Development, 43,* 1171-1190.

Belsky, J. (1984). Two waves of day care research: Developmental effects and conditions of quality. I: R.C. Ainslie (ed.), *The Child and the Day Care Setting.* Qualitative Variations and Development. New York: Praeger Publishers.

Belsky, J. (1986). Infant day care: A cause for concern? *Zero to three.* Bulletin of the national center for clinical infant programs, 6, September, 1-10.

Belsky, J. (1987). Infant Day Care Responses: Risks remain. *Zero to three.* Bulletin of the national center for clinical infant programs, february, 22-25.

Belsky, J. (1988). The "effects" of infant day care reconsidered. *Early Childood Research Quarterly* 3 235-272

Belsky, J. (1990). Parental and nonparental child care and children's socioemotional development: A decade in review. *Journal of Marriage and the Family,* 1-45.

Belsky, J., & Rovine, M. (1988). Nonmaternal care in the first year of life and the security of infant-parent attachment. *Child Development, 59,* 157 -167.

Belsky,J.& Steinberg,L. (1978). The effects of day care: A critical review. *Child Development, 49,* 929-949.

Belsky,J., Steinberg,L. & Walker,A. (1982). The ecology of day care. I: M. Lamb (Ed.), *Nontraditional Families*: Parenting and Child Development. Hillsdale: N.J. Lawrence Erlbaum.

Benn, R. K. (1986). Factors promoting secure attachment relationships between employed mothers and their sons. *Child Development, 57,* 1124 -1231.

Bergman, L.R. (1974). Sex differences in intellectual develoment: Are boys more vulnurable? Reports from Psychologicsl laboratories. The university of Stockholm

Bischof, N. (1975). A systems approach toward the functional connections of attachment and fear. *Child Development, 46,* 801 -817

Björklid, P. & Fischbein, S. (1992). *Individens samspel med miljön.* Ett interaktionistiskt perspektiv på pedagogik. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Stockholm: HLS Förlag

Blalock, H. M.(1981). Social Statistics. International Student Edition. Tokyo: McGraw-Hill.

Blanchard, M. & Main,B. (1979). Avoidance of the attachment figure and social-emotional adjustment in day-care infants. *Developmental Psychology, 15,* 445 -446.

Blehar, M.P. (1974). Anxious attachment and defensive reactions associated with day care. *Child Development,* 45, 683-692.

Blurton Jones, N., & Leach, G.M. (1972). Behavior of children and their mothers at separation and greeting. In N. Blurton Jones (Ed.), *Ethological studies of child behaviour.* London: Cambridge University Press.

Bohlin, G. & Hagekull, B. Germer,M., Andersson, K., Lindberg,L. (1989). Avoidant and resistant reunion behaviors as predicted by maternal interactive behavior and infant temperament. *Infant Behavior and Development,* 12, 105-117.

Bowlby, J. (1946). *Forty-four juvenile thieves: Their characters and home-life.* Baillére, Tindall & Cox.

Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health.* W.H.O. Publ. Monograph series no 2, N.U.,O.M.S., Geneva.

Bowlby, J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. International journal of psychoanalysis, 39, 350-73.

Bowlby, J. (1960b). Grief and mourning in infancy and early childhood. *Psychoanalytic Study of the Child,* 15, 9-52.

Bowlby, J. (1961). Processes of mourning. *The International Journal of Psycho-Analysis,* Vol. XLII, parts 4-5, 317-340.

Bowlby,J. (1969/71). Attachment and loss, vol. 1: *Attachment.* London: The Hogarth Press.

Bowlby,J. (1973). Attachment and loss, vol.2: *Separation, Anxiety and Anger.* London: The Hogarth Press.

Bowlby, J. (1980). Attachment and loss, vol. 3: *Loss, Sadness and Depression.* London: The Hogarth Press.

Bradley,R.H., Caldwell, B.M., Fitzgerald, J.A., Morgan, A.G., & Rock, S.L.(1986). Behavioral competence of maltreated children in child care. *Child Psychiatry and Human Development, 16,* 171-193.

Bradley, R.H., Barnard, K.E. Caldwell, B. Gottfried, A.W.,Gray,C., Johnson,D.L.,Ramey,C.T., Siegel,L. (1989). Home environment and cognitive development in the first 3 years of life: A collaborative study involving six sites and three ethnic groups in north America. *Developmental Psychology,23, 217-235.*

Brazelton, T.B., Koslowski, B., & Main, M. (1974). The origins of reciprocity: The early mother-infant interaction. In M.L. Lewis & L.A. Rosenblum (Eds.), *The effects of the infant on its caregiver.* The origins of behavior series, volume 1. John Wiley & Sons.

Brazelton, T.B., Tronic, E., Adamson, L., Heidelise, A., Wise, S. (1975). Early mother-infant reciprocity. In Parent-infant interaction. Ciba Foundation Symposium 33 (new series). Amsterdam, Oxford New york: North-Holland.

Bretherton, I. & Ainsworth, M.D.S. (1974). Responses of one-year-olds to a stranger in a strange situation. I: M.L. Lewis & L.A. Rosenblum (Eds.), *The origins of human behavior: Fear.* New York: Wiley.

Bretherton, I., Mcnew, S. & Beeghly-Smith, M. (1981). Early person knowledge expressed in gestural and verbal communication : When do infants acquire a theory of mind"? In M.E. Lamb and L.R. Sherrod (Eds.), *Infant social cognition.* Hillsdale, N.J.: Erlbaum

Bretherton, I., & Ridgeway, D. (1986). Attachment: The parental perspective. Paper presented at the International Conference on Infant Studies, Los Angeles, April, 1986.

Bretherton,I Ridgeway, D. & Cassidy, J.(1990). Assessing internal working models of the attachment relationship. In M.T. Greenberg, Cicchetti,D., E.M. Cummings (Eds.), *Attachment in the Preschool Years.* Chicago London: The University of Chicago Press

Bretherton,I. & Waters. E (Eds.), Growing Points of Attachment Theory and Research. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, Serial No. 209, Vol. 50.

Broberg, A.G. (1989). *Child care and early development.* A longitudinal studiy of child care, and its effects on child development. Department of Psychology, University of Göteborg. Doktorsavhandling.

Broberg, A.G. (1992). Hemma eller borta - om betydelsen av olika barntillsynsformer. I: P. Hwang (Red.), *Barnets tidiga relationer.* Stockholm: Natur och Kultur.

Broberg, A.G. (1993). Inhibition and children's adjustment to out-of-home care. I K.H. Rubin & J. Asendorpf (Red.), *Social withdrawal, inhibition, and shynesin children.* s.151-176.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development. Experiments by nature and designs.* Harvard University Press.

Bronfenbrenner, U.(1989). Ecological system theory. In R. Vasta (Ed.), *Six theories of child development*: Revised formulations and current issues (pp 195-246). Greenwich,CT: JAI Press.

Bronfenbrenner, U. & Crouter, A.C.(1983). The evolution of environmental models in development research. In W. Kessen (ed.), *History, theory, and methods* (pp. 357 -414). Vol. 1 in P.H. Mussen (Gen.ed.), *Handbook of Child Psychology.* New York: Wiley.

Brookhart,J. & Hock, E: (1976). The effects of experimental context and experiential background on Infants'behavior toward their mothers and a stranger. *Child Development, 47,* 333-340.

Bryant, B., Harris,M., Newton, D. (1980). *Children and Minders.* Oxford preschool research project. London: Grant McIntyre.

Burlingham, D. & Freud A. (1942). *Young children in war-time.* London: Allen & Unwin.

Burlingham, D. & Freud A.(1944/64). Infants without families:
The care for and against residential nurseries. London: Allen & Unwin. Översatt till svenska: Barn utan familj.

Cairns, R. B. (1977). Beyond social attachment: The dynamics of interactional development. In T. Alloway, P. Pliner, L. Krames (Eds.), *Attachment behavior. Advances in the communication and affect*, Vol. 3. New York and London: Plenum Press.

Caldwell, B.M., Wright, C.M., Honig, A.S. & Tannenbaum, M.J. (1970). Infant day care and attachment. *American Journal of Orthopsychiatry*, 40, 397- 412.

Campos, J:J:,Caolovitz Barett,K, Lamb, M.E., Goldsmith,H.H, Stenberg,C. (1983). Socioemotional development. In P.H. Mussen, Hanbook of child psychology. Vol-II. (Eds.M.M: Haith & J. Campos.)

Caruso, D. A. (1989). Quality of day care and home-reared infants' interaction pattern with mothers and day care providers. *Child & Youth Care Quarterly, 18* (3), 177-191.

Cederström, A. & Hessle, M. (1980). Barn i kris. Yt- och djupanpassning hos fosterbarn. Barnbyn skå (rappot nr 50).

Casler, L. (1961). Maternal deprivation: A critical review of the literature. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 26,* no 2, 2-50.

Chase-Lansdale, L.P., & Owen, M.T. (1987). Maternal employment in a family context: Effects on infant-mother and infant-father attachments. *Child Development, 58,* 1505-1512.

Clarke-Stewart, K.A. (1988) The effects of infant day care reconsidered:A risk for parents, children, and researchers. *Early childhood Quarterly, 3,* 293-318.

Clarke-Stewart, K.A. (1989). Infant Day Care. Maligned or malignat? *American Psychologist ,44,* No 2, 266-273.

Clarke-Stewart, K.A. & Fein, G.G. (1983). Early Childhood Programs. I: P.H. Mussen (Ed.), *Handbook of Child Psychology, Fourth Edition,* Vol. 2: Infancy and Developmental Psychobiology. New York: Wiley

Cochran, M. (1977). A comparison of group day care and family child rearing patterns in Sweden. *Child Development, 48,* 720-727.

Cochran, M. M & Gunnarsson, L. (1985). Acomparison of group day care and family based childrearing patterns. *Journal of Marriage and the Family, 47,* 297-309.

Colin, V. (1986). Hierarchies and patterns of infant's attachment to employed mothers and to alternative caregivers. Paper presented at the International Society for Behavioral Development.

Condon, W.S. & Sander, L. (1974). Neonate movement is synchronized with adult speech: Interactional participation and laguage acquisition. *Science,* 183, 99-101.

Cummings, (1980). M.E. Caregiver stability and day care. *Developmental Psychology, 16,* 31-37.

Cytryn, L., McKnew, D.H., Bunney, W.E. (1980). Diagnosis of depression in children: a reassessment. *American Journal of Psychiatry, 137,* 22-25.

Daniels, D., & Plomin, R. (1985). Origins of insdividual differences in shyness. Developmental psychology ,21, 118-121.
Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species by Means of Natural Selection.* London: John Murray.

DeMeis, D. K., Hock, E., McBride, S.L. (1986). The balance of employment and motherhood: longitudinal studiy of mother's feelings about separation from their first-born infants. *Developmental Psychology, 22,* 627-632.

Dencik, L., Bäckström, C. Larsson, E. (1988). *Barnens två världar.* Esselte Studium.

Doyle, A., (1975). Infant development in day care. *Developmental Psychology, 11,* 655-656.

Doyle, A. & Sommers, K (1978). The effects of group and family care on infants attachment behaviours. *Canadian Journal of Behavioural Science, 10,* 38-45.

Expert commity om mental health (1951). Report on the second session 1951, W.H.O., Geneva.

Fagin, C.M. (1966). The effects of maternal attendance during hospitalization on post-hospital behavior of young children: A comparative study. Philadelphia: F.A. Davis.

Van den Boom, D.(1988). *Neonatal irritability and the development of attachment: observation and intervention.* Rijksuniversiteit te Leiden.

Farran, D.C., & Ramey, C.T. (1977). Infant day care and attachment behaviors toward mothers and teachers. *Child Development, 48,* 1112-1116.

Feldbaum, C.L., Christenson, T.E., & O'Neil, E.C. (1980). An observation study of the assimilation of the newcomer to the preschool. *Child Development, 51,* 497-507.

Field,T. (1984). Separation Stress of Young Children Transferring to New Schools. *Developmental Psychology, 20,* 5, 786-792.

Field, T., Vega Lahr,N., & Jagadish,S. (1986). Separation stress of nursery school infants and toddlers graduating to new classes. *Infant Behavior and Development, 7,* 277-284.

Field, T., Gewirtz, J.L., Cohen, D., Garcia, R. Greenberg, R., & Collins, K. (1984b). Leave-takings and reunions of infants, toddlers, preschoolers, and their parents. *Child Development, 55,* 628-635.

Field, T., Reite, M. (1984). Childrens responses to separation from mother during the birth of another child. *Child Development, 55, 1308-1316.*

Finkelstein, N. (1982). Aggression: Is it stimulated by day care? *Young Children, 37, 3-9.*

Fischbein, S. (1986). *Person-Environment Interaction in Educational Settings.* Stockholm Institute of Education, Department of Educational Research, Report no. 1.

Fox, N.A.(1977). Attachment of kibbutz infants to mother and metapelet. *Child Development,* 48, 1228-1239.

Fox, N.A. & Field,T.(1989). Indivudual differences in preschool entry behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology,* 10, 527-540.

Fox, N.A. & Fein, G.(1990). Infant day care: A special Issue. In N. Fox & G.Fein (Eds.) *Infant Day Care: the Current Debate.* Norwood: Ablex

Freud,S. (1926). Inhibitions, symtoms and anxiety. *The complete psychological works of Sigmund Freud.* London Hogarth Press.

Gamble.,T.J.,& Zigler, E. (1986). Effects of infant day care: Another look at the evidence. *American Journal of Orthopsychiatry, 56,* 26 -42.

Gauensbauer, T.J.(1980), Anaclitic depression in a three-and-a-half-month-old child. *American Journal of Psychiatry, 137,* 841-842.

Gewirtz, H. B., & Gewirtz, H. B., J.L. (1969). Caretaking settings, background events and behavior differences in four Israeli childrearing environments: Some preliminary trends. In B. Foss (Ed.) *Determinants of infant behavior IV.* London: Methuen.

Goldberg, S.(1977). Social competence in infancy: A model of parent-infant interaction. *Merrill-Palmer Quarterly, 23,* 163 -177

Golden,M., Rosenbluth,L., Grossi,M.T., Policare,H.J., Freeman,H., & Brownlee, E.M. (1978). *The New York City Infant Day Care Study.* A comparative study of licensed group and family infant day care programs on children and their families. New York: Medical Health Research Association of New York City.

Goldfarb, W. (1943). The effects of early institutional care on adolescent personality. *Journal Exper. Educ., 12,* 106-129.

Goldfarb, W. (1945). Psychological privation in infancy and susequent adjustment. *American Journal of Orthosychiatry ,15,* 247-255-

Goossens, F.A., & van Ijzerndoorn. M. H. (1990). Quality of infants' attachments to professional caregivers: Relation to infant-parent attachment and day-care characteristics. *Child Development, 61,* 550-563.

Goosens,F., Ottenhof,G., Koops, W. (1991) Day Care and social outcomes in middle childhood: Aretrospective study. Journal of Reproductive and Infant Psychology, 9, 137-150.

Griffiths, R. (1954/1967). *The Abilities of Babies.* A study in mental measurement. University of London Press Ltd.

Gunnarsson,L. (1978). *Children in Day Care and Family Care in Sweden.* A follow up. University of Gothenburg. Department of Educational Research. Doktorsavhandling.

Hansson B. (1979). Orubbliga fakta eller äventyrliga hypoteser. Tvärsnitt, *Humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning,* nr 1.

Harlow, H.F. (1959). Love in infant monkeys. *Scientific American, 200,* 68-74.

Haskins, R. (1985). Public school aggression among children with varying day-care experience. *Child Development, 56,* 689-703.

Haskins, R. (1989). Beyond Metaphor: The efficacy of early childhood education. *American Psychologist, 44,* no 2, 274-282.

Hector,E. & Säfvestad,I (1975) *Introduktion av spädbarn i barnstuga.* Psykologexamens arbete Lunds universitet, beteendevetenskapliga institutionsgruppen

Heinicke, C. & Westheimer, I. (1965). *Brief Separations.* New York: International Universities Press; London: Longmans Green.

Heimann, M. (1993). Social redan från början. I P. Hwang (red.). *Spädbarnets psykologi.* Natur och Kultur.

Hennessy, Martin, Melhuish, Moss (1992). The social and emotional conseqences of full-time day care attendance in infancy. Paper presented at the Vth european conference on developmental psychology. 6-9 september, 1992 Seville Spain.

Henkel, R.E. (1975). Part-Whole Correlations and the Treatment of Ordinal and Qasi-Interval Data as Interval Data. *Pacific Sociological Review, 18,* 3-26.

Hinde, R. (1979). *Towards understanding relationships.* London: Academic Press.

Hinde, R.A. & Stevenson-Hinde, J. (1990). Attachment: Biological, cultural and individual desiderata. *Human Development,* 33, 62-72.

Hock, E. (1980). Working and nonworking mothers and their infants: A comparative study of maternal caregiving characteristics and infant social behavior. *Merrill-Palmer Quarterly, 26,* 79-101.

Hollenbeck, A.R. (1978). Problems of realiability in observational research. In: G.P. Sackett (Ed.), *Observing behavior,* vol. 2, Balitmore: University Park Press.

Hoffman, L. W. (1984). Maternal employment and the young child. In: M. Perlmutter (Ed.), *Parent-Child Interaction and Parent-Child Relations in Child Development.* The Minnesota Symposia on Child Psychology, vol., 17, London: Lawrence Erlbaum.

Hoffman, L.W. (1989). Effects of maternal employment in the two-parent family. *American Psychologist,* 44, 283-292.E

Howes, C. (1990). Can the age of entry into child care and the quality of child care predict adjustment in kindergarten? *Developmental Psychology, 26,* 292-303.

Howes, C., & Olenick, M. (1986). Family and child care influences on toddlers compliance. *Child Development,* 57, 202-216.

Howes,C., Rodning, C., Galluzzo,D.C., Myers,L. (1988) Attachment and child care: Relationships with moher and caregiver. *Early Childhood Research Quarterly, 3,* no. 4.

Howes, C., & Rubenstein, J. (1985). Determinants of toddlers' experience in daycare: Age of entry and quality of setting. *Child Care Quarterly, 14,* 140-150.

Howes, C., & Stewart, P. (1987). Child's play with adults, toys and peers: An examination of family and child care influences. *Developmental Psychology, 23,* 423-430.

Hwang, P., Broberg,A., & Lamb, M.E. (1991). The Gothenburg child care study.In T. Melhuish & P.Moss (eds.) *Day care and young children: International perspectives* (102-120) London: Tavistock/Routledge.

Hodges,J., & Tizard, B. (1989). Social and family relationsships of ex-institutional adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 30,* 77-98.

Härsman 1981/1983. Om spädbarns emotionella och sociala anpassning till daghem. Information från SESAD-projektet. Högskolan för lärarutbildning. Institutionen för pedagogik.

Härsman,I. (1982). Om små barns separationsreaktioner. Teoretiska utgångspunter för en studie av spädbarns anpassning till daghem. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, institutionen för pedagogik. Rapport 10/82.

Härsman,I. (1984).The Emotional and Social Adjustment of Infants to Day Care Centers. Poster presented at the International Conference on Infant Studies, New York, April 5-8, 1984.

Härsman,I. (1985). Spädbarns anpassning till daghem. Huvudresultat fran en jämförande studie av daghemsbarn och hemmabarn. Högskolan for lärarutbildning, Institutionen for pedagogik, (Rapport 13)

Härsman, I. (1986). Individual differences in the adjustment of infants to day care centers. Poster presented at the International Conference on Infant Studies, Los Angeles, California April 10-13, 1986.

Harsman,I. (1992). De första månaderna på daghem: Med fokus på små barns allmänna utveckling i relation till samspelet vuxen-barn och anpssningens karaktär. I *Forskning om små barn.* Centrum för kunskap om barn. Göteborgs universitet.

Härsman,I. (1992) Infant Day care: Factors related to separations distress and quality of adjustment. Poster presented at the Vth european conference on developmental psychology 6-9 september, Seville, Spain

Hägglund, S. (1986). Sex-typing and development in an ecological perspective. Göteborgs studies in educational sciences 55. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis

Izard, C.E. (1975). The face of emotion. New York: Appelton-century-Crofts, *Educational Devision, Meredith Corporation.*

Jacobsen, J. & Wille, D. (1984).Influence of attachment and sepration experience on separation distress at 18 months. *Developmental Psychology, 20,477-484.*

Jonsson, C-O., Elmin, I., & Weingarten, B. (odaterad). The use of attachment objects and transitional object equivalents in separations situations. Naturalistic observations in swedish day nurseries.

Kagan, J.Kearsley, R.B., Zelazo,P.R. (1978). *Infancy: its place in human development.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Kagan,J., Reznick,J.S., & Gibbons,J. (1989). Inhibited and unhibited types of children. *Child Development, 60,* 838-845.

Kagan,J., Reznick,J.S., Clarke, C. C., Snidman, N. & Garcia-Coll, C (1984). Behavioral inhibition to the unfamliliar. Child Development, 58, 2212-2225.

Kent, R.N. & Foster, S.L. (1977) Direct observational procedures: Methodological Issues in Naturalistic Settings. In: A.R. Ciminero, K.S. Calhoun & H.E. Adams (Eds.), Handbook of behavioral assessment. New York, London: John Wiley & Sons.

Keister, E.M. (1970). *"The good Life for infants and toddlers".* Group care of infants. Report on a demonstration project. national association for the education of young children, Washington, D.C.

Kihlblom, U: (1991). *Barns utveckling och mödrars arbete.* En longitudinell studie av barns utveckling i relation tillderas mödras arbetsförhållanden. Almkvist och Wiksell. International

Klackenberg, G. (1956). Studies in maternal deprivation in infant's homes. *Acta Paediatrica, 45,* (1), 1-12.

Klein, M. (1948). *Contributions to psycho-analysis, 1921-1954.* London: Hoghart Press

Klein, P. (1988). Stability and change in interaction of israeli mothers and infants. *Infant Behavior and Development,* 11, 55-70.

Kuhn, T. (1962/1970). *The structure of scientific revolutions.* London & Chicago: The University of Chicago Press

Lagercrantz, E. (1979). *Förstföderskan och hennes barn.* En psykologisk studie av graviditet och förlossning samt moderns och barnets utveckling och samspel under de första 18 månaderna. Stockholm: Wahlström & Widstrand. Akademisk Avhandling.

Lahikainen, A-R. & Sundquist, S. (1979). The reactions of children under four years to day nursery. *Psychiatria Fennica,* 73-86.

Lamb, M.E. (1975). Infant attachment to mothers and fathers. Paper presented at the Biennial Meeting in the Society for Research in Child Development. Denver, Colorado, April, 10-13.

Lamb, M.E. (1976). Twelve-month-olds and their parents: interaction in a laboratory play room. *Developmental Psychology, 12,* 237-244.

Lamb, M.E. (1977). Father-infant and mother-infant interaction in the first year of life. *Child Development, 48,* 167-181.

Lamb, M.E., Hwang, CP.,Bookstein, F.L. Broberg;A., Hult,G.,& Frodi, M. (1988). The development of competence in swedish preschoolers. *Developmental Psychology, 24,* 58-70

Lamb, M.E.., Thompson,R.A., Gardner,W., Charnov,E.L. (1985). *Infant-mother attachment.* Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Lerner, R.M. (1983). "A goodness of fit" model of person-context interaction. In D. Magnusson & V. Allen (Eds.), *Human Development: An interactional perspective.* New York, London: Academic Press.

Lerner,R.M., Palermo, M., Spiro III, A., Nesselroade, J.R. (1982). Assessing the dimensions of temperamental individuality across the life span: The dimensions of temperament survey (DOTS). *Child Development, 53,* 149-159.

Levin, K. (1935). *A dynamic theory of personality.* New York: McGraw-Hill.

LeVine, R:A. & Miller, P.M. (1990). Commentary. *Human Development,* 33, 73-80.

Lewis, M. & Rosenblum, L.A. (Eds.), (1974). *The effects of the infant on its caregiver.* New York, London: Wiley.

Lewis,M. & Lee-Painter,S. (1974). An interactional approach to the mother-infant dyad. In, M. Lewis & L.A. Rosenblum (Eds.), *The effects of the infant on its caregiver.* New York, London:John Wiley.

Lindstam, R. (1968). *Griffiths Mental Development Scale.* Svensk version 0-2 år. Skandinaviska Testförlaget AB.

Lorenz, K. (1950). *The comparative method in studying innate behaviour patterns,* in SEB Symposium No.4. Cambridge: University Press.

Läroplan för gymnasieskolan /Lgy 70/ (1970). Stockholm: Skolöverstyrelsen.

Maccoby, E.E., & Feldman, S.S. (1972). Mother attachment and stranger-reactions in the third year of life. *Monographs of the Society for Research in Child development, 37* (1,Serial N0. 146).

Magnusson, D. (1988). *Individual development from an interactional perspective*. Hillsdale: Nj. Erlbaum.

Magnusson, D. & Allen, V.L. (1983) (Eds.), *Human development. An interactional perspective*. New York, London: Academic Press.

Mahler, M.S., Pine, F., Bergman,A. (1984). *Barnets psykiska födelse*. Symbios och individuation. Natur och Kultur. (Orginalets titel: The psychological birth of the human infant, 1975)

Main, M.B. (1977). Analysis of a peculiar form of reunion behavior seen in some day care children: Its history and sequalae in children who are home-reared. In R.A. Webb (Ed.), *Social Development in Childhood:* Day Care Programs and Research. Baltimore: John Hopkins University Press.

Main, M. & Weston, D.R. (1981). The Quality of the Toddler's relationship to mother and to father: Related to conflict behavior and readiness to establish new relationships. *Child Development,* 52, 932-940.

Main, M. & Weston,D.R. (1982). Avoidance of the attachment figure in infancy: Descriptions and interpretations. In C.M. Parkes & J. Stevenson-Hinde (Eds.), *The Place of Attachment in Human Behavior*. New York: Basic Books, Inc.

Main, M.,Kaplan, N., Cassidy, J. (1985), Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation.Growing Points of Attachment Theory and Research. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, Serial No. 209, Vol. 50, 66-104..

Main, M. & Solomon, J. (1986). Discovery of an insecure-disorganized attachment pattern, In, T.B. Brazelton & M W. Yogman (Eds.), *Affective Development in Infancy*. Norwood, New Jersey: Ablex.

Main,M., Tolan, W., Tomasini,L. (1979). Differences among mothers of infants judged to differ in security. *Developmental Psychology, 15*, 472-473.

Marvin,R. S. (1972). *Attachment and cooperative behavior in two, three-, and four-year-olds*. Unpublished doctoral dissertation, University of Chicago.

Matas, L., Arend, R.A., & Stroufe, L.A. (1978). Continuity of adaptation in the second year: The relationship between quality of attachment and later competence. *Child Development, 49*, 547-556.

Mayall, B. & Petrie, P. (1977). *Minder, Mother and Child*. University of London. Institute of Education, Studies in Education

McBridge, S.L. & Hock, E. (1984). Relationsship of maternal behavior and anxiety associated with mother -infant separations. Paper presented at the International Conference on Infant Studies, New York, April.

McCartney, K. (1984). Effects of quality of day care environment on children's language development. *Developmental Psychology, 20*, 244-260.

McCartney, K., Scarr, S., Phillips, D., Grajek, S., Schwartz, J.C. (1982). Environmental differences among day care centers and their effects on children's development. In E. F. Zigler & E. W. Gordon (Eds.), *Day Care: Scientific and Social Policy Issues* (pp.126-151). Boston: Auburn House.

McCutcheon,B & Calhoun, K (1976). Social and emotional adjustment of infants and todlers to a day care setting. *American Journal of Orthopsychiatry, 46*, 104-108.

Mizukami,K., Kobayashi N., Ishii,T., Iwata,H. (1990). First selective attachment begins in early infancy: A study using telethermography. *Infant Behavior and Development* 13, 257-271

Melhuish, E.C. (1991). Research on day care for young children in the United Kingdom. In E.C.

Melhuish,T & P. Moss,.(Eds.). *Day Care and Young Children: International Perspectives.* London: Tavistock/Routledge.

Moore,T. (1963). Effects on the children. In, S.Yudkin & A.Holme (Eds.), *Working mothers and their children.* London: Sphere books.

Moore, T. (1969). Stress in normal childhood. *Human Relations, 22,* 235-250.

Moore, T. (1975). Exclusive early mothering and its alternatives. The outcome to adolescence. *Scandinavian Journal of Psychology, 16,* 255-272.

Moskowitz,D.S., Schwartz, J.C., & Corsini,D.A. Initiating day care at three years of age. Effects on attachment. *Child Development,* 1977,*48,* 1271-1276.

Mussen, P.H. (1970). *Carmichaels manual of child psychology.* Third edition, Vol.II. New York, London: Wiley.

Nelson, K.E., Heimann,M., Abuelhaija,L., Wroblewski,R. (1989). Implications for language acquisition models of childrens' and parents' variations in imitiation. In G.E. Spiegel, K.E. Nelson (Eds.), *The many faces of imitiation in language learning.* New York, Berlin, London, Paris: Springer-Verlag

Näsman, E. et.al., (1983). Föräldrars arbete barns villkor. En kunskapsöversikt. Stockholm: Liber.

Oppenheim, J., Sagi, A., & Lamb,M. (1988). Infant attachments at the kibbutz and their relation to socioemotional development four years later. *Developmental Psychology, 24,* 427- 434.

Owen, M.T. & Cox, M.J. (1988) Maternal employment and the transition to parenthood. In A. Gottfried & A.W. Gottfried (Eds.), *Maternal employment and childrens development. Longitudinal research.* (pp 85-119) New York: Plenum Press

Palmérus, K. & Hägglund, S. (1987). *Hur många vuxna behövs på dagis?* En studie av personaltäthet, socialt samspel och aktiviteter på sex daghemsavdelningar. Rapport 1987:04. Institutionen för pedagogik. Göteborgs universitet.

Petrie, P. (1984). Day care for under 2's at childminders and in day nurseries. *Early Child Development and Care, 16,* 205-216.

Phillips, D. A. (1991). The Social Context of Child Care in the United States. In E. Melhuish & P.Moss (Eds.), *Day Care and the Young Child: International perspectives.* London: Tavistock/Routledge

Phillips, D., & Mc Cartney, K., Scarr, S., Howes, C. (1987).
Selective Review of Infant day Care research: A cause for concern! *Zero to Three,* february, 18-20.

Phillips, D.A., McCartney, K., & Scarr,S. (1987). Child care quality and children's social development. Developmental Psychology, 23, 537-544.

Piaget, J. (1954). *The construction of reality in the child.* New York: Basic Books.

Pramling,I.(1993) *Barnomsorg för de yngsta.* Allmänna förlaget

Pramling, I. & Lindahl, M. (1992). Att göra daghemmet till sin livsvärld. I *Forskning om små barn.* Centrum för kunskap om barn. Göteborgs universitet.

Portnoy, F. C. & Simmons,C.H. (1978). Day care and attachment. *Child Development, 49,* 239-242.

Ragozin, A. S. (1980). Attachment behavior of day care children. Naturalistic and laboratory observations. *Child Development, 51,* 499-415.

Ramey, C.T., & Haskins, R. (1981). The modification of intelligence through early experience. Intelligence, 5, 5-19.

Ramey, C.T., & Mills P.M. (1977). Social and intellectual consequences of day-care for high-risk infants. In R.A. Webb (Ed.), *Social development in childhood: Daycare programs and research*. Baltimore: John Hopkins University Press

Ramey, C.T., Dorval, B., & Baker-Ward, L. (1983). Group day care and socially disadvantaged families: Effects on the child and the family. *Advances in Early Education and Day care, 3*, 69-106.

Rheingold, H. (1969). The effect of a strange environment on the behavior of infants. In B.M. Foss (Ed.), *Determinants of Infant Behavior IV*. London: Methuen, 137-166.

Rheingold, H. & Eckerman, C. (1969). The infant's free entry into a new environment. *Journal of Experimental Child Psychology, 8*, 271-283.

Rheingold,H. & Eckerman, C. (1973). Fear if the stranger a critical examination. In H. Reese (Ed.), *Advances in child behavior*. Vol.8. New York: Academic Press.

Ricciuti, H. (1974). Fear and development of social attachments in the first year of life. In M. Lewis & L.A. Rosenblum (Eds.), *The origins of human behavior: Fear*. New York: Wiley.

Risholm Mothander, P. (1990). *The first year of life*: Predictive patters iof infant development, maternal adjustment and mother -infant interaction. Acta universitatis upsaliensis. Comprhensive summaries of Uppsala dissertations from the faculty of social siences.

Robertson, J. (1953). Some responses of Young children to loss of maternal care. *Nursing Times*, 49, 382-386.

Robertson, J. & Bowlby, J. (1952). Responses of young children to separation from their mothers. II. Observations of the sequences of response of children aged 18- 24 months during the course of separation. *Courrier Centre International de l'Enfance, 2*, 131- 142.

Robertson, James & Robertson, Joyce. (1971). Young children in brief separation: A fresh look. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 26, 264-315.

Robson, K. S.(1967). The role of eye contact in maternal-infant attachment. *Journal of Child psychology and Psychiatry, 8*, 12-25.

Rudebrandt,S., & Thörn,S. (1979). *Barn på daghem, familjedaghem och hemma- en uppföljningsstudie* (rapport 6) Stockholm: Institutionen för pedagogik, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.

Roopnarine, J., & Lamb, M. E. (1978). The effects of day care on attachment and exploratory behavior in a strange situation. *Merril-Palmer Quarterly, 24*, 85-95.

Ross, H.S., & Goldman, B.D.(1977). Infant's sociability toward strangers. *Child Development, 48*, 638-642.

Rubenstein, J. Howes, C. (1976). The effect of peers on toddler interaction with mother and toys. *Child Development, 47*, 597-605.

Rubenstein, J.L., & Howes, C. (1979). Caregiving and infant behavior in day care and in homes. *Developmental Psychology, 15*, 1-24.

Rubenstein, J. L., Howes,C (1983). Adaptation to toddler day care. In S.Kilmer (ed.), *Advances in early education and day care* (vol. 3, pp. 39-62) Greenwich, CT:JAi Press.

Rubenstein, J. L., Howes, C. Boyle, P. (1981). A two-year follow-up of infants in community-based day care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 22*, 209-218.

Rubenstein, J.L., Pedersen, F.A., Yarrow ,L.J.(1977). What happens when mother is away: a comparison of mothers and substitute caregivers. *Developmental Psychology*, 13, 529-30.

Rutter, M. (1972/1981 a) Maternal deprivation reassessed. Baltimore: Penguin.

Rutter, M. (1981 b). Social-emotional consequences of daycare for preeschool children. *American Journal of Orthopsychiatry, 5*, 4-28.

Roupp,R., Travers, J., Glantz,F., & Coelen, C. (1979). *Children at the center: Final results of the National Day care Study*. Boston: Abt Associates.

Sagi,A., Lamb, M.E., Lewkowicz, K.S. Shoham,R., Dvir, R. & Estes,D. (1985). Security of infant-mother, -father, and -metapelet attachments among Kibbutz-reared Israeli Children. In Bretherton & E. Waters (Eds.), Growing Points of Attachment Theory and Research. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, Serial No. 209, Vol. 50, 257-275.

Schaffer, H.R. (1958). Objective observations of personality development in early infancy. *Brittish Journal of Medical Psychology, 31*, 174-183.

Schaffer, H.R. (1966). Activity level as a constitutional determinant of infantile reaction to deprivation. *Child Development, 37*, 595-602.

Schaffer, H.R. (1971). *The growth of sociability*. Penguin books.

Schaffer, H.R. (1977). *Studies in mother-infant interactions*.

Schaffer, H.R. & Callender, W.M. (1959). Psychological effects of hospitalization in infancy. *Pediatrics, 24*, 528-539.

Shaller, (1992). J. (1992). Spädbarnets sociala värld. I P. Hwang (Red.), *Barnets tidiga relationer*. Stockholm: Natur och Kultur

Schindler,P.J., Moely, B.E., & Frank, A.L. (1987). Time in day care and social participation of young children. *Developmental Psychology, 23*, 255-261.

Smith,P. K. & Noble, R. (1987). Factors affecting the development of caregiver-infant relationships. In L.W. Tavecchio & M.H. van Ijzendoorn (Eds.). *Attachment in social networks: Contributions to the Bowlby-Ainsworth attachment theory*. Amsterdam: North Holland

Schwartz, J.C. (1983 a). Effects of Group Day Care in the First Two Years. Paper presented at the Biennial Meeting of the Society for Research in Child Development. Detroit, April 21-24, 1983.

Schwartz, J.C. (1983 b). Infant Day Care: Effects at 2, 4, and 8 years. Paper presented at the Biennial Meeting at the Society for Research in Child Development. Detroit, MI, April 21-24,1983.

Schwartz, P. (1983). Length of day-care attendance and attachment behavior in eighteen-month-old infants. *Child Development, 54*, 1073-1078.

Schwartz, J.C, Krolick, B.S.R., Strickland, B.S. (1973). Effects of early day care experince on adjustment to a new environment. *American Journal of Orthopsychiatry, 43*, (3), 340-346.

Schwartz, J.C., Strickland, R:G:, Krolick, G: (1974). Infant day care: Behavioral effects at preschool age. *Developmental Psychology*, 10, 502-506.

Schwartz, J.C., Wynn,R. (1971). The effects of mothers' presence and previsits on children's emotional reaction to starting nursery school. *Child Development, 42*, 468-472.

Stith, S. & Davis, A. (1984). Employed mothers and family day care substitute caregivers: A comparative analysis of infant care. *Child Development, 55*, 1340-1348.

Sjöberg, L (1985). Psykologins metodproblem: Mätning, tolkning och psykologutbildningen. *Psykologtidningen, 14*, 4-8.

Sjöblom, K. (1974). *Åtta spädbarn börjar på daghem*. En undersökning av barnets behov, anpassning och utveckling på olika daghem. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Sjölund,A.(1969). *Bornehavens och vuggestuens betydning for barnets utvvikling*. En analyse av foreliggande undersogelser. Socialforskningsinstituttet. Köpenhamn.

Spitz, R.A. (1946a). Hospitalism: a follow-up report on investigation described in volume 1. *Psychoanalytic Study of the Child, 2,* 113-117.

Spitz, R.A. (1946b). Anaclitic depression. An Inquiry into the genesis of psyciatric conditions in early childhood II. *The Psychoanalytic Study of the Child, 2,* 313-342

Spitz, R.A. (1949). The role of ecological factors in emotional development in infancy. *Child Development, 20,* No.3, 147-155-

Spitz, R.A. (1960). Discussion of Dr. Bowlby's paper, Grief and Morning in Infancy and Early Childhood. *The Psychoanalytic Study of the Child, 15.*

Spitz, R.A. (1965). *The first year of life.* A psychoanalytic studiy of normal and deviant development of object relations. New York: International Universities Press.

Stayton, D., Ainsworth, M.D.S., Main, M. (1973). Development of separation behavior in the first year of life: Protest, following, and greetin. *Developmental Psychology, 9,* 213-225.

Stayton, D., Ainsworth, M.D.S. (1973). Indicidual differences in infant responses to brief, everyday separations as realted to other infant and maternal behaviors. *Developmental Psychology, 9,* 226-235.

Stern, D. N. (1985). *The interpersonal world of the infant.* A view from psychanalysis and developmental psychology. New York: Basic Book (I svensk översättning: Barnets interpersonella värld. Natur och Kultur, 1991.)

Stern, D. N. (1974). Mother and infant at play: The dyadic interaction involving facial, vocal, and gaze behaviors. In M. Lewis & L.A. Rosenblum (Eds.), *The effect of the infant on its caregiver.* New York: John Wiley & Sons.

Stroufe, L.A.(1977). Wariness of strangers and the study of infant development. *Child Development, 48,* 731-746.

Stroufe, L.A. (1983). Infant-caregiver attachment and patterns of adaptation in preschool: The roots of maladaptation and competence. In M. Perlmutter (Ed.), *Minnesota symposia on child psychology (Vol. 16).* Hillsdale, NJ: Erlbaum Associates.

Stroufe, L.A.(1985). Attachment classification from the perspective of infant-caregiver relationships and infant temperament. *Child Development,* 56, 1-14.

Stroufe, L. A. (1988). A developmental perspective on day care. *Early Childhood Quarterly,* 3, 283-291.

Stroufe, L.A. & Waters, E. (1977). Attachment as an organizational construct. *Child Development, 48,* 1184-1199.

Stroufe, L.A. Fox, N.E., Pancake, V.R. (1983). Attachment and dependency in developmental perspective. *Child Development, 54,* 1615-1627.

Suess,G., Escher-Graeub, D., Grossmann, K.E: (1985). Different patterns of adaptation in preschool: Relations to early attachment classification. Paper presented at the 8th biennial meetings of International Society for the Study of Behavioral Development (ISSBD), July 6-10, Tours, France.

Söderberg, R. (odaterad) En modell förbeskrivning av dialogen barn-vuxna:verbalt, somatiskt och vokalt. "Seminarie -paper"

Söderlund, A. (1975). *Spädbarn på daghem, familjedaghem och hemma.* Spädbarns utveckling i tre tillsynsformer-en jämförelse (rapport 14) stockholm: Institutionen för pedagogik, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.

Thomas, A., Birch, H.G., Chess, S., Herzig, M.E., & Korn, S. (1963). *Behavioral individuality in early childhood.* New York: New York University Press.

Thomas, A. & Chess, S. (1977). *Temperament and development.* New York: Bruner/Mazel.

Thomas, A., & Chess, S. (1968). *Temperament and behavior disorders in children.* New York: New York University Press

Thomas, A., & Chess, S. (1981). The role of temperament in the contributions of individuals to their development In R.M. Lerner & N.A. Busch-Rossnagel (Eds.), *Indiviuals as producers of their development: a life span perspective.* New York: Academic Press.

Tinbergen, N. (1951). *The study of instinct.* London: Oxford University press

Tizard, J. & Tizard, B. (1971). The social development of two-year-old children in residential nurseries. In H.R. Scaffer (Ed.), *The origins of human social relations.* London, New York: Academic Press.

Tizard, B., & Hodges, J. (1978). The effect of early institutional rearing on the development of eight-year-old children. *Journal ocf Child Psychology and Psychiatry, 19,* 99-118.

Tizard,B., & Reese,J. (1974). A comparison of the effects of adoption, restoration to the natural mother, and continued institutionalization on the cognitive development of four-year-old children. *Child Development, 45,* 92-9.

Thompson,R.A.(1988). The effects of infant day care through the prism of attachment theory: A critical appraisal. *Early Childhood research Quarterly, 3,* s 273-291.

Thompson, R.A. & Lamb. M. E. (1986). Infant-parent attachment: New directions fpr theory and research. InP.B. Baltes, D.L. Featherman, & R.M. lerner (eds.), *Life-span development and behavior* (vol. 7, pp.1-41) Hillsdale, NJ: Erlbaum

Thompson, R.A., Lamb. M. E. & Estes,D. (1982). Stability of infant mother attachment and its relationsship to changing life circumstances in an unselected middle-class sample. *Child Development, 53,* 144-148.

Trause, et al.,xxx (1981). Separation for childbirth: The effect on the sibling. *Child Psychiatry and Human Development.* 12, 32-39.

Trevarthen,C. & Hubley, P. (1978). Secondary intersubjectivity: Confidence, confiding, and acts of meaning in the first year. In A. Lock (Ed.), *Action, gesture and symbol:* New York: Academic Press.

Waters, E. (1978). The reliability and stability of individual differences in infant-mother attachment. *Child Development, 49,* 483-494.

Waters, E. & Deane, K.E. (1985). Defining and assessing individual differences in attachment relationships: Q-mthodology and the organisation of behavior in infancy and early childhood. In. Bretherton & E. Waters (Eds.), Growing Points of Attachment Theory and Research. *Monographs of the Society for Research in Child Development,* Serial No. 209, Vol. 50, 41-65.

Waters, E., & Wippman, J., & Stroufe, L.A. (1979). Attachment, positve affect, and copetence in the peer group: Two studies in construct validation. *Child Development, 50,* 821-829.

Vaughn, B., Egeland, B.,Stroufe,L.A., & Waters, E. (1979). Individual differences in infant-mother attachment at twelve and eighteen months: Stability and change in families under stress. *Child Development, 50,* 971-975.

Vaughn,B.E., Deane, K.E., Waters, E. (1985). The impact of out--of-home care on child-mother attachment quality: Another look at some enduring questions. In I. Bretherton & E. Waters (Eds.), Growing Points of Attachment Theory and Research. *Monographs of-the Society for Research in Child Development,* Serial No. 209, Vol. 50, 110-136.

Vaughn,B.E., Gove,F.L. & Egeland,B. (1980). The relationship between out-of-home care and the quality of infant-mother attachment in an economically disadvantaged population. *Child Development, 51,* 1203-1214.

Vaughn, B.E., Lefever, G.B., Seifer , R., Barglow, P. (1989). Attachment behavior, attachment security and temperament during infancy. *Child Development, 60,* 728-737.

Weinraub, M & Lewis,M (1977). The determinants of children's responses to separation. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 42,* (4, Serial No. 172)

Weinraub, M., Jaeger, E., Hoffman, L. (1988). Predicting Infant outcome in families of employed and nonemployed mothers. *Early Childhood Research Quarterly, 3,* no4, 361-378

Weinrott, M.R. & Jones, R.R. (1984). Overt versus Covert Assessment of Observer reliability. *Child Development, 55,* 1125-1137.

Verveij, E., Goosens,F., Koops,W. (1992). The stability and validity of the strange situation when concurrently measuring heart-rate frequency in day-care and home-reared infants. Paper presented at the Vth european conference on developmental psychology, Seville, Spain, september.

Vlietstra, A.G. (1981). Full-versus-half-day pre-school attendance: Effects in young children assessed by teacher ratings and behavioral observations. *Child Development,* 52, 603-610.15.

Volling, B., Braungart, J. Nuss, J. Feagans, L. (1990). The effects of infant day care on children's social behavior: An examination of within-group differences. Paper presented at the International Conference on Infant Studies, Montreal, Canada, April.

Vandell,D., Henderson, V.K., & Wilson, K.S. (1988) A longitudinal study of children with day-care experiences of varying quality. *Child Development, 59,* 1286-1292.

Schubert, J., Bradley-Johnson, S., & Nuttal, J.(1980) Mother -infant comunication and maternal employment. *Child Development, 51,* 246-249.

Yarrow, L. (1961). Maternal deprivation: Toward an empirical and conceptual re-evaluation. *Psychological Bulletin, 26,* no.2.

Yarrow, L. (1964). Separation from parents during early childhood. In (M.L. Hoffman & L.W. Hoffman (Eds.), *Review of Child Development Research,* Vol.1. Russel Sage Foundation, 89-136.

Yudkin,S. & Holme,A. (1963). *Working mothers and their children.* Michael Joseph.

Referenser
(kompletterande lista)

Ainsworth, M. D. S.(1984). Adaptation and attachment. Paper presented at the International Conference on Infant Studies, New York, april

Alin-Åkerman, B. & Nordberg,L. (1980). *Griffiths' utvecklingsskalor I och II. Manual för administrering och utvärdering.* Stockholm: Psykologiförlaget AB.

Andersson, B.E. (1986). *Hemma eller på dagis?* En studie av effekterna av samhällelig barnomsorg på barnens utveckling i 8-årsåldern. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Institutionen för pedagogik, Rapport 8.

Andersson, B-E. (1992a). Utvecklingsekologi. I P.Björklid, & S. Fischbein (Red.), *Individens samspel med miljön. Ett interaktionistiskt perspektiv på pedagogik.* Stockholm: HLS Förlag

Bernth, I. (1973). *Institutionsbarn och hemmabarn.* Om förhållandet mellan barn och vårdare- kontakt, stimulering och utveckling. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Bowlby,J., Robertson, J., Rosenbluth, D. (1952). 'A two-year-old goes to hospital.' *Psychoanalytic Study of the Child, 7,* 82-94.

Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist, 32,* 513-531.

Chess, S., (1967). Temperament in the normal infant. In J. Helmuth (Ed.), *Exceptional Infant: The normal infant*, vol.1, Seattle, Wash.: Special Child Publication, 145-162.

de Chateau,P., & Wiberg,B. (1977).Long term effects on mother-infant behaviour of extra contact during the first hour post partum.II. Follow up at three months. *Acta Paediatrica Scandinavica,* 66, 145-151.

Field, T.M. (1986). Affective responses to separation. In T.B. Berry Brazelton & M.W. Yogman (Eds.), *Affective development in infancy.* Norwood, New Jersey: Ablex Publishing.

Field, T.M., Woodson, R., Greenberg, R., & Cohen, D. (1982). Discrimination and imitation of facial expressions by neonates, *Science, 218,* 179-181.

Fischbein, S. (1979). *Heredity -environment influences on growth and development during adolescence.* Lund: Liber

Freud, A. (1960). 'A discussion of Dr. John Bolby's paper" Grief and mourning in infancy and early childhood".' *Psychoanalytic Study of the Child, 15,* 53-62.

Freud, A. & Burlingham, D. (1974). *Infants without families and reports on the Hamstead Nurseries 1939-1945.* London: Hogarth.

Garmazy, N. (1985). Stress resistant children: The search for protective factors. In J. Stevenson (Ed.), *Resent research in developmental psychopathology.* Oxford: Pergamon Press.

Gunnarsson, L. (1973). Family day care homes: An alternative form of child care. An observational study comparing the daily experiences of children in different childrearing environments. The Unviversity of Michigan.

Heimann, M. (1989). Neonatal imitation, gaze aversion, and mother-infant interaction. *Infant Behavior and Development, 12,* 495-505.

Hinde, R. A. (1963). 'The nature of imprinting'. In B.M. Foss (Ed.), *Determinants of infant behaviour, Vol 2.* London: Methuen; New York: Wiley.

Hinde, R. A. (1966). *Animal behaviour: A synthesis of ethology and comparative psychology.* New York: McGraw-Hill.

Hinde, R. A. (1982).Attachment: Some conceptual and biological issues. In C.M. Parkes & J. Stevenson-Hinde (Ed.), *The place of attachment in human behavior.* New York: Basic Books.

Hock,E., DeMeis,D.K., & McBridge, S.L. (1988). Maternal separation anxiety: Its role in the balance of employment and motherhood in mothers of infants. In A. Gottfried & A. Gottfried (Eds.), *Maternal employment and children's development: Longitudinal research* (s. 191-227). New York: Plenum Press.

Howes, C. (1983). Caregiver behavior in center and family day care. *Journal of Applied Developmental Psychology, 4,* 99-107.

Howes, C. (1991). Caregiving environments and their consequences for children: The experience in the United States. In E. Melhuish & P. Moss (Eds.), *Daycare and the young child: International perspectives*. London: Routledge.

Hårsman,I. & C. Jenssen (1972). Spädbarns emotionella och sociala anpassning till daghem - ett diskussions pm

Hårsman (1975 a o.b) Variabeldefinitioner och instruktioner till variabelskattningar: Observationsvariabler (Del I och Del II).

Hårsman, I. (1979). Om begreppet anpassning. Lärarhögskolan i Stockholm. Institutionen för pedagogik. Stencil

Izard, C. E. Huebner, R., Risser, D., Mc Ginnies, G. & Dougherty, L. (1980). The young infant's ability to produce discrete emotional expressions. *Developmental Psychology, 16,* 132-140.

Klaus,M., & Kennel,J. Maternal-infant bondning. St.Lous: C.V. Mosby.

Lamb, M. E., Frodi, M., Hwang, C-p., & Frodi, A. M. (1983). Effects of parental involvement on preferences for mothers and fathers. *Cild Development, 54,* 450-458.

Larner, M.B. (1282). *Effects of day-care on social development.* Opubl. manuskript, Cornell University.

McCall,R.B. (1981). Nature-Nurture and the two realms of development: A proposed integration with respect to mental development. *Child Development, 52,* 1-12.

Nelson, K.E., Heimann, M., Abuelhaija, L., Wroblewski, R. (1989). Implications for language acquisition models of childrens' and parents variations in imitation. In G. E. Speidel & K.E. Nelson (Eds.) *The many faces of imitiation in language learning*. (pp 305-323).

Niss, G. (1987a). *Vad är invänjning?* Stockholms Socialförvaltning. FOU-byrån.

Niss, G. (1987b). Gruppinvänjning med små barn. Stockholms Socialfrövaltning. FOU-byrån.

Reite,M. (1983). Attachment and separation. Paper presented at the biennial meeting at the society for research in Child development, Detroit, april.

Robertson, J. (1958). Young children in hospital. London: Tavistock.

Sackett G.P. (Ed.). (1978). *Observing behavior*. Vol. 2. Baltimore: University Park Press.

Schaffer. H.R. & Emerson, P.E. (1964). The development of social attachment in infancy. *Monographs of the Society for Research in Child Development, 29,* (no.3; 1-77.

Smith,P.K. (1980). Shared care of young children: Alternative models to monotropism. *Merril-Palmer Quarterly, 26,* 371-389.

SOU.(1981). Bra daghem för små barn. Betänkande från familjestödsutredningen. 1981:25. Socialdepartementet.

Stroufe, L.A. (1979). The coherence of of individual development. *American Psychologist, 34,* 834-841.

Tinbergen,N. (1963). On aims and methods of ethology. *Z. Tierpsychology, 20,* 410-433.

Tracy,R.L., Lamb, M.E., Ainsworth, M.D.S. (1976). Infant approach behavior as related to attachment. *Child Development, 47,* 571-578.

BILAGA 1

Gunnar Ekman
med medverkan av Karl Johan Persson
1979

Ortogonalisering

Antag att vi förfogar över en serie numeriska värden $X_1, X_2, X_3 \ldots\ldots X_N$. Av dessa N värden kan man bilda ett värde, t.ex. som en linjär kombination:

$$Y = \sum_{1}^{N} W_i X_i ,$$

(där Wi) representerar en serie numeriska koefficienter. Om nu de N stycken värdena ska "komprimeras" till ett värde genom en sådan linjär bildning, så uppstår frågan om vilka värden på (W_i), som ska väljas. Innan detta problem kan angripas på ett meningsfullt sätt måste emellertid W_i-värdena begränsas på något sätt - annars kan man få hur stora eller små y-värden som helst bara genom att manipulera med skalan på koefficienterna. brukligt och ändamålsenligt i sådana här sammanhang är att föreskriva att:

$$\text{a)} \qquad \sum_{1}^{N} W_i^2 = 1 ,$$

men att f ö får koefficientvärdena se ut hur som helt. Bland annat innebär detta villkor att alla W_i -värden ligger mellan -1 och +1-.

Antag för enkelhetens skull att det högsta möjliga X_i-värdet är något värde M. Då ligger uppenbarligen y-värdet mellan -M och +M, hur man än väljet koefficienter (och i beaktande av normeringsvillkoret (a). Om vi nu har en serie sviter av X_i-värden:

$$\text{b)} \qquad \begin{array}{l} X_{11}, X_{12}, X_{13}, \text{----------} X_{1N} , \\ X_{21}, X_{22}, X_{23}, \text{----------} X_{2N} , \\ \vdots \\ X_{n1}, X_{n2}, X_{n3}, \text{----------} X_{nN} , \end{array}$$

således n stycken sådana sviter, kan man bilda n stycken y - värden:

$$Y_1 = \sum_{1}^{N} W_i X_{1i}$$

c)
$$Y_2 = \sum_{1}^{N} W_i X_{2i}$$

.
.
.
.

$$Y_n = \sum_{1}^{N} W_i X_{ni}$$

Dessa n stycken y - värden kan plottas på en axel:

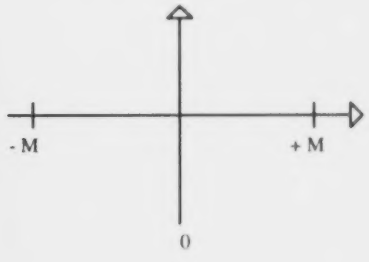

och alla värden ligger då mellan de uppritade gränserna. Denna plottning kan åskådliggöras med hjälp av ett histogram; två sådana histogram exemplifieras nedan:

Respektive histogram hänför sig till två olika uppsättningar koefficientvärden (W-värden). Antag nu att man skall välja endera av dessa koefficientuppsättningar. Det synes då ändamålsenligt att välja den, som motsvaras av det streckade histogrammet, eftersom spridningen hos y-värdena därvid är större; denna uppsättning W-värden "uttrycker" mera, dvs differentierar de olika X-värdessviterna mera, ger mera utslag.

Man kan således sägas stå inför ett matematiskt väldefinierat problem: given en serie av sviter av X-värden (B), finns den uppsättning koefficienter (W_i), som ger maximal spridning hos de linjära kombinationerna (Y_i), definierade av (c). Detta problem har en entydig lösning; de sökta W_i-värdena utgör riktningskoefficinterna till det s.k. diskriminantplanet. Vi går här inte in på de relativt komplicerade matematiska detaljerna förknippade med dessa ting, utan konstaterar endast att det finns explicita sätt att finna de sökta koefficienterna.

Poängen med ortogonalisering vilket är namnet på denna hantering, är att man kan förvandla ett fler-dimensionellt problem (N-dimensioner) till ett en-dimensionellt problem (en serie y-värden), och i viss bemärkelse behålla så mycket information som möjligt (genom att erhålla maximal spridning). detta innebär också att man genom ett ortogonaliseringsförfarande kan transformera variabler på ordinalnivå så att man erhåller variabler som kan betraktas som kontinuerliga. Vilket i sin tur medför att man kan använda parametriska test, som T-test och F-test. Ortogonaliseringen är i sig oberoende av läge och för enkelhetens skull valdes att centrera värdena kring en nollpunkt. För att lösa dessa ortogonaliseringar har ett dataprogram i SPSS (Nie, Bert & Hull, 1975, s. 468-514) utnyttjats.

Regressionstest

Antag att vi vill observera en population vid olika tidpunkter och jämföra utfallet av dessa observationer. För varje vald observation finns det således en tidpunkt. För enkelhetens skull inför vi symboler och betecknar y som en observation och x som en tidpunkt. Y och x bildar då ett talpar. Om vi plottar samtliga talpar i ett diagram får vi en punktsvärm (se figur !). Ur denna punktsvärm kan man sedan anpassa en rät linje, för att med den ena ingående storheten göra förutsägelser om den andra.

Rent allmänt, så karaktäriseras en linje av dess läge och lutning. En regressionslinje kan sägas väl karaktäriseras av sitt läge (uttryckt visa interceptet på y-axeln), sin lutning (den s.k. regressionskoefficienten), och den s.k. residualvariansen (den empiriska massans spridning kring regressionslinjen).

Utgångspunkten i vårt fall är den att vi har två grupper eller stickprov, som vi vill jämföra. Om man har två stickprov som antas dragna från två populationer, kan man således testa för skillnaden mellan **två** regressionslinjer i följande avseenden:

-för läges-skillnader (Y-intercept)
-för lutningsskillnader (regressionskoefficienten)
-för skillnaden i spridning kring regressionslinjen (residualvariansen)

En modell som man vanligen utnyttjar i detta sammanhang är en enkel linjär regressionsanalys, varvid man skattat en rät linje av n talpar för samtliga individer i varje grupp och därefter jämför grupperna. Förfaringssättet illustreras i figur 1. I vårt fall har vi inte använt regressionsanalys i "konventionell mening".

Vi har i stället skattat en rät linje av n talpar för *varje individ* i varje grupp, vilket illustreras i figur 2.

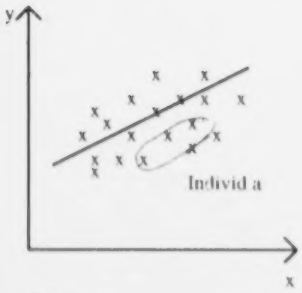

Figur 1.
Schematisk illustration av regressionslinjens skattning vid "konventionellt" förfaringssätt. En linje anpassas utifrån samtliga individers värden vid olika tidpunkter. Individ a:s värden är inringade.

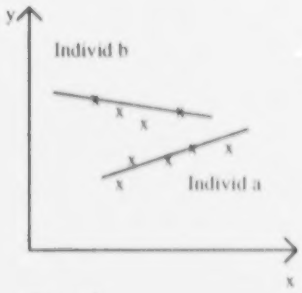

Figur 2.
En rät linje anpassas till en enskild individs värden vid olika tidpunkter. Därmed erhålls lika många regressionslinjer som antalet individer.

Poängen med detta var att vi kunde hålla varje enskild individs utveckling eller förändring konstant - dvs man erhåller endimensionella trender. bearbetningsmässigt var detta mycket bra, då beta-koefficienten (regressionskoefficienten) för utvecklingen eller förändringen hos varje individ kan utnyttjas som "input" i andra tester (t.ex. t-test och F-test), i stället för att linjens läge skattas för samtliga individer vilket vanligen görs i den statistiska analysen.

Förfaringssättet innebär i princip att utifrån de "individuella" regressionskoefficienterna beräknas ett medelvärde för varje grupp. Skillnaden mellan dessa gruppmedelvärden testas därefter (t-test). På motsvarande sätt testas skillnaden i spridning, dvs varians, mellan grupperna (F-test).

Under ledning av Gunnar Ekman har ett dataprogram för denna regressionsanalys utarbetats av fil.kand Karl Johan Persson och Benny Domeij.

BILAGA 2

Variabler och mått i de kausalt inriktade analyserna

A.MÅTT PÅ BARNETS REAKTIONER OCH ANPASSNINGENS KARAKTÄR (Beroende variabler)

I. Barnets initialreaktioner

1) Stegvisa regressionsanalyser:
* *Barnets sinnesstämning i daghemsmiljön under de första sju veckorna av daghemsvistelsen.* Medelvärdet för de tre första daghemsobservationerna *(t1d, t2d och t3d) /SINN1/.* Att observationen vid 7 veckor innefattades motiveras av att flera barn bedömts som nedstämda även vid detta tillfälle.

2) **Frekvensanalyserna:**
* *Mönstren av initialreaktioner* vid daghemsstarten i termer av nedstämdhet och förändringen i sinnesstämningen, dvs grupp A, B, C och D;

II. Anpassningens kvalitet och barnens anpassningsmönster*e)*

1) Regressionsanlyserna:
a) **Barnets sinnesstämning i daghemsmiljön vid undersökningsperiodens slut.** Medelvärdet vid den sista eller i förekommande fall de två sista daghemsobservationerna (t4d och t5d) användes som ett mått /SINN2/.

b) **Symtomindex på anpassningens kvalitet**. Ett index (index-Q) konstruerades i syfte att fånga anpassningens kvalitet i daghemsmiljön efter i genomsnitt 20 veckors daghemsvistelse (t5d). Indexmåttet har karaktären av symtommått på grundval av bl.a. låg sinnesstämning och hög orosnivå i daghemsmiljön liksom låg mängd och kvalitet i interaktionen med personalen. Ett motsvarande index för anpassningens kvalitet vid 7 veckors daghemsvistelse (t3d) har används som komplement. Ett modifierat index som även inkluderade barnets mängd av närhetssökande konstruerades också *(index-Qb).*

Ett "symtom" definierades både utifrån det absoluta variabelvärdets innebörd ur normativ synvinkel (enligt variabeldefinitionerna), och relativt såtillvida att det avvek från medianvärdet (Med) för hela daghemssamplet vid observationstidpunkterna t3d respektive t5d. Nedan listas variablerna som indexen innefattar och kriterierna för symtompoäng anges, vilka kan jämföras med medianvärdena för hela samplet (inom

parentes).

Kriterier för Index-Q:
(1) *Sinnesstämning*: värde=1-2, (Medt3=3.0, Medt5= 3.1);
(2) *Gråt/gnäll*: värde=5-10, (Medt3=3.2, Medt5= 2.9);
(3) *Aktivitetsnivån*: värde=1- 2, (Medt3=3.0, Medt5= 3.2);
(4) *Oro-lugn*: värde=1-2, (Medt3=3.0, Medt5= 2.9)
(5) *Mängd av signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt*: värde=1, (Medt3= 2.6, Medt5= 2.3;)
(6) *Avvisande -accepterande av personalens signaler till ansikte-mot ansikte kontakt*: värde=2-4, (Medt3= 5.2, Medt5= 5.3);
(7) *Avvisande -accepterande av närhetskontakt (främst kroppskontakt) med personalen*: värde =2-4, (Medt3= 5.5, Medt5= 5.6);
(8) *Grad av ömsesidighet i ansikte-mot-ansikte kontakten*: värde=1, (Medt3= 3.0, Medt5= 2.5);
(9) *Grad av ömsesidighet i närhetskontakten*: värde= 1-2, (Medt3= 3.2, Medt5= 3.1);

Om barnets variabelvärde överensstämde med kriterievärdena för ett "symtom" för resp. variabel gavs 1 symtompoäng. Summapoängen utgjorde indexpoängen.
Index-Qb: Ett modifierat index som inkluderade om barnets mängd av närhetssökande gentemot personalen var extremt högt eller extremt lågt (enligt närhetsindex-a) konstruerades också *(index-Qb)*. Index-Qb innebar att 1-2 poäng adderades till den ursprungliga indexpoängen om barnet visade "extremt" högt eller lågt närhetssökande i kombination med låg kontaktnivå med personalen (Index Qb, M=2.04; SD= 1.61).[1] Denna kombination föreföll indikera en bristande anpassning.

2) Frekvensanalyserna:
* **Anpassningsmönstren** utifrån undersökningsperioden som helhet i termer av svår- respektive lätt anpassningsprocess, dvs grupp AB, AC och D.

B. FAKTORER HOS VÅRDARNA (Oberoende variabler)

Regressionsanalyserna:
a) **Daghemspersonalens känslighet för barnets signaler till** *(a)* **Ansikte mot ansikte**

1 Index Qb omfattade förutom variabelkriterierna för index Q, även ett eventuellt tillägg med ett eller två symtompoäng om barnet antingen hade ett högt eller ett extremt lågt närhetssökande *(dvs index a mellan 4.33-3.67*= högt resp < *2)* samtidigt som: a) det dyadiska beteendet i närhetskontakten var lågt (låg grad av ömsesidighet, dvs ≤ 2) och/eller om b) mängden signaler liksom ömsesidigheten vad gäller ansikte-mot ansikte kontakt var låg (=1 i båda variablerna).

kontakt *(M) och (b)* **Närhetskontakt** *samt* **c) Totalt** .
b) ***Moderns känslighet för barnets signaler till*** *(a)* ***Ansikte-mot ansikte kontakt och*** *(b)* ***Närhetskontakt*** *samt c)* ***Totalt*** . Indikatorer på *hemkvalitet.*
Medelvärden för initialperioden användes liksom totalmåttet. RSkillnaderna mellan de olika måtten var dock marginella.
Flera separata regressionsanalyser har gjort för respektive kontaktaspekt a) vårdarnas känslighet för närhetskontakt, b) för signaler till ansikte-mot-ansikte kontakt och c) totalmåttet. Variablerna Vårdarens avvisande-accepterande av barnets signaler för respektive kontakttyp användes som mått. Resultaten varierar något, men samma kvalitetsvariabler slår igenom i analyserna.

c) **Moderns attityd till daghem respektive till att förvärsarbeta och vara hemma med barnet** (negativ-ambivalent-positiv, skala 1-5) Intervjuutsagor med mödrarna före daghemsstarten.(Modellfaktor: Moderns /Faderns livssituation och sociala bakgrund)

d) **Moderns respektive faderns utbildningsnivå.** (Skala 1-3, där 1= grundskola/yrkesskola eller lägre; 2= gymnasium/fackskola 3=postgymn/ högskola, universitet) (Modellfaktor: Moderns /Faderns livssituation och sociala bakgrund)

Frekvensanalyserna:
a) **Moderns respektive personalens känslighet:** Det robusta summamåttet i tre kategorier": 1) Låg, 2) Medel respektive 3) Hög känslighet för barnets signaler till kontakt och närhet.

b) **Relationen mellan moderns och personalens känslighet för barnets signaler** (dvs differensen: hemkvalitet -daghemskvalitet). Differensen mellan totalmåtten för hem-respektive daghemskvalitet (skala 1-6) har använts i frekvensanalyserna.

C. YTTRE FAKTORER

a) **Invänjningstidens längd**. Antal närvarodagar respektive totala antalet dagar användes i båda analyserna (se kapitel 8 för definitioner)

b) **Vistelsetid på daghemmet per dag** (antal timmar/dag i medeltal) ingick i båda analyserna

D. FAKTORER HOS BARNET:

I regressionsanalyserna och i frekvensanalyserna:
a) **Den emotionella bindningens utvecklingsnivå**. Måttet beskrivs i ett separat avsnitt nedan. Det användes både i regressionsanalyserna (skala 1-10) och i frekvensanalyserna, i de sistnämnda sammanslaget till tre kategorier: Låg (1-3 poäng), Medel (4-6 poäng) och Hög (7-10 poäng).

b) **Barnets ålder i veckor före daghemsstarten** (vid M0 resp.D0); I fekvensanalyserna användes åldern vid den första daghemsdagen efter avslutat invänjning (D0); i regressionsanalyserna även åldern vid utgångsläget (M0).

c) **Barnets kön**, användes endast i frekvensanalyserna

Hur klarar små barn tidiga separationer från föräldrarna? *Ingrid Hårsman* har observerat socioemotionella reaktioner och den fortsatta anpassningsprocessen hos ett antal barn i åldrarna 6–18 månader, under deras fem första månader på daghem. Som jämförelse har hon studerat en lika stor grupp hemmabarn i samma ålder. Resultaten framläggs i doktorsavhandlingen *Dagliga separationer och tidig daghemsstart – En jämförande studie av små barns separationsreaktioner, interaktionsmönster, anpassning och allmänna utveckling under de fem första månaderna på daghem.*

Innehållet koncentreras kring följande frågeställningar: Hur reagerar och påverkas barnen socioemotionellt och kognitivt? Hur förändras och utvecklas barnens samspel med mödrarna? Hur skiljer sig daghemsbarnens beteende i samspelet med daghemspersonalen jämfört med beteendet i hemmet och i relationen till modern? Varför har vissa barn lättare att anpassa sig till daghem, medan andra kan ha betydande svårigheter?

Avhandlingen inleds med en ingående presentation av modern forskning om tidiga separationsreaktioner och hur små barns utveckling påverkas av en tidig start i barnomsorg, på kortare och även lite längre sikt.

I separata kapitel beskrivs individuella olikheter i barnens reaktioner i början av och under hela anpassningsprocessen. Avslutningsvis redogörs för barnens allmänna kognitiva utveckling under de första fem månaderna av daghemsvistelsen.

De rön som läggs fram i *Dagliga separationer och tidig daghemsstart* är betydelsefull kunskap för utbildning inom barnomsorg och vård. *Ingrid Hårsmans* grundliga teoretiska genomgång av ämnet är av intresse för psykologer, barnläkare samt för forskare och forskarutbildning i pedagogik och psykologi.

HLS Förlag ISBN 91-7656-334-0

BEST COPY AVAILABLE